

BilSam

Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
Path of Knowledge Center For Education, Culture and Social Studies
مركز "طريق العلم" للتعليم والثقافة والبحوث الاجتماعية

International KURTUBA ²⁰¹⁹ Congress

12 - 13 EKİM 2019 / 12 - 13 October 2019

VIII.

ULUSLARARASI KONGRE
Toplum, Siyaset ve Ekonomi

INTERNATIONAL CONGRESS
Society, Politics and Economy

TAM METİN KİTABI
FULL TEXT BOOK

MALATYA / TURKEY

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Tam Metin Kitabı
8th International Congress Society, Politics And Economy Full Text Book

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Tam Metin Kitabı
8th International Congress Society, Politics And Economy Full Text Book

BİLSAM Yayınları: 71

Sempozyum: 8

E-Kitap: 14

Yayın Koordinatörü: Murat AŞAN

Editörler Kurulu: Dr. Osman KARACAN

Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ

Bülent YAŞAR

Kapak Tasarım ve Mizanpaj: Neslihan DOĞAN

ISBN: 978-605-5026-41-7

Yayıncı Sertifika No:14983

BİLSAM Yayınları 2019

Bu e-kitabın yayın hakları saklıdır.

Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya

Tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Malatya, Aralık 2019

BİLSAM Yayınları

Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi

Büyük Hüseyinbey Mah. Ş. Abdulvahap Akkoç Sok. No:6

İstanbuluoğlu Konağı Yanı

(Tekke Camii Arkası) Malatya

Tlf: 0 422 323 69 80 Fax: 0 422 323 36 33

www.bilsam.org bilgi@bilsam.org

www.bilsamyayinlari.com

SEMPOZYUM BAŞKANI:

Prof. Dr. İbrahim GEZER	İnönü Üniversitesi, BİLSAM
-------------------------	----------------------------

DÜZENLEME KURULU:

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Emin ÇELEBİ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman EKİCİ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat SEZİK	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakup YILDIZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hacer ÜNVER	İnönü Üniversitesi
Dr. Osman KARACAN	İnönü Üniversitesi

SEMPOZYUM SEKRETERYA:

Murat AŞAN	BİLSAM
Neslihan DOĞAN	BİLSAM

BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ariful İslam	Aligarh Muslim University, India
Prof. Dr. Atilla YAYLA	İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Aysen GÜRCAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK	İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Emin ÇELEBİ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün YILDIRIM	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ezzat Assayed AHMAD	Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat KENTEL	İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri KIRBAŞOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Imad EL-ANIS,	Nottingham Trent Üniversitesi, England
Prof. Dr. İlhami GÜLER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. John ESPOSITO	Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Macit KENANOĞLU	İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmoud SHAFIEI	Kum University, Iran
Prof. Dr. Mehmet KUBAT	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇUFALI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. M. El-Moctar El-SHINQITI	Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar
Prof. Dr. Necdet SUBAŞI	
Prof. Dr. Oliver LEAMAN	University of Kentucky, ABD
Prof. Dr. Olivie ROY	European University Institute in Florence, Italy
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi SARAN	
Doç. Dr. Alev ERKİLET	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh İslam Üniversitesi, India
Prof. Dr. İlhan ERDEM	İnönü Üniversitesi

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Tam Metin Kitabı
8th International Congress Society, Politics And Economy Full Text Book

Doç. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hidayet Şefkat TUKSAL	Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN	İbn'u Haldun Üniversitesi
Doç. Dr. Nihat AKBIYIK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Selahaddin BAKAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Vahap COŞKUN	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat SEZİK	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep UÇAR	İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	6
Merziye NECEFOVA	
MALATYALI NIYAZI MISRI YARADICILIĞINA BİR NEZER.....	9
Gökhan TUNCEL	
SURİYE GÖÇÜNÜN TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL AYRIŞMA VE BÜTÜNLEŞMEYE ETKİSİ	14
Nihat AKBİYİK	
TÜRK TOPLUMSAL AHLAKINI BELİRLEMEDE İSLAM VE DİĞER KAYNAKLARIN ETKİSİ.....	25
Emin ÇELEBİ	
SOSYAL MEDYA-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YAPILAN TARTIŞMALARDAKİ PARADİGMATİK FARKLILIK.....	37
Orhan POLAT-Hasan ÇİMEN	
TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNE GENEL BAKIŞ	46
Hakan ERKUŞ-Arif GÜMÜŞ	
ELEKTRONİK TİCARET VE VERGİLENDİRMESİ	51
İbrahim Atilla KARATAŞ	
DOĞU AKDENİZ’DEKİ ENERJİ KAYNAKLARI VE TÜRKİYE’NİN LOJİSTİK YAPISINA OLASI ETKİLERİ.....	63
Gökhan TUNCEL	
İNSANİ YARDIMI İNSANİLEŞTİREMEME SORUNU VE İNSANİ YARDIMDA ESNEK YAKLAŞIM MODELİ.....	79
Nihat AKBİYİK	
İSLAM VE SOSYAL POLİTİKA: ASRISAADETTE SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI	88
Tahir BAYSAL	
SOSYAL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA YENİ BİNYILDA TÜRKİYE’NİN SOSYO- EKONOMİK ANALİZİ.....	100
Mehmet KUBAT	
TARİHTEN GÜNÜMÜZE SELEFİLİK	123

Mehmet KUBAT

SUUDİ SELEFİLİĞİNİN ORTADOĞU SIYASETİ ÜZERİNDEKİ NEGATİF
ETKİLERİ150

Sefa SEZER

MALATYA İLİ ÖRNEĞİ: NİTELİKLİ İŞGÜCÜ PİYASASI, EĞİTİM, BÜYÜME VE
BÖLGESEL FARKLILIKLAR.....173

Vedat YILMAZ-Ahmet Kenan SAYIN

İL ÖZEL YÖNETİMLERİNDEN YATIRIM İZLEME VE KOORDİNASYON
BAŞKANLIĞINA DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ269

Neslihan DERİN

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLERLE CAM TAVAN SENDROMU ..281

Selahaddin BAKAN-Hasan ÇİMEN

KÜRESEL SİSTEMİN EGEMEN AKTÖRLERİ293

Mahmut ERDİL

EROL GÜNGÖR'DE DİNİ CANLANMANIN TASAVVUFİ YÖNÜ305

Umut Turgut YILDIRIM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE AVRUPA BİRLİĞİ
BAŞKANLIĞI VE AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....314

Ahmet Kenan SAYIN-Vedat YILMAZ

TOPLUM VE BİREYSEL SİLAHLANMA, GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK
TARTIŞMALARI323

Yunus NAMAZ-Seyfettin İLİTER

ŞİDDETİN RETORİĞİ VE TEMSİL STRATEJİLERİ EKSENİNDE SÜREYYA'YI
TAŞLAMAK: RECM OLGUSU VE MÜSLÜMAN KADININ KURTULUŞU330

İsmail BAKAN-Mustafa Tuncer OKUMUŞ-Merve Rabia KUTLUK

İŞ TUTKUSU, LİDERLİK VE GİRİŞİMCİLİK NİYETİ İLİŞKİSİ: MİKROKREDİ
KULLANAN KADIN GİRİŞİMCİLERE YÖNELİK KAHRAMANMARAŞ'TA
ALAN ARAŞTIRMASI.....339

Tahir BAYSAL

YENİ BİNYILDA TÜRK AİLESİNİN YAPISAL GÖRÜNÜMÜ VE YÖNETİMSEL
BEKLENTİLER349

Hasan ÇİMEN-Orhan POLAT

KÜRESEL SİSTEMDE ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ.....373

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Tam Metin Kitabı
8th International Congress Society, Politics And Economy Full Text Book

Sevil HARIKÇI

DİN, TOPLUM, SİYASET BAĞLAMINDA 12 EYLÜL VE DİN385

Fatma ÇİÇEK

METİN TEMELLİ DİNİ SÖYLEMİN DİJİTAL ÇAĞDA DÜŞÜŞÜ VE
ALTERNATİF MEDYATİK DİN394

MALATYALI NIYAZI MISRI YARADICILIĞINA BİR NEZER
Merziye NECEFOVA

Prof. Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademisi

Necefova.merziyye@mail.ru

Hər hansı bir xalqı, məmləkəti tanımaq istəsən o xalqın ədəbiyyatın , mədəniyyətin keçmişin araşdırsan daha doğru olar. Böyük bir millət tarixi, abidəsi mədəniyyədi, ədəbiyyatı ilə zəngindir.

Malatyanın ədəbiyyatın araşdıranda onlarca yazarının ismi ilə rastlaşdım. Bu şairlər içərisində 17 əsrdə yaşayıb , yaratmış, Niyazi Mısri imzası ilə tarixdə qalan, qismətinə əzablı həyat yazılan , ömrünü qərqlikdə əridən bir şairin həyatı və yaradıcılığı diqqətimi çəkdi. Bu şairin əsl adı Mehmet olub. O, 1618 –ci ildə , fevral ayının 8-də Malatyanın indiki Soğanlı köyündə, İşpozi qəsəbəsində dünyaya gəlib. Mehmet sayılıb-seçilən bir ailədə dünyaya gəlib. Onun Babası tanınmış Nakışbendiyyə təriqətinə mənsub olan Soğancızadə ali Çələbidir. Mehmet təhsilinin 3 ilini Misirdə tamamlamış məhz buna görə Ona Mısri ləqəbini veriblər. Niyazi Mısri çoxsayda mədrəsələrdə və fərqli yerlərdə təhsil almışdır və təsəvvüf bilgisi qazanmaq şərəfinə nail olmuşdur. O, 1655 –ci ildə Halvəti şeyxi Ümmü Sinandan hilafət alaraq məzun olmuşdur. Sonra məmləkətin bir çox yerlərində çalışaraq xalqına xidmət etməyə çalışmışdır. Tez bir zamanda şöhrət dillərə düşən Niyazi Ordunun mənəviyyatını yüksəltmək üçün Sultan 4 –cü Mehmet tərəfindən Lehistan səfərinə göndərilir. Onun haqqında bir çox yanlış ittihamlar səsləndirilir və şairi Limni adasına sürgün edirlər. Şair burada 15 il qalır. Bursaya dönür. Uzun sürgün illəri onun həyatına bir qara ləkə olur, yaşanan bir olayda yenə onu təqsirləndirirlər və Niyazini yenidən sürgünə göndərilər. Artıq başı daşdan -daşa dəyən şair bu qədər məşəqqətli həyata dözə bilmir və 1693-cü ildə Limnidə dünyasını dəyişir . Onun türbəsi də eyni adada yerləşir.

Niyazi izlənən, oxunan və sevilən bir şair olmuşdur, Onun haqqında şeirlər yazılıb, fikirlər söylənmişdir. Şairin həyatı əsas alınaraq bir roman bioqrafisi şəkilində, Emine İşinsu Oksuz tərəfindən yazılmışdır. Daha sonra isə Elips kitab yayını olaraq yayılmışdır. Şairin bizə on cilddən artıq yaradıcılığı qalmaqdadır. Onun yaradıcılığı türk və ərəbcə qələmə alınmışdır. Şair həm heca vəznində , həm də , ərüzda yazıb. Niyazi ərüzda yazdığı əsərlərində Füzuli və Nəsimi şeirlərindən bəhrələnmiş, heca vəznini isə Yunis Əmrə şeirlərinin təsiri ilə yazmışdır.(1)

Şairin şiirlərində Allaha –həqqə inam,hörmət diqqəti çəkir. Onun”Alla Hu deyən”

Tende canım canda cananımdır Allah Hu diyen
Dide sirrim serde sübhanımdır allah Hu diyen
Dest-i kudretle yazılmış yüzünə ayat-ı Hakk
Gönlümün tahtında sultanımdır Allah hu deyən

Şair gecələr sübhədək dərddli olanda belə dərmanının hakkda olduğunu misralara tökür.

Geceler ta sübh olunca inletir bu dert beni
Derdimi içinde dermanımdır Allah hu deyən
Yere-göye sığmayan bir mümünün kalbindedir
Katremin içinde ümmanımdır Allah Hu deyən.(2)

İçərisində , bütün varlığında allah sevgisi hissi yaşadan şair şiirlərindəki əsas ideyanı Allah Hu deyənlərə ərmaöan ediyor. Buradan Bir ideyada doğur.Allahın yaratdığı insana sahib olmaq və insana olan sayqı ve hörmət etmək. İnsana edilən yaxşılıqlar allah olan ehtiram ve sevgidən yaranır. Azərbaycanın ölməz şairi Seyid İmaddidin poeziyası yada düşür. Hansı bu il Nesimi ilidir, Nesiminin 650 –illiyi. Dövlət başçısının serancamı ilə Azərbaycanın təhsil və ədəbiyat ocaqlarında, mədəniyyət saraylarında Nəsiminin yaradıcılığı haqqında simpozyum və konqreler təşkil olunub. Nəsiminin yaradıcılığında bəzi məqamları anlamayan nadanlar onun haqqında haqsız olaraq fikirlər yazsa larda Nəsimi qəzəllərində Allahın yaratdığı insanın uca tutulması , həkk yolunda , edalət yolunda mübarizə aparmışdır

Nəsimi”Məndə Sığar İki cahan” şeirində yazır.
Məndə sığar iki cahan, Mən bu cahana sığmaram,
Gövhəri la məkan mənəm, kövnü məkanə sığmazam.

Kövnü məkandır ayətim, zati dürür bidayətim,
Sən bu nişanla bil məni, bil ki nişanə sığmazam.
Kimsə gümanə zənn ilə olmadı həqq ilə biliş,
Həqqi bilən bilir ki mən, zənnü gümanə sığmazam. (3)

Əslində şeirlərində həqqin vurğunu olan şair Haqqa sığınır və Allahın yaratdığı qulu – insana olan sevgisini , verdiyi dəyəri göstərməklə Allah sevgisini yanlış anlayana etirazını bildirir. Nəsimi şeirləri əslində dünyaya bir çağırıdır.

Niyazi-i Mısri şeirlərinə ən çox şərh yazılan şairlərdən biridir. Şərlərin bu qədər çox olması onun çox oxunduğunu, çox sevildiyini və təsirinin genişliyinə sübutdur. Mısri yaradıcılığında özünəməxsusluğu ilə seçilən şeirlərdən biri “Kim ki Candan gecmƏz isƏ” şeiridir.

Şair yazır:

QƏm yükün aşık olan daimçəke gelmiş durur
Duymayın dost derdine aşka giriftar olmasın.
Derd uyutmaz, rahat etmez gece, gündüz aşiki,
Sol ki, bülbüldür güle karşı nece zar olmasın.

Şeir haqqında onu demək yerinə düşər ki, şeirdə eşq haqqında təbii boyaları müşahidə etmək olur. Eşqa giriftar olmaq bir tərəfdən gözəl duyğu olduğu kimi , digər tərəfdən də zülmü və əzablıdır. Amma bu incə və əvəzsiz bir duyğudur.

Şair elə bir aşık tanımır ki, Eşq ona yuxusuz gecələr nəşib etməsin. Şairə görə sevən kəs bu hicran ağrısını dərk etməli və bilməlidir ki, aşık olan əzabına hazır olmalıdır.

Kim dilerse aşk ile yar olsun, ağyar olmasın
Zerrece aşk adu kimde olsa yakar varlığın,
Aşk odu ister ki, Hakdan ğayri hiç var olmasın.
Cümle efkarın hurufun cem edup tevhid ile
Nokta-i vahdetde haşr ol ğayri efkar olmasın.

Şeirdə aşiqin daxili aləmi, yaşantıları poetik ifadədə birləşir. Eşq haqqında bir dastandır bu əsər. Ölməz füzuli şeirindəki müqəddəs eşqi xatırlatı.

Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı,
Fələklər yandı ahimdən , muradım şəmi yanmazmı.
Qami bimarına canan, davayi dərđ edər ehsan
Neçin kılmaz mənə dərman , məni bimar sanmazmı?

Sevgilisindən bir xoşluk görməyən aşiq , dərđinə dərman bulmadığını, aşiqinin hicrindən tutuşub yandığını ürək ağrısı ilə bəyan edir. Qara bəxtinin oyanmadığını , ayrılığ gecəsi canının yandığını poetikləşdirmişdir.

Şəbi hicran yanar canım, təkər qan çeşmi giryanım,
Oyadar xəlqi əfqanım, Qara bəxtim oyanmazmı?

Ayrılıq gecəsi aşiqin gözlərinin yaş deyil qan ağlaması demək olar ki, Füzuli poeziyasının ən poetik ifadəsindən ən başlıcasıdır. Ümumiyyətlə şairin poemalarında bu ifadə çox işlənmiş, Onun “Leyli və Məcnun “əsəri başdan ayağa hicran, ayrılıq və qan ağlayan gözlərdir. Şair “Məni candan usandırdı” qəzəlinin sonunda iki misrada sevgidən usanmadığını, bu qədər hicran yaşasada sevdadan doymadığını bəyan edir.

Füzuli rindi şeydadır, həmişə xalqa rüsvadır,
Sorun kim bu nə sevdadır, bu sevdadan usanmazmı?(4)

Malatyalı Niyazi Mısrinin şeirlərindəki dərd, qəm , sevgi yolunda iztirab , göz yaş kimi hisslər Füzuli poeziyasından gəlir. Bu isə onu göstərir ki, Niyazi sevgi hissini qələmə alan şair olmuşdur. “Gönlüm sana” şeiri də aşkın qəribəliklərindən bəhs edir.

Dün sana gönlüm mübtəla düşdü
Derd ğem bana aşına düşdü.

Deyən şair könlünün aşka düşməsi ilə dərd və qəmin ona dost olduğunu poetik şəkildə ifadə edir.

Bir tərəfdən qəm çəkdiyini deyirsə də bir tərəfdən bu bəladan qurtara bilmədiyini deyir. Ümumiyyətlə aşq haqqında bütün şeirlərin əsas ideyası aşkın şirinliyi və əzabın bir tərəfdən xoş olduğu əks etdirilib. Niyazi də deyir ki,

Nece terk etsin aşkı sol aşık
Ana qarşı sen mehlika düşdü
Vechini görsem dağılır aklım
Zülfün ana çün mukteda düşdü.
Kim seni buldu, kendi yok oldu
Vaslına ey dostcan baha düşdü.

Əslində bu əsərlərdə hicranın var olmasından doğan bir şirinlik də var. Belə demək mümkünsə misralardakı aşiqin cəfa çəkməsi bir azda aşiqinə ruh verir ki, aşqdan yaranan şeirlər ölməz, həmişə yaşar olur. Niyazinin “Aşka düş “ şeirində də sevgi bilməyin gözəlliyi də əks edilir. Niyazi yaradıcılığı yüksək şəkildə araşdırılır, dəyərləndirilir. Bu baxımdan Mövlud canın və Mustafa Tatçının tika tərəfindən çap edilən “Arxiv bəlgələrinə görə Niyazi Mısrı ve Dərgahları” kitabını qeyd etməyə kerinə düşər.

Şair bir məmləkətin g r n g z  , d y n n  r yidir.  d biyyat isə insanların xoşbəxtliyə,  d l t , d r stliyə  ağıran səsidir.

 stifad  Olunmuş  d biyyat

1.  nternet resursları
2. Orhan Tuđrulca “Niyazi-i Mısıri “Bilgenin Sofrası Aşkda var üsyan da”, Bilsam Yayınları.
3. Nəsimi “Seçilmiş  s rl ri” 2014
4. Füzuli. “Seçilmiş  s rl ri” 2014

SURİYE GÖÇÜNÜN TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL AYRIŞMA VE BÜTÜNLEŞMEYE ETKİSİ

Gökhan TUNCEL

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Giriş

Göç, insanlık tarihiyle yaşıt bir olgudur. Çeşitli nedenlerden dolayı insanlar doğduğu ve yaşadığı mekânı değiştirmiştir. Mekânsal değişim insan ve insanların sürdürülebilir birlikteliğine dayanan toplumu farklı yönlerden etkilemiştir. Toplumsal ilişkiler içerisinde önemli bir yer tutan ve iktidar ilişkileri üzerinden şekillenen siyaset de yaşanan mekânsal değişimden etkilenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde kurulduğu Anadolu, insan hareketliliğinin yoğun yaşandığı bir coğrafyadır. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan yoğun insan hareketliliği Anadolu tarihinin göçlerle şekillenmesine neden olmuştur.

Osmanlı bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti, nedenleri farklılık arz etse de, süreklilik arz eden göç hareketlerinin yaşandığı bir devlet olmaktan kendini uzak tutamamıştır. Birlikte yaşama bilincini devlet ulus yaklaşımı üzerinden kurmayı amaçlayan siyasi irade, bu yeni birlikteliğin oluşumuna çeşitli araçlarla müdahale etme eğiliminde olmuştur. Nüfus mübadelesi, İskân Kanunu ve varlık vergisi sonrasında yaşananlar bu müdahalenin en belirgin örneklerindendir. Ayrıca süreç içerisinde farklı nedenlere dayanan ve süreklilik arz eden göç hareketleri ortaya çıkmıştır. 1950 sonrasında yaşanan iç göç ile doğudan batıya, kırdan kente hızlı bir yönelim olmuştur. 1960 sonrasında yurtdışına (Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesine) hızlı ve kitlesel bir göç hareketi olmuştur. Bu süreçte ülkede bir tarafta ekonomik nedenli hızlı bir iç dış göç hareketliliği yaşanırken diğer taraftan siyasi nedenli dış ve iç göç hareketliliği de yaşanmaya başlamıştır. 1980 sonrasında Balkan ülkeleri, Irak, Afganistan başta olmak üzere birçok ülkeden Türkiye'ye kitlesel nitelikli göç hareketleri olmuştur. Ayrıca bu dönemde terör meselesinden dolayı ülkenin doğu ve güneydoğusunda uygulanan köy boşaltma politikası, siyasi nedenli kitlesel bir iç göçe zemin hazırlamıştır. Yaşanan tüm

bu göçler Türkiye'nin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal hayatını önemli ölçüde etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında kitlesel göç hareketliliği ortaya çıkmıştır. Bu göç hareketliliğinden başta Türkiye olmak üzere birçok bölge ülkesi olumsuz yönde etkilenmiştir. İnsani yaklaşımı esası üzerinden kurduğu açık kapı politikasını benimseyen Türkiye, kısa süre içerisinde sayısı 3,7 milyonu bulacak Suriyeliyi ülkesine kabul etmiştir. Ülkeye gelen Suriyelilerin çok azı daha sonra kapatılacak olan kamplarda kalırken, büyük bir kısmı başta Suriye sınırına yakın şehirler ile büyük şehirler olmak üzere ülkenin hemen her tarafında yaşama tutunmaya başlamıştır.

Kısa süre içerisinde 3,7 milyon gibi büyük bir nüfusun ülkenin farklı bölgelerinde yerleşik nüfusla birlikte yaşamaya başlaması ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda birçok sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Anadolu, kökleri uzun bir geçmişe dayanan farklı toplumsal ve siyasal ayrışma kaynağına sahip bir coğrafyadır. 2011 sonrası yaşanan Suriye göçü, ülkede var olan ayrışma kaynaklarını etkilediği gibi göçün kendisi de yeni bir ayrışma kaynağına dönüşmüştür. Bu çalışmada ülkede yaşayan Suriyelilerin yerleşik nüfus ile olan ilişkisi ve yerleşik nüfus arasında Suriyeliler üzerinden farklı mecralarda yürütülen mücadele ayrışma açısından ele alınmaktadır.

1.Siyasal Ayrışma ve Bütünleşme

Sosyal bir varlık olan insanlar, farklı nedenlerden dolayı birliktelik ilişkisi ile bu ilişkiyi sürdürülebilir kılmak için toplumsal inanç, değer, kural ve yapı oluşturmuştur. Aynı zamanda her biri ayrı bir değer ve ayrı bir dünya olan insanlar, yine farklı nedenlere bağlı olarak ayrılmış, ayrılmış ve karşılıklı mücadele içerisine girmiştir. İktidar ilişkisi üzerinden yürütülen siyasal alanda da insanlar farklı konumlanma içerisine girmiş ve bu konumlanma üzerinden farklı düzeylerde mücadele yürütmüştür. Siyasal ayrışma, insanların iktidar ilişkisi bağlamında karşılıklı konumlanmasını ve mücadele içerisine girmesini ifade etmektedir.

1.1.Siyasal Ayrışma

İnsanların sahip olduğu farklılıkların sosyal, ekonomik ve siyasal konumlanmaya neden olması ve bu konumlanmanın ekonomik, siyasal ve sosyal alanda öteki(ler) ile olan ilişkisindeki belirleyiciliği insanlar ve toplumlar arasında ayrışma yaşanmasına neden olmaktadır. Bu farklı özelliklerin toplum hayatında zenginlik (hayatın rengi veya tanışma aracı) kabul edilmesi yerine iktidar mücadelesinin kaynak ve aracına dönüştürülmesi siyasal ayrışmayı ortaya çıkartmaktadır.

Siyasal ayrışma, içinde bulunulan zaman dilimini (anı) esas alan yatay ile tarihsel ve kutsal olandan uzaklaşmayı ifade eden dikey ayrışmadan oluşan iki boyutu bulunmaktadır. İnsanı, aklı ve aklın eseri bilimsel bilgiyi merkeze alan modern dönemde bir taraftan dikeyde köklü ve keskin ayrışma yaşanırken diğer tarafta toplum yaşamında madde üzerinden kurgulanan yeni ve karmaşık yatay ayrışma biçimleri ortaya çıkmıştır.

İnsanların cinsiyet, ırk, coğrafya ve yaş gibi kendi iradesi dışında sahip olduğu ve değiştirme imkânı olmayan doğal özellikleri toplumsal ve siyasal ayrışmaya kaynaklık etmiştir. İnsanların sahip olduğu doğal özelliklerin ayrışma kaynağına dönüşümü büyük ölçüde toplumsal (siyasal ve ekonomik) olana bağlı olmuştur. Modern dönemde de siyasal ayrışma farklı biçimlerde bu kaynaklar üzerinden yeniden üretilmiş ve bu tür ayrışmalar insanlar ve toplumlar arasında eşitsizliklerin oluşumuna zemin hazırlamış veya aracılık etmiştir.

Klasik dönemde ekonomik ayrışma, mülkiyet üzerinden oluşturulmuştur. Zengin – yoksul ayrışması olarak nitelendirilen bu ayrışma siyasal iktidarın güç ve imkânlarından yararlanma(ma)da etkili unsurlardan biri olmuştur. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında ekonomik olan üzerinden bilinçli birlikteliği ifade eden sınıfsal (burjuvazi – işçi) ayrışma toplum hayatına dair bütün alanlarda keskin bir ayrışma ortaya çıkartmıştır. Ayrıca liberal yaklaşımda gelir grupları olarak ifade edilen üst, orta ve alt gelir grupları da söylem düzeyinde sınıfsal ayrışma kadar keskin olmasa da uygulama da mekânsal ayrışma başta olmak üzere hayata dair pek çok alanda keskin bir ayrışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İnsanların kan bağı dolayısıyla veya sonradan sahip olduğu sosyal statü ve konum ile sonradan edindiği meslek siyasal ayrışmaya kaynaklık edebilmektedir. Özellikle göç süreci ve sonrasında ortaya çıkan yerli ve göçmen ayrışması ile kentli ve köylü ayrışması siyasal alanda da belirleyici olabilmektedir.

Din, mezhep, cemaat gibi inanç temelli kaynaklar ile dil, gelenek ve görenek gibi kültürel kaynaklar siyasal ayrışmaya zemin hazırlamaktadır. Din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olması beklenen laikliğin katı ve dışlayıcı bir tarzda algılanması ve uygulanması siyasal ayrışmanın oluşumuna, yaygınlaşmasına ve keskinleşmesine aracılık edebilmektedir.

Modern dönemde siyasal iktidara meşruiyet sağlayan ve siyasi bütünleşmenin aracı konumundaki ulus veya millet, devlet, ideoloji ve entisite siyasal ayrışmanın etkili bir kaynağına dönüşmektedir. Uluslararası sistemin temel aktörü konumundaki ulus devlet formu siyasal ayrışmanın en etkili formunu oluştururken, modern dönemde devlet formu içerisinde bilinçli birliktelik kaynağı ulus da siyasal ayrışmada belirleyici olmaktadır. Milli veya ulusal kültür altında kültürel bir zenginlik olarak kabul edilen etnik farklılıklar da süreç içerisinde siyasal bir kimliğe ve ayrışma kaynağına dönüşebilmektedir. Ayrıca inançları, geleneksel düşünce kalıpları, yapı ve işleyişlerin toplumdaki ayrıştırıcı etkisini eleştiren ideolojiler de yerel, bölgesel, ulusal ve küresel siyasetin etkili ayrışma kaynağı haline dönüşmüştür.

Siyasal ayrışma süreçleri zaman ve mekâna göre ve içinde bulunulan şartlara göre değişiklik göstermektedir. Doğal afet, savaş, terör, ekonomik kriz gibi toplum hayatında tepkisellik düzeyini yükselten olağandışı süreçler siyasal ayrışmanın derinleşmesine, keskinleşmesine ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Hızlı nüfus artışı, göç, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel alanda yaşanan veya algılanan dışlanma ve yabancılaşma hissi ile eşitsizlik ve adaletsizliğin varlığı ve ilişki yoğunluğunun yaşandığı küreselleşme siyasal ayrışmanın kapsamını genişletmekte ve etkisini artırmaktadır.

1.2.Siyasal Bütünleşme

Siyasal bütünleşme, insan ve toplumsal kesimlerin sahip olduğu siyasal farklılıkların veya siyasala evrilecek farklılıkların ortadan kalkmasını, siyasal alan için işlevsiz kılınmasını veya farklılıkların ortak bir paydada buluşmasını ifade etmektedir.

Toplumdaki hâkim siyasal inanç, değer, kural, yapı ve işleyişin bireyler ve gruplar tarafından benimsenmesine karşılık gelen siyasallaşma süreci, siyasal bütünleşmenin etkili yollarından biridir. Siyasal bütünleşme devlet, hukuk, ekonomi, dil, inanç, ülkü, ideoloji ve millet gibi kapsayıcı kaynak ve araçlar üzerinden olabileceği gibi siyasi parti, sendika, sivil toplum kuruluşları ve cemaat tipi yapılar aracılığıyla da sağlanabilir. Öteki için siyasal ayrışma kaynağı olan in aynı zamanda bir bütünleşme kaynağı olarak

Modern dönemde devlet toplum arasında kurulan vatandaşlık ilişkisiyle siyasi ve hukuki bir zemin üzerinden toplumsal bütünleşmenin sağlanması amaçlanmıştır. Siyasal iktidar kullanıcıları ideolojik ve baskı araçlarını kullanarak, devlet sınırları içerisinde yaşayan ve vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan insanları ulus kimliği altında bütünleştirmeye çalışmıştır.

Sanayi devrimi sonrasında geleneksel ayrışma ve bütünleşme kaynaklarını ortaydan kaldıran veya işlevsizleştiren sınıf bilici toplumsal bütünleşmenin önemli kaynaklarından biri olmuştur. Hayatın merkezine emeği yerleştiren sosyalizm, sınıf bilincine sahip insanın sömürüyü meşrulaştırma amacıyla egemen sınıflar tarafından üretilen suni bütünleşme ve ayrışma kaynaklarını reddetmiş, sınıf bilincine dayalı birlikteliğin gerçek anlamda bütünleşme olacağını savunmuştur. Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde sınıfsal bütünleşme geleneksel ayrışma kaynaklarını işlevsizleştirmeyi başarmıştır.

İnanç toplumsal bütünleşmenin önemli bir kaynağı olmuştur. Dinler, doğal ayrışma kaynakları başta olmak üzere ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ayrışma kaynaklarının bazısını reddederken, bir kısmının toplumsal ve siyasal etkisini azaltıcı bir etki yapmıştır. Özellikle Hristiyanlık ve İslam dinleri farklı özellikleri bulunan topluluklarını inanç üzerinden bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Din kardeşliği veya ümmet kimliğini benimseyen Müslümanlar daha önce toplumsal ilişkilerde belirleyici veya etkileyici ayrışma kaynaklarını işlevsizleştirmeyi veya etkisini azaltmayı başarmıştır. Modern dönemde dahi din veya mezhepler toplumsal bütünleşmenin etkili kaynağı olma işlevini sürdürmektedir.

2. Suriye İç Savaşı ve Suriyeli Göçmenler

İnsanlar farklı nedenlerle doğdukları ve yaşadıkları mekânlardan ayrılarak başka mekânlara yerleşmiştir. Göç kavramıyla ifade edilen bu sürecin itici ve çekici nedenleri bulunmaktadır. Buldukları mekândaki yaşama (ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve siyasal) maliyetinin yükselmesi insanların kendi iradeleriyle ve zorunlu olarak göçmesine neden olmaktadır. Göç, bireysel veya küçük gruplar halinde uzun bir zaman dilimine yayılarak gerçekleşebileceği gibi kitlesel ve hızlı bir şekilde de gerçekleşebilmektedir. Ülke içinde yaşanan göçler (iç göç) yanında ülke dışına veya ülke dışından yönelen göçler (dış göç) de ortaya çıkmaktadır. Göçün gönüllülük, kitlesellik, zamansallık ve mekânsallık durumu göçün yönetilebilirliği ve etki düzeyi üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Türkiye 2011’de Suriye’de yaşanan iç savaş sonrası dönemde kitlesel, hızlı ve zorunlu bir göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, insani yaklaşımı esas alan açık kapı politikası uygulayan Türkiye’ye kısa süre içerisinde 3,7 milyon Suriyeli göç etmiştir. Göç coğrafyası kabul edilen Anadolu’da bu kadar kısa süre içerisinde bu büyüklükte bir göç dalgası uzun yıllardır yaşanmamıştır. Açık kapı politikası uygulayan Türkiye göç yönetimi ve göçmeni karşılamada büyük sorunlar yaşamıştır. Göç sürecinde ve sonrasında devlet ile toplum bu sorunların çözümü veya etkisini azaltma hususunda sorumluluk üstlenmiştir.

Göçün kitleselliğini ön göremeyen devlet yaşanacak göçü kurduğu kamplar üzerinden yürüteceğini düşünmüştür. Ancak süreç içerisinde yaşananlar göçün boyutunun ön görülenin çok ötesinde olduğunu ortaya koymuştur. Kampların yetersiz olduğunu fark eden devlet, göçmenlerin ülke içerisinde serbest bırakmış (bir plan ve program doğrultusunda yönetmemiş ve yönlendirememiş), göç sürecinin göçmen ile yerleşik nüfusun belirleyiciliğinde(!) sürdürülmesini benimsemiş. Sınır şehirleri başta olmak üzere büyük şehirlere göçen (mekânsal dağılımı durumu) ve hayata tutunmaya çalışan Suriyelilerin barınma ve beslenme başta olmak üzere sağlık, iş, eğitim gibi ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların bir kısmı devlet tarafından karşılanırken büyük bir kısmı toplum tarafından karşılanmıştır. Süreç içerisinde devlet göç ve göçmenlerin yönetimi konusunda önemli aşamalar kat etmiştir. Piyasa mekanizması,

sivil toplum örgütleri ve komşuluk ilişkileri Suriyelilerin karşılaştıkları sorunun çözümünde önemli katkılar sunmuştur. Bütün bu olumlu gelişmeler toplumsal ve siyasal alanda sorunsuz ve istikrarlı bir şekilde yürümemiştir. Suriyelilerin ülkedeki varlığı, siyasal alanda göçmenlerle yerleşik nüfus ve yerleşik nüfusun kendi arasında birçok gerilimin yaşanmasına neden olmuştur.

3.Suriyelilerin Siyasal Ayrışmaya Etkisi: Siyasetin Belirleyiciliğinden Toplumun Belirleyiciliğine

2010 sonrası dönemde Suriye'deki gelişmeler Türkiye'de siyasal elitler başta olmak üzere toplumsal kesimler arasında tartışma konusu olmuştur. Siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, aydınlar ve halk, hükümetin Suriye'ye yönelik genel politikası ile göç politikası üzerinden karşılıklı konumlanmış ve ayrışmıştır. Ülkeye gelen Suriyelilerin sayısının artması ve sürenin uzaması yeni bir toplumsal tartışma zemini ortaya çıkarmış, iktidar muhalefet mücadelesine de yeni bir alan açmıştır.

3.1.Göç Öncesi Durum

Türkiye kamuoyunun siyasetin yönlendirmesi ve belirleyiciliğinde kurgulanan konumlanma ve bu konumlanmaya bağlı olarak oluş(turul)an ayrışma durumu veya sorunu Suriye meselesinde de ortaya çıkmıştır. Hükümetin Suriye meselesine yaklaşımı ülkede dış politika bağlamında yerleşik nüfus arasında siyasal bir ayrışma yaşanmasına neden olmuştur.

Devlet ulus yapısı üzerinden oluş(turul)an pasif, kapalı ve istikrarlı dış politikayı savunanlar ile Kürt nüfus ve siyaseti üzerinden politika yürütenler hükümetin Suriye politikasına bütünüyle karşı çıkmış ve bu politikayı uygulayanları ve destekleyenleri ihanetle suçlamaya kadar varacak düzeyde sert eleştiriler getirmiştir.

Yenidünya düzeninde aktör olma hedefini tarihsel geçmiş üzerinden kurgulayan ve meşrulaştırma gayreti içerisinde, aktif ve riskli politika yürütülmesi gerektiğini savunanlar ise, hükümetin yürüttüğü dış politikayı özellikle de diplomatik ilişkiyi desteklemiştir. Hükümetin bu politikasına muhalefeti de insani olmamakla ve terör destekçisi olmakla suçlamışlardır. Suriye meselesi, iç savaş ve göç öncesi dönemde ülkede yeni bir toplumsal ve siyasal ayrışma zemini oluşturmuştur.

3.2.Göç Süreci: Suriyelilerin Siyasal Ayrışma Sürecine Taraf Olması

Türkiye, Suriye iç savaşının neden olduğu kitlesel göç hareketinden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu süreçte insani yaklaşım üzerinden oluşturulan ve yürütülen açık kapı politikası göç hareketinin kapsamı, geleceği ve yönetimi konularında belirsiz bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Suriye'den göçenlerin sayısı arttıkça ve Suriyeliler için ülkenin çeşitli yerleşim yerlerinde kurulan kamplar yetersiz kalmaya başlayınca ülkede plansız ve denetimsiz bir göç süreci yaşanmaya başlamıştır. Sınır şehirleri başta olmak üzere büyük şehirlerde kamuya açık mekânlarda Suriyelilerin görünürlüğünde belirgin bir artış yaşanmıştır. Öncesinde ve göç sürecinde dış politika ve diplomasi üzerinden yürütülen siyasal mücadele, göç sonrasında ülkeye yerleşen Suriyeliler üzerinden yürütülmüştür.

Siyaset ve dolayısıyla toplum Suriyelilerin etnik kimliği üzerinden değerlendirme yapmıştır. Ülkeye gelen Suriyelilerin Türkmen, Kürt veya Arap olması onlara yönelik değerlendirmede temel belirleyici unsur haline gelmeye başlamıştır. Kimi toplum kesimi Suriyelilerin bütününlüküne karşı çıkarken kimi kesimler ise, etnik kökenine göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

3.3.Göç Sonrası Durum: Sürekli ve Karmaşık Bir Siyasal Ayrışma Süreci

Türkiye'ye göçen Suriyelilerin sayı ve görünürlüğündeki artış ile kalma süresinin artması toplumsal ve siyasal ayrışma zeminin kapsamını genişletmiştir. Suriyelilerin ülkedeki kalış süreci uzadıkça veya ülkede kalıcı olacakları düşüncesi toplum tarafından genel kabul görmeye başlayınca siyasal ayrışma sürecinde yeni kaynak ve araçlar etkili olmaya başlamıştır. Yerleşik nüfus ile Suriyeliler arasında yaşanan ayrışma yanında yerleşik nüfus ile Suriyelilerin kendi aralarında da yeni ayrışma zeminleri oluşmaya başlamıştır.

3.3.1.Suriyeliler ile Yerleşik Nüfus Arasındaki Ayrışma Durumu (Sorunu)

Suriye sınırındaki yerleşim yerleri ile büyük şehirler başta olmak üzere ülkenin hemen her yerinde Suriyelilerin yaşamaya başlaması yeni ayrışma durumlarını ortaya çıkartmıştır. Genel olarak yerleşik nüfus ile göçmenler arasında yaşandığı belirtilen mekânsal ayrışma Suriyeliler ile yerleşik nüfus arasında da yaşanmıştır. Şehirlerdeki

çöküntü alanları ile gecekondü bölgeleri Suriyelilerin yerleşmek zorunda oldukları bölgeler olmuştur. Yeni sakinlerin yaşamaya başladığı gecekondü bölgeleri de yeni çöküntü alanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yerleşik nüfus Suriyelilerle aynı yerleşim alanını paylaşma hususunda istekli olmamıştır.

Ekonomik yönden ülkedeki Suriyelilerin işsizlik veya iş kaybının asıl nedenlerinden biri olduğu ücretlerin düşmesine, haksız rekabete ve kamu harcamalarında artışa sebebiyet verdikleri algısının oluş(turul)ması yerleşik nüfusun Suriyelilerle ilişki kurma düzeyini azaltmıştır. Bu süreçte, ekonomik ayrışmanın (yatay ayrışmanın) sosyal ve kültürel alan (dikey ayrışma) üzerinden yürütülmesi ve sonrasında yeni bir yatay ayrışma olan siyasal ayrışmaya dönmesine neden olmuştur. Birbirinden etkilenen ve birbirini yeniden üreten ayrışma zemini üzerinden ayrışma döngüsü oluşturulmuştur. Bu ayrışma döngüsü bir taraftan Suriyelilere yönelik toplumsal baskı ve dışlama zeminini beslerken, diğer taraftan ülkedeki toplumsal kesimlerin karşılıklı konumlanmasının sürdürülmesine, derinleşmesine ve keskinleşmesine de neden olmuştur.

3.3.2.Yerleşik Nüfusun Kendi Arasındaki Ayrışmaya Etkisi

Ulus ve devlet merkezli yaklaşımı benimseyenler, yerleşik nüfus içinde Suriyelilerin ülkeye gelişine (kabulüne) ve ülkede yaşamasına karşı en olumsuz tutum benimseyen toplumsal kesimini oluşturmaktadır. Bu kesim hem ülkedeki Suriyelilere hem de Suriyelilerin çeşitli gerekçelerle ülkede kalmasını savunanlara karşı çıkmaktadır. Bu toplum kesimin iki ayrı kaynağa dayanmaktadır. Bir tarafta ulusalcılığı ve vatandaşlığı ideolojik olarak dayanak yaparak diğer tarafta ise Suriyelilerin oluşturduğu ekonomik kaygı ve baskıya vatandaşlık hakkını kullanarak tepki gösterenler bu kesimi oluşturmaktadır.

İnsan olmayı esas alan yaklaşımı benimseyenler doğal hak veya insan hakkı bağlamında ülkedeki Suriyelilerin durumunu değerlendirmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler, yerleşik nüfusun sahip olduğu bütün haklara hatta yerleşik nüfusun pozitif hukukla veya kanunsuzlukla elinden alınan haklara da Suriyelilerin sahip olmasını savunmaktadır.

Din ve inanç esaslı bir yaklaşımla ülkelerinde yaşama imkânı bulamayan Suriyelilerin Türkiye'ye göçünü destekleyenler de diğer bir kesimi teşkil etmiştir. Bu kesimin büyük bir kısmının mevcut iktidarın destekçisi konumunda bulunması, Suriye meselesine ve göçe bakışında siyasetin belirleyici olmasına neden olmuştur. Bu kapsamda da ülkeye Suriyelilerin gelmesini olumlu karşılamış ve bu insanların din kardeşliği gereği desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak ülkedeki Suriyelilerin kalış süresi uzadıkça ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarla karşılaştıkça bu kesimin hükümetin göçmen politikasına destek düzeyi düşmeye başlamıştır.

4. Türkiye'deki Suriyelilerin Toplumsal Bütünleşmeye Etkisi

Ülkedeki Suriyelilerin sayısının artması, kalma süresinin uzaması ve görünürlüklerindeki yükselme yerleşik nüfus arasında daha önceleri siyasal ayrılmaya zemin hazırlayan kaynakların etkisini azaltmış veya bu kaynakları işlevsiz kılmaya başlamıştır. Ayrışma kaynaklarındaki bu değişim ve dönüşüm ülkedeki Suriyeliler karşıtlığı üzerinden siyasal bir bütünleşme ortaya çıkartmıştır. Özellikle Türkiye vatandaşlığı (vatandaşlık bağı ve hakkı) yeni dönemde ülkedeki siyasal bütünleşme sürecine önemli bir katkı yapmıştır. Bir taraftan Suriye karşıtlığı üzerinden vatandaşlık bağı üzerinden bütünleşme sağlanırken, diğer taraftan Türkiye toplumu ve devletinin fedakârlığı üzerinden bütünleşme söylemi ve algısı oluşmaya başlamıştır. ...

Suriye meselesi, Suriyelilerin yaşadıkları dramlar ve özellikle Suriyelilerin ihtiyaç duyduğu insani yardım konusunda gelişmiş ülkelerin gönülsüz davranması, kökü uzun bir geçmişe dayanan ve büyük bir destekçisi bulunan Batı ve uluslararası sistem karşıtlığının yeniden üretilmesine, meşrulaştırılmasına ve yaygınlaşmasına imkân tanımıştır. Bazı yerleşim birimlerinde Suriyelilere karşı oluşturulan dışlayıcı ve baskıcı söylemler eyleme dönüşmüştür. Bu dışlayıcı ve baskıcı söylem ve eylemler, farklı siyasal görüşe sahip insanların dışlayıcı milliyetçilik çatısı altında bütünleşmesine aracılık etmiştir.

Ekonomik alanda toplumun büyük bir kesimi Suriyelilere karşı olumsuz bir tutum sergilerken diğer bir kesim de Suriyelilerin kayıt dışı ve ucuz iş gücü sağlaması veya yerleşik nüfusun yapmak istemediği bazı işleri yamasından dolayı ülke ekonomisinin Suriyelilere (göçmene) ihtiyacı olduğunu savunmuştur. Farklı siyasi

görüŖe sahip pek çok iŖ insanı Suriyeli iŖ gücünün Türkiye'nin rekabet kabiliyetini artırıcı bir etki yaptığını savunmuŖtur.

Farklı siyasi görüşe sahip bazı toplumsal kesimler Suriyelilerin Kürt sorununa Türkiye'nin köklü bir çözüm bulma imkânı sunduğunu savunmuŖtur. Bu kesimler ülkedeki Suriyelilerin başta Kürt sorunu olmak üzere bölgeye, Avrupa'ya ve küresel ölçüğe yönelik çok boyutlu, aktif ve etkili dış politika yürütülmesine aracılık edebileceğini savunmuŖtur.

5.Genel Değerlendirme

Suriye iç savaşı sonrasında milyonlarca insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıŖtır. Ülkesini terk etmek zorunda kalanların büyük bir kısmı açık kapı politikası uygulayan ve yaşam standardı bölge ülkelerine göre daha yüksek Türkiye'ye göçmüŖ ve yerleŖmiŖtir. Kısa süre içerisinde 3.7 milyon Suriyeli Türkiye'de hayatını sürdürmeye başlamıŖtır. Kısa bir süre içerisinde bu büyüklükte bir göç hareketiyle karşı karşıya kalması Türkiye'nin ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve mekânsal alanda pek çok sorunla ve durumla karşılaşmasına neden olmuŖtur. Ülkedeki devlet toplum ilişkisinin yeniden Ŗekillenmesi başta olmak üzere toplumsal kesimler arasında siyasi ayrışma ve bütünleşme süreçlerinin yeni bir zeminde yürütülmesini sağlamıŖtır.

Suriye göçü sonrasında ülkede yerleşik nüfusun kendi arasında, yerleşik nüfus ile Suriyeliler arasında ve Suriyelilerin kendi arasında farklı düzeylerde siyasi ayrışma yaşanmasına aracılık etmiŖtir. Ülkedeki Suriyelilerin sayısı ve kalma sürelerindeki uzama yaşanan siyasi ayrışmaların kapsam ve etki düzeyini değıştirdiğı gibi yeni ayrışmalara da kaynaklık etmiŖtir. Ülkede siyasi ayrışmalara kaynaklık ve aracılık eden Suriyeliler, diğerk taraftan da daha önce çeşitli kaynaklar üzerinden ayrışan toplum kesimlerinin bütünleşmesine de aracılık etmiŖtir.

TÜRK TOPLUMSAL AHLAKINI BELİRLEMEDE İSLAM VE DİĞER KAYNAKLARIN ETKİSİ

Nihat AKBIYIK

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İ. İ. B. F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü/ Malatya

nihat.akbiyik@inonu.edu.tr

Giriş

Dinler ve ideolojiler farklı değer yargılarıyla toplumsal hayatı her yönden etkilerler. Max Weber'in kapitalizmi besleyen ana kaynaklardan birini Protestan ahlakı olarak göstermesi bunu ifade eder. İslam da diğer dinler gibi bulunduğu coğrafyayı ekonomik, sosyal ve kültürel yönden etkilemiştir. Etkileşim sırasında uzlaştığı yahut çatıştığı güçlerin olması doğaldır. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam'da da toplumsal konularda zamanla farklı ekoller oluşmuştur. Kamusal ve ekonomik alanda ahlak kavramı çok tartışılan kavramlardan biridir. Ahlaki değerlerin oluşumunu etkileyen faktörler zamana, kültür ve ideolojilere göre farklılık göstermektedir. Soyut ve genel ahlak kuralları zamanla siyasi ve ekonomik ahlaka da dönüşmüştür. Devlet, işveren, işçi, memur, esnaf, tüccar ve sanayici gibi sosyal hayatın aktörleri söz konusu ahlaki değerlerle şekillenmiştir. Bu etkilenme her toplumun ekonomik, sosyal, tarihi, kültürel geçmişine göre farklılık arz eder. Türk toplumunda bireysel ve toplumsal davranış kavranış kalıplarını belirleyen en önemli kaynak kuşkusuz İslam'dır. Ancak zaman içerisinde oluşan farklı İslami ekollerin hayata ilişkin yaklaşımları konusunda ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de iş ahlakı tartışmaları dünyadaki gelişmelere paralel olarak özellikle 1980 sonrası dönemde artış göstermiştir. Bu gelişmeyle özellikle uluslararası ticarete soyunan ülke ve işyerlerinde olduğu gibi ülkemizde de temel hak ve özgürlükler konularında insan hakları ihlalleri sorgulanmaya başlamıştır. Bu çalışmada farklı ekoller Kur'ani yaklaşım, gelenekçi yaklaşım ve tasavvufçu yaklaşım olarak üç kategoriye indirilecek ve hayata ilişkin temel yaklaşımları mukayese edilerek bürokrasi, siyaset, ticaret ve çalışma hayatı gibi konularda bireysel ve toplumsal ahlak üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

1. Kavramsal Açıklamalar

Ahlak, insanların davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlerken doğruya ve yanlışla dair temel aldıkları esaslardır. Bu kavramlar statik olmayıp sürekli değişim gösterir. İktisat ahlakı kavramı ise ahlaki düşünce ve ilkelerin iktisadi hayata uygulanmasıdır. İş ahlakı ise ahlaki düşünce ve ilkelerin işletme faaliyetlerine uygulanmasıdır. (Çelik, 2010: 22; Gök, 2008). Her toplumda işe ve çalışmaya dair değerler birbirinden farklı olabileceği gibi, toplumun çeşitli katmanlarının tavırları da farklı olabilir (Kurtuluş, 2005: 740).

Ahlak felsefesi: Ahlak felsefesi hayatımızın ahlakla ilgili konularını inceleyen bilim dalıdır. Etik, doğru ve yanlışla din ya da ideolojilerle değil, akıl yürütme yoluyla ulaşmaktır. İş etiği, Belli bir grup ya da topluluk tarafından belirlenen/benimsenen ve inanılan davranış kurallarıdır. (Gök, 2010: 554).

2. Ahlak Felsefesi Teorileri

Ahlak kuralları toplumda bir süreç içinde kendiliğinden oluşmuştur. Felsefe ise toplumda var olan eylemlerin iyi, kötü, doğru, yanlış oluşuyla ilgili hükümler ortaya koyar. Tarih boyunca ahlak felsefesiyle ilgili çok çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Ahlak felsefesi insan hayatındaki değer, ilke ve yargıları inceleyen felsefe dalıdır. Şöyle kategorize edilebilir:

2.1. Mutluluk Yaklaşımli - Görev /Sorumluluk Yaklaşımli Ahlak

Mutluluk yaklaşımli teorilere göre insan eylemleri mutluluk amacına yönlendirilmiştir. “*En iyi olan doğaya, akla uygun yaşamaktır*”. Antik çağ düşünürlerinin hemen hepsi ve Budistler ahlaki meselelere mutluluk üzerinden yaklaşmışlardır. Spinoza’ya göre insanın eylemleri ilahi iradeye uygun olduğu sürece ahlakidir.

Görev yaklaşımli ahlak Kant’ın geliştirdiği bir yaklaşımdır. Rasyonellik ahlaklı olmanın temel şartıdır. Ancak ödev, insana başkası tarafından değil, kendi vicdanı tarafından verilmelidir. Hinduizm’in ahlak anlayışı da görev ahlakı tanımına uymakla birlikte bu görev Kant’ta olduğu kendi vicdanı tarafından değil dışarıdan (sistemden) tehditle dayatılmaktadır.

2.2.Laik Ahlak - Dinsel Ahlak

Dinsel ahlak, ahlak kurallarının kaynağını ilahi iradeye dayandırırken, laik ahlak, ahlak kurallarını insan aklında arar.

2.3.Faydacı Yaklaşım

Bireyden hareket eden bu teoriye göre bireysel mutluluk toplum halinde yaşamakla sağlanır.

İçerikli değer ahlakı: Bergson'un ortaya koyduğu bu teori güzele, iyiye yönelen eylem; akılla değil, duygu ve sezgiyle kavranır.

2.4.Varoluşumcu Özgürlük Ahlakı:

Kitle kültürüne, yığın ahlakına tepki olarak doğan bireyci ahlaktır. Mekanik üretim ağı ve kitle kültürü refah toplumunu yarattı. Ancak bu süreçte birey robotlaştı ve özgürlüğünü kaybetti ve yabancılaştı. Varoluşçu teori tam bu noktada insanın her çağda kendi doğrusunu bulup geliştirmesini önerir.

2.5.Nietzsche'nin Ahlak Felsefesi:

Hristiyan ahlak anlayışına karşı çıkararak felsefede bir çığır açan Nietzsche'ye göre bütünden koparılmış hakikat icat edilmiş bir yanılgıdır. Bundan dolayı ahlaki ölçü ve normlar koymak saçma ve gereksizdir.

3. Farklı Din Ve Medeniyetlerde Ahlaklı Olmanın Ölçüleri

Tarih boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde egemenler iyi-kötü olmanın ölçülerini kendi kurallarıyla belirlemişlerdir. Örneğin Eski Yunan, Hindistan, Mısır ve Çin'de; her bireyin kendi sosyal pozisyonuna uygun davranış içinde bulunması ahlaklı olmanın temeli olarak kabul edildi. Düşünce kotları aynı olan bu yapıların hepsinde küçük farklılıklar bir yana sınıflı yapı bulunmaktadır. Tevhit kökenli Tevrat ve İncil'in değer yargılarında sonraki dönemlerde bazı farklılıkların ortaya çıktığı görülür.

3.1. Türk Toplumsal Hayatının Ahlaki Değerlerini Belirleyen Kaynaklar

Türk toplumsal hayatının değerlerini etkileyen en önemli kaynak kuşkusuz İslam'dır. Kur'an'a göre ahlaklı olmak, insanın yaratılışına uygun davranmasıdır. Herkesin fitratı aynı, ancak fonksiyonel durumu farklıdır. Kur'an insanları dinen ya da yaratılıştaki kardeş sayar. Eşref-i mahlûkat kabul eder. Adalet ve merhameti esas tutar. Nisa 135 herkesi bu konuda sorumluluğa davet eder. Ancak İslam'ın toplumsal konulara yaklaşımı tarihsel süreç içinde Kur'an'ı temel alan İslam, Kur'an'ın yanında üretilmiş kaynakları da temel referans olarak ekleyen Gelenekçi İslam ve Hint, İran, Yahudi ve

Hristiyan mitolojisini İslam'la kaynaştıran Tasavvufçu İslam olmak üzere farklılıklar göstermiştir.

İslam coğrafyasının büyük bölümünde fıkıh merkezli şer'i görüş hâkimken, Anadolu'da tasavvufçu ve gelenekçi anlayış kuruluştan itibaren Osmanlı iktisadi yapısını derinden etkilemiştir. (Ülgener, 1981: 15)

Tanzimat'la birlikte toplumsal düzen ve düşünce kotlarında yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Aydınların bir kısmı batı aklına sarılırken, bir kısmı İslami kökenlerden ayrılmadan bir reformasyonu amaçlamıştır. Kur'an İslam'ı bu dönemde aralarında Mehmet Akif'in de olduğu bir grup düşünürün gündemine gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde Batı düşüncesi kamusal alanda İslam'ın yerine ikame edilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet yeni bir rejim ve insan tipi oluşturmaya başladı. Bu çabalar 1950'ye kadar tek partinin jakoben politikalarıyla, 1950 sonrasında ise bürokratik kurumlar aracılığıyla devam etmiştir.

3.2. İslam

İslam insanlara yol gösteren dinin adıdır. Bu ilahi mesaj geldiği toplumun toplumsal ilişkilerini ve kültürünü kendi bağlamında tedrici şekilde etkilemektedir. Bundan ötürü bütün peygamberlere gelen ilahi mesajların hukuk kuralları farklı olmakla birlikte temel ilkeleri aynıdır. Ortak temel ilkeler tevhit, ahlak (erdem), adalet, merhamet, insan onurunun korunması ve özgürlüktür. İslam ahlakın peşindedir. Ahlaklı davranış vahyin getirdiği temel ilkelerin akılla birleştirilmesiyle sağlanacaktır. Ahlaklı olmak hem bireysel, hem de toplumsal bir vakıdır. Erdemli toplum ahlaklı insanlarla tesis edilir. Allah adildir, merhametlidir. Peygamberler Allah'ın kulu ve elçisidir. Peygamberler insanüstü kişiler değil, üstün insanlardır, adil ve ahlaklı bir düzenin tesisi için gelmişlerdir. “ Ve şüphesiz sen büyük bir ahlak üzeresin.” (Kalem 68/4) ve “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”(Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel,2/381) bunu ifade eder. Kur'an'da ahlak konusu önemli bir yer tutar. Peygamberlerin ilk eylemleri açlığın ve köleliğin yok edilmesi ahlaklı olmanın vaz geçilmez şartıdır. Bundan dolayı bütün peygamberlere ilk tabi olanlar yoksullar ve kölelerdir.

Kur'ani açıdan ahlak ve hukuk sisteminin sağlamlığı dinle ilişkisine bağlıdır. İslam'a göre iman etmenin doğal sonucu adaletli ve ahlaklı olmaktır. İman etmek salih

amel işlemektir. Salih amel gündelik ibadetlerin üstünde, bütün hayatı kapsayan bir kavramdır.

Ancak peygamberlerden sonra dinin adil, merhametli ve eşitlikçi aslı ifsat edilmiştir. Bakara 41 ve Maide 44. bunu teyit etmektedir. İslam'ın ahlak kavramına yaklaşımı tarihsel süreç içinde referans kaynaklarının farklılaşmasına göre Kur'an'ı temel alan İslam, gelenekçi İslam ve tasavvufçu İslam olmak üzere üç farklı kategoride şekillenmiştir.

3.2.1. Kur'an'ı Temel Alan İslam Anlayışı

3.2.1.1. Bireysel Ve Toplumsal Ahlak Anlayışı

İslam'da dünya-ahiret ikilemi yoktur. Bireyin sorumlulukları Allah, tabiat ve toplumla olmak üzere üç çerçevede gelişir. Kur'an bireyin Allah ve toplumla ilişkilerinde vahiy ve aklı, tabiatla ilişkisinde ise aklı kullanmayı emretmektedir. Tabiatın işleyişini bilmek ve toplumsal konularda yanlışlıklara müdahale etmek insanın sorumluluk alanına girmektedir. Bu anlamda yapılan işler salih ameldir ve iman etmenin olmazsa olmaz şartıdır.

3.2.1.2. Toplumsal Düzen Ve İktisat Anlayışı

Kur'an'a göre Allah adil ve ahlaklı bir toplum tesisini amaçlar. Bu, hayatın tüm alanlarında karşılıklı olarak hak ve sorumluluklarının bulunduğu standart ve kayıtlı bir düzendir. Dünyayı düzeltme ve ıslah etmek sorumluluğunu Allah insana yüklemiştir. "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; salata ikame edip zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır." Bakara 177 bunu açıklar.

3.2.1.3. Devlet Anlayışı

Kur'an devletin yönetim şekli konusunda detaylara girmez. Temel özelliklerini ortaya koyar. Kurana göre devletin temel özelliği adaletli olmasıdır. Devlet ve yöneticileri adil bir düzen için önemli olmakla birlikte asla kutsal değildir. Yöneticiler Allah'a ve halka karşı sorumludur. Devlet can, mal, akıl, nesil ve din güvenliğini herkes için sağlamak zorundadır. Bu konuda sorumluluk devletle birlikte erdemli birey ve

topluma aittir. Kasas 77 ve Tevbe 34-35 bunu açıklar. Böylece erdemli toplum doğar. Farabi'nin devlet ve toplum modeli de budur. (Farabi, 2001:100-117)

Devlet çözümü zekâtla başlatmıştır. Zekât sosyal devlet uygulamasında alt sınırdır. İlaveten karşılıksız yardım olan sadaka ve infak kurumlarını devreye sokmuştur. İnfak basit bir bağış olmayıp, yoksula iş alanları açarak, çalışma gücünü artırarak hayat kalitesini yükselten olağan üstü bir kavramdır Malın saklanmayıp tedavüle çıkarılması ve adil bir piyasanın teşkiliyle süreç tamamlanmıştır. Kur'an kamu görevlilerinin atanmasında liyakat ve ehliyeti esas kabul eder. Bu kuralın ihlalini düzenin bozulması ve kul hakkı olarak niteler. (Orman, 1984:150-153). Bu özellikler günümüzde sosyal devlete tekabül etmektedir.

3.2.1.4. Kader Anlayışı

Allah dünyadan ahirete her şeyi bir kader (standart) çerçevesinde yaratmıştır. Olup biten şeylerde tesadüf değil, sebep sonuç ilişkisi vardır. Hayır Allah'tandır. Ancak şer Allah'tan değil, insanın yapıp ettiğindedir. Allah dünya hayatında insanları sınamaya tabi tutar. Önlenebileceği halde önlenemeyen şeyler kötülüktür. Yoksulluk kader değil, yapılanların karşılığıdır. İnsan için emeğinin dışında bir şey yoktur. Denetlenmeyen yönetimin yaptığı kötülük de kader değildir. Aynı şey ahiret hayatı için de geçerlidir. Bu dünyada yapılanların karşılığı ahirette alınacaktır. Şefaath söz konusu değildir. Dünya ile ahiret birbirinden kopuk değil, birbirinin devamı niteliğindedir.

3.2.1.5. Kadına Bakışı

Kur'an'a göre kadın erkekle aynı özden yaratılmıştır. Hak ve sorumluluk anlamında eşittir ancak fonksiyon itibariyle farklıdır.

3.2.2. Gelenekçi İslam Anlayışı

Peygamberden sonra Kur'an'ı referans alan çoğulcu anlayış çeşitli ekonomik, sosyal, siyasi sebeplerle uzun süre devam etmemiş dinin akılcı adil, merhametli ve eşitlikçi özelliği önemli ölçüde değiştirilmiştir. Zaman içinde oluşan tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve tasavvuf gibi ilimler gelenekçi yaklaşımı oluşturmuştur, Gelenekçiler dünyanın değişmediği şeklinde sabit bir görüşe sahiptir. Var olan değişimler ise bozulma veya yozlaşma olarak kabul edilir. İslam'ın kadim geleneklerine uymayan her değişime bidat gözüyle bakarlar ve dünyanın Asr-ı Saadetten itibaren giderek yozlaşacağına inanırlar. Onların nezdinde “ ahir zaman” kavramı olumsuzlukları ihtiva eder. Gelenekçilere göre içtihat kapısı kapalıdır. (Canatan, 2018: 50-52)

3.2.2.1. Bireysel ve Toplumsal Ahlak Anlayışı

Geleneksel ahlak ve muamele kaynakları bireysel ahlaki sorumluluklardan uzun uzun bahsederken toplumsal sorumluluklar konusunda sessiz kalmıştır. Bireyin adil ve erdemli bir toplum tesis etme konusundaki sorumluluğu ortadan kalkmıştır. Bireysel ahlak otoriteye itaatle bağlantılandırılmıştır. Bu gelişmenin Emevi ve Abbasi yönetim anlayış tarzıyla yakın ilgisi bulunmaktadır. İslam bilginleri bu dönemde eserlerinde insan toplum ilişkisinden çok, insan Allah-ahiret konularına yönelmişlerdir. Vahyin ışığında akleden erdemli insan artık otoriteye mutlak itaat eden insana dönüşmüştür. Tanrının hakkı Tanrıya, Sezar'ın hakkı Sezar'a anlayışının benzeri bir yaklaşımla İslam "atalar dini" ne dönüştürülmüştür.

3.2.2.2. Toplumsal Düzen ve İktisat Anlayışı

Gelenekçi düşünce otoriter rejimlerle uzlaşarak sağlıklı toplumsal uzlaşmalara engel olmuştur. Düşünme ve analiz yapma yeteneğine sahip yetenekli ve kapasiteli insanları dışlayarak sistem dışına itmiştir. Diğer toplumların tecrübe ve birikimlerinden faydalanmaya da engel olmuştur. Gelenekçi anlayış Emeviler ve takip eden dönemlerde toplumsal düzeni etkilemiştir. İman ve salih amelin yerine ritüelleştirilen ibadet uygulamalarını yerleştirmiştir. Bu uygulamayla dinin dünya hayatıyla ilgisi kesilmiş, yalnızca ahiretle ilintili hale gelmiştir. Allah'ın bu dünya ile ilgili tasarrufları otoritelere devredilmiştir.

3.2.2.3. Devlet Anlayışı

Kur'an'ın çoğulcu ve adil devlet önermesine karşılık gelenekçiler hilafeti tartışılmaz İslami yönetim biçimi kabul etmişlerdir. Devlete itaati de imanla ilişkilendirerek Kur'an'da olmayan kutsallık izafe etmişlerdir. Netice olarak cumhuriyet yönetim anlayışı asırlarca devam edecek saltanat düzenlerine dönüşmüştür.

3.2.2.4. Kader Anlayışı

Kur'anda kaderin Allah tarafından belirlenmiş değişmez doğal ve toplumsal kurallar olduğu hakikatine karşılık gelenekçi düşüncenin kader anlayışında insanın başına gelen her şey Allah tarafından ezelde belirlenmiştir. Buna karşı insanın yapabileceği bir şey yoktur. Tedbir takdire engel olamaz. Kader ve kazada külli irade belirleyicidir. Hayır ve şer Allah'tandır. Dolayısıyla deprem, sel, trafik ve iş kazaları kaderdir. Yoksulluk kaderdir. Buna karşı çıkılmaz. Olup bitenleri kabullenmek

erdemdir. Yönetimin tasarrufları da kaderdir. Sabretmenin mükâfatı Ahiret hayatında verilecektir.

3.2.2.5. Kadına bakışı

Kadim geleneğin etkisiyle kadını erkeğin malı gibi gören bir inanca sahiptirler. Köleliği ve cariyeliği Kur'an'ın mutlak emri gibi anlamışlardır.

. 3.2.3. Tasavvufçu İslam Anlayışı

Tasavvuf İslam'ın Hint, İran, Yahudi ve Hıristiyan inançlarıyla karışık biçimindedir. Müslüman akli tasavvuf yoluyla varlıkla irtibatını koparmıştır. Allah ile kul ilişkisi muğlaktır. Mürşitler tanrısal özelliklere sahiptir. Peygamberin elçi kimliğine karşılık şeyhler dünya ve ahiret hayatında her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. Bu yaklaşım İslam dünyasını çalışarak, üreten değil pasif insan tipine götürmüştür. Bireysel ve toplumsal kurtuluş mucize ve keramete kaldı. Yöneticiler ulema ve evliyanın ittifakıyla Allah adına dinin sahibi oldu.

3.2.3.1. Bireysel ve Toplumsal Ahlak Anlayışı

Halk kitlelerini en çok etkileyen tasavvufçu yaklaşım gelenekçi yaklaşımın kutsadığı saltanat yönetimleriyle çok defa işbirliği yaparak bireyin toplumsal sorumluluğunu ortadan kaldıran bir model ortaya koymuştur. Tasavvufçu din uhrevi karakterlidir. Siyasi otoriteye mutlak bir kutsiyet atfedilmiştir. Kur'an'ın bireyi kendi iradesiyle dönüştürme anlayışına karşı, tasavvufçu görüş zorlayarak bir çizgiye getirmektedir. Bu anlayışa göre dünya değersizdir. Kur'an her sonucu bireyin çalışmasına bağlarken tasavvufçu görüş rızkın ezelden takdir edildiğini, takdire tedbir almanın gereksiz bir çaba olduğunu, hatta isyan olduğunu savunmaktadır.

3.2.3.2. Toplumsal Düzen ve İktisat Anlayışı

Dünyayı değersiz kabul ederek dini yalnızca ahirete indirgeyen bu anlayış çoğunlukla gelenekçi düşünceyle uzlaşarak bireysel ve toplumsal yapıyı olumsuz etkilemiştir.

3.2.3.3. Devlet Anlayışı

Kur'an birey devlet ilişkisini karşılıklı hak ve sorumluluk esasına dayarken, tasavvufçu yaklaşım gelenekçi yaklaşımla beraber devlete mutlak itaati emrederek zorba bir devlet yapısını ortaya çıkarmıştır.

3.2.3.4. Kader Anlayışı

Kadere iman kavramını yozlaştırarak kaderci bir toplum oluşturdular. Bu anlayışa göre tabiat ve toplumda başımıza gelen her şey kaçınılmaz bir kaddedir. Bunu sorgulamak bile isyandır. Toplumun analitik düşünmeden, çoğulcu anlayış ve yönetimden uzaklaştırdı.

3.2.3.5. Kadına Bakışı

Tasavvufçu düşüncenin kadına bakışında homojenlik yoktur. Çağa, döneme ve meşrebe göre farklılıklar vardır. Olumlu ve olumsuz bakışlar vardır. Ancak genel olarak dünya, heves ve nefisle özdeşleştirilip aşağılanmıştır.

3.3. Batı Düşüncesi

Batı düşüncesi farklı türevleriyle Tanzimat'tan bu yana Türk toplumsal hayatının ahlaki değerlerini belirleyen kaynaklardan biridir.

3.3.1. Liberal Kapitalizm ve Ahlak

Max Weber'e göre Protestanlığın bir türü olan püritenimin kapitalizm üzerindeki belirleyici etkisi vardır. Werner Sombart püriten ahlakın özünün Yahudilikten kaynaklandığını ve sömürgecilik sürecinde Yahudi sermayesinin belirleyici olduğundan bahsetmektedir (Kurtuluş, 2005: 750)

3.3.2. Modern Dönemde Batı Dünyasında Ahlak Anlayışı:

Protestan ahlakı önceleri Püritenist ahlaka sahipken 1980 sonrasında hedonist bir karaktere büründü. Din geleneksel kodlarıyla bile kolektif dini törenlere ve vicdanlara hapsoldü ve dünyevileşti. (Bayhan, 2007) Liberal kapitalizmde başlangıçta iş ahlakı kavramı bulunmamaktadır. "Tanrının görünmez elinin" düzenlediği doğal düzen içindeki firmalar için tek amaç azami karı sağlamaktır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren işletmenin çevreye verdiği zararları gidermek, çalışanlar ve hissedarlarla sağlıklı ilişkiler kurmak ve firmanın faaliyet ve varlığını sürdürülebilirliğini sağlamak için "sosyal sorumluluk" adı altında çeşitli kavramlar üretilmiştir. (Erdemir, 2012)

Batı kültürü transfer edilirken referans alınan kaynaklar zamanla farklılaşmalar olmuştur. Örneğin önce Fransız kültürü, sonra hümanist düşünce referans alınırken günümüzde BM, ILO, OECD, Avrupa Konseyi, AB gibi uluslararası kuruluşlar kamu ve özel sektörde normatif kuralları koyarak iş ahlakı meselesine katkı sağlamaktadır.

3.4. Geline Nektada Sonuç Olarak Toplumsal Ahlak Durumumuz

2010 yılında ABD’de George Washington Üniversitesi’nde yapılan Dünyadaki 208 ülkeyi kapsayan *Ekonomik İslamilik Endeksi* ülkelerin ekonomik, hukuki, yönetim, siyasi haklar ve insan hakları bakımından İslam’ın iktisadi prensipleri olan adalet, eşitlik, sürdürülebilir büyüme, yaygın refah, mülkiyet hakkının güvenliği, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, yolsuzluğun önlenmesi ve istihdam açısından uygunluğu ölçülmüştür. Bu araştırma İbn Haldun’un, görüşlerine paralel olarak iyilik ve kötülüğü yönetimlere bağlamaktadır. Tamamı Hristiyan olan ülkeler ilk on sırayı almıştır. İslam ülkeleri arasında Malezya 38, Türkiye 103. Sıradadır. 2015 ve 2018’ araştırmaları da benzer sonuçları vermiştir.

Oysa ülkemizde çeşitli zamanlarda yapılan ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki tutum ve değerlerin ölçülmesi amacıyla yapılan araştırmalar inanç, değer, tutum ve davranışlarda çıkan sonuçlar biçimsel olarak ahlaki davranışlar övölüp tercih edilmektedir. (politikaakademisi.org)

Halkın büyük kısmı gelenekçi -tasavvufçu anlayışına daha yakın durmaktadır. Bu değer yargıları ana kitleyi kamusal hayatta sorumluluk alan değil; sorumluluktan kaçan, pasif, edilgen, akletmeyen, sorgulamayan, zühdü, kaderci, mehdi-mesih bekleyen bir niteliğe dönüştürtürmüştür. Asr-ı saadetten itibaren dünyanın sürekli bozulacağı, her şeyin giderek kötüye gideceği inancındadır. Gelenekçi düşünce toplumsal hayatımızdaki her türlü bozulmayı gelenekten uzaklaşmaya bağlamaktadır.

İçtihat yapmayı yasaklayarak düşünce hürriyetini sınırlamış, mezhepçiliği ve cemaatçiliği doğurmuştur. Kurtuluşu ortak irade ve çabayla değil, bir kahramanın gelişinde görmektedir.

Kur’an değerleri küçük bir aydın grup dışında Müslüman kitleler arasında fazla revaç bulmamıştır.

Buna karşılık devlete batı kültürü egemendir.

Bireysel ve toplumsal ahlakımızı belirleyen temel kaynaklar olan Kur’an İslam’ı, gelenekçi – tasavvufçu İslam ve Batı kültürünün değer hükümleri arasındaki çelişki toplumda akıl ve ahlak çatışmalarına yol açmaktadır.

Sonuçlar

1. Bireysel ahlaki toplumsal alana taşıyamadık.

2. Sürekli olarak tutmayan dini yahut din dışı toplum mühendisliği projelerine muhatap olduk. Dayatmacı değerler arasındaki çatışma bireysel ve toplumsal kaosa sebep olmaktadır. Bu durum birey devlet ilişkilerini olduğu kadar dini yapılar arasında birbirine güvenmeme ve şüphelenme sonuçlarını doğurdu. Gelenekçi tabanın devleti farklı güçlerin malı gibi algılamasına yol açtı. “Darül harp ve darül İslam” kavramları özensiz, hatta kötü niyetli kullanıldı.

3. Toplum yapımız ideoloji, etnik yapı ve hayat tarzlarına göre kümelenen gruplara bölündü. Toplumsal kavgalar bu gruplar arasında meydana geldi. Sınıf mücadelesinde mücadele ve pazarlıklar reel bir zeminde gerçekleşir ve uzlaşmayla sonuçlanır. Gruplar arası mücadele duygusal bir zeminde cereyan etmekte olup uzlaşma imkânsızdır. Bu yüzden herkesi bağlayan bir sözleşme yapma geleneğimiz, yüksek seviyede bir toplumsal mutabakatımız olmadı.

4. Kamusal malların ortak mülkiyet olduğu, kamusal hak ve görevlerin bir “kul hakkı” olduğu idrak edilemedi. Devlete ait değerlerin çarçur edilebileceği düşünülmedi.

5. Siyaset rasyonel sınırların ve toplumsal uzlaşmanın dışında şekillendi.

6. Özellikle kamuda liyakat sorunu çözülemedi. Liyakat ve ehliyet dayalı bir kamu personel rejimi kurulamadı. Ehliyet yerine; adam kayırma anlayışını doğurdu. Devlet kadroları siyasi iktidarlarca “yağma” konusu oldu. Verimlilik ve rekabetten uzak bir yönetim ve üretim düzeni doğdu.

7. Bu durum maddi ve beşeri kaynakların, birikimlerin yok olmasını ve haksız kazancı doğurdu.

8. Üretim ekonomisi yerine rant ekonomisine yöneldik. Rantçı düşünce ve yaşayış adil, ahlaki ve eşitlikçi gelişmeyi yok etmiştir.

9. Kamudaki verimsiz istihdamın özel sektördeki çalışma ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Çünkü işletmedeki ahlaki problemler genel problemlerden bağımsız değildir. İş hayatında ahlaki gelişmeleri etkileyen faktörler arasında ekonomik, siyasi ve teknik faktörler ön planda gelmektedir. İGİAD Türkiye İş Ahlakı Araştırması 2018 sonuçlarına göre; İş hayatının temel sorunları yalan söylemek, işe gelmemek ve işin hakkını vermemektir

Kaynakça

- Bayhan, V. (2007). Hedonist ve Püritan Etik Sarmalında Postmodern Gençlik. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (s. 195-205). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Canatan, K. (2018). Ertelenmiş Güncellenmenin Kaçınılmazlı Çağımızdaki İslam Anlayışları Üzerine Bir Sorgulama. *Yetkin Düşünce Dergisi*(3), 47-60.
- Çelik, S. (2010). İş Ahlakı Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti ile İlişkisi. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(1), 21-40.
- Erdemir, E. (2012). Etik ve Ahlak Arasında İnsan Kaynakları Yönetimi. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(2), 1-19.
- Farabi. (2001). *Medinetü'l Fazıla*. (N. Danışman, Çev.) Ankara: MEB Yayını.
- Gök, S. (2008). İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Gök, S. (2010). Çalışma Yaşamında İş Etiği: Bir Alan Araştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(57), 549-577.
- Kurtuluş, B. (2005). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(50), 737-759.
- Orman, S.(1984). *Gazalının İktisat Felsefesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ülgener, F. (1981). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* . İstanbul : Der Yayınları.

SOSYAL MEDYA-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YAPILAN TARTIŞMALARDAKİ PARADİGMATİK FARKLILIK

Emin ÇELEBİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

emincel@gmail.com

Giriş

Ahlâk kelimesi Arapçada “hulk” veya “huluk” kelimesinin çoğulu olup, tabiat, huy, seciye anlamlarına gelir.¹ İngilizce karşılığı olan “moral” kelimesi ise Latince “mos” kökünden türetilmiş olan “moralis” kelimesinden alınmadır. Bu sözcük de adet, karakter, mizaç, hal ve hareket anlamlarına gelir. Günümüzde kimi zaman ahlâk sözcüğü yerine kullandığımız etik sözcüğü ise Grekçe ethos teriminden türemiş olup aynı şekilde gelenek, görenek, karakter, huy, mizaç anlamlarına gelir.²

Her ne kadar mezkûr üç terim farklı dillerde birbirine benzer veya aynı anlamlara gelse de gerçekte ahlâkın/etiğin ne olduğuna ve buna bağlı olarak hangi davranış, tutum ve yargıların ahlâki olduğuna dair bir uzlaşının olduğunu söylemek güçtür. Bu minvalde hırsızlığın kötü olması, insanlara yardım etmenin iyi olması gibi üzerinde ittifak edilen evrensel birtakım ilkeler varsa da ahlâki ilgilendiren veya ahlâkla ilişkilendirilen kimi davranış, tutum, yargıların detayına indiğimizde aynı şeyi söyleyemeyiz. Çünkü genel yaşam alışkanlıklarının yol açtığı davranış, tutum ve eyleme biçimleri kaçınılmaz olarak kültürden kültüre, toplumdan topluma değişen telakki farklılıklarını yanı sıra bu farklılıkları dile getiren değer kavramlarının teşekkülüne de yol açmaktadır. Değer yüklü tavır, tutum ve davranış farklılıklarını meşrulaştıran veya kıymetsiz kılan en üst kavram ise ahlâktır. Dolayısıyla ahlâk terimi, bir meşruiyet veya gayri meşruiyet aracı olarak kullanıldığında kavramın içeriğinin, ahlâktan davranışa doğru değil, davranıştan ahlâka doğru bir süreç içerisinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bize göre gündelik hayat pratiğinde olan budur.

Teorik ve pratik çerçevesi göz önüne alındığında ahlâk teriminin üç şekilde kullanıldığı görülür. a) Umumi hayat tarzı b) Bir grup davranış kuralı c) Söz konusu

¹ Seyyid Şerif Cürçani, Kitabu't-Ta'rifat, Terc. Arif EKAN, Bahar Yay., İst. 1997, s.34.

² Ahmet Cevizci, Etik-Ahlâk Felsefesi, Say yay. İstanbul, 2014, s. 12, 19.; Recep Kılıç, Ahlâkın Dini Temeli, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998, s.1.

hayat tarzı ile davranış kuralları üzerinde yapılan fikrî bir araştırma.³ Ahlâk teriminin bu üç alan ile ilgili kullanılması gerçekte ahlâkın neliğine dair bir şey söylememektedir. MacIntyre'in işaret ettiği gibi ahlâk kavramları, toplumsal hayat formları içerisinde cisimleştirilirler ve toplumsal hayat formlarının kısmen kurucu unsurudurlar hatta düşünür'e göre bir toplumsal hayat formunu diğerinden ayırabilmenin temel bir yolu ahlâk kavramlarındaki farklılıkları teşhis etmekten geçer.⁴ İşte bu bildiri böyle bir kabulden hareketle kurgulandı. Sosyal medya–ahlâk ilişkisi bağlamında Batı dünyasında ve Türkiye'de yapılan tartışmalarda ahlâkın imlemlerini analiz etmenin iki toplumun yapısal formlarını ve kodlarını da anlamamıza yarayacağı varsayılmaktadır. Bu itibarla bu çalışma, Türkiye'de akademik düzeyde yapılan sosyal medya-ahlâk ilişkisi ile ilgili çalışmaları çok fazla dikkate almamaktadır çünkü bu minvalde yapılan çalışmaların referans kaynakları önemli ölçüde Batı orijinlidir. Dolayısıyla bu temelde yapılan ve çeviri ağırlıklı olan çalışmaların bu bildiride hedeflenen ahlâki kodları çözümlemede çok fazla işe yaramadığı düşünülmektedir. Ahlâk-sosyal medya ilişkisi ile ilgili olarak akademik kaygıdan uzak bir biçimde yapılan çalışmaların umurun düşüncesini daha fazla yansıtmaya imkânına sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun için bu çalışmanın ana tezi, basit bir internet taraması yapılarak karşımıza çıkan blog, dergi ve köşe yazılarından oluşan bir seçki üzerinden temellendirilecektir.

II. Türkiye'de Sosyal Medya-Ahlâk Bağlamında Yapılan Tartışmalarda Ahlâk Kavramının İçeriği

Sosyal medya ve ahlâk ilişkisi başlığı ile bir arama yapıldığında karşılaştığımız ve üzerinde değerlendirme yaptığımız çalışmalar şunlardır: Abdullah Yıldız, Sosyal Medya Ahlâkı⁵; Abdülaziz Kıranşal, Müslüman'ın Sosyal Medya Ahlâkı⁶; Abdullah Kahraman, Sosyal Medya Ahlâkı⁷; İsmail Kocabıyık, "İnternet ve Sosyal Medyanın Toplumda ve İslam'daki Yeri"⁸; Fatih Yılmaz, Sosyal Medya ve Ahlâk.⁹

³ Recep Kılıç, Ahlâki Temellendirme Problemi, Felsefe Dünyası, Sayı 8, Ankara 1993, s.67-68.

⁴ Alasdair MacIntyre, Ethik'in Kısa Tarihi, Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yay. İstanbul, 2001, s. 5.

⁵ <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/abdullah-yildiz/sosyal-medya-ahlaki-16854.html>, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.

⁶ <https://www.milligazete.com.tr/makale/1603032/abdulaziz-kiransal/muslumanin-sosyal-medya-ahlaki>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2019.

⁷ <https://www.somuncubaba.net/pdf/0185/www.somuncubaba.net-2016-03-0185.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2019.

⁸ <http://www.ozlenenrehber.com.tr/tr/dergi/151/internet-ve-sosyal-medyanin-toplumda-ve-islam-daki-yeri-2287.html>, Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki bu konu ile ilgili olarak karşılaştığımız metinlerin neredeyse tamamı muhafazakâr çevrelere aittir. Bu durum, genel olarak bu meselenin dolayısıyla ahlâkın önemli ölçüde dinsel bir kaygı ile ele alındığını göstermektedir. Burada dikkati çeken hususlardan biri de sosyal-medya-ahlâk ilişkisinin muhafazakâr çevrelerde sorusallaştırılmış olmasıdır. Söz konusu perspektifin dışında kalan çevrelerin meseleyi ahlâk zemininde gündemlerine almayı iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi bu çevreler, sosyal medyanın ahlâk açısından bir sorun teşkil etmediğini düşünüyor olabilirler. İkincisi ise birincisi ile bağlı olarak ahlâk telakkilerinin farklı olmasından mütevellit olabilir ancak her ne sebepten olursa olsun bunun daha ziyade muhafazakâr çevrelerde yoğun bir biçimde gündem yapılması toplumumuzun ahlâk kavramını içeriğini nasıl doldurduğuna ilişkin de önemli veriler sunmaktadır.

Biz burada mezkûr yazıların her birini ayrı ayrı değerlendirmeyeceğiz. Gerçekte ayrı ayrı değerlendirilebilecek kadar birbirilerinden uzak da değildirler. Bu itibarla söz konusu metinlerin öne çıkardıkları ortak ahlâki temaları ortaya koymak meramımızı ifade etmek açısından kâfi olacaktır. Bu yazılarda sorunsallaştırılan ortak ahlâki temaları şöylece özetleyebiliriz:

1. Mahremiyet: Sırları ve özel olanı ifşa etmemek, örneğin ailevi ilişkilerin ifşası vb.
 2. Görgüsüzlükten kaçınmak: Yemek paylaşımı, fakir fukarayı kışkıracak paylaşımlar vb.
 3. Kaynağı bilinmeyen, teyit edilmemiş, yalan haber paylaşımlarından kaçınmak
 4. Fitne-fesat çıkarıcı paylaşımlardan uzak durmak.
 5. Ticarete aldatmaya dönük tanıtımlarda bulunmamak.
 6. İffet, ırz ve namusu muhafaza etmek. Kadın-erkek ilişkilerinde gerçek hayatta olduğu gibi dikkat etmek.
 7. Kaba, kırıcı, küfürlü ve hakaret içeren yazışmalardan ve konuşmalardan kaçınmak.
5. Gıybet yapmamak, açık ve ayıp aramak için kullanmamak.

⁹ www.anadolugenclik.com.tr/sosyal-medya-ve-ahlak-161. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.

6. Kişisel gösteriş ve kibir: Gerçek kimliğimizin bilinmemesinden faydalanıp kendimizde olmayan özellikleri varmış gibi göstermemek.

Ahlâk ile ilişkilendirilen içeriğe baktığımızda ilgili yargıların genellikle negatif mahiyette olduğunu görmekteyiz. ‘Yapmalısın’dan ziyade ‘yapmamalısın’ biçimindeki vurguların sosyal medyanın ahlâki açıdan kötülük doğurduğu kabulüne veya sosyal medyanın faydadan ziyade ahlâki açıdan tahripkâr etkileri olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Öte pratik hayatta kötülüğün yapılmamasını iyiliğin yapılmasına tercih eden bir ahlâki bilinç durumu da kuşkusuz öncelikleri tayin edebilir. Dikkat çeken diğer bir husus ise mezkûr yargıların ve yaklaşımların önemli ölçüde dinsel anlayışın eseri olduğudur. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu minvalde yapılan tartışmalar önemli ölçüde muhafazakâr çevrelerde vuku bulmaktadır. Bu itibarla ahlâk kavramından anlaşılmanın önemli ölçüde dinin emir ve yasakları muvacehesinde olması normal bir durumdur. Dolayısıyla söz konusu algıyı “Dinsel açıdan gerçek hayatta her ne yasaklı ise sanal ortamda da o yasaktır.” biçiminde özetlemek mümkündür. Vurgulanması gereken diğer bir mesele ise ister nitel ister nicel olsun hiçbir bilimsel çalışmaya dayanmadan, deneysel veriler olmaksızın söz konusu yargıların serdedilmiş olduğudur. Bunun için yukarıda söylenenleri bir tespitten ziyade vuku bulması muhtemel durumlara karşı bir uyarıdır. Hâlbuki sanal ortamların insanların ahlâki durumlarını ne denli değiştirdiği biçiminde bir araştırma verisi olsaydı daha sağlıklı analizler yapılabilirdi. Toplumumuzda kanaat serdedenlerin ise böyle bir analiz biçimine yabancı olduğu ise sözden varestedir.

Şimdi Batı dünyasında yazılanlara kısaca bakalım.

III. Yabancı Kaynaklarda Sosyal Medya ve Ahlâk (Etik-Moral) İlişkisi

Yabancı literatürde ahlâk terimini karşılayan iki sözcük kullanılmaktadır: Etics ve moral. Biz Türkçeye her iki sözcüğü her ne kadar ahlâk ile karşılasak da Batılı literatürde bunlar her daim aynı şeye göndermede bulunmamaktadır. Etik daha ziyade iş ve meslek kuralları, nesnel normatif durumlara gönderme yaparken moral sözcüğü daha çok kişisel özellikler, karakter, mizacı ilgilendiren durumlar için kullanılmaktadır.

Etik ve sosyal medya ilişkisi bağlamında bir internet taraması yapıldığında Batı dünyasında yapılmış birçok çalışma ve bilgiye rastlamak mümkündür ancak bu çalışmanın gaye ve sınırlıkları dikkate alındığında etik terimine yüklenen anlamı tespit etmek bakımından şu metinlerin kâfi olduğunu düşünüyoruz: Carolyn Cohn, “Media

Ethics and Etiquette”¹⁰; Sharlyn Lauby, “Ethics and Social Media: Where Should You Draw The Line?”¹¹; Steve James, “Social Media Ethics: Why You Should Have a Policy.”¹²

Söz konusu çalışmalarda etik ile ilgili olarak ortaya çıkan ortak temaları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Mahremiyet ve Gizlilik İhlali: Yukarıda görüldüğü üzere ahlâk ile ilgili olarak ülkemizdeki tartışmalarda da mahremiyet konusu en çok vurgu yapılan konuların başında geliyordu ancak burada şu noktanın altını çizmek gerekmektedir ki her iki paradigmanın mahremiyet telakkileri birbirinden oldukça farklıdır. Batılı algıda mahremiyet veya özel alan başlığı altında vurgulanan ana husus bir müşteriye ilişkin özel bilgilerdir. Herhangi bir müşteri hakkında bir ayrıntı yaymak veya yayınlamak mahremiyete ilişkin etik bir ihlaldir. İnternet ortamında müşterinin her türlü bilgisi koruma altına alınmalıdır ve bilgi paylaşımı müşterinin rızası dâhilinde yapılmalıdır. Hâlbuki ülkemiz insanının mahremiyet algısı, bireyin kendisine veya ailesine ait olan bilgi, belge, fotoğraf vb. özel alanında yaşaması gerekenleri yine bizatihi kendisinin ifşa etmemesine yöneliktir. Kuşkusuz bir müşteriye ait bilgiyi deşifre etmek bizim etik anlayışımızda da mahremiyeti ihlal olarak nitelenebilir ancak mahremiyet dendiğinde ilk olarak bu durumun akla gelmediği de aşikârdır.

2. Pazarlamada insanlara saygı ve nezaketle davranmak, başkalarının sınırlarına saygı duymak.

3. Sosyal medyada görgü kuralları (etiquette)na uymak: Doğru görgü kuralları doğru davranmaya eşittir. Sosyal medyayı kullanmanın doğru ve yanlış bir yolu vardır. Sosyal medya görgü kurallarının (etiquette) üç ana ilkesinden söz edilmektedir. (i) Sahicilik (otantisite), (ii) Şeffaflık (iii) İletişim. Bütün bu kurallar da doğrudan iyi pazarlama ve müşteri memnuniyeti eksenli açıklanan etik değerlerdir.

Daha önce de işaret edildiği üzere ahlâk olarak tercüme ettiğimiz diğer bir terim ise moral/morality’dir. Bu kavram ile ilgili yaptığımız sorgulamalar bu kavramın mizaç ve karakter ile ilgili durumları ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Birmingham Üniversitesinde Jubilee Centre for Character and Virtues

¹⁰ <https://www.compukol.com/social-media-ethics-and-etiquette>. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2019.

¹¹ <https://publicrelationssydney.com.au/how-to-be-ethical-in-social-media>

¹² <https://www.socialmediatoday.com/content/social-media-ethics-why-you-should-have-policy>, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2019.

biriminde yapılan bir araştırmanın¹³ vurgularının morality teriminden ne anlaşıldığını yeteri kadar izah eder mahiyettedir.¹⁴

Adı geçen merkez tarafından İngiltere’de 11 ila 17 yaş arası çocukları olan 1.700 ebeveyn üzerinde gerçekleştirilen anketin öne çıkardığı moral sorunlar aynı zamanda İngiliz toplumunun moral sözcüğüne nasıl bir anlam yüklediğini göstermesi açısından yeteri kadar veri sunmaktadır. Ankete katılanların % 55’inin sosyal medyanın ahlâki gelişmeyi engellediği veya baltaladığı konusunda kesinlikle hemfikir olduğu bu çalışmada veliler, çocuklar üzerinde sosyal medyanın yarattığı ahlâki problemleri şu şekilde sıralamışlardır. % 60’ı öfke ve düşmanlık, % 51’i kibir, % 43’ü alıntı yapma, cehalet; % 41’i hatalı karar verme (kötü muhakeme); % 36’sı nefret, % 30’u ise gereksiz gurur (vanity).

Öte yandan kısmen de olsa sosyal medyanın çocuklar üzerinde olumlu ahlâki etkileri olduğunu beyan eden veliler de vardır. Veliler, olumlu sosyal medyanın kısmi pozitif etkilerini şu şekilde sıralamışlardır. % 24 çok az affetme duygusu ve öz kontrol; % 21 çok az dürüstlük; % 20 adalet, % 18 alçakgönüllülük. Ayrıca sosyal medyanın ortam olarak güçlü yönlerinin olduğu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda velilerin %52’si mizah; % 51’i güzelliğin takdir edilmesi, % 44’ü yaratıcılık, % 39’u sevgi-aşk ve cesareti beslemesi bakımından sosyal medyanın güçlü yönleri olduğunu söylemişlerdir. Bunun gibi başka araştırmalar da yapılmıştır. O araştırmalarda da benzer moral değerler öne çıkarılmış ve ilave olarak siber zorbalık, şiddet gibi temalar da işlenmiştir.

Bizim için önemli olan ortaya çıkan oranlardan ziyade batılı toplumda ahlâk denilince hangi değerlerin öne çıkarıldığı ve onların ahlâk telakkilerinin ne olduğunun anlaşılması ve bu minvalde iki toplumsal yapının ahlâki kodlarının ortaya çıkmasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın temel amacı, yukarıda da ifade edildiği gibi MacIntyre’den da mülhem olmak üzere, bir toplumsal hayat formunu diğerinden ayırabilmenin temel yollarından birinin ahlâk kavramlarındaki farklılıkları teşhis etmekten geçtiğine dair bir iddiayı temellendirmeye çalışmaktır. Bu minvalde Türkiye ve batı toplumundaki ahlâk telakkilerini, ahlâk terimine yükledikleri anlamlardan hareketle belirlemeye çalıştık. Tabi bunu yaparken akademik literatürden ziyade gündelik yaşam içerisinde kullanılan

¹³ <https://www.bbc.com/news/education-36824176>;

¹⁴ https://www.simplilearn.com/authors/simplilearn?source=frs_detailsPage

ahlâk teriminin toplumsal algısı ve yüklemeleri üzerinden hareket ettiğimizi belirtmeliyiz. Bunun nedeni ise akademik ve bilimsel çalışmaların tolumun ahlâki ontolojisini ne denli yansıttığına dair zihnimize beliren kuşku. Özellikle ülkemizde akademik düzeyde yapılan ahlâk ile ilgili teorik çalışmaların önemli ölçüde aktarmacı ve toplumsal olandan kopuk bir mahiyette olduğunu söylemek mümkündür.

Mezkûr veriler ışığında şunları söyleyebiliriz: Türkiye toplumunda ahlâk ile ilgili algı önemli ölçüde dinsel ve geleneksel bir zemine dayanmakta ve ahlâk, günah telakkisi ile paralel değerlendirilmektedir. Örneğin mahremiyet konusunda ailevi sınırların ifşası, arkadaşlık ilişkilerinde kız-erkek arkadaşlığının sakıncalarının vurgulanması, fitne, fesat, ırz, namus, gıybet, hakaret gibi kavramların öne çıkması önemli ölçüde söz konusu telakki ile ilgilidir. Bireysel-öznel ahlâk anlayışı olarak niteleyebileceğimiz bu anlayışta denetleme mekanizması önemli ölçüde bireyin kendisi olmak durumundadır. Kısacası reel hayatta günah ve ahlâk açısından her ne geçerli ise sosyal medyada da aynı değerlerin geçerli olduğu söz konusu ahlâk anlayışında önceliğin, olmaması gerekene verilmesini, zararlı olmamayı faydalı olmaya önceleyen bir bilinçaltına ve ahlâki alt yapıya bir işaret sayabiliriz. ‘İçe dönük ahlâk’ olarak isimlendirmeyi uygun gördüğümüz bu durumu, yukarıda da değinildiği üzere, sosyal medya-ahlâk ilişkisinin önemeli ölçüde muhafazakâr camianın gündemine girmesinin doğal sonucu olarak kabul edebiliriz. Pozitif ahlâki değerler veya sosyal medyanın ahlâklılığa nasıl tesir ettiğine dair herhangi bir tartışma veya tespiti de rastlamadığımızı belirtmek isteriz.

Batılı ahlâk telakkisine baktığımızda ise ahlâkla ilgili olan göndermeleri farklı iki kavramın (etik ve moral) kullanıldığı görülmektedir. Etik başlığı altında daha ziyade meslek ve ticaret ile ilgili şeffaflık, dürüstlük, samimiyet gibi kavramların öne çıktığını ve temel kaygının pazar ve müşteri kazanımı odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu durum batının iş ve meslek ahlâkı açısından geldiği noktanın ipuçlarını da vermektedir. Profesyonel ve standardize edilmiş ilkelerin ticari bir meta hassasiyet ile işlenmesi ve gündeme getirilmesi ekonomiden bağımsız olarak değerlendirilemez. Ahlâk terimine karşılık olarak çevirdiğimiz moral terimi ise kişinin karakter özellikleri ile ilgili durumlar için kullanılmaktadır. Öfke, cehalet, düşmanlık, intihal, gurur kibir gibi negatif karakter özelliklerinin yanı sıra sevgi, affetme, öz kontrol, mizah, yaratıcılık gibi pozitif hususiyetler de karakterin bir parçası olan moral nitelikler olarak görülmektedir.

Batılı ahlâk anlayışını ise doğulu paradigmanın tersine ‘dışa dönük ahlâk’ olarak niteleyebiliriz.

Ülkemizde ve batı dünyasında sosyal medyada-ahlâk ilişkisi bağlamında yapılan basit bir taramada bile her iki toplumun ahlâk kavrayışlarının ve yaklaşımlarının ne denli farklı olduğu görülmektedir. Kuşkusuz her iki paradigmanın ortak bir takım noktalar da vardır ancak bizim ana gayemiz farklılıkları tespit etmek ve bu minvalde ortaya çıkan toplumsal tasavvurun kodlarında dair bir takım tespitler yapabilmek olduğundan ortak noktalar üzerinde durma gereği duymadık. Gerçekte olgu alanı ile değer alanı birbiri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu durum bütün toplumlar için geçerlidir. Batılı bir zihin için etik, son derece hayati bir mesele olarak ele alınır ve standart bir takım ilkeler muvacehesinde nesnelleştirilir. Nitekim bugün maddi refah açısından batının geldiği seviyeyi söz konusu etik kodlar ve telakkiler olmadan anlamak ve çözümleyebilmek mümkün değildir. Ancak burada bir noktanın altını çizmek gerekir ki o da şudur. Burada toplumumuzda veya dinimizde etik ile ilgili başka bir deyişle iş ve meslek hayatı ile ilgili hiçbir atıf veya yargının olmadığını söylemek istemiyoruz. Kuşkusuz toplumumuzda da mesleğini, işini doğru yapmak, ticarete dürüst olmak, yalan söylememek, aldatmamak gibi birçok ahlâki ilke mevcuttur ancak batılı, etik dediğinde öncelikle zikredilen çerçeveye ile ilgili ilkeleri anlarken toplumumuzun pratiğinde böyle bir telakkinin olduğunu söylemek çok fazla mümkün değildir. Belki de bu temel farklılığın şifrelerini felsefi düzlemde haz-acı, fayda-zarar duyumlarına irca edilen ahlâk anlayışında aramak gerekir.

Öte yandan bizim ahlâki olarak öne çıkardığımız birçok sorun batılı için sorun bile değildir ve bu son derece normaldir. Öte yandan batılı, kişisel mizaç özelliklerini öne çıkarırken bizim başka değerleri öne çıkarmamız kınanacak bir durum da değildir. Ne var ki ahlâkın sadece buraya hapsedilmesi veya ahlâk denilince dar bir çerçevenin anlaşılması hayatın bütünlüğü göz önüne alındığında eksik bir okuma ve değerlendirme olacak ve birçok başka ahlâki problemlerin göz ardı edilmesine yol açacaktır.

Netice olarak ifade etmeye çalıştığımız, batılı paradigmanın daha doğru ve olması gereken olduğu değildir. Birey anlayışı, kişilik özellikleri, maddi refahı ve dünyevi olana ilgisi kendi etik ve moral kavramından ayrı ve gayrı olmayan söz konusu telakkinin kuşkusuz olumlu ve olumsuz boyutları ve sonuçları vardır. Bize göre yapılması ve olması gereken her iki anlayışın (içe dönük ve dışa dönük ahlâk

anlayışlarını) uygun bir form ve kıvamda birleştirilmesidir. Bunun başarılabilmesi ise hiç de kolay olmasa gerektir.

Kaynakça

- Ahmet Cevizci, *Etik-Ahlâk Felsefesi*, Say yay. İstanbul, 2014.
- MacIntyre, Alasdair, *Ethik'in Kısa Tarihi*, Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yay. İstanbul, 2001.
- Recep Kılıç, “Ahlâkı Temellendirme Problemi”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 8, Ankara 1993.
- Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998.
- Seyyid Şerif Cürcani, *Kitabu't-Ta'rifat*, Terc. Arif EKAN, Bahar Yay., İst. 1997.

İnternet Kaynakları

- <http://www.ozlenenrehber.com.tr/tr/dergi/151/internet-ve-sosyal-medyanin-toplumda-ve-islam-daki-yeri-2287.html>, Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019.
- <https://publicrelationssydney.com.au/how-to-be-ethical-in-social-media>
- <https://www.bbc.com/news/education-36824176>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019.
- <https://www.compukol.com/social-media-ethics-and-etiquette>. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2019.
- <https://www.milligazete.com.tr/makale/1603032/abdulaziz-kiransal/musulmanin-sosyal-medya-ahlâki>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2019.
- https://www.simplilearn.com/authors/simplilearn?source=frs_detailsPage, 14 Eylül 2019.
- <https://www.socialmediatoday.com/content/social-media-ethics-why-you-should-have-policy>, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2019.
- <https://www.somuncubaba.net/pdf/0185/www.somuncubaba.net-2016-03-0185.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2019.
- <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/abdullah-yildiz/sosyal-medya-ahlâki-16854.html>, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.
- www.anadolugenclik.com.tr/sosyal-medya-ve-ahlâk-161. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNE GENEL BAKIŞ

Orhan POLAT

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Yönetim
ve Organizasyon Bölümü/ MALATYA

polatorhan@hotmail.com

Dr. Hasan ÇİMEN

cimenhasan@yahoo.com

Sivil toplum kuruluşu (STK); “toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevini yapan, öneriler sunan her türlü birlik, sivil toplum örgütüdür” (Türk Dil Kurumu, 2011: 2124). STK, en genel anlamı ile insanların tek başına yapamayacakları toplum yararına olan işleri ve belirli amaçları gerçekleştirmek maksadıyla gönüllü insanların (Ural, 1995:17; Erözden, 1998:13; Alyakut, 2013:52) bir araya gelerek devlet organlarından bağımsız olarak kurdukları kar amacı gütmeyen örgütlerdir. STK, devletin ve özel şirketlerin dışında kalan, kar amacı gütmeyen kuruluşları, sendikaları, grupları, örgütleri, meslek odalarını, kadın örgütlerini, dernekleri, vakıfları, dini kuruluşları ve platformları kapsamaktadır. STK, en temel özellikleri ile insanların ortak bakışı, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep gibi ortak duygularla özünde gönüllülük olma koşulu ile bir araya gelerek devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışında kalan alanlarında meydana gerilen dernek, vakıf, sivil girişim, platform gibi yapılara ve etkinliklere denilmektedir. Birleşmiş Milletlerin Non-Government Organization (NGO) olarak tanımladığı kavram, yani STK, halkın yararına yönelik sorunları ele almak için kâr amacı gütmeyen örgütlenen gönüllü vatandaş grubudur (Kantrowitz, 2019). STK tanımlarında uzlaşılmış bir ifade bulunmamaktadır ve tanımsal muğlaklık mevcuttur (Alyakut, 2013:47-48). Bu çalışmada STK, “devletin resmi kuruluşları dışında kar etme amacı olmayan istekli bireylerin belirlenen amaçlar doğrultusunda kurdukları örgüt” anlamında kullanılacaktır. STK’lar amaçlarını, üyelerinin seçtiği yönetim kurulu vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışan örgütlerdir.

Türkiye’de 11 Nisan 2019 tarihindeki İçişleri Bakanlığı Sivil Toplum Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre, 116.633 adet faal dernek kayıtlı olarak bulunmaktadır. Bu derneklerin; %31,1’ini mesleki ve yardımlaşma dernekleri, %21,4’ünü spor ve sporla ilgili dernekler, 15,6’sını dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik dernekler oluşturmaktadır. Bu dernekler toplamda %68,1 oranı oluşturmaktadır. Faal derneklerin % 0,3’ünü yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler, % 0,037’sini şehit yakını ve gazi dernekleri, % 0,53’ünü uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleri oluşturmaktadır. 2004 yılında 69.740 faal dernek varken, 2014 yılında bu sayı 102.640 ve 11 Nisan 2019 tarihinde ise 116.633’e yükselmiştir. Son on beş yılda Türkiye’de faal dernek sayısında artış oranı % 59,8 oranında olmuştur. Faal derneklerin % 35,4 üç büyükşehirde bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2019). Türkiye’de vakıflar, mazbut, mülhak, cemaat, esnaf ve yeni vakıf türlerinden oluşmaktadır. Mazbut vakfi, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce (VGM), yönetilecek ve temsil edilecek vakıfları; mülhak vakfi, yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıfları; cemaat vakfi, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye’deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıfları; esnaf vakfi, esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilen vakfi ve yeni vakıf ise yeni kurulan vakıfları ifade etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü; T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019). Türkiye’de 514 adet sendika, 116.633 adet dernek ve 47.327 adet vakıf bulunmaktadır.

Sosyal girişimcilik, İslam dini Peygamberi Hazreti Muhammed (S.A.V.) zamanından beri İslam Devletlerinde vakıf kültürü ile toplumda yoksulluğun azaltılması, kimsesiz çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımı, sağlık, eğitim ve kültür hizmetlerinin sunulması gibi pek çok alanda gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 1995:121-203). Osmanlı Devleti’nde XVI. yüzyılın sonlarına doğru birçok sosyal konuda faaliyet gösteren vakıfların tek bir elden yönetilmesi için 1586 tarihinde Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti’nin kurulması (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995; Öztürk, 1995:3) sosyal girişimciliğin kurumsallaştırılmasıdır diyebiliriz. Kuruluş felsefesini İslami düşünceden alan Fütüvvet Birliklerinden esinlenerek kurulan Ahilik Teşkilatı ve müteakiben kurulan Lonca Teşkilatı emekliler, güçsüzler, engelliler, hastalar, kendi üyeleri gibi toplumun üyelerine sosyal konularda yardım ve hizmetlerde bulunarak birçok sosyal girişimcilik örnekleri göstermişlerdir (Durak, İrmiş ve Özdemir, 2017: 108-117). Teknolojik

gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının sürekli gelişmesi, bilginin yenilenme hızının giderek azalması, küreselleşen dünya ticaretinde devletin, kamunun, özel sektörün rolleri ve alışlagelmiş uygulamalar, toplumsal ihtiyaçlara yanıt verememesi insanları sorunlarına çözüm bulmak için arayışlara sevk etmiştir ve sevk etmektedir. Bu arayışlar günümüzde sosyal girişimcilik kavramının doğmasına neden olmuştur. Sosyal girişimcilik; toplumsal sorunların çözümüne yönelik çaba harcamaktır. Sosyal girişimciliğin son yıllarda ivme kazanmasının sebebi, fon sağlayıcıların bu alanlara aktardıkları fonlardır. Sosyal girişimcilik, sosyal değer oluşturma sürecidir (Choi ve Majumdar, 2014:373). Sosyal girişimcilik; toplumların alışlagelmiş davranışlarını daha iyiye yöneltmek ve toplumsal sorunlara topluma uyan, yeni ve özgün çözümler bulmaktır. (Durak, İrmış ve Özdemir, 2017:14). Sosyal girişimcilik, sosyal sorunları fark etme, bu sorunlara dikkat çekme, belirlenen amaç için örgütlenme ve sorunların çözümü için yenilikçi yöntemler kullanan girişimcilik türüdür (Güler, 2011:84). Sosyal girişimcilik, en yalın haliyle, STK'ların topluma faydalı yenilikçi yaklaşım geliştirmesidir (Austin, Stevenson ve Wei-Skillern, 2006:2). Sosyal girişimcilik; para, zaman, beceri, bilgi, iletişim veya taşınmaz bağışları gibi gönüllü faaliyetlere dayanır (Leadbeater, 2007:9-10).

Türkiye'de STK'ların gerçekleştirdiği sosyal girişimcilik örnekleri oldukça azdır. Sosyal girişimcilik örnekleri, son dönemlerde Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi yurt dışı fon kaynaklarının artması ile birlikte çoğalmaya başlamıştır. Türkiye'de STK'ların sosyal girişimcilik konusunda örneklerinin az oluşu; toplumdaki sosyal girişimci STK kültürünün yeni yeni oluşmaya başlaması ve nepotizm ile patronajın sivil toplum kuruluşlarında yerleşik baskın bir kültür oluşturmasıdır (Bayhan, 2002:12). Oysaki sivil toplum kuruluşları gönüllü faaliyetler için bir araya gelen insanlarla oluşan örgütlerdir. Nepotizm veya patronaj STK'lardan üyelerinin ayrılmasına, faaliyetlere katılmamasına ve kurulan örgütün kapanmasına neden olmaktadır. Bu durum ülkemizde STK ve STK yönetiminde kültür eksikliğinin olduğu ve etkili şekilde yönetilemediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ülkemizde STK'lara yönelik yapılan çalışma ve araştırmalar oldukça yetersiz kalmaktadır (Alyakut, 2013:12). Yönetim ve örgütlenme bilimi olgunlaşmış ülkelerde temsili demokrasi yerini katılımcı demokrasiye bırakırken STK'lar gerek teoride gerekse uygulamada önemli toplumsal görevleri getirmektedir. Ülkemizde de sosyal girişimcilik konusunda ve sosyal girişimcilik kültürünün

oluşmasında kamu, özel sektör ve STK işbirliği her alanda oluşmalıdır. STK'lar nepotizm ve patronajdan uzaklaşarak daha profesyonel bir şekilde örgütlenmeli, yönetilmeli ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik çalışmalarda bulunmalıdır.

Kaynakça

- Alyakut, B. (2013). *Sivil Toplum Kuruluşları için Stratejik Yönetim*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Austin, J., Stevenson, H., & Wei-Skillern, J. (2006, Ocak). Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both? *Entrepreneurship Theory and Practice Baylor University, Estados Unidos*, 30(1), 1-22. <http://www.scielo.br/pdf/rausp/v47n3/03.pdf>, (Erişim Tarihi:28 Şubat 2018).
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-13.
- Choi, N., & Majumdar, S. (2014). Social Entrepreneurship As An Essentially Contested Concept: Opening A New Avenue For Systematic Future Research. *Journal of Business Venturing*, 363-372. <http://www.firstmonday.org/issue/jbv14.1/choi.html>, (Erişim Tarihi:15 Mayıs 2019).
- Durak, İ., İrmış, A., Özdemir, L. (2017). *Girişimcilik Anadolu Kent Girişimciliğinden Örnekler* (Genişletilmiş 2. Baskı.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erözden, O. (1998). STK'lar ve Hukuki Çerçeve Yarı Talepleri Üzerine Notlar. Ed. T. Ulaş, *Merhaba Sivil Toplum* (s. 13). İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yazı Dizisi.
- Güler, B. K. (2011). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Örnek Uygulamalar, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 79-111. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/deusosbil/article/view/5000064095>, (Erişim Tarihi:07 Mayıs 2019).
- Kantrowitz, R. E. (2019). *United Nations: Definitions and Terms*. American Psychological Association: <https://www.apa.org/international/united-nations/acronyms.pdf>, (Erişim Tarihi:08 Nisan 2019).
- Leadbeater, C. (2007). *Social Enterprise and Social Innovation: Strategies for the Next Ten Years*. London: Office of the Third Sector.

- Öztürk, N. (1995). *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü . (2019). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>; *4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>; *743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi*. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.3.743&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=743&Tur=1&Tertip=3&No=743>. (Erişim Tarihi:12 Nisan 2019).
- T.C.İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü.(2019).*İstatistikler*. <https://www.siviltoplum.gov.tr/#>, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2019).
- T.C.Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2019). *2762 Sayılı Vakıflar Kanunu (1)*. https://www.vgm.gov.tr/_layouts/download.aspx?SourceUrl=/Mevzuat%2F02%20%2D%20KANUN%2Fwebicerik63%2Epdf, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2019).
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (1995). *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/evkaf-i-humayun-nezareti>.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ed. Ş. H. Akalın ve R. V. Toparlı, *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ural, E. (1995). *Gönüllü Kuruluşları Toplantısı*. Ankara: Çevre Vakfı Yayını.

ELEKTRONİK TİCARET VE VERGİLENDİRMESİ

Hakan ERKUŞ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü

hakan.erkus@inonu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0925-9396

Arif GÜMÜŞ

Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi DVKMYO

arif.gumus@ozal.edu.tr

Orcid: 0000-0002-4865-0892

1. GİRİŞ

1989 yılında Berlin duvarının yıkıldığı günlerde çok az sayıda bulunan IBM kişisel bilgisayarlar ve bu bilgisayarlar da kullanılan Windows işletim sistemi insanlara yatay bir iletişim imkânı sunmuştur. Kişisel bilgisayarlar da yapılan tablolar ve yazı programları Windows işletim sistemiyle tüm insanlar tarafından bilginin kullanılması ve paylaşılmasını sağlamıştır. Bilgisayar ve internetin kısa sürede yaygınlaşarak işyerlerimize, evlerimize hatta ceplerimize kadar girmesi insanların hayatında ne kadar önemli rol oynadığını ve yaşamlarını ne kadar etkilediğini göstermektedir. Bilgisayarın kimi zaman yapıcı kimi zamanda yıkıcı etkileri günlük hayatımızda sürekli karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel yollarla yapmaya alışık olduğumuz ticaret ve alışveriş alışkanlıklarımız bilgisayarların ve internetin yaygınlaşmasıyla yön değiştirmeye başlamıştır. Fiziki ortamlarda yapılan alışverişler bir anda sanal ortama kaymıştır. Firmalar hızlı bir şekilde internet siteleri kurmuş ürünlerini bu siteler üzerinde pazarlamaya başlamışlardır. Fiziki ortamlarda yapılan ticari işlemleri vergilendirip tahsil etmede zorlanan hükümetler alışverişlerin sanal ortama kayması ile beraber daha büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmıştır.

Bilgisayar ve internetin icadı ile gelen elektronik ticaret üzerinde nasıl bir vergi sistemi uygulanacağı noktasında hükümetler çalışmalar yapmaya başlamıştır. Devletin en önemli gelir kaynağını vergiler oluşturmakta, yatırımları ve kamu giderlerini buradan karşılamaktadır. Bu gelirlerdeki azalış ve kaçaklar ülkelerin ekonomik istikrarlarını

bozmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için elektronik ortamda yapılan ticaretin vergilendirilmesi için ülkelerin işbirliği yapmaları gerekmektedir.

2. E- Ticareti ve Kapsamı

Günümüzde oldukça önemli bir konuma gelen elektronik ticaretin tanımına baktığımızda, biri birine yakın anlamlarla karşılaşmaktayız. Dar anlamda elektronik ticaret, mal ve hizmetlerin üretim, tanıtım, satış, sigorta ve dağıtım işlemlerinin bilgisayar üzerinde yapılması (Akbulut, 2007: 6) veya elektronik ticaret ürün seçeneklerinin artmasını, ürün kalitesinin yükselmesini, ödemenin daha hızlı bir şekilde yapılarak teslim alınmasını sağlamak (Altaş, 2012: 30) şeklinde tanımlanabilir. Geniş anlamda ise elektronik işlem, şirketler, tüketiciler, bireyler, hükümetler diğer özel veya kamusal örgütler arasında olduğuna bakılmaksızın bilgisayar ağları üzerinde yapılan mal ve hizmet alım-satımını ifade eder (Yaltı, 2003: 5). Bu tanımlarda sonra elektronik ticaretin geleneksel ticarete ayıran en önemli özelliği gümrük sınırlarının ortadan kaldırarak küresel düzeyde gerçekleşmesidir (Coşkun, 2006: 32). Elektronik ticaretin bu özelliği vergilendirmenin uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur.

Avrupa Birliğinin 1997’de yayınladığı bildirge de yapılan tanımlamaya göre elektronik ticaret; işletme faaliyetlerinin elektronik olarak yapılmasıdır. Bu faaliyetler metin, ses ve görüntü verilerinin elektronik olarak işlenmesi ve iletilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda elektronik ticaret mal ve hizmetlerin elektronik ortamda elektronik fon ve bilgi transferini kapsadığı gibi geleneksel anlamda mal ve hizmetlerinde internet üzerinde ticaretini de kapsamaktadır. Burada fiziki malların siparişi ve ödemesi elektronik ortamda yapılmakla beraber mal teslimi yine geleneksel yollarla yapılmaktadır. Diğer taraftan elektronik ortamda indirilebilen veriler ise tamamen elektronik ticarete girmektedir. Eskiden müşterilerine tv, gazete, dergi vb. araçlarla ulaşmaya çalışan işletmeler, internetin yaygın bir şekilde kullanılması ile beraber çok geniş kitlelere daha az maliyetle ulaşmayı başarmıştır. Bu sayede iş dünyasında rekabet artmış ve tüketicilerin lehine ciddi iyileştirmelerde olmuştur. Bunların yanında elektronik ticaret tüketicilerin fiyatlara ulaşmasını kolaylaştırarak fiyat ve kalite noktasında tüketicilerin yeterli bilgilere ulaşmasını sağlamıştır (Savural ve Kılıç, 2011: 268)

3. E-Ticaretin Avantajları ve Dezavantajları

Ticaretin elektronik ortama kayması neticesinde üreticiler ve tüketiciler açısından e-ticaretin avantajları ve dezavantajları oluşmuştur.

Elektronik ticaretin üreticiler açısından avantajları şöyle sıralanabilir (Karadağ, 2006: 36-37).

- Maliyetleri azaltır, hızlı bir pazarlama sağlar.
- Çok geniş kitlelere ulaşmayı sağlar.
- Pazarlama sürecindeki adımları azaltır.
- Pazarlama aşamasında ortaya çıkacak kırtasiye işlemlerini azaltır.
- Hatalı işlemler azalır.
- Bu pazarda rekabet oldukça şiddetlidir.
- Pazara ve tüketicilere ulaşmak kolaydır.

Elektronik ticaretin tüketiciler açısından avantajları şöyle sıralanabilir.

- Ulusal ve uluslararası pazarda tercih yapabilme olanağı elde etme,
- Üretimde rekabetin artması ile daha kaliteli ve ucuz ürün alabilme,
- Yeni ürün ve imkânları takip edebilmektir.

E-ticaretin üreticilere ve tüketicilere birçok faydasının yanında kişisel verilerin gizliliği, müşterinin korunması, kişisel vergilerin izinsiz kullanılması dolandırıcılık gibi sakıncaları da bulunmaktadır. Diğer taraftan e-ticaret, ticaretin bileşenleri olan işgücü, fiyat ve vergilendirme konularını da etkilemektedir (Akar ve Kayahan, 2007: 33).

4. Elektronik Ticarete Karşılaşılan Sorunlar

E-ticaretin vergilendirilememesi sorunu gümrük vergilerinden de ülkeleri mahrum bırakmakta. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen bu vergi kayıplarını hükümetler telafi etmek için belki de dolaylı vergileri arttıracaktır. Buda ülkelerindeki vergi adaletinin bozulmasına sebep olmakta. Çok uluslu şirketler vergilerden kaçınmak için şirketlerini vergi oranları düşük olan veya hiç vergi ödemesi almayan ülkelere taşımaktadır (Özcan, 2016: 74).

Elektronik ticaretin vergilendirmesiyle ilgili karşılaşılan temel sorunlar şöyledir (Organ ve Çavdar: 2012)

- Ülkeler arasında ticareti yapılan mal ve hizmetin nasıl vergilendirileceği noktasında ki belirsizlik,
- Web sitelerinin sunucularının vergilendirilmesinde karşılaşılan vergilendirme farklılıkları,
- Web sitesi üzerinde alınan reklamlarda vergi sorumlusu probleminin çözümlenmemiş olması,
- Veri iletişimi alt yapısının kullanılması ile ilgili yasal zeminin oluşturulmamış olması,
- Elektronik ortamda yapılan ticaret ile ilgili yasal boşlukların doldurulması gerekliliği,
- E-ticarette vergi kayıpları ile mücadele edebilmek için yeni denetim yollarına gereksinim duyulması,
- E-ticarette KDV'nin nasıl vergilendirileceği noktasında fikir ayrılıkları,

Elektronik ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili problemler çözümlenmediği takdirde vergi gelirleri büyük oranda KDV'ye dayanan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vergi kayıpları daha büyük boyutlara ulaşacaktır.

5. Dünyada E-Ticaret ve Vergi Uygulamaları

E-ticaret, ihracat yapılacak ürün için katlanılacak yüksek maliyetleri ve prosedürleri ortadan kaldırarak uluslararası ticaretin daha uygun maliyetlerle ve kolay bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır (Ülfer, 2014: 2). E-ticaretin yaygınlaşması ile beraber değişik ülkeler ve kuruluşlar bu alanda çıkan problemlerin çözümü için farklı araştırmalar ve çözüm yöntemleri sunmuşlardır.

ABD e-ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili sorunları değerlendirerek bu konuda bir rapor hazırlayan ilk ülke olmuştur. E-ticarette ikametgâha dayalı vergilendirmeyi kabul eden (Yaltı, 2003: 202) ABD'de ulusal bilgi altyapıları kapsamında (National Information Infrastructure NII) e-ticaret alt yapı programı hazırlamıştır. Federal Elektronik Ticaret Ekibi 1995 yılında oluşturularak elektronik ticaretin kamu tarafından

kullanılabilme olasılıkları araştırılmış ve uluslararası yapılacak elektronik ticaretin kolaylaştırılacağını açıklamışlardır (Erbaşlar ve Dokur, 2008: 110).

Japonya elektronik ticaretin güvenliği ve geliştirilmesi için çalışmalar yapacak birçok çalışma grubu kurmuştur. Japonya'nın temel amacı yakın zamanda geleneksel olarak kullanılmakta olan kâğıt paradan kurtulmaktır (Erbaşlar ve Dokur, 2008:107).

Elektronik ticaretin en büyük sorunu vergilendirme olmuştur. Bu sorunun çözümlenmesi için hükümetler geleneksel vergilendirme yöntemlerinde kısmi değişiklikler yaparak sorunun üstesinde gelmeyi amaçlamıştır. Elektronik ticaret ülkeler arasındaki sınırları kaldırdığı için bir ülkenin tek başına sorunun üstesinde gelmeye çalışması yeterli olmamış ülkeleri birlikte hareket etmeye mecbur bırakmıştır.

G7 ülkeleri elektronik ticarete yapılması gereken işlemler ile ilgili aşağıdaki çalışma grupları oluşturmuştur (Erbaşlar ve Dokur, 2008: 106)

- ✓ Enformasyon ağları
- ✓ Küreselleşme ve getirdikleri
- ✓ Uygulama boyutu
- ✓ Yasal düzenlemeler ve güvenlik
- ✓ Finansman

G7 ülkeleri elektronik ticaretin güvenilir, hızlı ve vergi kayıplarını azaltmak için çalışmalarına devam etmektedir.

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) güncel konularda işbirliği yapmak amacıyla kurulmuştur. Bu teşkilat e-ticaret konusunda ABD'nin öncülüğünde çalışmalar yapmaktadır (Erdem, 2017: 17).

OECD'i bugüne kadar elektronik ticaret ile ilgili şu çalışmalarını yapmış,

- 1990 yılında kişisel verilerin korunmasıyla ilgili temel ilkeleri belirlemiştir,
- 1996 yılında dünya genelinde haberleşme alt yapısı ile ilgili çalışma raporu hazırlamış,
- 19-21 Kasım 1997'deki Finlandiya'da toplanan kişisel verilerin korunması, güvenlik, tüketicinin korunması, vergilendirme vb. konularda çalışmalar yapılmış,

- Ekim 1998 Ottawa Bakanlar Toplantısında Torqu Konferansında çalışılan konular hakkında ilke kararları alınmasına karar verilmiştir (Erbaşlar ve Dokur, 2008; 251)

OECD yapmış olduğu çalışmalar neticesinde, fiziki olmayan bir malın örneğin bir bilgisayar programının elektronik ortamda veri transferinin yapılarak satılması işlemi satıcı firmanın bulunduğu ülkede herhangi bir işlem yapılmazken mali ya da hizmeti alan kişi, bu hizmeti aldığı ülkede bulunduğu ülkenin vergi dairesine bu malı beyan ederek vergisini ödemesi gerekmektedir.

6. Avrupa Birliğinin Elektronik Ticaret Vergi Uygulamaları

E-ticaretin doğası gereği ortaya çıkan vergilendirme sorunun çözüme kavuşturulmasında en ciddi çalışmaları Avrupa Birliği yapmıştır (Coşkun, 2006: 33). Elektronik ticaretin kapsamını belirleyen AB bu alanda vergi kayıplarının önüne geçmek için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda 1998 yılında AB tarafından Ottawa da bir araya gelen AB ülkeleri vergilendirmenin nasıl yapılması gerektiği noktasında temel kuralları belirlemeye çalışmışlardır (Özcan, 2016: 74). Bu kuralları belirlerken temel amaç verginin;

- ✓ Tarafsız bir şekilde tahsil edilebilmesi,
- ✓ Sade, kolay ve adil bir şekilde hesaplanması,
- ✓ Verginin tarh, tahakkuk ve tahsil maliyetlerinin düşük olması,
- ✓ Çifte vergilendirmeyi önleyecek yapıda olmasıdır.

OECD tüketim vergileri açısından 1998 yılında “OTTAWA Vergilendirme Çerçevesi Şartları”nı belirleyerek bu çerçevede tüketim vergilerini hem üretim yeri hem de tüketim yeri açısından değerlendirmiş. Geleneksel vergilendirmenin bu alanda da kullanılabileceği ve elektronik ticaretin vergilendirilmesine ışık tutacağı kanısına varılmıştır. Bunun yanında OECD’nin 1998 yılında karara bağladığı “OTTAWA Vergilendirme Çerçevesi Şartları” ülkeler arası ticarete gelirin gerçekleştiği yer kadar tüketimin yapıldığı yerinde önemli olduğu vurgulanarak tüketim vergileri açısından belirli esaslara yer verilmiştir. OECD’nin geleneksel ticaretin vergilendirilmesi

prensiplerinin e-ticarette yol gösterici olacağı sonucuna varılarak bazı kararlar almıştır. Bu kararlar;

✓ Mal ve hizmetlerin satışında karşılaşılabilecek çifte vergilendirmeyi engelleyebilmek ya da mal ve hizmetlerin vergilendirilmeden tüketimini engellemek için mal ve hizmetlerin tüketiminin yapıldığı yerde vergilendirilmesini sağlamak.

✓ Sayısallaştırılmış ürünlerin normal mallar gibi kabul edilerek vergilendirilmesi konusunda ortak anlaşmaya varılmıştır (Akbulut, 2007: 355).

AB ülkeleri Ottawa Konferansında sonuç olarak;

✓ KDV'nin mal ve hizmetlerin tüketimin yapıldığı yerde vergilendirileceği,
✓ Dijital ürünlerden diğer mal ve hizmetlerde olduğu gibi gümrük vergileri alınmayacağı benimsenmiştir (Ceran ve Çiçek, 2007: 299).

KDV konusunda Avrupa Birliği ülkeleri başlangıçta verginin kaynak ülkede vergilendirilmesini benimsemiş, zamanla ülkelerin vergi uyumlaştırma çabalarını takiben verginin tüketim ülkesinde alınmasına karar vermiştir.

OECD hizmetlerin vergilendirilmesinde hizmetin tüketildiği noktayı benimsemiştir. Hizmetin vergilendirilmesinde işletmeden işletmeye ve işletmeden nihai tüketiciye olan hizmet satışı amaçlanmıştır. Bu satış eğer elektronik ortam olmaz ise gerçekleştirilemeyecek hizmetleri kapsamaktadır (Akbulut, 2007: 357). AB elektronik hizmet ticaretini 16 bölümde gruplandırmıştır. Bu 16 gruptan bazıları;

- ✓ Yazılım ile ilgili bölüm,
- ✓ Online program indirme,
- ✓ Bilgilerin elektronik ortamda depolanabilmesini sağlayan sistemler,
- ✓ Bilgisayarın güvenliğinin sağlanması için kurulan yazılımlar,
- ✓ Online gazete ve dergi abonelikleri,
- ✓ Oyun, film, müzik indirme,
- ✓ Online veya banttan uzaktan öğrenim.

Avrupa birliğine üye ülkelerde elektronik hizmet ticaretinin vergilendirilmesinde; hizmetin satın alındığı yer veya bu hizmetin kullanıldığı işyerinin bulunduğu yer ya da bu hizmeti satın alanın daimi ikametgâhının bulunduğu yerde vergilendirilme yapılmaktadır.

Elektronik hizmetlerin vergilendirilmesine AB ülkeleri KDV'nin tespitinde kişinin KDV mükellefi olup olmamasına göre farklı düzenlemeler yapmışlardır (Akbulut, 2007: 360). AB'ne üye ülkelerde yaşayan bireylerin AB dışında ki ülkelere satın almış oldukları hizmetler için KDV ödemesini kendi ülkelerinde ödemeleri gerekmektedir. Örneğin AB üyesi olan Almanya'da ki bir müşteri Hindistan'da ki bir satıcıdan yazılım programı satın aldığı KDV sorumluluğu çerçevesinde KDV hesaplar ve bulunduğu ülkeye ödemekle yükümlüdür (Yaltı, 2003: 216).

İşletmeden nihai tüketiciye yapılan satışlarda topluluk içinde mukim olmayan, işyeri bulunmayan bir e-ticaret işletmesi birlik içinde herhangi bir ülkeye kayıt yaptıracak, AB'ye üye ülkelere kendisinden satın alınan hizmetlerin KDV'si o ülkeye verecek, o ülkede KDV'yi tüketim yapılan ülkenin vergi dairesine ödeyecektir. Örneğin Türkiye'den bir Alman vatandaşının almış olduğu yazılım programının Türk şirketi vergiyi tahsil edecek ve Almanya vergi dairesine ödeyecektir.

AB'nin elektronik ticaretin vergilendirilmesi noktasında yaptıkları çalışmalar şöyle özetlenebilir (Coşkun, 2006: 69-70).

- 1- Avrupa Birliğinde ticari faaliyette bulunan tüccarların birlik dışındaki ülkelere almış oldukları hizmetlerin KDV'si AB'de vergilendirilecektir.
- 2- Avrupa Birliğine üye ülkelerin kendi aralarındaki ticari alışverişlerinde tüketimin yapıldığı yerde vergilendirme yapılacaktır.
- 3- Avrupa Birliği ülkelerinde oturmakta olan bir tüketici AB dışından almış olduğu hizmetlerin vergisini sınırda ödeyecek ve AB'de vergilemeye konu olacaktır.
- 4- Avrupa birliğinde ikamet eden bireysel tüketici veya kaydı bulunmayan tüccarın üçüncü ülkelere hizmet ithali durumunda, 1997 yılından sonra hizmetlere özgü uygulanmak üzere getirilen sisteme göre, vergileme çıkış ülkesinden yapılacak veya hizmet sunumu yapanın varış ülkesinde vergilemeye konu olacaktır.

7. Türkiye'de Elektronik Ticaret Vergi Uygulamaları

Elektronik ticaretin son yıllarda Türkiye'de de kullanım alanı artmıştır. İşletmeden işletmeye ve işletmeden kullanıcıya satış şekilleri sürekli yükselmektedir. Elektronik ticaretin hızlı bir şekilde yayılması işletmelerin bu alana yönelmesine sebep olmuş, birçok firma internet sitesi kurarak işletmelerini ve ürünlerini tanıtarak rakip

firmalardan geri kalmamak için çaba sarf etmiştir. İnternet üzerinden satış sitelerinin yaygınlaşmasıyla bu alanda danışmanlık veren şirketlerinde kurulmasına yol açmıştır (Erbaşlar ve Dokur, 2008: 112). OECD'nin elektronik ticaretin vergilendirmesi noktasında gelir türlerine, tüketim yeri ve işyeri kriterlerine bakılarak varmış olduğu karar da Türk vergi mevzuatı incelenerek, Türk vergi sisteminde köklü değişiklikler yapılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir (Coşkun, 2003: 163).

Elektronik ticaretin hacmine bakıldığında 2014-2018 yılları arasında %33 büyümüştür. 2018 yılında bir önceki yıla göre %42 büyüyerek 59,9 milyar TL olmuştur. (<https://digitalage.com.tr>, Erişim Tarihi: 29.10.2019). Yurt içinde KDV'nin hesaplanmasında mal ve hizmetin yurt içinde alınıp satılması yeterli iken; mal ve hizmet ihracında ise öncelikli konu hizmetin faydalanılacağı yerin tespitidir (Altaş, 2012: 38).

İnternette üzerinde yapılan alışverişlerde tam mükellefiyet açısından herhangi bir problem bulunmamaktadır. Bu kişiler Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri gelirler için vergi ödeyeceklerdir. Ancak yurt dışında elde edilen gelirlerin yurt dışında da vergilendirme ihtimali bulunmaktadır. Gelir vergisi kanununda çifte vergilendirmeyi önlemek için yabancı ülkelerden elde edilen kazançlardan ödenen vergilerin Türkiye'de tarh edilen gelir vergisinin yabancı ülkelerde elde edilen gelire ilişkin kısmında indirileceği kabul edilmiştir (m.123) (Kırçova ve Öztürk, 2000: 82).

Türkiye'de e-ticaretin ortaya çıkması ile beraber Maliye Bakanlığı tarafından çeşitli özgelgeler yayınlanarak kanuni düzenlemeler de getirilmiştir. İnternet satışı 433 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu genel tebliğinin 2- Tanımlar ve Kısaltmalar başlıklı bölümünde "mal ve hizmetlerin sipariş ve satın alma süreçlerinin tamamının internet üzerinde gerçekleştiği satış" şeklinde tanımlanmıştır (www.gib.gov.tr, Erişim tarihi: 24.12.2019). Satışı yapan veya bu malı ya da hizmeti satın alan kişi ya da kurumun karşı karşıya gelmeden yaptığı ticari faaliyeti elektronik ticaret olarak tanımlamıştır.

Maliye Bakanlığının uygulamaya soktuğu e-Arşiv sistemi ile bu sisteme kayıt olan vergi mükellefleri internet üzerinde yapmış oldukları satışlardan dolayı düzenlemek zorunda oldukları faturaları sevk ettirdikleri malın yanında müşterilere iletmek zorundalardır. Düzenlenen faturada "bu satış internet üzerinde düzenlenmiştir" yazması zorunludur (www.egirisimci.gov.tr, Erişim Tarihi: 24.12.2019).

30.12.2013 tarihli ve mükerrer 28867 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 433 Sıra numaralı VUK Genel Tebliği ile vergi mevzuatına e-Arşiv uygulaması dâhil edilmiştir.

E-Arşiv uygulaması genel olarak isteğe bağlı bir uygulama olmakla birlikte mezkûr Genel Tebliğde belirtildiği üzere “İnternet Satışında” bulunan ve bedeli belli satış hacmini aşan işletmeler için zorunlu kılmış böylece yapılan satışlardan da yine elektronik ortamda düzenlenen faturaların müşterilere teslim edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

KDV’de hizmet teslimlerinin uluslararası ticarete konu olması durumunda Türkiye’de vergilendirme için hizmetin Türkiye’de yapılması veya Türkiye’de yararlanılması yeterli olmaktadır. Hizmet teslimlerinde ihracatta söz edebilmek için hizmetin yurt dışında ikamet eden veya işyeri bulunan müşteriye yapılması veya hizmetten yurt dışında yararlanılması gerekmektedir. Daha doğrusu dijital ürün satışı yurt dışında ikamet eden veya işyeri bulunan bir kişiye yapıldığında üründen başka bir ülkede faydalanılıyorsa vergileme o ülkede yapılacaktır. Aynı ürün fiziki mal olarak teslim edildiğinde teslimin yapıldığı ülkede vergileme yapılacaktır (Ceran ve Çiçek, 300: 2007).

Sonuç

Bilgisayar ve internetin 20. Yy’ın son çeyreğinde yaygınlaşması ile beraber mal ve hizmetlerin elektronik ortamda uluslararası ticaretinin hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır. Dünya genelinde tüketicilerin ucuz ve kaliteli mal ve hizmetlere erişimi kolaylaşmıştır. Ancak bu hızlı erişim beraberinde sorunlarda getirmiştir. Mal ve hizmetlerin ülkelerin sınırlarını hiçe sayarak dolaşımı, ülkeleri vergileme sistemlerini tekrar gözden geçirmeye zorlamıştır. Türkiye ve dünyada fiziki malların internet üzerinden satışından kaynaklanan vergilendirme ile ilgili bir sorun bulunmamaktadır. Vergilendirme ile ilgili sorunun yaşandığı nokta hizmet ticaretinin sanal ortamda yapılmasından kaynaklanmaktadır. Alıcı ve satıcıların tespit edilemediği, fiziki olarak da herhangi bir ürün ortada olmadığı için vergi otoritesinin vergiyi doğuran olayı tespit etmeleri neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

İnternet üzerinde yapılan ticarete ki vergileme sorunlarının çözümü için ülkeler arasında ikili anlaşmalar yapılmış olsa da sorun kökten çözümlenememiştir. Fiziki malların internet üzerinde satışında bir vergileme problemi oluşmazken; hizmet mallarının satışında vergileme açısından ciddi problemler bulunmaktadır. Verginin hizmet satışının yapıldığı ülkeden mi yoksa hizmetin tüketildiği ülkeden mi vergilendirileceği sorunu devam etmektedir. Ülkeler mevcut vergilendirme sistemlerini devam ettirirken diğer taraftan da yeni çözüm yolları aramaktadır. AB e-ticaretin vergilendirilmesi noktasında en kapsamlı adımları atan kuruluş olmuştur. AB'ne üye ülkeler e-ticarete hizmet ürünlerinin satışında vergilendirmeyi hizmetin tüketildiği ülkede yapılması konusunda anlaşmış iken; AB dışındaki ülkelere yapılan ticarete ise farklılıklar mevcuttur. Mevcut vergi sistemleri elektronik ticaretin yapısına uymamakla birlikte geleneksel vergi sistemlerine göre vergilemeye devam edilmektedir. Bu konuda yeni ve adil bir vergileme sisteminin oturtulması zorunludur. AB'de ikamet eden bireysel tüketicilere AB dışında dijital ürün satan satıcı herhangi bir AB ülkesinde KDV mükellefiyeti tesis ettirmesi kabul edilmiştir. Böylece ürünü satan ülkenin satıcısı KDV'yi hesaplayarak tesis edilen ülkeye ödeyecektir. Bu ülkede ödenen vergiyi dağıtacaktır. Eğer satıcı tam mükellefiyeti bulunan bir AB ülkesi alıcısına hizmet satışında bulunulursa, bu durumda alıcı KDV'yi hesaplayıp ödeyecektir.

Türkiye elektronik ticaretin vergilendirilmesi noktasında AB mevzuatına tabi değildir. Ancak AB'ne tam üyelik çabaları düşünüldüğünde AB mevzuatına uygun çalışmalar yapılmalıdır. Uluslararası alanda yapılan e- ticaretin vergi yasalarına uyumlaştırma çalışmalarına Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı aşikârdır. Bu açıdan Türk vergi sisteminde e- ticaret ile vergi sistemini uyumlaştırma çabası göstermelidir. Ayrıca e-ticarete uluslararası vergilendirme çabalarını yakından takip ederek Türk vergi sistemine entegre olabilecek düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akar, E., & Kayahan, C. (2007). *Elektronik ticaret ve elektronik iş: uygulamalar, modeller, stratejiler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Akbulut, A. (2007). *Bilişim Ekonomisi ve E-ticaret*. Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- Altaş, A. (2010). *E-Ticaret Satışta Tsunami Etkisi*. İstanbul: Media Cat.

- Ceran, Y., & Çiçek, R. (2007). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi Açısından Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 305-304.
- Coşkun, N. (2005). Elektronik Ticarete Vergilendirme Sorunları ve Uluslar Arası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 153-170.
- Erbaşlar, G., & Dokur, Ş. (2012). *Elektronik ticaret: e-ticaret*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Erdem, T. (2017). Yeni Dünya Düzeni, Elektronik Ticaret Ve Vergi. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, (143).
- <https://digitalage.com.tr/turkiyede-e-ticaret-hacmi-599-milyar-tlye-ulasti/>
- <https://www.gib.gov.tr/node/88950>
- http://www.egirisimci.gov.tr/docs/Internet_Satis_Rehberi.pdf
- Karadağ, N. C. (2006). Elektronik ticaretin vergilendirilmesi konusunda Avrupa birliğinde yapılan düzenlemeler ve Türkiye'nin uyumu. *Nobel Kitabevi, Adana*.
- Kırçova, İ., & Öztürk, P. (2000). İnternette Ticaret ve Hukuksal Sorunlar. *İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul*, 41-42.
- Organ, İ., & Çavdar, F. (2012). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar. *Journal of Internet Applications & Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 3(1).
- Özcan, P. M. (2016). Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: Beps 1 No'lu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 6(2), 73-82.
- Savrul, K., & Kılıç, C. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bilişim Sektörünün Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 257-289.
- Ülfer İ. (2014). *Opencart ile E-Ticaret*, Dikeyksen Yayınevi, İstanbul.
- Yaltı, B. (2003). *Elektronik ticarete vergilendirme*. Der Yayınları.

**DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ KAYNAKLARI VE TÜRKİYE'NİN
LOJİSTİK YAPISINA OLASI ETKİLERİ**

İbrahim Atilla KARATAŞ

Dr. Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. İşletme Bölümü/ MUŞ

ibrahimatillakaratas@gmail.com

Giriş

Bir ülke için enerji, ekonomik ve sosyal açıdan yüksek bir standardın elde edilmesi ve sürdürülmesinde en önemli faktördür. Dünyanın yıllık enerji ihtiyacının 2035 yılına kadar her yıl yaklaşık %1,3'lük artış göstereceği ve toplamda %30 civarında artacağı beklenmektedir. Bu ihtiyacın karşılanmasında fosil yakıtlar (petrol, doğal gaz ve kömür) toplam enerji kaynağı tüketimi içerisinde en fazla orana sahiptir (%85). Enerji kaynaklarının gerek arz-talep bölgeleri gerekse geçiş bölgeleri stratejik açıdan çok önemlidir. Türkiye'nin enerji talep artış hızı AB ve OECD ülkeleri arasında birinci sırada, dünyada ise, Çin'den sonra, ikinci sırada gelmektedir. Türkiye, tüketmiş olduğu enerjinin %75'inden fazlasını ithal (petrol %92, doğalgaz %99) etmektedir. Ülkelerin enerjiye olan ihtiyaçları arttıkça, enerjinin güvenli bir şekilde tedarik edilmesi daha önemli hale gelmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı, enerji güvenliğini uygun bir fiyatta ve kesintisiz bir şekilde enerji kaynaklarına ulaşma olarak tanımlamıştır. Bugün "Enerji Güvenliği" çoğu zaman ülkelerin ulusal güvenliği ile eşdeğer anlam taşımaktadır (Stergiou, 2017:322-323).

Dünya fosil enerji rezervlerinin %70'inden fazlası Türkiye'nin yakın çevresinde yer alan Avrasya (Rusya-Türki Cumhuriyetleri vb.), Orta Doğu (İran, Irak vb.), Doğu Akdeniz (Kıbrıs çevresi) ve Körfez Bölgesi'nde (Katar, Sudi Arabistan vb.) bulunmaktadır. Çin ve Hindistan dışında dünya enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmı batıda yer alan gelişmiş ülkeler tarafından tüketilmektedir. Batı ülkeleri sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma için Türkiye'nin etrafında bulunan bu enerji kaynaklarına en makul bir fiyat ve en güvenilir bir şekilde ancak Türkiye üzerinden ulaşabileceklerini bilmektedir. Türkiye, Doğu'sundaki ve Batı'sındaki ülkeler ile sağlıklı bir enerji diplomasisi yürüttüğü takdirde, Doğu-Batı ekseninde enerji lojistik merkezi olabilecek durumdadır (Özalp, 2019:542).

Türkiye'nin etrafındaki bu enerji alanlarından biri olan Doğu Akdeniz; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşiminde, Tunus-Sicilya ekseninin doğusunda yer alan bölgedir. Bu bölge o kadar stratejik bir alandır ki, Doğu Akdeniz'den Cebeli Tarık Boğazı ile Atlantik Okyanusuna ve diğer kıtalara ulaşma imkânı sağlanırken, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Kızıl Deniz'den Hint Okyanusu'na bağlantı kurulmakta, Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinden Karadeniz'e ulaşma imkânı vermektedir. Bu Stratejik konumuna ek olarak enerji kaynakları rezervlerine de sahip olan Doğu Akdeniz bölgesinin sakinlerinden olan Türkiye, bir taraftan kıta sahanlığı ile ilgili haklarını uluslararası ve bölgesel bazda etkin bir şekilde kullanarak petrol ve doğal gaz arama ve üretme faaliyetlerini yürütmeye çalışırken diğer taraftan enerji lojistiği alanında sahip olduğu üstünlükleri dikkatli bir şekilde kullandığı takdirde 21. yy.'ın bölgesel ve küresel alanda güçlü bir devleti olması kaçınılmazdır.

1. Dünyanın Artan Enerji Talebi

18. yy'ın sonlarında nasıl ki Endüstri Devrimi büyük ölçüde kömür ile sağlandı ise, bugün de küresel sanayi ekonomisi kömür, petrol, doğalgaz ve nükleer enerji için uranyum maddesinin yaygın bir şekilde kullanılması ile devam etmektedir (Kamal, 2013).

Dünya nüfusu ve ülkelerin geliri arttıkça enerjiye olan talep artmaktadır. 2040 yılına kadar fosil yakıtların enerji tüketimindeki payı kısmen azalma göstereceği lakin bu yakıtların hâkim kaynaklar olmaya devam edeceği öngörülmektedir. Fosil yakıtların arzında en fazla büyüme oranı yıllık ortalama %1,7 büyüme oranı ile doğal gaz olurken; doğal gazı yıllık ortalama %0,4 ve %0,2 büyüme oranları ile petrol ve kömür izlemektedir (ETKB,2019:3). Dünya fosil enerji kaynaklarının rezervleri 2018 yılı sonu itibarı ile 1,7 trilyon varil petrol, 196,9 trilyon metre küp doğal gaz ve 1,05 trilyon ton kömür olduğu tespit edilmiştir (BP statistical 2019). Dünya genelinde son üç yıl içinde en çok enerji tüketimi yapan yirmi beş ülkenin birincil* enerji miktarı milyon TEP (milyon ton eşdeğer petrol) olarak aşağıdaki Tablo 1'de ifade edilmiştir.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 1: Dünya Ülkeleri Birincil Enerji Tüketimi TEB (Milyon Ton Eşdeğer Petrol)

ÜLKE	2016	2017	2018	Dünya toplamındaki payı (2018)	Sıralama
Çin	3047.1	3139.0	3273.5	% 23.6	1
ABD	2212.7	2222.5	2300.6	% 16.5	2
Hindistan	719.3	750.1	809.2	% 5.8	3
Rusya	690.5	694.3	720.7	% 5.1	4
Japonya	450.8	455.2	454.1	% 3.2	5
Kanada	338.2	343.7	344.4	% 2.4	6
Almanya	328.1	333.9	323.9	% 2.3	7
Güney Kore	292.2	297.1	301.0	% 2.1	8
Brezilya	289.4	293.9	297.6	% 2.1	9
İran	257.2	272.0	285.7	% 2.0	10
Suudi Arabistan	262.2	262.8	259.2	% 1.8	11
Fransa	238.4	237.5	242.6	% 1.7	12
Birleşik Krallık	193.5	193.2	192.3	% 1.3	13
Meksika	186.4	189.3	186.9	% 1.3	14
Endonezya	170.2	176.9	185.5	% 1.3	15
İtalya	154.7	156.3	154.5	% 1.1	16
Türkiye	144.6	152.7	153.5	% 1.1	17
Avustralya	142.1	140.5	144.3	% 1.0	18
İspanya	136.9	138.8	141.4	% 1.0	19
Tayland	127.3	130.2	133.0	% 0.9	20
Güney Afrika	123.9	121.8	121.5	% 0.8	21
Tayvan	115.0	117.0	118.4	% 0.8	22
BAE	111.1	109.0	112.2	% 0.8	23
Polonya	99.4	103.4	105.2	% 0.7	24
Malezya	96.6	96.7	99.3	% 0.7	25
Diğer Ülkeler	2300.8	2349.0	2404.4	% 18.6	
Dünya Toplam	13.228.6	13.474.6	13.864.9	% 100	

Kaynak: BP Statistical 2019

- Dışarıdan müdahale edilmemiş, böylece hiçbir değişime uğramamış enerji türü birincil enerji olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak kaynakları başlıca; kömür, petrol, doğalgaz, güneş, rüzgar, hidrolik, nükleer, biyokütle ve dalgadır.

Tablo 1'e bakıldığında dünya birincil enerji tüketiminin son üç yıl içinde sürekli arttığı görülmektedir. En fazla enerji tüketimi olan ülke Çin olurken onu sırası ile ABD, Hindistan ve Rusya izlemiştir. Türkiye 17. sırada bulunmaktadır. Dünya ülkelerinin 2018 yılı toplam enerji tüketiminin %84,7'si fosil yakıtlardan (petrol, doğal gaz ve kömür) oluşmaktadır. 20.yy'ın en büyük sömürge ülkelerinden biri olan İngiltere'nin devlet adamlarından Winston Churchill, 1936 yılında İngiliz Avam Kamarası'nda İngiltere'nin çıkarlarını ele alan bir konuşmasında enerjinin önemini "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir " sözü ile açık bir şekilde ifade etmiştir (Emekliler ve Ergül,2010:74). Bugün Ortadoğu başta olmak üzere Afrika ülkeleri, Afganistan ve Venezüella gibi ülkelerde yaşanan savaş ve iç huzursuzlukların temelinde Churchill'in

bu anlayışı yatmaktadır.

Enerji kaynakları içinde yer alan petrol ve doğal gaz diğer ticari metalara benzememektedir. Petrolün üç binden fazla malın üretiminde kullanılan bir ham madde olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Petrolden üretilen bazı ürünlerin değeri enerji özelliğinin çok üstüne çıkmaktadır. Petrol ve doğal gazın alternatifi çok fazla değildir. Fiyatlar spekülasyona açıktır ve sürekli değişkendir. Pazar sorunu yoktur ve alımlar peşin parayla yapılmaktadır (Tarakçı,2014:160). Ayrıca doğal gaza olan talep dünya genelinde artmakta olup (her yıl ortalama % 1.7) 2040 yılına kadar şu an ki mevcut arzın % 50 oranında daha artacağı öngörülmektedir (BP, 2019:95).

Enerji talep artışının hızla yükseldiği ülkeler arasında yer alan Türkiye’de, petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil enerji kaynakları oldukça yüksek oranda tüketilmektedir. Türkiye 2018 yılı sonu itibari ile petrol 48,5 milyon, doğal gaz 40,7 milyon, kömür 42,3 milyon, hidroelektrik 13,5 milyon, yenilenebilir enerji 8,5 milyon TEB (ton eşdeğer petrol) enerji tüketimi gerçekleştirmiştir (BP statistical 2019). Türkiye’de, petrolün %92’si, doğal gazın %99’u ithal edilirken enerjide dışa bağımlılık %75 olarak gerçekleşmekte olup bu da cari açık içerisinde enerjinin payını artırmaktadır. Türkiye’nin yıllık enerji ithalatı ortalama 45 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir (ETKB,2019).

Tablo 2: Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

Dış Ticaret	2017	2018
İhracat	156.993	168.023
İthalat	233.800	223.039
Dış Ticaret Hacmi	390.793	391.062
Dış Ticaret Dengesi	-76.807	-55.016
İhr./ İth. Karşılama Oranı (%)	67,15	75,33

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr>

Tablo 2’ye bakıldığında dış ticaret açığının 2018 yılında azaldığı görülmektedir. Türkiye enerji bakımından kendine yeten bir ülke olması halinde dış ticaret açığının ortadan kalkacağı hatta ihracat lehine fazla vereceği söylenebilir.

2. Doğu Akdeniz’in Önemi ve Bölgedeki Enerji Kaynakları

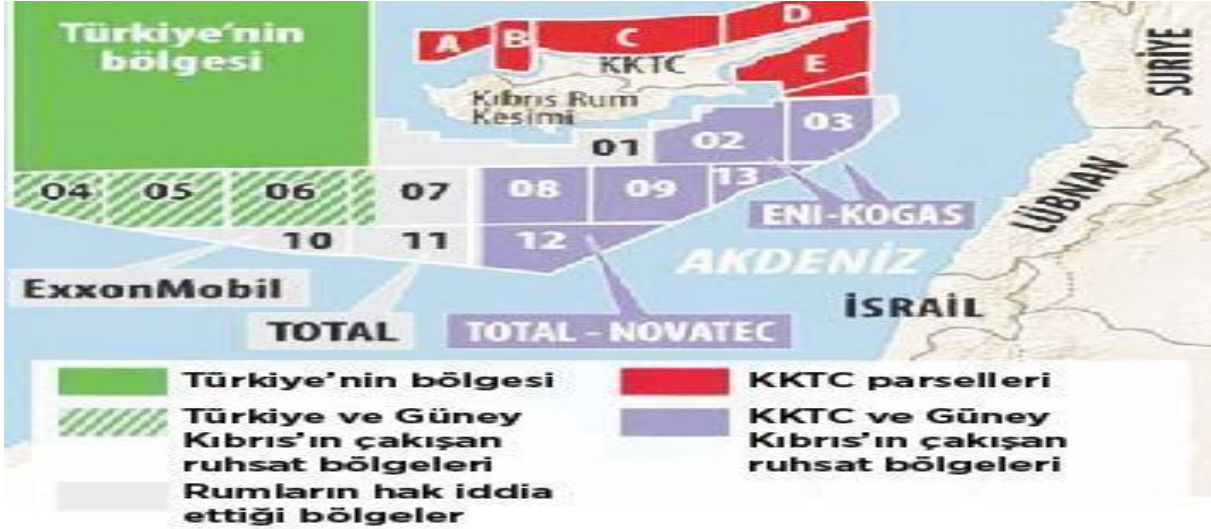
Doğu Akdeniz; Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının birleşim yeri, deniz ve hava

ulaşım trafiğinin hız kesmeden devam ettiği bir bölge, ekonomik, askeri, sosyal ve siyasi çıkarların mücadele alanı olan jeostratejik bir alan, tarihin her döneminde çeşitli mücadele ve hegemonya savaşlarına tanık olmuş insanların ve medeniyetlerin çevresinde geliştiği ve göç yollarıyla kültürlerin dünyaya yayıldığı merkez olmuştur (Ceylan,2018:6). Kerkük-Ceyhan boru hattı ile Irak petrolü ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ile Kafkas bölgesi petrolünün bir kısmının uluslararası pazarlara Doğu Akdeniz sayesinde ulaşması bölgenin var olan önemini güvenlik, enerji ve lojistik alanında daha da artırmıştır.

İnsanlık tarihinde önemli roller oynayan bu bölge 2008 yılında kayda değer miktarda petrol ve doğalgaz yataklarının bulunması ile enerji merkezi olarak da etkisini artırmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz'e kıyı devletler olan Mısır, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Lübnan, Suriye, İsrail ve Gazze Şeridi, Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre Doğu Akdeniz'de var olan yataklar üzerinde hak sahibidir. 2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (United States Geological Survey/USGS) tarafından yayımlanan raporda Doğu Akdeniz'deki enerji rezervinin yaklaşık olarak 30 milyar varil petrole eşdeğer olduğu tahmin edilmektedir. Bunun toplam değeri ise bugünkü piyasa rakamları ile 1,5 trilyon dolardır. Doğu Akdeniz bölgesi, sahip olduğu zengin kaynaklara ek olarak Ortadoğu ve Hazar bölgesinden Batı'ya yönelik enerji ihracatında da transfer ve geçiş güzergâhı olarak önemli bir kavşak konumundadır (Aksoy, 2016: 1).

Bilindiği gibi Avrupa doğal gaz (Dünya rezervinin %0,8'i) ve petrol (Dünya rezervinin%2'si) açısından dünyanın en fakir bölgesidir. Lakin enerji kaynaklarının tüketim açısından Çin ve ABD'den sonra gelmektedir (BP statistical 2019).

Mısır, İsrail ve Kıbrıs'ın derin deniz alanlarında; geçen on yıl sürecinde keşfedilen doğal gaz, ait oldukları ülkelerin ekonomilerini ve komşuları ile olan ilişkilerini yeniden biçimlendirecek bir potansiyele sahiptir https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf

Harita1: Doğu Akdeniz'de Potansiyel Enerji Kaynakları Parselleri ve Yaşanan Sorunlar

Kaynak: <https://www.birgun.net/haber-detay/aktorler-cepheler-pozisyonlar-dogu-akdenizde-enerji-savasi.html>.

Birleşmiş Milletler (BM) 1982 tarihli Deniz Hukuku Sözleşmesinde Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) adı verilen deniz alanlarının, ilgili devletlerin kendi aralarında yapacakları anlaşma ile belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Sözleşmenin genel hükümlerine göre bir kıyı devletinin kara sularının kenarından 200 deniz miline¹ kadar ekonomik bölge ilan etme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Eğer bitişik ya da karşı karşıya ülkelerin olması durumu söz konusu ise iki ülkenin karşılıklı ortay hat belirlemesi gerektiği belirtilmiştir (Duman,2019:215). Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) adı verilen deniz alanlarının belirlenmesinde devletlerin kendi başlarına 200 deniz mili ile bir ekonomik bölge ilan etmeleri mümkün değildir. Nedeni ise kıyıdaş devletlerin aralarındaki deniz mesafesi 400 deniz milinden azdır. Bu durumda ilgili kıyıdaş ülkelerin mutlaka bir anlaşmaya vararak bu sınırları ilan etmesi ve bu sonucu da BM'ye göndermesi gerekmektedir.

Bölgede faaliyet yürüten başlıca şirketler; İtalyan Eni, Fransız Total, Amerikan Noble Energy- ExxonMobil, Rus Novatek, İngiliz Shell-BG, Katar devlet şirketi Qatar Petroleum, Güney Koreli Kogas, İsraili Delek ve Avner, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) şirketleridir.<https://www.birgun.net/haber-detay/aktorler-cepheler->

¹ Bir deniz mili 1852 metreye karşılık gelir.

pozisyonlar-dogu- akdenizde-enerji-savasi.html.

Türkiye, halihazırda Akdeniz’de 2004 senesinden itibaren BM ‘ye kaydettirdiği kıta sahanlığının dış sınır limitleri dahilinde hukuki haklarını kullanmakla beraber, TPAO’ya KKTC 2009 ve 2012 senelerinde off-shore lisans garantisi vermiştir. Kıbrıs Rum yönetiminin 2004 senesinde tek taraflı olarak ilan ettiği sözde MEB’e karşı KKTC ‘de Türkiye’yi 2011 yılında ruhsat anlaşması yaparak ada çevresinde kendi deniz alanlarında hidro-karbon kaynak araştırması yapmakla yetkilendirmiştir (Ateşoğlu,2019). Türkiye’nin bölgede Fatih ve yavuz isimli gemileri ile sondaj çalışmaları yapmaya başlaması Güney Kıbrıs’tan Yunanistan’a, ABD’den Avrupa Birliği’ne, Mısır’dan Fransa’ya kadar konu ile ilgili devletlerin olumsuz tepki göstermesine neden olmuştur. Doğu Akdeniz’de kıta sahanlığı olan devletlerin enerji kaynaklarının çıkarılması ve lojistiği ile ilgili ikili anlaşmalar yaparken de Türkiye’yi dışlamaya çalışmaları bölgede huzursuzluğun devam edeceğini göstermektedir.

3. Doğu Akdeniz’in Enerji Lojistiği ve Türkiye’nin İlgili Ülkelerle İlişkisi

Günümüzde Dünya Gayri Safi Milli Hasılasının yaklaşık 250 trilyon olduğu bilinmektedir.

Bu hasılanın %10’u (25 trilyon) lojistik² sektöründen elde edilmektedir (Karabıyık, 2010:47). Ortadoğu’dan çıkarılan petrolün dünya pazarlarına ulaştırılmasındaki en ucuz yol, Doğu Akdeniz bölgesidir. Doğu Akdeniz, Ortadoğu’dan çıkarılan petrolün hem Avrupa’ya hem de Uzakdoğu ülkelerine ulaşımının sağlanmasında stratejik bir noktadır. Bu nedenle pazara hâkim olmak isteyen her devlet Doğu Akdeniz’de söz sahibi olmalıdır. Ayrıca günümüz literatüründe Ortadoğu; kuzeyde Türkiye, güneyde Yemen, batıda Mısır ve doğuda İran’ın sınırladığı alan olarak tanımlanmaktadır. Bu bölge sınırları dahilinde bulunan Doğu Akdeniz, bölgenin Avrupa ile doğrudan bağlantısını sağlayan önemli bir güzergâh alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge içindeki Kıbrıs adası da bölgeye has jeopolitik avantaj

² **Lojistik:** Müşterilerin (bireysel ve tüzel kişilikler, devletler vb.) ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının, başlangıç noktasından tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki hareketinin, etkili ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması, taşınması, depolanması ve kontrol altında tutulması hizmetidir".

sağlamaktadır. Kıbrıs adası ve genel olarak bölge, Ortadoğu’da hakimiyet sağlamak isteyen devletler için önemli bir stratejik üs konumundadır (Ceylan,2018:21).

Günümüz şartlarında enerji kaynaklarının taşınmasında uzun vadede en ucuz maliyet boru hatlarıyla taşımanın gerçekleştirilmesidir. Dünya petrolünün %35-38’i, doğalgazın ise %75’lik diliminin transferi boru hatları ile gerçekleştirilmektedir (Ceylan,2018:27).

Petrolün çoğu zaman denizlerden büyük tankerlerle taşınması yüksek maliyetli bir süreç olmakla beraber, doğalgazın arzı için bu yöntem (LNG)ile taşıma zordur. Çünkü bunun için ilk olarak doğal gazın sıvılaştırılması gerekir. Bu işlemin yapılması ise pahalıya mal olmaktadır. Bu yüzden devletler, uluslararası konjonktür doğalgaz arzı için boru hatlarını tercih etmektedirler (Huseynli ,2018:15).

Türkiye’nin önemi sadece Doğu Akdeniz’de kıyısı bulunan ve enerji ithalatçısı olan bir ülke olmasından değil, aynı zamanda bölgeden çıkarılacak olan hidrokarbonların³ dünya pazarlarına ulaştırılmasında lojistik bir merkez olabilecek bir potansiyele sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Grigoriadis, 2014:124). Türkiye’yi hesaba katmadan Doğu Akdeniz’de ki potansiyel kaynakların enerji lojistiğinin Avrupa Birliği (EU) ülkelerine ulaştırılması riskli ve pahalı bir yatırım olarak değerlendirilmektedir. Aşağıdaki harita henüz fizibilite aşamasında olan Doğu Akdeniz Boru Hattı (EAST-MED) projesidir.

³ Hidrojen ve karbonun bir araya gelmesi sonucunda meydana gelmiş olan bir bileşik türüdür. Hidrokarbon sınıfında en çok kullanılan gaz metandır.

Harita:2 Doğu Akdeniz Boru Hattı ve Muhtemel Bağlantıları

Kaynak: <http://allofcyprus.com/dogu-akdeniz-boru-hatti-east-med-hayal-mi-gercek-mi/>

Doğu Akdeniz boru hattı: Kıbrıs'taki ve İsrail'deki gaz alanlarını (Leviathan havzası) Yunanistan vasıtasıyla güney Avrupa'nın gaz şebekesine bağlayacak bir boru hattının inşası projesidir.

İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi 8 Mayıs 2018 günü toplam uzunluğu yaklaşık 1900 km, yaklaşık maliyeti 40 milyar ₺ ve yıllık enerji sevkiyatı 16 milyar m³ olan Doğu Akdeniz (East-Med) adı verilen boru hattının yapımı konusunda ön anlaşmaya varmış olsalar da bölgedeki mevcut doğal gaz rezervi ile kullanım fazlası rezervin de tam olarak tahmin edilememesi (Ateşoğlu,2019) projenin belirsizliklerini ve risklerini artırmaktadır. Bu proje ile Avrupa Birliği, Rusya ve aynı zamanda Arap ülkelerinin (Gözügüzelli,2019:6) doğal gazına bağımlılığını da azaltmayı amaçlamaktadır. Lakin Enerji projeleri risklidir. Eğer bu proje deniz altından yapılacaksa risk en az dört kat daha artmaktadır. Çünkü maliyetleri yüksektir. Dahası deniz içinde patlatılacak basınç bombaları ile yapılan çalışmalar kolaylıkla tahrip edilerek gaz akışı kesintiye uğratılabilir ve onarımları normalden daha uzun sürebilmektedir. <http://allofcyprus.com/dogu-akdeniz-boru-hatti-east-med-hayal-mi-gercek-mi/>

Doğu Akdeniz boru hattının uygulanması ile ilgili bir engelde geçiş

güzergahının Türkiye'nin kıta sahanlığından geçiyor olmasıdır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) (1982) 79 (1). Maddesine göre, "tüm devletlerin kıta sahanlığında denizaltı kabloları ve boru hatları döşeme yetkisi vermesine rağmen, bu tür boru hatlarının döşenmesi ile ilgili hattın madde 79 (3)'e göre ilgili kıta sahanlığı olan kıyı devletinin iznine tabi olduğu" açıklanmaktadır (Gözügüzel,2019:6).

Doğu Akdeniz havzasında bulunan enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması ile Rusya enerji kaynaklarına bağımlılığı azaltma planları yapan AB devletleri, Rusya Federasyonu'nun 2015 tarihinden itibaren Suriye üzerinden Doğu Akdeniz'de belirli bir alanı askeri kapasitesiyle rakiplerinin erişimine kapatması üzerine, Trump yönetimi, ABD'nin jeopolitik açıdan Akdeniz'e geri dönüşünün bir zorunluluk olduğu sonucuna varmıştır. Haziran 2019'da, ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'nun Akdeniz'i Washington için yeni bir stratejik cephe olarak ilan etmesi sonucunda ABD Akdeniz'de var olan donanmasının gücünü artırmakla beraber doğal gaz alanında GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır'dan oluşan yeni bir dördü ittifakı oluşturmuştur (Ateşoğlu, 2019).

Diğer taraftan son dönemde ekonomisindeki büyük gelişmeye bağlı olarak enerji ihtiyacı hızla artmakta olan Çin, petrol ithalatının %60'ını Ortadoğu'dan yapmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'ya yerleşerek petrol ve doğalgaz kaynaklarını ve bunların ulaşım yollarını kontrol etmeye çalışması Çin'in rahatsızlığını artırmaktadır (Koşaroğlu vd., 2015:31).

Artan enerji talebinden dolayı Çin, yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da enerji yatırımlarını artırmak istemektedir. Güney Çin Denizi'nden inip Kalküta'dan geçip Hint Okyanusu'nu kat ederek, Kenya'ya uğrayıp Kızıl Deniz ve Akdeniz üzerinden Venedik'te Kara İpek Yolu ile birleşen Çin'in " Yeni İpek Yolu "projesinin deniz güzergahı, Akdeniz'in Çin açısından da önemli olduğunu teyit etmektedir.

Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan itibaren jeostratejik ve jeopolitik olarak Doğu ile Batı arasında enerjide ticaret merkezi olma yolunda birçok atılımlar gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu projelerin bazıları harita 3'te belirtilmiştir. Bu boru hatları; Mavi Akım (2005). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol boru hattı (2006), Bakü-Tiflis-Erzurum gaz boru hattı (2007), Trans Anadolu Gaz Boru Hattı (TANAP 2018) ve Türk Akımı'dır (2018).

Harita 3: Türkiye Bağlantılı Enerji Boru Hatları

Kaynak: ETKB,2019

Doğu Akdeniz gazının alternatif olarak Türkiye vasıtası ile Avrupa'ya taşınması halinde; enerji sahalarından Türkiye'nin güney sahiline uzanan boru hattı uzunluğu, yaklaşık 500 km olacak, proje maliyeti de daha avantajlı olarak toplam 11,5 milyar ₺'yi geçmeyecektir. Harita 4'te belirtildiği gibi Türkiye üzerinden yapılacak enerji ihracatı; aynı zamanda, Doğu Akdeniz doğal gazının TANAP vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmasını da gündeme getirebilecektir. TANAP vasıtası ile Avrupa'ya doğal gazın taşınması Avrupa Birliği nazarında Türkiye'nin stratejik önemini daha fazla artacaktır (Gürel and Cornu,2013:15). Türkiye Doğu Akdeniz gazını alırsa, kendi pazarı için TANAP'tan daha az gaz alacak ve ilave gaz Avrupa pazarlarına arz edilecektir. Türkiye seçeneği, teknik sebeplere dayanmayan çok sayıda nedenden dolayı tercih edilmemektedir https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf.

Harita 4: Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Türkiye Üzerinden TANAP Vasıtası ile Avrupa'ya Taşınması İle İlgili Muhtemel Proje Hattı

Türkiye'nin bölgede sondaj çalışmaları yapması ve gemilerini Kıbrıs açıklarına göndermesi Güney Kıbrıs'tan Yunanistan'a, ABD'den Avrupa Birliği'ne ve Mısır'dan Fransa'ya kadar bütün aktörlerin tepki göstermesine neden olmuştur. Rusya ise Türkiye'nin Kıbrıs münhasır ekonomik bölgesindeki eylemlerinden endişe duyduğunu belirtmiş olsa da her iki taraf ile de dengeli bir siyaset gütmeye stratejisi uygulamayı yeğlemektedir (Varlı, 2019).

3. Sonuç ve Bulgular

Türkiye, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip ülkelerden bir olmakla beraber jeostratejik yapısı ve KKTC'nin de hamisi konumunda olmasından dolayı bölgede son on yılda enerji kaynakları ile ilgili meydana gelen gelişmelerden en fazla etkilenecek olan ülkelerden biridir. Avrupa, ihtiyacı olan enerji kaynaklarını (Doğu Akdeniz, Orta doğu ve Hazar bölgesi petrol ile doğal gazları) güvenilir ve daha ucuz bir maliyet ile ancak Türkiye üzerinden elde edeceğini bilmektedir. İsrail ve ABD başta olmak üzere Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve diğer ilgili ülkelerde bu durumu yakinen görmektedir. Bölgedeki belirleyici konumunu korumakta olan Türkiye, Doğu Akdeniz'de yol haritasını belirlerken şu hususlara dikkat etmelidir;

- Türkiye'nin tarihinde ilk defa kendi imkânları dahilinde Fatih ve Yavuz adı verilen derin sondaj gemileri ve Barbaros ile Oruç Reis adı verilen sismik arama

gemilerinin Doğu Akdeniz’de kendi kıta sahanlığı ve KKTC’ye ait kıta sahanlığı içinde muhtemel enerji kaynaklarını ortaya çıkarmak için gerçekleştirdiği çalışmalar, ilgili diğer devletleri telaşlandırmasına rağmen, Türkiye’nin kararlı tutumundan dolayı sekteye uğramadan devam etmektedir. Bu kararlı tutum ilgili ülkelerle müzakerelere açık bir şekilde devam ettirilmelidir.

- Doğu Akdeniz ‘de enerji meselesi (kaynakların tespiti, çıkarılması ve lojistiği) Suriye’de halen devam eden iç savaş ve dış ülkelerin müdahale süreci ile de ilintilidir. ABD, fiili olarak bölünmüş olan Suriye’de kendine bağımlı küçük devletçikler kurarak bölgedeki petrol ve doğal gazı Akdeniz’e ulaştırmak için bir koridor açmak istemektedir. Suriye koridoru ile Akdeniz’e iletilecek enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde menziline gitmesi için Doğu Akdeniz’de de ilgili devletler tarafından güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca İsrail, bölgede Filistin topraklarını tamamen işgal edip sınırlarını Suriye’de dahil olmak üzere genişletmek için fırsat kollamaktadır. Bölgede meşru olmayan bu çıkarların gerçekleştirilmesine muhalif olan Türkiye gibi güçlü bir devletin varlığı istenmemektedir.

Özellikle ABD’nin bir taraftan Türkiye ile Suriye’nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturmak için anlaşmaya varması diğer taraftan da aynı sınırın Suriye tarafında PKK ve onun Suriye uzantısı YPG adlı yasadışı örgütlere askeri ve lojistik destek vermesi Türkiye’nin ciddi tepkisine rağmen devam etmektedir. Ayrıca 15 Temmuz 2016’da FETÖ tarafından Türkiye’de gerçekleştirilmeye çalışılan başarısız hain darbe girişimi sonrası ABD’nin hala bu darbe girişiminin başı olan Fethullah Gülen’ i Türkiye’ye iade etmemesi Türkiye’nin, ABD ile 1947 yılında Truman Dokrini ile başlayan ve gittikçe de yoğun bir şekilde devam eden ilişkisini artık ciddi olarak gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir. ABD çıkarlarına hizmet eden bu sözde müttefiklik, bu şekilde devam ederse ülkenin bütünlüğü ve çıkarları büyük tehlike arz etmeye devam edecektir.

- II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya anlayışı günümüzde çok kutuplu dünya haline gelmiştir. Doğuda Çin, Rusya ve Hindistan etki alanlarını her gün biraz daha artırırken, batıda Almanya- Fransa ile ABD- İngiltere ikili devletleri arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları özellikle Almanya’nın Çin ile ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. ABD ile Çin arasında gümrük tarifeleri sorunu nedeni ile ortaya çıkan kriz karşılıklı restleşme ile daha da belirginleşmiştir. Bugün Çin, ihtiyaç duyduğu enerjinin %60’ını Ortadoğu’dan sağlarken, doğal kaynak

zengini Afrika ülkelerinde de ciddi yatırımları mevcuttur. Afrika ve Ortadoğu güzergâhları arasında kalan Doğu Akdeniz’de enerji kaynaklarının en azından bir bölümünün ABD tahakkümünde olması Çin’in istemeyeceği bir durumdur. Ayrıca Çin’in 2013 yılında gündeme getirdiği " Tek Kuşak Tek Yol " projesinin deniz güzergahındaki Kızıldeniz- Akdeniz-Venedik bağlantısı Doğu Akdeniz’de Çin’in daha etkin olmasını gerektirecektir. Türkiye’nin böyle bir ortamda Çin ile var olan ilişkilerini daha da geliştirmesi stratejik açıdan önem arz etmektedir.

- Rusya’nın yüzyıllardan beri sıcak denizlere inme hayali, Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başlaması ile önce Karadeniz’e ulaşmış (Öztuna,2011:414) ardından Türkiye sınırlarını atlayıp 2011 yılında savaşın başladığı Suriye toprakları içindeki Tartus limanında büyük bir deniz üssü ile beraber kurulan on iki üs ile ileri safhada bir merhale kat etmiştir. Bu gelişmeler ABD’nin çıkarlarını ciddi anlamda rahatsız ederken, Türkiye’nin Suriye’de huzurun sağlanması adına gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri (Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı hareketleri) olumlu yönde etkilemiştir. Türkiye, Rusya ile ilişkilerini karşılıklı çıkarların öngördüğü şekilde ve bölgede istikrarın sağlanması yönünde devam ettirmelidir.

- Enerji lojistiği alanında bir üs bölgesi olma yolunda ilerleyen Türkiye, güvenlik ile ilgili tedbirlerini alırken önümüzdeki süreçte daha dikkatli adımlar atmalıdır. Savaşın devam ettiği Suriye’de güvenli bölge oluşturma süreci devam ederken birkaç ay öncesinde başta Ege bölgesi olmak üzere Türkiye’nin dört bir yanında arka arkaya meydana gelen orman yangınlarını ve akabinde İstanbul’daki kimya fabrikası yangınını PKK’nın üstlenmiş olması ülkenin güvenliğini tehdit eden önemli bir gelişmedir. Yaklaşık kırk yıldır Türkiye’nin özellikle doğu ve güneydoğu bölgesinde güvenlik görevlileri ve halka karşı terör faaliyetleri yürüten bu yasadışı örgüt yaptığı son eylemler ile ülke genelinde güvenliği tehdit eden olaylara teşebbüs ettiği görülmektedir. Bu tehditlerin Türkiye’ye gelen ve transit geçen doğalgaz ve petrol boru hatlarına yönelik olması da son derece muhtemel bir olgudur. Uzun yıllardır devam eden terör faaliyetleri ve son gelişmeler şunu göstermektedir ki; Türkiye’nin bağımsız Suriye politikası ve Doğu Akdeniz’deki kararlı tutumu ülkenin güçlenmesini istemeyen bir takım dış güçlerin ve onların uzantısı terör örgütlerinin fırsat kolladıklarının bir işaretidir. Bu ahval içinde Türkiye güvenlik önlemlerini etkin bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

- Sonuç olarak Türkiye 21. yy'ın ilk çeyreğinin sununa yaklaşırken bilim-teknoloji, askeri, ekonomik ve toplumsal alanda güçlenmeye devam ederken geleceğe dair yol haritasını gelişen ve değişen dünyanın gerçekleri doğrultusunda yeniden çizip bunu bir milli politika haline getirerek bölgesel ve küresel alanda bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemelidir.

Kaynakça

- Aksoy, M.** (2016). *Mevcut Enerji Açısından Doğu Akdeniz Bölgesi*, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) Araştırma 23 Ortadoğu Eylül Raporu
- Ateşoğlu, G. N.** (2019). <https://www.setav.org/5-soru-akdenizde-enerji-oyunu/> , Ulaşım Tarihi: 20 Ağustos 2019
- BP,** (2019), Energy Outlook 2019 <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2019.pdf> Ulaşım Tarihi: 20.08.2019
- BP Statistical** (2019), <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> Ulaşım Tarihi:21.08.2019
- Ceylan, F. A.** (2018). *Doğu Akdeniz enerji keşiflerinin bölgeyi jeopolitik ve jeostratejik açıdan değiştirme potansiyeli* (Master's thesis, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Duman, S.** (2019). *Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye*. Karadeniz Araştırmaları. XVI/62: 213- 230.
- Emekliler, B., ve Ergül, N.** (2010). *Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik*, Bilge Strateji, 2(3), 59-85.
- ETKB,** (2019). <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR> Ulaşım Tarihi: 25.08.2019
- Grigoriadis, I. N.** (2014). *Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: conflict or cooperation?*. Middle East Policy, 21(3), 124-133.
- Gözügüzelli, E.** (2019), *Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Faaliyetleri ve Projeler*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi (ORSAM), NO:229

- Gürel, A., and Le Cornu, L.** (2014). Can gas catalyse peace in the Eastern Mediterranean?. *The International Spectator*, 49(2), 11-33.
- Huseynli, T.** (2018) . *İsrail'in Doğu Akdeniz Enerji Politikasının Türkiye'ye Muhtemel Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Kamal, S.** (2013). *The Renewable Revolution: How we can fight climate change, prevent energy wars, revitalize the economy and transition to a sustainable future.* Routledge,.p.xvi
- Karabıyık, H. İ.** (2010). *Lojistik Sektöründe Deniz Taşımacılığının Yeri*, Standart Dergisi Sayı 49/573: 47-50.
- Koşaroğlu, Ş.M., Karadaş, H.A., Salihoğlu,E.** (2015) *İpek Yolu Ekonomisi ve Türkiye Açısından Fırsatların Değerlendirilmesi*, Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi
- Özalp, M.** (2019) *Küresel Ölçekte Türkiye'nin Enerji Arz ve Talep Güvenliği*, Electronic Turkish Studies, 14(1). 537-552.
- Öztuna Y.** (2011) *Osmanlı Devleti Tarihi (Siyası Tarih) Cilt 1, 3.Basım*, Ötüken Neşriyat A.Ş, Ankara.
- Stergiou, A.** (2017). *Energy security in the Eastern Mediterranean.* International Journal of Global Energy Issues, 40 (5), 320-334.
- Tarakçı, N.** (2014). *İpek Yolundan Enerji Yollarına.* Avrasya Etüdüleri, 45(1), 155-170.
- Varlı, İ.** (2019). Aktörler, cepheler, pozisyonlar: Doğu Akdeniz'de enerji savaşı, Birgün Gazetesi, Ulaşım Tarihi: 11.07. 2019
- <https://www.birgun.net/haber-detay/aktorler-cepheler-pozisyonlar-dogu-akdenizde-enerji-savasi.html>. Ulaşım Tarihi: 11.07.2019
- https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf Ulaşım Tarihi: 08.07.2019
- <https://www.ticaret.gov.tr> TC Ticaret Bakanlığı 2019 Yılı Ocak Ayı Veri Bülteni Ulaşım Tarihi: 25.08.2019
-

**İNSANİ YARDIMI İNSANİLEŞTİREMEME SORUNU VE İNSANİ
YARDIMDA ESNEK YAKLAŞIM MODELİ**
Gökhan TUNCEL

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Giriş

İnsan, sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır. Sosyal bir varlık olması, insanın birlikte yaşamasını gerektirmektedir. Toplumsal birlikteliğin sürdürülmesi ise, insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. İnsani ve toplumsal olanın (birlikteliğin) ortaya çıkması ve şekillenmesinde maddiyatı asli belirleyici kabul eden yaklaşım(lar), ekonomik ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür yaklaşımlar, toplumsal yaşamın asli unsurlarından yardımlaşma ve dayanışmayı menfaat ve çıkar amaçlı bir ilişki olarak kabul etmektedir. Ekonomiyi (niceliği) esas alan bu yaklaşım doğrudan menfaat ve çıkarı öne çıkarmak yerine inanç, ahlak, kural ve yapılar üzerinden meşruiyet zemini arayışı içerisine girmektedir. Maneviyatı (niteliği) esas alan yaklaşımlarda ise, yardımlaşma ve dayanışma sevgi, korku, merhamet ve diğerkâmlık gibi duygulara dayandırılmaktadır. Bu duygular insanlık durumu, inanç ve gelenek gibi kaynaklara dayanmakta veya bu kaynaklardan beslenmektedir.

İbn-i Haldun asabiyet teorisinde, insanlar arasındaki dayanışma ilişkisinin yaşanan çevresel koşullar bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu teoride çölde (kırdan) hayatta kalmanın büyük ölçüde sıkı bir dayanışma ilişkisine bağlı olduğu belirtilirken, kural ve kurumların belirleyici olduğu şehir hayatında ise, bireyselleşme artmakta buna mukabil dayanışma duygusu zayıflamaktadır. Bu kapsamda, insan ihtiyaçları ve dolayısıyla toplumsal ilişkiler zaman ve mekâna bağlı olarak değişmektedir. İhtiyaçların kendisi değiştiği gibi önem sıralamasında da değişiklik yaşanabilmektedir.

Sanayi Devrimi sonrasında ekonominin insan ve toplum üzerindeki belirleyiciliğinin artması, ihtiyaçların nitelik ve niceliklerinin şekillenmesinde de piyasa aktörlerinin etkisini (baskısını) artırmıştır. Bu süreçle birlikte, menfaat ve çıkarların korunması ve artırılması amacıyla yeni tür dayanışma ilişkileri ve birliktelikler ortaya çıkmıştır. İnsanın doğa üzerindeki hâkimiyetini artırması, doğal olanla başa çıkmaya

odaklanan dayanışma ilişkisinin insanın kendi hemcinslerine yönelik bir eyleme dönüşmesine neden olmuştur.

İhtiyaç yardım ilişkisinin doğru kurulması, ihtiyacın ortadan kalkmasına, azalmasına veya etkisinin azalmasına aracılık edecektir. İhtiyacın varlığını ortadan kaldırmaya veya ihtiyacı azaltmaya odaklanmamak ihtiyacın veya etkisinin giderek artmasına neden olmaktadır. İnsanın kendi ihtiyacını karşılayacak yetkinliğe kavuşmasını esas almayan yardımlar, yeni ve karmaşık sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, yardım faaliyetinde yardımı yapanın belirleyiciliğinden, yardım alanın belirleyiciliğine yönelmesi, yardım sürecinin daha insani bir eyleme dönüşmesini sağlayacaktır. Hayat standardını yükseltme maliyetini başkalarına yükleme istek ve girişimi de insani olmayan yeni durumları ortaya çıkartmaktadır. Yapılan bu çalışmada insani yardım faaliyetlerinin daha insani bir şekilde sunulabilme imkân(lar)ı tartışılmaktadır.

1.İnsani Yardım Kavramı

İnsan, irade sahibi bir varlıktır. İrade, çevresel (sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve doğal) koşullara karşı koyabilme ve daha da önemlisi çevresel koşulları değiştirebilme imkânı sunan bir güçtür. Ancak, insan bazen kendisinden bazen de çevresinden kaynaklanan nedenlerle hayatını kendi başına sürdürememekte ve başkalarının yardım veya desteğine ihtiyaç duymaktadır. İnsan iradesi çocukluk, yaşlılık, hastalık, engellilik durumu gibi kişisel engeller yanında; yoksulluk, azınlık, kölelik, göçmenlik durumu gibi sosyo-ekonomik engellerden dolayı tecelli edememektedir. İnsan iradesini engelleyen kişisel engellilik durumlarının insanın hayata dair asli ihtiyaçlarını karşılayamamasına sebebiyet vermesi, hemcinslerinin çeşitli nedenlerden dolayı yardım etme sorumluluğu üstlenmesini beraberinde getirmiştir.

Yardım etme ve yardımlaşma eylemi, insanlık tarihiyle birlikte var olmuştur. Yardım; insanın sahip olduğu güç ve imkânı ihtiyacı olan(lar)a iyilik için sarf etmesidir. Sevgi, merhamet, fedakârlık duyguları ile kan bağı üzerinden kurulan sosyal yapılar, güçlü ve sürdürülebilir bir yardımlaşma ilişkisi kurulmasına aracılık etmektedir. Ayrıca, insanın kendisinin veya yakınının yardıma ihtiyaç duyan biri olma ihtimali, toplumdaki yardım faaliyetlerinin yürütülmesine neden olmaktadır.

2.Amacına Göre (Niteliğine Göre) Yardım(lar)

Modern dönemde ekonomi ile insan ve insan aklının ürünü bilimsel bilgiyi esas alan paradigma, insanlar arasındaki ilişkilerde asli belirleyici güç haline gelmiştir. İnanç ve geleneği esas alan insani ilişkiler, bu ilişkilere yardımlaşma da dahil, paradigma değişikliğiyle beraber yeni bir aşamaya geçmiştir. İnsan ve yardıma yüklenen anlam ve değerdeki değişim insani yardımın niceliğini ve niteliğini de dönüştürmüştür.

2.1.Yardım Yapanın Amacına Göre İnsani Yardım

Yardım yapan yarıma muhtaç olan ile ihtiyaç durumuna birlikte odaklanıp sorunu bütünüyle ortan kaldırma amacında olabileceği gibi, geçici bir iyileşme amacında da olabilir. Ayrıca, yardım yapan kendi menfaat ve çıkarına hizmet etme amacıyla da insani yardım faaliyetinde bulunabilir.

Balık verme yerine balık tutmayı öğretme deyimiyile ifade edilen yardıma neden olan duruma odaklanma, kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm için çaba harcamayı beraberinde getirebilir. Bu tür bir yardım faaliyeti, düşünsel, yasal, yapısal ve işlevsel düzeye kapsamlı bir çalışmayı gerektirebilir. Bu kapsamda yardıma ihtiyacı olanların bilgi, farkındalık ve bilinç düzeyinin birlikte gelişmesi amaçlanır. Soruna değil sorunu yaşayana odaklanma, geçici iyileşme sağlamaya yönelik yardım faaliyetleri yürütülmesine zemin hazırlar.

Bazı durumlarda, yardımın faaliyetinin amacı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderme veya ihtiyaç sahibinin içinde bulunduğu soruna çözüm bulmak değildir (Seyyar, 2005). Bu tür durumlarda insani yardım, yardım yapanın menfaat ve çıkarını korumaya yönelik bir faaliyet olmaktadır.¹ İnsanı yardımın siyasi çıkar sağlama, iktidar sahiplerinin meşruiyet zemini oluşturma, egemenlik ve sömürü ilişkisini sürdürülebilir kılma amacı için kullanılması bu duruma örneklik teşkil edebilir.

¹ Joseph Nye (1992), Bound to Lead adlı eserinde yumuşak güç kavramı kapsamında bu tür yardımların değerlendirmesini yapmıştır.

2.2.Yardım Alanın İhtiyacına Göre Yardımlar

Yoksulluk; insan(lar)ın barınma, beslenme, giyinme, eğitim, sağlık vb. alanlarda hayatını sürdürme imkânına sahip olmadığı ve bu alanlarda başkasının yardımına ihtiyaç duyma durumunu ifade eden bir kavramdır. Yoksulluk durumu temel insani ihtiyaçlar esas alınarak belirlendiğinde mutlak yoksulluk, içinde bulunulan toplumsal koşullar esas alınarak belirlendiğinde ise göreceli yoksulluk yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. İnsani yardımda esas olan, insanın hayatta kalabilmesi için gerekli maddi imkânların asgari düzeyini ifade eden mutlak yoksulluktur.

Yoksunluk; ekonomik imkânın varlığının kendini gerçekleştirmek için yeterli olmaması durumu, ekonomik imkâna sahip olursa da başkalarına veya başka imkânlara ihtiyaç duyulmasına rağmen ulaşamama durumunu ifade etmektedir. Bu kapsamda göçmen, engelli ve azınlık olma durumu veya bilgi ve bilinç eksikliği, yoksunlukla ilişkilidir (Ersöz, 2007).

3.Niceliğine Göre Yardım(lar)

İnsani yardımın niceliği, yardımın sayısallaştırılabilen (maddi) yönünü ifade etmektedir. Aynı veya nakdi olma durumu, yardımın türünü sınıflandırmada kullanılmaktadır. Yakacak, yiyecek, giyecek, ilaç, araç ve gereç gibi yardımlar aynı yardımı oluştururken. Nakit veya kaydi para ise, yardımın nakdi kısmını oluşturmaktadır. Yardımın elden verilmesi veya hesaba aktarılması ve harcama durumu (ürün, yer ve zaman sınırlaması olması veya parasal sınır (limit) hariç sınırlamanın olmaması) nakdi yardımda oldukça önemlidir.

Yardım yapan ve alanın kim olduğu önemli olduğu gibi yardımı yapan veya alanın kimliğinin karşılıklı veya üçüncü şahıslar (özellikle de kamuoyu) tarafından bilinmesi veya bilinmemesi yardım sürecinin amacına ulaşması açısından önemlidir. Yardım yapanın kamu veya özel olması, kişi veya kurum olması; yardım alanın tek ya da kalabalık olması, yoksul veya yoksun (yaşlı- engelli- çocuk- kadın- yetim- göçmen (muhacir – mülteci)- yolcu- hasta- bağımlı- azınlık- işsiz) olması yardım sürecine etki etmektedir. Ayrıca, ihtiyaç durumuyla ilgili olmayan kimliğin belirleyiciliği de yardım sürecinde belirleyici olabilmektedir.

Yardım sürecinin asli ve tali (aracılar) belirleyicileri bulunmaktadır. Yardım faaliyetinde kullanılan güç ve imkânların sahipleri yardım sürecinin asli belirleyicisi iken, yardımda kullanılan güç ve imkânın iletilmesine aracılık edenler de tali belirleyicilik rolünü üstlenmektedir. Yoğun ve karmaşık ilişkiler ağının bulunduğu toplumlarda yardım sürecinin tali belirleyicilerinin yardım faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir yeri vardır. İnsani yardım faaliyetlerinin yürütülmesinde siyaset ve bürokrasinin önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal ilişkilerinde ve özellikle insani yardım faaliyetlerinin yürütülmesinde bazı meslek erbabının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Türkiye’de muhtar, din görevlisi, öğretmen ve kanaat önderlerinin yardım faaliyetinde profesyonel olarak çalışanlar kadar etkisi vardır.

Modern dönemde sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi, devletin insani yardım konusunda birçok sorunluluğu üstlenmesine neden olmuştur. Devlet bu sorumluluğun gereğini siyasal sistemin yapısına göre merkezi veya yerel yönetimler aracılığıyla yerine getirmektedir. Ayrıca, liberal demokrasinin uygulama imkânı bulduğu toplumlarda sivil toplum kuruluşları pek çok alan yanında insani yardım alanında da faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye’de Kızılay gibi kamu kurumu niteliğindeki yapılar yanında İHH, Cansuyu, Yeryüzü Doktorları, İyilik Der, Deniz Feneri gibi sivil oluşumlar insani yardım alanında uluslararası düzeyde faaliyetlerini yerine getirmektedir.

4.İnsani Yardım Yöntemleri

Yardımın zamanı, yeri ve ölçeğinin kimin tarafından belirlendiği de, yardım sürecinin işleyişini etkilemektedir. Zaman, yer ve ölçeğin yardım alan tarafından belirlendiği, esnek yardım uygulaması toplum hayatının normalleşmesine katkı sunan bir yaklaşımın benimsendiğini ortaya çıkartmaktadır. Esnek yardım uygulamaları, yardım alanda var olan veya ortaya çıkması muhtemel psiko-sosyal olumsuzlukları ve bu olumsuzlukların olası etkilerini azaltacaktır. Yardım almak için ekstra bir çaba sarfetmesinin önüne geçecek bu uygulama yardım alanın yardım süreci ve sonrasında yaşayacağı gerilimi de azaltacaktır. Yardım verenin yardım sürecinin asli belirleyici olduğu katı yardım uygulamaları, yardım veren ve özellikle de alan için pek çok olumsuz durumun oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Kriz, göç, doğal afet gibi olağandışı dönemlerde esnek yardım uygulamasını hayata geçirmek oldukça zordur.

Ayrıca, esnek yardım uygulamasının süreklilik arz etmesi çalışma hayatına yönelik olumsuzlukları beraberinde getirecektir.

Türkiye insani yardım sistemi ve yöntemi konusunda zengin bir tarihi birikime sahip bir ülkedir. Ancak siyasal ve sosyal kırılmalar başta Osmanlı'daki vakıf geleneği ve deneyimi başta olmak üzere İslam Dininin ortaya koyduğu kapsamlı yardım yaklaşımının istikrarlı bir aktarım süreci içerisinde dürdürülmesini engellemiştir. İnsani yardım faaliyetlerinde İslam'ın temel ilkeleri ile tarihi birikime dayanmayan klasik (katı –yardım yapanın insafına bırakılmış), yüzeysel, tek düze bir sürecin işletilmesine neden olmuştur. Oysa, kapsamlı ve tarihi tecrübeden yararlanılarak oluşturulacak yardım faaliyetleri insan ve dolayısıyla da topluma dair pek çok sorunu çözecektir (Vatandaş, 2016: 4).

Katı yardım yöntemleri yerine, geçmiş birikimin üzerine kurulacak yeni, özgün ve esnek yardım yöntemler geliştirilmesi yardımın insanileştirilmesini sağlayacaktır. Özellikle yardım alanın süreçte belirleyicilik düzeyini yükseltmek hem insani hem de İslami olacaktır. İslam'da yardımın bir kısmı (zekât) yoksulun hakkının verilmesi olarak değerlendirilmektedir. Hak sahibinin (yardım alanın) yardım sürecinde belirleyiciliğinin dikkate alınmasından daha doğal bir şey olmasa gerek. Ayrıca, sağ elin verdiği sol elin bilmemesi, yapılan yardımın başa kalkılmamasının da özellikle vurgulanması esnek yardıma yönelimi gerekli kılmaktadır.

Ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve mekânsal değişimler, insanların ihtiyaçlarını ve dolayısıyla da yardım yöntemlerinin de değişmesini zorunlu kılmıştır. Yaşanan dönüşümler ortaya çıkan yeni süreçler ihtiyaçların nicelik ve niteliğini değiştirmiştir. Bu durum yeni yardımları ve yeni yardım yöntemlerini ortaya çıkartmıştır. İnsanın (yardım alan başta olmak üzere yardım yapanın) psikolojik ve sosyal yönünü ihmal etmeyen özgün yardım modelleri geliştirilmesi gerekmektedir.

Kişiyeye bağlı olmayan ve sürekliliği sağlanan vakıf geleneği ile sadaka taşı gibi esnek modellerdeki inceliğin farkına varılması, yeni imkânlarla daha özgün yardım faaliyeti yürütülmesini mümkün kılacaktır. Teknolojik gelişmeler (iletişim ve ulaşım araçlarında gelişmeler), yardım süreçlerinin ayrıntıların (insani olma özelliklerinin) atlatılmadığı, çok boyutlu ve kapsamlı yürütülmesine büyük destek sağlayacaktır.

Küreselleşme yardım faaliyetlerinin evrensel düzeyde insan odaklı sürdürülmesine imkân tanıyan bir süreç olmuştur. Ancak, modern devletlerin ulus bilinci üzerinden geliştirdiği bilinçli birliktelik insanları birçok konuda olduğu gibi insani yardım konusunda da evrensel² (insan odaklı) yaklaşımdan uzaklaştırmıştır. Profesyonelleşme ve uzmanlaşma hemen her alanda olduğu gibi insani yardım alanında da kaynakların daha etkin kullanımını sağladığı gibi yardım süreçlerinin daha insani yürütülmesine de katkı sunmaktadır.

Kentleşme ve göç yardım süreçlerinin farklı tarzda yeniden üretilmesini gerekli kılan süreçleri beraberinde getirmiştir. Özellikle ihtiyaç sahibi yığınlar ile yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olan ani ve kitlesel zorunlu göçler ile plansız kentleşme süreci insani yardım faaliyetlerinde yeni yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca, modernleşme ve bireyselleşme ikincil ilişkiler üzerinden kurulan insani yardım kuruluşlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Teknolojik gelişmeler esnek yardım modelinin benimsenmesi için farklı imkânlar sunmuştur. Ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişme ve yaygınlaşma, yeni yöntem geliştirme imkânı sunma yanında farklı mekân ve zamandaki başarılı yardım uygulamalarının aktarımına da aracılık etmiştir. Yardım kartları, yardım marketleri, askıda ekmek, giysi, araç gereç, kitap, oda uygulamaları, bilgi- farkındalık- bilinç geliştirmeyi amaçlayan altyapı destekleri, bina- laboratuvar- sınıf- teknoloji transferi gibi eğitim hizmetleri, burs, araç gereç, giysi gibi eğitime destek faaliyetleri, okul/aile/veli/öğrenci ilişkilerinin güçlendirilmesi ve teknik gezi gibi düzenlemeler esnek yardım yaklaşımıyla farklı tarzda sunulabilmektedir.

5.Yardım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Yardım sürecinde düşünsel, yasal, yapısal ve işlevsel nedenlerden kaynaklanan sorunlarla karşılaşılabilir. Yardıma ihtiyacı olanın kim olduğu ve ihtiyacın ne olduğunun belirlenmesi her zaman kolay olmamaktadır. İhtiyaç durumuna köklü bir çözüm bulmak ise bir o kadar daha zordur. İhtiyaç sahibi ile öncelikli ihtiyaçların

² 2008- 2013 yıllarını kapsayan AB'nin insani yardıma bakışını ortaya koyan Avrupa İnsani Yardım Mutabakatı'nda; bağımsızlık, insancılık, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerini insani yardımın temel ilkeleri olarak belirlemiştir.

seçimindeki yanılğı ve yanlışlıklar, yardım sürecinin sorunlu başlamasına ve yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. İhtiyaç merkezli yaklaşım yerine başka ölçütlerin (zeki- çalışkan- başarılı, cinsiyet, vatandaş, hemşeri, cemaat üyesi vb.) esas alındığı, ihtiyaç yerine ihtiyaç sahibine odaklanılan yardım faaliyeti, insani olmaktan uzak olacaktır.

Yardım sürecinin insan (yardım alanının) iradesini ortadan kaldıracak şekilde yürütülmemesine azami çaba sarf edilmelidir. Yardım sürecinin asli belirleyicisi, hak sahibinin kim olduğuna dikkat edilmelidir. İslam'daki emanet ve sınıanma ilişkisinin esas alınması, yardım sürecinin daha insani yürütülmesini sağlayacaktır.

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını kendilerinin sağlayabilecek özyeterlilik bilinci ile bilgisini kazanmasına aracılık edecek eğitim süreçlerine dâhil edilmesi, yardım süreçlerinin insani bir şekilde sürdürülmesinde oldukça önemlidir (Özlik, 2016: 13). Toplumsal uyum yanında toplumsal geçişkenliğe aracılık eden eğitim süreçleri yardım sürecinin başarıya ulaşmasına aracılık edecektir. Kooperatif, sendika, şirket ve sivil oluşumlarda yer almalarını sağlayacak eğitim süreçleri yardım faaliyetlerinde ihtiyaç sahiplerinin belirleyicilik düzeyini de artıracaktır. Yardım faaliyetlerinin ikincil ilişkiler üzerine kurulan yardım kuruluşları aracılığıyla steril ortamlarda profesyoneller tarafından yürütülmesi toplumsal bütünlüğün sağlanmasını ve sürdürülebilirliğini engelleyici etki yapacaktır.

İhtiyaç sahibi kişilerin ve toplumsal kesimlerin sorunlarını çözmek için örgütlenmelerine ve dayanışma içerisinde olmalarına müsaade edilmelidir. Bu konuda gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmalıdır. Çünkü ihtiyaç sahibinin ihtiyacını, ihtiyaç önceliğini ve hak savunusunu da en iyi kendisinin yapabileceğini kabul etmek gerekmektedir. İhtiyacını kendisi karşılama durumu ve daha önemlisi ihtiyaç sahibinin kendisi gibi olanlarla birlikte ihtiyacını karşılayacak yapılar kurması oldukça önemlidir.

6.Sonuç

İnsani yardım faaliyetlerde yardımın sayısallaştırılabilen (nicelik) yönüne odaklanılıp insani (nitelik) yönünün ihmal edilmesi, yardımlaşma gibi insani bir eylemin amacından sapmasına neden olabilmektedir. Yardım yapılacak alan (ihtiyaç) ve

kişiler (ihtiyaç sahipleri) belirlenme ve belirlenen yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılma sürecinin insani özellikler dikkate alınarak yürütülmesi, yardımın amacına ulaşmasında hayati bir öneme sahiptir.

İslam Dini ve tarihsel birikim Türkiye’de yürütülen yardım faaliyetlerinin daha insani bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaşmasına kaynaklık edecek ilkeleri ve uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Bu kaynaklar referans alarak oluşturulan ve toplumun sahip olduğu imkânlarının etkili kullanımıyla yürütülen yardım faaliyetleri daha insani bir eyleme dönüşebilecektir. Güç ve imkânın asıl sahibinin kim olduğunu bilen ve ona göre sorumluluk üstlenen insanların yürüteceği yardım faaliyetlerinin insani olmaması pek mümkün olmayacaktır.

Kaynakça

ERSÖZ, H.Y. (2007), Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde

Meslek ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, İstanbul: İTO Yayınları

ÖZLÜK, E. (2016) “İnsani Diploması'nın İnsan(i) Boyutu”, Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (s.1-33)

SEYYAR, A. (2005), Sosyal Güvenlik Terimleri: Ansiklopedik Sözlük, İstanbul: Papatya Yayınları

VATANDAŞ, S. (2016), “Başka Bir İnsani Yardım Mümkün mü?”, İlke Dergisi, Sayı:6, (s.1- 15)

**İSLAM VE SOSYAL POLİTİKA: ASRİSAADETTE SOSYAL POLİTİKA
UYGULAMALARI**
Nihat AKBIYIK

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İ. İ. B. F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü/ Malatya
nihat.akbiyik@inonu.edu.tr

GİRİŞ

Sosyal politika sosyal sınıfların içinde bulunduğu sosyo- ekonomik tezat ve problemlerin devlet politikalarıyla çözülerek toplumsal refahı sağlaması olarak tanımlanır. Literatürde sosyal politikanın sanayi devrimiyle işçi ve işveren sınıfları arasındaki sorunları çözmek amacıyla doğduğu, izleyen dönemlerde diğer politikalarla olgunlaştığı kabul edilir. Batı merkezli bu yaklaşımın aksine bu çalışmada sosyal devletin ilk uygulamalarının Medine İslam Devletinde ortaya çıktığı uygulama örnekleriyle ortaya konulacaktır.

1. Peygamber Dönemi İslam Devletinde Sosyal Politika Uygulamaları

1.1. Anayasal Düzenin Teşkili

Peygamber hicretten sonra Miladi 623 yılında Müslümanlarla birlikte Yahudileri de kapsayan bir anayasa hazırlamış, yeni bir toplumsal model için halkın tamamını kapsayan bir hukuki zemin oluşturmuş ve bu devletin başkanı olmuştur. Anayasayla insanlar kabile yahut din temelli olarak değil, Medinelilik temelinde birleşmişlerdir. Sözleşmeyle düzenlenen temel konular;

- Adaleti tesis etmek şahısların değil, devletin görevidir.
- Suçlar şahsidir.
- Harpte esir düşecekler için bir fon oluşturulacaktır.
- Din ayrımı gözetilmeksizin herkes vatandaşlık temelinde hak ve sorumluluklar bakımından eşit olacaktır. Devlet herkesin can, mal, akıl, nesil, din, özgürlüğünü sağlamak zorundadır
- Tarafların anlaşamadıkları bir meselenin çözümü hususunda peygambere müracaat edeceklerdir.

- Medine şehir devletinin sınırları tespit edilecektir. Medine'ye karşı bir düşman saldırısında şehir birlikte savunulacaktır.
- Herkes için din özgürlüğü söz konusudur. (Apak, 2012: 243-246)

1.2.Yoksullukla Mücadele Amaçlı Uygulamalar

Yoksulluk her dönemlerde insanlığın en önemli ekonomik ve sosyal problemlerin başında gelmiştir. Peygamberin yaşadığı dönem ve coğrafyada' da durum böyleydi. Açlık derecesine varan sürekli yoksulluk yaşanıyordu. Ayrıca muhacirler mal varlıklarını memleketlerinde bırakarak gelmişlerdi. İslam'a göre yoksulluğun önlenmesinde birey ve devlet birlikte sorumludur. Bu dönemde yoksullukla mücadele uygulamaları şunlardır:

1.2.1.Muhacir ve Ensar'ın Kardeşliği Projesi Yoluyla Dayanışmayı Teşvik ve Gelir Eşitliğinin Sağlanması

Peygamber kardeşlik uygulamasına Mekke'deyken amcası Hamza ile azatlı kölesi Zeyd'i, kendisiyle Ali'yi kardeş yaparak başlamıştır. Hicretle muhacirler evlerini, mallarını bırakarak göç etmek durumunda kaldıklarından maddi sıkıntı içindeydiler. Peygamber hicretten beş ay sonra 186 ensar ve muhaciri birbirleriyle kardeş yaptı. Bu kardeşlik yardımlaşma ve birbirine varis olma esasına dayanıyordu. Uygulamasında tarafların ekonomik ve sosyal durumlarının denkliği dikkate alındı. Böylece muhacirlerin temel problemleri çözülmüş, toplumsal dayanışma yoluyla iktisadi ve sosyal adalet sağlanmış oldu. (Suruç, 2012a: 460-462; İslam Ansiklopedisi: 261)

1.2.2. Açlık ve Yoksulluk Çekenlerin Korunması

Ashab-ı Suffa çoğunlukla sürekli yoksulluk içinde olup sayıları 400 civarındadır. Medine'de akrabaları, hiçbir şeyleri yoktu. Mescidi Nebeviye bitişik olan bölümde yatıp kalkıyor ve ilimle meşgul oluyorlardı. Ebu Hüreyre, Ebu Zer, Abdullah bin Mesut, Ammar bin Yasir, Selman-ı Farisi, Ubeyde bin Cerrah, Ebu Huzeyfe onların en bilinenidir. “ *Sadakalarınızı kendilerini Allah yoluna adanmış, yeryüzünde dolaşamayanlara, hayâlarından dolayı kendilerini tanımayanların zengin sandıkları yoksullara verin. Onları yüzlerinden tanırsınız. Yüzsüzlük edip insanlarda bir şey istemezler. Sarf ettiğiniz her hayrı Allah elbette bilir*” diyen Bakara 273 bunlar hakkında nazil olmuştur. Peygamber ve arkadaşlarının yardımlarıyla geçiniyorlardı. Peygamber gelen zekâtı onlara gönderdiği gibi hediyelerden de verirdi. (Suruç, 2012b:

393) Arkadaşlarını da onlara yardım konusunda uyarırdı. Peygamber sonrası dönemde bunların bir kısmının evlendiği, bir kısmının da kamu görevlerinde görevlendirildiği bilinmektedir. (Baktır, 1984: 21-58)

1.2.3. Din ve Milliyet Farkı Gözetilmeksizin Yetim, Yaşlı ve Kimsesizlerin Devletçe Bakımı

Ashab-ı Suffanın dışında diğer ihtiyaç sahiplerine de devlet eliyle yardım yapıldığı bilinmektedir. “*Bakıma muhtaç kimselerin sorumluluğu bize aittir*” (Buhari, Mezalim,3) hadisi özürlü, hasta ve fakirlere karşı devlet tavrını ortaya koymaktadır. İhtiyaç sahiplerine aylık bağlanması, aç, yetim ve kimsesizlere bakım uygulanması bu konudaki bazı örneklerdendir. Bu uygulama dört halife döneminde de devam etmiştir.

1.2.4. Fey Mallarının Yoksul Müslümanlara Dağıtılması

Peygamber Medine’ye geldiğinde Yahudilerle bir anlaşma yapmıştı. Ancak Uhud sonrasında anlaşma hükümlerini bozdular. Bunun üzerine Medine’yi terk etmeleri ya da savaşmaları teklif edildi. Savaşmayı kabul edince muhasara edildiler. Geride bıraktıkları mal ve hayvanlar Haşr/ 6 gereği devlet malı hükmünde Feydir. Peygamber bu malları yoksullara dağıttı. Böylece muhacirler ekonomik açıdan bağımsız ve kendine yeter duruma geldi. (Suruç, 2012b: 178-180). Hayber’in fethiyle Fedek arazilerinin geliri de Peygamber ailesi, Haşim Oğullarının küçükleriyle, öksüz ve yetimler için sarf edildi. (Suruç, 2012b: 396)

1.3. Tembellik ve Dilenciliği Kötüleyip Çalışmayı Teşvik Etmesi

İslam tembelliğe karşıdır. Zaruret hali dışında ihtiyaç sahibinin çalışması emredilir ve çalışmasını sağlayacak tedbirler alınır. “İnsan için çalıştığından başkası yoktur.” (Necm, 53/39) “Muhakkak her güçlkle bir kolaylık vardır.” (İnşirah,94/5) “Allah yeryüzünde sabit dağlar yarattı. Onda bereketler yarattı...” (Fussilet, 41/10) ile “Hiç kimse asla kendi elinin emeğini yemekten daha hayırlı bir lokma yememiştir.” “Hayatım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki sizden birinizin urganını alarak dağdan odun toplayıp satarak geçinmesi, bir kimseden sadaka istemesinden daha hayırlıdır.” hadisleri bu gerçeği ifade eder. Peygamber de sürekli çalışmayı övmüştür. Kendisi çocukken çobanlık yapmış ve bunu her zaman iftiharla belirtmiştir. Hendek savaşında ve mescidin inşaatında çalışmıştır.

1.3.1. Yoksulluk ve Yoksullara Yaklaşım Konusunda Ashabı Eğiterek

İslam yoksullara yardımı emrederken diğer taraftan insanlardan bir şey istemeyen onurlu yoksulları över. Böylece hem onurlu yoksullara, hem zenginlere mesaj verir. İslam meşru olmak kaydıyla kazanmaya sınır getirmez. Ancak harcamaya sınırlar. “Yiyiniz, içiniz, ancak israf etmeyiniz” (A’raf, 7/31) her türlü aşırılığı yasaklar. Servetten zekât verilmesini emreder. Zekât malın temizlenme yoludur. İslam fakirliği övüp yüceltmez. Peygamber “*Fakirlik* övüncümdür” derken fakir gibi mütevazı ve israfsız yaşamayı kasteder. Müslüman mülke sahip olurken müsriflik yapamaz. Onunla kendisi, ailesi ve toplumun ihtiyaçlarını karşılar.

Fakirlere de onurlu ve sabırlı olmayı emreder. Hayatı herkes için bir imtihan sayar. Yoksulluğa karşı bireylerin sorumluluğu zekât-sadaka vermek ve Karz-ı Hasen olarak ifade etmek mümkündür. “*Bütün mü’minler kardeştir*”, “*Kişi kendi nefsi için istediği şeyi mü’min kardeşi için istemedikçe kâmil mü’min olamaz.*”, “*Komşusu açken tok yatan bizden değildir.*” Ayet ve hadisleri bunu ifade eder. İslam dayanışma ve iyiliği yalnızca Müslümanlar arasında değil tüm insanlık çerçevesinde emreder. Müslüman olmayanlar da bizim yaratılıştaki kardeşlerimizdir.

1.4.Hazinenin (Beytülmal) Kurumlaşması

Hazine Medine döneminde teşekkül etmiştir. Peygamber hazine gelirlerini devlet başkanı olarak tasarruf etmiş, mal ve paraları ihtiyaç anında yoksullara dağıtmıştır. Ömer’in halifeliği döneminde devletin sınırları gelişip işler karmaşıklaşmaya başlayınca kurumlaşmaya gidilmiş, hak sahiplerine yapılan ödemeler önceden tespit edilmeye başlamıştır. (Erkal, 1992: 90-94).

1.5.İktisadi Denge ve Adaletin Sağlanması

Kur’an iktisadi adalete çok önem verir. Bu anlamda yardım ve dayanışma dışında toplumda gelir dağılımını bozan her türlü ekonomik istismara karşıdır. Bu amaçla ilk iş olarak faizi yasaklamıştır. Faiz fakirlere zarar verdiği ve mülkiyetin haksız bir biçimde kazanılmasına sebep olduğundan Kur’an’da yasaklanmıştır. (Bakara,2/ 275) “...Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere

cehennemliklerdir.” Peygamber de veda hutbesinde kaldırdığı ilk faizin de amcası Abbas’ın faiz alacağı olduğunu söylemiştir.

Adaleti sağlamak adil bir ekonomik düzen ve piyasayı kurmaktan geçer. İslam’ın fiyatların teşekkülüne tavrı konusunda iki farklı görüş vardır. Bir kısım âlim fiyat tespitinin kıtlık, pahalılık ve adaletsizliğe yola açacağı, mülkiyet hakkını sınırlayacağı gerekçeleriyle devletin fiyatları düzenlemesine karşıdır. Onlara göre satıcı malını dilediği fiyata satabilir. Diğer görüşe göre devlet gerektiğinde piyasaya müdahale etmelidir. İbn Teymiye’ye göre adil piyasada ücret ve fiyat adil bir biçimde belirlenir. Ücret ve fiyatın belli olmadığı ortam kumara benzer. Adil kar ve ücretin tesisi için taraflar piyasa hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Ücretler işçi ve işverenin karşılıklı anlaşmasıyla belirlenir. Piyasa mekanizması yetersiz kaldığında devletin müdahalesi şarttır. Piyasada rekabeti bozan unsurlar bulunduğunda hükümet alıcı, satıcı ve ulema temsilcilerinin de görüşünü alarak adil fiyatı belirler. İslam, alıcı satıcıların kendi aralarında anlaşarak fiyatları yükseltmesine veya düşürmesine karşıdır. Aşırı karı engellemek devletin görevidir. Spekülasyon kabul edilemez. Devlet yalnız asgari geçim standardını sağlamakla değil, refahın temini, mal ve hizmetlerin arz yetersizliğini gidermekle de sorumludur.

1.6.Piyananın Oluşumu- Denetimi- Tüketicinin Korunması

Peygamber Medine’ye geldiğinde ticaret Yahudilerin elindeydi. Müslümanlar ziraatçilikle uğraşıyorlardı. Peygamber ticaretçi bir gelenekten gelen muhacirleri özellikle ticarete teşvik etti. Muhacirin ticareti Yahudileri rahatsız etti ve bir süre sonra huzursuzluk çıkarmaya başladılar. Yahudilerin Medine’den çıkarılmasıyla ekonomik hayat Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Gençliğinden beri ticareti bilen peygamber tüketici ve satıcıların haklarının korunduğu adil bir piyananın toplumsal refah açısından ne kadar önemli olduğunu çok iyi biliyordu. Bundan dolayı tüketicinin korunması ile ilgili olarak “*Bizi aldatan bizden değildir*” diyerek ölçü koymuştur.

1.7.Çalışanların Ücret ve Sosyal Haklarıyla İlgili Düzenlemeler

O dönemde bağımlı çalışanlar köleler, hizmetçiler ve tarımda çalışanlardan oluşmaktadır. İş uyuşmazlıkları genelde ücret ve iş şartları konusunda ortaya çıkmaktadır. Peygamber bu noktalarda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Sahibiyle beraber yaşayan esir ve hizmetçiler için, “ *Esir ve hizmetçilere örfe göre yiyecek ve giyecek verilmelidir, taşıyamayacağı yük yüklenmemelidir.*” derken, ücret karşılığı

çalışan işçi için “ *Bir işçinin hak ettiği ücret alınının teri kurumadan verilmelidir.*” demiştir. Öncelikle hakkın tesisi için Bakara 282’de ifade edilen “ Ey iman edenler, muayyen bir vadeyle birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Aranız da bir yazıcı da doğrulukla onu yazsın... Erkeklerden iki kişiyi de şahit tutun.” (Bakara,2/282) emrine uygun olarak yazılı bir sözleşme yapılması emredilmiştir. Peygamber de “ *Allah kıyamet gününde üç kişinin düşmanı olacaktır. Onlardan biri işçi çalıştıran ve emeğinden faydalandığı halde ona ücretini ödemeyendir.*” Buyurmuştur. Peygamber aynı zamanda ücret önceden belirlenmeden işçi çalıştırmayı da yasaklamıştır. Ayrıca “ *Biriniz hizmetçisi yemeğini hazırladığında onu da sofranıza oturtun. Bunu yapmazsanız ona çalışmasının karşılığı olarak yiyecek ve sıcak yemek verin.*” demiştir.

Peygamber hizmetçilerinden biri hastalandığında onu ziyaret ederek hatırını sorardı. Sonradan Halife Ömer çalışanların sağlığı ile ilgilenmeyi devletin görevi olarak düzenlemiştir. Ömer’in Kudüs’ü ziyareti esnasında rastladığı dilenen Yahudi ihtiyarın devlet himayesine aldırmasıdır. Devlet çalışanların ücret, çalışma saatleri, sosyal güvenliği, iş ortamı ve çalışma şartlarını düzenlemek ve denetlemek zorundadır. Bu anlayışla İslam’ın çalışanlara yönelik düzenlemelerini şunlardır:

- Uygun bir hayat standardı sağlayacak ücrete sahip olması
- Fiziki gücünün üzerinde iş yüklenmemesi
- İş sağlığı ve güvenliğiyle sosyal güvenliklerinin sağlanması
- İşçilere iyi davranılması

Bununla birlikte İslam işvereni de ihmal etmez. Taraflar arasında sorumluluk ve haklar karşılıklıdır. Peygamber bu konuyu “ *En iyi kazanç işini iyilik ve hüsnü niyetle yaparak bir işçinin elde ettiği kazançtır.*” ve “*Hiç kimse kendisi için arzu ettiğini Müslüman kardeşi için de arzu etmedikçe gerçek bir mü’min olamaz.*” hadisleriyle ifade etmiştir. İşçi iş sırasındaki kasıtlı olmayan zarar ziyandan sorumlu değildir. Ancak kasıtlı verilen zarardan sorumludur.

İş insan ve toplum değerlerine aykırı olmamalıdır. İslam yalnız beden işçiliğini değil, fikir işçiliğini de çalışma şekli olarak dikkate alır. (Rahman, 1996: 442-446).

1.8.Eğitimin Teşviki/ Geliştirilmesi

Müslümanlar arasında okuryazar oranı çok düşüktü. Bu konuda peygamberin ilk icraatı Bedir’de esir alınan okuryazar savaş esirlerinin okuma yazma bilmeyen on Medineliliye okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest kalma şartını koşmasıdır. İzleyen dönemde Suffa Ashabına halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi konusunda görev yüklemiştir. “ Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu” (Zümer, 39/9) bilgiye açık bir toplumu amaçlar.

1.9.Irk ve Sınıf Ayrılığının Reddi

Araplarda ırkçılığın bir türü olan kabilecilik çok yaygındı. Bu durum İslam’dan sonra da kısmen devam etmiştir. İslam her türlü ırk ve sosyal sınıf ayrımcılığını reddeder. Hiç bir ırka ve cinsiyete imtiyaz tanımaz. (Bakara, 2/228) “ ...*Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır...*” ifadesiyle, Peygamberin Veda Hutbesinde ifade ettiği “*Arabın Arap olmayana takva dışında bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ile dir*” sözü bunun en net kanıtıdır. Peygamber hayatı boyunca siyahın beyazdan, Arap’ın Acemden üstünlüğünün olmadığını uygulamıştır. Kamu görevlerinin tevdiinde soy sop değil liyakati esas olmuştur. Bilal ve Selman Arap olmadıkları halde peygamberin en yakınında bulunan kişiler olmuşlardır.

1.10. Yönetimde Adalet ve Liyakata Önem Verilmesi

Peygamberin kamu görevinde ölçüsü liyakat ve ehliyettir. Örneğin amcası Abbas, kendi çocuklarına zekât memurluğu görevinin verilmesini istemiş ancak peygamber bunu reddetmiştir. Buna karşılık Kâbe’nin bakım görevini Müslüman olmayan birine vermiştir. Halife Osman döneminde liyakat ve ehliyetin yerine akraba-kabile asabiyeti hâkim olunca cumhuri yönetim sistemi çatırdamış ve yerini bir süre sonra Emevi Saltanatına bırakmıştır.

1.11. Meşveret ve Şura Yoluyla Yönetime Katılmanın Sağlanması

Kur’an cumhuri yönetim anlayışının gereği olarak toplumsal meselelerde istişareye büyük önem verir. (Şu’ara,26/38) “ Onların işleri kendi aralarında istişare ile dir.” ve (Al-i İmran,3/ 159) “İşlerinde onlarla istişare et.” buna işaret eder. Şura

kelimesinin bir sureye isim olarak verilmesi bile başlı başına çok anlamlıdır. Peygamber bulunduğu toplumun en akıllısı olduğu halde cumhuri yönetim anlayışının lideri olarak birçok konuda insanların görüşünü almış ve uygulamıştır. Bedir ve Hendek'te savaş tekniği konularında önerilen görüşlerle, Hudeybiye 'de olumsuz tavır sergileyen sahabeye karşı eşi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerini uygulaması akla gelen örneklerdir. Dört halife döneminde de devam eden istişare geleneği kurumsallaşamadan Emevi saltanatıyla terkedilmiştir.

1.12. Kadınlara Toplumsal Hayatta Saygılığının Sağlanması

İslam en çok kadınların hayatını değiştirmiştir. İslam öncesi kadınların durumu çok kötüydü. Kur'an'da kadınlara erkeğin yaratılış, haysiyet, şeref olarak eşiti olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır. Birçok ayette Müslüman erkeklerle kadınlara birlikte hitap edilmektedir. Peygamber de kendi hanımlarıyla ve diğer kadınlarla ilişkilerinde bunu insanlara uygulamalı olarak öğretmiştir. Eşi Hatice'ye sevgi, saygı çerçevesinde yaklaşmış, ölümünden sonra hatırasına hep hürmet etmiştir. Diğer bir örnek halası kızı Zeynep ile evlenmesidir. Peygamber Zeynep'i azatlı kölesi Zeyd ile evlendirmiş, ancak bu evlilik şiddetli geçimsizlik sebebiyle yürümemiştir. Arap geleneği bir kölenin boşanmış karısını ilelebet evlenemeyen "sosyal bir parya" durumuna düşürüyordu. Peygamber kadınlar için onur kırıcı olan bu durumu yıkmak için Zeynep'le evlenerek kadınların sosyal statüsünü yükseltmiştir. (Faruki ve Faruki, 1999: 139-140). Her zaman onların düşüncelerine değer vermiştir. Hudeybiye anlaşmasının şartlarındaki zahiri ağırlığa tepki koyan sahabe peygamberin "*haccın gereği olarak kurbanınızı kesin ve traş olun*" emrine uymadı. Buna çok üzülen peygambere, eşi Ümmü Seleme üzülmemesi, kurbanını kesmesi ve traş olmasını, ahabın ona uyacağını söyledi. Peygamber eşinin söylediğini yaptı. Ashab gecikmeli de olsa ona uydu. (Rahman, 1996: 179).

Uhud savaşı Müslümanların aleyhine dönüp bozgun başlayınca Peygamberin kızı Hz. Fatıma başta olmak üzere kadınlar yara sarmak, su vermek gibi destek hizmetleri sağlamak için Medine'den çıkıp geldiler. Yine eşi Hz. Ayşe en çok hadis rivayet edenlerin başında gelmektedir. Kadınlar aile ortamı başta olmak üzere, toplumsal hayatın her safhasında yer aldılar.

1.13. Kölelerin Haklarının Geliştirilmesi

İslam temelde köleliğe karşıdır. Ancak kölelik o dönemde dünyada yaygın bir uygulama olduğundan kerhen ve mecburen uygulamıştır. Bununla birlikte; kölelerin hakları konusunda uyarılarda bulunur. Çalışma esnasında hür işçilerle kölelere aynı davranışı emreder. Peygamberin uygulamaları da bu şekildedir. Örneğin Peygamberin azatlı kölesi ve evlatlığı Zeyd Kur’anda Ahzab, 33-37 adı geçen tek sahabedir. Mute savaşında ordu komutanlığı yapmıştır. Bilal Habeşistanlı bir köle iken peygamberin müezzini ve yakın dostlarından birisidir. Selman İranlı bir köle iken “ehli beytten” sayılmıştır.

1.14. Engellilerin Toplumsal Hayata Onurlu Bir Şekilde Katılmasının Sağlanması

İslam’a göre insan ayırimsız olarak kâinatın özü ve eşref-i mahlûkattır. Peygamber bu gerçeği “Allah sizin ne biçimlerinize ne de bedenlerinize bakar, fakat o sizin yüreklerinize bakar.” (Müslim, Birr, 45) hadisiyle ifade ederek cinsiyet, statü ve engel durumuna göre ayırım yapmaksızın tüm insanlara bu pencereden bakmış ve ilişki kurmuştur. Peygamberin görme engelli Ümmü Mektum’la yaşadığı hadise çok dikkat çekicidir: Peygamber bir gün Mekke’nin ileri gelenleriyle konuşurken Ümmü Mektum, “Bana doğru yolu göster, ey Allah’ın Rasülü!” diyerek çıkagelmiştir. Onun zamansız söze girişine canı sıkılan Peygamber yüzünü ondan çevirdiğinde şu ayetlere muhatap olmuştur: (Abese,80 1-2) “Peygamber, âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi! Sen nereden biliyorsun, belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da bu öğüt ona fayda verecek! Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun! (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Fakat koşarak ve (Allah’tan) korkarak sana gelenle ilgilenmiyorsun! Hayır, böyle yapma, şüphesiz bu ayetler bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.”

Peygamber sonraları onu Mus’ab b. Umeyr ile birlikte Kur’an öğreticiliğiyle görevlendirmiş, ardından Bilal ile birlikte müezziniğe tayin etmiştir (Buhari, Ezan, 11; Müslim, Salat, 8). Savaşlara giderken 13 kez yerine vekil bırakmıştır. Kadisiye Savaşında İslam ordusunun sancaktarlığını yaparken şehit olmuştur. (Esir,264) Peygamberin önemli görevler verdiği engelli sahabelerden birisi de Muaz Yemen’e vali olarak gönderilmiştir. (Buhari, Cihad, 164.) Engellilerle ilişkilerini

örneklerde de görüldüğü üzere bedene değil kalbe, akla ve liyakate bakarak değerlendiren Peygamber hiçbir engelliği “kör, sağır, dilsiz” gibi vasıflarla nitelenmemiştir.

1.15. Çevrenin Korunması

İslam’ın çevreye dünya –ahiret dengesi çerçevesinde yaklaşır. İslam’a göre mülkün mutlak sahibi Allah’tır. Dünya Allah’ın sonsuz ilmi ve yaratma gücünü temsil eder ve bize Allah’ın emanetidir. İnsan emanet bilincini yitirmeden kulluğa uygun şekilde tasarruf etmelidir. Evren insanın içinde yaşadığı ve imtihan edildiği yerdir. Tabiattaki her varlığın estetik, kutsal ve fitri bir değeri vardır. Bu doğallığı sürdürmede insanın sorumluluğu vardır. İslam toplumlumla ve çevreyle barışçı ilişki kurar. Dünyayı güzelleştirmek ibadet hükmündedir. Barışta ve savaşta şartlar ne olursa olsun çevreye zarar vermemek esastır. Bundan dolayı Peygamber Mekke ve Medine’yi ağaç kesmek ve avlanmanın, hatta incitmenin bile yasak olduğu SİT alanı ilan etmiştir (Buhari, Cihad 71; Müslim, Hac 458, 464, 472; Ebu Davud, Menasik 96). Yine “ *Biriniz elindeki fidanı dikmek üzereyken kıyamet kopacak olsa bile o fidanı diksin*” demiştir. (Beyhaki, 184; Ardoğan, 2012)

1.16. Hayvan Hakları

İslam’ın barışçı yaklaşımı hayvanlar için de geçerlidir. Hayvanlar yeryüzündeki diğer varlıklar gibi insanların faydalanması için yaratılmıştır. Onlara işkence yapılmasını, öldürülmesini, aç susuz bırakılmasını ve aşırı yük yüklenmesini yasaklar. Peygamberin “ *Merhamet edenlere Allah ta merhamet eder. Siz yerdekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet etsinler.*” (Ebu Davud, Edeb,66- Tirmizi, Birr, 16) ve “ *Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*”(Buhari, Edeb,18). Sözleri hayvanlara davranışının temelini oluşturmuştur.

1.17. Vakıf Kurulması ve Toplum Yararına Hizmet

Vakıf, taşınır veya taşınmaz bir malın belli gayelerle bir amaca tahsisinden doğar. Tüzel kişiliğe sahip olup varlığı süreklilik arz eder. Vakıflar hastalar için sağlık, talebeler için eğitim, yolcular ve tüccarlar için ulaşım ve konaklama, yoksul gençler için evlendirmeye kadar çok değişik alanlarda hizmetler sunarlar. (Öztürk, 1995: 20-21). İslam’da vakıfların temel gayesi toplumun ihtiyaçlarını kolaylaştırarak refahın yayılmasını sağlamaktır. Asr-ı Saadette ilk vakıf uygulaması Muhuri isminde bir

sahabenin Uhud savaşında şehit olmasıyla mal varlığı vakfedilerek başlar. Daha sonra Peygamber yedi adet gelir getiren mülkünü vakfetmiştir.

Sonuç

1. İslam'ın bireyin yaşantısına getirdiği düzenleme inanç sistemiyle bütünlük gösterir.. Buna göre kişinin helal olmak kaydıyla kazanmasına bir sınır yoktur. Ancak kazancı ne olursa olsun Müslüman birey iktisatlı ve mütevazı yaşayacaktır.
2. Sosyal meselelerde birey, toplum ve devlet birlikte sorumludur. Bu toplumsal hayatın barış ve sevgi temelli devamı açısından çok önemlidir. Sorumluluğun yalnızca devlete yüklenmesi toplumsal yabancılaşmayı ve ötekileştirmeyi doğurmaktadır.
3. Yoksullukla mücadelede yoksulların gözetimiyle birlikte tembelliğin teşvikine dönüştürmeme stratejisi vardır.

Kaynakça

- Apak, A. (2012). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (I) Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi* (Cilt 9). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Ardoğan, R. (2012). İslam'da Çevre Teolojisinin Pratiğe Yansıması: Çevre Ahlakı. *Birey ve Toplum Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Baktır, M. (1984). *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Beyhaki. *Sünenü'l Beyhaki* (Cilt 2).
- Erkal, M. (1992). Beytülmal. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 90-94). içinde
- Esir, İ. *Üsdü'l-Gabe* (Cilt 4).
- İslam Ansiklopedisi. 1.
- Faruki, İ.R., ve Faruki, L. L. (1999). *İslam Kültür Atlası*, (Z. K. Mustafa Okan Kibaroglu, Çev.) 3. Baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Rahman, A. (1996). *Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesselam Siret Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Suruç, S. (2012). *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı 1*, 281.Baskı, İstanbul:
Nesil Yayınları.

Suruç, S. (2012). *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı 2*, 272. Baskı, İstanbul:
Nesil Yayınları.

SOSYAL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA YENİ BİNYILDA TÜRKİYE'NİN SOSYO- EKONOMİK ANALİZİ

Tahir BAYSAL

thrbysl@gmail.com

Giriş

Sosyal politikalar, özellikle Sanayi Devrimi ve sonrası yaşanan süreçte gündeme gelmiştir. Ülkelerin ekonomik yapıları kırsal nitelik arz etmekteyken giderek sınaî faaliyetlerin artması ve yaygınlaşmasıyla değişim ve dönüşüme uğramaya başlamış ve zenginliğin kaynağı tarımsal olmaktan çıkarak endüstriyel faaliyetlere dayalı bir hale gelmiştir. Yeni yapı, önemli ölçüde bir zenginleşme yaratsa da bunun tabana yayılması, geniş toplum kesimlerince paylaşılması söz konusu olamamış, aksine açlık, yoksulluk, sömürü, insani olmayan çalışma koşulları gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Zubritzki vd.,1995; 45-49).

Buna paralel olarak toplumsal sınıfların yapısı değişmiş, yeni yapılanmada burjuva sınıfı ile işçi sınıfı (proletarya) arasında siyasal mücadele başlamıştır (Tanilli, 1999, 120:). Sürecin düşünsel yapı üzerindeki etkileri açısından en önemli gelişme liberalizm ve sınıf mücadelesini temel alan sol akımların ortaya çıkmasıdır. Bu dönemin temel dinamiği 'Aydınlanma Felsefesi' olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aydınlanma Dönemi ile birlikte eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamış, söz konusu toplumsal sorunların çözülmesi yönünde mücadele edilmesi gerektiği savunulmuştur (Sarica, 1996: 59-65). Düşünsel alanda klasik iktisat ekolünün ağırlık kazandığı bu dönemin en önemli düşünürleri Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus, John Stuart Mill, Jean Baptiste Say gibi iktisatçılardır.

Bu ekol, temelde sınırlı devlet anlayışını benimser. Ekonomik yapılanmada devletin temel aktör olarak yer almaması gerektiğini, piyasanın kendi işleyişini sürdüreceği iç dinamikleri ile korunduğunu, bireyin devlete karşı korunması gerektiğini, bunun yolunun da bireysel özgürlüklerin geliştirilmesinden geçtiğini savunurlar (Smith,1997; 89).

Liberalizmin yaygınlaşmaya başlamasıyla ekonomik yapıda başlayan değişim ve dönüşüm süreci, siyasî yapılanmayı da etkilemiştir. Devlet yapılanmasının dönüşümüne kadar giden bu süreçte işler her zaman beklendiği gibi gelişmemiştir. Sistem, daha

başından itibaren bazı siyasal ve sosyal sorunları beraberinde getirmiştir. İlk olarak 1815 İngiltere'sinde ortaya çıkan bunalım, 1839'da ABD'ye sıçramış (Ölmezoğulları, 1997;71), bunu 19 ve 20. yüzyılda yaşanan bunalımlar takip etmiştir.

Üretimdeki olağanüstü artışların uygun pazarlar bulunamaması nedeni ile ekonomik krizlere neden olması, bunun bir sonucu olarak işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi, üretilen malların elde kalması ve satın alma gücünün düşmesi, buhranların temel dinamiğini oluşturmaktadır (Kerov, 1995; 24-25).

Yaşanan bunalımlar, sınırlı devlet anlayışının sorgulanmasını ve devletin müdahalesinin gerekli olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır (Gül, 2004;31). Pazar bulma arayışı ve yarışının sonucu olarak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile sorunlar derinleşmiş ve devletin etkin müdahalesinin bir zorunluluk olduğu fikri genel kabul görmüştür. Özellikle ABD'de Roosewelt tarafından uygulanan 'New Deal Politikaları', vergiler ve harcamalar yoluyla talebin canlandırılmasını amaçlamış ve önemli ölçüde başarı sağlamıştır (Ölmezoğulları, 1999;82).

Avrupa'da ise savaş sonrası dönem, ülkeler için siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların giderek arttığı bir süreci beraberinde getirmiş, bu sorunlar, II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasına kaynaklık etmiştir. Bu dönemde, J. M. Keynes tarafından geliştirilen ekonomik politikalar, ikinci büyük savaş sonrası pek çok ülkede uygulanmaya başlamıştır. Temelde, ekonominin ancak tam istihdamda dengede olacağını öngören klasik anlayışın tersine, ekonominin eksik istihdamda da dengede olabileceğini, devletin görevinin ise harcamalar yoluyla ekonomiye müdahale ederek tam istihdamı sağlamak olduğunu belirten Keynes'in (Üstünel, 1994;104) ortaya attığı bu görüşler genel kabul görmüştür.

Keynesyen Ekonomik Model olarak isimlendirilen bu yapı ile başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede devletin ekonomi içindeki rolü genişlemiş ve 'refah devleti' ya da 'sosyal devlet' olarak adlandırılan yapılanmaya gidilmiştir (Sarica, 1996;206). Devlet yapı ve işleyişi ile ekonomik sisteme etkide bulunan bu politikaların yarattığı siyasi sonuç ise yeni bir düşünsel akımın doğup gelişmesi olmuştur. Marksist olmayan sol ya da sosyal demokrasi olarak kendini gösteren bu yeni akım, adil, eşitlikçi ve demokratik bir toplum yapısının var olabileceğini savunmuştur (Şaylan, 2003,98).

Sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanmaya başlanması da tüm bu toplumsal olayların içinde şekillenmiş, bu sürecin doğal bir sonucu haline gelmiştir.

Özellikle refah devleti uygulamalarının yaygınlaşması sosyal politikaların gelişimi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu yapı, 1970'li yıllarla birlikte çözülmeye başlamıştır. ABD'de başlayıp Avrupa ülkelerine de yayılan ekonomik durgunluk ve artan işsizlik ortamı, hem Keynesyen ekonomik politikaları hem de sosyal politika harcamalarının devlet bütçesindeki yeri ve ağırlığını tartışmaya açmıştır (Ölmezogulları, 1999;112-113). Özellikle 1973 petrol bunalımının getirdiği ekonomik sıkıntılar, krizin dünya geneline yayılmasında önemli rol oynamıştır (Gül, 2006;210).

Sosyal devlet uygulamalarının tartışmaya açıldığı bu dönemde Ludvig von Mises ve Frederich A. Hayek gibi iktisatçılar, merkezi planlamaya dayalı kolektivist ekonomik yapılanmaların uzun vadede özgürlüğün tahrip edilmesine neden olacağını, bu yapının kolektivist-sosyalist ekonomiye giden süreci başlatacağını savunmuştur (Erdoğan, 1998,15). 1980'li yıllarla birlikte sosyal devlet uygulamalarının geri plana itildiği, neo-liberal politikaların ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. ABD'de Reagan ile İngiltere'de Thatcher tarafında uygulanmaya başlanan bu politikalar, kısa sürede diğer ülkelerde de yaygınlaşmıştır.

Neo-liberal politikalar, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılanmalarını doğrudan etkileyerek geniş ölçekli bir değişim ve dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Bu sürecin temel dinamikleri ise 'küreselleşme', 'özelleştirme' ve 'yerelleşme' politikaları olarak değerlendirilmektedir (Güler, 1996;7). Bu süreçte devletin ekonomik yapılanma içindeki ağırlığının azaldığı, buna bağlı olarak kamu harcamalarının yapısı ve niteliğinin değiştiği, sosyal politika aracı olarak kamu harcamalarının sınırlandırıldığı görülmektedir.

Sosyal Politika Uygulamaları

Dünyada ilk sosyal politika uygulamaları, 16. yüzyılda İngiltere'de yürürlüğe girmiştir. 1576, 1589 ve 1601 yıllarında çıkarılan Yoksul Yasaları, yerel düzeyde toplanan bağış ve vergilerin yoksullara, yaşlılara, bakıma muhtaçlara yönelik kullanımını öngörmektedir (Çetin, 2017;154).

1810 yılında Prusya'da uygulamaya konulan bir tüzük ile yoksullara yardım edilmesi konusu hukuksal bir zemine oturtulmuş, 1870'li yıllarda Bismark Döneminde iş kazaları hakkında bazı yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1908 yılında İngiltere'de çıkarılan yasa, ilk emeklilik uygulamalarına kaynaklık etmiş, 1911 yılında ilk sigorta

yasası yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl Danimarka'da işsizlik sigortası uygulamasına geçilmiştir (Gül, 2006; 145).

I. Dünya Savaşı başladığında ülkelerin harcamaları büyük ölçüde silahlanmaya ayrıldığından, sosyal politikaların gelişimi anlamında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak savaş sonrası dönemde başta ABD olmak üzere ekonomide devletin ağırlığının artması ve kamu harcamaları yoluyla ekonomiye müdahale edilmesi, sosyal politika uygulamaları için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak sosyal politikaların en geniş uygulama alanı bulunduğu dönem, hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı sonrası uygulanmaya başlanan, sosyal devlet anlayışının yerleştiği dönemdir.

Sosyal devlet anlayışının en geniş ölçüde uygulandığı ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Ekonomide devlet müdahalesi anlamında önemli bir devlet geleneğine sahip olan ülkede, planlı ekonomi modeli ile kısa sürede ekonomik büyüme sağlanmış, işsizlik oranlarının aşağı çekilmesi yönünde önemli mesafe kat edilmiştir (Ölmezoğulları, 1999, 107).

İngiltere'de savaş sonrası iktidara gelen İşçi Partisi'nin uygulamaya koyduğu Beveridge Planı ile daha önce özel sektöre ait olan çok sayıda şirketin millileştirilmesi, bu sayede işçilerin sömürülmesinin önüne geçilmesi, işletmelerin kapanmasının engellenmesi ve işsizliğin azaltılması hedeflenmiştir (Şaylan, 2003; 166). Bu planın özellikle sosyal sigorta konusundaki uygulamaları başta ABD olmak üzere İsviçre, Belçika gibi ülkelerde yankı uyandırmış ve yaygınlaşmıştır (Ölmezoğulları, 1999; 109).

Almanya'da uygulanan 'Sosyal Piyasa Ekonomisi' adıyla literatüre girmiş bulunan politikalar, hem Almanya'nın savaş sonrası ekonomisini geliştirip Avrupa'nın lideri konumuna yükselmesini sağlamış, hem de serbest piyasa ekonomisi ile devlet müdahalesinin birlikte uygulanabileceğini göstermiştir.

Sosyal devlet uygulamasının en yaygın ve başarılı olduğu yerler ise İskandinav ülkeleridir. Keynes'ten önce Bertil Ohlin, Gunnar Myrdal gibi kuramcılar tarafından devletin ekonomiye etkin müdahalesi konusunda öncü çalışmalar burada yapılmıştır. Diğer uygulamalardan temel farkı ise millileştirme, kamulaştırma gibi uygulamalardan ziyade toplumsal refahı arttırmaya yönelik önlemler içermesidir. Üretimi arttırıcı tedbirlerden çok tüketimi arttırıcı devlet müdahalesi ağırlık kazanmıştır (Şaylan, 2003, 116).

1970'li yıllara kadar yaygın olan sosyal devlet anlayışı, özellikle ekonomik krizlerin yaşanmaya başlaması ve bunun sonucu olarak hem işsizliğin hem enflasyonun artış göstermesi (stagflasyon) nedeni ile eleştirilmeye başlanmıştır. 1973 Dünya Petrol bunalımı sonrasında IMF tarafından İngiltere'ye kullanılacak kredi için kamu harcamalarında kısıtlama yapılmasının şart koşulması, 1976 yılında sosyal nitelikli kamu harcamalarının yaklaşık 2 milyon Sterlin azalmasına yol açmıştır (Gül, 2006; 210).

1980 sonrası süreçte uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar, devletin ekonomideki ağırlığını sınırlamayı, piyasa mekanizmasının kendi işleyişine müdahil olmamayı, bu amaçla kamu harcamalarının azaltılmasını öngördüğünden, sosyal politikaların uygulanmasını sağlayacak harcamaların sınırlandırılması sonucunu doğurmuştur. Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan yeni yapıda, küreselleşme, yerelleşme, özelleştirme, yönetim gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

Yeni Dünya Düzeninin kurumsal altyapısını Dünya Bankası, IMF, GATT gibi uluslararası kuruluşlar oluştururken (Keyman, 1998;37), hukuki altyapısını ise Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Uyuşmazlık Çözümünün Prosedür ve Kurallarının Anlaşması (DSU) yani Uluslararası Tahkim Sistemi, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) gibi uluslararası anlaşmalar oluşturmaktadır (Bayramoğlu, 2005;96).

Bu yapının sosyal politikalar üzerindeki etkisi sınırlandırılma ve etkisizleştirilmedi. Devletin ekonomik yapılanmadaki rolünün sınırlandırılması, ekonomiye doğrudan müdahale mekanizmalarının etkisizleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ekonomik yapı içerisindeki aktif rolünü yitiren devlet, kamu harcamalarının büyüklüğü ve etkinliği anlamında da pasif konuma gelmektedir. Bu da gelirin yeniden dağıtımını, dezavantajlı toplum kesimlerinin desteklenmesi, sosyal iyileştirme uygulamalarının sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Sosyo - Ekonomik Görünümü

Ülkelerin en önemli makro ekonomik göstergelerinden biri Milli Gelir rakamlarıdır. Üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi anlamına gelen bu hesaplamalar, ülkelerin gelişmişlik göstergeleri açısından da en önemli belirleyicilerdendir. Özellikle üretilen tüm mal ve hizmetlerin maddi karşılıklarının ülke nüfusuna bölünmesi ile elde edilen kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) değerleri, ülkelerin zenginlik göstergelerinden biridir.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

TÜİK tarafından açıklanan son revize edilmiş hali ile kişi başına GSYİH, 2000 yılında 4.229 ABD Doları olarak hesaplanırken, 2013-2014 yıllarında 12.000 ABD Dolarının üzerine çıkmış, döviz kurlarındaki değişimin etkisiyle 2018 yılı itibarı ile bu değer 9 632 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, Yıllık Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, 2018).

Aşağıdaki tablo üzerinden bu değişim izlenebilmektedir. Buna göre GSYİH artış oranı, cari fiyatlarla ve dolar bazında % 228 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan hesaplama kişi başına düşen miktar üzerinden gerçekleştirildiğinden nüfus artışı ile ayrıca bir oranlama yapmak gerekmemektedir.

Tablo 1. Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, 2000-2018

Yıl	Cari fiyatlarla	
	(TL)	(\$)
2000	2 656	4 229
2001	3 766	3 084
2002	5 445	3 581
2003	7 007	4 698
2004	8 536	5 961
2005	9 844	7 304
2006	11 389	7 906
2007	12 550	9 656
2008	14 001	10 931
2009	13 870	8 980
2010	15 860	10 560
2011	18 788	11 205
2012	20 880	11 588
2013	23 766	12 480
2014	26 489	12 112
2015	29 899	11 019
2016	32 904	10 883
2017	38 680	10 602
2018	45 463	9 632

Kaynak: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla, IV. Çeyrek: Ekim - Aralık, 2018

Hanehalklarının gelir düzeyleri ve yaşam koşullarına ilişkin ayrıntılı veriler, TÜİK tarafından 2006 yılından itibaren üretilmeye başlanmıştır. Bu tarihten önce gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin bilgiler, hanehalkı bütçe anketleri ile dolaylı olarak

derlenmekteyken, 2006 yılından itibaren 'Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması' ile 'Eşdeğer kullanılabilir hanehalkı gelir dağılımı' na ilişkin verileri üretmek mümkün hale gelmiştir.

Hanehalklarının gelir düzeylerinin toplam nüfus içerisindeki % 20'lik dilimlere göre dağılımı, ülkede gelir dağılımındaki adalet hakkında bilgi vermektedir. İktisat biliminde gelir dağılımı eşitsizliği ölçümünde kullanılan en yaygın ölçüt Gini katsayısıdır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alırken değer sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımındaki bozulmayı ifade eder. Bununla birlikte en yüksek gelire sahip % 20'lik grubun gelirinin en düşük gelire sahip % 20'lik grubun gelirine oranlanması ile (P80/20) de en zenginler ile en yoksullar arasındaki gelir farklılığı hesaplanabilmektedir.

Eşdeğer kullanılabilir hanehalkı gelir dağılımı verilerini, ilk hesaplanan yıl olan 2006 ile son yayınlanan veri olan 2018 yılı ile karşılaştıran aşağıdaki tabloya göre, son 12 yıllık dönemde gelir dağılımında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. En temel belirleyici olan Gini katsayısının 0,43 ile 0,40 arasındaki hareketi de bu sınırlı değişimi göstermektedir. Dikkat çeken nokta ise 2006 yılında en zengin dilimin en yoksul dilimden yaklaşık 9,5 kat daha yüksek gelir düzeyinde olmasına rağmen 2018 yılında bu değer 7,80'e gerilemesidir.

Tablo 2. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı %20'lik gruplar

Yüzde yirmilik fert grupları	Yıllar	
	2006	2018
Toplam	100	100
İlk yüzde yirmi	5,10	6,10
İkinci yüzde yirmi	9,90	10,60
Üçüncü yüzde yirmi	14,80	14,80
Dördüncü yüzde yirmi	21,90	20,90
Son yüzde yirmi	48,40	47,60
Gini katsayısı	0,43	0,41
P80/P20 oranı	9,50	7,80

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2007 ve 2017-2018

TÜİK'in aynı çalışmasında 'Görelî yoksulluk' hesaplaması da yapılmakta ve sonuçları kamuoyuna sunulmaktadır. Görelî yoksulluk, bireylerin ortalama refah

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

düzeylerinin belirli bir oranın altında olmasıdır. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey ya da hanehalkı görece anlamda yoksul kabul edilmektedir.

Uluslararası karşılaştırılabilirliği olması dolayısıyla TÜİK tarafından tercih edilen bu hesaplamada, eşdeğer kişi başı tüketim harcaması medyan değerinin % 50'si görece yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir. Buna göre ilk verinin hesaplandığı 2007 yılında toplam nüfusun % 20,6'sının yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir (TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2006-2007). 2018 yılı için bu değer % 13,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018).

Hanehalklarının tüketim davranışlarına ilişkin en net bilgiye TÜİK tarafından derlenen 'Hanehalkı Tüketim Harcamaları Araştırması' verilerinden ulaşmak mümkündür. 12 ana harcama grubu altında toplanan harcama kalemlerine göre hanehalklarının tüketim eğilimine ulaşılabilmektedir. Aşağıdaki tablo, 2004 yılı ile 2018 yılı verilerini karşılaştırmaktadır (TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2004 ve 2018).

Tablo 3. Toplam hanehalklarının tüketim harcamaları oransal dağılımı, 2004 - 2018

Harcama türleri (%)	2004	2018
Toplam hanehalkı tüketim harcaması	100,0	100,0
Gıda ve alkolsüz içecekler	26,4	20,3
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4,3	4,0
Giyim ve ayakkabı	6,5	4,8
Konut ve kira	27,0	23,7
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	6,6	6,3
Sağlık	2,2	2,2
Ulaştırma	9,5	18,3
Haberleşme	4,5	3,8
Eğlence ve kültür	2,5	2,9
Eğitim hizmetleri	2,1	2,3
Lokanta ve oteller	4,5	6,5
Çeşitli mal ve hizmetler	3,9	4,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2004 ve 2018

Tablodan da görülebileceği gibi hanehalklarının bütçesi içinde en büyük pay, 'Gıda ve alkolsüz içecekler', 'Konut ve kira', 'Ulaştırma' ana harcama gruplarıdır. Bu

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

grupların toplam bütçe içindeki payı yaklaşık % 62 dolayındadır. Ana harcama gruplarına göre tüketim harcamalarının yıllara göre karşılaştırılması yapıldığında, 2004 yılı ile 2018 yılı arasındaki belirgin tek farklılığın ulaştırma harcamalarının oranının yaklaşık iki kat artması, bu gruba aktarılan payın da büyük oranda gıda ve alkolsüz içecekler grubundan aktarılmış olmasıdır.

Kişi başı GSYİH değerinin yaklaşık 2,5 kat arttığı verisi ile birlikte değerlendirildiğinde, gelir artışının harcama davranışlarını değiştirme etkisinin en çok bu harcama gruplarında yaşandığı görülmektedir. Buna göre hanhalkları, 2004 yılına nazaran ulaşım masrafları için gelirlerinden ayırdıkları payı iki katına çıkarmıştır. Gıda ve alkolsüz içecek tüketimlerinin toplan harcamaları içindeki payı da yaklaşık 6 puan düşmüştür. Konut ve kira için bütçeden ayrılan pay da yaklaşık 3 puan azalmıştır.

Hanhalklarının gelirine temel teşkil eden en önemli göstergelerden olan işgücü ve istihdam verilerine göre yıllar itibariyle işsizlik oranının % 9-14 bandında bir seyir izlediği görülmektedir. İstihdam oranı ve işgücüne katılım oranı ise yıldan yıla artış göstermektedir.

Tablo 4. Kurumsal olmayan nüfusun işgücü durumu [15+ yaş] (%)

	İstihdam oranı	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	Tarım dışı işsizlik oranı
2004	41,3	46,3	10,8	14,2
2005	41,5	46,4	10,6	13,5
2006	41,5	46,3	10,2	12,7
2007	41,5	46,2	10,3	12,6
2008	41,7	46,9	11	13,6
2009	41,2	47,9	14	17,3
2010	43	48,8	11,9	14,8
2011	45	49,9	9,8	12,4
2012	45,4	50	9,2	11,5
2013	45,9	50,8	9,7	12
2014	45,5	50,5	9,9	12
2015	46	51,3	10,3	12,4
2016	46,3	52	10,9	13
2017	47,1	52,8	10,9	13
2018	47,4	53,2	11,0	12,9

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2004-2018

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Türkiye'deki işgücünün yapısını daha yakından incelemek üzere istihdamın cinsiyete, yaşa ve eğitim durumuna göre dağılımına ilişkin verileri değerlendirmek gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda işgücüne katılma oranlarının yıllar itibarı ile cinsiyete göre durumu verilmektedir.

Tablo 5. Cinsiyete göre işgücüne katılma oranı (15 yaş ve üzeri-%)

YIL	Erkek	Kadın	Toplam
2004	70,3	23,3	46,3
2005	70,6	23,3	46,4
2006	69,9	23,6	46,3
2007	69,8	23,6	46,2
2008	70,1	24,5	46,9
2009	70,5	26	47,9
2010	70,8	27,6	48,8
2011	71,7	28,8	49,9
2012	71	29,5	50,0
2013	71,5	30,8	50,8
2014	71,3	30,3	50,5
2015	71,6	31,5	51,3
2016	72	32,5	52,0
2017	72,5	33,6	52,8
2018	72,7	34,2	53,2

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2004-2018

Bu tablodan net bir biçimde anlaşılacağı gibi hem erkeklerde hem de kadınlarda istihdama katılım oranı artmaktadır. Ancak erkekler için katılım oranındaki artış sınırlı olurken, kadınlarda yaklaşık 10 puanlık bir artış yaşanmaktadır. Bu da giderek daha fazla kadının işgücü piyasasına girdiğini göstermektedir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı 2004 yılından 2018 yılına kadar yaklaşık 2 puan artarken, kadınlarda bu artış yaklaşık 10 puan olarak gerçekleşmiştir.

İstihdamın eğitim durumuna göre dağılımını veren aşağıdaki tabloya göre, lise altı eğitim seviyesine sahip bireylerin toplam istihdam oranı içerisindeki payı yarıdan fazladır. Bununla birlikte, tüm yıllar itibarı ile yükseköğretim mezunu bireylerin toplam istihdamdaki payı sürekli artarken diğer tüm eğitim seviyelerinde tersi bir durum söz konusu olmaktadır. Bu durum, eğitim seviyesindeki artışla bir paralellik arz etmektedir.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Aynı biçimde okuryazar olmayan bireylerin toplam istihdam içindeki payı da yarı yarıya düşmüştür. Bu da toplam nüfus içinde okuryazar sayısının azalmasına paralel bir durumdur.

Tablo 6. Eğitim durumuna göre istihdam

YIL	Okuryazar olmayan	Lise altı eğitilmiş	Lise ve dengi okul mezunu	Yükseköğretim mezunu
2005	5,53	61,14	20,96	12,36
2010	4,79	59,43	19,80	15,99
2015	3,97	55,03	19,99	21,01
2018	3,43	52,33	20,84	23,40

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2005-2018

İstihdamdaki bireylerin işteki durumuna göre dağılımına ilişkin aşağıdaki tablo da dikkate değer sonuçlar ortaya koymaktadır. Kendi hesabına ve işveren olarak istihdam edilenler ile ücretsiz aile işçilerinin toplam istihdam içindeki payı yıllar itibarıyla düşerken; ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilenlerin oranı giderek artmaktadır.

Bir ücret karşılığı çalışan bireylerin toplam işgücü içindeki oranı 2004- 2018 arasında 13 puanın üzerinde artış göstermiştir. Kendi hesabına çalışanların oranı yaklaşık 7 puan, ücretsiz aile işçisi oranı da yaklaşık 6 puan düşüş göstermiştir. Bu tablo, istihdamın yapısının önemli ölçüde değişmekte olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 7. İşteki duruma göre istihdam (15 yaş ve üzeri - %)

YIL	Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	İşveren ve kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2005	56,98	28,85	14,16
2010	60,91	25,45	13,65
2015	66,97	21,20	11,83
2018	67,98	21,54	10,48

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2005-2018

İstihdam edilenlerin ana sektörler itibarıyla dağılımına ilişkin aşağıdaki tabloya göre tarımda istihdam edilenlerin oranı azalırken hizmetler sektöründeki istihdamın toplam içindeki payı artmaktadır. Sanayi sektöründe yatay bir seyir söz konusudur.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Ancak bu tablo, gelişmiş ekonomilerde görülenin tersi bir yapı arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde istihdamın sektörlere göre dağılımında ağırlık sanayi sektöründedir. Hem katma değeri en yüksek sektör olması, hem de ülkenin sınaî üretim potansiyelini yansıtması bakımından sanayi sektörünün ön planda olması arzu edilir.

Tablo 8. İktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilenler [15 yaş ve üzeri- %]*

	Hizmet	Sanayi	Tarım
2005	48	26,3	25,7
2010	48,6	26,2	25,2
2015	52,2	27,2	20,6
2018	54,9	26,7	18,4

* 2005 yılında NACE Rev.1; diğer yıllarda NACE Rev.2 sınıflaması kullanılmıştır.

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2005-2018

İşgücü göstergeleri noktasında önem arz eden bir diğer veri, işsizlik oranlarının yaş gruplarına göre dağılımıdır. En önemli ekonomik verilerden biri olan genç nüfusun işsizlik oranlarını tespit etmek üzere, gençlerin toplam işsizlik oranları içindeki payı hesaplanmaktadır. Uluslararası sınıflamalara göre 15-24 yaş arası nüfus genç nüfus olarak tanımlandığından işsizlik verileri de bu ayrımda hesaplanmaktadır.

Aşağıdaki tabloya göre ülkemizde genç işsizliği, oransal olarak toplam işsizliğin yaklaşık iki katı olarak gerçekleşmektedir. Bu durum, işgücü piyasasına yeni dâhil olan nüfusun kısa sürede iş bulmasında sıkıntı yaşandığını göstermektedir.

Tablo 9. Yaş gruplarına göre işsizlik oranı (15 yaş ve üzeri-%)

	15-24 yaş	25 + yaş	Toplam
2005	19,9	8,4	10,6
2010	21,7	9,8	11,9
2015	18,5	8,7	10,3
2018	20,3	9,2	11,0

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2005-2018

İşsizlik oranlarının cinsiyete göre dağılımını gösteren aşağıdaki tabloya göre kadınların işsizlik oranı erkeklere göre daha yüksektir. İstihdamın cinsiyete göre yapısını gösteren yukarıdaki tablo ile birlikte değerlendirildiğinde, kadınların istihdam içindeki payının erkeklere oranla daha sınırlı olduğu, istihdamda olan kadınların iş

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

bulma olanaklarının da erkeklere göre kısıtlı olduğu görülmektedir. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında toplumsal yapıya dayalı cinsiyet rollerinin belirgin bir etkisi olduğu göz önüne alınmakla birlikte, eğitim imkânlarından erkeklere nazaran daha sınırlı düzeyde yararlandırılan kadınların mesleki yeterlilik anlamında dezavantajlı konumda bulunduğu da unutulmamalıdır.

Tablo 10. Cinsiyete göre işsizlik oranı (15 yaş ve üzeri-%)

YIL	Erkek	Kadın	Toplam
2005	10,5	11,2	10,6
2010	11,4	13	11,9
2015	9,2	12,6	10,3
2018	9,5	13,9	11,0

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2005-2018

Hanehalklarının yaşam koşulları konusunda en önemli veri kaynağı TÜİK tarafından gerçekleştirilen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasıdır. Bu araştırma ile hanehalklarının konut ve barınma imkânlarından gelir ve harcama kalıplarına kadar geniş bir çerçevede bilgi edinme olanağı sunulmaktadır.

Barınılan konutların mülkiyet durumuna göre dağılımı, yaşam koşulları açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. 2000 yılında gerçekleştirilen Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ikamet edilen konutların mülkiyet durumunun oransal dağılımı ile 2018 yılına ait Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasından elde edilen sonuçlara göre oluşturulan tablo aşağıda yer almaktadır (TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları; TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018).

Tablo 11. İkamet edilen konutların mülkiyet durumuna göre oransal dağılım (%)

Yıllar	2000	2018
Ev sahibi	68,3	59,0
Kiracı	23,9	25,2
Lojmanda oturan	2,1	1,3
Ev sahibi değil ama kira ödemeyen	4,8	14,5
Diğer	0,8	0,0
Bilinmeyen	0,1	0,0
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları; TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018.

Tabloya göre, binyılın başından bugüne kadar mülkiyet durumu itibariyle konutların dağılımı açısından önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir. Sadece iki çalışma arasında ‘ev sahibi’ ile ‘ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyen’ verileri farklılık arz etmektedir. Her iki değer toplamı birbirine çok yakın olduğundan çalışmalar arası metodolojik farklılık ya da soru sorma biçimlerinden kaynaklanan bir farklılık olabileceği düşünülmektedir.

İkamet edilen konutun niteliklerine göre verileri incelediğimizde, aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi 12 yıllık süreçte hanehalklarının ikamet ettiği konutların görece daha uygun koşullara sahip olduğu görülmektedir. Ancak koşullardaki iyileşmenin oransal anlamda çok büyük farklılık arz etmediği de vurgulanmalıdır.

Tablo 12. Konut ve çevre sorunları tablosu, 2006 ve 2018

Konutlara ilişkin sorunlar	2006	2018
Sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri vb. sorunları olan konutların oranı	44,8	36,2
Yalıtım kaynaklı ısınma sorunu olan konutların oranı	43,6	39,6
Odaların karanlık olmasından kaynaklı yeterli ışık alınamaması sorunu olan konutların oranı	23,6	18,1
Komşulardan ya da çevreden gelen gürültünün rahatsızlığa neden olduğu konutların oranı	25,2	16,4
Kullanım alanı yeterli olmayan konutların oranı	36,7	*
Çevre kirliliği ve ya diğer çevresel sorunlardan olumsuz etkilenen konut oranı	28,0	24,8
Suç veya şiddet olaylarıyla yoğun biçimde karşılaşma oranı	21,4	11,1

* İlgili yıla ilişkin veri bulunmamaktadır.

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006- 2018 Sonuçları

Yukarıdaki tabloya göre ülkemizde hanehalklarının ikamet ettiği konutlara ilişkin en önemli şikâyetleri yalıtım, çatı sızırmaları, rutubet gibi sorunlar olarak görünmektedir. Hanehalklarının mevcut gelir durumlarına göre masraflarını karşılayabilme yeterliliklerine ilişkin aşağıdaki tabloda ise 2006 yılı için zorunlu harcamalar dışındaki harcamaların büyük oranda karşılanamadığı, zorunlu harcamaların ise belli ölçülerde karşılanabildiği sonucuna ulaşılmaktadır. 2018 yılında ise hanehalklarının masrafları karşılama oranlarında gözle görülür bir iyileşme yaşanmıştır. Gayrisafi yurtiçi hâsıla rakamları ile birlikte değerlendirildiğinde, milli gelirdeki artışın

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

hanehalklarının masraflarını karşılama oranlarına yansıdığı sonucu çıkarılabilir. Ancak toplam değerlere göre masrafları karşılama oranı hala düşüktür.

Tablo 13. Hanehalklarının masrafları karşılama yeterlilikleri, 2006 ve 2018

Masraflar	Yıllar	
	2006	2018
Konut masrafları		
Çok yük getiriyor (%)	39,6	11,5
Biraz yük getiriyor (%)	49,9	55,0
Yük getirmiyor (%)	10,5	33,4
Borç ve taksit ödemeleri (Konut alımı ve konut masrafları dışında)		
Çok yük getiriyor (%)	25,6	15,8
Biraz yük getiriyor (%)	24,1	43,7
Yük getirmiyor (%)	3,6	10,9
Borç/taksiti olmayanlar (%)	46,7	29,6
Evden uzakta bir haftalık tatil masrafının karşılanabilme durumu		
Karşılanabiliyor (%)	11,5	41,7
Karşılanamıyor (%)	88,5	58,3
İki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafının karşılanabilme durumu		
Karşılanabiliyor (%)	35,9	67,8
Karşılanamıyor (%)	64,1	32,2
Beklenmedik harcamaların karşılanabilme durumu		
Karşılanabiliyor (%)	29,1	69,6
Karşılanamıyor (%)	70,9	30,4
Evin ısınma ihtiyacının ekonomik olarak karşılanabilme durumu		
Karşılanabiliyor (%)	60,7	80,9
Karşılanamıyor (%)	39,3	19,1
Yıpranmış veya eskimiş mobilyalar		
Yenilenebiliyor (%)	16,7	44,1
Yenilenemiyor (%)	83,3	55,9

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006 ve 2018

Hanelerde bilgi teknolojileri kullanım düzeyi de aile yapısı için önem arz eden verilerdendir. Aşağıdaki tabloda cinsiyete göre bilgisayar ve internet kullanım oranları ile hanelerin internet erişimine ilişkin veriler yer almaktadır. Bu veriler, hem bilgisayar kullanımı hem de internet erişimi açısından yıllar itibariyle çok keskin bir yükseliş trendi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 14. Cinsiyete göre bilgisayar ve internet kullanımı ile internet erişimi, 2005-2018

	2005	2010	2015	2018
				(%)
Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı				
Bilgisayar Kullanımı (Toplam)	22,9	43,2	54,8	59,6
Erkek	30,0	53,4	64,0	68,6
Kadın	15,9	33,2	45,6	50,6
İnternet Kullanımı (Toplam)	17,6	41,6	55,9	72,9
Erkek	24,0	51,8	65,8	80,4
Kadın	11,1	31,7	46,1	65,5
Hanelerde İnternet erişimi	8,7	41,6	69,5	83,8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması 2005-2018.

2004-2018 arası dönemde bilgisayar kullanımı 2 kattan fazla artarken internet kullanımı yaklaşık 3,5 kat, hanelerdeki internet erişimi ise yaklaşık 11,5 kat artmıştır. Her beş haneden dördünde internet erişimi bulunması ve nüfusun üçte ikisinin internet kullanıcısı olması, bilgiye ulaşım ve iletişim anlamında çok önemli bir mesafe kat edildiğini göstermektedir.

Veriler Üzerinden Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde, 2000'li yıllara ait elimizdeki resmi nitelikli sosyo ekonomik veriler ışığında mevcut sosyal politikaların yeterliliği ve yapılması gerekenler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.

Ülkemizde kişi başına düşen GSYİH dolar bazında 2000-2018 yılları arasında yaklaşık % 228 artmıştır. Özellikle son dönemde yaşanan kur artışlarına rağmen böyle bir tablonun ortaya çıkmış olması olumlu olmakla birlikte son 11 yılda yatay bir seyir izlemekte olması dikkate değerdir. Orta gelir tuzağı olarak ifade edilen bu durum, ekonomik kalkınma göstergeleri açısından tartışılan ve eleştirilen bir yapı arz etmektedir.

Sosyal politikalar bağlamında üretilen gelirin dağılımı en önemli göstergelerden biridir. Yüzde yirmilik gelir grupları arasındaki gelir dağılımı verileri, artan gelirin tabana ne ölçüde yayıldığını göstermektedir. Gelir dağılımındaki adaleti ölçen Gini katsayısı hesaplamalarına göre 2000 yılından bugüne önemli bir iyileşme sağlanamamıştır. 0,43 ile 0,40 arasında bir seyir izleyen Gini katsayısı gelirin adil

dağılımında bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan en zengin %20'lik dilimin gelirinin diğer gruplara oranı (P80/P20) 9,5'ten 7,8'e gerilemiştir.

Ülkelerarası karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'nin gelir eşitsizliğinin giderilmesi noktasında kat etmesi gereken epey mesafe olduğu görülmektedir. 2014 yılı itibarı ile yapılan karşılaştırmaya göre gelişmekte olan ülkeler içinde gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Güney Afrika, Kolombiya ve Brezilya'dır. Ülkemiz bu sıralamada sekizinci sıradadır. Ancak OECD ülkeleri sıralamasında Şili, Meksika ve ABD'nin ardından dördüncü konumdadır. Bu sıralamaya göre gelir eşitsizliğinin en az olduğu ülkeler ise sırasıyla İzlanda, Norveç ve Danimarka'dır (OECD, 2016).

Görelî yoksulluk oranının ise % 20,6'dan % 13,9'a gerilemiş olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, en zengin yüzde yirminin toplam gelir içindeki payı artarken yoksulluk oranı da azalmaktadır. Bu tablo, orta gelir gruplarında bir artışa işaret etmektedir.

Millî gelir artışı neticesinde harcama kalıplarında da belli oranda değişim yaşanmıştır. Hanhalklarının toplam harcamaları içerisinde konut ve kira giderleri 2004-2018 yılları arasında % 27'den % 23,7'ye gelirken, gıda harcamalarının oranı da % 26,4'ten % 20,3'e gerilemiştir. Toplam harcamalar içinde payı en çok artan ise ulaştırma giderleridir. Ulaştırma harcamalarının payı 2004 yılında % 9,5 iken 2018 yılında % 18,3' yükselmiştir. Gelirdeki artışa paralel olarak harcama davranışlarında farklılık yaşanması doğal bir süreçtir. Gıda, barınma, ulaşım, eğitim, sağlık gibi zorunlu giderlerin toplam harcamalar içerisindeki ağırlıklarına göre dar gelirli grupların desteklenmesi önem arz etmektedir.

İstihdama ilişkin verilere bakıldığında, 2004 yılına göre hem istihdam oranında hem de işgücüne katılım oranında ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. İstihdam oranı % 41,3'ten % 47,4'e yükselirken işgücüne katılım oranı % 46,3'ten % 53,2'ye çıkmıştır. Katılım oranındaki artışın büyük kısmı kadınlardan kaynaklanmaktadır. 15 yıl içinde kadınların işgücüne katılım oranı yaklaşık 10 puan artmıştır. Ancak toplam içindeki yeri hala sınırlı düzeydedir. İşsizlik oranı ise tüm bu yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiş, % 9 ile % 14 arasında değerler almıştır.

Dünya örnekleri ile karşılaştırıldığında özellikle işsizlik oranları ile işgücüne katılım oranları açısından önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. En gelişmiş ülkeler olarak kabul edilen G7 için 2016 yılında işsizlik oranı % 5,5 olurken AB ortalaması %

8,9; Avro Bölgesi için ise % 10,3 olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalaması % 8,1 olurken en düşük işsizlik oranı % 3,2 ile İzlanda ve Japonya'da; en yüksek işsizlik oranı ise % 25,3 ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nde gerçekleşmiştir (OECD, 2016).

İşgücüne katılım oranlarına bakıldığında da 2016 yılında G7 için % 69,4; AB için % 65,9; Avro Bölgesi için % 64,7; OECD ortalaması için % 67,9 oranları görülmektedir. Türkiye, OECD ülkeleri arasında işgücüne katılım oranı sıralamasında en sonda yer alırken gelişmekte olan ülkeler arasında da Güney Afrika'nın hemen üstünde yer almaktadır (OECD, 2016). Bu veriler, işgücüne katılım oranının çok düşük olmasına rağmen işsizlik oranlarının yüksek seyrettiğini göstermektedir.

Eğitim durumuna göre istihdam verilerine bakıldığında toplam işgücünün yaklaşık yarısının lise altı eğitim seviyesine sahip olduğu, ancak yıllar itibariyle yükseköğrenim görmüş kişilerin toplam içindeki payının arttığı görülmektedir. Genç işsizliğinin % 20-25 bandında seyretmesi de istihdama ilişkin en önemli göstergelerden biridir. Ülkemizde genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının diğer ülkelere göre yüksek olduğu, her yıl işgücü piyasasına 1 milyona yakın sayıda genç insanın dâhil olduğu düşünüldüğünde, istihdam imkânlarının yeterince sunulamıyor olması, ülkenin önemli bir potansiyelini gereği gibi kullanamadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanında, ücretli çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı 2004 yılına göre tam 13 puan artış göstermiştir. İşveren ya da kendi hesabına çalışanların oranı ile ücretsiz aile işçilerinin oranı da gerilemiştir.

İstihdamın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımına bakıldığında hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünün ağırlığı istenen seviyelere ulaşamamıştır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam içindeki payı ise azalmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımının yapısı ülkeler için önemli bir gelişmişlik göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde genellikle sanayi sektörünün ağırlığı söz konusudur. Tarım ve/veya hizmetler sektöründeki bir yığılma, gelişmişlik düzeyinin beklenen seviyelere ulaşamadığının bir göstergesi kabul edilir. Türkiye için de benzer bir tablo söz konusudur.

İstihdama ilişkin veriler üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında şu şekilde bir tablo ortaya çıkmaktadır. İstihdam oranı ve işgücüne katılım oranı her geçen gün artmakta ancak istenen seviyeye henüz ulaşamamaktadır. Özellikle kadınların

işgücü piyasası içerisindeki yeri ve ağırlığı hala sınırlı düzeydedir. İşsizlik oranları dalgalı bir seyir izlemekle birlikte yüksek seviyelerdedir. Özellikle genç işsizliği büyük bir sorun olarak görünmektedir. Eğitimli nüfusun toplam işgücü içindeki oranı da çok sınırlı düzeydedir. Sektörel dağılımda da hizmetler sektörünün ağırlık kazanmış olması, sanayi sektörünün arzulan düzeylerin çok gerisinde kaldığını göstermektedir.

Böyle bir istihdam yapısına sahip bir ülkenin içinde bulunduğu orta gelir tuzağından çıkması çok olası görünmemektedir. İşgücüne yeni dâhil olanlara yeterli oranda istihdam olanakları sağlanmadan, toplam işgücünün eğitim seviyesi yükseltilmeden, sanayi sektörünün toplam içindeki payı arttırılmadan, kadınların daha fazla ekonomik yaşam içinde yer almasının önündeki sosyal ve ekonomik engeller kaldırılmadan ekonomik hedeflere ulaşılması mümkün değildir. Sosyal politikalar bağlamında üzerinde durulması gereken en önemli meselelerden biri de budur.

Çalışmamızda yer verilen hanehalklarının yaşam koşullarına ilişkin veriler de bazı dikkate değer sonuçlar içermektedir. Ülkemizde konut sahipliği ya da kira ödemedi oturan konutların toplamı ile kiracıların oranı 2000 yılı ile 2018 yılı arasında fazla bir değişiklik göstermemektedir. Kiracılar ve lojmanda ikamet edenlerin toplamı 18 yıllık süreçte % 26 seviyesinde kalmıştır. Kendi mülkünde oturanlar ile başkasının mülkünde kira vermeden oturanların toplam oranı da yıllar itibarı ile değişmemiş % 68 civarında seyretmiştir.

Aradan geçen 18 yıllık süre içerisinde genel yapının neredeyse aynen korunmuş olması dikkate değer bir husustur. Özellikle bu dönemin inşaat sektörü açısından en parlak dönemlerden biri kabul ediliyor olması, konut kredilerinin önceki dönemlere oranla daha cazip koşullarda kullanılabilmesi, konut satışlarının özellikle bu dönemde patlama yapmış olmasına rağmen mülkiyet durumunun yatay seyir izlemesi, özellikle üzerinde durulması gereken bir durumdur.

Aşağıdaki tablo 2000-2016 yılları arası bankaların kullandığı her çeşit tüketici kredisine ilişkin parasal gerçekleştirmeleri göstermektedir. Tablodan da net bir biçimde görülebileceği gibi yıllar itibarıyla tüketici kredileri kullanımında belirgin bir artış yaşanmaktadır. Bunlar içerisinde konut kredilerinin artış oranı da benzer niteliktedir (TBB, Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri Konsolide Raporu,2016).

**VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy**

Tablo 15. Yıllara göre bankalar tarafından kullanılan tüketici kredileri (Milyon TL)

Yıllar	Taahhüt	Konut	İhtiyaç *	Diğer **	Toplam
2000	2.340	673	0	2.675	5.687
2001	286	48	0	813	1.147
2002	1.198	258	0	1.860	3.317
2003	4.689	805	0	4.989	10.483
2004	8.457	2.713	0	10.175	21.344
2005	6.836	12.967	15.233	4.348	39.384
2006	5.373	15.604	19.975	652	41.604
2007	5.178	15.535	27.538	1.603	49.853
2008	5.029	15.360	31.938	2.919	55.246
2009	4.863	21.222	39.921	122	66.129
2010	7.780	31.821	60.532	2.885	103.019
2011	8.036	29.756	69.404	5.631	112.827
2012	7.376	28.469	65.359	10.475	111.678
2013	11.135	50.400	97.841	22.384	181.759
2014	7.699	36.524	83.360	23.623	151.206
2015	7.025	46.786	105.354	5.877	165.042
2016	5.057	57.096	121.427	39	183.620

* *Dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı tüketim malları ile evlilik, eğitim ve sağlık için kullanılan tüketici kredileri.*

** *Bu grupların herhangi birisinde sınıflandırılmayan krediler.*

Kaynak: TBB, Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri Konsolide Raporu,2016

Ancak bu durum, yukarıda ifade edilen konut mülkiyet durumunda herhangi bir değişime yol açmamış görünmektedir. Sadece bu iki veri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, kullanılan kredilerin ev sahibi olmayan hane halklarından ziyade, zaten bir evi bulunan hanehalklarının daha iyi koşullardaki konutlara yönelmesinin önünü açtığı ya da birden fazla konut sahipliğine yönelimi sağladığı sonucu çıkarılabilir. Ancak böyle bir yargıya sadece bu iki veriyi birlikte değerlendirerek varılamaz. Son dönemlerde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) vasıtasıyla çok sayıda dar gelirlinin

uygun koşullarda ev sahibi olduğu düşünüldüğünde, söz konusu verilerin daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkar.

Kanımızca toplu konut uygulamalarına ve kredi koşullarının uygunluğuna rağmen böyle bir tablonun ortaya çıkmasının temel sebebi kentleşme oranındaki artıştır. Daha önce kırdan yaşayan ve işledikleri arazinin içinde ya da yakınında kendilerine ait konutlarda ikamet eden hanehalkları, kente göçle birlikte evlerini terk etmiş ve kentte kiracı konumuna düşmüştür. Bu durum, konut sahipliğini aşağı çeken bir unsurdur. Kredi kullanımları ve toplu konut uygulamalarının yukarı yönlü etkisi bu nedenle sonucu değiştirememiştir. Bu tablo, konut ve barınma konusunda sosyal politikalar bağlamında iyileştirme ihtiyacının devam ettiğini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

İkamet edilen konutlardaki sorunların 2006- 2018 yılları arasında belli ölçüde azaldığı, konut niteliklerinin belli ölçüde iyileştiği de elde edilen verilerden çıkarılan sonuçlar arasındadır. Bu durum da inşaat sektöründeki gelişmelerin, kredi kolaylıkları ile yeni konut ediniminin yaygınlaşmasının olumlu sonuçlarından biridir. Yine de konuta ilişkin sorunların azalmakla birlikte devam ettiği düşünüldüğünde, kentsel dönüşüm uygulamaları başta olmak üzere bu alanda sosyal politika araçlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

Hanehalklarının masrafları karşılama yeterliliğine ilişkin veriler incelendiğinde, 2018 yılı itibarıyla 2006 yılına göre ciddi iyileşmeler olduğu görülmektedir. Ancak yine de masrafları karşılama düzeyleri istenilenin çok altında gerçekleşmektedir.

Bilişim teknolojilerinin kullanım oranı yıllar itibarıyla önemli ölçüde artmıştır. Özellikle bilgisayar ve internet kullanımı ile hanelerdeki internet erişimi oranları, bu alanda kat edilen mesafeyi ortaya koymaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında, temel altyapı yatırımlarının büyük payı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Ülkemiz 2000'li yıllarla birlikte sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi anlamında önemli bir mesafe kat etmiştir. Özellikle milli gelirdeki artış ve bu artışa paralel olarak sosyo-ekonomik alanda yaşanan dönüşüm süreci bunda başat rol oynamıştır. Ancak gelinen düzey, istenen ve beklenenin altındadır. Sahip olduğu fiziki ve beşeri sermaye ile ülkemiz, bulunduğu konumdan çok daha iyi noktalarda olma potansiyeline sahiptir.

Temel sorun, ülkenin sahip olduğu potansiyeli yeteri kadar kullanamıyor olmasıdır. Bu potansiyelin kullanılabilmesi, mevcut sosyo-ekonomik göstergeleri de

kullanarak yeni politikalar geliştirilmesi ve bu politikaların uygulanmasının sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu anlamda, üretim ilişkileri ağı başta olmak üzere, istihdam politikaları, eğitim politikaları, bayındırlık ve iskân politikaları, temel altyapı yatırımlarının geliştirilmesi gibi bir takım sosyal politika araçlarının etkin biçimde kullanılması gerekmektedir.

Kaynakça

- BAYRAMOĞLU, S., (2005), **Yönetişim Zihniyeti Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- ÇETİN, H., (2017), "Kamu Yönetimi Reformu Çerçevesinde Yerel Yönetimlerde sosyal Hizmetler", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 17 Sayı:38, ss.152-167.
- ERDOĞAN, M., (1998), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÜL, S. S., (2006), **Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa!**, Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- GÜLER, B. A., (1996), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980–1995**, Ankara: TODAİE.
- OECD, (2016), **Income Distribution Database**, wwwweb: <http://oe.cd/idd>, İndirilme Tarihi: 07/03/2018.
- OECD, (2016), **OECD Society at a Glance 2016**, wwwweb: <http://dx.doi.org/10.1787/888933405203>, İndirilme Tarihi: 07/03/2018.
- ÖLMEZOĞULLARI, N., (1999), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- SARICA, M., (1996), **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- SMITH, A., (Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı), (1997), **Ulusların Zenginliği**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ŞAYLAN, G., (2003), **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- TANİLLİ, S., (1999), **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Adam Yayınları.
- TBB, 2017, **Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri Konsolide Raporu, 2016**, wwwweb: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, İndirilme Tarihi: 01/11/2017.

- TÜİK, 2009, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2006-2007**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8369>, İndirilme Tarihi:
20/10/2017.
- TÜİK, 2018, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30755>, İndirilme Tarihi:
26/09/2019.
- TÜİK, 2018, **Yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, 2018**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30886>, İndirilme Tarihi:
27/06/2019.
- TÜİK, 2019, **Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2018**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819>, İndirilme Tarihi:
01/07/2019.
- TÜİK, 2017, **Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2004**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=47>, İndirilme Tarihi:
01/11/2017.
- TÜİK, 2018, **Hanehalkı Tüketim Harcaması, 2017**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30584>, İndirilme Tarihi:
26/09/2019.
- TÜİK, 2019, **İşgücü İstatistikleri, 2018**, wwweb:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30677>, İndirilme Tarihi:
27/06/2019.
- TÜİK, 2019, **İşgücü İstatistikleri, 2004-2018**, wwweb:
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=345&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=#>, İndirilme Tarihi: 27/06/2019.
- ÜSTÜNEL, B., (1994), **Ekonominin Temelleri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ZUBRİTSKİ Y., D. Mitropolski, V. Kerov., (Çev. Sevim Belli), (1995), **Kapitalist Toplum**, Ankara: Sol Yayınları.

TARİHTEN GÜNÜMÜZE SELEFİLİK

Mehmet KUBAT

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi A.D. Başkanı,
mehmet.kubat@inonu.edu.tr

Giriş

Lügatte “geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler” anlamına gelen “Selefiyye” kelimesi, “önce, önce gelmek, geçmek ve geçmişte kalmak” anlamlarına gelen “Selef” kökünden türemiş olup,¹ “sonra, sonra gelen, ardıl” anlamındaki “halef” kelimesinin zıddı olarak kullanılır.²

Terim olarak “Selef”, ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tabiîn için kullanılan bir kavramdır. Selefî, İslâm düşüncesinde sahabe ve tabiîn’in görüşlerine bağlı olan kişi; Selefiyye (Selefilik) ise, İslâm düşüncesinde sahabe ve tabiîn’in görüşlerine bağlı kalınmasını savunan düşünce ve zihniyettir. Buna göre *Selefiyye*, ilk dönem İslâm toplumunda Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiîn tarafından oluşturulan İslâm’ı anlama, algılama ve açıklama geleneğini aynen muhafaza etmeyi amaçlayan dinî anlayışı temsil eder. Genel tartışmalarda bu iki gruba, İslâm’ın üçüncü nesli olan tebe-i tabiîn tabakasının da dâhil edildiği görülmektedir. Selefiyye ayrıca “sahâbe ve tâbiîn mezhebinde bulunan fakih ve muhaddislerin yolu” olarak da tanımlanmıştır.³

Bu ekolün mensupları kendilerini “Ehlü’l-Eser”, “Ehlü’l-Hadîs”, “Ehlü’s-Sünne” “Ehlü’l-Hadis ve’s-Sünne”, “Ehlü’l-Hak”, “Sıfatiyye”, “İsbâtiyye”, “Selefiyye”,

¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi’l-Kur’an*, İstanbul, 1986, s. 349; Firuzabâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhit*; s. 1060; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Kahire, 1979, III/2067 vd.; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Şerhi’l-Kâmûs*, Kahire, Trs., VI/143; Müfrih b. Süleyman el-Kûsî, *Selefilik*, Çev. Ahmet İyibildiren, İstanbul, 2010, s. 24-26.

² İsfehani, *el-Mufredât*, s. 349; Firuzabâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhit*; s. 1060; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III/2067 vd.; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, VI/143; Sa’duddîn b. Muhammed el-Kubbî, *ed-Da’vetu’s-Selefiyye*, Beyrut, 1994, s. 11 vd; M. Sait Özerverli, “Selefiyye”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/399; Mehmet Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, Ankara, 2004, s. 234 vd.

³ M. Sait Özerverli, “Selefiyye”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/399; Ferhat Koca, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015, s. 16.

“Hanbeliyye” ve “Zâhiriyye” gibi isimlerle anarken, muhalifleri ise onları “Eseriyye”, “Haşviyye/Haşeviyye” ve bazen de “Müşebbihe” gibi sıfatlarla nitelendirmiştir.⁴

Selefiyye kavramının anlam alanına dair yaptığımız bu tariften sonra diyebiliriz ki Kur’ân ve Sünnet’i tek ölçü kabul eden, bu ikisi dışında tüm bilgi kaynaklarını bid’at kategorisinde değerlendirip reddeden Selefiyye, “dışarıdan almaya” karşı İslâm’ı yeniden inşa etme niyetine tekabül eden anlayıştır.⁵

Aynı zamanda Selefiyye; İslâm’ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda İslâm’ın ilk üç neslini model olarak kabul eden ve bu modelin korunması mücadelesini veren gelenekçi ve muhafazâkar bir anlayıştır. Bir başka deyimle Selefiyye, somut bir doktriner bünye yahut belirli bir grubun adı olmaktan ziyade, geçmişe dayalı din anlayışı ile düşüncede meydana gelen değişim ve gelişmelere tepki gösteren ve “bugün”de yaşamakla birlikte, sürekli olarak geçmişe vurgu yapan ve geçmiş özlemi içinde yaşayan anlayışın adıdır.

Ancak Selefiyye veya Selefilik kavramının fikrî muhtevası konusunda bir karışıklık bulunmaktadır. Bazen Selefilik katı gelenekçilik, ilkesel gelenekçilik, bazen geleneği inkâr, bazen dini ihya, bazen dini ve akli hurafe ve bidatlerden temizleme, hatta bazen selefilik dinî yenilik ve İslâmî modernizm olarak dahi karşımıza çıkabilmektedir.⁶

Bu nedenle “Selefiyye” denilince akla yalnızca belirli bir fırka, mezhep, meşrep, grup yahut dinî akım gelmemelidir. Çünkü “Selefiyye”, müşahhaş olarak bunların yalnızca biriyle sınırlı değildir ve tarihten günümüze bu hareketlerin yalnızca birine de karşılık gelmez.

Selefiyye, İslâm’ın ilk döneminden günümüze birçok farklı şekle yahut biçime evrilmiş ve tarihsel süreçte birçok isimle anılmıştır. “Selefiyye ile Neo-Selefilik’in Kesişen ve Ayrışan Yönleri”⁷ adlı makalemizde “Selefiyyenin Tarihsel Serüveni” başlığı altında İslâm’ın erken döneminden günümüze kadar geçen tarihsel süreçte

⁴ Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVII/399; Koca, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, s. 16.

⁵ Krş. Mehmet Zeki İşcan, “Tarih Boyunca Selefi Söylem”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015, s. 1.

⁶ Krş. Muhammed Ammara, *es-Selefiyye*, Tunus, Trs., s. 5-6; Mehmet Zeki İşcan, “Tarih Boyunca Selefi Söylem”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015, s. 1.

⁷ Mehmet Kubat, “Selefiyye İle Neo-Selefilik’in Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, *İNİJOSS*, Cilt: 6, Sayı: 2, Malatya, 2017, ss. 130-148.

Selefiyenin geçirdiği evreleri özetlemeye çalışmıştık.⁸ Bu tebliğde ise, tarihten günümüze Selefiyye'nin geçirdiği bu evrelere işaret etmekle birlikte, bilhassa Selefiyye bünyesinde ortaya çıkan ve çoğunlukla Selefiyye'ye nispet edilen yeni/çağdaş hareketlerin düşünce yapısı hakkında daha detaylı bilgiler aktarmaya çalışacağız.

1. Mezhepleşme Öncesi Selefiyye

Selefiyye, en genel anlamda mezhepleşme öncesi ve mezhepleşme sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir. Mezhepleşme öncesi Selefiyye itikadî bir mezhep görüntüsü vermezken, hicrî dördüncü asırdan itibaren Ahmed b. Hanbel'in öncülüğünde itikadî bir mezhep hüviyetine bürünmüştür. Biz bu iki aşamayı kısaca özetlemek istiyoruz.

a) İslâm'ın İlk Döneminde Selefiyye

Selefiyye, başlangıçta erken dönem İslâm toplumlunun iman esaslarıyla ilgili konulardaki tavır veya tutumunu vurgulamak için kullanılan bir kavram olmuştur. Buna göre *Selefiyye*'yi, İslâm'ın ilk döneminde bir “mezhep”, “meşrep”, “fırka” ya da “akım” olmaktan çok, Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe, tabiîn, ilk dönem imamları ile fakih ve muhaddisler tarafından oluşturulan İslâm'ı anlama, algılama ve açıklama geleneğini aynen muhafaza etmeyi amaçlayan dinî anlayış” olarak görmek mümkündür. Nitekim Saîd Ramazan el-Bûtî, Selefiyye'yi İslâmî bir “mezhep” olmaktan ziyade, Asr-ı saadet olarak nitelenen ve mübarek bir zaman süreci olarak değerlendirilen sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn döneminde Müslümanların benimsedikleri yol olarak görür. Bu nedenle Selef üstüne kaleme aldığı eserine Said Ramazan el-Butî, “*es-Selefiyyetü Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*” adını vermiştir.⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe, tabiîn, ilk dönem fakih ve muhaddislerin akaidde takip ettikleri yolu doğrudan izleyenlerin oluşturduğu *Selef-i Sâlihîn*'in ayırıcı hususiyeti, itikadî konularda akli dışlayarak, bilgi kaynağı olarak yalnızca Kur'an ve Sünnet'i delil kabul etmektir.¹⁰ Selef-i Sâlihîn, itikadî konularda yorumdan kaçınarak, nassları te'vilden uzak, zâhiri manâları üzere anlamış; ilk Müslüman nesil de, bu imamların yolunu takip ederek âyet ve hadisleri te'vil etmekten sakınmış, dolayısıyla

⁸ Kubat, “Selefiyye İle Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, ss. 130-148.

⁹ Krş. Said Ramazan el-Butî, *es-Selefiyyetü, Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*, Dimeşk, 1996.

¹⁰ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 2010, s. 106 vd.; Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya, 1996, s. 53.

itikada taalluk eden nasları zâhiri anlamları üzere anlayıp, hakiki manasını ise Allah'a havale etmişlerdir.¹¹

b) İlk İtikadî Fırkaların Teşekkülü Sürecinde Selefiyye

Selefiyye'nin başlamış, daha sonra bu kesimde sembol isim olarak Ahmed b. Hanbel (ö. H.241/M.855) öne çıkmış; bu tutum, hicrî yedinci asırdan itibaren İbn Teymiyye (ö. H.728/M.1328) ve onun talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. H.751/M.1350) ile sistemleşerek devam etmiştir.

Selefiyye'nin ilk nüveleri hicrî birinci asrın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanmış, mezhepleşme süreci ise hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren iyiden iyiye su yüzüne çıkmıştır. Nitekim bu dönemde Hâricîlik, Mürcie, Şîa, Cebriye, Kaderiyye ve Mu'tezile gibi fırkaların teşekkülü ile birlikte, yeni geliştirdikleri tavır ve kullandıkları öncekilerden farklı argümanlar nedeniyle, bu fırkalara ve öne sürdükleri yeni fikirlere karşı bir tepki oluşmaya başlamıştır. Bu mezhepler tarafından ileri sürülen yeni görüşler, karşı tepki duyanlar tarafından dinde olmadığı halde "sonradan ortaya çıkmış bid'at, zanna dayanan akıl mahsulü veya rey ürünü" olarak kabul edilerek eleştirilmiştir. Ortaya çıkan söz konusu fırkaların dışında kalarak, yeni beliren grup veya fikirlere karşı tepki gösterip eleştiren bu topluluk, ana gövdeyi ya da çoğunluğu temsil eden *Ehlu's-Sünne, Sahibu's-Sünne, Ehlu's-Sünne ve'l-Cemâa* gibi isimlerle anılan *Ashâbu'l-Hadîs*,¹² bir başka ifadeyle *Selefiyye* idi.

2. Mezhepleşme Dönemi Sonrası Selefiyye

a) Erken Dönem İslâm Toplumunda Öncü Âlimler ve Mezhep İmamları

Erken dönem önde gelen ilk âlimlerden Said b. Cübeyr (ö. 95/714), el-Evzaî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevri (ö. 161/778), İmam Mâlik (ö. 179/795), Yahya b. Saîd el-Kettân (ö. 198/813)¹³ ve İmam eş-Şafîî (ö. 204/819) Selef düşüncesini temsil etmişlerdir.¹⁴

¹¹ Krş. İmamı'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Akîdetu'n-Nizamiyye*, Kahire, Trs., s. 23 vd.; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, Tah. M. Said Hatiboğlu, Ankara, 1991, s. 9; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 2010, s. 80.

¹² Krş. Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara, 2000, s. 44 vd.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VI/371.

¹⁴ Abdulkarîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire, 1406/1986, I/245; Muhammed Sıddîk b. Hasan Hân el-Kanevcî, *Katfu's-Semer fî Beyâni Akîdeti Ehli'l-Eser*, Beyrut, 2000, s. 29.

İmam A'zâm Ebû Hanîfe (ö. 150/767), her ne kadar Fıkıh'ta Re'y Ekolü'nün öncüsü olsa da, itikadî konularda selefi tutumu benimsemiş bir âlimdir.¹⁵ Başta *el-Fıkhu'l-Ekber* olmak üzere, akaide dair eserleri irdelendiğinde, onun, itikatla ilgili hususlarda selefi yöntemi benimsediği açıkça görülür. Nitekim rivayetlerde Ebû Hanîfe'nin, itikadî hususlarda Kelâm Yöntemi'ni bırakıp Selef'in yoluna döndüğü bizzat kendisinden aktarılmıştır.¹⁶ Bu âlimler topluluğunun oluşturduğu ilk dönem Selefiyye “*Mütekaddimîn-i Selefiyye: Önceki Selefiler*” olarak adlandırılmıştır.

b) Selefiyye'nin Sembol İsmi: Ahmed b. Hanbel

Abbasiler döneminde Halife Me'mûn ile başlatılan ve daha sonra Mu'tasım ve Vâsık tarafından da sürdürülen, statükonun gücünü arkasına alan Mu'tezile'nin baskısıyla Sünnî âlimlere karşı Engizisyon mahkemelerini andıran acımasız sorgulama ve uygulamaların yapıldığı “Mihne Süreci”,¹⁷ Ehl-i Hadîs'in sembol ismi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'i Selefiyye'nin imamı konumuna yükseltmiştir. Ahmed b. Hanbel, iktidarın baskısına direnerek, siyasî iktidarın tavrını değiştirmiş ve bu süreçten başarılı çıkmıştır. Onun başarısı, toplumda savunduğu görüşlerinin doğru olduğuna yorumlanmıştır. Bu nedenle o, Selefilik'in ilk mimarı olarak anılmayı hak etmiştir.¹⁸ Ahmed b. Hanbel, “Kur'an mahlûktur” anlayışına karşı ezeli kelâm fikrini savunduğu için *Ashâbu'l-Hadîs*, bir başka ifadeyle *Selefiyye Mezhebi* onunla özdeşleştirilmiştir.

c) Selefiyye'nin İkinci İmâmı: İbn Teymiyye

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'den sonra Selefilerin “ikinci imam” olarak gördükleri isim İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'dir.¹⁹ Nitekim Selefi düşünce, İmam Ahmed b. Hanbel'den sonra VIII. hicrî asırda bu mezhebe gönül vermiş İbn Teymiyye ve onun talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından yeniden canlandırılmıştır.²⁰ Daha sonra bu düşünce İbnu'l-Vezîr (ö. 840/1436) ve eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi kendi dönem ve coğrafyalarında etkin âlimler tarafından

¹⁵ Krş. İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981, s. 66. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Taşköprüzâde, *Miftahu's-Saâde*, Kahire, 1968, II/154.

¹⁶ Krş. İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981, s. 66. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Taşköprüzâde, *Miftahu's-Saâde*, Kahire, 1968, II/154.

¹⁷ Krş. Hayrettin Yücesoy, “Mihne”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/26-28; A.J. Wensinck, “Mihne”, *İA*, Çev. Heyet, İstanbul, 1997, VIII/294.

¹⁸ Ahmet Akbulut, “Tarihte ve Günümüzde Selefilik”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 2013, s. 124.

¹⁹ İşcan, “Tarih Boyunca Selefi Söylem”, s. 5.

²⁰ Bkz. Hâlid Abdurrahman el-Akk, *el-Usulu'l-Fikriyye li Menâhici's-Selefiyye İnde Şeyhi'l-İslâm*, Beyrut, 1995, s. 87 vd.; Krş. Sa'duddîn b. Muhammed el-Kubbî, *Da'vetu's-Selefiyye*, s. 24

sistemleştirilerek sürdürülmüştür. Bu hareket ise “*Müteahhirin-i Selefiyye: Sonraki Selefiler*” adıyla anılmıştır.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı döneme kadar Selefi düşüncenin temsilcileri, selefi yöntemi takip edip bu yaklaşım tarzını sürdürmekle birlikte, söz konusu yaklaşım tarzını inşa ederken ve temellendirirken sistematik ve tutarlı bir bütünlüğe sahip bir nazariye ortaya koymamışlar, daha çok karşı çıktıkları görüş ve düşünceleri eleştirme çerçevesinde reddiye türü tepkisel eserlerle hasımlarıyla mücadele etmişlerdir. Oysa Selefilik düşüncesi İbn Teymiyye ile birlikte metodolojik bir ilke ve muhafazakâr bir yaklaşım tarzı olmaktan çıkıp İslâm düşüncesinde sistematik ve tutarlı bir bütünlüğe sahip bir “nazariye” haline gelmiştir. Nitekim İbn Teymiyye yaptığı çeşitli tahlil ve tenkitlerle selefi yaklaşım tarzını, İslâm düşüncesindeki kelâm, tasavvuf ve felsefe gibi disiplinler karşısında alternatif bir mezhep haline getirmiştir. İbn Teymiyye, Haçlı seferleri ve Moğol istilasının yaşandığı bir dönemde Müslümanların inanç ve birliğini kuvvetlendirmek amacıyla Kur'an ve Sünnet çerçevesinde "dini bir akılcılığa" yer vermiş, bunu yaparken de edilgen, tepkici ve reddiyeci bir pozisyondan çıkarak kurucu ve aktif bir tavır geliştirmiştir. İbn Teymiyye'de selefi yön, dinin asıllarında aklın kullanımı yerine Kitap ve Sünnet'e dönmektir. Nebevi ve selefi yol ise, Allah hakkında re'y ile konuşmamak, sahabe ve tabiînin yolunu takip etmek; Yunan mantığını, felsefe ve kelâmı bırakıp "ilme" tâbi olmaktır.²¹

Daha sonra İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), İbnu'l-Vezîr (ö. 840/1436) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi âlimler, İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımını daha da sistemleştirmiş ve devam ettirmişlerdir.

d) Osmanlılar Döneminde Selefi Bir Hareket: Kadızâdeliler

Kadızâdeliler, her ne kadar mezhebî açıdan doğrudan Selefiyye'den olmayıp, akaid sistemlerinde ve nassları anlama ve açıklamada bilfiil Selefiyye'nin bir uzantısı değilse de; düşünce, tavır ve hareketlerinde Selefiyye'den etkilenmiş, temelde Selefi perspektife sahip bir hareketti. Kadızâdeliler hareketi, XVII. yüzyılda Osmanlı padişahlarından IV. Murad, Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed devirlerinde ortaya çıkmıştır. Hareket adını IV. Murad döneminin vâizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1045/1635) almıştır. Kadızâdeliler'in fikrî anlamdaki lideri İbn

²¹ Takiyuddîn İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, Riyad, 1991, XII/349-350; XVI/469-476; Krş. Koca, Koca, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, s. 20.

Teymiyye mektebinden etkilenen Birgivî Mehmed Efendi'dir (ö. 981/1573). Birgivî üzerinde görülen İbn Teymiyye'nin etkisi Kadızâde Mehmed Efendi üzerinde de bariz bir şekilde kendisini gösterir. Temel amacı İslâm'ı, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in Sünnet'i dışındaki bid'at sayılan unsurlardan arındırmak olan Kadızâde Mehmed Efendi, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra ortaya çıkan bir takım âdet ve uygulamaları bid'at olarak nitelemiş, semâ ve devran, aklî ilimlerin tahsili, ezan, mevlid ve Kur'ân'ın makamla okunması, tasliye ve tarziye, türbe ve kabir ziyareti, cemaatle nâfile namaz kılınması, tütün ve kahve içilmesi, musâfaha ve inhinâ konusunda olumsuz bir tavır almış, bunların tamamını bid'at ve haram kategorisinde değerlendirmiştir. Ayrıca Kadızâde Mehmed Efendi, Hızır'ın hayatta olmadığını, Resûl-i Ekrem'in ebeveyninin ve İbnü'l-Arabî'nin kâfir olduğunu, Firavun'un imanının geçersizliğini, devlet katında yapılan bazı işler karşılığında alınan paranın rüşvet değil ücret olduğunu, Yezîd'e lânet gerektiğini ileri sürmüştür.²²

Selefi bir anlayışı devletin bütün kademelerine yaymak isteyen Kadızâdeliler, yaygın halk inançlarına tepki göstermiş, düzenli ve sistemli bir programa dayanmadan fikirlerini şiddet yoluyla kabul ettirmeye çalışmışlardır.²³

e) Çağdaş Selefiyye: Neo-Selefilik

Modern dönemde Selefilik farklı boyutlar kazanmıştır. Neo-Selefilik veya Çağdaş Selefilik olarak da adlandırılan bu hareket, belli bir mezhep veya belli bir şahsın fikirleri etrafında öne çıkan epistemolojik bir tavır olmaktan çıkıp çok daha geniş politik ve teolojik anlamlar kazanmıştır. Günümüzde kendilerini Selefiyye'ye nispet eden birçok farklı grubun din söylemleri analiz edildiğinde, bunları teoride birleştiren en önemli noktanın "esasa bağlılık" veya "asla/asıllara bağlı kalma" anlayışı; pratikte birleştiren en önemli unsurun ise "şiddeti tecviz etmek" olduğu kolaylıkla tespit edilebilir. Bu nedenle modern dönemde ortaya çıkan Selefi grupların, Selef-i Sâlihîn'in inanç ve uygulamalarını değil, Selefiyye'nin aşırı bir tezahürü olan Vehhâbîliğin Hâricîliğe evrilmiş düşüncesi, tavır ve duruşunu sahiplendikleri kolayca fark edilebilir.²⁴

Ancak modern dönemde Selefilik'in Hâricî-Vehhâbî duruşun sınırlarını aşan ve çoğu kere İslâm dünyasında son iki yüzyıllık süreçte yenilikçi ıslahat hareketlerinden

²² Krş. Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV/100-102.

²³ Mehmet Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2017, s. 245-246; Krş. Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV/100-102.

²⁴ Kubat, "Selefiyye ile Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri", s. 134.

tutun da günümüzdeki radikal hareketlerin tamamını kapsayacak şekilde geniş bir anlam dünyası vardır.²⁵ Bu yönüyle Neo-Selefi Hareketi, sadece radikalizme veya köktenci bir siyasî anlayışa indirgemek suretiyle tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde Neo-Selefilik, tek bir mezhebin adı değil; Müslümanları dışlayan, ötekileştiren, tekfir eden ve onlara karşı şiddeti tecviz eden birçok mezhep, meşrep, cemaat, grup, akım vb. bütün hareketlerinin ortak şemsiye adıdır.²⁶

Asla/esasa bağlılığı şiar edinen geleneksel Selefiyye, salt erken dönem anlayış ve uygulamalarını esas alıyor ve itikadî konuların ispatında aklı dışlayıp bilgi kaynağı olarak yalnızca Kitap ve Sünneti kabul ediyordu. Neo-Selefilik paydasında birleşen bütün modern gruplar da sözü edilen asla bağlı kalmayı kabul ettiklerini, erken dönem anlayış ve uygulamalarını esas aldıklarını, bu bağlamda aynı çizgiyi sürdürdüklerini iddia etmektedirler. Ancak bu iddia gerçeği tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Çünkü modern dönemde kendilerini Selefiyye'ye nispet eden şiddet yanlısı bütün grupların karar ve uygulamaları dikkate alındığında, Selef-i Sâlihînin inanç ve uygulamalarını değil, Selefiyye'nin aşırı bir tezahürü olan ve bilhassa kendilerinden olmayan diğer Müslüman gruplara karşı şiddeti tecviz eden uygulamalarıyla Hâricîliğe evrilen Vehhâbî düşünce tarzını benimsedikleri görülür.²⁷

Bugün bu Selefilik de artık sâfiyetini koruyamamakla yüz yüze gelmiş bulunmaktadır. Neo-Selefi düşüncüyü benimseyenlerin kendilerinden olmayanları ötekileştirmeleri, dışlamaları ve hatta tekfir ederek İslâm dairesinin dışına çıkarmaları, tam bir temelci/köktenci/fundamentalist tutum örneğidir. Neo-Selefilikteki bu düşünce biçimi, idealizmle ve politik amaçlarla birleştirilerek tıpkı Hâricîlikte olduğu gibi kelimenin tam anlamıyla radikalizme dönüşmüştür.

f) Selefi Düşüncede Ayrışma Suudi Selefilik ve Cihâdî Selefilik

Günümüzde bu Selefilik, Vehhâbi-Suudî Selefilik ve Cihâdî Selefilik olarak ikiye bölünerek bir yol ayrımına gelmiştir. Bu nedenle biz çalışmamızın bu bölümünde önce Neo-Selefi hareketlerin ilham kaynağı Vehhâbîlikten yani Suudî Selefilikten, daha sonra Cihâdî Selefilikten, en nihayetinde de Neo-Selefi olarak nitelenebilecek diğer hareketlerden söz etmek istiyoruz.

²⁵ Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*, Ankara, 2014, s. 74-75.

²⁶ Kubat, "Selefiyye ile Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri", s. 134.

²⁷ Kubat, "Selefiyye ile Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri", s. 134.

ı) Suud Selefiligi: Vehhâbî Selefilik

Selefiyye inancı, hicrî XII. yüzyılda Arabistan'ın Necid bölgesinde 1703-1791 yılları arasında yaşamış olan Vehhâbîlik hareketinin kurucusu Muhammed bin Abduvehhâb²⁸ tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır. İbn Abdulvehhâb'ın fikirleri etrafında şekillenen *Vehhâbîlik Hareketi*, başlangıçta Arap yarımadasında dinin yozlaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması fikriyle ortaya çıkmış bir harekettir.²⁹ Vehhâbîlik, Arabistan'ın Necid bölgesinde bazı şahısların aşırı derecede yüceltilmesine, bilhassa ölmüş olan âlim, şeyh veya velî kimselerin kutsallaştırılmasına ve dine sonradan sokulan bir takım bid'at ve hurafelerin yaygınlaştırılmasına tepki olarak, Kur'ân ve Sünnet'e yeniden dönüş iddiasıyla ortaya çıkmış bir harekettir.

Ancak, Vehhâbîler, daima kendilerini Arap yarımadasında başta bidat ve hurafelere bulanmış tassavvufi hareketler olmak üzere, dinin yozlaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması saikiyle hareket eden Selefi bir hareket olarak göstermeye çalışsa da, mezhebin ortaya çıkışının arka planında başta İngilizler olmak üzere Müslüman kütlenin birlik ve beraberliğini bozmaya matuf emperyalist çabalar olduğu varsayılmıştır. Nitekim Vehhâbîliğin bir "İngiliz projesi" olduğu konusunda kayda değer argümanlar bulunmaktadır. Zira İngilizlerin Vehhâbîliğin oluşum sürecindeki en önemli fonksiyonu, başta İngilizlerin işgal girişimleri olmak üzere, İslâm dünyasının batıların istila tehdidi altında olduğu, dolayısıyla dikkatinin dışarıya yöneldiği 18. ve 19. yüzyıllarda Müslümanlar arasındaki ihtilâfi canlandırması ve Müslümanların dikkatini iç düşmanlıklara yönelterek istilayı kolaylaştırmasıdır.³⁰

Vehhâbî yayılmacılığının Osmanlı'yı parçalama projesine dolayısıyla da İngiltere'nin çıkarlarına doğrudan hizmet edeceğini düşünen İngilizler, John Philiby'yi, Suud ailesi içinde kralın en yakın danışmanlarından biri haline getirmişlerdir. John Philiby'nin oynadığı merkezi rol sayesinde İngilizlerin, Suudi Arabistan krallığının

²⁸ Muhammed b. Abdulvehhâb'ın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik*, İstanbul, 2004; Büyükkara, "Vehhâbîlik", *DİA*, Ankara, 2012, XXXXII/611-615.

²⁹ Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, s. 249.

³⁰ Krş. Abdulkadir Turan-Ahmet Yücedağ, *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslam Politikası*, İstanbul, 2019, s. 53-54.

doğuşunda formatif bir rol üstlendikleri söylenmektedir ki, bu iddia yabana atılmayacak kadar ciddi bir iddiadır.³¹

Başta İngilizler olmak üzere bütün batıların daha başlangıçtan itibaren Vehhâbî yayılcılığına göz yummalarında birinci amaç Osmanlı'yı parçalamak ve böylece Ortadoğu üzerindeki emperyalist emellerine ulaşmak iken, diğer amaç İslâm'la şiddet arasında bir bağ kurmaktır. Önce İngiltere ardından da ABD ve daha sonra da bütün batı dünyasının Vehhâbî anlayışı destekleme eğilimlerinin arka planında, İslâm'ı, dinin en müsamahasız, en sert, en katı ve deyim yerindeyse “en kaba” yorumu demek olan Hanbelî öğretilerden beslenen Vehhabîlik³² ile özdeşleştirerek monolitik bir İslâm imajı oluşturma amacı vardır.³³ Batıların bu amaçlarını gerçekleştirmede görece başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim İngilizler, Selefilik-Vehhâbîlik üzerinden bütün Müslümanları ötekileştiren, dışlayan ve tekfir eden Hâricîliği İslâm dünyasının en dominant ve belki de en yaygın İslâm algısı haline getirmeyi başardılar.

Elbette İslâm ile şiddet arasında bağ kurmaya çalışan yaklaşımlarda, Râbîta gibi Vehhâbî hareketiyle dolaylı ya da dolaysız irtibatlı olan örgütlerden beslenen Tâlibân, el-Kâide ve Ensâru'l-İslâm gibi şiddeti tecviz eden örgütlerin faaliyetlerini İslâm'la bir tutma anlayışı, bu negatif tutumun gelişmesinde önemli yere sahiptir.³⁴

Gerçekte Vehhabîlik, Selefiyye bünyesindeki bir uçlanma olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle *Vehhâbîlik Hareketi*'ni, belki Selefiyye'den tamamen ayrı ve bağımsız bir mezhep olarak takdîm edemesek de, Selefiyye'nin bir takım aşırılıklar eşliğinde İngilizlerin Osmanlı'yı parçalama projesinden güç alan Suudîlerin siyasî himâyesi altında, Hâricî zihniyetin çağdaş bir sunumu olarak tanımlamamız tarihî açıdan daha doğru ve daha gerçekçidir.³⁵

Vehhâbîliğin kurucu babası Muhammed bin Abdulvehhâb, her ne kadar Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin yolunu sürdürme iddiasıyla ortaya çıkmış ise de, onun öncülüğünü yaptığı Vehhâbîlikte bu âlimlerin fikirleri ifrat derecesine vardırıılarak okunmuş, onların “yasak” veya “haram” kabul

³¹ Krş. H. Ezber Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), s. 15 vd.

³² Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981, 243-266.

³³ Krş. Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, s. 19 vd.

³⁴ Krş. Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, s. 19 vd.

³⁵ Krş. Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, 2015, s. 59; Kubat, “Selefiyye ile Neo-Selefilik Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, s. 134 vd.

etikleri hususlar “şirk” veya “küfür” olarak değerlendirilmiştir.³⁶ Bu yönüyle Vehhâbîlik Hareketi ya da Suud Selefliliği, gerçekte Ahmed b. Hanbel’in öncülük ettiği, VIII. asırda İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından sistemleştirilip sürdürülen Selefî düşüncenin Hâricîliğe evrilerek ifrat derecesine vardırılmış biçimidir.³⁷

Vehhâbîlik, başlangıçta dinin yozlaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması saikiyle ortaya çıkmış bir hareket iken,³⁸ sonraları tassupkâr bir tavırla fikirlerini zorla kabul ettirme konusunda muhâliflerine karşı baskı yapan, hatta zamanla onlara karşı savaş açan bir şiddet hareketine dönmüştür. Mesela Osmanlı’ya isyan sürecinde masum Müslümanları tereddüt etmeden öldürüp mallarını yağmalamaları nedeniyle Vehhâbîlik şiddet ve taassup kelimeleriyle birlikte anılır olmuştur. Bu yönüyle Vehhâbîlik, Seleflikten ziyade Hâricî zihniyete daha yakın duran bir mezhep halini almıştır.³⁹

Vehhâbîlik, her ne kadar Selef’in anlayış ve uygulamalarını esas aldığı iddiasıyla ortaya çıkmışsa da, aslında Selef’in anlayış ve uygulamalarıyla bağdaştırılması hayli zor fikirler benimsemiştir. Vehhâbîlerin dışlayıcı, ötekileştirici, tekfir edici, kat’î ve tekelci anlayışı, ne “Ehl-i Sünnet-i Hassa” denilen Selef-i Sâlihîn’de, ne de Eş’arî ve Mâturidîlerin oluşturduğu “Ehl-i Sünnet-i Amme” denilen Halefte görülür. Bu nedenle Vehhâbîler, ortaya çıktıkları dönemden itibaren tavırları, tutumları ve bilhassa iman-küfür konusundaki görüşleri sebebiyle tarihteki Hâricîlerin bir izdüşümü olarak görülmüştür. Nitekim Osmanlı arşiv kaynakları Vehhâbîleri “Yeni Hâricîler” olarak nitelendirmeye hususî bir ehemmiyet atfetmiştir. Arşiv belgelerinde itikâdî anlamda Vehhâbîlere karşı takınılması gereken tavırla alakalı olarak şunlar vurgulanmıştır: “Kendileri dışındaki insanların tamamını tekfir eden Hâricîleri (Vehhâbîler) tekfir etmek gerekir. Ayrıca onları, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe’yi tekfir etmelerinden dolayı da tekfir etmek gerekir.”⁴⁰

Suudi Arabistan’ın kuruluşunda etkin bir güç olan Vehhâbîlik, 1930 sonrasında militer özelliğini hızla kaybederek kurumsallaştı. Bu durum, Vehhâbîliğin devlet karşıtı bir pozisyona geçmesini önlemek için Suudi yöneticilerin tedricen uyguladıkları bir

³⁶ Krş. İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 108-109.

³⁷ Kubat, “Selefiyye ile Neo-Selefilik’in Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, s. 135.

³⁸ Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, s. 249.

³⁹ Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 313-314.

⁴⁰ Krş. Fatih M. Şeker, “Vehhâbîliğin Osmanlı Mütefekkiri Üzerindeki Akisleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 21, Bahar, 2012, s. 332-333.

politikanın ürünüydü. Bu süreçte Vehhâbî ulemanın temsil kabiliyeti büyük ölçüde resmî dinî kurumlar bünyesine alındı. Özellikle ticaret, iş ve kamu yönetimi alanlarında çağdaş kanunlaştırma faaliyetleri yürürlüğe konuldu. Bilhassa petrolün çıkarılmasından sonra başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerle her sahada ilişkiler geliştirildi. Eğitimde modernleşme hamleleri yapıldı. Atılan bütün bu seküler adımlar yer yer din kaynaklı tepkilerin odağı oldularsa da artık “resmî” kimliğe sahip Vehhâbî ulemanın onayıyla meşrulaştırıldı.⁴¹

Suudi Selefîyye'nin günümüzdeki kurumsal temsilcileri Hey'etu Kibârî'l-Ulemâ, Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî, İdâretu'l-Buhûs gibi resmî Suudi kurumlardır. Hareketin teolojik yapısı, Medine İslâm Üniversitesi Rektörü ve Baş Müftü Abdulazîz b. Bâz, 20. yüzyılın büyük hadisçilerinden Muhammed Nâsiruddîn el-Elbanî, ünlü akaid âlimi Muhammed İbnu'l-Üseymîn, Baş müftü Abdülaziz Alu's-Şeyh, Büyük Âlimler Heyeti'nin meşhur azalarından Sâlih el-Fevzân, modern zamanların en büyük cerh ve ta'dil ustası sayılan Rebî' el-Medhalî, Yemen'deki Demac Dâru'l-Hadisi'nin kurucusu Mukbil el-Vadi'i ve Medine İslâm Üniversitesi Öğretim Üyesi Ubeyd el-Câbirî gibi kimselerin fetvalarıyla şekillenmektedir.⁴²

Suud Selefîliği, bir taraftan ABD ve diğer batı ülkeleriyle kurduğu yakın dostlukları, diğer taraftan da iş, ticaret, kamu yönetimi ve eğitimdeki seküler uygulamaları Vehhâbî ulemanın fetva ve onayıyla gerçekleştirmekte ve bu yönleriyle Cihâdî Selefîlikten de ayrıştığını ortaya koymuş olmaktadır. Söz gelimi Suudi Selefîliğinin önde gelen sözcülerinden olan Abdulazîz b. Bâz, “Kuveyt'in haksız işgalinin sona ermesi gerekir” diyerek, Kuveytlilerin can, mal ve ırzlarının muhafazası gerekçesiyle ABD taraftarlığına cevaz vermiştir. İbn Baz, bu savaş sırasında beş binden fazla Amerikan askerinin İslâm'ı seçtiğini iddia ederek, Suudi politikasının desteklenmesi gerektiğini iddia etmiştir. Aynı şekilde bir başka Suudi Selefîliği temsilcisi Şeyh Mukbil el-Vadi'i ise, "Allah'ın kendi dinine günahkâr insanlar vasıtasıyla da yardım edeceğini" haber veren hadise dayanarak ABD'ye verilen desteğin mâkul ve şer'î esaslara dayandığını söylemiştir.⁴³

⁴¹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 63.

⁴² Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 63; Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 6-7.

⁴³ Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 7.

Ayrıca Abdulazîz b. Bâz, Muhammed Nâsıruddîn el-Elbanî ve Şeyh Mukbil el-Vadi'i gibi etkin âlimler, Suudi Selefi politikaları destekleyen ve Cihâdi Seliflik anlayışını yeren çok sayıda reddiyeler yazmışlardır.⁴⁴

n) Cihâdi Selefilik: Cüheyman el-Uteybî ve Abdullah Azzâm

1912 yılından itibaren Necid kabilelerine mensup bedevîleri “hicre” denilen köy ve kasabalarda iskân eden ve görevlendirdiği hocalarla dinî eğitim veren İbn Suûd, “İhvân” adlı etkili bir askerî gücü de teşkil ettirmişti. İhvân adlı etkili askerî güç sayesinde Riyad ve çevresinde Vehhâbî-Suûdî hâkimiyeti artmış ve Osmanlı Devleti de fiilî durumu kabullenmek zorunda kalmıştı. Nitekim Mayıs 1914’te Necid’e vilâyet statüsü verilerek Abdülazîz b. Abdurrahman vali tayin edilmiştir.⁴⁵

Suudi-Vehhâbî devletinin sınırları İngiltere mandasındaki Kuveyt, Irak, Ürdün ve Filistin’e dayanınca İbn Suud, fetih hareketini durdurdu. Fakat “İhvân” reisleri cihâdi sürdürmek isteyerek, imamları İbn Suud'un "İngiliz kâfirlerle" ya da Kuveytli veya Mısırlı "müşrik yöneticilerle" olan diplomatik münasebetleri ve tesis ettiği antlaşmalar, İhvân tarafından din dışı faaliyetler olarak algılandı. İhvan'ın, İbn Suud'un emri dışında Irak ve Kuveyt'e karşı cihat kampanyasını sürdürmek istemesi sonucu İngiltere'nin sert tutumu, İbn Suud ile İhvan'ı karşı karşıya getirdi ve 30 Mart 1929'daki Sebile savaşı ve ertesi yıl Ahsa eyaletindeki operasyonlar sonucunda İbn Suud, İhvân teşkilatını ortadan kaldırdı.⁴⁶

İbn Suud'un ortadan kaldırdığı İhvân Hareketi'nin benimsediği fikirler, Cüheyman el-Uteybî⁴⁷ önderliğinde gerçekleştirilen 1979'daki kanlı Mescid-i Haram baskını ile yeniden gün yüzüne çıktı. Cüheyman el-Uteybî ve kendilerine İhvân ismini veren cemaatin 1979 yılındaki kanlı Mescid-i Haram baskını, mesihçi-mehdîci unsurların eşlik ettiği ve Vehhâbî-Selefi fikriyatı zemininde kendisini ifade eden rejim karşıtı bir protesto eylemi olarak kurgulanmıştır. Nitekim Cüheyman el-Uteybî, Suud yöneticilerini, kâfirlerle dostluk kurmakla, ülkenin servetini onlara peşkeş çekmekle,

⁴⁴ Krş. www.binbaz.org.sa/Display.asp?f=bz017-11.htm

⁴⁵ Krş. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, s. 38 vd.; Büyükkara, “Vehhâbilik”, *DİA*, XXXXII/611; Fırlıklı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 193-195.

⁴⁶ Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 6.

⁴⁷ Bkz. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, s. 194-234; Büyükkara, *Kâbe'nin İşgali*, İstanbul, 2005, s. 95-144; Büyükkara, “Selefilik'in Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cüheyman el-Uteybî ve Cemaati”, *Marife*, 9/3, ss. 21-46; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65 vd.

kutsal toprakları onların asker ve bürokratlarına açmakla ve Arap Yarımadası'nda müşrik ve kâfirlere karşı cihâdı durdurmakla suçlamıştır. Bu yönüyle Cüheymân el-Uteybî önderliğinde gerçekleştirilen bu hareket, cihad kavramının öne çıkarıldığı, doğrudan Suudi rejimini devirmeyi amaçlayan siyasî bir hareket görüntüsü vermektedir.⁴⁸

Abdulazîz b. Bâz ve İbnu'l-Useymîn gibi geleneksel Suud Selefi politikaları onaylayan âlimlerden farklı olarak, Nâsır el-Ömer, Azîz el-Karnî, İbrahim ed-Devîş, Muhammed b. Said el-Kahtanî gibi isimlerden oluşan ve kendilerine Suyuhü's-Sahve (uyanış âlimleri) denilen yeni bir Selefi ulema ortaya çıktı ki Böylece Cihâdî Selefliğin temelleri atılmış oldu. Selmân el-Avde ve Sefer el-Havalî bu oluşumun en önde gelen simaları haline geldi.⁴⁹

Suudi Arabistan'dan uzaklaştırılan İhvân düşüncesindeki Selefiyye mensupları, başta Sovyet işgalindeki Afganistan olmak üzere İslâm coğrafyasının farklı bölgelerine sığındılar. Afgan cihadı esnasında cihadî selefliğin öncü isimlerinden birisi Üsâme b. Ladin iken diğer önemli isim Abdullah Azzâm oldu. Cihâdî Selefilik, Üsâme b. Ladin'in, Abdullah Azzâm'ın oluşturduğu insan kaynaklarını büyük ölçüde devralması sonrasında teşekkülünü tamamlamıştır. Nitekim Abdullah Azzâm, Selefi-Arap unsurların bölgeye akışını sağlamış, bu yolla hareketin kitlesel alt yapısını sağlamış, kaleme aldığı eserlerle de bir anlamda fikrî alt yapısını oluşturmuştur. Bu aşamadan sonra *Cihadî Selefilik*, coğrafi anlamda bir devleti olmayan, ancak küresel boyutta çok geniş bir etkinlik alanına sahip olan bir güce dönüşmüştür.

11 Eylül 2001 saldırılarına kadar genel olarak büyük devletlerin istihbarat birimleri tarafından bilinen Cihâdî-Selefi yapılar, söz konusu saldırılar sonrasında küresel anlamda geniş halk kitleleri tarafından da bilinir hale gelmiştir.⁵⁰

Cihâdî Selefliğin teorisyenlerinden biri olarak görülen Ebû Musa'b es-Sûrî, Cihâdî Selefliğin fikrî yapısını şu şekilde tasvir etmektedir: “İhvân-ı Müslimîn fikriyatı kaynaklı temeller, Seyyid Kutub'un şekillendirdiği hareket metodu, İbn Teymiyye'nin

⁴⁸ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65; Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 6-7.

⁴⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65; Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 6-7.

⁵⁰ Mahmud Mamdanî, *İyi Müslüman, Kötü Müslüman, Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökenleri*, Çev. Sevinç Altınçekiç, İstanbul 2005, s. 187-188; Fuâd İbrahim, *es-Selefiyyetu'l-Cihâdîyye fi's-Suûdiyye*, Beyrut 2009, s. 111-115.

ana çerçevesini çizdiği şer'î siyaset anlayışı, geleneksel Selefiyye Ekolü, Vehhâbî davet döneminin fikhî mirası ve cihâdî hareket akımlarının şer'î siyaset metotları.”⁵¹

iii) Mısır’da Suud Destekli Selefi Bir Parti: Hizbu’n-Nûr

İslâm dünyasında açıkça ve doğrudan “Selefi” diyebileceğimiz gruplardan biri Mısır’da faaliyet gösteren Vehhabî-Suudi Arabistan destekli Hizbu’n-Nûr’dur. Partinin başkanı İmâd Abdu’l-Gaffûr’dur. Partinin diğer önde gelen isimleri, Şeyh Muhammed Mukaddem, Yâsir Burhânî, Said Abdü’l-Azîm, Ahmed Ferîd ve Muhammed Abdu’l-Fettâh’tır.⁵²

Kuruluşunda Hizbu’n-Nûr, “İslâmî değerler ışığında Mısır içerisinde mevcut yozlaşmışlıkla mücadele etmeyi” hedef olarak belirlemiştir.⁵³ Söylemleri arasında Filistin ve İsrail’le ilgili herhangi bir konuya değinmeyen Hizbu’n-Nûr’un başkanı İmad Abdu’l-Gaffûr, lâik sisteme karşı olduklarını ancak İslâm devleti de istemediklerini dile getirmiş, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunacaklarını, her ne kadar İslâm devletini istemeseler de halkın İslâm’dan kopuk olmasına da razı olmayacaklarını belirtmiştir.⁵⁴

2015 Mısır Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önce Muhammed Mursî’ye oy veren Hizbu’n-Nûr, daha sonra Mısır siyaset tarihinin ilk demokratik seçimiyle Cumhurbaşkanlığına gelen Muhammed Mursî’ye karşı başlatılan bilinçli itibarsızlaştırma kampanyasına katılanlar arasında yer aldı. Dahası Hizbu’n-Nûr, General Abdulfettah Sisi ve Cunta yönetimini destekledi ve 3 Temmuz 2013 tarihinde yapılan darbeye açıkça onay verdi.

Kendisini Selefi olarak nitelendiren Hizbu’n-Nûr, Suud’a vekâleten binlerce Müslümanın katledilmesi ve yine binlercesinin de yaralanmasıyla sonuçlanan bu darbe sürecinin paydaşları arasında yer aldı.

⁵¹ Ekrem Hicâzî, *Dirâsât fi’s-Selefiyyeti’l-Cihâdiyye*, Kâhire 2016, s. 45-46.

⁵² Kamile Ünlüsoy, “Mısır Selefiligi ve İhvân-ı Müslimîn’le İlişkisi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, IX/1 (Bahar 2016), s. 62.

⁵³ Birol Akgün-Gökhan Bozbaş, “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 7, Sayı: 2, 2013, s. 26.

⁵⁴ Akgün-Bozbaş, “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, s. 28, Ünlüsoy, “Mısır Selefiligi ve İhvân-ı Müslimîn’le İlişkisi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, IX/1 (Bahar 2016), s. 63.

iv) Neo-Selefi Bir Terör Örgütü: DEAŞ/İŞİD

İŞİD, Irak ve Suriye’de etkinlik gösteren silahlı radikal bir örgüttür. Ortaya çıktığı ilk dönemde Irak ve Suriye’de ele geçirdiği bölgelerini zengin petrol kaynaklarına sahip oluşu nedeniyle dünyanın en zengin terör grupları arasında sayılmıştır. İŞİD kurucuları Selef itikadını benimsediklerini iddia etseler de, düşünceleri, hareket ve tavırları ve bilhassa Müslüman yapılanmalara karşı sahiplendikleri şiddet yöntemi dolayısıyla, daha çok Hâricî-Vehhâbî bir çizgiyi sürdürdüğü genel kabul görmüştür.

İŞİD’in kurucu lideri, aslen Ürdün vatandaşı olan Ebû Mus’âb ez-Zerkavî’dir.⁵⁵ Zerkavî, daha önce bir el-Kaide komutanı olarak Afganistan’da bulunuyordu. 2003’teki ABD işgaline karşı direnişi örgütlemek için kadrosuyla beraber Irak’a intikal etmiştir. Zerkavî, “Cema’atu’t-Tevhid ve’l-Cihad” adıyla bir örgüt kurarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu amaçla Zerkavî’nin Irak’ta faaliyete başlaması, İŞİD teşkilatlanmasının başlangıcı kabul edilmektedir.⁵⁶

Zerkavî liderliğinde “Cema’atu’t-Tevhid ve’l-Cihad” adıyla faaliyete başlayan İŞİD, bu aşamadan sonra farklı isimlerle anılmıştır. Farklı isimlerle anılmasının sebebi, örgütün amaç ve hedeflerini değiştirmesi ve fiziksel alanının artmasıdır. Nitekim 2004’ün Ekim ayında örgüt, ismini “Mezopotamya el-Kaidesi” ya da “Irak el-Kaidesi” olarak değiştirmiştir.⁵⁷ 2006 yılının başlarında beş Sünnî grupta birleşerek “Mücâhidler Şûrâ Konseyi”ni kurmuştur. Aynı yılın Ekim ayında örgüt yine bir isim değişikliğine giderek “Irak İslâm Devleti”nin kuruluşunu ilan etmiştir.⁵⁸

İŞİD, yedi yıl boyunca aynı isimle eylemler yapmıştır ve 9 Nisan 2013’te en çok bilinen ismi olan "Irak Şam İslâm Devleti" adını almıştır.⁵⁹ İŞİD bu adın kelimelerinin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş Türkçe halidir. "Irak Şam İslâm Devleti" örgütün kendisine verdiği isim değildir. Örgütün kendisi için kullandığı orijinal

⁵⁵ Daiş’in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu, <https://webdosya.diyaret.gov.tr/anasayfa/UserFiles/Document/TextDocs/b7ca135a-c08f-4ee5-892b-4c181663630a.pdf>, Ankara, 2015, s. 12; Krş. Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 75.

⁵⁶ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 75.

⁵⁷ Abdullah Açar, *İşid ve Irak*, İstanbul, 2015, s. 260; Bilal Kartal, “İşid’e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış”, *DEUIFD*, XLV/2017, s. 150.

⁵⁸ Pierre-Jean Luizard, *İşid Tuzağı*, Çev. Yasemin Özden Charles, İstanbul, 2016, s. 118; Kartal, “İşid’e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış”, s. 150.

⁵⁹ Luizard, *İşid Tuzağı*, s. 119; Kartal, “İşid’e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış”, s. 151.

isim "الدولة الإسلامية في العراق والشام" dır. Örgüt, Türkiye'de daha çok bu isimle tanındığı için IŞİD yaygınlık kazanmıştır.⁶⁰

İngilizce'de örgüt ISIS ya da ISIL olarak bilinmektedir. ISIS, Islamic State of Irak and al-Sham (Irak Şam İslâm Devleti)'nin kısaltılmış halidir. Bazen de örgüt için ISIL kullanılmaktadır. Bir önceki isimle arasındaki tek fark ismin son kelimesi ile ilgilidir. ISIL'deki "L" Levant bölgesini temsil ediyor ve ISIL'de "al-Sham" yerine "Levant" kullanılmıştır.⁶¹

Örgütün ismi son olarak 2015'in Haziran ayında bir kez daha değişmiştir. Bu tarihten itibaren IŞİD kendisine "ed-Devlet'ül-İslâmiyye" adını vermiştir. Bu isim Türkçeye "İslâm Devleti" olarak çevrilmiştir. Örgüt mensuplarından bazıları "ed-Devlet'ül-İslâmiyye" derken bazıları ise yalnızca "Devle" adını kullanmaktadır. Aktardığımız bu son iki isim yukarıdakilerden farklı olarak bilhassa bağlıları ve sempatanları tarafından kullanılmaktadır.⁶²

Ötekileştirici, dışlamacı ve tekfir edici bir zihin yapısına sahip olan IŞİD, tıpkı Hâricî-Vehhâbîlerde olduğu gibi kendinden olmayanı Müslüman kabul etmeme ve onlara karşı şiddet kullanmayı tecviz etme eğilimindedir. Bu nedenle IŞİD, başta İhvan-ı Müslimîn olmak üzere İslâm dünyasındaki diğer Müslüman kesimlerle hiçbir zaman barışık olmamıştır. Nitekim IŞİD, batılılar tarafından en radikal İslâmî örgütlerden bir olarak lanse edilen Hamas'ı bile İslâm dışı kabul etmektedir. Aralarında ciddi bir ideolojik ihtilaf olması nedeniyle, aynı zamanda her ikisinin de İslâm anlayışı oldukça birbirinden farklı, mücadele biçimleri ve mücadele ahlâkları da değişik görünmektedir.⁶³

Günümüzde önderliğini Ebû Ömer el-Hüseyni el-Kureşî el-Bağdadî'nin yaptığı IŞİD hareketinin bizzat kendisi tarafından belirlenen temel düşünce ve hareket yapısı ile itikâdî görüşleri şöyle özetlenebilir:⁶⁴

1. Şirkin her türlü ve şirke ileten yol ve araçların hepsi ortadan kaldırılacaktır.
2. Şiiler/Râfizîler, şirk ve ridde taifesindedir.

⁶⁰ Kartal, "İşid'e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış", s. 151.

⁶¹ Kartal, "İşid'e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış", s. 151.

⁶² Açar, *İşid ve Irak*, s. 261; Kartal, "İşid'e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış", s. 151.

⁶³ Ramazan Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", *Kelâm Araştırmaları*, 13: 1, 2015, s. 8.

⁶⁴ <http://www.takvahaaber.net/dunya/islam-devleti-iste-bu-bizim-akidemiz-h10452.html>; Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 9-10.

3. Aşırılığa giden Hâricîlik ile dine lakayt Mürcie, bizim hedefimizdir.
4. Kelime-i şهادeti söyleyen ve İslâm'ın nevâkızlarından (İslâm'ı bozan şeyler, bid'at) birisini işlemeyene karşı duruşta değiliz.
5. Küfür; söz, eylem ve itikad olarak, büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılır.
6. Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir.
7. Hizb-i İslâmî, Hizbu'l-Mutlak, Düleymî, Hâşimî, Allavî, Ca'ferî ve diğerleri gibi siyasi faaliyet içerisinde bulunanlar, mürted ve kâfirdirler.
8. Râfiziler, "Ridde Küfrü"ne girmişlerdir.
9. Batı ile işbirliğine girenler, müşriktir.
10. Hükümette görev alan yetkili ile şube müdürü arasında fark yoktur.
11. Endülüs'ün yıkılmasından itibaren, İslâm ülkelerinin kurtarılması için cihad, farz-ı ayndır.
12. Mevcut İslâm ülkelerinin yönetim ve ordusu mürted ve kâfirdir. Ancak halkı kâfir değildir.
13. Mevcut İslâm ülkelerinin yönetim ve ordusuyla savaşmak, Haçlılarla savaşmaktan 'daha vâcip'tir.
14. İslâm Devleti'nde bulunan Kitap Ehli ve Sabîiler gibi zimmiler, zimmetleri olmayan harp ehlidir. Çünkü onlar el-Umeyriye'deki sözlerini tutmamışlardır.

Bu veriler doğrultusunda IŞİD'in dini anlama, algılama ve yaşayış felsefesinin Neo-Seleflilik olgusuyla ciddi oranda örtüştüğü söylenebilir. Burada belirtilen hususlar arasında, "şirk" kavramına vurgu yapılması, hedef kitle olarak daha çok Müslüman kimliğine sahip kişi ve grupların kastedilerek şirk veya küfürle nitelenmesi dikkat çekicidir. Nitekim benzer bir algı, Hâricîlerde, Osmanlıların, "Yeni Hâricîler"⁶⁵ olarak niteledikleri Vehhâbîler'de ve tüm türevlerinde olmak üzere kendilerini Selefi olarak nitelendiren bütün Neo-Selefi akımlarda bulunmaktadır.

Kendilerine özgü bir akide oluşturan IŞİD, tamamen Neo-Selefi bir felsefe ve duruşla kendisini dış dünyaya tanıtmaktadır. Kendileri dışındaki bütün Müslümanları dışlayan, ötekileştiren, "kâfir" yahut "müşrik" statüsünde değerlendiren ve en

⁶⁵ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994, IV/1860, 1868; Neşet Çağatay, *İA*, "Vehhâbîlik" İstanbul, 1986, XIII/262-3; Biçer, "IŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 10.

nihayetinde onlara karşı şiddet kullanmayı tecvîz eden İŞİD teolojisinin, birinci derecede Müslümanlarla mücadeleyi ve hatta onlarla savaşmayı hedef olarak belirlediği dikkat çekmektedir. Günümüz Ortadoğu coğrafyasında İŞİD, “gerici bir Müslüman algısı” oluşturmak amacıyla tüm dünya kamuoyunun dikkatini negatif düzlemde Müslümanlar üzerine çekecek şekilde el kol kesen, kelle uçuran bir şiddet hareketi görüntüsü vererek hedeflerine ulaşmaya devam etmektedirler.

v) Hanefî Tedhiş Hareketi: Tâlibân Örgütü

İslâm dünyasında doğrudan Selefi olmayıp “dolaylı selefi” diyebileceğimiz gruplar da vardır. Bunlardan biri, mezhep olarak Selefi olmayıp Hanefî olduğu halde hareket, tavır, duruş ve bakış açısı veya zihniyet olarak Selefi olan Tâlibân’dır.

Tâlibân, “öğrenci” anlamındaki “tâlib” sözcüğünün çoğuludur. Tâlibân, Pakistan ile Afganistan’daki geleneksel Diyobendiyye medreselerinde dini eğitim gören öğrencilere verilen isimdir. Mollalar ve talebelerinden oluşan medrese, 1839-1842 ve 1878-1880 yılları arasında İngilizlere karşı yürütülen istiklal mücadelesinde önemli roller oynamıştır. Aynı şekilde 1979 Sovyet işgaline karşı başlatılan sıcak mücadelede de diğer Afgan mücahit gruplarla beraber yer alan ve büyük yararlılıklar gösteren mollalar ve medrese öğrencileri, Sovyet ordusunun 1988’de geri çekilmeye mecbur bırakılmasından sonra medreselerine dönmüşlerdir. Fakat işgalden sonra artık hür olan ülkedeki Müslüman gruplar arasında iktidar hırsıyla baş gösteren iç savaş, Afganistan’ı tam anlamıyla istikrarsızlaştırdı. Tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamaması ve daha başka hâricî sebeplerin sonucunda ülke işgal yıllarından çok daha kötü bir duruma düştü. Sadece başkent Kabil’i ele geçirmek için vuku bulan hizipler arası çatışmalarda 63 bin kişinin öldüğü belirtilmektedir.⁶⁶

Şehirlerde ve taşrada tam bir emniyetsizlik halinin oluşması üzerine Tâlibân 1994 yılında medreseden çıktı ve örgütlenip silahlanarak 1995 yılından itibaren ülkenin büyük bölümünü ele geçirdi. 11 Eylül 2001 New York saldırılarından sorumlu tutulduğu için ABD ve NATO tarafından “öcü” gösterilen Tâlibân, tekrar toparlanarak sadece Afganistan’da değil, Pakistan’ın kuzeyindeki Serhad eyaletinde de örgütlendi.

Tâlibân’ın Afganistan ve Pakistan’da kendilerinden olmayanları ötekileştirici, dışlayıcı, baskıcı ve şiddete dayalı fikir ve uygulamalarına bakıldığında, Selefi-

⁶⁶ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 89-90.

Vehhâbî-Hâricî zihniyet yapısının bu oluşum üzerinde oldukça etkili olduğu görülür. Oysa Tâlibân, mezhep olarak Selefi, Vehhâbî yahut Hâricî değil, Hanefîdir. İtikatta Ehl-i Sünnet'ten olduklarını ve özellikle de Hanefî mezhebine mensubiyetlerini resmi ağızlarından dillendiren Tâlibân'ın, daha çok nakilci ekollerde görülen inanç ve davranış modellerinin, Ehl-i Rey'in kurucusu olan Hanefilik gibi aklılığı önceleyen bir ekolün mensuplarında gözükmeye başladığı enteresandır. Öyle görünüyor ki, Ehl-i Hadis'in asara dayanarak sergilediği "zahirci" taassubun benzeri, Tâlibân zihniyetinde Hanefî metinlere bağlılık olarak ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman siyasi, sosyal, ekonomik ve coğrafi faktörleri dışlayan bu çeşit bir dini metinciliğin Ehl-i Rey içinde tezahür etmesi, önemli bir inanç sorunu oluşturmaktadır. Ayrıca, gayr-i Müslimler, kadın, saç, sakal ve kıyafet hususunda ya da televizyon gibi modern hayatın vazgeçilmez araçları karşısında Talibân'ın fikir ve uygulamaları, yaşadığımız globalleşen dünyada Müslümanlar açısından ciddi bir imaj sorununu da beraberinde getirmektedir.⁶⁷

Tâlibân medreselerinde Hanefiliğin sadece klasik mezhebî metinler üzerinden okutulması ve bu fikhin çağdaş meseleler ile irtibatının kurulamaması, gelenek-metin merkezli bir zihniyeti ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Sovyet karşıtı mücadelede Arap ülkelerinden gelen selefi-meşrep mücahitlerle yapılan kader birliği ve zaferin sonrasında yine selefi kuruluşlardan Tâlibân hareketine gelen maddi yardımlar, öyle anlaşılıyor ki selefi gelenekçilik ile Tâlibân'ı etkileşime geçirmiş, onları bazı ortak paydalarda birleştirmiştir.

Şiddet ve terör faaliyetleriyle sık sık adından söz ettiren Tâlibân günümüzde hem askeri alanda hem de halk tabanında önemli bir gücü elinde tutmayı sürdürmektedir. Ancak Tâlibân'ın sahiplendiği Selefi-Vehhâbî-Hâricî zihniyet, daha toleranslı, daha hoşgörülü, daha medenî ve daha barışçıl çözümler bulma yolunda Tâlibân'a tüm kapıları kapatmıştır.

vı) Modern Islahatçı Selefilik: Afgani-Abduh Hareketi

Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve İstanbul'da Tanzimat Fermanı ile başlayan ve batı tesiriyle uyanan bir kısım âlim şahsiyetler, geleneksel kelâm, tasavvuf ve İslâm düşüncesinin Müslümanların derdine deva olmayacağı kanaatine vararak çağdaş bir Selefiyye hareketi başlatmışlardır. Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh,

⁶⁷ Mehmet Ali Büyükkara, "Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslâm'ın Tâlibancası", *Günümüz İnanç Problemleri*, Erzurum, 2001, s. 277.

Reşid Rıza, Muhammed İkbâl, Mehmed Akif ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi âlimler, bu manadaki Selefîyye cereyanının en hararetli ve en ideal temsilcileri sayılmışlardır.⁶⁸

Biz bu hareketin, her ne kadar geçmişe dönüş ortak paydasında buluşmalar da, Selefî ve günümüz Neo-Selefî yapılarla birçok açıdan farklılaştığını düşünüyoruz. Çünkü sözü edilen bu hareketin, ilk dönem uygulamalarına dönüşü esas almakla birlikte, eski ve yeni Selefîlikle tamamen ve bütün yönleriyle örtüştüğü söylenemez. Zira geleneksel selefler, bugünkü ahlâkî yozlaşmanın, toplumsal bozulmanın, dışarıda sömürgeciliğe, içeride zâlim yönetimlere karşı durabilmenin yolu olarak Kur'ân ve Sünnet'e dönme çağrısı yapan katı nassçı-muhafazakârlığı temsil ederken,⁶⁹ Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Muhammed İkbâl, Mehmed Akif ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi âlimler ise İslâm dünyasının içerisine düştüğü olumsuz durumdan kurtulmasının yolunun Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle İslâm düşüncesini yeniden üretmekten geçtiğini kabul etmişlerdir. Yine geleneksel selefler, itikadî hususların ispatında bilgi kaynağı olarak akli kullanmayı reddederken, Afganî-Abduh çizgisini sürdüren âlimler, tarihsel süreçte oluşmuş geleneğin düzeltilmeye muhtaç yanlarını düzeltmeyi hedefleyen akılcı düşünürlerdir. Ayrıca bu âlimler, düşüncenin taklit zincirinden kurtarılması ve dinin henüz ihtilâfların çıkmadığı dönemde Selef'in anladığı metotla ve ilk kaynaklarından hareketle anlaşılması gereğine vurgu yapmakla birlikte, klasik Selefîyye'nin şiddetle men ettiği din ile akıl ve ilim arasındaki yakın ilişkiyi de sürekli gündemde tutmuşlardır. Yine bu hareket mensupları, itikadî Asrı Saadette olduğu gibi saf hale getirme uğraşısının yanında akıl ve ilimle ilişkisini güçlendirerek değişen dünya şartlarında dinin rolünü tekrar etkinleştirmeyi de amaçlamışlardır.⁷⁰

Bu iki kesimin itikadî konulara ilişkin yöntemlerinin de birilerinden farklılık arz ettiği ortadadır. Zira ilk ve son dönem seleflerin aksine daha çok ıslahatçı yönü ağır basan⁷¹ söz konusu bu yeni ve çağdaş harekette, itikadî meselelerin rasyonel

⁶⁸ Bkz. Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul, 1985, s. 36 vd.

⁶⁹ Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*, Ankara, 2014, s. 75.

⁷⁰ M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/483.

⁷¹ Islahatçı akımın özgün karakteri ve önemli özellikleri için bkz. Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 131 vd.

temellerinin belirlenmesi, bu meselelerin anlaşılması ve anlatılması hususunda akla yer verilmiş, ayrıca ilmin verilerine ve teknik gelişmelere büyük önem atfedilmiş, nassları anlamlandırmada hem eski ve hem de daha sonraki selefleri çok aşan tevillerde bulunulmuştur.⁷²

Sonuç

Selefiyye, başlangıçta bir mezhep olmaktan ziyade, erken dönem İslâm toplumlunun iman esaslarıyla ilgili konulardaki tavır veya tutumunu vurgulamak için kullanılan bir kavramdır. Buna göre *Selefiyye*'yi, İslâm'ın ilk döneminde bir “mezhep”, “meşrep”, “firka” ya da “akım” olmaktan çok, Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe, tabiîn, ilk dönem imamları ile fakih ve muhaddisler tarafından oluşturulan İslâm'ı anlama, algılama ve açıklama geleneğini aynen muhafaza etmeyi amaçlayan “dinî anlayış” olarak tanımlamak daha doğrudur.

Selefiyye'nin ilk nüveleri hicri birinci asrın son çeyreğinde görülmeye başlanmış olmakla beraber, bir mezhep olarak ortaya çıkışı ilk itikadî mezheplerin teşekkülünden sonra yani aklî düşüncenin İslâm fikriyatında önem kazanmaya başlamasıyla hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren olmuştur. İlk olarak Ahmed b. Hanbel ile mezhepleşme sürecine giren Selefiyye, daha sonra da İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye ile sistemleşerek Kitap ve Sünnet'in yeterli olacağı iddiasını öne çıkarmış ve kusurlu ve beşerî bir yeti aklın itikadî hususlarda söz söyleme salahiyetine sahip olmadığını iddia etmişlerdir.

İslâm'ın yalnızca ilk dönem Müslüman toplumunda yaşandığına ve dinin de bu dönemde tamamlandığına vurgu yapan Selefiyye, itikadî konularda akli tamamen dışlayarak salt erken dönem anlayış ve uygulamalarını din saymış, Kitap ve Sünnet'te olmayan ya da erken dönem Müslümanlarının tanışık olmadığı her hususu “bid'at” kapsamında değerlendirip din dışı ilan etmiştir. Ayrıca nassların lafzî ve ilk anlamını kabul eden, haberî sıfatları te'vil, tefsir ve yoruma tâbi tutmayan, asla/esasa bağlılığı şiar edinen ilk dönem Selefiyye, salt erken dönem anlayış ve uygulamalarını esas almış ve itikadî konuların ispatında akli dışlayıp bilgi kaynağı olarak yalnızca Kitap ve Sünneti kabul etmiştir. İlk dönem Selefiyyede zâhirî metincilik merkeze alınca,

⁷² Krş. Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 234.

rasyonel düşünce neredeyse ortadan kalkmış, umumi menfaatler, maslahatlar ve imaj bir bakıma göz ardı edilmiştir. Salt metincilik ve dar söylemcilik, yeni hükümler koyma hususunda Selefliliğe hemen hemen bütün kapıları kapatmıştır.

Erken dönem İslâm toplumunda oluşturulan bakış açısının her çağda Müslümanlara ufuk açtığı doğru olmakla birlikte, İslâm'ı salt ilk dönem Müslümanlarının oluşturdukları dinî anlayış ve uygulamalardan ibaret olmadığı açıktır. Aynı şekilde Selef-i sâlihîn de, İslâm dünyasında aklın dinî düşüncede temel referanslardan biri olarak görülmeye başladığı dönemlerde, bir bakıma ona bir tepki olarak doğan ve daha sonra çeşitli şekillerde tezahür eden Seleflilikle birebir örtüştürülemez. Çünkü İslâm, her zaman ve mekâna hitap eden, her ortama rengini verebilen evrensel bir çağrıdır.

Günümüz İslâm dünyasında ortaya çıkan ve Neo-Seleflilik paydasında birleşen bütün gruplar “asla bağlı kalma”yı kabul ettiklerini, erken dönem anlayış ve uygulamalarını esas aldıklarını, bu bağlamda aynı çizgiyi sürdürdüklerini iddia etseler de bu iddia gerçeği tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Çünkü daha çok hadis merkezli bir metinciliği esas alarak akılcı çözümlere mesafeli duran ve nassları literal okumaya tâbi tutan geleneksel Selefî perspektif, mutedil yönleri ağır basan, Müslümanları tekfir etmeden onları birleştirici amaç güden, geçmişi muhafaza projesinin adıyla; *Neo Seleflilik*, Müslümanlara karşı şiddet uygulayan katı muhafazakâr yaklaşımı temsil etmektedir.

Modern dönemde kendilerini Selefiyye'ye nispet eden şiddet yanlısı bütün grupların karar ve uygulamaları dikkate alındığında, Selef-i Sâlihînin inanç ve uygulamalarını değil, daha çok Selefiyye'nin aşırı bir tezahürü olan ve bilhassa kendilerinden olmayan diğer Müslüman gruplara karşı şiddeti tecviz eden uygulamalarıyla Hâricîliğe evrilen Vehhâbî düşünce tarzını benimsedikleri açıkça müşahede edilebilir. Nitekim “kâfir” ve “müşrik” kavramlarını merkeze alma, “cihad” kavramını önceleme, cihad'ı sadece fiili savaşa indirgeme, Müslümanlara karşı şiddete başvurma ve onlara karşı silah kullanmayı tecviz etme gibi vasıfları dolayısıyla Neo-Seleflilik, tıpkı tarihteki Hâricîler gibi, kendinden olmayan bütün Müslüman kesimleri öteki ilan edip dışlamaktadır. Bu yönüyle *Neo-Seleflilik*, aslında bir mezhebin değil, bir

zihniyetin adıdır. Bu zihniyeti, Osmanlı âlimlerinin yaptığı gibi en genel anlamda “Çağdaş Hâricî” olarak tanımlayabiliriz. Fanatik, dışlamacı, ötekileştirici, tekfir edici ve şiddeti tecviz edici bu tutum, Rey Ekolünün öncüsü Hanefî mezhebine mensup Tâlibân Örgütü ile Şii doktrinine inanan Haşdi Şa’bî örgütünü aynı hedefte birleştirmektedir. Aynı şekilde şiddeti tecviz eden el-Kâide ve IŞİD ile Boko Haram gibi örgütlenmeleri *Çağdaş-Selefilik* ortak paydasında buluşturmaktadır.

Hülasa modern zamanlarda ortaya çıkan Neo-Selefi zihniyet, dini anlama konusunda oldukça problemlidir. Fanatik, dışlamacı, ötekileştirici, tekfir edici ve bilhassa Müslümanlara karşı şiddet kullanmayı tecviz eden bu din anlayışının sorgulanması, düzeltilmesi ve değiştirilmesi zorunludur. Selefilik üzerine kaleme aldığım bütün çalışmalarda belirttiğim gibi, bu tebliğde de bir kez vurgulamak isterim ki, İslâm dünyasında yeniden bütün dinî eğitim ve öğretim kurumlarında ilim, erdem, ahlâk ve hoşgörü esasına dayalı köklü bir program geliştirmeye ihtiyaç vardır. İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini yıkmaya yönelen bu şiddet yanlısı Çağdaş Hâricî Hareketler karşısında Müslüman coğrafyada akla ve ilme ufuklar açacak ilmî disiplinlerin öne çıkarılarak okutulması, böylece yeniden hoşgörüye dayalı bir iklimin oluşturulması yegâne çözümdür.

Kaynaklar

- AĞAR**, Abdullah, *Işid ve Irak*, İstanbul, 2015.
- AKK**, Hâlid Abdurrahman, *el-Usulu'l-Fikriyye li Menâhici's-Selefiyye İnde Şeyhi'l-İslâm*, Beyrut, 1995.
- AKBULUT**, Ahmet “Tarihte ve Günümüzde Selefilik”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 2013.
- AKGÜN**, Birol, (Gökhan Bozbaş ile birlikte), “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 7, Sayı: 2, 2013, ss. 1-38.
- AMMARA**, Muhammed, *es-Selefiyye*, Tunus, Trs.
- APAK**, Adem, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 08-10 Kasım 2013, Topkapı Eresin Hotel, İstanbul, 2014, s. 39-50.
- BİÇER**, Ramazan, *Küreselleşen Çağda İslam*, İstanbul, 2010.

- , “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, *Kelâm Araştırmaları*, 13: 1, 2015, ss. 1-11.
- BODUR**, H. Ezber, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), ss. 7-20.
- BOZTAŞ**, Gökhan, (Birol Akgün ile birlikte), “Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 7, Sayı: 2, 2013, 1-38.
- BÛTÎ**, Ramazan, *es-Selefiyyetü, Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*, Dimeşk, 1996.
- BÜYÜKKARA**, *İhvan’dan Cüheyman’a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, İstanbul, 2004.
- , *Kâbe’nin İşgali*, İstanbul, 2005.
- , “Vehhâbilik”, *DİA*, (XXXII/611-615), Ankara, 2012.
- , “Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslâm’ın Tâlibancası”, *Günümüz İnanç Problemleri*, Erzurum, 2001, ss. 277-287.
- , “Selefliğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cüheyman el-Uteybî ve Cemaati”, *Marife*, 9/3, ss. 21-46.
- CEVDET PAŞA**, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994.
- CÜVEYNÎ**, İmâmu’l-Harameyn Ebu’l-Mealî, *el-Akîdetu’n-Nizamiyye*, Kahire, Trs.
- ÇAVUŞOĞLU**, Semiramis, “Kadıızâdeliler”, *DİA*, (XXIV/100-102), İstanbul, 2001.
- ECER**, Ahmet Vehbi, *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*, Ankara, 2001.
- FAZLURRAHMAN**, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981.
- GÖLCÜK**, Şerafettin, (Süleyman Toprak ile beraber), *Kelâm*, Konya, 1996.
- İBN TEYMİYYE**, Takiyyuddîn, *Mecmûu Fetâvâ*, Riyad, 1991.
- İSFEHÂNÎ**, Râğıb, *el-Mufredât fî Ğarîbi’l-Kur’an*, İstanbul, 1986.
- İŞCAN**, Mehmet Zeki, *Selefilik İslâmî Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, İstanbul, 2009.
- , “Tarih Boyunca Selefî Söylem”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015.
- İZMİRLİ**, İsmâil Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981.
- KANEVCÎ**, Muhmmmed Sıddîk b. Hasan Hân, *Katfu’s-Semer fî Beyâni Akîdeti Ehli’l-Eser*, Beyrut, 2000.
- KARTAL**, Bilal, “İşid’e Katılma Sürecine Psiko-Sosyal Bir Bakış”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLV/2017, ss. 147-164.

- KOCA**, Ferhat, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, ss. 15-70, Gaziantep, 2015.
- KUBAT**, Mehmet, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2015.
- , “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 235-251, Ankara, 2004.
- , “Geleneksel Selefi Anlayış İle Neo-Selefi Tavrı Arasındaki Bazı Temel Farklar”, *Selefilik*, ss. 155-160, Konya, 2016.
- , “Selefiyye İle Neo-Selefilik’in Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, *İNİJOSS*, Cilt: 6, Sayı: 2, Malatya, 2017, ss. 130-148.
- LUİZARD**, Pierre-Jean, *Işid Tuzağı*, Çev. Yasemin Özden Charles, İstanbul, 2016.
- ÖZERVARLI**, M. Sait, “Muhammed Abduh”, *DİA*, (XXX/482-487), İstanbul, 2005.
- , “Selefiyye”, *DİA*, (XXXVII/399-402), İstanbul, 2009.
- ŞEHRİSTANÎ**, Abdülkerîm, *el-Milel ve’n-Nihal*, Beyrut, 1406/1986.
- ŞEKER**, Fatih M., “Vehhâbilik’in Osmanlı Mütefekkirleri Üzerindeki Akisleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 21, ss. 329-358, Bahar, 2012.
- TAŞKÖPRÜZÂDE**, Ebu’l-Hayr İsamuddîn Ahmed Efendi, *Miftâhu’s-Saâde*, Kahire, 1968.
- TOPALOĞLU**, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 1991.
- TUNÇ**, Mazhar, *Suud Selefiliği*, İstanbul, 2019.
- TURAN**, Abdulkadir, (Ahmet Yücedağ ile birlikte), *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere’nin İslâm Politikası*, İstanbul, 2019.
- ÜNLÜSOY**, Kamile, “Mısır Selefiliği ve İhvân-ı Müslimîn’le İlişkisi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, IX/1 (Bahar 2016), ss. 39-75.
- YÜCEDAĞ**, Ahmet, (Abdulkadir Turan ile birlikte), *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere’nin İslâm Politikası*, İstanbul, 2019.
- YÜCESOY**, Hayrettin, “Mihne”, *DİA*, (XXX/26-28), İstanbul, 2005.
- WENSİNCK**, A.J., “Mihne”, *İA*, Çev. Heyet, (VIII/294), İstanbul, 1997.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.takvahaber.net/dunya/İslâm-devleti-iste-bu-bizim-akidemiz-h10452.html>

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

<https://webdosya.diyamet.gov.tr/anasayfa/UserFiles/Document/TextDocs/b7ca135a-c08f-4ee5-892b-4c181663630a>.

SUUDİ SELEFİLİĞİNİN ORTADOĞU SİYASETİ ÜZERİNDEKİ NEGATİF ETKİLERİ

Mehmet KUBAT

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi A.D. Başkanı,

mehmet.kubat@inonu.edu.tr

Giriş

Suudi Arabistan, coğrafi bir tanımdan ziyade “Arap yarımadasında Suûdî ailesinin egemen olduğu bölge” anlamına gelen siyasî bir tanımdır. Suudi Arabistan devletinin kurucusu olan Suûdî ailesinin Orta Arabistan’daki varlığı XV. yüzyıl ortalarından itibaren bilinmektedir. Suud ailesi, XV. yüzyıldan XVII. yüzyılın ortalarına kadar Orta Arabistan’da herhangi bir siyasal etkinliği olmadan Osmanlıların egemenliği altında varlığını sürdürmüştür.¹

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın başına gelindiğinde Arap yarımadasındaki merkezî kontrolünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Merkezî otoritenin zayıflaması bedevî Araplar arasında mücadeleleri arttırdı. Çölün her tarafında birbiriyle kavgalı zayıf emirlikler hükümlan olmaya başladı. Ayrıca Orta Arabistan’daki bedevî kültürünün İslâm dininden hayli uzak olması ve yaygın cehalet bölgede dinî karmaşanın da yaşanmasına yol açıyordu. Muhammed b. Suûd’un idareyi ele geçirmesi tam bu döneme rastlar. Necid bölgesinde Benî Temîm kabilesinden bir ulemâ ailesine mensup olan Muhammed b. Abdülvehhâb’ın (ö. 1792) Vehhâbîlik olarak adlandırılan dinî hareketi Muhammed b. Suûd’un hakimiyeti altında bulunan Dir’iye’de destek buldu. Baskılar karşısında Muhammed b. Abdülvehhâb, Dir’iye’deki öğrencileriyle irtibata geçerek oraya iltica edince Muhammed b. Suûd başlangıçta birtakım tereddütler geçirdiyse de kardeşleri ve karısının ısrarıyla ona sahip çıktı. Suud ailesinin reisi Muhammed b. Suûd ile bu dönemde ortaya çıkan ve düşünceleriyle bölgede etkin olan Muhammed b. Abdülvehhâb arasında 1744 veya 1745’te bir ittifak sağlandı. İki taraf arasında yapılan ittifak ailenin ve bölgenin tarihine yön verdi. Bu tarihten itibaren Muhammed b. Abdülvehhâb’ın dinî görüşlerini çevredeki meskûn mahaller ve bedevî

¹ Zekeriyya Kurşun, “Suudi Arabistan”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/581.

kabileleri arasında yayma misyonunu üstlenen Suûdî ailesi nüfuz alanlarını sürekli biçimde genişletmiştir.²

Önceleri Riyad, el-Harc ve Kasım'de hâkimiyet kuran ve Necid'in bedevî kabilelerini de itaat altına almayı başaran Suudîler, 1795'te ise Ahsâ'yı ele geçirmişlerdir. XIX. asrın ilk yıllarından itibaren Suûdî-Vehhâbî ittifakı kuzeyde Irak ve Suriye, güneyde Uman ve batıda Hicaz topraklarına doğru yayılmaya çalışmıştır. 1801'de Kerbelâ'ya gerçekleştirilen baskının ardından 1803-1805 yılları arasında Tâif, Mekke ve Medine ele geçirilmiştir.³

Suûdî-Vehhâbî kuvvetlerinin Hicaz'ı da ele geçirmesine engel olunamaması üzerine Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Vehhâbîler'i Hicaz'dan çıkarmak için Osmanlı tarafından görevlendirilmiştir. 1811'de harekete geçen Mısır kuvvetleri 1813 yılı itibariyle Mekke ve Medine'yi tekrar Osmanlı yönetimi altına almayı başarmıştır. Dir'iye'ye kadar geri çekilen Suudî-Vehhâbî kuvvetleri 1818'de bu şehri de kaybetmiştir. Türkî b. Abdullah 1824'te Riyad'ı geri alarak Suûd emirliğini yeniden tesis etmiş ve Vehhâbî ulemâsı Riyad'ı tekrar merkez edinmiştir. Cebelîşemmer bölgesinde ortaya çıkan güçlü emîr Muhammed b. Reşîd'in Suûd ailesine karşı mücadelesi sonucu Suûdîler'in 1891'de Riyad'dan ayrılıp Kuveyt'e yerleşmeleriyle Vehhâbîler siyasî destekten mahrum kalmıştır.⁴

1902'de Abdülazîz b. Abdurrahman es-Suûd'un Riyad'ı tekrar ele geçirmesiyle Vehhâbîlik Necid'de yeniden etkin duruma gelmiştir. 1912 yılından itibaren Necid kabilelerine mensup bedevîleri "hicre" denilen köy ve kasabalarda iskân eden ve görevlendirdiği hocalarla dinî eğitim veren İbn Suûd, "İhvân" adlı etkili bir askerî gücü de teşkil etmiştir. Bu sürçten sonra artık Riyad ve çevresinde Vehhâbî-Suûdî hâkimiyeti artmaya devam etmiş, Osmanlı Devleti de fiilî durumu kabullenmiş ve Mayıs 1914'te Necid'e vilâyet statüsü verilerek Abdülazîz b. Abdurrahman vali tayin edilmiştir. I. Dünya Savaşı şartlarında bilhassa İngilizlerin desteğiyle güçlenmeye devam eden Suûdîler, Reşîdîler ve Şerif Hüseyin kuvvetlerine karşı verdikleri mücadelelerde başarılı olup 1920'lerde bütün Hicaz bölgesine hükmeder duruma gelmişlerdir. İbn Suûd'un

² Zekeriyya Kurşun, "Suudiler", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/585.

³ Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbîlik", *DİA*, XXXII/611; Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir, 2008, s. 190 vd.; Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, İstanbul, 2011, s. 113.

⁴ Büyükkara, "Vehhâbîlik", *DİA*, XXXII/611; Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 192-193.

açtığı cihâd bayrağı altında 1930'lara kadar sürecek bir mücadele sonucunda Suudi Arabistan bugünkü sınırlarına ulaşmıştır.⁵

23 Eylül 1932 yılında Kral Abdülaziz tarafından resmen kurulan Suudi Arabistan Krallığı, Kuzeyinde Ürdün, Irak ve Kuveyt, doğusunda Basra körfezi, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri, güneyinde Yemen, güneydoğusunda Uman ve batısında ise Kızıldeniz ile çevrilidir. Yaklaşık 33 milyon nüfus yaşadığı Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'dır. Siyasi partilerin olmadığı ülkenin idare şekli monarşidir ve es-Suud hanedanı tarafından yönetilmektedir. Kral'ın aynı zamanda Hükümet Başkanı olduğu bu sistemde, hükümet fonksiyonları Bakanlar Kurulu marifetiyle yürütülmektedir.⁶

Suudi Arabistan, önceleri göçebe kabilelerin yaşadığı fakir bir çöl ülkesi iken özellikle 1939'dan itibaren petrol yataklarının işletilmeye başlanmasıyla Ortadoğu ve dünya dengeleri açısından büyük önem kazandı ve güçlü bir ekonomik yapıya kavuştu. Petrol, Suudi Arabistan ekonomisinin bel kemiğini oluşturur.⁷ Çünkü dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 25'i Suudi Arabistan'da bulunmaktadır. Petrol rezervleri ülkenin doğusunda Basra körfezi kıyılarında ve kıyı açıklarında bulunur. Suudi Arabistan, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilâtı (OPEC) içinde en büyük ihracatı yapan ülke durumundadır ve dünya petrol üretiminin yaklaşık % 13'ünü tek başına gerçekleştirmektedir. Petrol ve petrol ürünleri ülkenin toplam ihracatının % 90'ını oluşturur. Bu sebeple petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülke ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Suudi Arabistan'ın Petrol dışında diğer önemli yer altı kaynakları doğal gaz, altın, bakır, kükürt ve gümüştür.⁸

Suudi Arabistan, modern bir petrol üretici ülke olmasına rağmen, askeri açıdan zayıftır. Dünyanın en büyük petrol üreticisi ve petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan, bu özelliğinden ötürü, bölgenin en büyük ekonomisine sahiptir. Aynı zamanda İslâmiyet açısından iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine, Suudi Arabistan sınırları içerisinde.

⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, İstanbul, 2004, s. 38 vd.; Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*, XXXXII/611; Fırlı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 193-195.

⁶ Halil Kurt, "Suudi Arabistan", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/580.

⁷ Ertan Efegil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2013, Cilt: 5, Sayı: 53, s. 108.

⁸ Kurt, "Suudi Arabistan", *DİA*, XXXVII/581; Efegil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", s. 105 vd.

Bu özelliğinden ötürü de, Suudi Arabistan, kendisi için İslâm dünyasında liderlik rolü öngörmektedir.⁹

Osmanlı idaresinden İngilizlerin desteği ile çıkan Suud hanedanı, Vehhâbîliğin kurucu babası Muhammed b. Abdulvehhâb ile yaptığı işbirliği sonucu Seleflilik üzerine kurduğu düşünce ile varlığını devam ettirmektedir. Suudi Arabistan'ın dinî ideolojisi haline getirilen ve “ana kaynaklara dönüşçü” ortak payda dışında geleneksel *Ehl-i Hadîs* çizgisini sürdüren Seleflilik ile Mesihçi-Mehdici unsurların eşlik ettiği Cüheyman el-Uteybî öncülüğünde gelişen ve daha sonra Abdullah el-Azzâm'ın hareketine atfedilen “Cihâdî Seleflilik”ten ciddi anlamda ayrışan Suudî Selefliliği, olay ve olguları mezhepsel bakış açısıyla değerlendirmekte ve rejimi ayakta tutmak için bu ideolojiyi dış politika aracı olarak öne çıkarmaktadır.

Bu tebliğde önce Suud Selefliliğinin ne demek olduğu ve diğer Seleflî yapılanmalarla kesişen ve ayrışan yönleri üzerinde durulacak, daha sonra ana hatlarıyla Suudi dış politikası aktarılacak ve en nihayetinde de batılılardan gördüğü destek ve petrol ile hac gelirlerinden elde ettiği zenginliğin verdiği şımarıklık ve güç zehirlenmesiyle Suudi Arabistan Krallığı'nın Ortadoğu siyaseti üzerindeki negatif etkileri tartışılacaktır.

1. Suud Seleflîği

Suud Selefliliği denildiğinde, bir sonraki başlıkta değineceğimiz Cihâdî Selefliliğin aksine, Vehhâbîlik tarihinin ilk başından itibaren Suudi Arabistan'ın kurumsallaşmış mezhebî ideolojisini anlamaktayız.¹⁰ Bu bağlamda Suud Selefliliği ile Vehhâbîliği kast ettiğimizi belirtmeliyiz. Bu nedenle “Suud Selefliliği” kavramını tam olarak kavrayabilmek için Vehhâbîliğin düşünce yapısını ve geçirdiği evreleri kısaca özetlemek istiyoruz.

Selefiyye inancı, hicrî XII. yüzyılda Arabistan'ın Necid bölgesinde 1703-1791 yılları arasında yaşamış olan Vehhâbîlik hareketinin kurucu babası Muhammed bin Abduvehhâb¹¹ tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır. İbn Abdulvehhâb'ın fikirleri etrafında şekillenen Vehhâbîlik Hareketi, başlangıçta Arap yarımadasında dinin

⁹ Efeğil, “Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, s. 105.

¹⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, 2015, s. 63.

¹¹ Muhammed b. Abdulvehhâb'ın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan ve Vehhâbîlik*, İstanbul, 2004; Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhâbîlik”, *DİA*, Ankara, 2012, XXXXII/611-615.

yozaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması fikriyle ortaya çıkmış bir harekettir.¹² Vehhâbîlik, Arabistan'ın Necid bölgesinde bazı şahısların aşırı derecede yüceltilmesine, bilhassa ölmüş olan âlim, şeyh veya velî kimselerin kutsallaştırılmasına ve dine sonradan sokulan bir takım bid'at ve hurafelerin yaygınlaştırılmasına tepki olarak, Kur'ân ve Sünnet'e yeniden dönüş iddiasıyla ortaya çıkmış bir harekettir.

Ancak, Vehhâbîler, daima kendilerini Arap yarımadasında başta bidat ve hurafelere bulanmış tassavvufî hareketler olmak üzere, dinin yozaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması saikiyle hareket eden Selefî bir hareket olarak göstermeye çalışsa da, mezhebin ortaya çıkışının arka planında başta İngilizler olmak üzere Müslüman kütlenin birlik ve beraberliğini bozmaya matuf emperyalist çabalar olduğu varsayılmıştır. Nitekim Vehhâbîliğin bir "İngiliz projesi" olduğu konusunda kayda değer argümânlar bulunmaktadır. Zira İngilizlerin Vehhâbîliğin oluşum sürecindeki en önemli fonksiyonu, başta İngilizlerin işgal girişimleri olmak üzere, İslâm dünyasının batılıların istila tehdidi altında olduğu, dolayısıyla dikkatinin dışarıya yöneldiği 18. ve 19. yüzyıllarda Müslümanlar arasındaki ihtilâfî canlandırması ve Müslümanların dikkatini iç düşmanlıklara yönelterek istilayı kolaylaştırmasıdır.¹³

Vehhâbî yayılcılığının Osmanlı'yı parçalama projesine dolayısıyla da İngiltere'nin çıkarlarına doğrudan hizmet edeceğini düşünen İngilizler, John Philiby'yi, Suud ailesi içinde kralın en yakın danışmanlarından biri haline getirmişlerdir. John Philiby'nin oynadığı merkezi rol sayesinde İngilizlerin, Suudi Arabistan krallığının doğuşunda formatif bir rol üstlendikleri söylenmektedir ki, bu iddia yabana atılmayacak kadar ciddi bir iddiadır.¹⁴

Başta İngilizler olmak üzere, bütün batılıların daha başlangıçtan itibaren Vehhâbî yayılcılığına göz yummalarında birinci amaç, Osmanlı'yı parçalamak ve böylece Ortadoğu üzerindeki emperyalist emellerine ulaşmak iken, diğer amaç İslâm'la şiddet arasında bir bağ kurmaktır. Önce İngiltere ardından da ABD ve daha sonra da bütün batı dünyasının Vehhâbî anlayışı destekleme eğilimlerinin arka planında, İslâm'ı, dinin en müsamahasız, en sert ve deyim yerindeyse en katı yorumu demek olan Hanbelî

¹² Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul, 1981, s. 249.

¹³ Krş. Abdulkadir Turan-Ahmet Yücedağ, *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslâm Politikası*, İstanbul, 2019, s. 53-54.

¹⁴ Krş. H. Ezber Bodur, "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), s. 15 vd.

öğretilerden beslenen Vehhabîlik¹⁵ ile özdeşleştirerek monolitik bir İslâm imajı oluşturma amacı vardır.¹⁶ Batılıların bu amaçlarını gerçekleştirmede görece başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim İngilizler, Selefîlik-Vehhâbîlik üzerinden bütün Müslümanları ötekileştiren, dışlayan ve tekfir eden Hâricî anlayışı, İslâm dünyasının en dominant ve belki de en yaygın İslâm algısı haline getirdiler.

Elbette İslâm ile şiddet arasında bağ kurmaya çalışan yaklaşımlarda, Râbîta gibi Vehhâbî hareketiyle dolaylı ya da dolaysız irtibatlı olan örgütlerden beslenen Tâlibân, el-Kâide ve Ensâru'l-İslâm gibi şiddeti tecviz eden örgütlerin faaliyetlerini İslâm'la bir tutma anlayışı, bu negatif tutumun gelişmesinde önemli yere sahiptir.¹⁷

Gerçekte Vehhabîlik, Selefiyye bünyesindeki bir uçlanma olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Vehhâbîlik Hareketi'ni, belki Selefiyye'den tamamen ayrı ve bağımsız bir mezhep olarak takdîm edemesek de, Selefiyye'nin bir takım aşırılıklar eşliğinde İngilizlerin Osmanlı'yı parçalama projesinden güç alan Suudîlerin siyasî himâyesi altında, Hâricî zihniyetin çağdaş bir sunumu olarak tanımlamamız tarihî açıdan daha doğru ve daha gerçekçidir.¹⁸

Vehhâbîliğin kurucu babası Muhammed bin Abdulvehhâb, her ne kadar Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin yolunu sürdürme iddiasıyla ortaya çıkmış ise de, onun öncülüğünü yaptığı Vehhâbîlikte bu âlimlerin fikirleri ifrat derecesine vardırılabilmektedir. Onların “yasak” veya “haram” kabul ettikleri hususlar “şirk” veya “küfür” olarak değerlendirilmiştir.¹⁹ Bu yönüyle Vehhabîlik Hareketi ya da Suud Selefîliği, gerçekte Ahmed b. Hanbel'in öncülük ettiği, VIII. asırda İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından sistemleştirilip sürdürülen Selefî düşüncenin Hâricîliğe evrilerek ifrat derecesine vardırılabilmektedir.²⁰

Vehhâbîlik, başlangıçta dinin yozlaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması sâikiyle ortaya çıkmış bir hareket iken,²¹ sonraları tassupkâr bir tavırla fikirlerini zorla kabul ettirme konusunda muhâliflerine karşı baskı yapan, hatta zamanla onlara karşı

¹⁵ Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981, 243-266.

¹⁶ Krş. Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, s. 19 vd.

¹⁷ Krş. Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, s. 19 vd.

¹⁸ Krş. Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 59; Kubat, “Selefiyye ile Neo-Selefiğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, s. 134 vd.

¹⁹ Krş. İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 108-109.

²⁰ Kubat, “Selefiyye ile Neo-Selefiğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, s. 135.

²¹ Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, s. 249.

savaş açan bir şiddet hareketine dönmüştür. Mesela Osmanlı'ya isyan sürecinde masum Müslümanları tereddüt etmeden öldürüp mallarını yağmalamaları nedeniyle Vehhâbîlik şiddet ve taassup kelimeleriyle birlikte anılır olmuştur. Bu yönüyle Vehhâbîlik, Selefilikten ziyade Hâricî zihniyete daha yakın duran bir mezhep halini almıştır.²²

Vehhâbîlik, her ne kadar Selef'in anlayış ve uygulamalarını esas aldığı iddiasıyla ortaya çıkmışsa da, aslında Selef'in anlayış ve uygulamalarıyla bağdaştırılması hayli zor fikirler benimsemiştir. Vehhâbîlerin dışlayıcı, ötekileştirici, tekfir edici, kat'î ve tekelci anlayışı, ne “Ehl-i Sünnet-i Hassa” denilen Selef-i Sâlihîn'de, ne de Eş'arî ve Mâturidîlerin oluşturduğu “Ehl-i Sünnet-i Amme” denilen Halefte görülür. Bu nedenle Vehhâbîler, ortaya çıktıkları dönemden itibaren tavırları, tutumları ve bilhassa iman-küfür konusundaki görüşleri sebebiyle tarihteki Hâricîlerin bir izdüşümü olarak görülmüştür. Nitekim Osmanlı kaynakları Vehhâbîleri “Yeni Hâricîler” olarak nitelendirmeye hususî bir ehemmiyet atfetmiştir.²³ Arşiv belgelerinde itikâdî anlamda Vehhâbîlere karşı takınılması gereken tavırla alakalı olarak şunlar vurgulanmıştır: “Kendileri dışındaki insanların tamamını tekfir eden Haricîleri (Vehhâbîler) tekfir etmek gerekir. Ayrıca onları, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe'yi tekfir etmelerinden dolayı da tekfir etmek gerekir.”²⁴

Suudi Arabistan'ın kuruluşunda etkin bir güç olan Vehhâbîlik, 1930 sonrasında militer özelliğini hızla kaybederek kurumsallaştı. Bu durum, Vehhâbîliğin devlet karşıtı bir pozisyona geçmesini önlemek için Suudi yöneticilerin tedricen uyguladıkları bir politikanın ürünüydü. Bu süreçte Vehhâbî ulemanın temsil kabiliyeti büyük ölçüde resmî dinî kurumlar bünyesine alındı. Özellikle ticaret, iş ve kamu yönetimi alanlarında çağdaş kanunlaştırma faaliyetleri yürürlüğe konuldu. Bilhassa petrolün çıkarılmasından sonra başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerle her sahada ilişkiler geliştirildi. Eğitimde modernleşme hamleleri yapıldı. Atılan bütün bu seküler adımlar yer yer din kaynaklı tepkilerin odağı oldularsa da artık “resmî” kimliğe sahip Vehhâbî ulemanın onayıyla meşrulaştırıldı.²⁵

²² Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 313-314.

²³ Bkz. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994, IV/1860, 1868; Neşet Çağatay, *İA*, “Vehhâbîlik” İstanbul, 1986, XIII/262-3; Ramazan Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 10.

²⁴ Krş. Fatih M. Şeker, “Vehhâbîliğin Osmanlı Mütefekirleri Üzerindeki Akisleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 21, Bahar, 2012, s. 332-333.

²⁵ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 63.

Suudi Selefiyye'nin günümüzdeki kurumsal temsilcileri Hey'etu Kibâri'l-Ulemâ, Râbitatu'l-Âlemi'l-İslâmî, İdâretu'l-Buhûs gibi resmî Suudi kurumlardır. Hareketin teolojik yapısı, Medine İslâm Üniversitesi Rektörü ve Baş Müftü Abdulazîz b. Bâz, 20. yüzyılın büyük hadisçilerinden Muhammed Nâsiruddîn el-Elbanî, ünlü akaid âlimi Muhammed İbnu'l-Üseymîn, Baş müftü Abdülaziz Alu's-Şeyh, Büyük Âlimler Heyeti'nin meşhur azalarından Sâlih el-Fevzân, modern zamanların en büyük cerh ve ta'dil ustası sayılan Rebî' el-Medhalî, Yemen'deki Demac Dâru'l-Hadisi'nin kurucusu Mukbil el-Vadi'i ve Medine İslâm Üniversitesi Öğretim Üyesi Ubeyd el-Câbirî gibi kimselerin fetvalarıyla şekillenmektedir.²⁶

Suud Selefiligi, bir taraftan ABD ve diğer batı ülkeleriyle kurduğu yakın dostlukları, diğer taraftan da iş, ticaret, kamu yönetimi ve eğitimdeki seküler uygulamaları Vehhâbî ulemanın fetva ve onayıyla gerçekleştirmekte ve bu yönleriyle Cihâdî Selefilikten de ayrıştığını ortaya koymuş olmaktadır. Söz gelimi Suudi Selefiliginin önde gelen sözcülerinden olan Abdulazîz b. Bâz, "Kuveyt'in haksız işgalinin sona ermesi gerekir" diyerek, Kuveytliğin can, mal ve ırzlarının muhafazası gerekçesiyle ABD taraftarlığına cevaz vermiştir. İbn Baz, bu savaş sırasında beş binden fazla Amerikan askerinin İslâm'ı seçtiğini iddia ederek, Suudi politikasının desteklenmesi gerektiğini iddia etmiştir. Aynı şekilde bir başka Suudi Selefiligi temsilcisi Şeyh Mukbil el-Vadi'i ise, "Allah'ın kendi dinine günahkâr insanlar vasıtasıyla da yardım edeceğini" haber veren hadise dayanarak ABD'ye verilen desteğin mâkul ve şer'î esaslara dayandığını söylemiştir.²⁷

Ayrıca Abdulazîz b. Bâz, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbanî ve Şeyh Mukbil el-Vadi'i gibi etkin âlimler, Suudi Selefî politikaları destekleyen ve Cihâdî Selefilik anlayışını yeren çok sayıda reddiyeler yazmışlardır.²⁸

2. Cihâdî Selefilik

Daha önce 1912 yılından itibaren Necid kabilelerine mensup bedevîleri "hicre" denilen köy ve kasabalarda iskân eden ve görevlendirdiği hocalarla dinî eğitim veren İbn Suûd'un, "İhvân" adlı etkili bir askerî gücü de teşkil ettirdiğini söylemiştik. İhvân adlı etkili askerî güç sayesinde Riyad ve çevresinde Vehhâbî-Suûdî hâkimiyeti artmış ve

²⁶ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 63; Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 6-7.

²⁷ Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 7.

²⁸ Krş. www.binbaz.org.sa/Display.asp?f=bz017-11.htm

Osmanlı Devleti de fiilî durumu kabullenmek zorunda kalmıştı. Nitekim Mayıs 1914'te Necid'e vilâyet statüsü verilerek Abdülazîz b. Abdurrahman vali tayin edilmiştir.²⁹

Suudi-Vehhâbî devletinin sınırları İngiltere mandasındaki Kuveyt, Irak, Ürdün ve Filistin'e dayanınca İbn Suud, fetih hareketini durdurdu. Fakat "İhvân" reisleri cihâdı sürdürmek isteyerek, imamları İbn Suud'un "İngiliz kâfirlerle" ya da Kuveytli veya Mısırlı "müşrik yöneticilerle" olan diplomatik münasebetleri ve tesis ettiği antlaşmalar, İhvân tarafından din dışı faaliyetler olarak algılandı. İhvan'ın, İbn Suud'un emri dışında Irak ve Kuveyt'e karşı cihat kampanyasını sürdürmek istemesi sonucu İngiltere'nin sert tutumu, İbn Suud ile İhvan'ı karşı karşıya getirdi ve 30 Mart 1929'daki Sebile savaşı ve ertesi yıl Ahsa eyaletindeki operasyonlar sonucunda İbn Suud, İhvân teşkilatını ortadan kaldırdı.³⁰

İbn Suud'un ortadan kaldırdığı İhvân Hareketi'nin benimsediği fikirler, Cüheymân el-Uteybî³¹ önderliğinde gerçekleştirilen 1979'daki kanlı Mescid-i Haram baskını ile yeniden gün yüzüne çıktı. Cüheymân el-Uteybî ve kendilerine İhvân ismini veren cemaatin 1979 yılındaki kanlı Mescid-i Haram baskını, mesihçi-mehdîci unsurların eşlik ettiği ve Vehhâbî-Selefi fikriyatı zemininde kendisini ifade eden rejim karşıtı bir protesto eylemi olarak kurgulanmıştır. Nitekim Cüheymân el-Uteybî, Suud yöneticilerini, kâfirlerle dostluk kurmakla, ülkenin servetini onlara peşkeş çekmekle, kutsal toprakları onların asker ve bürokratlarına açmakla ve Arap Yarımadası'nda müşrik ve kâfirlere karşı cihâdı durdurmakla suçlamıştır. Bu yönüyle Cüheymân el-Uteybî önderliğinde gerçekleştirilen bu hareket, cihad kavramının öne çıkarıldığı, doğrudan Suudi rejimini devirmeyi amaçlayan siyasî bir hareket görüntüsü vermektedir.³²

Abdulazîz b. Bâz ve İbnu'l-Useymîn gibi geleneksel Suud Selefi politikaları onaylayan âlimlerden farklı olarak, Nâsır el-Ömer, Azîz el-Karnî, İbrahim ed-Devîş, Muhammed b. Said el-Kahtanî gibi isimlerden oluşan ve kendilerine Suyuhü's-Sahve (uyanış âlimleri) denilen yeni bir Selefi ulema ortaya çıktı ki Böylece Cihâdî Selefliliğin

²⁹ Krş. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, s. 38 vd.; Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*, XXXXII/611; Fırlıklı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 193-195.

³⁰ Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 6.

³¹ Bkz. Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbilik*, s. 194-234; Büyükkara, *Kâbe'nin İşgali*, İstanbul, 2005, s. 95-144; Büyükkara, "Selefliliğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cüheymân el-Uteybî ve Cemaati", *Marife*, 9/3, ss. 21-46; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65 vd.

³² Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65; Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı", s. 6-7.

temelleri atılmış oldu. Selmân el-Avde ve Sefer el-Havalî bu oluşumun en önde gelen simaları haline geldi.³³

Suudi Arabistan'dan uzaklaştırılan İhvân düşüncesindeki Selefiyye mensupları, başta Sovyet işgalindeki Afganistan olmak üzere İslâm coğrafyasının farklı bölgelerine sığındılar. Afgan cihadı esnasında cihadî selefliğin öncü isimlerinden birisi Üsâme b. Ladin iken diğer önemli isim Abdullah Azzâm oldu. Cihâdî Selefilik, Üsâme b. Ladin'in, Abdullah Azzâm'ın oluşturduğu insan kaynaklarını büyük ölçüde devralması sonrasında teşekkülünü tamamlamıştır. Nitekim Abdullah Azzâm, Selefî-Arap unsurların bölgeye akışını sağlamış, bu yolla hareketin kitlesel alt yapısını sağlamış, kaleme aldığı eserlerle de bir anlamda fikrî alt yapısını oluşturmuştur. Bu aşamadan sonra *Cihadî Selefilik*, coğrafi anlamda bir devleti olmayan, ancak küresel boyutta çok geniş bir etkinlik alanına sahip olan bir güce dönüşmüştür.

11 Eylül 2001 saldırılarına kadar genel olarak büyük devletlerin istihbarat birimleri tarafından bilinen Cihâdî-Selefî yapılar, söz konusu saldırılar sonrasında küresel anlamda geniş halk kitleleri tarafından da bilinir hale gelmiştir.³⁴

Cihâdî Selefliğin teorisyenlerinden biri olarak görülen Ebû Musa'b es-Sûrî, Cihâdî Selefliğin fikrî yapısını şu şekilde tasvir etmektedir: “İhvân-ı Müslimîn fikriyatı kaynaklı temeller, Seyyid Kutub'un şekillendirdiği hareket metodu, İbn Teymiyye'nin ana çerçevesini çizdiği şer'î siyaset anlayışı, geleneksel Selefiyye Ekolü, Vehhâbî davet döneminin fikhî mirası ve cihâdî hareket akımlarının şer'î siyaset metotları.”³⁵

3. Suudi Arabistan'ın Dış Politikası

Dışişleri Bakanlığının resmi sitesine göre Suudi Arabistan'ın dış politikası şu 4 daire (circle) tarafından belirlenip yürütülmektedir:³⁶

1) Körfez Dairesi

6 Körfez ülkesinin aralarında anlaşması ve ekonomik/ticari ilişkilerin düzenli şekilde yapılmasını sağlar. Çıkabilecek herhangi bir sorunun ivedilikle çözülmesi bu kurumun belli başlı görevleri arasındadır.

³³ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, s. 65; Biçer, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, s. 6-7.

³⁴ Mahmud Mamdanî, *İyi Müslüman, Kötü Müslüman, Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökenleri*, Çev. Sevinç Altınçekiç, İstanbul 2005, s. 187-188; Fuâd İbrahim, *es-Selefiyyetu'l-Cihâdiyye fi's-Suûdiyye*, Beyrut 2009, s. 111-115.

³⁵ Ekrem Hicâzî, *Dirâsât fi's-Selefiyyeti'l-Cihâdiyye*, Kâhire 2016, s. 45-46.

³⁶ <https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/ForeignPolicy24605.aspx>

ii) Arap Dairesi

Aralarında ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunda Arapların birbirlerine yardım etmeleri ve ortak çözüm bulmaları için çaba gösterir. Bu politika sonucunda 1945'te Arap Birliği kurulmuştur.

iii) İslâm Dairesi

İslâm ülkelerinin maddi olarak desteklenmesi ve İslâm'a karşı çıkabilecek kültürel ve entelektüel karşıtıya cevap verilebilmesi için çalışır. İslâm Dairesi'nin temel amacı, İslâm ülkelerinin birliğini sağlamaktır.

iv) Uluslararası Daire

Suudi Arabistan, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden birisi olarak ülkelerin birbirleri arasındaki ilişkilerde uluslararası hukuk kurallarının gözetilmesini talep eder ve uluslararası barışı destekler.

Her ne kadar Dışişleri Bakanlığının resmi sitesinde Suudi Arabistan'ın dış politikasının yukarıda aktardığımız bu esaslara göre düzenlendiği yazıya da birinci derecede önem ve öncelik verilen hususun güvenlik meselesi yani Suudi Arabistan Krallığı'nın devamı ve ayakta tutulması olduğu açıktır. Suudi Arabistan'ın dış politikasının bütünüyle bu amaç doğrultusunda dizayn edildiği söylenebilir. Suud yönetimi, Kaşıkçı cinayetinde açıkça görüldüğü gibi, Suudi Arabistan Krallığı'nın devamı ve ayakta tutulması amacına tehdit olarak gördüğü her unsuru ortadan kaldırmayı kendisine meşru bir hak olarak görmektedir.

Güvenliği her şeyden önde tutan Suudi Arabistan Krallığı, her ne kadar 1979'daki petrol krizi sırasında ve kısmen de Başkan Barack Hussein Obama döneminde ilişkileri bir miktar gerginleşmiş olsa da, İkinci Dünya Savaşından beri Amerika ile ilişkileri üst seviyede yürütmeye özen göstermektedir. Suudi Arabistan, sahip olduğu güçle ABD ile aynı ekseninde bulunan Mısır, Ürdün ve BAE gibi Arap ülkelerinin liderliği pozisyonuna soyunmuş bulunmaktadır. Suudi Arabistan geleneksel olarak geniş petrol gücünü yeni dostlar edinmek için kullanmakta ve güvenliği konusunda da birinci decede sırtını dayadığı ABD'ye güvenmektedir.³⁷

Şah Rıza Pehlevî'nin devrilmesiyle kurulan yeni İslâm Cumhuriyeti'yle birlikte İran, Suudi Arabistan'ı İslâm âleminin çıkarlarını gözeteceği yerde Amerika'nın

³⁷ <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0259.xml>

çıkarlarını gözeten ve ABD'nin Orta Doğu'daki temsilcisi olmakla suçlamaya başladı. Nitekim 1979'da gerçekleşen İran devrimin ruhanî lideri Âyetullah Humeyni, 1987'de topluma açık bir konuşmasında “Bu alçak ve Allahsız Vahhâbîler her zaman Müslümanları sırtlarından bıçaklamak suretiyle parçalarlar” demiş ve Mekke'nin kâfirlerin elinde bulunduğunu ilan etmiştir. Humeyni'nin Suud rejimine karşı bu olumsuz bakışı, devrimden sonra Suudi Arabistan ve İran'ın diplomatik ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur.³⁸ Nitekim Suudi Arabistan 1980'de Irak'ın İran'a saldırısı sırasında Irak'a 25 milyar dolar yardım yapacağını ilan ederek,³⁹ İran'a karşı aldığı tavrı açıkça belli etmiştir.

Suudi Arabistan'ın son 10 yılda geleneksel dış politikasını büyük oranda değiştirdiği görülür. Nitekim ABD Başkanı Obama, görevi Bush'tan devraldığımda Amerikan dış politika stratejisini dünyanın geleceğinin belirleneceği güç bölgesi olarak gördüğü Doğu Asya'ya odaklamak istemiştir. Bundan dolayı İran ile nükleer anlaşma imzalamış, İsrail-Filistin barış görüşmelerini tekrar başlatmak istemiş ve Amerika'nın Orta Doğu'daki taahhütlerini en aza indirmeye çalışmıştır. Obama'nın bu politikası, Suudi Arabistan yöneticileri tarafından Amerika'nın kendilerini bölgede yalnız bıraktığı şeklinde algılandığından, ikili ilişkiler ciddi anlamda gerilmiştir.⁴⁰

Suudi Arabistan “Arap Baharı” olarak nitelendirilen süreci kendi Suud Selefî anlayışına, kuruluş felsefesine, meşruiyetine ve bölgenin bütünlüğüne tehdit olarak algıladı. Bu tehdidi savuşturmanın pazu gücünü göstermekten başka kestirme başka bir yolunun olmadığını düşündü. Nitekim Yemen'de Suudi Arabistan ve İran “vekâlet savaşı” üzerinden birbirleriyle mücadele etmeye başladı.⁴¹

Suudi Arabistan, Arap Baharı'nın bölgedeki İran'ın gücünü arttırmasına yarayacağı kanısına vardığı için, İran'ın müdahalede bulunacağını varsaydığı Yemen'e askeri müdahalede bulundu. Nitekim Yemen'de, halk desteğini önemli ölçüde yitiren Devlet Başkanı Ali Abdullah Sâlih'in 33 yıllık iktidarına karşı, 2011'de geniş çaplı protestolar patlak verdi. Arap coğrafyasındaki diğer ayaklanmalarla eş zamanlı gelişen ve hükümetinin istifasını talep eden protestoları yatıştırmak için Ali Abdullah Salih,

³⁸ <http://martinkramer.org/sandbox/reader/archives/khomeinis-messengers-in-mecca/>

³⁹ Bowen, Wayne H., "The History of Saudi Arabia", Greenwood Press, 88 Post Road West, Westport, 2008, sayfa: 120.

⁴⁰ <https://theconversation.com/why-is-saudi-arabia-suddenly-so-paranoid-85784>

⁴¹ Krş. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150408_ortadogu_analiz

bazı imtiyazlar verse de muhalefeti razı edemedi ve Haziran 2011’de kendisine karşı yapılan bir saldırıda yaralandı. Bunun üzerine Suudi Arabistan’a kaçıp üç ay kaldı ve ülkesine geri döndüğünde koltuğu devredeceğini duyurdu. Devam eden protestolar eşliğinde Şubat 2012’de koltuğunu yardımcısı Mansur Hadi’ye a bıraktı. Tek başına girdiği seçimlerden devlet başkanı unvanıyla çıkan Mansur Hadi, tıpkı selefi Ali Abdullah Salih gibi Zeydi mezhebine dayanan ve 90'larda Güney ile Kuzey Yemen'in birleşmesinden bu yana ülkede faaliyet gösteren etkin dini-siyasi bir grup olan Husîler tarafından hoş karşılanmadı. Husîler, Ocak 2015’te Eski Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih yanlılarıyla beraber San’a'daki başkanlık sarayını kuşatıp Mansur Hadi'yi istifaya zorladılar. Kaçıp önce memleketi Aden'e ardından Suudi Arabistan'a giden Mansur Hadi, ülkeye geri döndüğünde istifasını geri çekti ve yaşananları bir "darbe" olarak nitelendirdi. Suudi Arabistan, desteklediği devrik lider Mansur Hadi'nin Sanaa'daki başkanlık koltuğuna tekrar oturması hedefiyle Birleşik Arap Emirlikleri, ABD, İngiltere ve Fransa'nın da içinde olduğu uluslararası bir savaş koalisyonu kurup komşusu Yemen'i havadan vurmaya başladı.⁴²

Yıllardır süren savaşın bir tarafında Suud’un başını çektiği uluslararası koalisyon ve Mansur Hadi’ye bağlı birlikler bulunuyor. Suudilerin Eritre ve Somali'den getirdiği askerler de bunlarla savaşıyor. Kuveyt, Bahreyn, Katar, Fas, Sudan, Ürdün ve Mısır’ın yardım ettiği, ABD, İngiltere ve Fransa’nın lojistik ve istihbarat desteği sağladığı koalisyon güçleri, Yemen’deki Husi hedeflerine aralıklarla hava operasyonları düzenliyor. Yemen’i adeta bir enkaza çeviren, halkı açlık sınırına getiren ve binlerce çocuğun açlıktan ölmesine sebep olan bu saldırıları Suud ile birlikte Birleşik Arap Emirlikleri düzenliyor.⁴³

Suudi Arabistan, aynı zamanda Arap Baharı vasıtasıyla Müslüman Kardeşler gibi birliklerin güçleneceğini öngörmüş, buna karşı tedbir olarak 2013’te Mısır’daki darbeyi destekledi. Nitekim Suudi Arabistan ve BAE, Darbeci Abdulfettah es-Sisi komutasındaki cunta yönetimine milyarlarca dolar yardım yapmayı taahhüt etti. Bunun üzerine Mısır’da yüzde 52 oy alan Muhammed Mursî başkanlığındaki iktidar, daha üzerinden bir yıl bile geçmeden bir darbeyle devrildi. Suudi Arabistan ve bu tavrından cesaret alan darbeciler, Mısır’da kelimenin tam anlamıyla soykırımı andıran bir

⁴² Krş. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz

⁴³ Krş. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz

katliama imza attı ve bir Müslüman kıyımına soyundular: Cuntanın emriyle asker, polis ve ‘baltacılar’ denilen katliam şebekesi tarafından katledilen Mısırlıların sayısı binleri geçti. Mısır kan seline döndü ve sokaklar katliam kustu.⁴⁴

23 Mayıs 2017 gecesini geç saatlerde Katar resmi haber ajansı QNA’da Katar Emiri Şeyh Temim el-Sani’ye atfen ABD karşıtı ve İran’ı destekler açıklamaların yayınlanmasının ardından Suudi Arabistan, yanına aldığı BAE, Mısır ve Bahreyn ile birlikte Katar’ı diplomatik ve lojistik ablukaya aldı. 5 Haziran’da Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn, sabah saatlerinde Doha ile diplomatik ilişkilerini sonlandırdığını, hava sahalarını Katar’a kapattıklarını açıkladı. ABD/Trump yönetimi ile İsrail destekli Suudi Arabistan tarafından Katar’a iletilen ancak Katar tarafından reddedilen talepler listesinde şu yaptırımlar yer alıyordu:⁴⁵

1. Katar derhal İran’la diplomatik ilişkilerini kesmelidir.
2. Katar’da kalan HAMAS liderleri bir an önce sınır dışı edilmelidir.
3. Katar’daki el-Cezire kanalı tamamen kapatılmalıdır.
4. Katar, körfez ülkeleri başta olmak üzere, tüm Arap ve İslâm ülkelerine yaptığı hatalardan dolayı özür dilemelidir.
5. Katar, körfez ülkelerinin siyaseti dışında bir faaliyet yürütmeyeceği, tek başına karar almayacağı sözünü vermelidir.
6. Katar’da kalan İhvan-ı Müslimin liderlerini sınır dışı etmelidir.
7. Mısır’ın iç meselelerine karışmayacağına dair taahhüt vermelidir.
8. Uluslararası alanda yardım faaliyeti yürüten bazı yardım kuruluşları tamamen kapatılmalı ve banka hesaplarına el konulmalıdır.
9. Katar, Suriye’de, Yemen’de ve Libya’da rejime karşı savaşan bazı örgütlere desteklerinden vazgeçmelidir.
10. Katar’da bazı dergi ve gazete kurumları kapatılmalıdır.
11. Ayrıca bu listede Katar’ın Türk askeri üssünü kapatması gibi maddeler de yer aldı.

Maldivler, uluslararası toplumca tanınmayan darbeci General Halife Hafter destekçisi Libya’daki Tobruk Hükümeti ve Yemen de Katar’a yönelik abluka kararına

⁴⁴ Krş. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/misir-darbe-rejiminin-bedelini-oduyor/1193536>

⁴⁵ Krş. http://sdam.org.tr/image/foto/2018/03/18/Bolgesel-Guc-Denkleminde-Katar_1521366977.pdf s. 21-22.

destek için Doha ile diplomatik ilişkilerini kestiklerini açıkladı. Katar'ın dış dünyaya açılan tek kara kapısının da Suudi Arabistan tarafından kapatılmasıyla Körfez'in tarihteki en büyük diplomatik krizi başladı. ABD Başkanı Donald Trump da Katar'ı teröre destek vermekle suçlayan açıklamalar yaptı ve söz konusu abluka kararını desteklediğini ifade etti.⁴⁶

Katar'a uygulanan ambargo Katar'ı "stratejik ortak" kabul eden Türkiye'yi harekete geçirdi. Lojistik desteğin yanı sıra Katar'da bulunan askeri üsteği varlığını artırma kararını hızlandıran Türkiye, ambargodan birkaç gün sonra Katar'daki asker sayısını 600'e kadar çıkararak kararı mecliste kabul etti. Ayrıca günlük gıda tüketiminin yüzde 75'inden fazlasını kara yolu ile Suudi Arabistan'dan temin eden **Katar**'ın yardımına Türkiye ve İran'dan kalkan kargo uçakları yetiştirdi.⁴⁷ Böylece Türkiye ve İran'ın girişimleriyle kriz bir nebze olsun hafifletilmiş oldu.

Suudi Arabistan, son aylarda Libya'da da meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'ne karşı savaş başlatan batı destekli Halife Hafter'e destek vererek Libya'yı parçalanmanın eşiğine getirdi. Nitekim Suudi Arabistan'ın destekli General Hafter, 1969'da askeri bir darbeyle Kral İdris'i deviren Albay Muammer Kaddafi önderliğindeki subaylar arasındaydı. Ama 1980'lerde Çad ile çatışmalara giren Libya askerlerinin başında görevlendirildi. Libya, Fransızların desteklediği Çad'a yenildi, 1987'de 300 askeri ile birlikte Hafter de esir alındı. Serbest bırakıldığında Kaddafi onu hain ilan etti. Hafter 20 yılını eski Libya liderini devirmek üzere harcadı. Bunu ABD'nin Virginia eyaletinde sürgünde yaptı. Burada muhalif Libya Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin askeri lideri olarak görev yaparken ABD istihbarat teşkilatı CIA ile işbirliği halinde çalıştığı tahmin ediliyordu. Hafter, Kaddafi'ye karşı ayaklanmanın başladığı 2011'de Libya'ya dönerek ülkenin doğusunda meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'ne muhalif güçlere komuta etti.⁴⁸

Bilindiği üzere Halife Hafter, Libya'da İslâmî hareketlere karşı duran laik ve liberal kesim tarafından destek görüyor. Batılı ülkelere aldıkları desteğin Halife Hafter'in Libya'da meclis üstü bir güç haline gelmesinde büyük rol oynadığı belirtiliyor. Libya'nın doğusundaki muhalif gruplara yönelik düzenlenen askeri operasyonlarda

⁴⁶ Krş. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katara-yonelik-abluka-1-yasinda/1165857>

⁴⁷ Krş. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katara-yonelik-abluka-1-yasinda/1165857>

⁴⁸ Krş. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47868736>

ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır'ın Hafter'e destek verdiği biliniyor.⁴⁹

4. Suud Selefliliğinin İslâm Dünyasındaki Etkileri

Suud yönetimi, Vehhâbî daveti yapan kimselerin düşüncelerini yayma faaliyetinin bir sonucu olarak, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i de içine alan Güney Asya yarımadasında derin tesirler icra etmiştir. Ayrıca Vehhâbî düşüncüyü yayma adına yapılan periyodik yayınlar sonucu Güney Asya yarımadasında doğrudan yahut dolaylı olarak Vehhâbîlik'ten etkilenen üç reform hareketi ortaya çıkmıştır.⁵⁰

i) Bunlardan ilki güneybatı Bengal'de ortaya çıkan Hacı Seyyid Nisar, bir başka adıyla Titu Mir (1782-1831)'in *Reform Hareketi*'dir.

ii) İkincisi Doğu Bengal'de Hacı Şrîatullah (1781-1840) ve oğlu Muhammed Muhsin (1819-1862)'in liderliğini üstlendikleri *Ferâiziyye Hareketi*'dir.

iii) Üçüncüsü ise *Hindistan Vehhâbî Hareketi* diye anılan Kuzey Hindistan'da Bareilliy'li Seyyid Ahmed tarafından organize edilen *Cihâd Hareketi*'dir.

Suudi Selefliliğinin Arabistan dışındaki etkileri, XX. yüzyılda daha da belirginleşmiştir. Gelişen ulaşım ve iletişim imkânları farklı ülkelerdeki değişik cemaat ve kuruluşların Necidli ulemâ ile irtibatını kolaylaştırmıştır. Bunlar arasında *Hindistan Ehl-i Hadîs Cemaati* ile Mısır'daki *Ensârû's-Sünneti'l-Muhammediyye Cemiyeti* en eski oluşumlar olarak zikredilebilir.

Yine Suud Selefliliğinin etkisinde kalan Nijerya'daki *İzâle Cemaati*, Mali'deki *Subbanu Hareketi* ve Moritanya'daki *Müceydirî Ekolü*, Mâlikî medreselerine ve ülkelerindeki tarikatlarla karşı duruşlarıyla Batı Afrika'daki diğer İslâmî akımlardan farklılaşmıştır.

Yemen'deki *Demmâc Dârülhadîs*'i, Suudi Arabistan okulları dışında Vehhâbî akımının günümüzde varlığını sürdüren en önemli öğretim kurumu sayılabilir.

Diğer İslâm ülkeleriyle Avrupa ve Amerika'da kurulmuş olan çeşitli davet teşkilâtları, yayınevleri, cami vakıfları ve öğrenci dernekleri, buldukları bölgelerde Suud Selefliliği yahut Vehhâbî öğretilerinin propagandasını üstlenmiş durumdadır. Koyu Batı kültürü aleyhtarlığı söz konusu kuruluş ve cemaatlerin en belirgin ortak karakteridir. Bu aleyhtarlığı siyasî alanlarda ve militer usullerle yürütmeyi hedefleyen,

⁴⁹ Krş. https://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Halife_Hafter

⁵⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2011, s. 640.

Batı kaynaklarınca “cihâdîler” diye nitelendirilen, Vehhâbîlik etkisindeki büyüklü küçüklü şiddet yanlısı organizasyonlar da çeşitli bölgelerde varlıklarını sürdürmektedir. Cezayir’deki *Cemâatu’s-Selefiyye li’d-Da’vâ ve’l-Kitâl* ve Endonezya’daki *Leşger-i Cihâd* bu tür teşkilâtlardandır.⁵¹

Vehhâbî hareketi, Osmanlı toplumu tarafından bir tür Hâricîlik ve isyan hareketi olarak mütalaa edildiği için,⁵² hem döneminde hem de Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki mutedil Müslümanlar tarafından tasvip görmemiştir. Bu nedenle de Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde doğrudan Suudi-Vehhâbî hareketin tesirinde kalan bir hareket olmamıştır.⁵³

Son zamanlarda Vehhâbî isminden ziyade Selefiyye adını daha çok benimseyen şiddet taraftarı bu hareket mensuplarının, özellikle Kafkasya, Afganistan ve Balkanlar’da mezhebin yayılması için bir kısım çalışmalara girdikleri gözlenmektedir.⁵⁴

5. Suud Selefilığının Ortadoğu Politikaları Üzerindeki Negatif Etkileri

Suudî Arabistan Krallığı, başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı devletlerle birçok alanda geliştirdiği ilişkiler sayesinde ve yanına aldığı BAE ve Mısır ile Ortadoğu siyaseti üzerinde belirleyici bir rol üstlenme gayretine girişmiştir.

İslâm düşüncesinden farklı bir İslâm algısını önceleyen Suud hanedanının, batılılardan gördüğü destek ve petrol ile hac gelirlerinden elde ettiği zenginliğin verdiği şımarıklık ve güç zehirlenmesiyle Ortadoğu siyaseti üzerinde yarattığı negatif etkileri birkaç maddede şöyle izah etmek mümkündür:

a) Yukarıda aktardığımız üzere, başta İngilizler olmak üzere bütün batılılar, Osmanlı’yı parçalama ve emperyalist emellerine kavuşma saikiyle Vehhâbî yayılcılığına göz yumdu ve Arap Yarımadasında bir Vehhâbî devletin kurulmasına destek verdiler. Böylece bütün dünyada Müslümanların hamisi konumundaki Osmanlı İmparatorluğu parçalandı ve batılilar Ortadoğu üzerindeki emperyalist emellerine ulaşmış oldular.

b) Batılıların diğer amacı, İslâm ile şiddet arasında bir bağ kurmaktır. Önce İngiltere ardından da ABD ve daha sonra da bütün batı dünyasının Vehhâbî anlayışı

⁵¹ Büyükkara, “Vehhâbîlik”, *DİA*, XXXXII/613-614.

⁵² Krş. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994, IV/1860, 1868; Neşet Çağatay, *İA*, “Vehhâbîlik” İstanbul, 1986, XIII/262-3.

⁵³ Öz, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s 640.

⁵⁴ Öz, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s 640; Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994, IV/1860, 1868; Neşet Çağatay, *İA*, “Vehhâbîlik” İstanbul, 1986, XIII/262-263.

destekleme eğilimlerinin arka planında, İslâm'ı, dinin en müsamahasız, en sert, en katı ve deyim yerindeyse “en kaba” yorumu demek olan Hanbelî öğretilerden beslenen Vehhabîlik⁵⁵ ile özdeşleştirerek monolitik bir İslâm imajı oluşturmaktı.⁵⁶ Batılıların bu amaçlarını gerçekleştirmede de başarılı olduklarını söyledik. Nitekim İngilizler, Selefilik-Vehhâbîlik üzerinden bütün Müslümanları ötekileştiren, dışlayan ve tekfir eden Hâricî anlayışı, İslâm dünyasının en dominant ve belki de en yaygın İslâm algısı haline getirmeyi başardılar.

c) Suudi Selefililiğinin Ortadoğu politikaları üzerindeki negatif etkilerden biri de üzerinde doğrudan etkin olduğu Hizbu'n-Nûr Partisi üzerinden Mısır'da Abdulfettâh Sisi cuntasının gerçekleştirdiği darbeye destek vermesidir. Suud yönetimi, Abdulfettah es-Sisi komutasındaki cunta yönetimine milyarlarca dolar yardım yapmayı taahhüt etti. Bunun üzerine Mısır'da yüzde 52 oy alan Muhammed Mursî başkanlığındaki iktidar, daha üzerinden bir yıl bile geçmeden bir darbeye devrildi. Suudi Arabistan ve bu tavrından cesaret alan darbeciler, Mısır'da kelimenin tam anlamıyla soykırımı andıran bir katliama imza attı ve bir Müslüman kıyımına soyundular: Cuntanın emriyle asker, polis ve ‘baltacılar’ denilen katliam şebekesi tarafından katledilen Mısırlıların sayısı binleri geçti. Mısır kan seline döndü ve sokaklar katliam kustu.⁵⁷ Bu olaylar, Suudi Arabistan'ın Ortadoğu politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşti.

d) Suud Hükümeti, kendi öncülüğünde kurulan Askeri Koalisyon Güçleri'yle Yemen'e müdahale etti. Nitekim Suudi Arabistan, desteklediği devrik lider Mansur Hadi'nin Sanaa'daki başkanlık koltuğuna tekrar oturması hedefiyle Birleşik Arap Emirlikleri, ABD, İngiltere ve Fransa'nın da içinde olduğu uluslararası bir savaş koalisyonu kurup komşusu Yemen'i havadan vurmaya başladı.⁵⁸ Kuveyt, Bahreyn, Katar, Fas, Sudan, Ürdün ve Mısır'ın yardım ettiği, ABD, İngiltere ve Fransa'nın lojistik ve istihbarat desteği sağladığı koalisyon güçleri, Yemen'deki Husi hedeflerine yıllardır hava operasyonları düzenliyor. Yemen'i adeta bir enkaza çeviren, halkı açlık sınırına getiren ve binlerce çocuğun açlıktan ölmesine sebep olan bu saldırıları Suud yanına aldığı Birleşik Arap Emirlikleri ile birlikte düzenliyor.⁵⁹

⁵⁵ Krş. Fazlurrahman, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981, 243-266.

⁵⁶ Krş. Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, s. 19 vd.

⁵⁷ Krş. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/misir-darbe-rejiminin-bedelini-oduyor/1193536>

⁵⁸ Krş. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz

⁵⁹ Krş. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz

e) Suud Hükümeti, yanına aldığı BAE, Mısır ve Bahreyn ile birlikte Katar'ı diplomatik, lojistik ve ekonomik ablukaya aldı. Suud rejimi tarafından Katar'ın diplomatik, lojistik ve ekonomik ablukaya alma nedeni olarak, Katar yönetiminin İran'a yakınlaşması, Râbîta mensupları ile İhvân-ı Müslimîn öncülerinin Katar'ı üs olarak kullanması sebep olarak gösterilse de, aslında bu tavır Vehhâbî anlayışı dışında gelişebilecek diğer düşüncelere karşı hazımsızlığının açık göstergesidir.

f) Suud Hükümeti, son dönemde Libya'da meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'ne karşı savaş başlatan, İslâmî hareketlere karşı duran, laik ve liberal kesim tarafından destek gören batı destekli Halife Hafter'e destek verdi. Libya'nın doğusundaki muhalif gruplara yönelik düzenlenen askeri operasyonlarda ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır'ın Hafter'e destek verdiği biliniyor.⁶⁰ Suudi rejimi, Halife Hafter'i destekleyerek Libya'yı parçalanmanın eşğine getirdi.

Sonuç

Suudi Selefilîği, bir taraftan kendi mezhebinden olmayanları ötekileştirme, dışlama, tekfir etme ve onlara karşı şiddet kullanmayı tecviz etme gibi yönüyle Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye tarafından inşa edilen ilk dönem Selflikten ayrıştığı gibi, diğer taraftan da 1979'daki Kâbe baskını sırasında isyan ederek binlerce kişinin katledilmesine yol açan ve Mesihçi-Mehdici unsurların eşlik ettiği Cüheyman el-Uteybî ile Afgan cihadında önemli yararlılıklar gösteren Abdullah Azzâm'ın öncülüğünde gelişen Cihâdî Seleflikten ciddi anlamda ayrışmaktadır.

Suud Selefilîği, gerçekte Vehhâbîlik tarihinin ilk başından itibaren Suudi Arabistan'ın kurumsallaşmış mezhebî ideolojisidir. Suudi Arabistan'ın kuruluşunda etkin bir güç olan Vehhâbîlik, 1930 sonrasında militer özelliğini hızla kaybederek kurumsallaştı. Özellikle ticaret, iş ve kamu yönetimi alanlarında çağdaş kanunlaştırma faaliyetleri yürürlüğe konuldu. Bilhassa petrolün çıkarılmasından sonra başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerle her sahada ilişkiler geliştirildi. Eğitimde modernleşme hamleleri yapıldı. Atılan bütün bu seküler adımlar yer yer din kaynaklı tepkilerin odağı oldularsa da artık "resmî" kimliğe sahip Vehhâbî ulemanın onayıyla meşrulaştırıldı.

⁶⁰ Krş. https://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Halife_Hafter

Cihâdî Selefîlik ise, Cüheymân el-Uteybî'nin öncülüğünde gelişen 1979'daki kanlı Mescid-i Haram baskını ile yeniden gün yüzüne çıkan harekettir. Kendilerine İhvân ismini veren cemaatin 1979 yılındaki kanlı Mescid-i Haram baskını, mesihçi-mehdîci unsurların eşlik ettiği ve Vehhâbî-Selefi fikriyatı zemininde kendisini ifade eden rejim karşıtı bir protesto eylemidir. Cüheymân el-Uteybî, Suud yöneticilerini, kâfirlerle dostluk kurmakla, ülkenin servetini onlara peşkeş çekmekle, kutsal toprakları onların asker ve bürokratlarına açmakla ve Arap Yarımadası'nda müşrik ve kâfirlere karşı cihâdî durdurmakla suçlamıştır. Bu yönüyle Cüheymân el-Uteybî önderliğinde gerçekleştirilen bu hareket, cihad kavramının öne çıkarıldığı, doğrudan Suudi rejimini devirmeyi amaçlayan siyasî bir hareket görüntüsü vermektedir. Cihâdî Selefîlik, Afgan cihadı sonrasında Üsâme b. Ladin ve Abdullah Azzâm tarafından temsil edilmiştir.

İngilizler, Suud Vehhâbîliği üzerinden bütün Müslümanları ötekileştiren, dışlayan ve tekfir eden Hâricî mantığı, İslâm dünyasında omurga konumuna yükselttiler. Günümüzde de Suud rejimi, bütün İslâm coğrafyasında Vehhâbîliği dominant İslâm algısı haline getirme gayretini sürdürüyor ve bütün politikalarını bu amaç doğrultusunda belirliyor.

Yaygın İslâm anlayışından tamamen farklı bir İslâm algısını önceleyen Suud Selfî rejimi, Ortadoğu siyaseti üzerinde olumsuz roller üstleniyor. Nitekim Suud Hükümeti, desteklediği Hizbu'n-Nûr Partisi üzerinden Mısır'da halkın oylarıyla iktidara gelmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursî'nin darbeyle iktidardan düşürülmesinde etkin rol oynadı. Bu tutumuyla Suud rejimi, binlerce masum Müslümanın katledilmesine yol açtı. Yine batılılar tarafından, Sünnîlikle zırnık kadar ilgileri olmadığı hâlde, Suud rejimi, Zeydî-Şîî Hûsiler bahane edilerek Yemen'e saldırtıldı. Nitekim Suudlular, kendi öncülüğünde kurdukları Askeri Koalisyon Güçleri'yle Yemen'e müdahale ederek ülkeyi harabeye çevirdiler. Yıllardır süren ve yoksul Yemen halkını perişan eden bu harekât binlerce çocuğun açlıktan ölmesine neden oldu. Ayrıca Suud rejimi, yanına aldığı BAE, Mısır ve Bahreyn ile birlikte, Hâricî-Vehhâbî anlayış dışındaki Müslüman kesime alan açtığı gerekçesiyle Katar'ı, yaptırımlar yoluyla diplomatik ve lojistik ablukaya aldı. Son günlerde Suud rejimi, meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'ne karşı savaş başlatan batı yanlısı Halife Hafter'e destek vererek Libya'yı bölünmenin eşiğine getirdi.

Mezhebi din yerine ikame edinen Suud Selefîliği, Cemil Meriç'in yerinde tespitiyle “şeytan insan için neyse İngiltere dünya için odur” dediği İngilizler ve diğer

batılı emperyalistlerin kendileri için çizdiği yolda hiçbir teamül, yasa, norm, uluslararası hukuk kuralı tanımadan hızla devam ediyor. Batılı emperyalistlerden gördüğü destek, ayrıca petrol ile hac gelirlerinden elde ettiği zenginliğin verdiği şımarıklık ve güç zehirlenmesiyle İslam dünyasının aleyhine icraatlarına devam ediyor.

Kaynaklar

ATAMAN, Muhittin (Yurdanur Kuşçu ile birlikte), “Suudi Arabistan’da Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”, *Alternatif Politika*, Cilt: 4, Sayı: 1, Şubat 2012, ss. 1-26.

BİÇER, Ramazan, *Küreselleşen Çağda İslam*, İstanbul, 2010.

-----, “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arka-Planı”, *Kelâm Araştırmaları*, 13: 1, 2015, ss. 1-11.

BODUR, H. Ezber, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), ss. 7-20.

BOWEN, Wayne H., *The History of Saudi Arabia*, Greenwood Press, 88 Post Road West, Westport, 2008, s. 120.

BÜYÜKKARA, *İhvan’dan Cüheyman’a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik*, İstanbul, 2004.

-----, *Kâbe’nin İşgali*, İstanbul, 2005.

-----, “Vehhâbilik”, *DİA*, (XXXXII/611-615), Ankara, 2012.

-----, “Selefliğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cüheyman el-Uteybî ve Cemaati”, *Marife*, 9/3, ss. 21-46.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (İ. Agâh Çubukçu ile beraber), Ankara, 1985.

-----, *“Vehhâbilik” İA*, (XIII/262-3), İstanbul, 1986.

ECER, Ahmet Vehbi, *Tarihte Vehhâbi Hareketi ve Etkileri*, Ankara, 2001.

FAZLURRAHMAN, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981.

CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1994.

EFEĞİL, Ertan, “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2013, Cilt: 5, Sayı: 53, ss. 104-113.

FAZLURRAHMAN, *İslâm*, Çev. Mehmet Dağ-S. Mehmet Aydın, İstanbul, 1981.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir, 2008.

HİCÂZÎ, Ekrem, *Dirâsât fi’s-Selefiyyeti’l-Cihâdiyye*, Kâhire 2016.

İBRAHİM, Fuâd İbrahim, *es-Selefiyyetu'l-Cihâdiyye fi's-Suûdiyye*, Beyrut 2009.

KUBAT, Mehmet, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2015.

-----, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 235-251, Ankara, 2004.

-----, “Geleneksel Selefi Anlayış İle Neo-Selefi Tavır Arasındaki Bazı Temel Farklar”, *Selefilik*, ss. 155-160, Konya, 2016.

-----, “Selefiyye İle Neo-Selefliğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, *İNİJOSS*, Cilt: 6, Sayı: 2, Malatya, 2017, ss. 130-148.

KUŞÇU, Yurdanur (Muhittin Ataman ile birlikte), “Suudi Arabistan’da Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”. *Alternatif Politika*, Cilt: 4, Sayı: 1, Şubat 2012, ss. 1-26.

KURŞUN, Zekeriyya, “Suudi Arabistan”, *DİA*, (XXXVII/581-584), İstanbul, 2009.

KURT, Halil “Suudi Arabistan”, *DİA*, (XXXVII/580-581), İstanbul, 2009.

MAMDANİ, Mahmud, *İyi Müslüman, Kötü Müslüman, Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökenleri*, Çev. Sevinç Altınçekiç, İstanbul 2005.

ÖZ, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2011.

SARIKAYA, Saffet, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, İstanbul, 2011.

TURAN, Abdulkadir, (Ahmet Yücedağ ile birlikte), *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslâm Politikası*, İstanbul, 2019.

YÜCEDAĞ, Ahmet, (Abdulkadir Turan ile birlikte), *Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslâm Politikası*, İstanbul, 2019.

İnternet Kaynakları

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katara-yonelik-abluka-1-yasinda/1165857>

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz

www.binbaz.org.sa/Display.asp?f=bz017-1l.htm

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQ2hpbmHigJNTYXVkaV9BcmFiaWFfcmVsYXRpb25z>

<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0259.xml>

<https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/KingdomForeignPolicy/Pages/ForeignPolicy24605.aspx>

<http://martinkramer.org/sandbox/reader/archives/khomeinis-messengers-in-mecca/>

<https://theconversation.com/why-is-saudi-arabia-suddenly-so-paranoid-85784>

<http://sdam.org.tr/image/foto/2018/03/18/Bolgesel-Guc-Denkleminde->

[Katar_1521366977.pdf](#)

https://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Halife_Hafter

MALATYA İLİ ÖRNEĞİ: NİTELİKLİ İŞGÜCÜ PİYASASI, EĞİTİM, BÜYÜME VE BÖLGESEL FARKLILIKLAR

Sefa SEZER

Giriş

Eğitim, toplum yaşayışında yer edinmek için edinilen bilgi, beceri ve anlayışlar olarak nitelendirilmektedir. Eğitim geniş anlamda, bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçler olarak bilinmektedir. “İstenilen davranışı geliştirme süreci” olarak da tanımlanabilen eğitim önemli bir süreçtir. Eğitim, insana dönük bir hizmet; okullar da eğitim hizmetini üreten bir örgüt ve yapı; eğitim ve okul yönetimi de uygulamalı ve disiplinler arası insani bir çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır. Yükseköğretim, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin temel belirleyici haline gelmiş, bu niteliği de herkes tarafından kabul edilmiş bir sistemdir.

İşgücü, bir ülkede emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden ve bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan, iktisadi faaliyete katılan kısmı olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak işgücü istatistik kavramı olarak, 14 yaşından büyük ve 65 yaşını geçmeyen ve gelir elde edilecek bir işte çalışanların toplamını ifade eden bir kavram olarak bilinmektedir. Nitelikli iş gücü, herhangi bir piyasada sektör üzerinde eğitim almış ve o iş üzerinde gerekli bilgiye sahip, uzlaşmış insan gücü olarak bilinmektedir. Herhangi bir sektörde veya genellikle tüm iş alanlarında geçerli bir kimliktir. İşini bilen, işe hakim olan ve o iş konusunda tüm alt yapı eğitimini almış kişilerin iş bulması hiç bir zaman zor olmayacaktır. Sektörde kişinin sahip olduğu özellikleri oldukça önemli ve değerlidir.

İşgücü piyasası içerisinde, arz ve talebin etkin bir şekilde yorumlanabilmesi için işgücü piyasası verileri oldukça önemli bir konudur. Farklı yöntemler ve uygulamalar kullanılarak 2007 yılından itibaren yapılan araştırmalar, 2009 yılından itibaren yılda iki defa yapılmaktadır. 2011 yılından itibaren işgücü piyasası veri çalışmaları, TÜİK işbirliği ile sürdürülmektedir.

Ekonomik büyüme, bir ülkede üretilmiş olan malların ve hizmetlerin kapasitesinde, veriminde ve etkinliğinde ortaya çıkan artış olarak adlandırılan bir

kavramdır. Ülke içerisinde ekonomik büyümenin ölçülmesi için yararlandığımız değişken ise Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'dır. Böylece ekonomik büyüme, bir ülkedeki gayri safi yurt içi hasıladaki artışı gösteren bir kavramdır.

Günümüzde bölgesel farklılık olarak bölgelerarası gelişmişlik farkları, dünyanın çoğu yerinde en önemli sorunlardan biri olarak bilinmektedir. Sosyo - ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi, ülkelerin kendi içinde de görece olarak gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler farkı bulunmaktadır.. Ülke içindeki bu gelişmişlik farkları pek çok sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bu sebeple, ülke genelinde sosyo-ekonomik bütünleşmeyi sağlamak amacıyla, bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik önemli çalışmalar devam etmektedir.

Bölgesel kalkınma yönünden eğitimin en temel belirleyicilerinden birisi olduğu kabul görmektedir. Eğitim düzeyi ile teknolojik ilerleme arasındaki pozitif ilişki küreselleşme döneminde her basamakta yer almıştır. Beşeri sermaye üzerinden kişi başına gelir düzeyini etkilemenin yanında, gelir düzeyinin artışı üzerinde önemli ölçüde etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple, işgücünün niteliğinin yükselmesine bağlı verimlilik artışının yanında, çağdaşlaşma olarak da adlandırılan, toplumun yeniliklerden yararlanma kapasitesinin artması da etkili olmaktadır. (İzmirlioğlu, 2001)

İktisadi olarak eğitim makro iktisadi boyutta ele alındığı zaman; ekonominin değişen politika sürecine uygun nitelikte işgücü arz kaynak ihtiyacının sağlanması yanında, teknolojik ve küreselleşme yeniliklerin üretim sürecine aktarılmasını kolaylaştırarak ekonomi refahının yükselmesini sağlamaktadır. İşgücü politikası etkinliğinin artması; büyümenin ve kalkınmanın verimli bir şekilde hızlanmasına, rekabet politikası gücünün yükselmesine ve uzun dönemde istihdam faaliyetlerinin genişlemesine katkı sağlamaktadır. (İzmirlioğlu, 2001)

İktisadi olarak makro iktisadi analizde beşeri sermaye faktörü olarak ele alınmaktadır. Beşeri sermaye; eğitim, deneyim ve sağlık gibi tüm demografik özellikleri geniş bir perspektif olarak yansıtmaktadır. (İzmirlioğlu, 2001)

Ülke genelinde beşeri sermaye faktörünün ölçülmesinde; yaş gruplarına göre okullaşma oran verileri, nüfusun ortalama eğitim süreci ve eğitim süresi, eğitim harcamalarının gayrisafi yurtiçi hâsıladaki payı ve kişi başına eğitim harcamaları, okur - yazarlık oranı gibi göstergeler yer almaktadır. (Ş.Çalışkan, 2013)

Uluslararası süreçte ülkeler arasında güçlü ve verimli olmanın öncüsü, etkin ve istikrarlı bir gelişime açık ekonomiye sahip olmak gerekir. Birbirine denk iş gücü istihdamı ve mesleki eğitim stratejisinin incelenmesi, ekonominin işgücü kaynak ihtiyaçlarına karşılık olarak yeterli bir şekilde iş gücü yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. (Altınışik, 2012)

Kalkınmanın beyni ve ana merkezi olan bireyin bilinçlenmesi, çalışma, öğrenme ve düşünme isteği ile donatılmasını gerekmektedir. En temel yol eğitimden geçmektedir. (Peker, 2012). Beşeri sermayeyi güçlendirmek, emek gücünün kalitesini arttırmak ve yeni iş alanlarına işgücü istihdam sağlamak, alınan nitelikli eğitim ile mümkün olmaktadır. (Altınışik, 2012)

Ülkelerin siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri eğitimidir. Eğitim bireylere sağladığı özel yararlar yanında aynı zamanda toplum ve sosyal politikalar açısından türetmiş olduğu faydalar sebebiyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamaktadır. (Peker, 2012)

A.Kurtkan'a göre eğitim, önemli fonksiyonları meydana getiren bir süreçtir. Ekonomi yönünden gelişmekte olan ülkelerde eğitim yolu ile halkın etkili, verimli bilgi ve beceri kazanması hızlı bir süreçte ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. (Ş.Çalışkan, 2013)

İşgücü piyasası, işgücü arzı ve talebinin karşılaşarak iş emek gücünün fiyatı olan ücret düzeyinin ve çalışma koşullarının belirtildiği piyasalar olarak adlandırılmaktadır. İşgücünü arz edenler ile işgücünü talep edenlerin bulunduğu ortam olan işgücü piyasaların etkin işleyişi için arz ve talep yönünün nitelik ve nicelik anlamında analizlerinin yapılmasını gerekli kılmaktadır. (Kalkan, 2017)

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler, üniversitelerin geleceğe yön vereceğine inanmaktadırlar. Modern çağımızın en önemli belirleyici etmenleri olan teknoloji ve bilim toplumu seviyesine ulaşmamız, akılcı, etkili, verimli bir şekilde insan gücü kaynaklarımızı kullanmamız, maddi kaynaklarımızı güçlü ekonomik şekilde değerlendirmemiz ve sosyal olarak kökleşmemizde en büyük görev yükseköğretim kurumlarına düşmektedir. Yüksek öğretim kurumları, 'nitelikli iş gücü ve üniversite' başlığı altında yaşanan problemleri göz önünde bulundurarak artan rekabetçi bir yapı karşısında var olan öğrencileri ve mezun olan gençleri, işsizleri kendi bünye sistemlerinde tutmak, yeni öğrenci kazanmak amacıyla öğrenci birikimi üzerinde

değişkenleri hakkında bilgi sahibi olmak, öğrencilerin öğrenimine devam ederken gelişim, mesleki yetenek ve sadakat düzeyini belirli aralıklarla takip etmek, öğrenimi sırasında istihdam için ‘Üniversitede İş Var, İş Kampüsü’ gibi birimler açmak ve öğrencinin mezuniyet sonrası aldığı unvan ile gençlerin iş piyasasına atılım gücünü arttırmak ve mesleki bölümü ile alakalı iş istihdamı yaratmak yükseköğretim kurumlarının gençler üzerinde temel görevi olması gerekmektedir. (Aktaş,2017:621)

Malatya ilinin iş piyasası içerisinde, üniversite öğrencileri arasında öğrenim sırası ve mezuniyet sonrası iş bulma sürecine ilişkin beklentiler farklılaşmakta, bu durum da gençlerin mesleki gelişim sürecini etkilemektedir. Kariyer hedefleri arasında yeni iş hayatına atılacak gençler için uzun vadeli gelişimi, ekonomi ve sosyal yönden önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle, üniversiteli gençlerimizin öğrenim sırası ve mezuniyet sonrası iş bulma sürecinin sağlıklı, verimli ve kendi branşında güçlü adımlar atmasını sağlayacak etmenler ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Nitelikli iş gücü kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde sağlanması için, istihdam edilenler ve işsiz insanlardan oluşan hiyerarşik ve modül olarak analizinin yapılması gerekmektedir. İşgücü arz ve talep dengesinin sağlanması da nitelikli işgücü ihtiyacının belirlenmesinde kullanılan en önemli etmendir. (Atar, 2014)

Bu sempozyum çalışmamız, Malatya ilinde üniversite öğrencilerinin, mezun gençlerin, iş sahibi ve işsiz insanların farklı gelişen sosyal ve demografik koşulları da farklı şekilde gelişmesinin de dahil edilerek mesleki iş gücü ihtiyacının sağlanması, gençlerin bölgesel kalkınma politikası içerisinde, bölgesel eğitim farklılığı gözetilmeden iş istihdamının yaratılması ve gençlerin eğitimi vizyon odaklı tüm yönlerinin değerlendirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Literatür

2017 yılında Türkiye’de yüksek oranlı ekonomik büyüme görülmüştür. 2018 yılı içerisinde de devam eden ekonomik büyüme, istihdam teşviklerinin etkisiyle işsizlik oranı yılın ilk yarısında azalış eğilimi göstermiştir. 2018 yılı ikinci yarıyı itibariyle ekonomik dengelenme sürecine girilmesinin etkisiyle büyüme oranı çok az bir oranda düşüş yaşanmıştır. Buna bağlı olarak işsizlik oranlarında bir miktar artış gözlenmiştir. Net olarak istihdam artışı son dönemde düşüş göstermiştir. 2018 Eylül ayı döneminde, bir yıl süresince oluşturulan net istihdam 266.000 kişi olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında Türkiye’de genel olarak 15 ve daha yukarı yaştaki insanların oluşturduğu işsiz sayısı 2019 yılı Ocak döneminde, 2018 yılının aynı dönemine göre 1.259.000 kişi artarak 4.668.000 kişi olmuştur. İşsizlik oranında ise 3,9 puanlık artış ile %14,7 seviyesinde bir değer tespit edilmiştir. Aynı dönemde; tarım dışı işsizlik de ortaya çıkarak oranın 4,1 puanlık artışı ile %16,8 olarak bir değer ortaya çıkmıştır. 15-24 yaş aralığı olan genç nüfusta işsizlik oranı 6,8 puanlık artış ile %26,7 değeri elde edilirken, 15-64 yaş grubu olan nüfusta ise bu oran 3,9 puanlık artış ile %15,0 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de işgücü ile ilgili yapılan çalışmalarda ‘Genç İşsizlik’ ön plandadır. Yükseköğretime devam eden öğrenci kendi alanında bireysel ilerleyeceğini, uzlaşacağını, bölümü ve departmanında kariyer olarak devam edeceğini ve tamamladığı öğrenim programı ile girişimcilikte bulunmak istemektedir. Fakat süreçte yaşanan işsizlik problemi, istihdam gelişimi açısından büyük bir problem oluşturmaktadır. İşsizlik seviyesinde, 2017 demografik özellikleri ve işgücü istihdam problemleri verilerine baktığımızda ‘Genç nüfus’ ön plana çıkmaktadır. (Murat,1995: 179). Böylece üniversite mezunu gençler kendi bölümünde iş bulma arayışından vazgeçerek, farklı alanlarda çalışmaya başlamaktadırlar. Çalışanın mezuniyet durumu ve çalıştığı departman – iş uyum problemi artmaktadır. Böylece bölgesel kalkınma yönünden ve iş gücü piyasasında nitelikli işgücü ihtiyacı karşılanamamakta, mesleki eğitim bünyesinde eğitim ve ekonomi istihdam dengesi yaratılamamaktadır.

Gençlik ve işsizlik konu başlığı altında yapılan araştırmalar incelendiğinde, ulusal ve uluslararası beklentisi içerisinde gençlerin iş arama eylemlerinin arttığı gözlenmektedir. Üniversite mezun öğrencilerin iş bulacakları süre ile ilişkili durum bağlamında araştırmaların sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası çalışmalar kapsamında sınırlı da olsa işsizlik konusu üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Salih Dursun ve Serpil Aytaç’ın yapmış olduğu çalışmalarında, üniversite son sınıfta okuyan gençlerin işgücü ve işgücü istihdam piyasası ile ilgili beklentiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, üniversite son sınıfta okuyan gençlerin iş bulma ümidi, iş önceliği umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili analizler gerçekleştirilerek, bu değişkenler kapsamında cinsiyetler açısından kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki anlamlı farklılıklar ortaya konmuştur. (Dursun ve Aytaç,2012: 373)

Ensari Hoşçan ve Deniz Levent'in yapmış olduğu çalışmalarda ise, üniversite gençlerinin iş beklentilerine değinilmiştir. Yapılan araştırmalarda, üniversite son sınıfta farklı bölüm okuyan 428 gencin beklentilerinin neler olduğu, beklentilerin öğrencilerin niteliklerine göre değişip değişmediği çeşitli araştırma ve geliştirme yöntemleri ile ele alınmıştır. Araştırmada yer alan 428 öğrencinin yarısından fazla kendi öğrenim gördükleri bölümde iş bulamayacaklarına inanmışlardır. Ayrıca bu araştırmada farklı bir sorun da elde edilmiştir. Bu sorun ise; daha fazla para kazanma gerekçesi ile öğrencilerin kendi öğretim alanı dışında çalışmak istemesidir. Bu şekilde yapılan çalışma ile; öğrencilerin mezun oldukları ve öğrenime devam ettikleri alan ile iş bulma beklentileri arasında da anlamlı ve fark edilebilecek bir sorun tespit edilmiştir. (Ensari ve Deniz, 1992: 60-61)

Son araştırmamıza Ritchie ve diğer arkadaşlarının çalışması ile sonlandırarak,100 işletme öğrencileri ile yaptıkları maaş ve iş bulma beklentileri ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre öğrencilerin maaş beklentilerinin işverenin maaş teklifinin üzerinde olduğu, maaş beklentisi ile öğrencilerin not ortalaması arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. (Ritchie ve diğerleri,2017: 1)

Çalışmalardan yola çıkıp sonuç olarak; gençlerin öğrenim sırası ve mezuniyet sonrası iş bulma sürecine ilişkin beklentileri ve istihdam problemleri esas alınmıştır. Bu şekilde üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının iş bulmayı düşündükleri sürecin uzunluğu sebebiyle değişimin belirlenmesi uygulama periyotları ile analiz edilmeye çalışılmıştır. (TÜİK, 2016)

Türkiye'de 2019 yılı Ocak verilerine göre, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayınlanan raporda, 2018 yılı Aralık ve 2019 yılı Ocak, Şubat aylarını kapsayan dönemde işgücü istatistiklerine göre, işgücü önceki yılın aynı dönemine göre 387.000 artarak 31.825.000 kişi olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı Ocak 2019 döneminde % 13,3 olarak gerçekleşmiştir. Ocak 2019 döneminde toplam istihdam 27.157.000 kişi düzeyinde bir değere sahiptir. Mevsim etkilerinden arındırılmış veriler dikkate alındığında bir önceki aya göre % 0,4 puan azalan istihdam oranı % 45,9 olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2019)

Üniversite döneminde gençler için, farklı sosyal ortam ve konular ön plana çıktığı için öğrencilerin ilk dönemlerde bu tür farklı durumlar ilgi odağı olmaktadır. Bu süreç uyum süreci olarak adlandırılır. Gençler üniversite ilk dönemlerinde uyum ve

alışma sürecini tamamladıktan sonra öğrenim sırasında ve mezuniyet sonrası yapacaklarını sorgulamaktadırlar. Öğrenim sırasında mezuniyet temel nokta olup, mezuniyet sonrası en büyük amaç iş bulabilmektir.(Dursun ve Aytaç,2012: 384)

Genel olarak Türkiye’de devam eden, en büyük sorun haline gelen ‘gençlik ve işsizlik olgusu’ herkes tarafından problem olarak bilinen bir tablo olarak görülmektedir. (Berry,2011)

2017 yılında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yapılan araştırmaya göre; 2016 yılında genel işsizlik oranı % 10,9’dur. Genel oran karşısında % 19,6 oran ise genç işsizlik oranını ifade etmektedir. 2017 yılında ise genel işsizlik oranı % 13 seviyesine yükselmiştir. Bu oran karşısında yaşları 18 – 24 aralığında değişen genç işsizlik oranı ise % 24,5 seviyesine ulaşmıştır. Vizyon açısından bu oranlar, gençlerimizin öğrenim gördüğü ve mezun olduğu alanı ile kendini geliştiremeyeceğini, kariyer basamaklarında ilerleyemeyeceğini ve iş bulma ümidinin yıkılacağını göstermektedir. (TÜİK, 2017)

Gençlik ve işsizlik konu başlığı altında yapılan araştırmalar incelendiğinde, ulusal ve uluslararası beklentisi içerisinde gençlerin iş arama eylemlerinin arttığı gözlenmektedir. Üniversite mezun öğrencilerin iş bulacakları süre ile ilişkili durum bağlamında araştırmaların sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası çalışmalar kapsamında sınırlı da olsa işsizlik konusu üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Salih Dursun ve Serpil Aytaç’ın yapmış olduğu çalışmalarında, üniversite son sınıfta okuyan gençlerin işgücü ve işgücü istihdam piyasası ile ilgili beklentiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, üniversite son sınıfta okuyan gençlerin iş bulma ümidi, iş önceliği umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili analizler gerçekleştirilerek, bu değişkenler kapsamında cinsiyetler açısından kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki anlamlı farklılıklar ortaya konmuştur. (Dursun ve Aytaç, 2012: 373)

Ensari Hoşcan ve Deniz Levent’in yapmış olduğu çalışmalarında ise, üniversite gençlerinin iş beklentilerine değinilmiştir. Yapılan araştırmalarda, üniversite son sınıfta farklı bölüm okuyan 428 gencin beklentilerinin neler olduğu, beklentilerin öğrencilerin niteliklerine göre değişip değişmediği çeşitli araştırma ve geliştirme yöntemleri ile ele alınmıştır. Araştırmada yer alan 428 öğrencinin yarısından fazla kendi öğrenim gördükleri bölümde iş bulamayacaklarına inanmışlardır. Ayrıca bu araştırmada farklı bir

sorun da elde edilmiştir. Bu sorun ise; daha fazla para kazanma gerekçesi ile öğrencilerin kendi öğretim alanı dışında çalışmak istemesidir. Bu şekilde yapılan çalışma ile; öğrencilerin mezun oldukları ve öğrenime devam ettikleri alan ile iş bulma beklentileri arasında da anlamlı ve fark edilebilecek bir sorun tespit edilmiştir. (Ensari ve Deniz, 1992: 59-64)

Son araştırmamıza Ritchie ve diğer arkadaşlarının çalışması ile sonlandırarak,100 işletme öğrencileri ile yaptıkları maaş ve iş bulma beklentileri ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre öğrencilerin maaş beklentilerinin işverenin maaş teklifinin üzerinde olduğu, maaş beklentisi ile öğrencilerin not ortalaması arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. (Yumurtacı, 2018)

Çalışmalardan yola çıkıp sonuç olarak; gençlerin öğrenim sırası ve mezuniyet sonrası iş bulma sürecine ilişkin beklentileri ve istihdam problemleri esas alınmıştır. Bu şekilde üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının iş bulmayı düşündükleri sürecin uzunluğu sebebiyle değişimin belirlenmesi uygulama periyotları ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Sempozyumun Problemi

Araştırmanın problem başlığı, “Malatya İli Örneği: Nitelikli İşgücü Piyasası, Eğitim, Büyüme ve Bölgesel Farklılıklar” şeklinde hazırlanmıştır.

Bu çalışma ile Malatya ilimizde üniversite öğrencilerinin öğrenim dönemi ve mezuniyet sonrasında iş bulabilme, kendi alanlarında ilerleme ve nitelikli işgücü yetiştirme beklentilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca, eğitim ve öğretim ortamının kalitesini arttıracak ve eğitim - öğretim ortamında bulunan öğrenci ve gençlerin motivasyonlarının artacağı düşünülmektedir.

1.2. Sempozyumun Amacı

Sempozyumun amacı, Malatya İli Sınırları İçerisinde Türk İktisadi, Ekonomi, Eğitim Sisteminde piyasada ki iş talep, arz, kalifiye işgücü potansiyeli, alanında uzlaşmış bölüm departman işgücü ihtiyacının verimli bir şekilde sağlanması ve yüksek öğretim kurumlarında üniversite öğrencilerinin ve gençlerinin nitelikli işgücü mesleki eğitiminin konusu adı altında işbaşı eğitiminin verimli işlenişi, yönergesi, içerikleri, eğitim kademelerinde iş pedagojisi adı altında yapılan konu başlığı, içindekiler bölümünün geliştirilmesi ve güncelleştirilmesi, nitelikli işgücü mesleki eğitimi adı altında dersi verecek eğitmenlere dersin pedagojisi ile ilgili hizmet içi eğitim

faaliyetleri, eğitim içerisinde mesleğini yürütebilecek işgücü esaslarını etkin ve verilmek istenen bilgiyi, mesajı güçlü aktarmak için eğitmenlere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Türkiye İş Kurumu birbirleri ile iş birliği içerisinde yapılacak ‘Üniversite de İş Var’, ‘Ortaöğretim Kurumları arasında Geleceğim Mesleğim ve Staj’ projelerinin, tüm ortaöğretim ve üniversite kademelerinde bölgesel farklılık gözetilmeden yaygınlaştırılması, projelerin ve işbaşı eğitimlerin olması gereken sonucu verebilmesi için gerekli materyal, ekonomi pay gücü, eğitmenlere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Türkiye İş Kurumu işbirliği ve protokol çalışmaları ile yer almasından dolayı üniversitede ki fakülteler ve meslek yüksek okulları, ortaöğretim kurumlarında ise kalfalık, ustalık ve usta öğreticilik bünyesinde yer alan bölüm ve alanlar ile ilgili, Malatya ili içerisinde nitelikli işgücü potansiyeli ve eğitim konusunda üniversite öğrencileri, mezunlar, çalışanlar ve işsizler açısından gelişim düzeyi ile konuyu farkındalık süreci ile ilgili maddeler, problemler ve öneriler hakkında detaylı araştırmalarda bulunmaktadır.

Malatya ilindeki gençlerin mevcut problemlerinden ekonomik, eğitim – öğretim, sosyo – kültürel, psikolojik ve öğretim sorunları içerisinde yer alan meslek kaygısı konularını ele alarak eğitimde yapının sağlanmasına katkı sağlamaktır. Üniversite öğrencilerinin mezuniyet dönemi sonrası iş bulma beklentilerini ve işgücü istihdam problemleri ile ilgili bakış açıları hakkında detaylı bilgiler elde etmektedir.

1.3. Sempozyumun Önemi

Araştırmanın önemi olarak, Bu sorunların nedeninin tespit edilerek çözülmesinin eğitim ve öğretim ortamının kalitesini arttıracak ve eğitim - öğretim ortamında bulunan öğrenci ve gençlerin motivasyonlarının artacağı düşünülmektedir.

Tablolar ve Şekiller

Aşağıda ‘Malatya İli Örneği: ‘Nitelikli İşgücü Piyasası, Eğitim, Büyüme ve Bölgesel Farklılıklar’ başlığı altında ‘Nitelikli İşgücü Piyasası, Eğitim, Büyüme ve Bölgesel Farklılıklar’ konusu Malatya iline ait işgücü, eğitim, büyüme ve bölgesel gelişim, farklılar bilgilerine ait veriler tablo ve şekil olarak verilmiştir.

MALATYA İLİNİN SOSYO – EKONOMİK YAPISI

Malatya İlinin Nüfus, Göç Durumu

2018 yılı verilerine göre Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları elde edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, Malatya ilinin toplam nüfusu 31 Aralık 2018 tarihinden itibaren 797.036 değeri elde edilmiştir. Malatya ili içerisinde en fazla nüfusa sahip ilçe 304.839 kişi ile Yeşilyurt ilçesi olurken ikinci sırada ise 295.821 kişi ile Battalgazi ilçesi olmuştur. Malatya ili bu veriler ve nüfus sayıları ile ülke genelinde 28.sırada yer almıştır. (TÜİK, 2018)

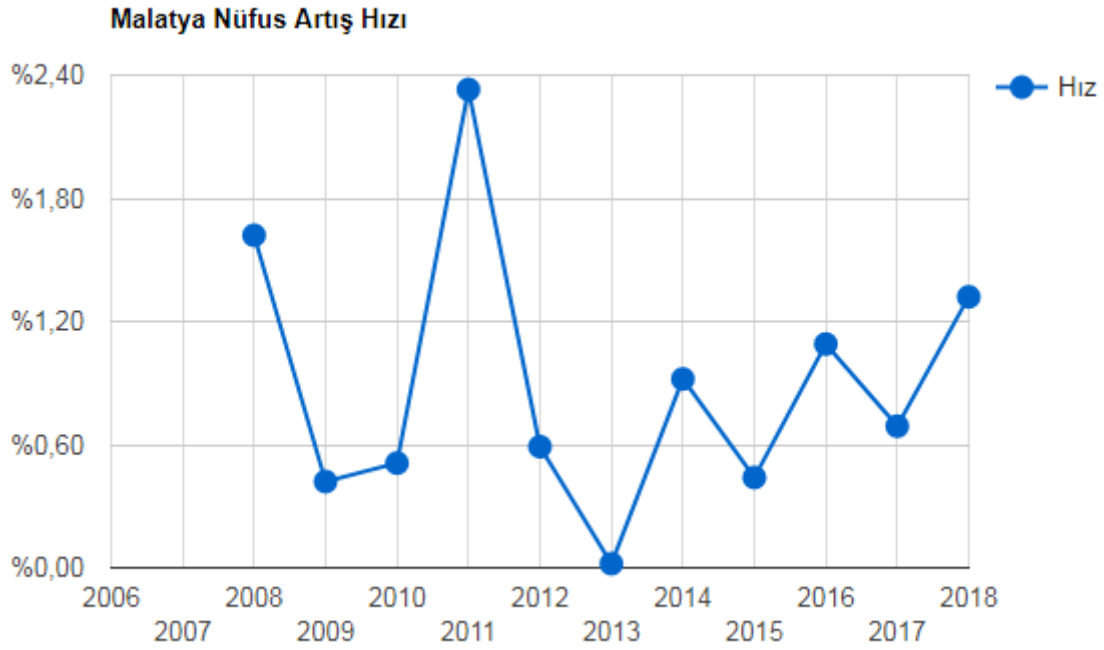
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Malatya ili nüfusunun geçen yıla göre oranla 10.360 kişi artış göstermiş ve 797.036 kişi olmuştur. Aşağıda Tablo 1’de 2018 yılına ait Malatya ilinin, ilçelerinin nüfus ve idari yapısı verilmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 1 Malatya İlinin, İlçelerinin Nüfus ve İdari Yapısı, 2018

MALATYA İLİNİN, İLÇELERİNİN NÜFUS VE İDARİ YAPISI, 2018			
İLÇE İSİMLERİ	TOPLAM	ERKEK	KADIN
Akçadağ	35.359	18.475	16.884
Arapgir	10.868	5.542	5.326
Arguvan	8.157	4.144	4.013
Battalgazi	295.821	145.252	150.569
Darende	29.045	14.631	14.414
Doğanşehir	39.454	20.103	19.351
Doğanyol	4.420	2.237	2.183
Hekimhan	22.867	11.593	11.274
Kale	6.100	3.009	3.091
Kuluncak	8.384	4.222	4.162
Pütürge	15.049	7.363	7.686
Yazhan	16.673	8.530	8.143
Yeşilyurt	304.839	151.776	153.063
TOPLAM	797.036	396.877	400.159

Kaynak: T.C. Malatya Valiliği, 2019

2018 yılı verilerine göre Malatya ilinde 797.036 olan nüfus, geçen yıla göre % 1,32 oranı ile 10.360 kişi artmıştır. Bu nüfusun % 49,70 oranı ile 396. 877 kişi erkek, % 50,21 oranı ile 400.159 kişi ise kadın cinsiyet sayılarından oluşmaktadır. (Malatya Nüfusu, 2019)

Şekil 1 Malatya İli Nüfus Artış Hızı, 2019

Kaynak: Malatya Nüfusu, 2019

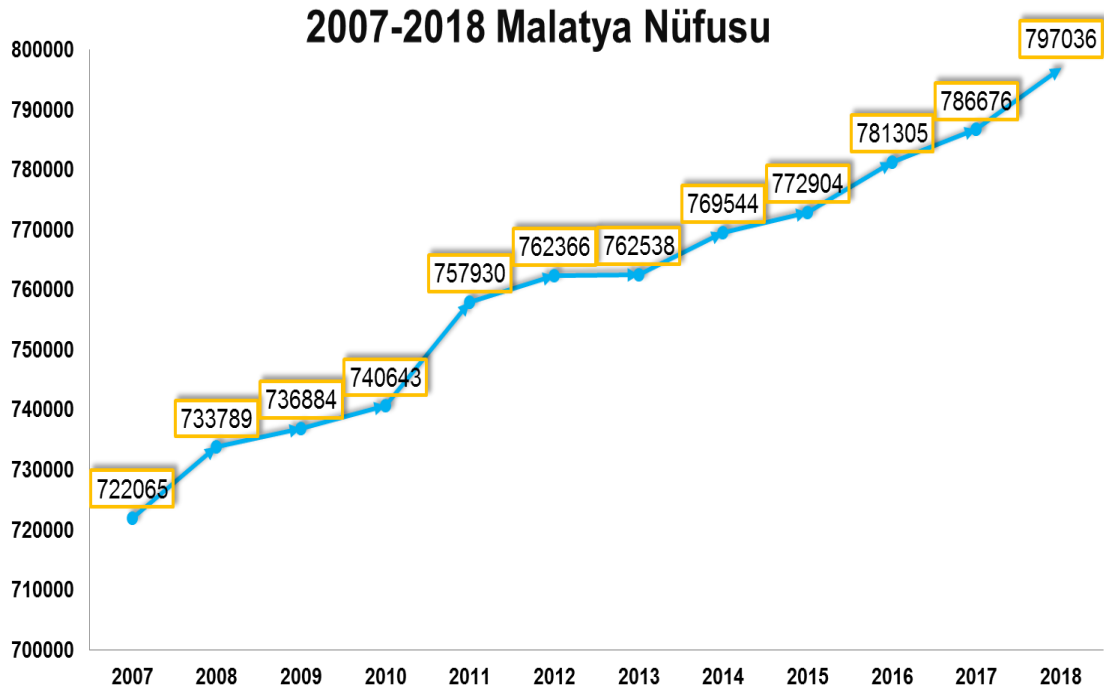
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin merkez ilçeleri Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde nüfusun azaldığı görülmektedir. Diğer ilçelerde ise nüfusun arttığı sonucu verilerine ulaşılmıştır. Malatya ilinin ilçelerinde en yüksek artışın 6.132 kişi ile Hekimhan ilçesinde yaşandığı belirtilmiştir. Malatya ilinin ilçelerinde en yüksek nüfus düşüşünün yaşandığı ilçe ise 11.246 kişi azalışı gösteren Battalgazi ilçesi olmuştur. (T.C. Malatya Valiliği, 2019)

Tablo 2 2006 - 2018 Yılları Arasında Malatya İlinde Yaşanan Nüfus Artış Hızı, 2018

2006 – 2018 Yılları Arasında Malatya İlinde Yaşanan Nüfus Artış Hızı, 2018		
Yıl	Malatya Nüfusu	Artış Hızı
2008	733.789	% 1.62
2009	736.884	% 0.42
2010	740.643	% 0.51
2011	757.930	% 2.33

2012	762.366	% 0.59
2013	762.538	% 0.02
2014	769.544	% 0.92
2015	772.904	% 0.44
2016	781.305	% 1.09
2017	786.676	% 0.69
2018	797.036	% 1.32

Kaynak: Malatya Nüfusu, 2019

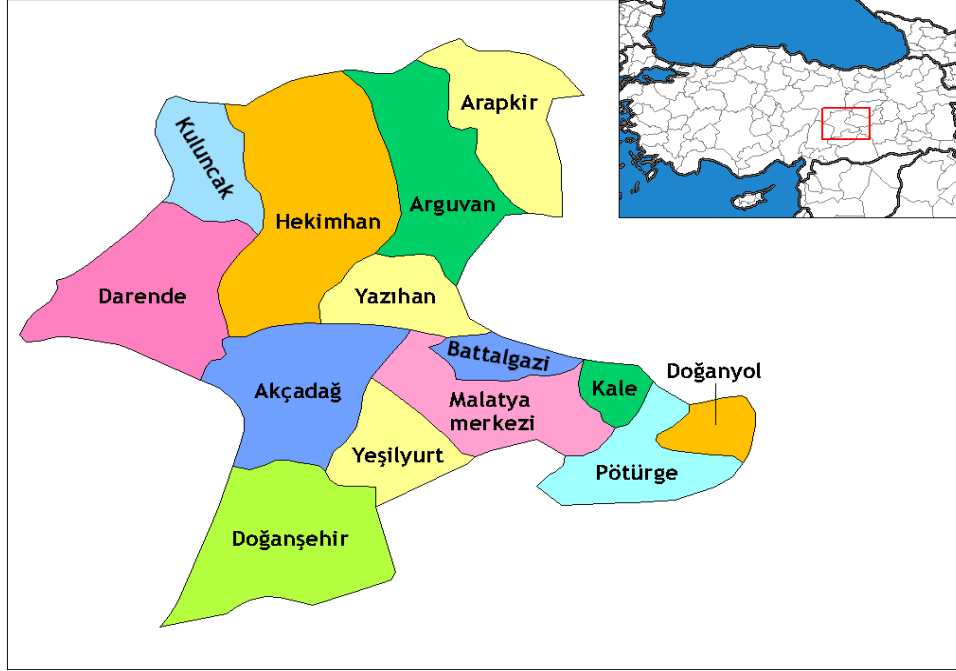

Sekil 2 Malatya İli 2007 - 2018 Yılları Nüfus Dağılımı Sekli Ana Hattı. 2018

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2018

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan araştırmaya göre, toplam nüfus itibarı ile Malatya'nın 81 il içerisinde 28. sırada yer aldığı belirtilirken, 2018 yılında Malatya'nın nüfus artış hızının ise binde % 13,1 olarak gerçekleştiriliği sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan ilgili araştırmada son veri ise, Malatya ilinin Nüfus artış hızına Türkiye'de 81 il içerisinde 58. sırada yer aldığı verisi elde edilmiştir. (T.C. Malatya Valiliği, 2019)

Malatya ilinde Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde 13 İlçe Belediyesi bulunmaktadır. Ayrıca; 717 Mahalle yer almaktadır. (T.C. Malatya Valiliği, 2019)

Şekil 3 Malatya İlinin, İlçelerinin Yapısı
Kaynak: T.C. Malatya Valiliği, 2019

Tablo 3 Malatya İlinin, İlçelerinin Nüfus ve İdari Yapısı, 2018

MALATYA İLİNİN, İLÇELERİNİN NÜFUS VE İDARİ YAPISI, 2018		
İLÇE İSİMLERİ	BELEDİYE SAYISI	MAHALLE SAYISI
Akçadağ	1	77
Arapgir	1	63
Arguvan	1	49
Battalgazi	1	102
Darende	1	67
Doğanşehir	1	39
Doğanyol	1	16
Hekimhan	1	65
Kale	1	28
Kuluncak	1	28
Pötürge	1	68
Yazıhan	1	33
Yeşilyurt	1	82
TOPLAM	13	717

Kaynak: T.C. Malatya Valiliği, 2019

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından 2017 YILINDA yapılan araştırmaya göre, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre Malatya'nın ilçelerinin nüfusları hiyerarşik değer sıralamasına tabi tutulmuştur. Sıralamaya göre, “Akçadağ 35.359, Arapgir 10.868, Arguvan 8.157, Battalgazi 295.821, Darende 29.45, Doğanşehir 39.454, Doğanyol 4.420, Hekimhan 22.867, Kale 6.100, Kuluncak 8.384, Pütürge 15.49, Yazıhan.673 ve Yeşilyurt 304.839” ’dur. Aşağıda verilen Tablo’da Malatya ilinin 2017 yılı nüfusunun yaş ve ilçelere göre dağılım verileri yer almaktadır. (TÜİK, 2017)

Tablo 4 Malatya Nüfusunun Yaş ve İlçelere Göre Dağılım Tablosu, 2017

2017	Toplam nüfus			0-14 yaş grubu			15-64 yaş grubu			65+ yaş grubu			Nüfus artış hızı (%)
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	
II Toplamı	394807	391869	786676	90854	95544	186398	261555	263183	524738	42398	33142	75540	6,9
1 Akçadağ	12453	13605	26058	2093	2306	4399	7767	9279	17046	2593	2020	4613	-19,1
2 Arapgir	5016	5093	10109	761	800	1561	2927	3285	6212	1328	1008	2336	-30,2
3 Arguvan	3634	3716	7350	441	449	890	2003	2382	4385	1190	885	2075	-30,2
4 Battalgazi	155708	151359	307067	35994	38090	74084	106244	102621	208865	13470	10648	24118	8,7
5 Darende	12829	12681	25510	2837	2930	5767	7912	8196	16108	2080	1535	3615	-28,2
6 Doğanşehir	18947	19690	38637	4235	4507	8742	11808	12907	24715	2904	2276	5180	-8,6
7 Doğanyol	2012	1969	3981	412	431	843	1213	1255	2468	387	283	670	-22,4
8 Hekimhan	8297	8438	16735	1065	1193	2258	4884	5452	10336	2348	1793	4141	-49,5
9 Kale	2670	2463	5133	391	393	784	1593	1567	3160	686	503	1189	-19,5
10 Kuluncak	3653	3556	7209	663	656	1319	2194	2283	4477	796	617	1413	-34,5
11 Pütürge	7531	6861	14392	1470	1455	2925	4137	4133	8270	1924	1273	3197	-55,7
12 Yazıhan	6226	6505	12731	1311	1378	2689	4009	4451	8460	906	676	1582	-36,5
13 Yeşilyurt	15831	15933	31764	39181	40936	80117	104864	105372	210236	11786	9625	21411	24

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından yapılan araştırmaya göre, 2018 yılı istatistikleri ile Malatya ilinde nüfusun % 28.2'sini çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Çocuk nüfusu iller sıralamasında 1. Sırada Şanlıurfa ili yer almaktadır. Şanlıurfa % 46,3 oranını alırken, Şırnak % 43,9 ve Ağrı % 42,5 oranı ile takip etmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 5 Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli İllerinde Doğum Oranları, 2018

Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli İllerinde Doğum Oranları, 2018		
İLLER	DOĞUM SAYISI	PAY (%)
MALATYA	11.728	% 0,90
ELAZIĞ	8.179	% 0,67
BİNGÖL	5.440	% 0,42
TUNCELİ	928	% 0,07
VAN	28.537	% 2,21

Kaynak: Van, TSO 2018

Aşağıda verilen Tablo'da 2017 yılına ait Malatya ili ilçelerinin ve mahallelerinin nüfus verileri yer almaktadır. Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde nüfus azalırken diğer ilçelerde nüfus arttı. En yüksek artış, % 312,2 ile Hekimhan'da yaşanırken en yüksek düşüş %37,3 ile Battalgazi'de ilçesinde gerçekleşmiştir. (Malatya Haber, 2019)

Tablo 6 2017 Yılı Malatya İlinin İlçe Bazında Nüfus Verileri Tablosu

2017 YILI MALATYA İLİ NÜFUS VERİLERİ		
İLÇE		2017 NÜFUS
YEŞİLYURT		311.764
BATTALGAZİ		307.067
DOĞANŞEHİR		38.637
KULUNCAK		7.209
KALE		5.133
DOĞANYOL		3.981

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü'nün Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi (ADNKS) 2016 - 2017 sonuçları üzerinden yaptığı analizlere göre, 31 Aralık 2016 itibarı ile en kalabalık mahalle 22.761 kişi ile Çöşnük olmuştur. Zaviye mahallesi 22.281 kişi ile en kalabalık ikinci mahalle olurken, Bostanbaşı Mahallesi 20.526 kişi ile üçüncü sırada yer almıştır. Aşağıda verilen Tablo'da 2017 yılı Malatya

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

İlinin İlçe, Mahalle ve Nüfus oranları (2017 Yılı Malatya İlinde Yer Alan İlçelerin Mahalle Bazında Nüfus Verileri) verilmiştir. (TÜİK, 2017)

Tablo 7 2017 Yılı Malatya İlinde Yer Alan İlçelerin Mahalle Bazında Nüfus Verileri Tablosu, 2017

2017 YILI MALATYA İLİ NÜFUS VERİLERİ		
İLÇE	MAHALLE	2017 NÜFUS
BATTALGAZİ	ÇÖŞNÜK MAHALLESİ	22.761
YEŞİLYURT	ZAVİYE MAHALLESİ	22.281
YEŞİLYURT	BOSTANBAŞI MAHALLESİ	20.526

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü'nün Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi (ADNKS) 2018 - 2019 sonuçları üzerinden yaptığı analizlere göre, 31 Aralık 2018 itibarı ile en kalabalık mahalle 22.820 kişi ile Çöşnük olmuştur. Bostanbaşı 21.077 kişi ile en kalabalık ikinci mahalle olmuştur. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi (ADNKS) verilerine göre Zaviye Mahallesi ise 20.296 kişi ile üçüncü sırada yer almıştır. Aşağıda verilen Tablo'da 2018 ve 2019 yılları Malatya İlinin İlçe, Mahalle ve Nüfus oranları (2017 Yılı Malatya İlinde Yer Alan İlçelerin Mahalle Bazında Nüfus Verileri) verilmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 8 2018 - 2019 Yılı Malatya İlinde Yer Alan İlçelerin Mahalle Bazında Nüfus Verileri Tablosu

2018 - 2019 YILI MALATYA İLİ NÜFUS VERİLERİ		
İLÇE	MAHALLE	2017 NÜFUS
BATTALGAZİ	ÇÖŞNÜK MAHALLESİ	22.820
YEŞİLYURT	BOSTANBAŞI MAHALLESİ	21.077
YEŞİLYURT	ZAVİYE MAHALLESİ	20.296
YEŞİLYURT	YAKINCA MAHALLESİ	19.809
YEŞİLYURT	ÇİLESİZ MAHALLESİ	18.670
YEŞİLYURT	TECDE MAHALLESİ	18.293
YEŞİLYURT	ÖZALPER MAHALLESİ	17.852
BATTALGAZİ	FIRAT MAHALLESİ	16.839
BATTALGAZİ	BAŞHARIK MAHALLESİ	14.420
BATTALGAZİ	ORDUZU MAHALLESİ	14.015

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü'nün Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi (ADNKS) 2018 - 2019 sonuçları üzerinden yaptığı analizlere göre, en az nüfusa sahip mahalle ise sadece 16 kişinin ikamet ettiği Arapgir ilçesine bağlı Serge Mahallesi olmuştur. Araştırmalar neticesinde, Battalgazi ilçesine bağlı Sevildağ Mahallesi 18 kişi, Yeşilyurt ilçesine bağlı Işıklı ve Pütürge ilçesine bağlı Çukuroymağı mahalleleri ise 19 kişilik nüfusa sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. (TÜİK, 2018)

Tablo 9 2018 Yılı Malatya İlinin İlçe Bazında Nüfus Verileri Tablosu

2018 YILI MALATYA İLİ NÜFUS VERİLERİ		
İLÇE		2018 NÜFUS
YEŞİLYURT		304.839
BATTALGAZİ		295.821
DOĞANŞEHİR		39.454
ARGUVAN		8.157
KALE		6.100
DOĞANYOL		4.420

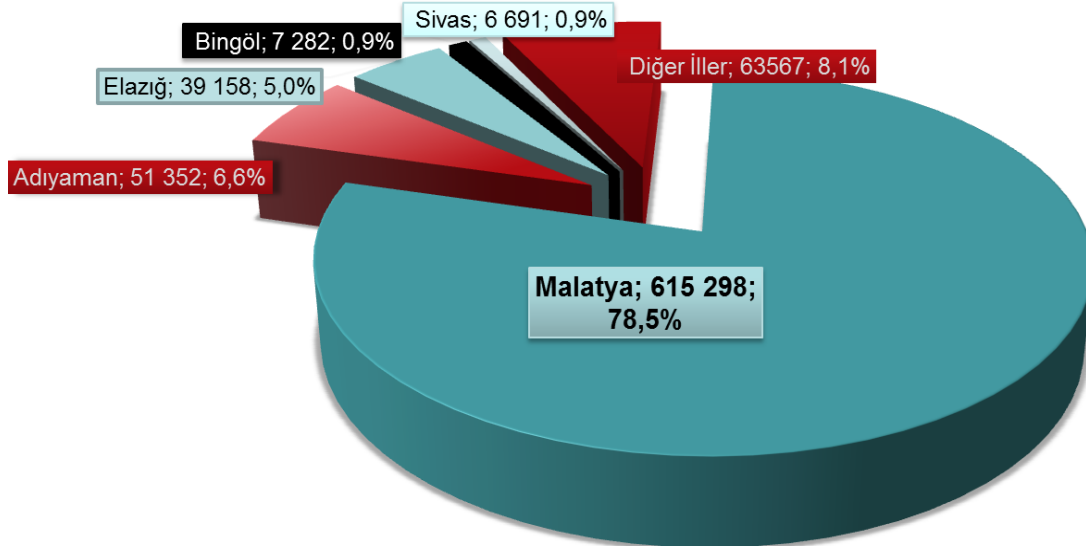
Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından yapılan araştırma ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre, Malatya'nın ilçelerinin nüfusları hiyerarşik değer sıralamasına tabi tutulmuştur. Sıralamaya göre, Akçadağ 35.359, Arapgir 10.868, Arguvan 8.157, Battalgazi 295.821, Darende 29.45, Doğanşehir 39.454, Doğanyol 4.420, Hekimhan 22.867, Kale 6.100, Kuluncak 8.384, Pütürge 15.49, Yazıhan.673 ve Yeşilyurt 304.839 'dur. (TÜİK, 2018 – 2019)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından yapılan araştırma ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre, Malatya'nın ilçeleri genelinde tam 109 mahallenin toplam nüfusu 100 kişinin altında bir değer seyir etmiştir. Nüfusu 10.000'in üzerinde olan mahalle sayısı ise 16 olarak sonuçlanmıştır. (TÜİK, 2018 – 2019)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Malatya Bölge Müdürlüğü Birimi tarafından yapılan araştırma ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre, Kent merkezinde yer alan mahalleler içinde geçen yıla göre nüfusu en fazla artan Yamaç Mahallesi olmuştur. Yamaç Mahallesi'nin nüfus oranı geçen yıla göre % 238,1 değer olarak artarak 2.208 miktarına ulaşmıştır. Malatya ilinde, nüfusu geçen yıla göre önemli ölçüde artış gösteren diğer mahaller ise % 10,2 bir artış oranı ile Fatih Mahallesi 638

miktarına ulaşırken, % 8,9 oran artışı ile Tecde Mahallesi 18.293 miktarına ulaşmıştır.
(TÜİK, 2018 – 2019)

Şekil 4 2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2017

Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil 3.'de ki grafik incelendiği zaman, 2017 yılında Malatya ilinde yabancılar hariç olmak üzere genel olarak toplam 783.348 kişi ikamet etmektedir.
(TÜİK, 2018)

Tablo 10 2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2017

2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı		
İLLER	MİKTAR	ORAN
MALATYA	615.298	% 78,5
ADİYAMAN	51.352	% 6,6
ELAZIĞ	39.158	% 5,0
BİNGÖL	7.282	% 0,9
SİVAS	6.691	% 0,9
DİĞER İLLER	63.567	% 8,1

Kaynak: TÜİK, 2018

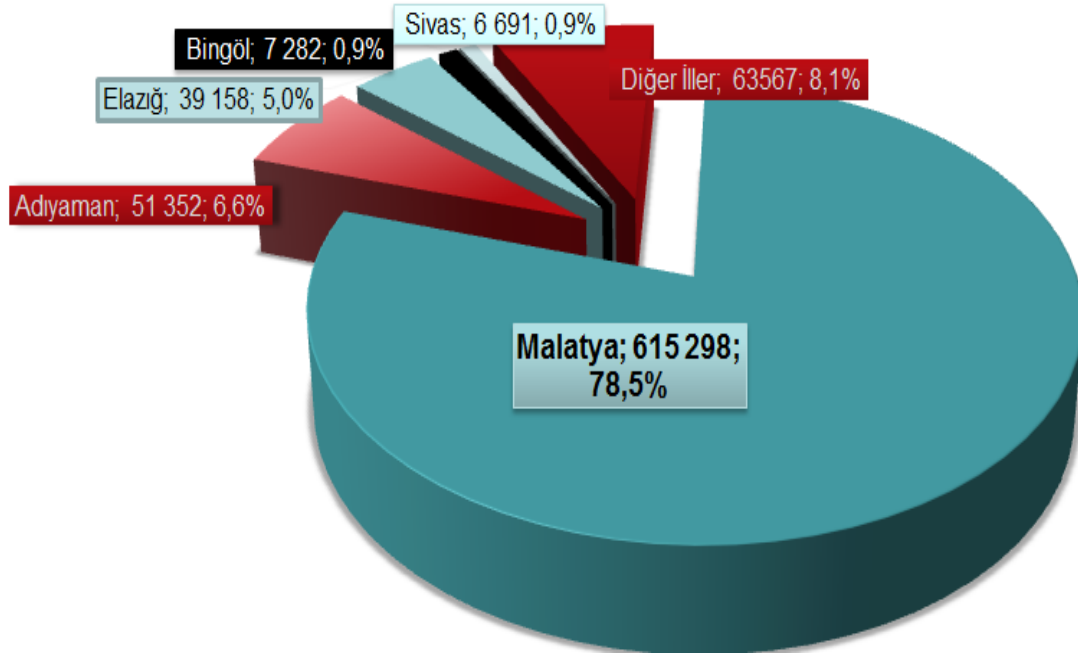
Aşağıda verilen Tablo'da Türkiye ve Malatya ilinde nüfus, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu verileri yer almaktadır. “Bir Kilometrekareye Düşen Kişi Sayısı”

olarak adlandırılan ve nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen Türkiye genelinde 2017 yılına göre 2 kişi artarak 107 kişi olmuştur. İstanbul, kilometrekareye düşen 2 bin 900 kişi ile nüfus yoğunluğunun en yüksek il olurken, 528 kişi ile Kocaeli ve 360 kişi ile İzmir takip etmiştir. Nüfus yoğunluğu en az olan il ise bir önceki yılda olduğu gibi, kilometrekareye düşen 12 kişi ile Tunceli ili olmuştur. 2018 yılı verileri incelediği zaman, yüzölçümü bakımından ilk sırada yer alan Konya'nın nüfus yoğunluğu 57 olurken en küçük yüzölçümüne sahip Yalova'nın nüfus yoğunluğu ise 310 olarak ortaya çıkmıştır. (Malatya Haber, 2019)

Tablo 11 Türkiye'de ve Malatya'da Nüfus, Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu, 2018

	Türkiye'de ve Malatya'da Nüfus, Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu, 2018					
	Türkiye		Malatya			
	2017	2018	2017		2018	
			Nüfus	Sıralama	Nüfus	Sıralama
Nüfus	80.810.525	82.003.882	786.676	27	797.036	28
Nüfus Artış Hızı (Binde)	12,4	14,7	6,9	52	13,1	58
Nüfus Yoğunluğu	105	107	67	39	68	39

Kaynak: Malatya Haber, 2019

Şekil 5 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2018

Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil 4.'de ki grafik incelendiği zaman, 2018 yılında Malatya ilinde yabancılar hariç olmak üzere genel olarak toplam 793.202 kişi ikamet etmektedir. (TÜİK, 2018)

Tablo 12 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2018

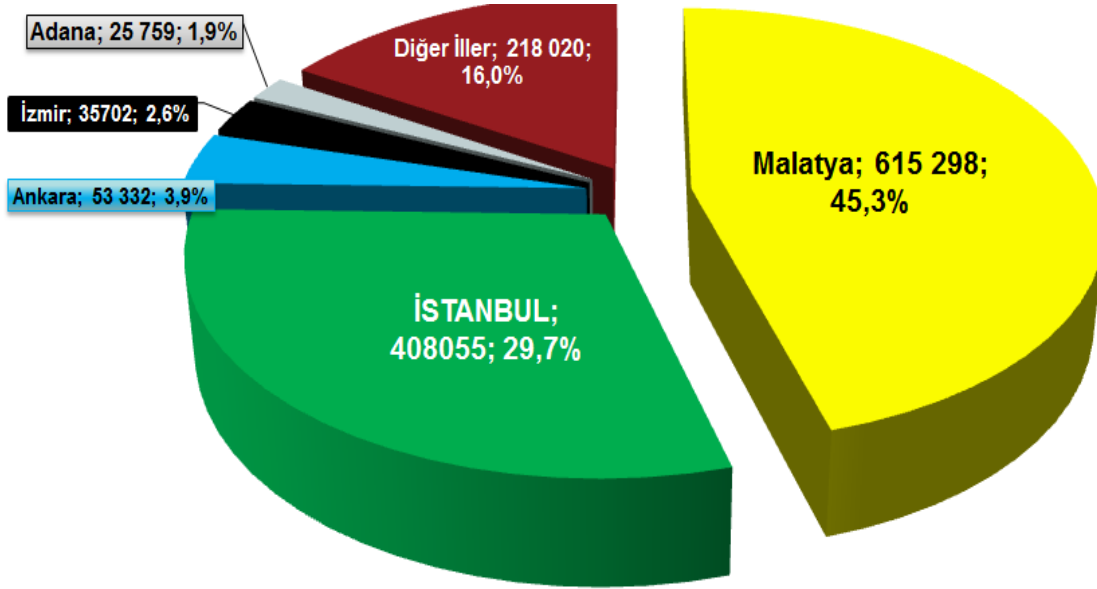
2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı		
İLLER	MİKTAR	ORAN
MALATYA	615.298	% 78,5
ADİYAMAN	51.352	% 6,6
ELAZIĞ	39.158	% 5,0
BİNGÖL	7.282	% 0,9
SİVAS	6.691	% 0,9
DİĞER İLLER	63.567	% 8,1

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda verilen Şekil 5.'de ki grafikte 2018 yılında Malatya Nüfusuna Kayıtlı Olan İnsanların İkamet Ettikleri İller verilmiştir. Şekil 5.'de ki grafik incelendiği zaman, Türkiye'de 2018 yılı sonu itibariyle genel olarak toplam 1.358.678 kişi vardır. Ayrıca;

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Yukarıda yer alan Tablo'da 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı Miktar ve Oran olarak verilmiştir. Malatya İlinde % 45,3 oranı ile 615.298 sayı olarak Malatya ilinde İkamet eden insanları Malatya ili olarak nüfusa kayıtlı kişilerin sayısı ve oranı yer almaktadır. (Malatya Haber, 2019)

Şekil 6 2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2017

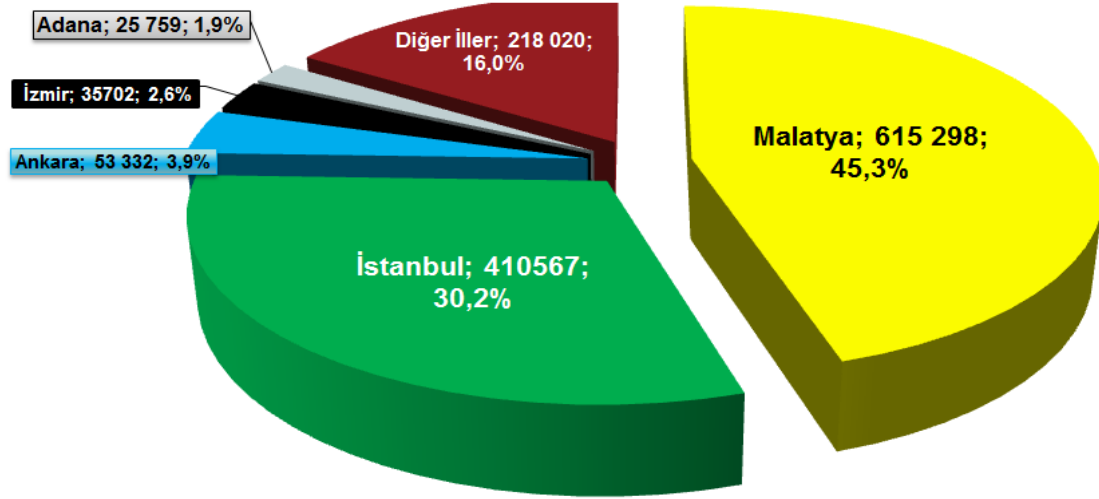
Tablo 13 2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2017

2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı		
İLLER	MİKTAR	ORAN
MALATYA	615.298	% 45,3
İSTANBUL	51.352	% 30,2
ANKARA	39.158	% 3,9
İZMİR	7.282	% 2,6
ADANA	6.691	% 1,9
DİĞER İLLER	63.567	% 16,0

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda verilen Şekil 5.'de ki grafikte 2017 yılında Malatya Nüfusuna Kayıtlı Olan İnsanların İkamet Ettikleri İller verilmiştir. Şekil 5.'de ki grafik incelendiği zaman, Türkiye'de 2017 yılı sonu itibariyle genel olarak toplam 1.358.678 kişi vardır. Ayrıca; Yukarıda yer alan Tablo'da 2017 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa

Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı Miktar ve Oran olarak verilmiştir. Malatya İlinde % 45,3 oranı ile 615.298 sayı olarak Malatya ilinde İkamet eden insanları Malatya ili olarak nüfusa kayıtlı kişilerin sayısı ve oranı yer almaktadır. (Malatya Haber, 2019)

Şekil 7 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2018

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda verilen Şekil 6.'de ki grafikte 2018 yılında Malatya Nüfusuna Kayıtlı Olan İnsanların İkamet Ettikleri İller verilmiştir. Şekil 6.'de ki grafik incelendiği zaman, Türkiye'de 2018 yılı sonu itibariyle genel olarak toplam 1.373.206 kişi vardır. (Malatya Haber, 2019)

Tablo 14 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı, 2018

2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı		
İLLER	MİKTAR	ORAN
MALATYA	615.298	% 45,3
İSTANBUL	4.080.55	% 29,7
ANKARA	53.332	% 3,9
İZMİR	35.702	% 2,6
ADANA	25.759	% 1,9
DİĞER İLLER	28.020	% 16,0

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda Talo’da 2018 Yılında Malatya İlinde İkamet Eden İnsanların Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı miktar ve oran şeklinde verilmiştir.(Malatya Haber, 2019)

Tablo 15 2018 Yılında Malatya İlinde Nüfusun Kır - Kent Dağılımı Tablosu, 2018

İlin Adı	Kır Nüfusu			Kent Nüfusu			Toplam Nüfus		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Malatya	-	-	-	394807	391669	786676	394807	391669	786676

Kaynak: TÜİK,2017

Günümüz dünyası hızlı bir kentleşme eğilimi içerisinde yer almaktadır. Artık dünya nüfusunun yarıdan fazlası, ülkemiz nüfusunun ise % 75’inden fazlası kent bölgelerinde yaşamını devam ettirmektedir. Sürdürülebilir kentleşme, kentl dönemi, kent mimarisi, kent sosyolojisi, kent yönetimi, kent kimliği isimli konularda sürekli bir üretim, geliştirme, iyileştirme çabası içinde olmak önem arz etmektedir. (Sosyal Analiz, 2017)

Kentleşme, temel olarak insanların kentle bütünleşmesini ifade eden bir kavramdır. Kentlileşme, kentleşme akımının sonunda toplumsal değişimin, insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkarması süreci olarak tanımlanan bir ifadedir. (Sosyal Analiz, 2017)

Bölge kentlerinin birçoğu sanayi sektöründe büyüme olmaksızın göçe bağlı nüfus artışı ve hizmet sektörü gelişmesi olmuştur. Ancak sanayiye bağlı göç alan yerleşimler Battalgazi ve Yeşilyurt olarak sayılmaktadır. Önemli karayolu bağlantıları üzerinde bulunan Malatya ilçelerinden Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Kale ise erişimin kolay olmasından dolayı kentleşme süreci hızlanmış ve bu ilçeler hizmet merkezi konumuna gelmişlerdir. (Sosyal Analiz, 2017)

Malatya İlinin Göç Durumu

Malatya ili kırsal kesimlerden, çevre il ve ilçelerden göç alan bir kent olarak bilinmektedir. Birçok sebep ve nedenlerden dolayı göç durumları yaşanmıştır. Başta güvenlik sorunu sebebi olmak üzere boşalan köylerde üretici durumda olan halk

hayvanlarını satarak, arsalarını ya satarak ya da boş bırakarak göç etmeleri onları üretici durumundan tüketici durumuna sokmuştur. Bu göç durumları Malatya’da yaşayan insanların birçok sorununa neden olmuştur. (Sosyal Analiz, 2017)

Malatya ilinde başta işsizlik olmak üzere, altyapı, sağlık, eğitim, ulaşım gibi birçok soruna neden olmuştur. Gerek Türkiye’de gerekse Malatya ilinde plansız göçler, sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlara sebep olmaktadır. İlk başta, özellikle; çocuklar üzerinde evlerini terk, okulu terk, sokakta yaşama, barınma ve çalışma gibi birçok olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. (Sosyal Analiz, 2017)

Tablo 16 Malatya İlinin 2017 Yılı Göç Durumu, 2017

Malatya İlinin 2017 Yılı Göç Durumu, 2017			
Malatya İlinin Aldığı Göç	Malatya İlinin Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
27573	28222	-649	-0,89

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda verilen Tablo’da Malatya ilinin 2017 yılında aldığı, verdiği, net ve net göç hızı oranları erilmiştir. Malatya ili için, 15 – 24 yaş aralığı, 20 - 24 yaş aralığında pozitif yönde olduğu görülmektedir. Malatya’da göçün genç nüfusta yaşanmasının sebebi, öğrenci sayısı her yıl artan ildeki köklü üniversitenin varlığı ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki illerden gelen vasıfsız genç işgücü için bir cazibe merkezi olması; askeri yapının varlığı ile göç yaşanmaktadır. Malatya ilinde mevsimlik göç durumunda yaşanmaktadır. Bu göç çeşidinin en çok Malatya kayısı hasat döneminde yoğun olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Genellikle mevsimlik göç durumları yoğun olarak Adıyaman ilinden işçilerden dolayı ortaya çıktığı görülmüştür. (Sosyal Analiz, 2017)

Tablo 17 Malatya İlinin Göç Verdiği İller, 2016 / 2017

MALATYA İLİNİN GÖÇ VERDİĞİ İLLER 2016 / 2017		
İLLER	MİKTAR	ORAN
İSTANBUL	5.063	% 18,3
ANKARA	1.995	% 7,2
ELAZIĞ	1.752	% 6,3
ADİYAMAN	1.567	% 5,7
İZMİR	1.148	% 4,2
DİĞER İLLER	16.088	% 58,3

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıdaki Tablo incelendiği zaman, 2016 – 2017 yıllarında Malatya 27.613 kişi sayısı kadar göç vermiştir. Malatya'yı 2016 - 2017 yılları arasında analiz ettiğimizde ise, tabloda görüleceği gibi Malatya ilinin en fazla göç verdiği % 18,3 oranı ile 5.063 kişi ile İstanbul'dur. Malatya ili, 2016 – 2017 yılları arasında göç vermeye devam etmiştir. İstanbul ilinden sonra sırasıyla, % 7,2 oranı 1.995 kişi ile Ankara, % 6,3 oranı 1.752 kişi ile Elazığ, % 5,7 oranı 1.567 kişi ile Adıyaman, % 4,2 oranı 1.148 kişi ile İzmir ve % 58,3 oranı ile 26.088 kişi ile Diğer İller'e göç verdiği sonucu ortaya çıkmıştır. (TÜİK, 2017)

Tablo 18 Malatya İlinin Göç Aldığı İller 2016 / 2017

MALATYA İLİNİN GÖÇ ALDIĞI İLLER 2016 / 2017		
İLLER	MİKTAR	ORAN
İSTANBUL	4.926	% 17,7
ELAZIĞ	2.253	% 8,1
ADİYAMAN	2.089	% 7,5
ANKARA	1.611	% 5,8
DİYARBAKIR	1.174	% 4,2
DİĞER İLLER	15.724	% 56,6

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıdaki Tablo incelendiği zaman, 2016 – 2017 yıllarında Malatya 27.777 kişi sayısı kadar göç almıştır. Malatya'yı 2016 - 2017 yılları arasında analiz ettiğimizde ise, tabloda görüleceği gibi Malatya ilinin en fazla göç aldığı il % 17,7 oranı 4.926 kişi ile İstanbul'dur. Malatya ili, 2016 – 2017 yılları arasında göç almaya devam etmiştir. İstanbul ilinden sonra sırasıyla, % 8,1 2.253 kişi ile Elazığ, % 7,5 oranı 2.089 kişi ile Adıyaman, % 5,8 oranı 1.611 kişi ile Ankara illerinden göç almıştır. Bu sıralama Diyarbakır ili ile devam ederek, % 4,2 oranı 1.174 kişi göç almıştır. % 56,6 oranı 15.724 kişi ile Diğer İller'den göç aldığı verilerine ulaşılmıştır. (TÜİK, 2017)

Tablo 19 2008 - 2014 Yılları Arasında Malatya İlinin Aldığı ve Verdiği Göç Farkı

2008 – 2014 Yılları Arasında Malatya İlinin Aldığı ve Verdiği Göç Farkı			
Yıl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Göç Farkı
2014	29.285	31.476	-2.191
2013	25.876	33.194	-7.318
2012	24.270	28.545	-4.275
2011	32.925	29.515	3.410
2010	25.320	30.931	-5.611
2009	25.806	28.208	-2.402
2008	25.500	27.830	-2.330

Kaynak: Malatya Nüfusu, 2019

Malatya ili en çok İstanbul'a göç vermiş ve en fazla İstanbul'dan göç almıştır. İkinci olarak Ankara'ya göç verirken Elazığ ilinden göç almıştır. Daha sonra, Malatya ilinin bölge içindeki bir çekim gücünün olduğu yorumu yapılabilmektedir. Çünkü Malatya ile bölge illerinden Elazığ, Diyarbakır ve Adıyaman'dan göç aldığı yorumuna ulaşılabilmektedir. (TÜİK, 2015)

Malatya halkının Bitlis, Bingöl Tunceli Adıyaman gibi yakın ve komşu illerden göç almasının, şehrin ekonomik, güvenlik ve sosyal - kültürel yapısına olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle verilen göçlerin beyin göçü olması (nitelikli işgücü), aldığı göçün ise niteliksiz olması şehrin hayatına birinci derecede etki etmekte ve piyasa durumunda nitelikli işgücü stratejisinin sağlanamaması görülmektedir. (Sosyal Analiz, 2017)

Malatya İlinin Eğitim Durumu

Cumhuriyet öncesinde Malatya'da eğitim var olan medreselerde verilirdi. Verilen bu eğitim içeriğinde dini dersler ağırlıklı olması ile birlikte fen derslerine de önem verilirdi. Malatya ilinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait medrese kalıntıları ve isimleri yer almaktadır. Fiziki olarak kayıplara uğrayan kalıntılar günümüzde Şihabiye-

yi Kübra Medresesi ismi ile anılmaktadır. Şihabiye-yi Kübra Medresesi Malatya ili ve ülkemiz için önemli bir medrese haline gelmiştir. Malatya halkının bir takım zorluklar yaşaması sebebi ile eğitim ve öğretime ciddi bir şekilde önem verememiş, yetişkin nüfusunun azalması sorunları yaşanmıştır. O dönemde yaşanan sorunlar karşısında mahalle camilerinde ki eğitim desteklenmiş ve Osmanlı okuma – yazma yeteneği kazandırılmıştır. (T.C.Malatya Valiliği, Eğitim 2019)

1905 yıllarda Malatya ilinde İbtidaiye Mektebi yer almaktaydı. Malatya’da 1906 yılında bir Kız Okulu açılmıştır. Malatya ilinde 1912-1913 Eğitim – Öğretim yılından 14 Ağustos 1923 yılına kadar eğitim devam etmiş ve Sibyan, İbtidaiye Mektepleri resmi olarak açılmıştır. 1 yıl süre ile Sibyan Mektebi anaokulu olarak, 5 yıl süre ise İbtidaiye ilkokul olarak devam etmiştir. (T.C.Malatya Valiliği, Eğitim 2019)

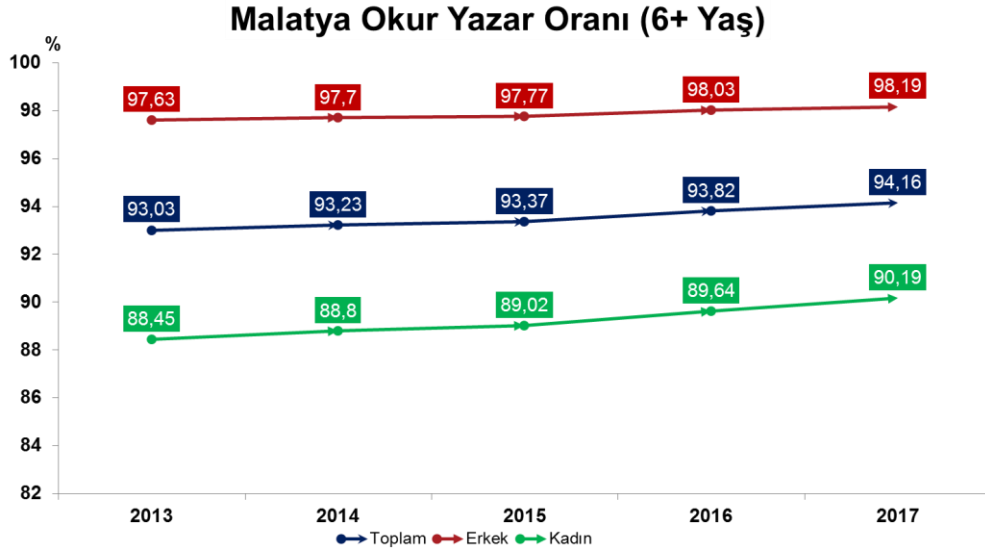
Cumhuriyet Dönemi’nden sonra Malatya ilinde, 1931 yılına doğru Malatya Lisesi, ortaokul olarak eğitim ve öğretime başlamıştır. 1930’lu yılların en önemli özelliği ise kız ve erkek öğrenci sayısı eşitliği ve dengesi sağlanmıştır. 1960’lı ve 1980’li yıllarda Atatürk Ortaokulu ortaöğretim hizmetine devam etmiş ve Turan Emeksiz Lisesi, Malatya Lisesi adını almıştır. (T.C.Malatya Valiliği, Eğitim 2019)

Malatya ilinde, 1954 - 1955 eğitim - öğretim yılına kadar sadece lise veya ortaöğretim düzeyi olarak Malatya Lisesi eğitim ve öğretim hizmeti vermekteydi. 1960 yılında ise genel lise sayısı 2’ye çıkmıştır. 1980 yılında genel olarak lise sayı 20’ye ulaşmıştır. Malatya ilinde 1997 yılında Okul Öncesi eğitim ve öğretim kurumları da dahil olmak üzere tüm öğretim kurumlarının sayısı 1146’ya ulaşmıştır. (T.C.Malatya Valiliği, Eğitim 2019)

Günümüzde ise Malatya ilinde, 2018-2019 Eğitim Öğretim yılı itibariyle resmi 80 anaokulu (okul öncesi kurum), özel olarak 57 anaokulu (okul öncesi kurum), 305 ilkokul, 241 ortaokul, 45 ortaöğretim kademe kurumları yer almaktadır. Malatya ilinde ayrıca, 38 Mesleki Teknik Ortaöğretim ve 17 İmam-Hatip lisesi kurumları bulunmakla birlikte, 44 özel lise ile birlikte toplam 799 eğitim kurum yer almaktadır. Bu eğitim kurumlarında ise toplam 188067 öğrenci ile 8952 derslikte, 13604 öğretmen görev yapmaktadır. (T.C.Malatya Valiliği, Eğitim 2019)

Malatya İlinin Okur Yazar Oranı (6+ Yaş)

Malatya ilinde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2017 yılında yaptığı araştırmaya göre, Malatya'da 6 yaş ve üzeri nüfusun toplam okuryazarlık oranının %93.8 bir değer olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oranın en yüksek olduğu ilçenin ise % 95.8 ile Yeşilyurt olduğu ortaya çıkmıştır. (TÜİK, 2017)

Şekil 8 Malatya İlinin 2013 - 2017 Yılları Arası Okur - Yazar oranları, 2017 (6 Yaş ve Üzeri)

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıdaki şekilde Malatya ilinin 6 yaş ve üzeri okuryazar oranlarının yıllara göre verileri yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2017 yılında yaptığı araştırmaya göre, Malatya Bölge Müdürlüğü'nün Eğitim İstatistikleri üzerinde yaptığı verilere göre, 2016 – 2017 Eğitim - Öğretim yılından itibaren Malatya ilinde 6 yaş ve üzeri nüfusun okuryazar oranı % 93,82 olduğu ortaya çıkmıştır. (TÜİK, 2017)

Tablo 20 Malatya İlinin 2013 - 2017 Yılları Arası Okur - Yazar Oranları, 2017 (6 Yaş ve Üzeri)

Malatya İlinin 2013 – 2017 Yılları Arası Okur – Yazar Oranları, 2017 (6+ Yaş Üzeri)			
Yıllar	Oranlar (%)		
2013	% 88,45	% 93,03	%97,63
2014	% 88,8	% 93,23	%97,7
2015	% 89,02	% 93,37	% 97,77
2016	% 89,64	%93,82	% 98,03
2017	% 90,16	% 94,16	% 98,19

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 21 Malatya İlindeki ilçelerin 6 Yaş ve Üzeri Nüfusun Okuryazarlık Oranları, 2017

MALATYA İLİNDEKİ İLÇELERİN 6 YAŞ VE ÜZERİ NÜFUSUN OKURYAZARLIK ORANLARI, 2017			
İLÇE İSİMLERİ	TOPLAM	ERKEK	KADIN
YEŞİLYURT	% 95,82	% 98,80	% 92,84
BATTALGAZİ	% 94,84	% 98,42	% 91,36
DARENDE	% 92,65	% 97,50	% 87,84
YAZIHAN	% 91,85	% 97,38	% 86,05
DOĞANŞEHİR	% 91,29	% 97,12	% 85,23
AKÇADAĞ	% 90,38	% 96,88	% 83,45
ARAPGİR	% 88,74	% 95,78	% 81,56
KULUNCAK	% 88,29	% 95,62	% 81,19
HEKİMHAN	% 86,50	% 95,83	% 77,09
DOĞANYOL	% 84,80	% 95,14	% 74,76
ARGUVAN	% 84,18	% 94,64	% 73,46
KALE	% 82,55	% 94,18	% 71,83
PÜTÜRGE	% 77,18	% 90,37	% 65,18
MALATYA	% 93,82	% 98,03	% 89,64

Kaynak: TÜİK, 2017

Yukarıda verilen Tablo'da Malatya İlinde yer alan ilçelerin 2017 yılından itibaren 6 yaş ve üzeri nüfusun okuryazar oranları verilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü'nün eğitim verileri üzerinde yaptığı çalışmalara göre 2016 yılından itibaren Malatya'da 6 yaş ve üzeri nüfusun okuryazar nüfus oranı %93,82 olduğu ortaya çıkmıştır. Okuryazar oranlarını Malatya'nın ilçelerini baz aldığımızda,

okur yazarlığın en yüksek olduğu ilçe % 95,82 oranı ile Yeşilyurt ilçesidir. Okuryazar oranının en düşük olduğu ilçe ise % 77,18 oranı ile Pütürge ilçesidir. Okuryazar oranının yüksek olduğu ilçeler sıralamasında Yeşilyurt ilçesinden sonra % 94,84 ile Battalgazi ilçesi, % 92,65 ile Darende ilçesi ve % 91,85 ile Yazıhan ilçesi gelmektedir. 2016 – 2017 Eğitim Öğretim yılında erkek ve kadın nüfusun okuryazarlık oranının en yüksek olduğu ilçe Yeşilyurt ilçesi olurken, okuryazarlık oranının en düşük olduğu ilçe ise Pütürge ilçesi olmuştur. (TÜİK, 2017)

2015 - 2019 Verileri İle Milli Eğitim Bakanlığı Açısından Malatya İlinin ‘Okullar ve Kurumlar Karnesi’

Malatya İlinde Okullaşma Oranı

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinin ortalama olarak net okullaşma oranı, tüm eğitim kademelerinde Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu verileri ortaya çıkmıştır. Aşağıda verilen Tablo ‘da Malatya ve Türkiye’nin 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılı Net Okullaşma Oranı 2015-2019 Stratejik Rapor Verilerine yer verilmiştir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Tablo 22 Malatya ve Türkiye'nin 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılı Net Okullaşma Oranı, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

Malatya ve Türkiye 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılı Net Okullaşma Oranı 2015-2019 Stratejik Raporu						
Öğretim Kademeleri	MALATYA			TÜRKİYE		
	Erkek %	Kız %	Toplam %	Erkek %	Kız %	Toplam %
Okul Öncesi (5 Yaş)	% 61,72	% 57,43	% 59,63	% 55,27	% 55,21	% 53,78
İlkokul	% 96,20	% 94,54	% 96,37	% 96,04	% 97,57	% 96,30
Ortaokul	% 96,05	% 96,03	% 96,04	% 94,39	% 94,30	% 94,35
Ortaöğretim	% 86,73	% 86,09	% 86,42	% 79,46	% 79,26	% 79,37

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde yer alan örgün öğretim okullarındaki öğrenci sınıf tekrarı durumu sonuçları incelendiği zaman, Malatya ilinde yer alan okullarda ki öğrenci sınıf tekrar durumu, Mesleki ve Teknik Ortaöğretim hariç olmak üzere diğer okul türlerinde sınıf tekrar oranının düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Aşağıda verilen Tablo’da 2015 –

**VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy**

2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde yer alan örgün eğitim okullarında ki öğrenci sınıf tekrar durumu verilerine yer verilmiştir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Tablo 23 2014 - 2015 Eğitim Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Örgüt Eğitim Okullarında ki Öğrenci Sınıf Tekrar Durumu, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Örgün Eğitim Okullarındaki Öğrenci Sınıf Tekrar Durumu, 2015-2019 Stratejik Raporu											
İlkokul			Ortaokul			Genel Ortaöğretim			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim		
Öğrenci Sayısı	Sınıf Tekrar Eden Öğrenci Sayısı	Öğrenci Mevcuduna Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Sınıf Tekrar Eden Öğrenci Sayısı	Öğrenci Mevcuduna Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Sınıf Tekrar Eden Öğrenci Sayısı	Öğrenci Mevcuduna Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Sınıf Tekrar Eden Öğrenci Sayısı	Öğrenci Mevcuduna Oranı (%)
54.538	471	0,86	51.732	471	0,91	26.306	363	1,37	23.963	2.129	8,88

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Yukarıda verilen Tablo’da 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde yer alan örgün eğitim okullarında ki öğrenci sınıf tekrar durumu veri sonuçlarına yer verilmiştir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Malatya ilinde ilkök, ortaokul ve ortaöğretim çağındaki üstün veya özel yetenekli öğrencilerin bireysel yeteneklerinin farkında olmaları ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla 2015 – 2019 yılları arasında özel eğitim okulları açılmış, var olan okul ve kurumlar da restorasyon işlemleri yapılarak okul, derslik ve şube sayılarında düzenleme yapılmıştır. Malatya ilinde bünyesinde özel eğitim sınıfı bulunan okul ve öğrenci istatistiklerine ait aşağıda verilen Tablo’da 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Geneli Özel Eğitim Okulları Genel İstatistikleri verilmiştir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 24 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İli Genel Özel Eğitim Okulları Genel İstatistikleri, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel Özel Eğitim Okulları Genel İstatistikleri, 2015-2019 Stratejik Raporu								
Okul Türü	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı	
				Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
Okul Öncesi	3	8	18	55	24	79	13	20
İlkokul	3	14	21	118	36	154	32	22
Meslek	4	27	30	91	51	142	37	34

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Tablo 25 2015 - 2019 Veriler İle Milli Eğitim Bakanlığı Açısından, "Malatya İlinde Yer Alan Eğitim Kurumlar, Merkezleri ve Açılan Kurslar", 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2015 - 2019 Verileri İle Milli Eğitim Bakanlığı Açısından, "Malatya İlinde Yer Alan Eğitim Kurumları, Merkezleri ve Açılan Kurslar", 2015-2019 Stratejik Raporu				
Bilim ve Sanat Merkezi	Özel Eğitim Merkezleri	Taşınmalı Eğitim	Öğrenci Pansiyon ve Bursluluk Hizmetleri	Hayat Boyu Öğrenme
Rehberlik ve Araştırma Merkezi	-	-	Pansiyon ve YBO	Halk Eğitimi Merkezleri
-	-	-	-	Mesleki Eğitim Merkezleri
-	-	-	-	Açıköğretim

Kaynak: Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü.

-Bilim ve Sanat Merkezi

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayımlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde Bilim ve Sanat Merkezinde; ilköğretim çağındaki üstün ve özel yetenekli öğrencilere ders dışı zamanlarda ilgi istek ve yetenekleri doğrultusunda bireysel veya grup eğitimi yer almaktadır. İlköğretim okullarımızdan tespit edilen 419 öğrenciden, 239'u erkek, 180'i kız olup bu öğrenciler yeteneklerine göre ilköğretim, meslek ve ortaokul kademeleri olarak ayrılmaktadır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

-Rehberlik ve Araştırma Merkezi

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü hizmetleri, ‘Özel Eğitim’ ve ‘Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri’ olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılında 51 özel eğitim öğrencisine evde eğitim hizmeti yapılmaktadır. Malatya ilinde 24 okul bünyesinde destek eğitimi odasında hizmet verilmektedir. RAM’ca 2014 yılında yapılan çalışmalarda; toplam incelenen birey sayısı 3.372, destek eğitim önerilen birey sayısı 2.575, Bireysel eğitim önerilen birey sayısı 2.245 ve bireysel-grup eğitimi önerilmiş birey sayısı 330’dur. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

-Özel Öğretim Merkezi

5580 sayılı yasası ile açılmış, her kademe için özel kullar, özel mesleki ve teknik kurslar, özel motorlu taşıt sürücüleri kursları ile özel etüt eğitim merkezlerini kapsamaktadır. T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle faaliyet gösteren, 40 Dershane, 28 Motorlu Taşıt Sürücüleri Kursu, 23 çeşitli branşlarda Özel Kurs, 2 Özel Etüt Eğitim Merkezi, 22 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi ile 9 İlkokul, 10 Ortaokul, 20 Lise ve 13 Anaokulu ile birlikte toplam 167 Özel Öğretim Kurumu bulunmaktadır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

-Halk Eğitimi Merkezleri

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle 13 ilçemizde Halk Eğitimi Merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerimizde 2013 - 2014 eğitim - öğretim yılında toplam 2.745 kurs açılmıştır. Bu kurslara 28.117 kadın, 26.377 erkek olmak üzere toplam 54.494 kursiyer katılmış ve 22.842 erkek, 22.149 kadın kursiyer kursu tamamlayarak belge almaya hak kazanmıştır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 26 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Halk Eğitim Merkezlerinde Açılan Kurs Bilgileri, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Halk Eğitim Merkezlerinde Açılan Kurs Bilgileri, 2015-2019 Stratejik Raporu							
Kurs Türü	Kurs Sayısı	Başlayan			Bitiren		
		Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
Mesleki Teknik Kurslar	1322	18318	15560	33878	16972	13232	30204
Genel Kurslar	1301	7725	11741	19466	5571	8295	13866
Okuma – Yazma Kursları	122	334	816	1150	299	622	921
TOPLAM	2.745	26.377	28.117	54.494	22.842	22.149	44.491

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle yukarıda verilen Tablo’da Malatya İlinde Yer Alan Halk Eğitim Merkezlerinde Açılan Kurs Bilgileri yer almıştır. Tablo için raporda verilen önemli not ise; Kursa başlayan ve bitiren arasındaki farklılık belgeye dayalı olmayan modül dışı kurslara ve kültürel faaliyetlere katılan öğrencilerden kaynaklandığı olmasıdır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

-Mesleki Eğitim Merkezi

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle, Malatya ili Yeşilyurt ilçesinde 1 adet Mesleki Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Bu eğitim kurumunda 2013- 2014 eğitim - öğretim yılı sürecinde arasında açılan kursları başarıyla tamamlayan 2.192 kursiyere katılım belgesi verilmiştir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

-Açık Öğretim Merkezi

T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle, Malatya ilinde Açık Öğretim Ortaokulu, Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki Açık Öğretim Lisesine kayıtlı öğrenci verileri incelendiği zaman, Açıköğretim Ortaokulu, Açıköğretim Lisesi (Genel), Mesleki Açıköğretim Lisesi kurumları yer almaktadır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Tablo 27 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Açıköğretim Merkezi Bilgileri, 2015-2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Açık Öğretim Merkezi Bilgileri, 2015-2019 Stratejik Raporu			
Kurum Adı	Açık Öğretim Öğrenci Sayısı		
	Erkek	Kız	Toplam
Açık Öğretim Ortaokulu	842	1.782	2.624
Açık Öğretim Lisesi (Genel)	7.233	4.633	11.846
Mesleki Açık Öğretim Lisesi	2.421	2.497	4.918
GENEL TOPLAM	10.946	8.912	19.408

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019 (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019 verileri kullanılarak tarafımda düzenlenmiştir.)

Yukarıda yer alan Tablo'ya göre T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporu incelendiğinde Malatya ilinde yer alan açık öğretim merkezlerinden, Açık Öğretim Ortaokulu'nda toplam öğrenci sayısı 2624'dür. Bu sayının 842'si erkek, 1782'si ise kız öğrencidir. Açık Öğretim Lisesi'nde ise toplam 11.846 öğrenci vardır. Bu öğrencilerden 7.233'ü erkek, 4.633'ü ise kız öğrencidir. Mesleki Açık Öğretim Lisesi'nde ise toplam öğrenci sayısı 4.918 kişidir. Bu sayının 2.421'i erkek, 2.497'si ise kız öğrencidir. Genel toplamda ise 19.408 öğrenci açık öğretim merkezine bağlıdır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 28 Eğitim - Öğreti Yılında Malaya İlinde Yer Alan Okullarda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Yer Alan Okullarda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı, 2015-2019 Stratejik Raporu							
İLÇELER	Okul öncesi Ortalama	İlkokul Ortalama	Ortaokul Ortalama	Genel Ortaöğretim Ortalama	Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Ortalama	İmam Hatip Lisesi Ortalama	TOPLAM Ortalama
Akçadağ	16,44	10,16	23,23	20,13	4,63	12,75	13,29
Arapgir	10,82	12,92	12,64	15,50	6,88	-	12,33
Arguvan	18,25	36,22	7,90	-	5,00	-	13,11
Battalgazi	29,26	32,81	42,58	34,45	33,81	34,53	35,52
Darende	14,42	10,86	28,94	32,39	14,51	22,27	17,32
Doğanshehir	19,75	14,79	25,22	36,96	14,42	19,60	19,27
Doğanyol	14,33	16,47	18,94	-	2,63	-	16,87
Hekimhan	17,73	10,63	16,13	13,54	4,74	10,25	11,64
Kale	6,00	10,38	19,19	-	2,96	-	11,51
Kuluncak	13,80	11,77	20,36	-	4,42	-	15,77
Pütürge	14,83	17,89	16,98	10,36	7,04	-	15,77
Yazihan	14,70	9,93	22,14	15,59	10,13	-	13,79
Yeşilyurt	21,11	28,61	31,63	24,41	21,28	24,33	26,78
TOPLAM	22,01	24,11	31,72	27,49	19,43	29,39	25,94

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Yukarıdaki Tablo'da T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ilinde yer alan okullarda derslik başına düşen öğrenci sayısı ve ortalama verileri yer almaktadır. Malatya ilinde, Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinde eğitimin tüm kademe ve türlerinde derslik ihtiyacı bulunmaktadır. Malatya ilinde okulların dönüştürülmesi çalışmaları neticesinde, yeni okul türüne göre kayıt alınan öğrenciler, okulun tüm derslik sayısına bölünerek hesap edilerek oran düşük görülmektedir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 29 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015-2019 Stratejik Raporu		
ZAYIF YÖNLER		
Eğitim ve Öğretime Erişim	Eğitim ve Öğretimde Kalite	Kurumsal Kapasite
<ol style="list-style-type: none"> 1. 12 yıllık zorunlu ve kademeli eğitim, 2. Hayat Boyu Öğrenme kapsamındaki kursların çeşitli ve yaygın olması 3. Yatılılık ve bursluluk imkanları, 4. İl genelinde öğrencilerin erişebilecekleri her kademe ve türde eğitim kurumlarının bulunması, 5. Her kademede eğitim veren nitelikli özel okulların bulunması, 6. Hayat Boyu Öğrenme faaliyetlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde olması, 7. Temel eğitimde öğrenci devamsızlık oranının düşük olması, 8. Tüm eğitim kademelerinde kız çocuklarının okullaşma oranının yüksek olması, 9. Mesleki ve Teknik Eğitim hariç, tüm eğitim kademelerinde okullaşma oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olması. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. İlin akademik başarısının (TEOG, LYS, YGS) istenilen düzeyde olmaması, 2. Kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik hizmetlerinin yetersiz olması, 3. Ücretli öğretmen uygulamasının kırsalda yaygın olması, 4. İş piyasasının ihtiyaçlarına uygun mesleki alan/dalların belirlenememesi, 5. Yönetici ve öğretmenlerin eğitimdeki gelişmeleri takip etmemeleri, 6. Üstün yetenekli bireylerin eğitim ve öğretimine ilişkin çalışmaların yetersizliği, 7. Okul ve kurumlarda beslenme, sağlık ve hijyen koşullarının istenilen düzeyde olmaması, 8. Yönetici, öğretmen ve çalışanlara yönelik ödüllendirme süreçlerinin etkin işletilememesi, 9. Sosyal, kültürel, sportif ve bilimsel faaliyetlerin yetersizliği, 10. Etkili bir yabancı dil eğitiminin olmaması, 11. Zararlı alışkanlıklarla mücadelede eğitimlerin yetersiz oluşu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bazı ilçelerimizde ikili öğretim yapan okul sayısının azaltılamaması, 2. Nitelikli Hizmet İçi Eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, 3. Bütçe dağıtımında objektif kriterlerin yetersizliği, 4. Hizmet içi eğitimlerin etkinliğinin istenen düzeyde olmaması, 5. Yönetici, öğretmen ve çalışanların motivasyon ve örgütsel bağlılık düzeylerinin düşük olması, 6. Geçmiş yıllara ait veri, bilgi ve belgelere ulaşılabilmesine imkân sağlayacak bir arşivleme sisteminin bulunmaması, 7. İzleme ve değerlendirme faaliyetlerinin yetersizliği, 8. Laboratuvar, çok amaçlı salon, kütüphane ve spor alanlarının her okulda bulunmaması, 9. İlimizde RAM sayısının ihtiyacı karşılayamaması, 10. Özel eğitime muhtaç öğrencilerin tamamına hizmet sunacak kurumsal kapasite yetersizliği.

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Tablo 30 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015-2019 Stratejik Raporu		
FIRSAT YÖNLER		
Eğitim ve Öğretime Erişim	Eğitim ve Öğretimde Kalite	Kurumsal Kapasite
<p>1. Eğitimin sürdürülebilir ekonomik kalkınmadaki işlevi konusunda toplumsal farkındalık, 2. Ulaşım ve erişim ağının gelişmesi, 3. Devletin özel eğitime muhtaç öğrencilere sunduğu destek, 4. Öğrenci potansiyelinin büyük çoğunluğunun merkezi yerleşkede olması, 5. İlimizin zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olması, 6. Hayat boyu öğrenmeyi destekleyen devlet politikalarının varlığı, 7. Eğitim ve öğretime yönelik talebin giderek artması, 8. İlimizde üniversitenin bulunması, 9. Özel öğretimi destekleyici politikaların varlığı.</p>	<p>1. Geniş bir paydaş kitlesinin varlığı, 2. Kaliteli eğitim ve öğretime ilişkin talebin artması, 3. Gelişen teknolojilerin eğitimde kullanılabilirliğinin artması, 4. Sektörün mesleki ve teknik eğitim konusunda iş birliğine açık olması, 5. Eğitimde teknoloji kullanımının artırılmasına yönelik büyük ölçekli (FATİH, EBA vb.) projelerin yürütülmesi, 6. Sektörle iş birliği yapılmasına imkân veren mevzuatın bulunması, 7. İlimizin 3 organize sanayi bölgelerine sahip olması dolayısıyla mesleki eğitim gören öğrencilerin uygulama imkânına sahip olması.</p>	<p>1. Üst politika belgelerinde eğitimin öncelikli alan olarak yer alması, 2. Şehrin sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel seviyesinin çevre illere göre daha iyi olması, 3. Merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan payın artış eğiliminde olması, 4. Hayırseverlerin eğitim ve öğretime katkı sağlaması, 5. Sosyal medyanın geniş kitlelerce kullanılıyor olması, 6. İlimizde 3 organize sanayide vasıflı işgücüne ihtiyaç duyulması, 7. Eğitime destek sağlayan STK'ların bulunması.</p>

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Tablo 31 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Genel SWOT (Durum Analizi), 2015- 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015-2019 Stratejik Raporu		
TEHDİTLER		
Eğitim ve Öğretime Erişim	Eğitim ve Öğretimde Kalite	Kurumsal Kapasite
<p>1. Kişiler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikler, 2. Kırsal kesimde ulaşım zorluğu, 3. Taşımali eğitimin ulaşım ve mevsimsel şartlardan olumsuz etkilenmesi, 4. Öğretmen, yönetici ve ailelerin özel eğitim konusunda yeterli bilgiye ve duyarlılığa sahip olmaması, 5. Öğrenci ve ailelerin meslekler ve iş hayatıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması, 6. Bazı okul türlerine yönelik olumsuz toplumsal algı, 7. Nüfus hareketleri ve kentleşmede yaşanan hızlı değişim, 8. Özel sektörün eğitim yatırımlarının yeterli düzeyde olmaması.</p>	<p>1. Haftalık ders saatlerinin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olmaması, 2. Mesleki yönlendirmede öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin dikkate alınmaması, 3. Beceri eğitimi için nitelikli ve istekli işletme yetersizliği, 4. Kent merkezindeki okulların trafik ve gürültü sorunu, 5. Bazı okulların güvenlik sorunu, 6. Bireylerde oluşan teknoloji bağımlılığı ve medyanın olumsuz etkileri, 7. İnternet ortamında oluşan bilgi kirliliği, doğru ve güvenilir bilgiyi ayırt etme güçlüğü, 8. Toplumda kitap okuma, spor yapma, sanatsal ve kültürel faaliyetlerde bulunma alışkanlığının yetersiz olması.</p>	<p>1. Çalışma ortamları ile sosyal, kültürel ve sportif ortamların iş motivasyonunu sağlayacak biçimde düzenlenmesi, 2. Çalışanların ödüllendirilmesi, 3. Atama ve görevde yükselmelerde liyakat ve kariyer esasları ile performansın dikkate alınması, kariyer yönetimi, 4. Hizmet içi eğitim kalitesi, 5. Yabancı dil becerileri, 6. Okul ve kurumların fiziki kapasitesinin yetersizliği (Eğitim öğretim ortamlarının yetersizliği), 7. Okul pansiyonları, 8. Öğretmenlere yönelik fiziksel alan yetersizliği.</p>

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 32 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel SWOT (Durumu) Analizi, 2015-2019 Stratejik Raporu		
GELİŞİM / SORUN ALANLARI		
Eğitim ve Öğretime Erişim	Eğitim ve Öğretimde Kalite	Kurumsal Kapasite
<ol style="list-style-type: none"> 1. Okul öncesi eğitimde okullaşma, 2. İlkokulda devamsızlık, 3. Ortaokulda devamsızlık, 4. Ortaöğretimde okullaşma, 5. Ortaöğretimde devamsızlık, 6. Ortaöğretimde örgün eğitimin dışına çıkan öğrenciler, 7. Zorunlu eğitimden erken ayrılma, 8. Taşınmalı eğitim, 9. Yurt ve pansiyonların doluluk oranları, 10. Temel eğitimden ortaöğretime geçiş, 11. Kız çocukları başta olmak üzere özel politika gerektiren grupların eğitime erişimi, 12. Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin uygun eğitime erişimi, 13. Özel öğretimin payı. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bilimsel, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler, 2. Okuma kültürü, 3. Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler ve öğretmen yeterlilikleri, 4. Okul sağlığı ve hijyen, 5. Zararlı alışkanlıklar, 6. Yöneticilerinin derse girme, ders denetleme yetkisi, 7. Eğitimde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, 8. Örgün ve yaygın eğitimi destekleme ve yetiştirme kursları 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Üst politika belgelerinde eğitimin öncelikli alan olarak yer alması, 2. Şehrin sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel seviyesinin çevre illere göre daha iyi olması, 3. Merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan payın artış eğiliminde olması, 4. Hayırseverlerin eğitim ve öğretime katkı sağlaması, 5. Sosyal medyanın geniş kitlelerce kullanılıyor olması, 6. İlimizde 3 organize sanayide vasıflı işgücüne ihtiyaç duyulması, 7. Eğitime destek sağlayan STK'ların bulunması.

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Tablo 33 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatyalı Geneli Okul Türlerine Göre Genel İstatistikler, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Geneli Okul Türlerine Göre Genel İstatistikler, 2015-2019 Stratejik Raporu								
Okul Türü	Öğretim Şekli		Derslik Sayısı	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
	Normal	İkili			Erkek	Kız	Toplam	
Okul Öncesi	20	30	541	676	6.202	5.708	11.910	738
İlkokul	297	86	2.262	3.003	27.742	26.796	54.538	3.229
Ortaokul	159	64	1.631	2.215	26.790	24.942	51.732	3.882
Genel Ortaöğretim	53	5	957	1.291	12.620	13.686	26.306	1.629
Mesleki ve Teknik Eğitim Lisesi	49	7	846	927	9.767	6.672	16.439	1.711
İmam Hatip Lisesi	9	2	256	291	3.477	4.047	7.524	524
TOPLAM	587	194	6.493	8.403	86,598	81.851	168.449	11.713

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Yukarıdaki Tablo’da T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ili geneli okul türlerine göre genel istatistik verileri yer almaktadır. Malatya ilinde, okul kademe türleri olan okul öncesi, ilkokul, ortaokul, genel ortaöğretim, mesleki ve teknik eğitim lisesi ve imam hatip liselerinde yer alan öğretim şekli, derslik sayısı, şube sayısı, öğrenci (erkek / kız) sayısı ve öğretmen sayısı toplam veri olarak sonuçlandırılmıştır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

**VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy**

Tablo 34 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İli Genel Okullarda Performans Göstergeleri ve Genel İstatistikler, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İli Genel Okullarda Performans Gösterleri ve Genel İstatistikler, 2015-2019 Stratejik Raporu							
No	Performans Göstergeleri		Türkiye Ortalaması	Önceki Yıllar			Hedef
			2014	2012	2013	2014	2019
1	İlkokul birinci sınıf öğrencilerinden en az bir yıl okul öncesi eğitim almış olanların oranı (%)		56,03	54,43	39,51	47,86	90
2	Net okullaşma oranı (%)	Okulöncesi (4-5 Yaş - Net)	41,57	46,62	48,53	41,38	70
		İlkokul	99,57	98,66	98,48	99,95	100
		Ortaokul	94,52	98,66	94,39	96,26	100
		Ortaöğretim	76,65	78,38	80,06	85,02	100
3	Zorunlu eğitimde net okullaşma oranı (%)		90,02	83,02	87,33	90,24	100
4	Özel Öğretimin payı (Toplam) %	Okulöncesi (4-5 Yaş - Net)	9,16	5,17	5,68	90,24	25
		İlkokul	3,31	2,35	2,39	2,85	8
		Ortaokul	3,51	2,35	2,76	3,52	9
		Ortaöğretim	4,78	2,35	3,4	5,4	15
5	Ortaöğretimde örgün eğitim dışına çıkan öğrenci oranı (%)		6,17	5,14	5,60	6,42	5,00
6	Ortaöğretimde pansiyonların doluluk oranı (%)		-	76,26	75,99	67	80
7	Burs alan öğrenci sayısı	Ortaokulda	-	1.496	1.495	1.473	2000
		Ortaöğretimde	-	2.574	2.755	2.804	3000
8	Kız çocuklarının okullaşma oranı(%)	İlkokul	-	98,49	98,35	99,89	100
		Ortaokul	-	98,49	94,08	96,25	100
		Ortaöğretim	-	76,09	78,87	84,43	100
9	Hayat boyu öğrenmeye katılım oranı (25-64 Yaş) (%)		-	76,09	13,6	14,3	15,0
10	Hayat boyu öğrenme kapsamındaki kursların tamamlama oranı (%)		62,9	67,14	84,46	88,85	92,00

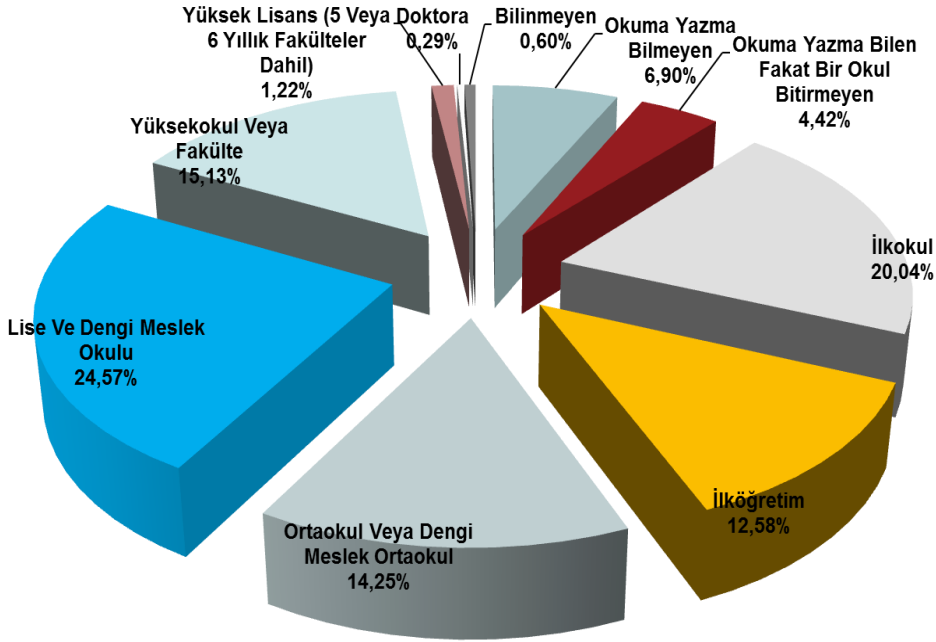
Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Yukarıdaki Tablo’da T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ili genelinde örgün ve yaygın eğitimin her kademesinde başta dezavantajlı bireyler olmak üzere tüm bireylerin eğitim ve öğretime etkin katılımının artırılması planlanmaktadır. Zorunlu eğitimde net okullaşma oranı Türkiye ortalaması % 90,02 iken Malatya ilinde bu oran % 90,24’tür. Malatya ilinde sadece Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde devamsızlık oranının yüksek olduğu görülmektedir. Hayat boyu öğrenmeye katılım oranı Türkiye ortalaması 2013 yılında % 4 iken, Malatya ilinde bu oran % 13,6 olup, 2014 yılında % 14,3’e çıkmıştır. Hayat boyu öğrenme

kapsamında kursların tamamlanma oranı Türkiye ortalaması % 62,9 iken Malatya ilinin ortalaması % 88,85'tir. Malatya ilinde 2014 yılında genel kurslar, meslekî ve teknik kurslar ile okuma yazma kursları olmak üzere 2.745 kurs açılarak faaliyet göstermiştir. Bu eğitim kurslarından 28.117'si kadın, 26.377'si erkek olmak üzere toplam 54.494 kişi yararlanmıştır. 2014 yılında destekleme ve yetiştirme kursu kapsamında 4.686 kurs açılmıştır. Bu kurslardan 28.926 öğrenci yararlanmıştır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Yukarıdaki Tablo'da T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibariyle Malatya ili genelinde özel öğretimin payı incelendiği zaman okul öncesi, ortaokul ve ortaöğretimde Türkiye ortalamasının üzerine bir değer seyir etmiştir. Malatya ilinin İlkokul düzeyi ise Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Malatya ilindeki kız çocuklarının okullaşma oranlarına bakıldığında ilkokul ve ortaokul kademesi için olumlu bir değer almıştır. Ortaöğretim de ise iyileştirme çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi ile örgün eğitim ve öğretimin her kademesinde okullaşma oranının ve hayat boyu öğrenmeye katılımın, özellikle kız öğrenciler ve engelliler olmak üzere özel politika gerektiren grupların eğitime erişim olanaklarının ve özel öğretim kurumlarının payının artması beklenirken devamsızlığın ve erken ayrılmaların azalması en önemli hedeflerden biridir. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Malatya Bitirilen Eğitim Düzeyi 2017 (15+ Yaş)

Şekil 9 Malatya İlinde 2013 - 2017 Yılları Arasında Bitirilen Eğitim Düzeyi, 2017 (15 Yaş ve Üzeri)

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Malatya eğitim istatistiklerine göre Malatya'da sırasıyla en fazla lise (ortaöğretim) ve dengi okul, daha sonra ilkokul ve yüksek okul mezunu bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Malatya Bölge Müdürlüğü'nün araştırmasına göre, Malatya eğitim istatistiklerinde 15 yaş ve üzerindeki toplam 591 bin 345 kişiyi içeren verilere yer vermiştir. Yukarıdaki grafikte ve aşağıda verilen Tabloda 'da Malatya ilinde 2013 – 2017 yılları arasında 15 yaş ve üzeri nüfusa ait bitirilen eğitim düzeyi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere, Malatya'da 15 yaş ve üzerinde 591.345 kişi yer almaktadır. Malatya'da 15 yaş ve üzerindeki nüfusun % 24,57 oranı ile 146.620 kişi lise ve dengi meslek okulu mezunu, % 20,04 oranı ile 119.926 kişi ilkokul mezunu, % 15,13 oranı ile 88.346 kişi yüksek okul veya fakülte mezunu, % 14,25 oranı ile 82 561 kişi ortaokul veya dengi mesleki ortaokul mezunu, % 12,58 oranı ile 73.523 kişi ilköğretim mezunu, % 6,90 oranı ile 43.193 kişi okuma yazma bilmemekte, % 4,42 oranı ile 27.434 kişi okuma yazma bilmekte fakat bir okul bitirmemiştir. Malatya ilinde bitirilen % 0,8 oranı 4.735 kişi yüksek lisans mezunu, % 0,3 oranı ile 1.492 kişi doktora mezunudur. Malatya'da 15 yaş

ve üzeri nüfusun % 0,60 oranı olan 515 kişinin ise eğitim durumu bilinmemektedir. (TÜİK, 2017)

Tablo 35 Malatya İlinde 2013 - 2017 Yılları Arasında Bitirilen Eğitim Düzeyi, 2017 (15 Yaş ve Üzeri)

Malatya İlinde 2013 – 2017 Yılları Arasında Bitirilen Eğitim Düzeyi, 2017 (15+ Yaş Üzeri)		
EĞİTİM DÜZEYİ	YAŞ	ORAN (%)
Okuma Yazma Bilmeyen	15 Yaş ve Üzeri	% 6,90
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	15 Yaş ve Üzeri	% 4,42
İlkokul	15 Yaş ve Üzeri	% 20,04
İlköğretim	15 Yaş ve Üzeri	% 12,58
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	15 Yaş ve Üzeri	% 14,25
Lise ve Dengi Meslek Okulu	15 Yaş ve Üzeri	% 24,57
Yüksekokul veya Fakülte	15 Yaş ve Üzeri	% 15,13
Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	15 Yaş ve Üzeri	% 1,22
Doktora	15 Yaş ve Üzeri	% 0,29
Bilinmeyen	15 Yaş ve Üzeri	% 0,60

Kaynak: TÜİK, 2017

Malatya ilinin eğitim yönünden verileri incelendiği zaman, ortaöğretim kurumlarının performansının incelenmesi, performansların belirtilmesi, karar vericilerin ve planlama organizasyonunda yer alan kişilerin, uzman ve araştırmacıların kullanabileceği bilgilerin sağlanması, kaynakların verimli bir şekilde üretilmesi açıkça belirlenmiştir. (TÜİK, 2017)

İşgücüne katılım oranlarını elde edebilmek ve verimli bir hale dönüştürebilmek için öğrenimine devam eden öğrencilerin verileri çok önemlidir. Malatya ilinde genç nüfusun işgücüne katılım oranları açısından öğrencilerin istatistik ve sonuçları önemli bir gösterge olduğu gibi, işgücü piyasasındaki nitelikli ve kalifiye ara eleman arz ihtiyacının karşılanabilmesi ve nitelikli işgücü politikasının izlenebilmesi açısından eğitim göstergelerinin statik ve dinamik olarak takibi zorunlu hale getirmiştir. Malatya ilinde nitelikli işgücü piyasası sonuçlarına ulaşılabilmesi için eğitim, büyüme ve bölgesel farklılık veri setlerinden ilki okullaşma oranının tespit edilmesidir. (İŞKUR, 2017)

Brüt olarak okullaşma oranın elde edilebilmesi için; ilgili öğrenim türü ve kademedeki tüm öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilen değerdir. Brüt okullaşma oranının elde

**VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy**

Tablo 37 Malatya İlinde Bitirilen Eğitim Düzeyi, 2018 (15 Yaş ve Üzeri)

MALATYA İLİNDE BİTİRİLEN EĞİTİM DÜZEYİ, 2018 (15+ YAŞ ÜZERİ)		
EĞİTİM DÜZEYİ	MALATYA (%)	TÜRKİYE (%)
Okuma Yazma Bilmeyen	% 6,90	% 3,82
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	% 4,42	% 5,12
İlkokul	% 20,04	% 23,52
İlköğretim	% 12,58	% 14,24
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	% 14,25	% 12,68
Lise ve Dengi Meslek Okulu	% 24,57	% 22,89
Yüksekokul veya Fakülte	% 15,13	% 15,15
Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	% 1,22	% 1,46
Doktora	% 0,29	% 0,33
Bilinmeyen	% 0,60	% 0,77

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 38 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Hayat Boyu Öğrenme Yaklaşımı Çerçevesinde İşgücü Piyasası ve Nitelikli İşgücü Göstergeleri ve Genel İstatistikleri, 2015 – 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Hayat Boyu Öğrenme Yaklaşımı Çerçevesinde İşgücü Piyasası ve Nitelikli İşgücü Göstergeleri ve Genel İstatistikleri, 2015-2019 Stratejik Raporu						
No	Performans Göstergeleri	Türkiye Ortalaması	Önceki Yıllar			Hedefler
		2014	2012	2013	2014	2019
1	Mesleki ve Teknik Ortaöğretim mezunlarının işgücüne katılım sayısı	-	-	-	1334	1400
2	Eğitim ve denklik yoluyla belge alan sayısı (kalfalık ve ustalık)	-	1327	1642	788	1000
3	Usta Öğretici Belgesi alan sayısı	-	181	341	428	500
4	Mesleki Eğitim Merkezinden işyeri açma belgesi alan sayısı	-	27	28	52	60
5	Okul, öğrenci veya öğretmenlerin yaptığı patent veya faydalı model başvuru sayısı	17	-	-		2
6	Organize Sanayi Bölgelerinde bulunan Özel Mesleki ve Teknik Okul Sayısı	20	-	-	1	2

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

Yukarıdaki Tablo’da T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2015 – 2019 yılı stratejik planı raporuna göre, 2014 – 2015 Eğitim – Öğretim yılı itibarıyla Malatya ili genelinde Mesleki Eğitim Merkezinde eğitim ve denklik yoluyla 788 kursiyere Kalfalık Belgesi, Ustalık Belgesi, 428 kursiyere Usta

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Öğretici Belgesi, 52 kursiyere de İşyeri Açma Belgesi verilmiştir. Malatya ilinde Destekleme ve Yetiştirme Kurslarından kapsamında açılan kurslarımızda 28.926 öğrenci yararlanmıştır. (Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 - 2019)

Tablo 39 2014 - 2015 Eğitim - Öğretim Yılında Malatya İlinde Hayat Boyu Öğrenme Yaklaşımı Çerçevesinde İşgücü Piyasası ve Nitelikli İşgücü İle İlgili Yapılacak Çalışmalar, 2015 - 2019 Stratejik Raporu

2014 – 2015 Eğitim – Öğretim Yılında Malatya İlinde Hayat Boyu Öğrenme Yaklaşımı Çerçevesinde İşgücü Piyasası ve Nitelikli İşgücü İle İlgili Yapılacak Çalışmalar, 2015-2019 Stratejik Raporu		
Sıra	Stratejiler	Sorumlu Şube
1	Malatya ilinde önceki öğrenmelerin tanınmasına imkân sağlayacak şekilde ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip diploma ve sertifikasyon sistemi geliştirilerek, önceki öğrenmelerin tanınması kapsamında belge alan birey sayısı artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
2	Malatya ilinde dezavantajlı bireyler başta olmak üzere HBÖ fırsatlarına erişen birey sayısı artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
3	Malatya ilinde tüm yetişkinler özellikle kadınlar için temel ve sürekli eğitime eşit ölçüde erişimin, yetişkin eğitimi gelişim düzeyi artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
4	Malatya ilinde bireylerin öğrenme fırsatları çeşitlendirilerek hayat boyu öğrenme faaliyetlerinin teşvik edilmesi sağlanacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
5	Malatya ilinde yetişkinlerin yenilikçilik ve bilişim teknolojileri gibi alanlarda bilgi ve becerilerini artırmaları teşvik edilecektir.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
6	Malatya ilinde oplumda yaşam boyu eğitim anlayışının benimsenmesi amacıyla e-öğrenme dâhil, yaygın eğitim imkanları geliştirilecek, eğitim çağı dışına çıkmış kişilerin açık öğretim fırsatlarından yararlanmaları teşvik edilecek, beceri kazandırma ve meslek edindirme faaliyetleri artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
7	Malatya ilinde örgün öğretim imkânından yararlanamamış veya okulu yarıda bırakmak zorunda kalmış bireylere uzaktan öğretim ve yüz yüze eğitim imkânlarıyla öğrenimlerini tamamlamalarını sağlamak ve nitelikli hizmet sunarak eğitime erişimi artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
8	Malatya ilinde toplumun uyum kapasitesini ve yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik temel ve mesleki beceriler programlarına katılan yetişkin sayısı artırılabacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
9	Maatya ilinde bireyin kişisel ve mesleki gelişim veya istihdam amacıyla gereksinim duyduğu rehberlik sisteminin içinde hayat boyu rehberlik yaklaşımının geliştirilmesi sağlanacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
10	Malatya ilinde mesleki ve teknik eğitim politikalarının belirlenmesine ilişkin süreçlerin, sektörün ve işgücü piyasasının taleplerine uygun şekilde yönlendirilebilmesi için başta sektör temsilcileri olmak üzere ilgili paydaşların bu süreçlere etkin katılımı sağlanacaktır.	MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM
11	Malatya ilinde mesleki ve teknik eğitimde girişimcilik, yaratıcılık ve yenilikçilik kültürünün yerleşmesi için mevcut süreçler değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır	HAYAT BOYU ÖĞRENME
	Malatya ilinde işyeri beceri eğitimi ve staj uygulamalarının etkin bir	HAYAT BOYU

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

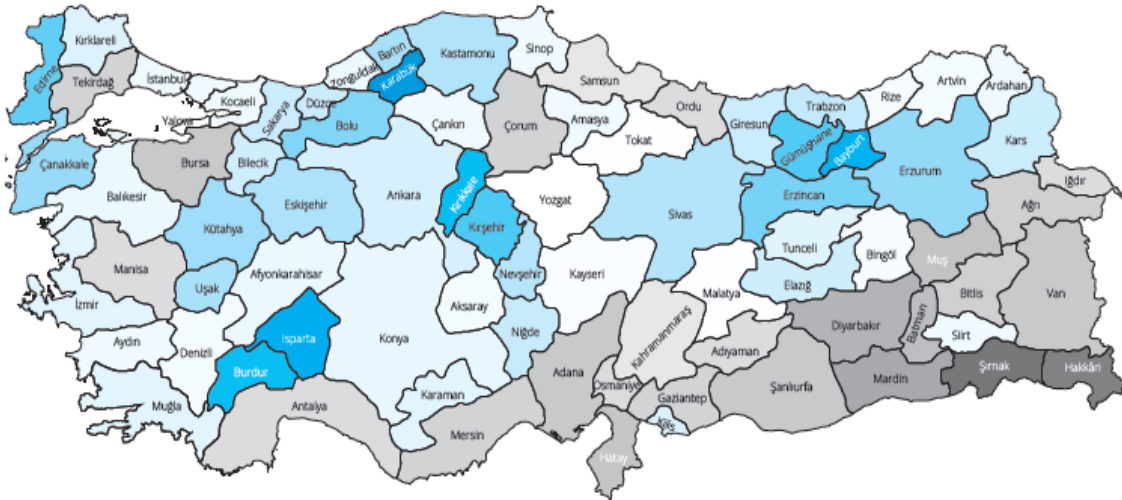
12	şekilde izlenip ve değerlendirilmesi sağlanacaktır.	ÖĞRENME
13	Malatya ilinde “Öğrenme Şenlikleri” uygulaması il genelinde yaygınlaştırılacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME
14	Malatya ilinde bireylerin aktif ve katılımcı vatandaş olmalarına yönelik farkındalık arttırılacaktır.	HAYAT BOYU ÖĞRENME

Kaynak: Malatya MEM, Stratejik Plan 2015 – 2019

2018 Verileri İle Yükseköğretim Kurulu Açısından Malatya İlinin ‘Üniversite Karnesi’

2018 yılı illere göre 1.000 kişi başına düşen yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı verilmiştir.

Bu verilere göre, 1.000 kişi başına düşen yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı açısından Türkiye ortalaması 46 iken, bu ortalamanın en yüksek olduğu iller sırasıyla Karabük, Isparta ve Bayburt’dur. Bu ortalamanın en düşük olduğu iller ise sırasıyla Şırnak, Hakkari ve Şanlıurfa’dır. Genel olarak değerlendirildiğinde, ülkenin Ege sahili, Akdeniz sahili ve Güneydoğu illerindeki öğrenci yoğunluğunun ülkenin kuzey ve iç bölgelerindeki illere göre oldukça düşük olduğu verilerine ulaşılmıştır. (YÖK Raporu, 2019)

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Malatya ilinde 2018 yılından itibaren Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS)’na başvuru yapan kişi sayısı 35.130’dur. Başvuru yapan üniversite adayları arasından 33.648 kişi sınava girmiştir. Sınava giren üniversite adayları arasından tercih yapma hakkı kazanan kişi sayısı 26.644’dür. Tercih yapma hakkı kazanan üniversite adayları arasından tercih yapmayan kişi sayısı 10.481 kişidir. Tercih yapan kişi sayısı ise 16.163’dür. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 40 İllere ve Cinsiyete Göre Toplam Uluslararası Öğrenci Sayıları (2018)

İllere Ve Cinsiyete Göre Toplam Uluslararası Öğrenci Sayıları (2018)			
İl	Erkek	Kadın	Toplam
Kütahya	821	323	1.144
Muğla	823	267	1.090
Malatya	677	390	1.067
Zonguldak	752	305	1.057
Balıkesir	768	276	1.044

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Malatya ilinde 2018 yılından itibaren Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) ile üniversitelere yerleşen aday sayısı 10.246'dır. Bu kişiler arasında Lisans düzeyine yerleşen aday sayısı 5.304'dür. Lisans düzeyinde Açıköğretim Fakülteleri'ne yerleşen aday sayısı 265 olurken, Açıköğretim Fakülteleri hariç 5.039 kişi üniversitelere yerleşmiştir. 2018 yılında toplam yerleşen kişiler arasından Önlisans düzeyine yerleşen aday sayısı 4.942'dir. Önlisans düzeyinde Açıköğretim Fakülteleri'ne yerleşen aday sayısı 1.406 olurken, Açıköğretim Fakülteleri hariç 3.536 kişi üniversitelere yerleşmiştir. Aşağıdaki Tablo'da Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Özet Tablosu verilmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 41 Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Özet Tablosu, 2018

Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Özet Tablosu, 2018		
YKS Sınavı 2018	Sayı	(%) Oran
YKS Sınavına Başvuran	35.130	100
YK Sınavına Giren Aday	33.648	95,78
Tercih Yapma Hakkı Olan Aday	26.644	75,84
Tecih Yapmayan Aday	10.481	39,34
Tercih Yapan Aday	16.163	60,66
YKS Sınavı İle Yerleşen Aday	10.246	63,39
Lisans Düzeyi	5.304	51,77
Açıköğretim Fakültesi Hariç	5.039	95,00
Açıköğretim Fakültesi	265	5,00
Önlisans Düzeyi	4.942	48,23
Açıköğretim Fakültesi Hariç	3.536	71,55
Açıköğretim Fakültesi	1.406	28,45
Yerleşemeyen Aday	5.917	36,61

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Malatya ilinde 2018 yılından itibaren Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) incelendiği zaman hiçbir yükseköğretim kurumuna yerleşemeyen üniversite aday sayısı ise 5.917'dir. Malatya ili, başarı sıralaması olarak 616.779 değeri olarak ortalama elde etmiş, Türkiye sıralaması olarak sayı şeklinde '16 sayı' başarısı elde etmiştir. Aşağıdaki Tablo'da Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Başarı Sıra Tablosu verilmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 42 Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Başarı Sıra Tablosu, 2018

Malatya İlinin Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) 2018 Yılı Başarı Sıra Tablosu, 2018	
Başarı Sıralaması	Sayı
Başarı Sırası Ortalaması	616.779
Türkiye Sıralaması	16

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Malatya ilinin üniversite aday verilerinin incelenmesi adına ortaya çıkan Yükseköğretim Kurulu raporu ile aynı zamanda 'nüfus hareketliliği'ni analiz edebilecek, bu veriler ile Malatya ilinin bölge başarılarının da analizi yapılmaktadır. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 43 İllere Göre Yükseköğretim Kurum Sayıları (2019)

İllere Göre Yükseköğretim Kurum Sayıları (2019)		
İl	Toplam Üniversite	Vakıf veya Vakıf MYO
Eskişehir	3	-
Nevşehir	2	1
Malatya	2	1
Sivas	2	1

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre, illere göre yükseköğretim kurum sayıları tablosu incelendiğinde, Malatya ilinde devlet veya özel toplam üniversite sayısı 2 adettir. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 44 Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştiği Üniversite Türlerine Göre Dağılım Tablosu, 2018

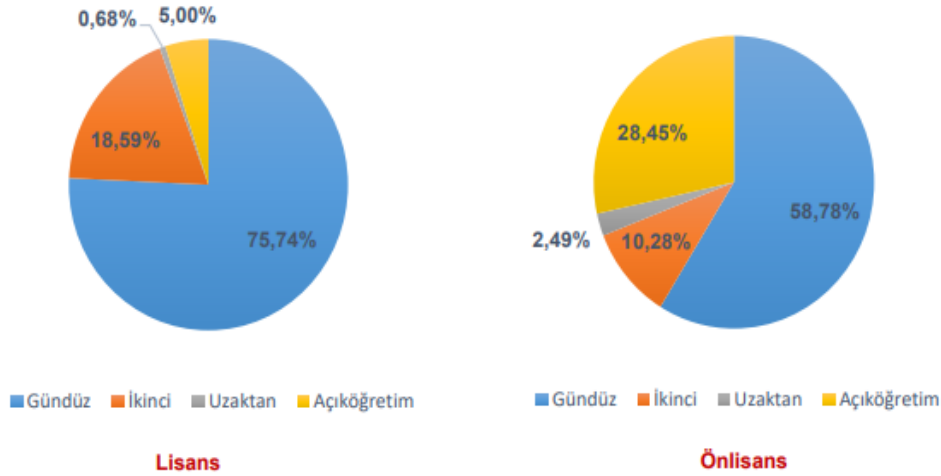
Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştiği Üniversite Türlerine Göre Dağılım Tablosu, 2018						
	LİSANS		ÖNLİSANS		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	5.304	100,00	4.942	100,00	10.246	100,00
Devlet	4.996	94,19	4.761	96,34	9.757	95,23
Vakıf	253	4,77	164	3,32	417	4,07
KKTC	49	0,92	17	0,34	66	0,64
Yurtdışı	6	0,11	0	0,00	6	0,06

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yukarıdaki Tablo'da Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre, Malatya ilinde ikamet edenlerin yerleştiği üniversite türlerine göre dağılım tablosu yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde, genel düzeyi olarak % 100,00 oranı ile Malatya'da ikamet eden toplam 10.246 öğrenci üniversiteye yerleşmiştir. Bu toplam öğrenci sayılarından lisans düzeyinde % 100,00 oranı ile toplam 5.304 öğrenci yer almaktadır. Bu öğrenci sayılarından % 94,19 oranı ile 4.996 öğrenci devlet üniversitesinde, % 4,77 oranı ile 253 öğrenci vakıf üniversitesinde, % 0,92 oranı ile 49 öğrenci KKTC üniversitesinde ve % 0,11 oranı ile 6 öğrenci ise yurt dışında herhangi bir üniversite de öğrenime devam etmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

Önlisans düzeyinde ise % 100,00 oranı ile toplam 4.942 öğrenci üniversitelere yerleşmiştir. Bu öğrenci sayılarından % 96,34 oranı ile 4.761 öğrenci devlet üniversitesinde, % 3,32 oranı ile 164 kişi vakıf üniversitesinde, % 0,34 oranı ile 17 kişi KKTC üniversitesinde yer almakta ve % 0,00 oranı ile yurt dışında herhangi bir üniversiteye yerleşen öğrenci bulunmamaktadır. (YÖK Raporu, 2019)

Tablodaki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde, genel düzeyi olarak % 100,00 oranı ile Malatya'da ikamet eden toplam 10.246 öğrenci üniversiteye yerleşmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

Şekil 10 Malatya İlinde İkamet Edenlerin Üniversite Türlerine Göre Dağılım Grafiği, 2018

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Tablo 45 Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştiği Üniversite Türlerine Göre Dağılım Tablosu, 2018

Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştiği Üniversite Türlerine Göre Dağılım Tablosu, 2018						
	LİSANS		ÖNLİSANS		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	5.304	100,00	4.942	100,00	10.246	100,00
Gündüz Eğitim	4.017	75,74	2.905	58,78	6.922	95,23
İkinci Öğretim	986	18,59	508	10,28	417	4,07
Uzaktan Eğitim	36	0,68	123	2,49	66	0,64
Açık Öğretim	265	5,00	1.406	28,45	6	0,06

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yukarıdaki Tablo'da Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre, Malatya ilinde ikamet edenlerin yerleştiği üniversite türlerine göre dağılım tablosu yer almaktadır. Bu dağılım tablosunda yükseköğretim düzeyi yer almamakta, öğretim çeşidi yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde, genel düzeyi olarak % 100,00 oranı ile Malatya'da ikamet eden toplam 10.246 öğrenci üniversiteye yerleşmiştir. Bu toplam öğrenci sayılarından lisans düzeyinde gündüz eğitime yerleşen öğrenci sayısı % 75,74 oranı ile toplam 4.017 öğrenci yer almaktadır. Bu öğrenci sayılarından lisans düzeyinde ikinci öğretime yerleşen öğrenci sayısı % 18,59 oranı ile 986 kişi, lisans düzeyinde uzaktan eğitime yerleşen öğrenci sayısı % 0,68 oranı ile 36

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

kişidir. Lisans düzeyinde açık öğretime yerleşen öğrenci sayısı, % 5,00 oranı ile 265 kişidir. (YÖK Raporu, 2019)

Önlisans düzeyinde ise % 100,00 oranı ile toplam 4.942 öğrenci üniversitelere yerleşmiştir. Bu öğrenci sayılarından % 58,78 oranı ile 2.905 öğrenci gündüz eğitime, % 10,28 oranı ile 508 kişi ikinci öğretime, % 2,49 oranı ile 123 kişi uzaktan eğitime ve % 28,45 oranı ile 1.406 kişi açık öğretime yerleşen öğrenci yer almaktadır. (YÖK Raporu, 2019)

Tablodaki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde, genel düzeyi olarak % 100,00 oranı ile Malatya’da ikamet eden toplam 10.246 öğrenci üniversiteye yerleşmiştir. Hem lisans hem de önlisans düzeyinde gündüz eğitimine yerleşen öğrenci sayısı % 95,23 oranı ile 6.922 kişi, % 4,07 oranı ile 417 kişi ikinci öğretime, % 0,64 oranı ile 66 kişi uzaktan eğitime ve % 0,06 oranı ile 6 kişi ise açık öğretime yerleşmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 46 Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştikleri Bölgelere Göre Dağılım Tablosu (Açıköğretim Hariç), 2018

Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştikleri Bölgelere Göre Dağılım Tablosu (Açıköğretim Hariç) 2018						
	LİSANS		ÖNLİSANS		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	5.039	100,00	3.536	100,00	8.575	100,00
DOĞU ANADOLU	2.579	51,18	1.848	52,26	4.427	51,63
İÇ ANADOLU	701	13,91	388	10,97	1.089	12,70
MARMARA	653	12,96	322	9,11	975	11,37
KARADENİZ	400	7,94	453	12,81	853	9,95
AKDENİZ	221	4,39	222	6,28	443	5,17
EGE	239	4,74	140	3,96	379	4,42
GÜNEYDOĞU ANADOLU	191	3,79	146	4,13	337	3,93
KKTC	49	0,97	17	0,48	66	0,77
YURTDIŞI	6	0,12	0	0,00	6	0,07

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yukarıda verilen Tablodaki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde ikamet eden öğrencilerin bölgelere göre dağılım tablosu verilmiştir. Tablodaki verilen bilgiler açık öğretim düzeyi hariç olarak sonuçlandırılmıştır. Malatya ilinde ikamet eden öğrencilerin bölgelere dağılımında, hem lisans hem de önlisans düzeyinde % 100,00 oranı ile toplam 8.875 öğrenci yer almaktadır. Yer alan öğrencilerden, % 100,00 oranı

ile 5.039 kişi lisans düzeyine, % 100,00 oranı ile 3.536 kişi ise önlisans düzeyine yerleşmiştir. (YÖK Raporu, 2019)

-2018 Verileri İle Yükseköğretim Kurulu Açısından Malatya İlinin 'Üniversite Karnesi' İle İlgili Kısa Bilgiler

2019 Yükseköğretim Kurulu Raporu'na göre, Malatya ili genelinde sınava giren öğrenci sayısı 33.648'dir. 4 yıllık lisans düzeyine yerleşen aday sayısı (Açık öğretim Hariç) %5,039 kişidir. Yüzdeler açısından bakıldığında Malatya ilinde sınava girenlerin yerleşme oranı ortalaması % 14,95 oranında bir değere sahiptir. (YÖK Raporu, 2019)

2019 Yükseköğretim Kurulu Raporu'na göre, Malatya ili genelinde 2 yıllık ön lisans düzeyine giren öğrenci sayısı 3.536 adettir. Yüzdeler açısından bakıldığında; % 10,50 oranında bir değere sahiptir. (YÖK Raporu, 2019)

2019 Yükseköğretim Kurulu Raporuna göre, Malatya ili genelinde 4 yıllık lisans düzeyine yerleştirmede % 14,97 oranı ile 61.sırada, 2 yıllık ön lisans düzeyine yerleştirmede ise % 10,50 oranı ile 73.sırada yer almıştır. Malatya ili genelinde, lisans ve önlisans düzeyi toplam yerleştirmede ise % 25,48 oranı ile 72.sırada yer almıştır. Ayrıca, Malatya ilinde ön lisans düzeyine yerleşen öğrenci payı ortalaması % 10,50 oranı ile sonuçlandırılmıştır. (YÖK Raporu, 2019)

**VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy**

Tablo 47 Bölümler İtibariyle Malatya İlinde İŞKUR'a Bağlı Kişilerin Yüksek Okulda Kayıtlı ve Mezun Öğrenci Sayısı

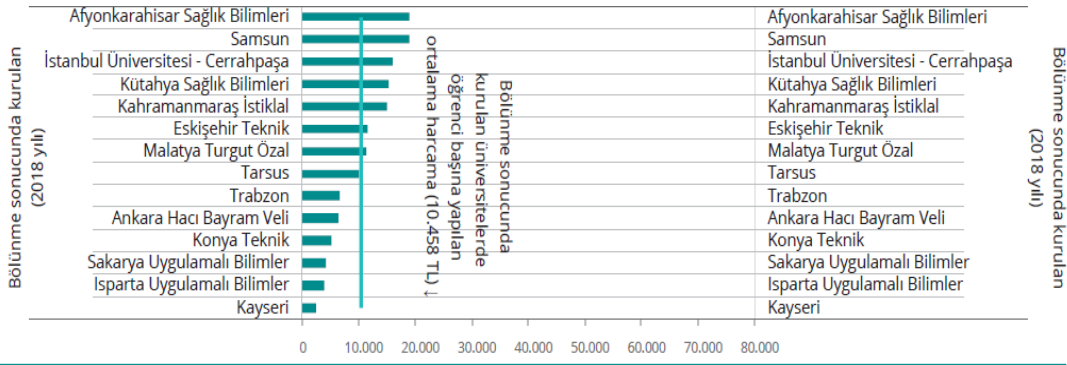
BÖLÜMLER	2017-2018 Mezun		2018 Yeni Kayıt	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Diş Hekimliği Fakültesi	33	36	221	255
Eczacılık Fakültesi	39	19	246	131
Eğitim Fakültesi	647	251	2903	1562
Fen Edebiyat Fakültesi	150	85	2588	1349
Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi	54	48	357	355
Hukuk Fakültesi	61	53	459	419
Hemşirelik Fakültesi	-	-	200	95
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	403	409	2644	2974
İlahiyat Fakültesi	205	80	1961	1171
İletişim Fakültesi	57	37	490	595
Mühendislik Fakültesi	148	287	1.041	2.767
Sağlık Bilimleri Fakültesi	0	0	1.478	481
Spor Bilimleri Fakültesi	49	120	64	147
Su Ürünleri Fakültesi	2	0	2	-
Tıp Fakültesi	82	100	797	858
Ziraat Fakültesi	34	24	156	198
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	51	136	216	575
Devlet Konservatuvarı Müdürlüğü	6	11	79	52
Malatya Sağlık Yüksekokulu	257	108	999	527
Adalet Meslek Yüksekokulu	47	46	204	238
Akçadağ Meslek Yüksekokulu	24	18	162	225
Arapgir Meslek Yüksekokulu	20	16	451	637
Battalgazi Meslek Yüksekokulu	46	36	262	397
Darende Bekir Ilıcak Meslek Yüksekokulu	31	32	162	217
Doğanşehir Vahap Küçük Meslek Yüksekokulu	-	-	2	9
Hekimhan Mehmet Emin Sungur Meslek Yüksekokulu	28	43	124	261
Kale Meslek Yüksekokulu	1	0	36	61
Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği Meslek Yüksekokulu	14	17	66	114
Malatya Meslek Yüksekokulu	168	383	1.115	3.464
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	220	92	943	493
Sürgü Meslek Yüksekokulu	12	9	34	56
Yakınca Meslek Yüksekokulu	6	8	103	437
Yeşilyurt Meslek Yüksekokulu	14	27	81	148
Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Doktora)	7	13	66	134
Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans)	14	11	198	233
Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora)	0	6	71	181
Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans)	17	20	269	497
Karaciğer Nakli Enstitüsü (Doktora)	0	0	-	14
Karaciğer Nakli Enstitüsü (Yüksek Lisans)	1	0	11	4
Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Doktora)	15	6	133	111

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi 8th International Congress Society, Politics And Economy

Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans)	18	15	243	175
Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora)	14	28	124	405
Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans)	32	80	575	1.271
Pedagojik Formasyon Eğitimi	896	301	1374	709

Kaynak: İŞKUR, 2018

Yukarıda verilen Tablo'da Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre 2018 yılında üniversite bölümleri itibari ile Malatya İlinde İŞKUR'a bağlı kişilerin yüksekokulda kayıtlı ve mezun öğrenci sayıları verilmiştir. 2017 – 2018 eğitim – öğretim yılı mezunu öğrenci sayıları ve bölümleri, 2018 yılından itibaren yeni kayıt yapan öğrenci sayıları ve bölümleri yer detaylı bir şekilde yer almaktadır. (YÖK Raporu, 2019)

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yukarıda verilen Şekil 'de ise Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre, 2018 yılında Türkiye'de genel olarak üniversiteler itibari ile 2018 yılı ve sonrasında bölünme, ayrılma sonucu kurulan ve bölünme, ayrılma sonucunda kurulan üniversitelerde öğrenci başına yapılan ortalama harcama (10.458 TL) portföy bilgileri yer almaktadır. Yukarıdaki grafik şekli incelendiğinde, Malatya Turgut Özal Üniversitesi'nin de yer aldığı grafikte kurulan üniversitelerde öğrenci başına yapılan ortalama harcama ve portföy bilgileri yer almaktadır. (Yükseköğretime Bakış, 2019)

Tablo 48 Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştikleri İllere Göre Dağılım Tablosu (Açıköğretim Hariç), 2018

Malatya İlinde İkamet Edenlerin Yerleştikleri İllere Göre Dağılım Tablosu (Açıköğretim Hariç) 2018						
	LİSANS		ÖNLİSANS		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	5.039	100,00	3.536	100,00	8.575	100,00
MALATYA	1.930	38,30	1.369	38,72	3.299	38,47
İSTANBUL	453	8,99	191	5,40	644	7,51
ELAZIĞ	391	7,76	204	5,77	595	6,94
ANKARA	245	4,86	40	1,13	285	3,32
SİVAS	113	2,24	161	4,55	274	3,20
ERZİNCAN	96	1,91	107	3,03	203	2,37
ADİYAMAN	86	1,71	68	1,92	154	1,80
İZMİR	119	2,36	32	0,90	151	1,76
KONYA	91	1,81	31	0,88	122	1,42
ERZURUM	45	0,89	59	1,67	104	1,21

Kaynak: YÖK Raporu, 2019 Yükseköğretim Bilgi Sistemi

Yukarıda verilen Tabloda Yükseköğretim Kurulu 2019 yılı raporuna göre, 2018 yılında Malatya ilinde ikamet eden kişilerin yerleştikleri üniversitelerde illere göre dağılım verileri yer almaktadır. Açık öğretim şekli hariç, Önlisans ve lisans eğitim kademelerinin uzaktan eğitim, ikinci öğretim, gündüz eğitim verileri yer almaktadır. Malatya ilinde ikamet eden ve tablodaki illere yerleşen toplam öğrenci sayısı % 100,00 oranı ile 8.575 kişidir. Bu verilere göre, Malatya ilinde ikamet eden ve Malatya'da üniversiteye yerleşen toplam öğrenci sayısı % 100,00 oranı ile 3.299 kişidir. Lisans düzeyinde yerleşen öğrenci sayısı % 38,30 oranı ile 1.930 kişidir. Önlisans düzeyinde yerleşen öğrenci sayısı ise % 38,72 oranı ile 1.369 kişidir. (YÖK Raporu, 2019)

Tablo 49 Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen İstihdam Garantili Meslek Kursları, 2018

Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen İstihdam Garantili Meslek Kursları, 2018							
Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Meslek Kursları	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı			İşe Yerleştirilen Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Dokuma Konfeksiyon Makineci	5	45	59	104	6	15	21
Müşteri Hizmetleri Satış ve Hizmet Yetkilisi	1	19	5	24	10	0	10
Zikzak Makineci	1	12	0	12	6	0	6
Saraciye Montajcısı	3	0	76	76	0	14	14
Trikotajcı/Endüstriyel Örmeci	1	10	17	27	4	7	11
Düz Dikiş Makineci	1	7	18	25	7	12	19
Toplam	12	93	175	268	33	48	81

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 - 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da Malatya ilinde İŞKUR ve Diğer Formal – İnfomal olarak düzenlenen eğitimler, işbaşı program ve kurslara ilişkin veriler yer almaktadır. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre, Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen meslek kursları; ‘Dokuma Konfeksiyon Makineci, Müşteri Hizmetleri Satış ve Hizmet Yetkilisi, Zikzak Makineci, Saraciye Montajcısı, Trikotajcı/Endüstriyel Örmeci, Düz Dikiş Makineci’ dir. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre istihdam garantili meslek kurslarından ‘Dokuma Konfeksiyon Makineci’ kursu en fazla açılan eğitim kursu olarak belirtilmiştir. (İŞKUR, 2018)

Tablo 50 Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Engellilere Yönelik Kurslar, 2018

Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Engellilere Yönelik Kurslar, 2018							
Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Engellilere Yönelik Kurslar	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı			İşe Yerleştirilen Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Istampacı-Ayakkabı	1	0	12	12	0	0	0
Toplam	1	0	12	12	0	0	0

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen engellilere yönelik kurs sayıları ve işe yerleştirilen kursiyer verileri yer almaktadır. Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen engellilere yönelik kurslar; ‘Istampacı – Ayakkabı’ kursu açılmıştır. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre 1 adet açılan bu kursa, katılımcı sayısı ve işe yerleştirilen kursiyer verilerine yer verilmiştir. (İŞKUR, 2018)

Tablo 51 Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Toplum Yararına Programlar ve Kurslar 2018

Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Toplum Yararına Programlar ve Kurslar, 2018							
Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen TYP Kurslar	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı			İşe Yerleştirilen Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Beden İşçisi	53	2704	4105	6809	2704	4105	6809
Toplam	53	2704	4105	6809	2704	4105	6809

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen toplum yararına program ve kurs verileri yer almaktadır. Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen TYP (Toplum Yararına Programlar) ‘da Beden İşçisi statü ve pozisyonu yer almaktadır. Beden İşçisi pozisyonunda açılan kurs sayısı 53’dür. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre Malatya ilinde Beden İşçisi pozisyonunda kursa katılan kursiyer sayısı toplam 6809’dur. Bu sayının 2.704’ü Kadın, 4.105’i Erkek’dir. Toplum Yararına Program eğitiminden sonra işe yerleştirilem kursiyer sayısı toplam 6.809’dur. Bu sayının 2.704’ü Kadın, 4.105’i ise Erkek’dir. (İŞKUR, 2018)

Tablo 52 Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Girişimcilik Kurs ve Kursiyer Verileri, 2018

Girişimcilik							
Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Girişimcilik Kurs ve Kursiyer Verileri	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı			İşe Yerleştirilen Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
İşletmeci	54	641	664	1305	0	0	0
Toplam	54	641	664	1305	0	0	0

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen girişimcilik ve kursiyer verileri yer almaktadır. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre Malatya ilinde Girişimcilik alanında İşletmeci meslek eğitimi verilmiştir. İşletmeci – Girişimcilik adı altında açılan kurs sayısı 54 adettir. Malatya ilinde bu kursa katılan kursiyer sayısı toplam 1.305’dir. Bu sayınının 641’i Kadın, 664’ü ise Erkek’dir. (İŞKUR, 2018)

Tablo 53 Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Genel Meslek Kursları Genel Veri Topamları, 2018

Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Genel Meslek Kursları Genel Veri Topamları, 2018							
Malatya İlinde İŞKUR Bünyesinde Düzenlenen Genel Meslek Kursları	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı			İşe Yerleştirilen Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Makineci (Dikiş)	7	24	33	57	3	5	8
Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi	8	133	183	316	91	116	207
Kalite Kontrolcü	1	1	4	5	0	0	0
Ütücü	2	2	2	4	0	0	0
Dokuma Makineleri Operatörü Ve Ayarcısı	2	1	32	33	0	0	0
Kalite Kontrolcü-Tekstil	9	44	86	130	8	14	22
Torna Tezgahı Operatörü	1	0	2	2	0	0	0
İşletmeci	54	641	664	1305	0	0	0
Toplam	84	846	1006	1852	102	135	237

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo 'da Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen genel meslek kurslarının veri olarak toplam sonuçlarına yer verilmiştir. 2018 yılı İŞKUR verilerine göre Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde düzenlenen genel meslek kursları; Makineci (Dikiş), Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi, Kalite Kontrolcü, Ütücü, Dokuma Makineleri Operatörü ve Ayarcısı, Kalite Kontrolcü – Tekstil, Torna Tezgahı Operatörü ve İşletmeci'dir. Veriler incelendiği zaman, Malatya ilinde İŞKUR bünyesinde en fazla açılan kurs sayısı İşletmeci (Girişimcilik)'dir. İşletmeci kursunu sırasıyla, Kalite Kontrolcü – Tekstil, Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi ve Makineci (Dikiş) kursları takip etmektedir. Ayrıca, Tablo'da meslek kursları ile ilgili kurs sayısı, kursiyer sayısı (Erkek, Kadın Toplam) ve kurs eğitimleri sonucunda işe yerleştirilen kursiyer sayısı (Erkek, Kadın Toplam) yer almaktadır. (İŞKUR, 2018)

Malatya İlinin İşgücü Durumu

İşgücü piyasası, işgücü arzı ve talebinin karşılaşarak iş emek gücünün fiyatı olan ücret düzeyinin ve çalışma koşullarının belirtildiği piyasalar olarak adlandırılmaktadır. İşgücünü arz edenler ile işgücünü talep edenlerin bulunduğu ortam olan işgücü piyasaların etkin işleyişi için arz ve talep yönünün nitelik ve nicelik anlamında analizlerinin yapılmasını gerekli kılmaktadır. (Kalkan, 2017)

Tablo 54 2017 - 2018 Yılı Verilerine Göre Malatya İlinde En Fazla Açık İş Olan Meslek ve Meslek Grupları, 2018

2017 – 2018 Yılı Verilerine Göre Malatya İlinde En Fazla Açık İş Olan Meslek ve Meslek Grupları, 2018	
Meslek ve Meslek Grubu	Açık İş Sayısı
Beden İşçisi (Genel)	11.594
Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi	1.093
Makineci (Dikiş)	1.028
Müşteri Temsilcisi	872
Konfeksiyon İşçisi	809
Satış Danışmanı / Uzmanı	636
Büro Memuru (Genel)	508
Beden İşçisi (Temizlik)	341
Ütücü	339
Kalite Kontrolcü	322

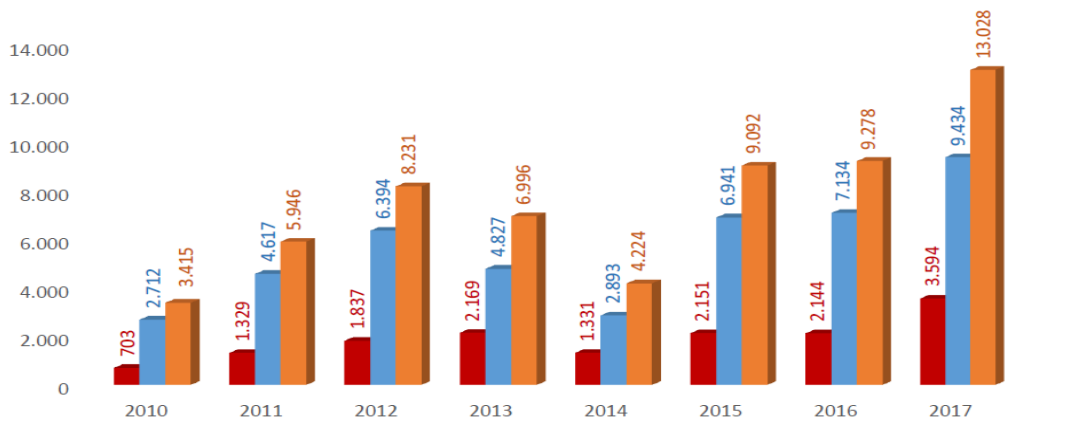
Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da 2017 – 2018 yılı verilerine göre Malatya ilinde en fazla açık iş olan meslek ve meslek grupları ile ilgili veriler yer almaktadır. Bu verilere göre; 2017 yılında 24.742 kişi olarak açık iş sonucu ortaya çıkmıştır. Toplam olarak verilen açık iş sayısının 11.594’ünü Beden İşçisi (Genel) mesleği oluşturmaktadır. Verilen bu sayı ile Beden İşçisi (Genel) açık iş sayısının % 46,8’ini oluşturmaktadır. Sırasıyla açık işi takip eden meslek ve meslek grupları ise; Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi ve Makineci (Dikiş) meslekleri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. (İŞKUR, İPA, 2018)

İşgücü, bir ülkede emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden ve bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan, iktisadi faaliyete katılan kısmı olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak işgücü istatistik kavramı olarak, 14 yaşından büyük ve 65 yaşını geçmeyen ve gelir elde edilecek bir işte çalışanların toplamını ifade eden bir kavram olarak bilinmektedir. Nitelikli iş gücü, herhangi bir piyasada sektör üzerinde eğitim almış ve o iş üzerinde gerekli bilgiye sahip, uzlaşmış insan gücü olarak bilinmektedir. Herhangi bir sektörde veya genellikle tüm iş alanlarında geçerli bir kimliktir. İşini bilen, işe hakim olan ve o iş konusunda tüm alt yapı eğitimini almış kişilerin iş bulması hiç bir zaman zor olmayacaktır. Sektörde kişinin sahip olduğu özellikleri oldukça önemli ve değerlidir. (Kalkan, 2017)

İşgücü politikası ile birlikte, 2017 – 2018 İŞKUR verilerine göre, 2017 yılında işe yerleştirme sayısında olumlu bir artış görülmüştür. İşe yerleştirme politikası içerisinde, 2017 yılında Malatya İŞKUR İl Müdürlüğü tarafından 13.028 kişi işe yerleştirilmiştir. Kadın işgücü politikası da göz önünde alındığı zaman, işe yerleşen bu toplam kişiler içerisinde, % 27,5 ‘ini Kadın cinsiyet oranı oluşturmuştur. Bu verilerden yola çıkarak, 2017 yılında nitelikli kadın işgücü sayısı yaklaşık 1,5 katına ulaşmıştır. (İŞKUR, İPA, 2018)

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Şekil 11 2010 - 2017 Yılları Arası Malatya İlinde İŞKUR Tarafından İşe Yerleştirme Sayıları ve Oranları

Yukarıda verilen Şekil ‘de İŞKUR 2017 – 2018 verilerine göre, 2010 – 2017 yılları arasında Malatya ilinde İŞKUR tarafından işe yerleştirme sayıları ve oranları verilmiştir. Malatya ilinde 2014 yılında işe yerleştirme açısından bir düşüş yaşanmıştır. Asgari ücret düzeyi, ekonomik düzey, sektör açısından yaşanan belirsizlikler ve ekonomide yaşanan genel durgunluk problemleri Malatya ilinin genel işgücü politikasını olumsuz etkilemiştir. 2017 yılından itibaren il genelinde, önceki yıllara göre işe yerleştirme açısından iyileştirme yapılmış ve önemli çalışmalar, programlar ve kurslar ile işgücü nitelik açısından olumlu gelişmeler elde etmiştir. (İŞKUR, İPA, 2018)

Malatya ilinde 2014 yılında işe yerleştirme açısından bir düşüş yaşanmıştır. 2014 yılı ve öncesinde Malatya ili ve bölgesinde (TRB1: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, TRB1) yaşanan işsizlik oranları aşağıdaki Tablo ‘da verilmiştir. Malatya ilindeki işsizlik oranının Türkiye ve bölge ortalamasından daha olumlu ve pozitif bir değere sahiptir. Fakat Bingöl ve Tunceli illerinin ise daha kötü değerlerde olduğu görülmektedir. (Sosyal Analiz, 2017)

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 55 2014 Yılı ve Öncesinde Malatya İli ve Bölgesinde (TRB1: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, TRB1) Yaşanan İşsizlik Oranları

2014 Yılı Ve Öncesinde Malatya İli Ve Bölgesinde (TRB1: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, TRB1) Yaşanan İşsizlik Oranları					
	İşsizlik Oranı (%) – 2008 Yılı	İşsizlik Oranı (%) – 2009 Yılı	İşsizlik Oranı (%) – 2010 Yılı	İşsizlik Oranı (%) – 2011 Yılı	İşsizlik Oranı (%) – 2012 Yılı
MALATYA	11,5	14,6	9,5	8,4	-
ELAZIĞ	15,5	18,1	12,6	10,6	-
BİNGÖL	14,8	17,8	12,5	9,3	-
TUNCELİ	17,9	18,6	11,5	12,5	-
TRB1	14,5	16,8	11,9	10,2	8,5
TÜRKİYE	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2

Kaynak: TÜİK, 2013 (-) Veriler 2013 yılında TÜİK tarafından yayınlanmamıştır.

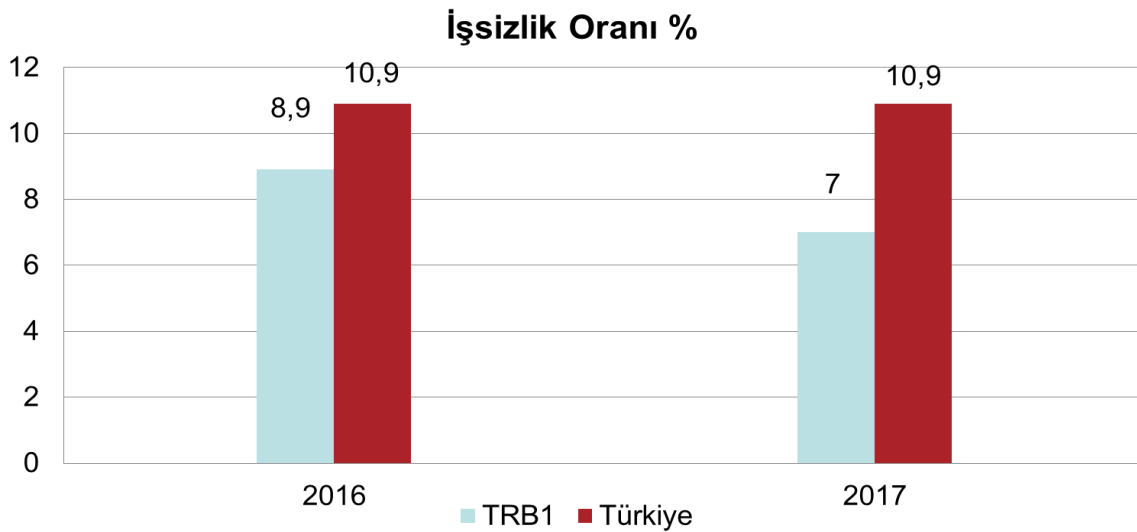
Aşağıda verilen Tablo ‘da İŞKUR 2017 – 2018 verilerine göre, 2017 yılı ve sonrasında Malatya ilinde İŞKUR tarafından Malatya ilinde meslek ve meslek gruplarına göre işe yerleştirme verileri yer almaktadır. Tablo’daki verilere göre, toplam olarak 6.217 kişi ile Beden İşçisi (Genel) mesleği ve meslek grubu işe yerleştirmede 1.sırada yer almıştır. Beden İşçisi (Genel) mesleği için verilen bu sayı, işe yerleştirme sayısının % 47,7 oranını oluşturmaktadır. Bu mesleği Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi ve Konfeksiyon İşçisi meslekleri sırasıyla takip etmiştir. Malatya ilinde kadın işgücü politikası dikkate alınarak, kadınlar en çok Beden İşçisi (Genel) ve Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi mesleklerinde işe yerleştirilerek nitelikli bir yapıya oluşurken erkekler de en çok Beden İşçisi (Genel) ve Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi mesleklerinde işe yerleştirilme oranı sonucu ortaya çıkmıştır. (İŞKUR, İPA, 2018)

Tablo 56 2017 - 2018 Yılı Verilerine Göre Malatya İlinde Meslek ve Meslek Gruplarına Göre İşe Yerleştirme, 2018

2017 – 2018 Yılı Verilerine Göre Malatya İlinde Meslek ve Meslek Gruplarına Göre İşe Yerleştirme, 2018			
Meslek ve Meslek Grubu	Erkek	Kadın	Genel Toplam
Beden İşçisi (Genel)	5.188	1.029	6.217
Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi	379	393	772
Konfeksiyon İşçisi	328	218	546
Müşteri Temsilcisi	247	266	513
Makineci (Dikiş)	356	132	488
Satış Danışmanı / Uzmanı	206	150	356
Büro Memuru (Genel)	149	200	349
Reyon Görevlisi	179	56	235
Düz Dikiş Makineci	106	72	178
Müşteri Hizmetleri Görevlisi / Asistanı	113	64	177

Kaynak: İŞKUR, Mesleki Gelişim Raporu 2017 – 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘da İŞKUR 2017 – 2018 verilerine göre, 2017 yılı ve sonrasında Malatya ilinde İŞKUR tarafından Malatya ilinde meslek ve meslek gruplarına göre işe yerleştirme verilerinde, kadın işe yerleştirmenin erkek işe yerleştirme oranında fazla olduğu meslekler ise Çağrı Merkezi Müşteri Temsilcisi, Müşteri Temsilcisi ve Büro Memuru (Genel) meslekleri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. (İŞKUR, İPA, 2018)

Kaynak: TÜİK, 2017- 2018

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 57 Türkiye ve TRB1 Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)' nin 2016 ve 2017 Yılları İşsizlik Oranları (%)

Türkiye ve TRB1 Bölgesi(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)'nin 2016 ve 2017 Yılları İşsizlik Oranları (%)		
Ülke ve İller	2016 İşsizlik Oranı (%)	2017 İşsizlik Oranı (%)
Türkiye	% 10,9	% 10,9
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi	% 8,9	% 7

Kaynak: TÜİK, 2017- 2018

Şekil 12 Malatya İlinin (TRB1 Bölgesinin) ve Türkiye'nin 2017 Yılı İşsizlik Oranı % 'lik Dilimi Grafiği

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo'da Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun 2018 yılı verilene göre, Malatya ilinin (TRB1: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, TRB1) ve Türkiye'nin 2016, 2017 yıllarının %'lik olarak işsizlik oranları verilmiştir. TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi'nin 2016 yılında işsizlik oranı % 8,9 değeri olarak ifade edilmiştir. Genel olarak Türkiye'de ise 2016 yılı işsizlik oranı % 10,9 olarak tespit edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 yılı verilerine göre, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi'nin 2017 yılı işsizlik oranı % 7 olurken, genel olarak 2017 yılında Türkiye'de yaşanan işsizlik oranı % 10,9 olarak tespit edilmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 58 Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı Tablosu

Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin Yaş Ve Cinsiyete Göre Dağılımı Tablosu																										
Toplam			15-19 Yaş Grubu			20-24 Yaş Grubu			25-29 Yaş Grubu			30-34 Yaş Grubu			35-39 Yaş Grubu			40-44 Yaş Grubu			45-64 Yaş Grubu			65+ Yaş Grubu		
KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM			
14795	18115	32910	476	548	1024	2879	3274	6144	2826	3459	6285	2322	2856	5278	2153	2656	4809	1719	2209	3928	2399	3062	5461	30	51	81

Kaynak: İŞKUR, 2018

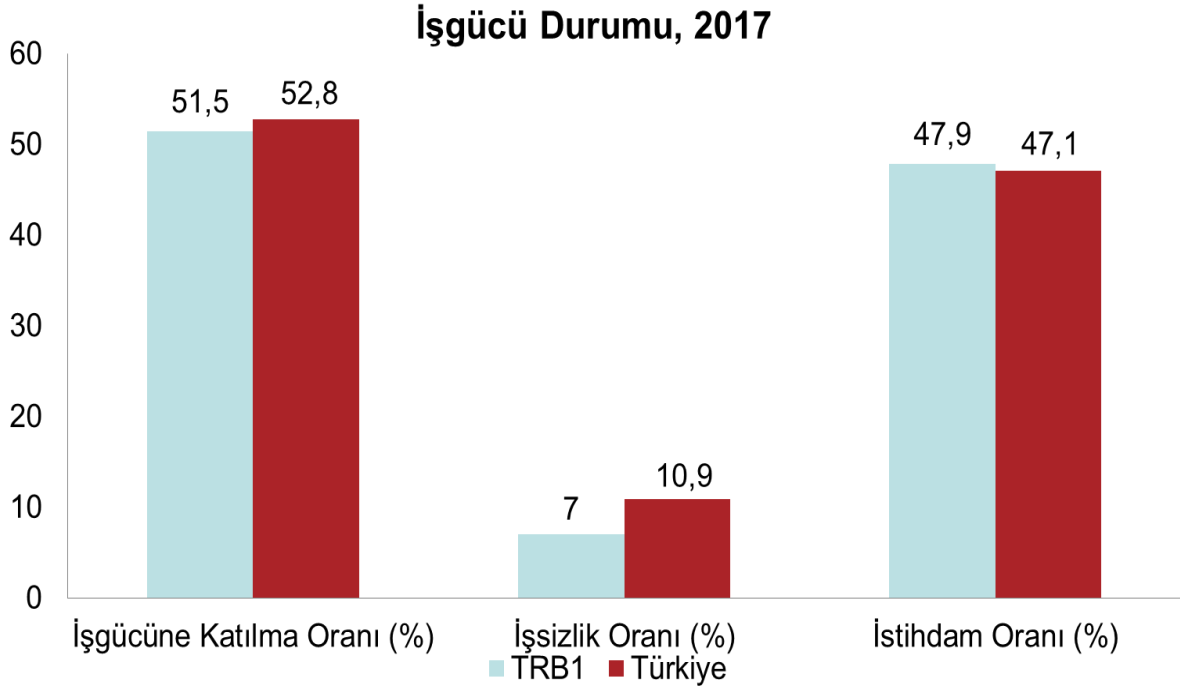
Yukarıda verilen Tablo’da Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu 2018 yılı verilene göre, ilinde İŞKUR’a kayıtlı işsizlerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı adet olarak verilmiştir. Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu 2018 yılı verilene göre, Malatya ilinde kayıtlı işsizlerin toplam sayısı 32.910’dur. Ortaya çıkan bu sayının, 14.795’i Kadın, 18.115’i ise Erkek cinsiyetini oluşturmaktadır. 15 yaşından 65 yaş ve üzeri nüfusu kapsayan bu veriler ışığında 2018 yılı itibariyle Malatya İŞKUR’a kayıtlı işsiz sayısı toplam 32.910’dur. (İŞKUR, 2018)

Tablo 59 Malatya İlinde İŞKUR’a Kayıtlı İşsizlerin Eğitim ve Cinsiyete Göre Dağılımı Tablosu

Malatya İlinde İŞKUR’a Kayıtlı İşsizlerin Eğitim Ve Cinsiyete Göre Dağılımı Tablosu																										
Toplam			Okur Yazar Olmayan			Okur Yazar			İlköğretim			Ortaöğretim (Lise Dengi)			Ön lisans			Lisans			Yüksek lisans			Doktora		
KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM
14795	18115	32910	787	832	1619	485	563	1048	5612	8657	14269	3991	4751	8742	1616	1256	2872	2238	1983	4221	61	66	127	5	7	12

Kaynak: İŞKUR,2018

Yukarıda verilen Tablo’da Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu 2018 yılı verilene göre, ilinde İŞKUR’a kayıtlı işsizlerin eğitim ve cinsiyete göre dağılımı adet olarak verilmiştir. Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu 2018 yılı verilene göre, Malatya ilinde kayıtlı işsizlerin toplam sayısı 32.910’dur. Ortaya çıkan bu sayının, 14.795’i Kadın, 18.115’i ise Erkek cinsiyetini oluşturmaktadır. Okuryazar olmayan nüfustan doktora eğitimine sahip nüfusa kadar tüm eğitim durumunu kapsayan bu veriler ışığında 2018 yılı itibariyle Malatya İŞKUR’a kayıtlı işsiz sayısı toplam 32.910’dur. (İŞKUR, 2018)

Şekil 13 Malatyalının (TRB1 Bölgesinin) ve Türkiye'nin 2017 Yılı İşgücü Durumu oranı % 'lik Dilimi Grafiği

Kaynak: TÜİK, 2017- 2018

Tablo 60 Türkiye ve TRB1 Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli'nin 2017 Yılı İşgücüne Katılma Oranı ve İstihdam Oranı, 2017 (%)

Türkiye ve TRB1 Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)'nin 2017 Yılı İşgücüne Katılma Oranı ve İstihdam Oranı, 2017 (%)		
Ülke ve İller	İşgücüne Katılma Oranı 2017 (%)	İstihdam Oranı 2017 (%)
Türkiye	% 52,8	% 47,1
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi	% 51,5	% 47,9

Kaynak: TÜİK, 2017- 2018

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo'da Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun 2018 yılı verilene göre, Malatya ilinin (TRB1: Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, TRB1) ve Türkiye'nin 2017 yılının %'lik olarak işgücü durumları (İşgücüne Katılma Oranı ve İstihdam Oranı) verilmiştir. TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi'nin 2017

yılında işgücüne katılma oranı % 51,5 değeri olarak ifade edilmiş ve istihdam oranı % 47,9 olarak sonuçlandırılmıştır. Genel olarak Türkiye’de ise 2017 yılı işgücüne katılma oranı % 52,8 olarak tespit edilmiş ve istihdam oranı ise % 47,1 olarak sonuçlandırılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 yılı verilerine göre, TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesi’nin 2017 yılı işsizlik oranı % 7 olurken, genel olarak 2017 yılında Türkiye’de yaşanan işsizlik oranı % 10,9 olarak tespit edilmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 61 2018 Yılı Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı Olarak Kamu ve Özel Sektörden Alınan Açık İşler ve İşe Yerleştirme Tablosu, 2018

Meslek Grupları	Açık İşler	İşe Yerleştirme		
		Kadın	Erkek	Toplam
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	3167	1114	1151	2334
Hizmet Ve Satış Elemanları	2006	456	619	1173
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	5647	655	3259	4166
Nitelikli Tarım, Ormancılık Ve Su Ürünleri Çalışanları	9	0	7	7
Profesyonel Meslek Mensupları	558	200	123	39
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	4894	884	2230	3578
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	0	72	143	234
Tesis Ve Makine Operatörleri Ve Montajcılar	648	346	993	1471
Yöneticiler	3200	4	11	15
Toplam	20159	3731	8513	13317

Kaynak: İŞKUR, 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘ da 2018 yılı Malatya ilinde İŞKUR’a kayıtlı olarak kamu ve özel sektörden alınan açık işler ve işe yerleştirme değerleri verilmiştir. Tablo’ da meslek grupları dağılımına göre, Malatya ilinde çalışanların ve açık işlerin verileri yer almaktadır. (İŞKUR, 2018)

2018 yılı Malatya ili İŞKUR verilerine göre, Malatya ilinde açık iş ve işe yerleştirme oranı en yüksek olan iş grubu nitelik gerektirmeyen meslek grubudur.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo’da ki veriler incelendiğinde, nitelik gerektirmeyen meslek grubu 5.647 adet açık iş sahasına ve işe yerleştirme bakımından kadın – erkek toplam 4.166 kişiye ait mesleki işgücüne sahiptir. Nitelik gerektirmeyen meslekler grubunu takip eden sanatkarlar ve ilgili iş meslek grupları ve büro hizmetlerinde çalışan elemanları gruplarıdır. (İŞKUR, 2018)

Tablo 62 2017 - 2018 Yılı İŞKUR Verilerine Göre Malatya İlinde Sektörlere ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayısı, 2018

2017 – 2018 Yılı İŞKUR Verilerine Göre Malatya İlinde Sektörlere ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayısı, 2018			
SEKTÖRLER	Kadın Çalışan Sayısı	Erkek Çalışan Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı
İmalat	3.196	11.206	14.402
Toptan ve perakende ticaret	1.025	6.175	7.200
İdari ve Destek Hizmetleri Faaliyetleri	1.567	1.834	3.401
İnşaat	156	3.141	3.297
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	839	706	1.545
Eğitim	623	702	1.325
Ulaştırma ve depolama	66	742	808
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	131	550	681
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	151	302	453
Diğer hizmet faaliyetleri	105	272	377
Gayrimenkul faaliyetleri	49	154	203
Madencilik ve taş ocakçılığı	3	153	156
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	24	110	134
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1	112	113
Bilgi ve iletişim	29	71	100
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	3	69	72
Finans ve sigorta faaliyetleri	16	48	64
GENEL TOPLAM	7.984	26.348	34.332

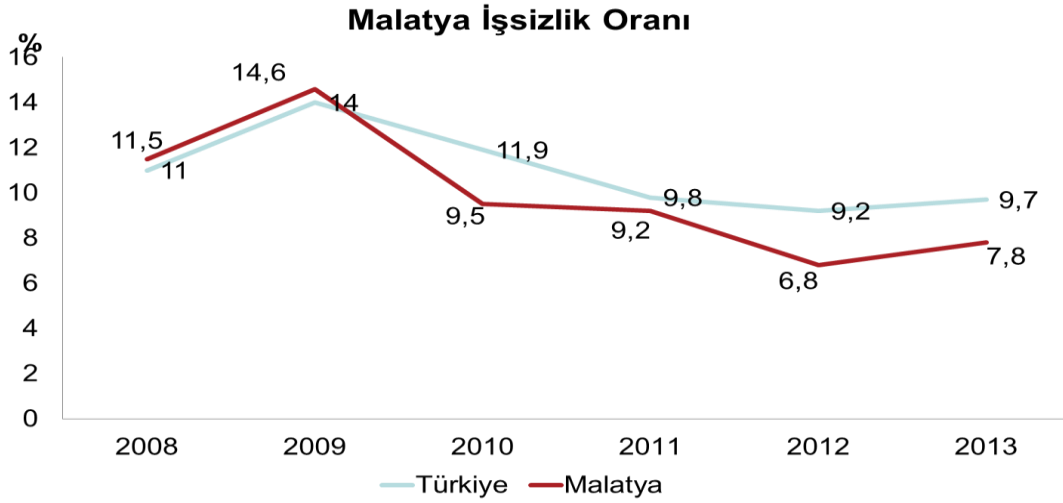
Kaynak: İŞKUR, 2018

Yukarıda verilen Tablo ‘ da 2017 – 2018 Yılı İŞKUR verilerine göre Malatya ilinde sektörler ve cinsiyete göre çalışan sayısı değerleri verilmiştir. Tablo’ da sektör dağılımına bakıldığında, Malatya ilinde çalışanların ve işgücü kaynağının çoğunluğu imalat ve toptan, perakende ticaret sektörlerinde istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır. Malatya ilinde işgücü ve iş piyasası için İmalat sektörü çok önemli bir paya sahiptir. Tablo’daki veriler incelendiğinde, cinsiyet yönünde erkeklerin % 42,5’i, kadınların ise % 40’ı imalat sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Malatya ili 2018 yılı İŞKUR

raporuna göre, toplam çalışan sayılar içerisinde ise imalat sektöründe çalışma oranı % 41,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. (İŞKUR, 2018)

Malatya ilinde 20 ve üzeri çalışanı olan İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri sektöründe kadın çalışan sayısı, erkek çalışan sayısından daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye genelinde ise İnsan Sağlığı Ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri ve Eğitim sektörlerinde kadınlar erkeklerden oran ve sayı ile daha fazla çalıştığı sonucu tespit edilmiştir. (İŞKUR, 2018)

Kaynak: İPA (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı & Instrument for Pre-accession Assistance) , 2018

Şekil 14 Malatya İlin ve Türkiye'nin 2008-2013 Yılları İşsizlik Oranı Dağılımı Şekli Ana Hattı

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 63 2012 - 2013 Yılları Arası Malatya İlinin TÜİK Verilerine Göre Temel Göstergeleri, 2013 (% 16)

2008 – 2013 Yılları Arası Malatya İlinin TÜİK Verilerine Göre Temel Göstergeleri, 2013 (% 16)		
Yıllar	Türkiye İşsizlik Oranı	Malatya İşsizlik Oranı İşsizlik Oranı
2008	% 11,0	% 11,5
2009	% 14,0	% 14,6
2010	% 11,9	% 9,5
2011	% 9,8	% 9,2
2012	% 9,2	% 6,8
2013	% 9,7	% 7,8

Kaynak: TÜİK, 2013

İşgücü piyasasının en önemli aktörleri olan işgücü ve işverenlerin piyasa üzerinde eylem olarak gerçekleştirdikleri emeği ve piyasadan beklentilerini iyi analiz ederek niteliklerini ortaya koymak, politika üretmeden önceki ilk adımı oluşturmaktır. Oluşturulan bu yapıdan sonra, arz - talep dengesini iyi kurmak ve işgücü politikalarını bu dengeyi sağlayacak şekilde bir zemini tesis etmek, istihdam ve işsizlik sorunları ile mücadele eden her bir kurum ve kuruluşun gayesini ortaya çıkarmaktır. (Kalkan, 2017)

Yukarıda verilen Tablo' da 2013 yılı içerisinde Türkiye İstatistik Kurumu'nun yapmış olduğu araştırmada, 2008 – 2013 yılları arası Türkiye'nin ve Malatya ilinin temel göstergeleri verilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak, Malatya ilinin en fazla yaşadığı işsizlik, % 14,5 işsizlik oranı ile 2009 yılıdır. Tablo'da verilen araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de genel olarak işsizlik oranı ise % 14,0 oranı ile 2009 yılında olmuştur. (TÜİK, 2013)

Tablo 64 Malatya İli İŞKUR Temel İş ve İşgücü Göstergeleri Tablosu, 2018

Malatya İli İŞKUR Temel İş ve İşgücü Göstergeleri Tablosu, 2018			
	Malatya İli İŞKUR'a Kayıtlı Kişi Sayısı 2018		
	Kadın	Erkek	Toplam
BAŞVURU			
İşsiz	14795	18115	32910
Diğer	-	-	-
AÇIK İŞ			20143
Özel			20143
Kamu			40
İŞE YERLEŞTİRME			13294
Özel			40
Kamu			13254
NORMAL			12847
Özel	-	-	-
Kamu	-	-	-
ENGELLİ			432
ESKİ HÜKÜMLÜ			15
KAYITLI İŞGÜCÜ			61912
KAYITLI İŞSİZ			32910
YURTDIŞI BAŞVURU			0
YURTDIŞI GÖNDERME			0

Kaynak: İŞKUR, 2018

Yukarıda verilen Tablo 'da 2018 yılı İŞKUR raporuna göre, Malatya ilinin 2018 yılına ait temel iş ve işgücü göstergeleri yer almaktadır. Bu veriler incelediğinde, Malatya İŞKUR İl Müdürlüğü'ne kayıtlı işsiz sayısı toplam 32.910 kişidir. Bu sayının

cinsiyete göre, erkek sayısı 18.115, kadın sayısı ise 14.795'dir. Genel olarak Malatya ilinin iş ve işgücü piyasası dengesinin sağlanması adına açık iş sayısı toplam 20.143'dür. Bu açık iş sayı içerisinde hemen hemen hepsi özel sektör, geriye kalan 40 adet ise kamu sektörüne aittir. İşe yerleştirme politikası sürecinde ise; Malatya ilinde 13.294 kişi toplamda işe yerleşirken, bunların 13.254'ü özel sektöre, 40'ı ise kamu sektörü olarak işe yerleştirilmiştir. Temel işgücü göstergesi olarak normal temel iş göstergeleri ise 12.847 olarak ifade edilmiştir. İŞKUR verilerine göre, engelli 432, eski hükümlü 15, kayıtlı işgücü 61.912 ve kayıtlı işsiz 32.910 değeri tespit edilmiştir.(İŞKUR, 2018)

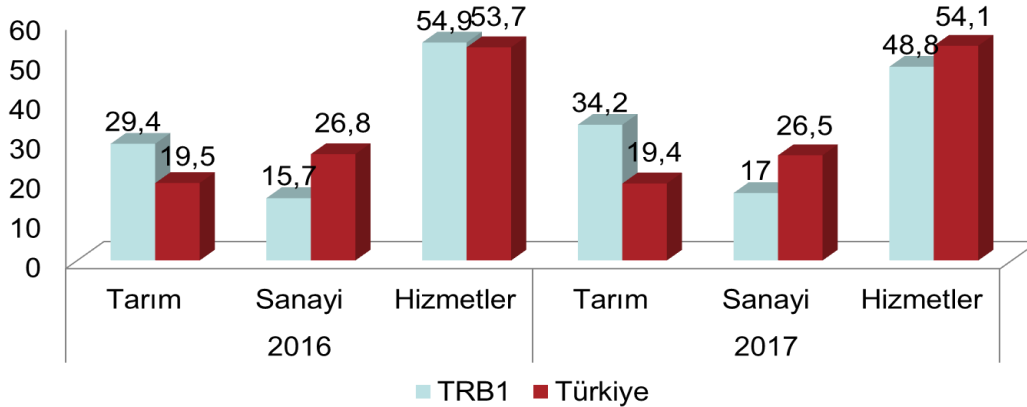
Tablo 65 2018 Yılı İŞKUR Raporuna Göre Malatya İlinin özel Sektör Açısından Açılan Kapanan İşyerlerinin Sayısı

İşyeri	10+	50+	Toplam
Açılan İşyeri Sayısı	42	18	60
Kapanan İşyeri Sayısı	1	0	1

Kaynak: İŞKUR, 2018

Yukarıda verilen Tablo 'da 2018 yılı İŞKUR raporuna göre, Malatya ilinin özel sektör açısından açılan ve kapanan işyerlerinin sayısı verilmiştir. (İŞKUR, 2018)

TRB1: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli İllerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 15 TRB1: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli İllerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranı, %

Tablo 66 TRB1: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli İllerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranı (%)

TRB1: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli İllerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranı (%)						
Meslek Kolu	2016			2017		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Oran (%)	% 29,4	% 15,7	% 54,9	% 34,2	% 17,0	% 48,8
Türkiye'nin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Oranı (%)						
Meslek Kolu	2016			2017		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Oran (%)	% 19,5	% 26,8	% 53,7	% 19,4	% 26,5	% 54,1

Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye'nin ve TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) illerinin iktisadi faaliyet kollarına göre 2016 ve 2017 yıllarına ait istihdam oranları %' lik olarak verilmiştir. Meslek kolları olarak; tarım, sanayi ve hizmetler ele alınmıştır. TRB1 bölgesi olarak 2016 yılı Malatya ilinde tarım meslek kolunda % 29,4 oranı, sanayi meslek kolunda % 15,7 oranı ve hizmet sektöründe ise % 54,9 oranında bir pay elde etmiştir. Aynı sektörler üzerinde, 2017 yılı Malatya ilinde tarım meslek kolunda % 34,2 oranı ile yükselişe geçen bir pay elde etmiştir. Meslek kollarında sanayi sektöründe ise, % 17,0 oranı ve hizmet sektöründe ise % 48,8 oranında bir pay elde etmiştir. (TÜİK, 2018)

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye'nin iktisadi faaliyet kollarına göre, 2016 ve 2017 yıllarına ait istihdam oranları %' lik olarak incelediğimizde 2016 ve 2017 yılları tarım, sanayi ve hizmet sektörleri yer almaktadır. Türkiye, en yüksek oranı, 2016 yılında % 53,7 pay ile hizmet sektöründe alırken, 2017 yılında % 54,1 oranı payı ile tekrar hizmet kolunda yüksek oran elde etmiştir. (TÜİK, 2018)

Tablo 67 Malatya İlinde İşyerlerinin Sektörel Dağılımı Tablosu, İPA 2018

Malatya İlinde İşyerlerinin Sektörel Dağılımı Tablosu, İPA 2018	
SEKTÖRLER	İŞVEREN SAYISI
İmalat	173
İnşaat	130
Toptan ve perakende ticaret	124
Eğitim	31
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	30
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	27
Ulaştırma ve depolama	26
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	22
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	19
Diğer hizmet faaliyetleri	9
Madencilik ve taş ocaklığı	6
Gayrimenkul faaliyetleri	4
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	3
Bilgi ve iletişim	3
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	2
Finans ve sigorta faaliyetleri	2
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	1
GENEL TOPLAM	613

Kaynak: İPA, 2018

Yukarıda verilen Tablo 'da İPA 2018 verilerine göre Malatya ilindeki iş yerlerinin sektörel dağılımı verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde, % 28,2 oranı İmalat sektöründe yer almaktadır. Malatya ilinin bu oranları, Türkiye geneli ile kıyaslama yapılacak olursa; Türkiye genelinde 20 ve daha fazla işgücü istihdam yapan iş piyasası içerisinde imalat sektöründe bulunan işyerlerinin ağırlığı % 29,1 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (İPA, 2018)

Tablo 68 Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı, 2018

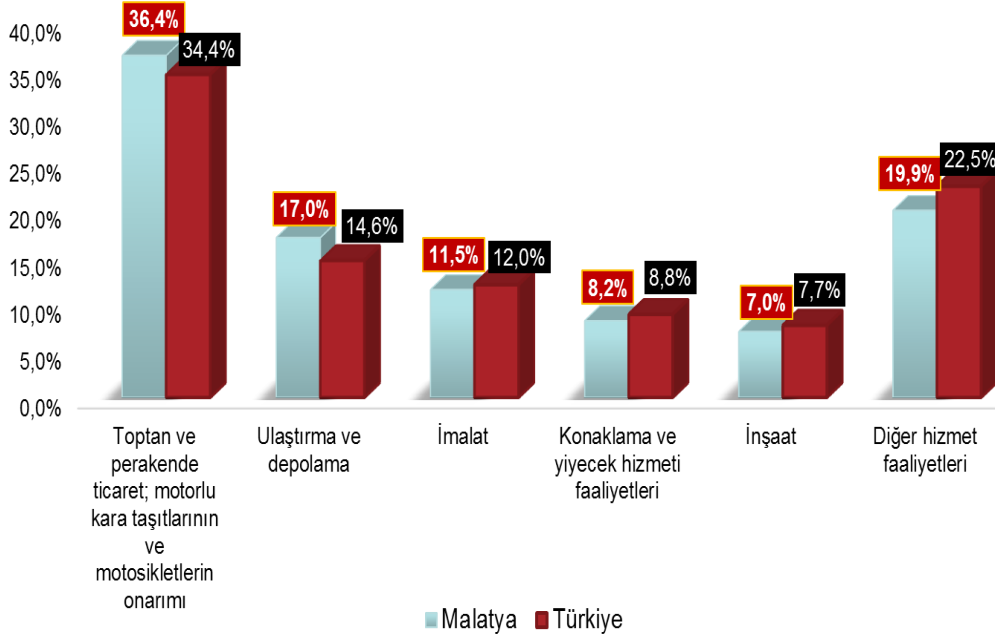
Meslek Grubu	Kayıtlı İşsizler		
	Kadın	Erkek	Toplam
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	3000	1926	4926
Hizmet ve Satış Elemanları	1640	1787	3427
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	5535	7413	12948
Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri	137	237	374
Profesyonel Meslek Mensupları	1567	1081	2648
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	759	1199	1958
Silahlı Kuvvetler le İlgili Meslekler	0	8	8
Teknisyenler, Teknikerler ve Yrd.Profes.Mes.	720	984	1704
Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	241	1488	1729
Yöneticiler	54	65	119
Toplam	14795	18115	32910

Kaynak: İŞKUR

Yukarıda verilen Tablo ‘ da 2018 yılı Malatya ilinde İŞKUR’a kayıtlı olarak kamu ve özel sektörden alınan açık işler ve işe yerleştirme değerleri verilmiştir. Tablo’ da meslek grupları dağılımına göre, Malatya ilinde çalışanların ve açık işlerin verileri yer almaktadır. (İŞKUR, 2018)

2018 yılı Malatya ili İŞKUR verilerine göre, Malatya ilinde açık iş ve işe yerleştirme oranı en yüksek olan iş grubu nitelik gerektirmeyen meslek grubudur. Tablo’da ki veriler incelendiğinde, nitelik gerektirmeyen meslek grubu 5.647 adet açık iş sahasına ve işe yerleştirme bakımından kadın – erkek toplam 4.166 kişiye ait mesleki işgücüne sahiptir. Nitelik gerektirmeyen meslekler grubunu takip eden sanatkarlar ve ilgili iş meslek grupları ve büro hizmetlerinde çalışan elemanları gruplarıdır. (İŞKUR, 2018)

Türkiye ve Malatya İlinin İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları (%), 2016 / 2017

Şekil 16 Türkiye ve Malatya İlinin İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları (%), 2016 - 2017 'lik Dilimi Diyagramı

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 69 2016 ve 2017 Yılları Türkiye ve Malatya İlinin İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları ve Oranları, (%)

2016 ve 2017 Yılları Türkiye ve Malatya İlinin İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları ve Oranları, (%)			
MESLEK GRUPLARI	TÜRKİYE	MALATYA	YIL
Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	% 34,4	% 36,4	2016 - 2017
Ulaştırma ve Depolama Faaliyetleri	% 14,6	% 17,0	2016 - 2017
İmalat Faaliyet ve Hizmetleri	% 12,0	% 11,5	2016 - 2017
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyeti	% 8,8	% 8,2	2016 - 2017
İnşaat Faaliyet ve Hizmetleri	% 7,7	% 7,0	2016 - 2017
Diğer Hizmet Faaliyetleri	% 22,5	% 19,9	2016 - 2017

Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil ' de ve Tablo 'da 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye ve Malatya ilinin iş kayıtlarına göre girişim sayıları ve oranları verilmiştir. Türkiye

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinde 2016 ve 2017 yıllarında % 36,4 oran payı ile Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı meslek grubu öne çıkmıştır. Ardından takip eden, % 19,9 oranı ile Diğer Hizmet Faaliyetleri ve % 17,0 oranı ile Ulaştırma ve Depolama Faaliyetleri olmuştur. (TÜİK, 2018)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, genel olarak Türkiye'de ise % 34,4 oran payı ile 2016 ve 2017 yıllarında Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı meslek grubu öne çıkmıştır. Ardından takip eden, % 22,5 oranı ile Diğer Hizmet Faaliyetleri ve % 14,6 oranı ile Ulaştırma ve Depolama Faaliyetleri olmuştur. (TÜİK, 2018)

Tablo 70 Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı İşe Yerleştirilenlerin Sektörel Dağılımı Tablosu, 2018

Sektörler	Kadın	Erkek	Toplam
Tarım, Avcılık, Ormancılık	0	2	2
Bilgi ve İletişim	949	994	1943
Diğer Hizmetler	182	198	380
Eğitim	147	54	201
Finans ve sigorta faaliyetleri	16	10	26
Gayrimenkul faaliyetleri	0	3	3
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	32	141	173
İmalat	2144	6650	8794
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	150	60	210
İnşaat	25	340	365
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0	1	
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	81	175	256
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	3	4	7
Madencilik ve taş ocaklığı	0	57	57
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	38	34	72

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	3	8	11
Toptan ve perakende ticaret	313	463	776
Ulaştırma ve depolama	16	25	41
Toplam	4099	9219	13317

Kaynak: İŞKUR, 2018

Tablo 71 Malatya İlinde İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin, İşsizlik Sigortasından Yararlananların İktisadi Faaliyet Kolları ve Eğitim Durumlarına Göre Sayısı, 2018

İktisadi Faaliyet Kolları	Eğitim Durumu							
	Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim (Lise ve Dengi)	Önlisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
Bilgi ve iletişim	0	0	18	45	25	22	1	0
Diğer hizmet faaliyetleri	0	3	135	80	31	19	1	0
Eğitim	1	0	28	31	50	38	6	0
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	0	0	5	7	4	2	0	0
Finans ve sigorta faaliyetleri	0	0	4	17	14	12	2	0
Gayrimenkul faaliyetleri	0	0	20	14	3	1	0	0
Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri;	0	0	1	0	0	0	0	0
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0	4	463	169	40	23	1	0
İmalat	7	8	853	330	75	55	4	0
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	1	0	34	36	19	16	0	0
İnşaat	13	13	574	160	43	44	4	0
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu	0	1	47	9	2	0	1	0

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

sosyal güvenlik								
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	2	2	161	67	19	16	0	0
Kültür, sanat eğlence, dinlenme ve spor	0	0	3	9	3	1	0	0
Madencilik ve taş ocakçılığı	0	0	29	11	5	2	0	0
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2	0	33	34	24	22	1	0
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0	0	9	1	3	0	0	0
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	0	1	95	36	9	8	0	0
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının	9	3	356	343	70	74	3	0
Ulaştırma ve depolama	1	0	112	52	7	2	0	0
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	0	3	0	1	0	0	0

Yukarıda verilen Tablo’da Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu Malatya İlinde İŞKUR’a kayıtlı işsizlerin, işsizlik sigortasından yararlananların iktisadi faaliyet kolları ve eğitim durumlarına göre sayısı verilmiştir. Bu tabloya göre şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Malatya ili İŞKUR’un işgücü raporu 2018 yılı verilene göre, Malatya ilinde kayıtlı işsizlerin toplam sayısı 32.910’dur. Ortaya çıkan bu sayının, 14.795’i Kadın, 18.115’i ise Erkek cinsiyetini oluşturmaktadır. Okuryazar olmayan nüfustan doktora eğitimine sahip nüfusa kadar tüm eğitim durumunu kapsayan bu veriler ışığında 2018 yılı itibariyle Malatya İŞKUR’a kayıtlı işsiz sayısı toplam 32.910’dur. (İŞKUR, 2018)

Tablo 72 2019 Yılı İŞKUR Verileri İle Malatya İlinin Nitelikli İşgücü Piyasası ve Büyüme Analizi

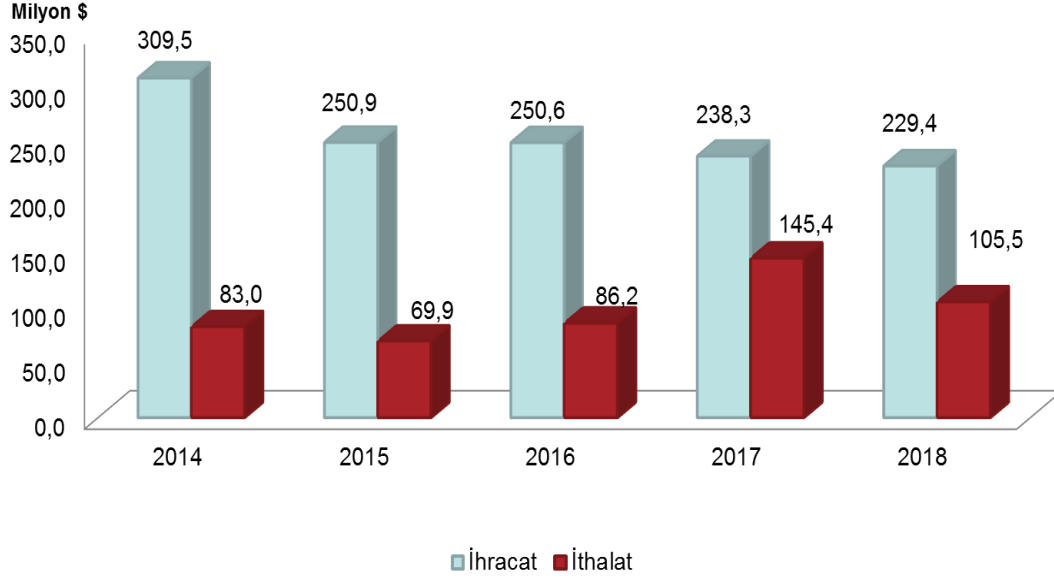
2019 İŞKUR Verileri İle Malatya İlinin Nitelikli İşgücü Piyasası Özellikleri ve Büyüme Analizi		
MALATYA	İŞKUR MAYIS 2019 VERİLERİ	2019 TOPLAM VERİLERİ
İşkur'a Başvuru Sayısı	3934	26997
Erkek Başvuru Sayısı	2255	16675
Kadın Başvuru Sayısı	1679	10322
Açık İş Sayısı	1868	8486
Özel Sektör İşe Yerleşme Sayısı	1190	6128
İşe Yerleşme Erkek Sayısı (Özel)	829	4307
İşe Yerleşme Kadın Sayısı (Özel)	363	1854
Mesleki Eğitim Kursu Sayısı	34	52
Toplam Eğitim Kurumu Ziyareti	4	57
Mesleki Eğitim Kursiyer Erkek S.	99	350
Mesleki Eğitim Kursiyer Kadın S.	486	654
TYP Kapsamında Erkek Sayısı	523	3736
TYP Kapsamında Kadın Sayısı	730	3179

Kaynak: İŞKUR, 2019

Yukarıda verilen Tablo 'da 2019 İŞKUR Verileri İle Malatya ilinin nitelikli işgücü piyasası ve büyüme ile ilgili veriler yer almaktadır. İŞKUR bünyesinde Malatya ilinde, 2019 yılı Mayıs ayından itibaren ve 2019 yılı toplam İŞKUR'a başvuran, erkek başvuru, kadın başvuru, açık iş sayısı, özel sektör işe yerleşme sayısı, işe yerleşme erkek sayısı (özel), işe yerleşme kadın sayısı (özel), mesleki eğitim kursu sayısı, toplam eğitim kursu ziyaret sayısı, mesleki eğitim erkek kursiyer sayı, mesleki eğitim kadın kursiyer sayısı, TYP kapsamında erkek sayısı ve TYP kapsamında kadın sayısı yer almaktadır. (İŞKUR, 2019)

Malatya İlinin Dış Ticaret Durumu

Malatya Dış Ticaret

Şekil 17 Malatya İlinin Dış Ticaret (%), 2017 / 2018 %'lik Dilimi Grafığı

Kaynak: TÜİK, 2018

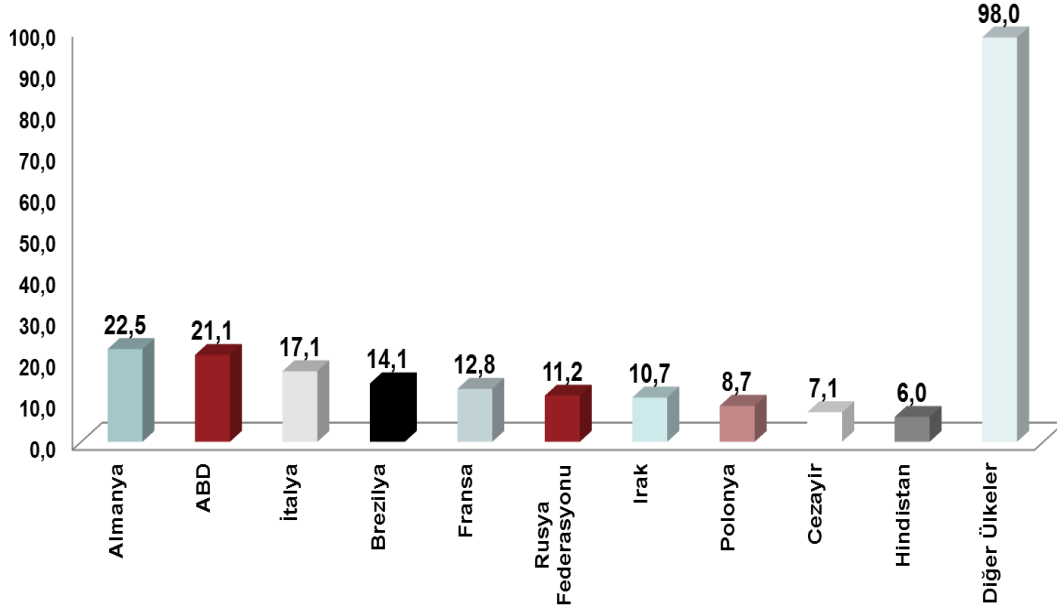
Tablo 73 Malatya İlinin Dış Ticaret Oranları, 2018

MALATYA İLİNİN DIŞ TİCARET ORANLARI, 2018		
YIL	İHRACAT	İTHALAT
2014	309,5	83,0
2015	250,9	69,9
2016	250,6	86,2
2017	238,3	145,4
2018	229,4	105,5

Kaynak: TÜİK, 2018

Malatya'da ihracat % 17,71 milyon dolar, ithalat % 4,94 milyon dolar olarak gerçekleştiği veriler ortaya çıkmıştır. Elazığ'da ihracat % 13,67 milyon dolar, ithalat % 1,41 milyon dolar olarak sonuçlanmıştır. Bingöl'de ihracat değer olarak 98.000 Dolar, ithalat 12.000 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunceli'de ise ihracat 128.000 dolar, ithalat 123.000 dolar değerine sahip olduğu sonuçlanmıştır. (TÜİK, 2018)

2018 Malatya İhracat Yapılan Ülkeler

Şekil 18 2018 Yılında Malatya İli İhracat Yaptığı Ülkeler %'lik Dilimi Grafiği

2018 Yılında Malatya İhracat Yaptığı Ülkeler % 'lik Dilimi Grafiği

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 74 Malatya İli İhracat Yapılan Ülkeler, 2018

MALATYA İLİ İHRACAT YAPILAN ÜLKELER, 2018		
ÜLKE	YIL (2018 Yılı Üzeri)	ORAN (%)
ALMANYA	2018 Yılından İtibaren	% 22,5
ABD	2018 Yılından İtibaren	% 21,1
İTALYA	2018 Yılından İtibaren	% 17,1
BREZİLYA	2018 Yılından İtibaren	% 14,1
FRANSA	2018 Yılından İtibaren	% 12,8
RUSYA FEDERASYONU	2018 Yılından İtibaren	% 11,2
IRAK	2018 Yılından İtibaren	% 10,7
POLONYA	2018 Yılından İtibaren	% 8,7
CEZAYİR	2018 Yılından İtibaren	% 7,1
HİNDİSTAN	2018 Yılından İtibaren	% 6,0
DİĞER ÜLKELER	2018 Yılından İtibaren	% 98,0

Kaynak: TÜİK, 2018

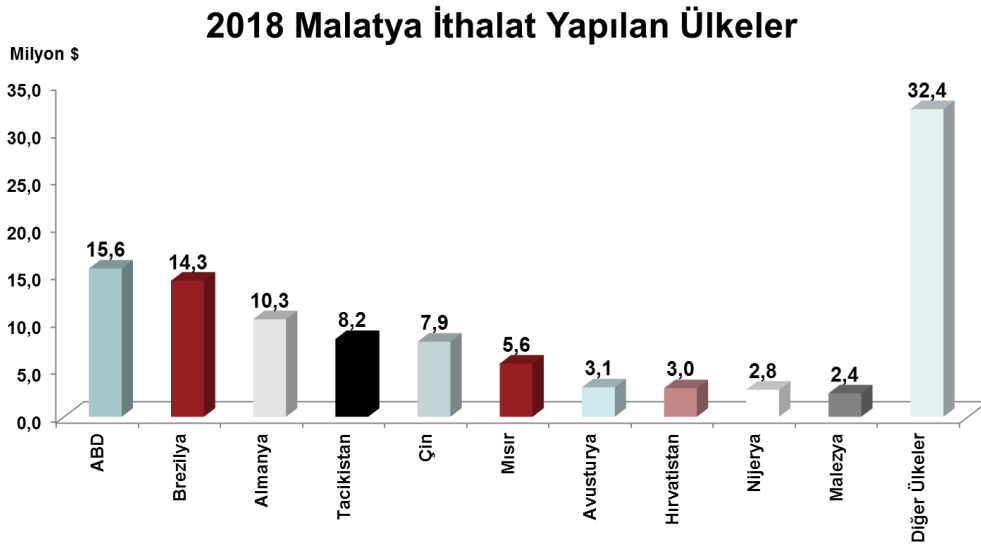
Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ihracat yapılan ülkeleri verilmiştir. TRB1 bölgesi baz alınarak yapılan araştırmalar doğrultusunda, Malatya'da ihracat % 17,71

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

milyon dolar, ithalat % 4,94 milyon dolar olarak gerçekleştiği veriler ortaya çıkmıştır. Elazığ'da ihracat % 13,67 milyon dolar, ithalat % 1,41 milyon dolar olarak sonuçlanmıştır. Bingöl'de ihracat değeri olarak 98.000 Dolar, ithalat 12.000 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunceli'de ise ihracat 128.000 dolar, ithalat 123.000 dolar değerine sahip olduğu sonuçlanmıştır. (TÜİK, 2018)

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ihracat yapılan ülkeleri verilmiştir. Bu ülkeler oran değer sıralaması ile Almanya, ABD, İtalya, Brezilya, Fransa, Rusya Federasyonu, Irak, Polonya, Cezayir, Hindistan ve Diğer Ülkeler hiyerarşisine sahip olmuştur. (TÜİK, 2018)

2019 yılı Malatya Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre, Malatya ilinde toplam 108 adet ihracatçı yer almaktadır. (Malatya TSO, 2019)

Şekil 19 2018Yılında Malatya İli İthalat Yaptığı Ülkeler %' lik Dilimi Grafiği

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 75 Malatya İli İthalat Yaptığı Üller %'lik Dilimi Tablosu, 2018

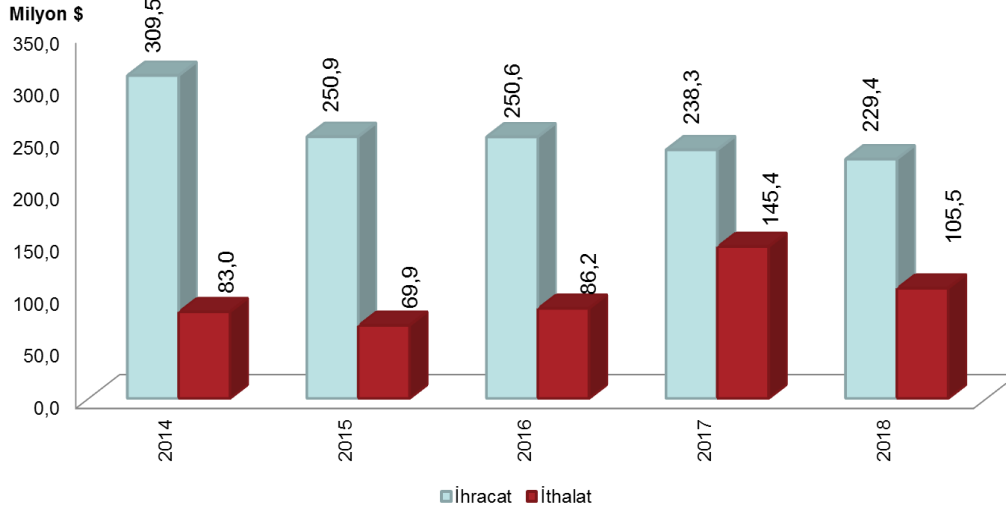
MALATYA İLİ İTHALAT YAPILAN ÜLKELER, 2018		
ÜLKE	YIL (2018 Yılı Üzeri)	ORAN (%)
ABD	2018 Yılından İtibaren	% 15,6
BREZİLYA	2018 Yılından İtibaren	% 14,3
ALMANYA	2018 Yılından İtibaren	% 10,3
TACİKİSTAN	2018 Yılından İtibaren	% 8,3
ÇİN	2018 Yılından İtibaren	% 7,9
MISIR	2018 Yılından İtibaren	% 5,6
AVUSTURYA	2018 Yılından İtibaren	% 3,1
HIRVATİSTAN	2018 Yılından İtibaren	% 3,0
NİJERYA	2018 Yılından İtibaren	% 2,8
MALEZYA	2018 Yılından İtibaren	% 2,4
DİĞER ÜLKELER	2018 Yılından İtibaren	% 32,4

Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ithalat yapılan ülkeleri verilmiştir. TRB1 bölgesi baz alınarak yapılan araştırmalar doğrultusunda, Malatya'da ihracat % 17,71 milyon dolar, ithalat % 4,94 milyon dolar olarak gerçekleştiği veriler ortaya çıkmıştır. Elazığ'da ihracat % 13,67 milyon dolar, ithalat % 1,41 milyon dolar olarak sonuçlanmıştır. Bingöl'de ihracat değer olarak 98.000 Dolar, ithalat 12.000 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunceli'de ise ihracat 128.000 dolar, ithalat 123.000 dolar değerine sahip olduğu sonuçlanmıştır. (TÜİK, 2018)

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ithalat yapılan ülkeleri verilmiştir. Bu ülkeler oran değer sıralaması ile ABD, Brezilya, Almanya, Tacikistan, Çin, Mısır, Avusturya, Hırvatistan, Nijerya, Malezya ve Ülkeler hiyerarşisine sahip olmuştur. (TÜİK, 2018)

Malatya Dış Ticaret

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 20 2018 Yılı Malatya İlinin Dış Ticareti %'lik Dilimi Grafiği

Tablo 76 Malatya İlinin Dış Ticaret Oranları, 2018

MALATYA İLİNİN DIŞ TİCARET ORANLARI, 2018		
YIL	İHRACAT	İTHALAT
2014	309,5	83,0
2015	250,9	69,9
2016	250,6	86,2
2017	238,3	145,4
2018	229,4	105,5

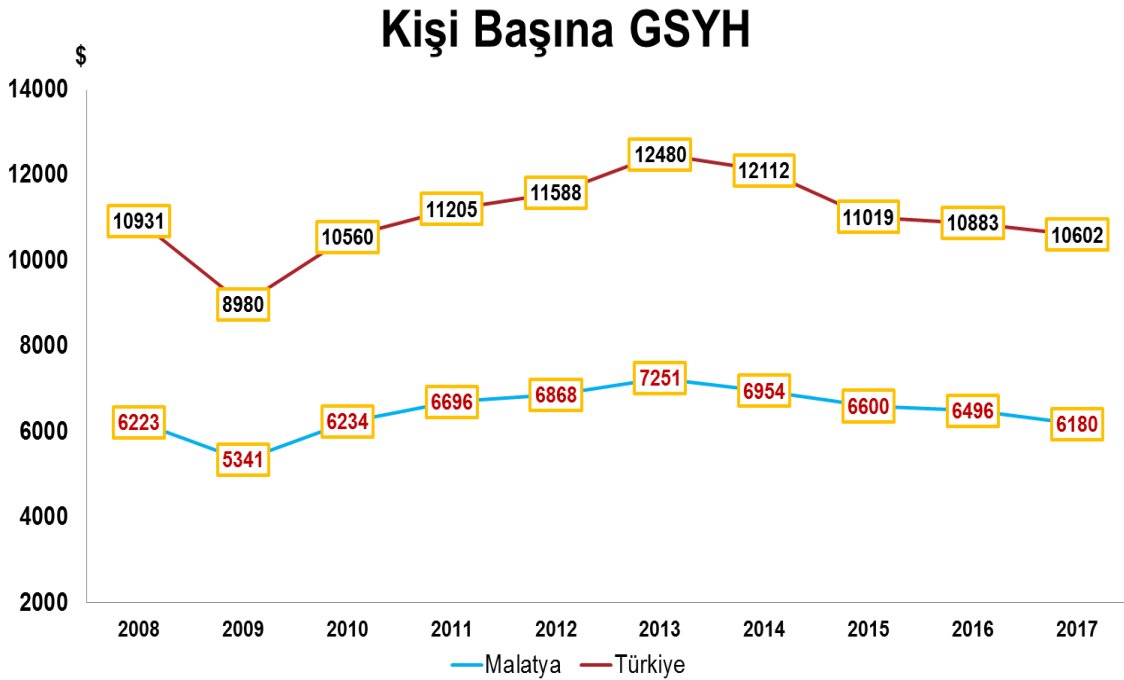
Kaynak: TÜİK, 2018

Yukarıda verilen Şekil 'de ve Tablo 'da Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ithalat ve ihracat yapılan ülkeleri verilmiştir. TRB1 bölgesi baz alınarak yapılan araştırmalar doğrultusunda, Malatya'da ihracat % 17,71 milyon dolar, ithalat % 4,94 milyon dolar olarak gerçekleştiği veriler ortaya çıkmıştır. Elazığ'da ihracat % 13,67 milyon dolar, ithalat % 1,41 milyon dolar olarak sonuçlanmıştır. Bingöl'de ihracat değer olarak 98.000 Dolar, ithalat 12.000 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunceli'de ise ihracat 128.000 dolar, ithalat 123.000 dolar değerine sahip olduğu sonuçlanmıştır. (TÜİK, 2018)

Türkiye İstatistik Birimi (TÜİK)'nin 2018 yılı verilerine göre, Malatya ilinin ithalat ve ihracat faaliyetlerinde, ekonomik düzey ve alım gücüne bağlı olarak il içinden ve il dışından sermaye grupları, ticaret sektörüne dönük yatırımlarını sürdürmektedirler.

Küreselleşme süreci olarak Malatya ilinde sayıları artan modern alışveriş merkezleri ve canlanan ticaret piyasası bu sürecin en önemli göstergelerinden biridir. (TÜİK, 2018)

T.C. Malatya Valiliği'nin ekonomi raporuna göre, Malatya ilinde ihracatın tarım ve tarıma dayalı ürünlerden sanayi ve ara malı ihracatına doğru bir yönelme olduğu görülmektedir. Malatya ilinin başlıca ithalat kaynakları; pamuk ve iplik, makine teçhizat, haberleşme cihazları, tıbbi malzeme ve kimyasal ürünlerden oluşmaktadır. İhracat kaynakları ise; tekstil ürünleri, mermer, meyve işleme makineleri, elektrikli makine ve cihazları, araç yedek parçası, plastik boya, kayısı çekirdeği, yaş ve kuru kayısı ve işlenmiş gıda ürünlerinden oluşmaktadır. (T.C.Malatya Valiliği, 2019)

Şekil 21 2008 - 2017 Yılları Türkiye ve Malatya İli Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Dağılımı

Şekli Ana Hattı, 2018

Kaynak: TUIK, 2018

Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan “2011 Yılı İllerin Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” verilerine göre Malatya ili, 81 il arasında 42. sırada yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan, 2015 yılında yapılan araştırma sonucunda, ‘İllerde Yaşam Endeksi’ sıralamasında Malatya tüm iller sıralamasında 53. sırada yer almıştır. (T.C. Malatya Valiliği, 2018)

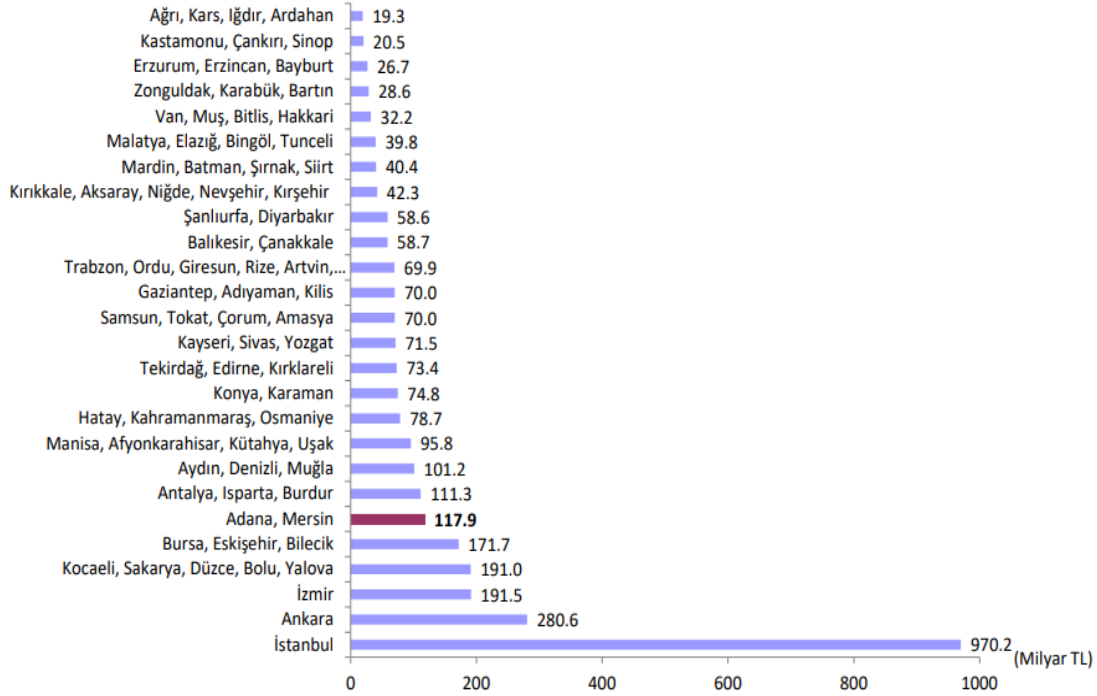
VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 77 2004 - 2017 Yılları Arası Türkiye ve Malatya İlinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Değerleri

2004 – 2017 Yılları Arası Türkiye ve Malatya İlinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Değerleri (\$)								
YIL	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017
TÜRKİYE	5.961	3.428	10.931	10.560	11.588	12.112	10.883	10.602
MALATYA	3.428	4.488	6.223	6.234	6.868	6.954	6.496	6.180

Kaynak: T.C. Malatya Valiliği, 2018

Malatya’ da 2004-2017 yılları arasında kişi başına düşen GSYH değerinde nispi bir artış olduğu görülmektedir. Malatya’nın kişi başına GSYH’nın ülke ortalamasına yakınsaması 2006 yılında %56,8 iken 2017 yılında %58,3 düzeyine yükselmiştir. (T.C. Malatya Valiliği, 2018)

Şekil 22 TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bölgesinin Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, 2017 (Cari Fiyatlar ile)

Kaynak: TÜİK, 2018

2017 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin verilerine göre; Malatya’da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın % 60,62 oranı hizmet sektöründe, % 27,03’oranı sanayi sektöründe ve % 12,35 tarım sektöründe yer almaktadır. Malatya ili için önemli bir gelir kaynağı olan kayısı ürününün, Malatya ve bölge ekonomisine sağladığı finansal kaynak,

devlet tarafından verilen yatırım teşviklerinin amacına uygun kullanılması, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri, ulaşım ve iletişim altyapısına dönük yapılan yatırımlar ile Malatya ilinde önemli bir sıfat potansiyelidir. (T.C. Malatya Valiliği, 2019)

11.Kalkınma Planında Malatya

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ilk, 1963 yılında başlatmış olduğu planlı dönem süreci programının 11. Kalkınma planı olan 2019 – 2023 Kalkınma Planı 100. Yıl Türkiye Planı olarak çıkartılmıştır. 11. kalkınma planı olan 2019 – 2023 Kalkınma Planı içerisinde Malatya ili için, “Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep” güzergâhı bağlamında ele alınarak, bu güzergahtaki demiryolu modernizasyonunun tamamlanacağı ve koridordaki darboğazların giderileceği açıklanmıştır. 23 Temmuz 2019 tarihli Resmi Gazete’nin mükerrer sayısında yayımlanan 11. Kalkınma Planı, Türkiye’nin 81 ili hakkında çeşitli yatırım, faaliyet ve proje çalışmaları vizyonu öngörülmektedir. (11.Kalkınma Planı, 2019)

11. Kalkınma planı olan 2019–2023 Kalkınma Planı, 100. Yıl Türkiye Planı içerisinde Malatya ilini “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik” başlıklı 2. bölümün “Lojistik ve Enerji Altyapısı” alt başlığı içerisinde değerlendirmeye tabii tutmuştur. (11.Kalkınma Planı, 2019)

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, planlı dönem süreci programının 11. Kalkınma planı olan 2019–2023 Kalkınma Planı 100. Yıl Malatya planı içerisinde yer alan diğer çalışmalar;

- TRB-1 Bölgesi yerine, “Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep” güzergâhı kapsamında ele alındığı 11. Kalkınma Planı’nda, Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep güzergâhındaki demiryolu modernizasyon çalışmalarının tamamlanacağı ve koridordaki dar boğazların giderileceği hakkında çalışmalara yer verilmiştir. (11.Kalkınma Planı, 2019)
- İmalat sanayi ve madencilik sektörlerin geliştirilmesinin amaçlandığı belirtilen 11. Kalkınma Planı’nda Malatya’nın içinde yer aldığı bu illerin oluşturduğu güzergâh Orta Koridor olarak adlandırıldı ve bu koridordaki lojistik süreçlerin geliştirileceği bilgiler yer almaktadır. (11.Kalkınma Planı, 2019)
-

Sonuç

Malatya’da ortaöğretim kurumlarında ve üniversitede öğrenimine devam eden, mezun olan ve işsiz genç nüfusun mesleki eğitimini tamamladıktan sonra kendi okuduğu branş ile ilgili iş bulma olasılığının olmadığı ve ne sebep ile farklı alanlarda üniversiteli olmanın avantajlarını arayış içinde olmaları incelenecektir. Malatya ili için, gençlerin ve gençlerimiz yanında, alanı dışında işgücüne devam eden ve işsizlerimiz için mezun olduktan sonra farklı meslek gruplarında çalışmalarının önüne nasıl geçilmesi ile ilgili önerilerde bulunulacaktır. Bölgesel farklılık ve çeşitlilik gözlemlenmeden, işsiz üniversite mezunlarının ve işsiz nüfusun önüne nasıl geçilmesi, üniversitelerde ve ortaöğretim kurumlarında tüm programlara kontenjan, başarı kriterlerinin yaygınlaşması, üniversite denkliği kabul edilen tüm programların devam edilip edilmemesi ile ilgili Malatya ili ve bölgesi için nasıl bir getiri ve pozitif bir amaç sağanacağı düşünülmektedir.

Malatya ili için, gençlerin ve gençlerimiz yanında, alanı dışında işgücüne devam eden ve işsizlerimiz için mezun olduktan sonra farklı meslek gruplarında çalışmalarının önüne nasıl geçilmesi ile ilgili projeler, iş imkânları, iş meslek kolu eğitimlerine girişimcilik faaliyetlerinin artırılması gerekmektedir. Bölgesel farklılık ve çeşitlilik gözlemlenmeden, işsiz üniversite mezunlarının ve işsiz nüfusun önüne nasıl geçilmesi, üniversitelerde ve ortaöğretim kurumlarında tüm programlara kontenjan, başarı kriterlerinin yaygınlaşması iş piyasası ve sosyal kalkınma yönünden önemli bir adımdır.

Malatya ili için iş ve meslek konusunda Nisan 2019 tarihinde bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada işveren ve işveren vekillerine iş gücü istihdam oranlarının vizyon odaklı artış mı yoksa azalış mı göstereceği soruları sorulmaktadır. Malatya ilinde genel olarak işverenler, % 26,2 oran payı ile istihdamın artacağını öngörmüştür. Başka bir ifadeyle Türkiye genelinde her 5 işyerinden 1’si istihdamın artacağını öngörürken, Malatya’da ise her 4 işyerinden 1’si nitelikli işgücü istihdamının artacağını açıklamışlardır. Öte yandan istihdamın azalacağını düşünen işveren oranı, ülke genelinde % 2,5 olarak öngörülürken Malatya ilinde ise ülke geneline yakın olup % 2,4 olarak açıklanmıştır.

Malatya ili ve bölgesi için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Türkiye İş Kurumu birbiri ile iş birliği içerisinde yapılacak ‘Üniversite de İş Var’, ‘Ortaöğretim Kurumları arasında Ticaret ve

Sanayi Odası, Kalkınma Ajanslarının Geleceğim Mesleğim ve Staj' projelerinin, tüm ortaöğretim ve üniversite kademelerinde bölgesel farklılık gözetilmeden yaygınlaştırılması gerekmektedir. Projelerin ve işbaşı eğitimlerin olması gereken sonucu verebilmesi için gerekli materyal, ekonomi pay gücü, eğitmenlere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Türkiye İş Kurumu işbirliği ve protokol çalışmaları ile yer alması çok önemli bir faktördür. Bu sebeple üniversitede ki fakülteler ve meslek yüksek okulları, ortaöğretim kurumlarında ise kalfalık, ustalık ve usta öğreticilik bünyesinde yer alan bölüm ve alanlar ile ilgili, Malatya ili içerisinde nitelikli işgücü potansiyeli ve eğitim konusunda üniversite öğrencileri, mezunlar, çalışanlar ve işsizler açısından gelişim düzeyi ile konuyu farkındalık süreci ile ilgili maddeler, problemler ve öneriler önceden analiz edilmeli, gerekli müdahaleler yapılarak iyileştirilmeli ve kalkınma politikası içerisinde işgücü, iş piyasası, nüfus, ekonomi, eğitim ve bölge gelişimleri dikkate alınması gerekmektedir.

Bölgesel kalkınma yönünden Malatya ili ve bölgesi için 'Eğitim ve Büyüme İlişkisi' alanında işgücü ve eğitim politikası geliştirilmesi ve Mesleki Eğitim faaliyetleri içerisinde nitelikli işgücü piyasasının dinamik, statik ve vizyona dönük çalışmalar ile ilgili kesin ve etkin çalışmalar, faaliyetler yapılmalıdır.

Malatya ili için, nitelikli işgücü arzının niteliklerinin uyumlu bir biçimde bileşmesi etkin bir işgücü piyasasının oluşması için oldukça önemli bir faktördür. İşgücü piyasasının taleplerini karşılayabilecek nitelikli işgücünün oluşmasında mesleki eğitimin önemi çok önemlidir. Türk İktisadi, Ekonomi, Eğitim Sisteminde piyasada ki iş talep, arz, kalifiye işgücü potansiyeli, alanında uzlaşmış bölüm departman işgücü ihtiyacının verimli bir şekilde sağlanması ve yüksek öğretim kurumlarında üniversite öğrencilerinin ve gençlerinin nitelikli işgücü mesleki eğitiminin konusu adı altında işbaşı dersinin verimli işlenişi, yönergesi, içerikleri, eğitim kademelerinde iş pedagojisi adı altında yapılan konu başlığı, içindekiler bölümünün geliştirilmesi en önemli etmendir. İşgücü piyasasının mevcut durumunu bilerek ve gelecek dönem eğilimlerini kestirerek karar almak kalkınma yönünden son derece önemli bir faaliyettir.

Kaynakça

- Aktaş, M. T. (2017). ‘Küresel Ekonomik Kriz Sonrasında İşgücü Piyasasının Beceri Uyuşmazlığı Bakımından Değerlendirilmesi: Eskişehir Örneği’, *Çalışma ve Toplum*, 2017 / 2: 617 – 644
- Altınışık, İ. (Aralık 2012). ‘Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi: ‘The Influence of Education on Economic Development’ Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Yıl:2 Sayı:4 Aralık 2012
- Apaydın, F. (2018). *Türkiye’de işsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2018/1, Sayı : 30 p.159-200.
- Aslan, B. (2015). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi. *Genç İşsizliğe Yönelik Alan Araştırması: Üniversite Öğrencileri Arasında Kaygı ve Umutsuzluk*. (s. 71-86, Cilt:6, Sayı:2, Temmuz). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi.
- Atar, F. (2014). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. *İşveren Taleplerine Dayalı Aktif İşgücü Piyasası Programları Uygulama Biçimleri ve Bir Model Önerisi*. Ankara 2014, Uzmanlık Tezi.
- Çalışkan, Ş. (2013). Yönetim Bilimleri Dergisi. *Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)*. (Cilt: 11, Sayı: 21, ss. 29-48, 2013) Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
- Dedekoç, Ş. ve Can, S. ve Sapcı, Y. (2014). Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulmaya İlişkin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*. Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(2), 200-221, 2014
- Ensari, H. ve Levent, D. (1992). M. Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. *Üniversite Gençliğinin İş Beklentileri ve Part – Time Çalışma Alışkanlıkları*. M. Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Yıl: 1992, Sayı: 4 Sayfa: 59-64
- Dursun, S. ve Aytaç, S. (2012). ‘Üniversite Öğrencilerinin İşgücü Piyasasına Yönelik Beklentileri ve İş Deneyimleri ile Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki

- İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1: 373 – 388
- İPA, (2019). T.C. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Verileri, <https://www.ipa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.08.2019
- İŞKUR, Malatya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, (2018).). ‘*Malatya İli İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2017*’ 2017 Yili İşgücü Piyasası Araştırmaları.
- İŞKUR, Malatya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, (2017).). ‘*Malatya İli İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2018*’ Hazırlayan: Mehmet Çayır, 2018 Yili İşgücü Piyasası Araştırmaları.
- İŞKUR, Malatya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, (2016).). ‘*Malatya İli İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2016*’ 2016 Yili İşgücü Piyasası Araştırmaları.
- İŞKUR, Malatya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, (2018).). ‘*Mesleki Gelişim Raporu, 2018*’ Hazırlayan: Mehmet Çayır, 2018 Mesleki Gelişim Raporu.
- İŞKUR, Malatya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, (2018).). ‘*Malatya İli Faaliyet Raporu, 2018*’.
- İzmirlioğlu, A. (Ekim – Kasım 2001); “Gelir Dağılımı Sorunu Kronik ve Yapısal Özellikler Taşıyor”, İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, s.31-38.
- Hegem Yayınları, Sosyal Analiz. (2017), , “*Malatya İli Sosyal Analiz Çalışması 2017*”, ISBN: 978-975-2489-02-8 2017, Ankara, HEGEM Yayınları : 65, Editör: Adem SOLAK, Baskı: HERMES OFSET Ankara.
- Kalkan, D.(2017) ; Siirt İŞKUR 2016, “İşgücü Piyasası Araştırma Raporu 2016”, İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, Siirt Çalışma Ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
- Malatya Haber. (01 Ocak 2019), “İşte Malatya İlinin Yeni Nüfusu 31 Aralık 2018”, <http://malatyahaber.com/haber/malatyainin-nufusu-797-bin-36-oldu/> Erişim Tarihi. 05.08.2019
- Malatya T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü, (2015), ‘*Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü 2015 - 2019 Stratejik Planı*’, Malatya 2015
- Malatya T.C. Malatya Valiliği, Milli Eğitim Müdürlüğü, (2017, 2018), ‘*Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü Genel, Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Verileri*’, Malatya 2017 - 2018

- Nüfusu, Malatya (2018 - 2019). Malatya İlinin 2018 – 2019 Nüfusu, <https://www.nufusu.com/il/malatya-nufusu>, Erişim Tarihi. 12.08.2019
- Peker, H.S. (Aralık 2012). ‘Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi: ‘The Influence of Education on Economic Development’ Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Yıl:2 Sayı:4 Aralık 2012
- Taşğın, Ö. ve Bozgeyikli, H. ve Boğazlıyan, E. (2017). Emek ve Toplum. *Üniversiteli Gençlerin İşsizlik Kaygıları İle Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki* HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt:6 Yıl:6 Sayı:15 (2017 / 2)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (Temmuz 2019). ‘11.Kalkınma Planında Malatya’ <http://onbirinciplan.gov.tr/> Erişim Tarihi. 20.08.2019
- T.C. Malatya Valiliği, (2018 – 2019), Malatya İlinin Eğitim Yapısı, <http://www.malatya.gov.tr/egitim> Erişim Tarihi. 15.03.2019
- T.C. Malatya Valiliği, (2018 – 2019), Malatya İlinin Nüfus ve İdari Yapısı, <http://www.malatya.gov.tr/nufus-ve-idari-yapi> Erişim Tarihi. 15.03.2019
- TÜİK (2013). İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2013, 2019-2075, Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Ocak 2014
- TÜİK (2017). Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus, 2013-2075, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi. 15.03.2019
- TÜİK (2019). Temel İşgücü İstatistikleri, Toplam ve Kadın İşgücüne Katılım Oranı, 2019-2075, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30577>, Erişim Tarihi. 15.07.2019
- TÜİK (2016, 2017). İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2017, 2019-2075, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24632> Erişim Tarihi. 19.07.2019
- TÜİK (2018). Malatya İlinin Sosyo – Ekonomik Yapısı, Malatya İlinin Nüfus, Göç Durumu, 2019-2075, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim Tarihi. 13.07.2019
- TÜİK (2018). Malatya İli 2007 – 2018 Yılları Nüfus Dağılımı , 2019-2075, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim Tarihi. 13.07.2019
- Van Ticaret ve Sanayi Odası. (2018), ‘Sosyal ve Ekonomik İstatistikler’ Van TSO Yıl:2018 Sayfalar: 10-12

- Vuslat Haber. (01 Şubat 2019), “Malatya İlinin Nüfus Artışı”,
<http://www.vuslathaber.com/malatya/iste-malatyandin-yeni-nufusu-h37964.html>
Erişim Tarihi. 05.08.2019
- YÖK (2017a). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi – Öğrenci İstatistikleri*,
<https://istatik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi. 17.03.2019.
- YÖK (2019a). Yükseköğretim 2019 Yılı Raporu –Üniversite (Vakıf / Devlet) ve Öğrenci İstatistikleri, Yükseköğretim Kurulu 2019 Yılı Yükseköğretim Kurumları Sinavi Yerleştirme Sonuçları Raporu <https://istatik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi. 13.08.2019.
- YÖK (2017b). *Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği*,
https://istatik.yok.gov.tr/web/guest/icerik/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/17960, Erişim Tarihi. 17.03.2019.
- Yumurtacı, A. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin İş Bulma Sürecine İlişkin Beklentileri Bağlamında Emeklilik Öngörülerinin Belirlenmesi*. Bir Alan Araştırması. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi 2018, Cilt:7 Sayı: 1

**İL ÖZEL YÖNETİMLERİNDEN YATIRIM İZLEME VE KOORDİNASYON
BAŞKANLIĞINA DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Vedat YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü/ Van

vedatyilmaz1977@gmail.com

Ahmet Kenan SAYIN

Öğr. Gör., Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya MYO/ Malatya

Aksayin44@gmail.com

Giriş

Türkiye’de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırma sürecinde mevcut kurumsal yapıların revize edilmesi ve yeni model arayışları zaman zaman dile getirilen, hatta gündemden düşmeyen konuların başında gelmektedir. İl özel yönetimleri de yerel yönetim birimleri arasında yer almakta olup bahsedildiği gibi dönem dönem gündemde yer edinmektedir. İl özel yönetimlerinin tarihi 1864 Vilayet Nizamnamesine kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla 155 yıllık bir tarihi geçmişe sahip yerel yönetim birimidir. 1864 Vilayet Nizamnamesiyle başlayan, 1913 Muvakkat Kanun’u, 1987 tarih ve 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile varlığını günümüzde devam ettirmektedir. 5302 sayılı yasa ile il özel yönetimlerinin varlığı hissedilir hale getirilmişken 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” il özel yönetimlerinin gücünü kaybetmeye başlaması ve gelecekteki varlığını da tartışılır hale getirmiştir. Çünkü 6360 sayılı yasa; büyükşehirlerde bulunan illerdeki il özel yönetimlerinin tüzel kişiliklerini kaldırarak kapatılmasını öngörmüştür. Bu durumda 81 ilde faaliyet gösteren il özel yönetimlerinin sayısı 51’e düşmüştür.

6360 sayılı yasa ile il özel yönetimlerinin yerine denilebilecek Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) büyükşehir belediyesi olan illerde kurulmuştur. 2016 yılında tüzel kişilik verilen YİKOB ile merkezi idarenin il özel yönetimiyle yereldeki vesayet yetkisinin kaybedilmesinin önüne geçilmiştir. Merkezi idarenin yereldeki vesayet yetkisini bu kurumlar üzerinde gerçekleştirmesi, iki kurumun da başında merkez tarafından atanmış bir valinin bulunması ve yerelde hizmet sunan

kurumlar olması il özel yönetimleri ile YİKOB'un başlıca ortak özellikleridir. Bu bakımdan YİKOB'un il özel yönetimlerinin yerine kurulduğundan bahsedilmektedir. Genel olarak bu kurumların görev, yetki ve sorumlulukları birbirlerinden farklıdır. YİKOB'un görev yetki ve sorumluluğunun il özel yönetimlerinden farklı olmasından dolayı 6360 sayılı yasa ile atılan bu adımın il özel yönetimleri kadar performans sergileyeceği konusu düşündürücüdür. Çünkü il özel yönetimleri hem belediye sınırları içerisinde hem de kırsal kesimde doğrudan yerel halk ile muhatap olarak yerel halkın ihtiyaç ve taleplerini karşılamaktadır. YİKOB'da ise böyle bir durum söz konusu değildir. İşte bu çalışma İl Özel Yönetimleri ile YİKOB'un karşılaştırılmasını temel almaktadır. Bu doğrultuda çalışmada; il özel yönetimleri, 6360 sayılı yasa ve yasayla getirilen düzenlemeler, il özel yönetimlerinden YİKOB'a dönüşüm sürecine yönelik akademisyenler tarafından yapılan eleştiriler hakkında bilgilerin verilmesi ile birlikte İl Özel Yönetimleri ile YİKOB'un karşılaştırılması yapılmıştır.

İl Özel Yönetimi

Yerel yönetim birimleri (İl özel yönetimi, belediye ve köy) arasında yer alan il özel yönetimleri il sınırları dahilinde yerel hizmetleri sunan yönetsel birimlerdir. İl özel yönetimi; yerel halkın mahalli müşterek ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuş, seçimle iş başına gelen karar organına sahip, başında valinin bulunduğu tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim birimidir. İl özel yönetiminin vali, il genel meclisi ve il encümeni olmak üzere üç organı bulunmaktadır. İl özel yönetimleri kuruluş kaynağını Anayasa'nın 127. maddesinden almaktadır.

1982 Anayasasının 127. maddesinde mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş, esasları kanunla belirtilen ve karar organları yine kanunda gösterilen, seçmenleri tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir (Özer ve Akçakaya, 2014: 127). Mahalli idareler arasında bulunan ve varlığı Anayasa ile güvence altına alınmış olan il özel yönetimleri, hem Anayasa, hem de 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu dikkate alındığında "il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerliğe sahip kamu tüzel kişileri" olarak tanımlanmaktadır. Yalçındağ'a göre de (1995: 42), il özel idareleri; merkezi yönetime ait bir takım görevleri, merkezi yönetim tarafından aktarılan ödenek

ile uygun görülen yerde ve merkezi yönetimin teşkilat ve personeliyle yürütmeye çalışan bir emanet komisyonudur.

Türkiye’de Osmanlı döneminden devralınan ve yerel yönetim sisteminin temel birimleri arasında yer alan il özel yönetimlerinin bir buçuk asrı aşan tarihi geçmişe sahip olduğu ifade edilmekle beraber (Bozlağan ve Can 2009: 217), somut olarak ilk kez 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle yönetim sistemine girdiği söylenebilir. İlk kez tüzel kişiliğe ise 1913 tarihinde İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunun-u Muvakkati ile sahip olmuştur. Hatta 1929’da çıkarılan 1426 sayılı kanun ile ayrı bir kanunla il özel yönetimlerinin düzenlenmesi amaçlanmıştır denilebilir. 1960’lı yıllara kadar önem arz eden kuruluşlar olarak görülen il özel yönetimleri, bu dönemden sonra değişen koşul ve yönetim ihtiyaçlarına cevap veremediği gerekçesiyle yasal değişime uğramıştır. 1987 yılında çıkarılan kanun ile önemli düzenlemeler getirilmiş ve il özel yönetimlerin ismini taşıyan ve doğrudan ilgili olan İl Özel İdaresi Kanunu çıkarılmıştır. Çıkarılmış olan bu kanun da beklentileri istenilen seviyede karşılayamamış ve yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan kapsamlı çalışmalar sonrasında katılımcılık, demokratiklik, şeffaflık, özerklik, saydamlık, etkinlik ve verimlilik gibi kavramları genel gerekçesinde ön plana çıkararak il özel yönetimlerinin görev, yetki ve sorumluluklarını etkin bir biçimde düzenleyen 2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanun’u çıkarılmıştır (Toprak, 2006: 31). 5302 sayılı yasa, il özel yönetimlerinin yetki, görev ve sorumluluklarını, teşkilat yapısını, organlarını, insan kaynaklarını, çalışma yöntemlerini ve süreçlerini, mali yapısını ve borçlanmasını, diğer kurumlar ile olan ilişkilerini, denetimini ve yönetime katılma gibi birçok konuları yeniden düzenlemiş ve önemli denilebilecek yenilikler getirmiştir (Eryılmaz, 2013: 181).

Türkiye’nin yönetim sisteminin merkez yerel ekseninde değerlendirilmesi göz önüne alındığında merkezîyetçi bir yapıya sahip olması açısından il özel idareleri diğer yerel yönetimlerine göre hep ayrı bir yere sahip olduğu ve gündemde kaldığı söylenebilir (Bulut ve Yılmaz, 2014: 76). Cumhuriyet’in kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar önemini koruyan il özel yönetimlerinin, bu yıllardan sonra işlevselliği 2005 yılında çıkarılan 5302 sayılı yasaya kadar azaltılmıştır. 5302 sayılı yasayla birlikte il özel yönetimleri yeniden önem arz eden kurumlar haline gelmiş iken 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasayla bu önemini kaybetmeye başlamıştır.

6360 Sayılı Yasa ve Yasayla Getirilen Düzenlemeler

6360 sayılı “On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 12 Kasım 2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş ve 06 Aralık 2012 tarihinde 28482 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 6360 sayılı yasa ile özellikle yerel yönetimlere yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yasayla yapılan genel düzenlemeler şunlardır (Karakılıç, 2016: 195-196; Yılmaz ve Kaypak, 2019: 4; İzci ve Turan, 2013: 125; Genç, 2014: 5; Karaarslan, 2014: 270-271):

- Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van ili ile birlikte toplam 14 yeni büyükşehir belediyesi kurulmuş ve Türkiye’de daha önce 16 olan büyükşehir belediye sayısını 30’a yükseltmiştir.

- Büyükşehir belediyesi olan ve olmayan illerde 27 tane yeni ilçe kurulmuştur.

- Büyükşehir belediyesi olunmasındaki ölçüt, 750 bin nüfus koşuluna bağlanmıştır. Yani herhangi bir ilin nüfusunun 750 bin ya da üzerinde bir nüfusa erişmesi durumunda diğer faktörlere bakılmaksızın yasayla büyükşehir belediyesi olabilmektedir.

- Daha Önce uygulanan modelde İstanbul ve Kocaeli illeri için uygulanan kimi yeni kurumsal yapılar ve değişikliklerin bütün büyükşehirilere de uyarlanarak büyükşehirler bütün şehirlere dönüştürülmüştür.

- Büyükşehir belediyesinin sınırları il mülki sınırları olarak genişletilmiştir. Tüm büyükşehirler ‘il ölçekli kurumsal yapılara dönüştürülmüştür.

- Büyükşehir belediyesi olan 30 ildeki il özel idarelerinin tüzel kişiliği sonlandırılarak kapatılmıştır. Bu illerde bulunan il özel idarelerinin yetki, görev, personel, sorumluluk, hak, alacak ve borçlarıyla gelirleri ilgi alanı doğrultusunda farklı kurumlara devredilmiştir.

- Büyükşehir belediyesinin bulunduğu illerdeki köylerin tüzel kişiliği sona erdirilerek mahalleye dönüştürülmüştür. Köy muhtarlığı ismi mahalle muhtarlığı olmuştur.

•Büyükşehir belediyesi olan ve olmayan illerdeki belde belediyeleri kapatılmıştır. Bu doğrultuda 559 belde belediyesi büyükşehir belediyesi olmayan illerde, 1032 belde belediyesi ise büyükşehir belediyesi olan illerde kapatılmıştır. Kapatılan beldeler büyükşehir olmayan illerde köylere, büyükşehir olan illerde ise en yakın ilçenin mahallesine dönüştürülmüştür.

•Büyükşehir olan illerde valilerin il özel idaresinde bulunan yetki, görev ve sorumlulukları sonlandırılmış, valiler aynı kaymakamlar gibi merkezi yönetimin temsilcisi ve görevlisi konumuna çekilmiştir. Sonrasında büyükşehirlerde kurulan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın başına valinin getirilmesi ile birlikte güçlü bir vali modeli öngörülmüştür.

•6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olan illerde uygulanan yerel yönetim sistemi ve büyükşehir belediyesi olmayan illerde uygulanan yerel yönetim sistemi olmak üzere iki farklı yerel yönetim modeli uygulanmaya başlamıştır.

• Yapılan bütün devir işlemlerindeki yetki, yeni bir birim olarak kurulan YİKOB'a verilmiştir.

• Yeni yasanın mahalle yapılan kırsal yerleşim yerlerindeki uygulanmasında 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür.

• Yine bu yasayla kimi yerleşim yerlerindeki mahalle ve köyle birleştirilerek ilçe yapılmış, kimilerinde ise mahallerinde bazı mahalleler ayrılarak başka belediyelere bağlanmıştır.

• Sonuç olarak bu düzenleme ile il özel yönetimlerinin %36'sı (3'te 1'den fazlası), belediyelerin %53'ü (yarısından fazlası), köylerin ise %47'si (yarısına yakın) ortadan kaldırılmıştır. Bu uygulamanın Türk yönetim tarihinde bir dönüm noktası net olarak söylenebilir.

Görüldüğü üzere 6360 sayılı yasa özellikle yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli düzenlemeler getirmiştir. Yapılan önemli düzenlemeler arasında büyükşehir belediyesi olan illerde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın kurulması da yer almaktadır.

Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı

6360 sayılı yasanın 34. maddesinde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığının (YİKOB) kurulmasına ilişkin düzenlemeye yer verilmektedir. Bu madde ile büyükşehir belediyesi olan illerde kamu kurum ve kuruluşlarına ait yatırım ve hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonun sağlanması, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinde koordinasyon ve yürütülmesi, ilin tanıtımının yapılması, gerektiğinde merkezi yönetimin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordinesinin sağlanması, temsil, tören, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarının bilgilendirilmesi ve denetlenmesini gerçekleştirmek amacıyla valinin başkanı ve himayesinde olan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı oluşturulmuştur. 6360 sayılı yasanın çıkması akabinde tüzel kişiliğe sahip olmayan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı; 01/09/2016 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile tüzel kişiliğe sahip olmuştur. Yine yasanın 34. maddesine göre; vali gerek görmesi halinde ihtiyaç duyulan uzman, memur ya da sözleşmeli çalışanı geçici olarak YİKOB hizmetinde görevlendirebilir. YİKOB tarafından, afet yardım, acil çağrı, yatırım izleme, denetim ve rehberlik, strateji ve koordinasyon ile idari müdürlüklerinin yanında ihtiyaca göre geçici birimler kurabilir. Büyükşehir belediyesi olan illerde bulunan YİKOB'un çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmelikle belirlenir. YİKOB'un sevk ve idaresi vali tarafından veya valinin görevlendireceği bir yardımcısı tarafından yapılır.

Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı Görev, Yetki ve Sorumlulukları ile Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliğinin 4. maddesinde YİKOB'un teşkilatı; Yatırım İzleme Müdürlüğü, Rehberlik ve Denetim Müdürlüğü, Strateji ve Koordinasyon Müdürlüğü, 112 Acil Çağrı Merkezi Müdürlüğü, İdari ve Mali İşler Müdürlüğü, Hukuk İşleri Müdürlüğü, Doğal Kaynaklar Ruhsat ve Kültür Varlıkları Müdürlüğünden oluşmaktadır. 1985 tarih 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunun 28/A (Ek fıkra- 15/08/2016-KHK-674/35. Aynen Kabul-10/11/2016-6758/31) maddesinde YİKOB'un gelirleri; İçişleri Bakanlığı bütçesinden yapılacak olan hazine yardımları, kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetleri için aktardıkları tutarlar, bağış ve yardımlar ile diğer gelirlerden oluşmaktadır. Ayrıca yine aynı kanun ve maddesinde YİKOB'un bütçesinin hazırlanması ve uygulanmasıyla diğer hususların

Maliye Bakanlığı'nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelik ile belirleneceği ifade edilmektedir.

YİKOB'un kurulması ile merkezi yönetimi taşrada temsil eden valilerin yetkileri ve konumları artırılmış, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisinin de daha da güçlendirildiği yönünde bir düşüncüyü ortaya çıkarmıştır (Çimen, 2012: 21; Baharçipek, 2014: 223). YİKOB'lar, merkezi idarenin taşra teşkilatındaki olası boşlukları dolduracak ve taşra teşkilatındaki üstlenilmesi gereken görevleri yerine getirecektir (Bozan, 2013: 93).

Valilerin il özel yönetimleri vasıtasıyla sahip oldukları yerel hizmetler üzerindeki konumu, hatta vesayet yetkisi YİKOB yolu ile daha da ağırlaştırılmıştır. Valilerin YİKOB'da bulunan yetkileri bakımından büyükşehir belediyesi olan illerde merkezi idarenin yereldeki devlet bakanları konumuna yükseltilmiştir YİKOB bir tür yerel yönetim bakanlığı gibi kurgulanmış, adeta yeni bir "yerel merkezîyetçilik" kurumu oluşturma yoluna gidildiği söylenebilir (Karakılçık, 2016: 204).

İl Özel Yönetimlerinin üzerindeki merkezi yönetimin vesayet yetkisi tartışılmaya devam ederken, bu yerel yönetim birimlerinin büyükşehir belediyesi olan illerde bütünüyle kapatılarak yerine valinin başkanı olduğu YİKOB'un kurulmuş olması yerelleşme bakımından bir tartışma konusu olmuştur (Belli ve Aydın, 2017: 410). 30 Büyükşehir belediyesinde kurulan YİKOB, yerel özerkliğe aykırı olarak merkezi yönetimin yereldeki kontrolünün artmasına sebep olacaktır. Bu şekilde başkanlık, sınırları çizilmeyen olağanüstü yetkiler ile donatılmaktadır (Özer vd. 2015:501).

YİKOB büyükşehir belediyesi olan illerde kapatılan il özel yönetimleri tarafından icra edilen hizmetlerdeki eksiklikleri ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur. Fakat YİKOB'un merkezi yönetime bağlı bir birim olması, hizmetlerin sunumundaki esnekliği düşüreceği yönünde bir izlenim oluşturmuştur (Güneş, 2013: 64). İlgili başkanlığın oluşturulması ile merkezi yönetimin yereldeki gücü artacak ve bu durum da yerelleşmeye verilen önemin azalmasına neden olacaktır (Kızıllıboğa ve Özasan, 2013:789). Görüldüğü gibi YİKOB'un kurulması noktasında birçok yazarın birleştiği nokta merkezi yönetimin yereldeki kontrolünün artırılması amacıyla kurulan bir birim olduğu düşüncesidir.

İl Özel Yönetimi İle Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığının Karşılaştırılması

İl özel yönetimleri 2005 yılında çıkarılan 5302 sayılı yasa ile güçlü bir kurum haline getirilmiş iken 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile 30 büyükşehir belediyesi olan illerde tüzel kişiliğinin sonlandırılarak kapatılması il özel yönetimlerinin gücünü zayıflatmış ve gelecekte varlığını da önemli düzeyde sorgulanır hale getirmiştir. 2014 yılında 6360 sayılı yasa kapsamında büyükşehir belediyelerinde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın (YİKOB) kurulması ile il özel yönetimlerin kapatılması sonrası merkezi iradenin yereldeki gözü yeniden oluşturulmuştur. Başında valinin olduğu bu kurum ilde kamu kurumların yatırımlarının kontrol ve denetiminin yapılması üzerine inşa edilmiştir.

İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan YİKOB'un yönetiminde valiler yetkili ve sorumlu olarak kılınmış, valilerin büyükşehir belediyelerinde il özel yönetimlerin kapatılmasıyla azalan yetkileri daha da arttırılarak yerelde merkezi otorite daha da güçlendirilmiştir (Karakılıçık, 2016: 201). İl özel yönetimleri büyükşehir olmayan 51 ilde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir. İl özel yönetimleri ile YİKOB'un karşılaştırılması aşağıdaki başlıklar halinde yapılabilir:

- İl özel yönetimleri 1864 Vilayet nizamnamesinden günümüze kadar köklü bir geçmişe sahip iken Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı “14 ilde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 2014 yılında kurulmuş ve 2016 yılında 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile tüzel kişiliğe sahip olmuş yeni bir kurumdur.

- Günümüzde il özel yönetimleri büyükşehir belediyesi olmayan 51 ilde faaliyet gösterirken YİKOB büyükşehir belediyesi olan 30 ilde faaliyet göstermektedir.

- İl özel yönetimleri yer (coğrafik) yönünden yerel yönetim birimi olarak faaliyet gösterirken YİKOB merkezi yönetimin bir kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir.

- İl özel yönetimleri ile YİKOB'un görev ve sorumlulukları birbirinden farklıdır. İl özel yönetimlerinin görev yetki ve sorumlulukları 5302 sayılı yasanın

altıncı maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapımı, bakımı ve onarılması ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içerisinde yerine getirirken 1985 tarih 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun'un 28/A (Ek- 12/11/2012-6360/34) maddesinde; YİKOB; büyükşehir belediyesi olan illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış oldukları yatırımların kontrol edilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin sunulmasında koordinasyon ve yürütülmesi, ilin tanıtılması, gerekli durumlarda merkezi yönetimin taşrada yapacağı yatırımlara ilişkin koordinenin sağlanması, tören, temsil, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, büyükşehir belediyesi olan illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik etmesi ve bu kurumların denetlenmesi görevlerini yerine getirmektedir.

- İl özel yönetimi bütçesinde çeşitli değişiklikler yapılabilirken, YİKOB bütçesinde bunun mümkün olmaması, bazı il genel meclisi üyelerinin ve encümenlerin seçim bölgelerine verdikleri vaatler neticesinde gereksiz yatırım ve harcama yapılabiliyorken YİKOB'da bu tür durumlar yaşanmamaktadır (Akman ve Kalender, 2018: 1053-1054).

- İl özel yönetimleri özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların önemli düzeyde ihtiyaçlarını karşılarken, YİKOB kırsal kesimde yaşayan insanlara yönelik bu düzeyde faaliyetler yürütmemektedir.

Sonuç

1864 Vilayet Nizamnamesinden günümüze kadar köklü bir geçmişe sahip olan il özel yönetimlerinin geleceği 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile birlikte önemli düzeyde tartışılır hale gelmiştir. 2014 yılında oluşturulan ve 2016 yılında tüzel kişilik verilen Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) bu durumu daha da tartışılır hale getirmiştir. Büyükşehir belediyelerinde il özel yönetimlerinin kapatılmasıyla merkezi yönetimin yereldeki gücü noktasında ortaya çıkan boşluğu gidermek bakımından il özel yönetimlerinin yerine kurulduğu söylenebilir. Ancak il

özel yönetimlerinin yerine getirmiş olduğu hizmetler ile YİKOB tarafından yerine getirilen hizmetler arasında farklılıklar vardır. YİKOB'un sunmuş olduğu hizmetler büyükşehir belediyesi olan illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış oldukları yatırımların kontrol edilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin sunulmasında koordinasyon ve yürütülmesi, ilin tanıtılması, gerekli durumlarda merkezi yönetimin taşrada yapacağı yatırımlara ilişkin koordinenin sağlanması, tören, temsil, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, büyükşehir belediyesi olan illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik etmesi ve bu kurumların kontrolü ile sınırlı iken il özel yönetimlerinin; gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapımı, bakım ve onarılması ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içerisinde yani hem il merkezinde hem de kırsal kesimde yerine getirdiği hizmetler bulunmaktadır. İl özel yönetimleri toplum tarafından kabul görmüş ne iş yaptığı vatandaşlar tarafından bilinirken YİKOB'un yerine getirmiş olduğu hizmetler noktasında halk yeterli düzeyde bilgi sahibi değildir. Özellikle kırsal kesimdeki insanların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında önemli bir kurum olarak görülen il özel yönetimlerinin büyükşehir belediyelerinde kapatılması ile birlikte kırsal kesimde yaşayan insanlar ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sorunlar yaşamaktadır. Bu bakımdan doğrudan kırsal kesimde yaşayan insanların muhatap olacağı onların talep ve isteklerine yanıt verebilecek yeni bir modelin uygulamaya konmasının gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Baharçipek, Abdulkadir (2013), "6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile Yerel Yönetimlerin Yapısında Yapılan Değişikliklerin Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci Üzerindeki Etkileri", (Editörler:Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.223-229.

- Belli, Aziz ve Aydın, Abdullah (2017), “6360 Sayılı Kanun ve Yerelde Merkezileşme”, The Journal of Academic Social Science Studies JASSS International Journal Of Social Science, S.55, ss.401-413.
- Bozan, Mahmut (2013), “Mahalli İdarelerin Tevhidine Yönelik Bir Adım: Yeni Büyükşehir Belediyeleri”, Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar (Ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.85-96.
- Bozlağan, Recep, CAN, Aynur (2009), “İl Özel İdaresi İçinde Valinin Yürütme Organı Olması Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi”, Marmara Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 32, Cilt:8, S. 217-232.
- Bulut, Yakup ve Yılmaz, Vedat (2014), “İl Özel Yönetimleri ve Geleceği”, KAYFOR XII Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Kamu Yönetiminde Değişim (Ed. Fatma Neval Genç), 12-14 Eylül 2014, Aydın, ss.76-82.
- Çimen, Adnan (2012), “Nereye Kadar Mülki İdare?” 2023 Yolunda Bir “Olmak ya da Olmamak” Analizi”, İdarenin Sesi Dergisi, S.153, Eylül, Ekim, Kasım, ss.17-22.
- Eryılmaz, Bilal (2013), Kamu Yönetimi Düşünceler- Yapılar- Fonksiyonlar- Politikalar, 6. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Genç, Fatma Neval (2014), “6360 Sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1(Özel Sayı), ss.1-29.
- Güneş, Ahmet Faruk (2013), “Büyükşehirlerde İl Özel İdaresinin Kaldırılmasının Hukuki Veçhesi ve İşlevsel Sonuçları”, <https://docplayer.biz.tr/13808-6360-sayili-kanunla-toplam.html>, ET: 29/01/2019
- İzci, Ferit ve Turan, Menaf (2013), “Türkiye’de Büyükşehir Belediye Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediye Sistemine Meydana Gelen Değişimler:Van Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.18(1), ss.117-152.
- Karakılçık, Yusuf (2016), Yeni Yerel-Bölgesel Gelişmeler Işığında Yerel Yönetimler, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Karaarslan, Erkan (2014), “Açıklamalı 6360 Sayılı Kanun”, Bekad Yayınları, Antalya.
- Kızılboğa, Rüveyda ve Özaslan, Kamil (2013), “İl Özel İdaresi İle Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı’nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar (Ed. Yakup Bulut, Veysel

Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.789-802.

Özer, Mehmet Akif, Fırat, İsmail ve Erdem, Emrah (2015), “Malatya Örneğinde 6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun Uygulama Sonuçlarının Analizi”, Yerelleşme/Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed. Selma Karatepe, Ender Akyol, Canan Emek İnan, Işıl Arpacı, Ayşe Çolpan Kavuncu, Nazlı Nalcı Arıbaş), TODAİE Yayını, Ankara, ss.495-506.

Özer, Mehmet Akif ve Akçakaya, Murat (2014), Teorik Boyut Yerel Yönetimler, Gazi Kitabevi, Ankara.

Toprak, Zerrin (2006), “Yerel Yönetimler”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 6. Basım.

Yalçındağ, Selçuk (1995), Yerel Yönetimler, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Vedat ve Kaypak, Şafak (2019), “6360 Sayılı Yasa Sonrası Yeni Büyükşehir Belediyelerindeki Çevre Sorunlarının İrdelenmesi: Malatya Büyükşehir Belediyesi”, Kent Akademisi Dergisi, C.12, S.1, ss. 1-26.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, www.mevzuat.gov.tr > [MevzuatMetin > 1.5.5302.pdf](http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf), ET: 21/09/2019.

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, www.mevzuat.gov.tr > [MevzuatMetin > 1.5.6360.doc](http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.doc), ET: 21/09/2019.

Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı Görev, Yetki ve Sorumlulukları ile Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/12/20161230-11.htm>, ET: 21/09/2019.

3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun , www.isgsp.info > [Dokuman > 1.5.3152.pdf](http://www.isgsp.info/Dokuman/1.5.3152.pdf), ET: 21/09/2019.

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLERLE CAM TAVAN SENDROMU Neslihan DERİN

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.

neslihan.derin@inonu.edu.tr

Giriş

Cam tavan olgusunun ortaya çıkması kadınların yoğun biçimde iş hayatında var olmasıyla paralellik göstermektedir. Örneğin, ABD’de 1970’lerde 12 milyon kadın iş hayatına katılmış ve hem iş dünyasında hem de sosyal hayatta büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır (Gül ve Oktay, 2009:425). Kadın istihdamına yönelik iyileşmeler, uluslararası gelişmenin en kritik kaldıraçlarından birisi olmuştur. Zamanla artan küreselleşme, sanallaşma ve demografik gelişmeler gibi süre giden değişimler kişinin yapısını ve mesleki hayatını değiştirdiği gibi organizasyonları ve organizasyon yapılarında değişimine yol açmıştır. Esnek, karmaşık, çok yönlü, konar-göçer organizasyon yapıları çalışma hayatını ve kariyer anlayışını değiştirmiştir. Bu değişimlere rağmen, yönetim pozisyonlarında erkekler ilerlemeye devam ederken, kadınlar hala iş hayatında ve liderlik pozisyonlarına geçişte bir takım dezavantajlara sahiptir. Her ne kadar son zamanlardaki araştırmaların kadınların yavaş yavaş bu dezavantajların oluşturduğu cam tavanları kırmaya başladığını ortaya çıkarsa da, aynı araştırmalar üst yönetime ulaşmış olan kadınların sıkı bir gözetim altında olduklarını da belirtmektedirler (Bendl ve Schmidt, 2010:613-614).

Günümüzün ilerlemiş toplumlarında dahi çalışma hayatı eş zamanlı olarak görülen güçlü, yöneten sınıfının ideolojileri ve sürekli devam eden cinsiyet bariyerleri ile karakterize edilmektedir (Hoobler vd., 2010:482). Bu yüzden birçok kadın, iş ortamında, niteliklerinin ve mesleki yeterliliklerinin bir çifte standarda tabi tutulduğundan yakınırırlar. Çok sayıda kadın mesleki alanda birçok nedenden dolayı engellenme duygusu yaşarlar. Bu durum, erkekler ve toplum tarafından, kadınlar ve azınlıklar için inşa edilmiş görünmez bir engel “Camdan bir tavan”ın bulunduğu şeklinde ifade edilir (Ailes ve Kraushar, 2000: 118-119).Cam tavan, kadınların başarılarına bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen, aynı zamanda aşılamayan engelleri nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır.

Bu çalışmada konuyla ilgili çeşitli ülkelerde ve sektörlerde yapılmış araştırmalara yer vererek Türkiye ve Dünya genelinde “cam tavan sendromuyla” ilgili bir durum analizi yapılmıştır.

1.Cam Tavan Kavramı

Cam tavan 1970’ li yıllarda ABD de ortaya çıkan bir kavramdır (Wirth, 2001:1). Cam tavan, işgücü piyasalarındaki örgüt hiyerarşilerinde üst sıralara çıkmakta olan kadın ve azınlıkların dezavantajlı olduğunu ifade eden bir metafordur. Bu metafor, bir yönetim hiyerarşisinde kadınların ve azınlıkların ilerlemesini engelleyen ince ve geçilmez bir bariyer imajını çağırıştırır. Bariyerin aşağısına terfi ettirilebilir ancak bunun ötesine geçmek oldukça zordur (Zeng, 2011:313). Bu bilgiler doğrultusunda “Cam Tavan Benzetmesi”, örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, nitelikli kadınların daha üst, profesyonellik gerektiren bir pozisyona geçmeleri için aşmaları gereken görünmez bariyerler olarak nitelendirilebilir (Wirth, 2001:1; Buscatto ve Marry, 2009:170). Cam tavan, bir kadının yönetici olarak belirli bir noktaya kadar yükseldikten sonra önemli bir terfi beklediği anda istediği terfiyi alamaması olarak da tanımlanmaktadır (Öztürk, 2017:9)

Son zamanlarda özellikle kadınlara yapılan ayrımcılık sürecini tanımlamak için kullanılan benzetmelerden birisi de “ateşten duvardır”. Aslında iş hayatında kadınlara yönelik bariyerler sadece onların üstlerinde tabanlarında değil her taraflarındadır (Bendl ve Schmidt, 2010:614). Bu yüzden bu bariyerleri tanımlamak için tavan, duvar, taban terimleri kullanılır. Bu kavram sadece yükselme ya da hiyerarşik olarak ilerlemeyi içermemektedir. Cam tavan, hiyerarşik olarak ilerleme engelinin yanında gelir dağılımındaki adaletsizliği, uygulama, denetim ve inisiyatif kullanımındaki eşitsizlikleri de içermektedir.

2.Cam Tavanın Boyutları

Literatürde kadınların cam tvan sendromu yaşamalarına neden olan temelde üç unsurun olduğuna yönelik bir kabul vardır. Bunlar:

- **Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller**

Çok sayıda kadın mesleki alanda erkek egemenliğinde dolaylı engellenme duygusu yaşarlar. Bazı kadınlar, şirket çalışanları arasındaki yarışa katılmazlar çünkü en tepeye kadar ulaşamayacaklarını hissederler. Bu genellikle erkekler ve toplum tarafından inşa edilmiş görünmez engellerdir (Ailes ve Kraushar, 2000: 118-119).

- **Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller(Kraliçe Arı Sendromu)**

2003 yılında Dünya ekonomik Forumu tarafından ‘Yarının 100 Küresel Lideri’ arasında seçilen Yaprak Özer bir röportajında; kadınların önlerine cam tavanları koyanların yalnızca erkekler olmadığını dile getiriyor. Bu engelin zaman zaman kendi cinslerinden de kaynaklandığını belirtiyor (Erengil ve Özbay, 2005: 148-149)

- **Kişinin kendi kendine koyduğu engeller**

Bazen kadınlar kendi kendilerine engel olabilmektedirler. Ataerkil toplumda yıllarca yaşamış olmanın verdiği erkek üstünlüğünü içselleştirme, evlilik, yetersiz eğitim, yetersiz kariyer beklentisi gibi sebeplerle kadınlar kendilerine engel koyabilmektedirler. Nitekim son zamanlarda yapılan araştırmalar, kadınların kendilerinin bilinçaltı olarak cam tavan karmaşasına katkı sağladığını öne sürmektedir. Kadınların iş dünyasında başrol gerektiren işlerden daha ziyade destek rollerde yer almayı tercih ettikleri belirtilmektedir (Huntson, 2010:56)

3.Türkiye ve Dünya’da Cam Tavan Sendromu

Bu bölümde Türkiye ve çeşitli başka ülkelerde konuyla ilgili yapılmış araştırmalara yer verilerek, Türkiye’deki ve diğer ülkelerdeki çalışma hayatında kadının yeri ve cam tavan sendromunun alt yapısı ortaya konmaya çalışılacak.

Amerika

Amerikan toplumuna yönelik yapılan bilinçli gözlemlerde, kadınların ve azınlıkların yöneticiler içindeki temsilinin özellikle üst düzey yöneticiler arasındaki temsilinin az olduğunu göstermektedir. Zhen Zeng’in (2011) Amerika’da bir araştırma kuruluşunda çalışan bilim adamları ve mühendisleri ele alarak yaptığı bir çalışmada, beyazlar, Asya kökenli Amerikalılar ve temsili az olan kadınlar ve azınlıklar olmak üzere üç kategori oluşturmuş ve bu kategorilerin ücretlerini, pozisyonlarını karşılaştırmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre: Beyaz kadınlar ve azınlıklar beyaz erkeklerden hem kariyerinde ilerleme hem de aldığı ücret bakımından daha aşağıda seyretmektedir. Kadınlara ve azınlıklara yönelik dezavantajlar alt tabakadan orta seviyeye geçişte biraz yoğunlaşmaktadır. Orta seviyeye ulaşmış olan kadınlar ve azınlıklar orta seviyeden üst seviyeye ulaşırken daha fazla geçilmez engellerle karşılaşmakta ve bu süreç çok daha zor olmaktadır. Böyle bir sonucun oluşmasında insan kaynaklarının demografik özellikleri, işgücü hareketleri, cinsiyet veya ırka

yönelik ayrımcılık temel oluşturduğu belirlenmiştir. Yine aynı makalede verilen bir bilgiye göre Fortune belirlediği Amerika'daki yüz en iyi şirketin yönetim koltuklarının ancak %17'sini kadınlar kaplamaktadır. Benzer bir oran diğer şirketler içinde geçerlidir (Zeng, 2011).

Folley vd.(2002) de yaptıkları çalışmada, ABD'de yaşayan İspanyol veya Latin Amerika kökenli hukukçuların tutumları üzerinde, algılanan cam tavan ve ilerleme fırsatında adalet algısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu araştırmanın sonucunda, cinsiyetin ve etnik ayrımcılığın algılanan cam tavanla pozitif ilişkili olduğu, ABD'de yaşayan İspanyol veya Latin Amerika kökenli hukukçular Birliği Organizasyonu içinde ki ilerlemelere yönelik hakkaniyet algısı ile cam tavan algısının negatif ilişkili olduğu bulunmuştur.

Hoobler vd. gerçekleştirdiği çalışmada, evde ve işte farklı rollere sahip çalışanların, iş ve aile baskıları altında çatışma yaşamalarının, kariyerlerini etkilemesi ve onlar için cam tavan oluşturup oluşturmadığını sorgulayan 96 adet çalışma ele alınarak bir meta analitik inceleme yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda işten eve evden işe taşınan çatışmaların bir cam tavan teşkil ettiği özellikle aile-iş çatışmasının iş performansını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Cech, E.A. ve Blair-Loy, M. (2010)'da Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde, kar amacı gütmeyen bir meslek birliğine üye bilim ve teknoloji alanlarında çalışan profesyonel kadınları konu edinmiştir. Bu meslek birliğine kayıtlı 494 yönetim kurulu üyesi veya yönetici konumunda bulunan kadın çalışanlara anket gönderilmiş ve 306 adet yaklaşık %62'sinden cevap alınmıştır. Yüksek pozisyonlarda bulunan kadınların yetersiz sayıda oluşunu açıklamaya çalışılmıştır. İşletme içindeki yapısal faktörler (kültür, yöneticilerin fikir yapısı,); insan kaynaklarının eksikliği (üst yönetim kademeleri için aday, alt kademe yönetiminde kadın eksikliği); kişisel motivasyon eksikliği (aileye bağlılık, kişisel isteksizlik) kariyer ilerlemesinde kadınları geride bırakan üç temel faktörler olarak belirlenmiş ve bu faktörlerin etkisini belirlemeye yönelik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu faktörlerden cam tavana en çok sebep teşkil edeni yapısal faktörler (kültür, yöneticilerin fikir yapısıyla meydana gelen ayrımcılık uygulamaları) olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yapılan analizler sonucu farklı kariyerlerin ve farklı aile durumlarının olayı farklılaştırdığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmada iş eğitimi yüksek, organizasyonun üst

seviyelerinde bulunan kadınların daha fazla cinsiyet eşitsizliğine tabii tutulduğu saptanmıştır.

Fransa

Gasquet (2010)'da Amerika ve Fransa'da dini organizasyonlarda kadınların kariyer gelişiminin incelendiği bir araştırmada, tıpkı şirketlerde olduğu gibi dini organizasyonlar da kadınlara yönelik bir takım cam tavanların olduğu tespit edilmiştir. Makalede ayrıca bu yapının sadece inceleme yapılan yerlerde değil diğer dini profesyonel çevrelerde de dinlerin evrenselliğine bağlı benzer mekanizmalarda da görüldüğü belirtilmiştir. Dini organizasyonlara katılan ve koordinasyonunda yer alan kadınların oranı ne olursa olsun buldukları konumdan liderlik pozisyonuna geçecekleri zaman bir takım cam tavanlarla başa çıkmak zorunda kaldıkları vurgulanmıştır.

Almanya

Almanya'da iş kadınları, şirketlerin üst düzey pozisyonlarının kendilerine kapalı tutulması ve çalışan kadınların önlerindeki zorlukların çözümü için hala Angela Merkel'den ümitlerini kesmemiş durumdadır. İstatistiklere göre Almanya'nın en büyük şirketindeki üst düzey yönetici pozisyonunda kadınların oturduğu koltuk sayısı oldukça sınırlı ve tam gün çalışan kadınlar Almanya'da kendileriyle aynı koşullarda çalışan erkeklerden hala daha az ücret almaktadırlar (Özkoç, 2007:166-168).

İngiltere

Borsada işlem gören en yüksek piyasa değerine sahip 100 şirketi kapsayan Londra Menkul Kıymetler Borsası'nın endeksi olan FTSE 100 endeksinde 2007 yılında 100 şirketin sadece 10'unda kadınlar yönetim kurulunda yer almaktaydılar ((Özkoç, 2007:166-168). 2012 yılında İngiltere'de başlatılan kampanya ile FTSE 100 endeksinde yer alan şirketlerin yönetim kurullarında kadın üye oranını yüzde 30'a çıkarma gibi bir hedef kendine belirlemiştir (internet, Erişim: 25.07.2019). 2017 yılında yüzde 30 oranına ulaşılmış ve İngiltere'de kadın üyesi olmayan yönetim kurulu kalmamıştır. Bu süreçte, dönemin başbakanının şirketlere yolladığı mektup son derece etkili olmuştur. Mektupta şu soru yer alıyordu: “Yönetim kurulunda kadın olmayan son şirket siz mi olacaksınız?”(Eryar Ünlü, internet:2019).

Avustralya

Kee (2006)'da yaptığı çalışmada kamu ve özel sektörde maaş dağılımına karşılaştırarak cinsiyete bağlı ücret farklılığını analiz etmiştir. Sıklık regresyon teknikleri, ücret dağılımını farklı noktalarda çeşitli özelliklerde (yaş, kıdem, cinsiyet, medeni hal) kontrol etmek için kullanılmıştır. Araştırma sonunda özel sektörde, kamu sektörüne göre daha güçlü cam tavan etkisinin olduğu saptanmıştır. Araştırmanın diğer önemli bir bulgusu; ücret farklılığını değerlendirmede yaş, kıdem, eğitim, medeni hal gibi çeşitli faktörler ele alınmış fakat farklılığa neden olan temel faktörün cinsiyet olduğu saptanmıştır (Kee, 2006).

Türkiye

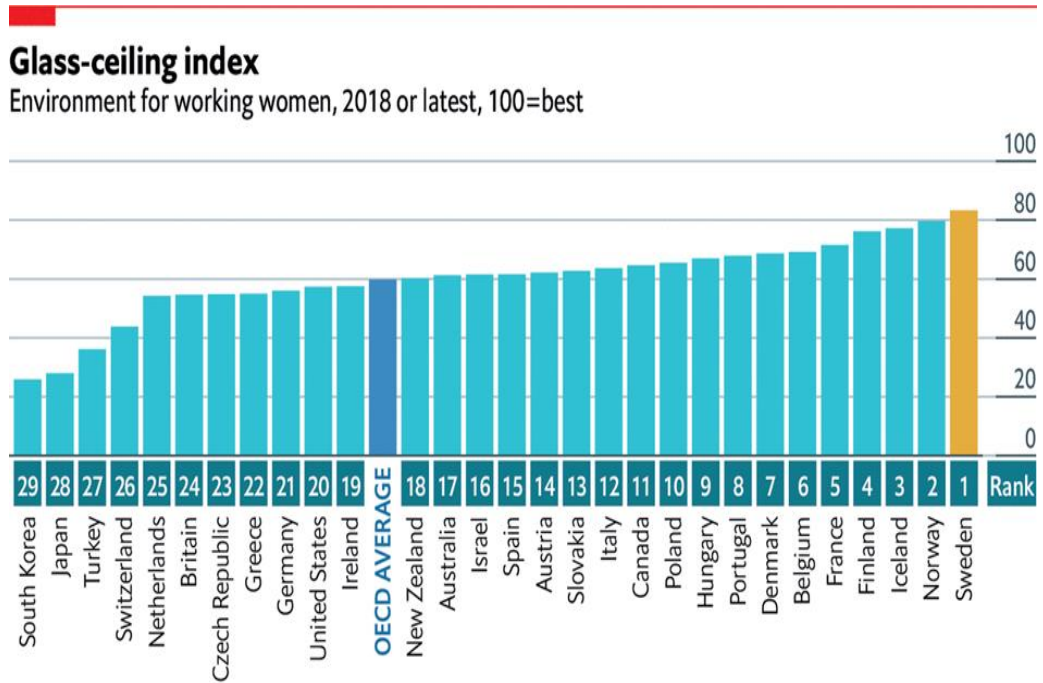
Cumhuriyet döneminde kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranları da artış göstermiştir. Ancak halen eğitim ve istihdamın çeşitli kademelerinde kadınlar aleyhine eşitsizlik mevcuttur (Çelikten,2004:92). Nitekim Türkiye’de özel sektörde “Yönetim Kurullarında Kadın 2017 Raporu” sonuçlarına göre, BİST’te yer alan 404 şirketin 168’inin yönetim kurullarında kadın üye bulundurmadığını ortaya çıkarmıştır (<https://www.borsagundem.com/haber/bist-sirketlerinin-kadin-yonetici-karnesi-zayif-cikti/1282122>; Erişim: 25.07.2019) Benzer bir durum kamu sektörü içinde geçerlidir. Yıldız (2014) Türkiye’de kamu kurumlarında cam tavanın varlığına ilişkin yaptığı çalışmada milletvekili, başkonsolosluk, büyükelçilik, HSYK üyeleri, dekanlar, banka genel müdürleri, banka üst yönetim üyeleri ve banka şube müdürleri seviyesinde kadın oranı %10’ların biraz üstü seviyesindeyken; vali, vali yardımcısı, kaymakam, belediye başkanı, cumhurbaşkanı, başbakan, bakan, müsteşar, meclis başkanı, YÖK başkanı, Anayasa Mahkemesi üyeleri ve rektörler düzeyinde kadın oranı daha da düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Genel Değerlendirme

Economist dergisi 29 OECD ülkesini, yükseköğrenim, işgücüne katılım, ücretlendirme, üst yönetimde temsil gibi farklı kriterlere göre değerlendirerek cam tavan endeksini oluşturmuştur. 2013 yılından beri hazırlanan ve kadınların çalışması için en iyi ve en kötü ülkeleri ortaya çıkardığı belirtilen endekste (Çiçekli, 2019:146) Türkiye, 2018 yılında Güney Kore ve Japonya’dan sonra sondan üçüncü gelmektedir. Bu endekste ücret, kıdem iş gücüne katılıp katılmama, iş yerinde eşit muamele görme, üst pozisyonlarda yer alma gibi çeşitli kriterlere yer verilmektedir. Çoğunlukla zengin

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi 8th International Congress Society, Politics And Economy

ülkelerden oluşan bir kulüp olan OECD'de, tipik bir kadın ile erkeğin ne kazandığı arasındaki farkı ölçen cinsiyet ödeme açığı, 2018 yılında 2017 yılına göre %14'lük bir artış göstermiştir ancak bu rakam çok önemli bir artış olarak değerlendirilmemektedir. Kadınların geçen seneye göre şirket yönetim kurullarındaki payı ise %23'lük bir artışla yönetimde kadınların oranı birazda olsa yükselmiştir. Kadınların işgücü içindeki payı %64'lere ulaşmış ancak erkek ortalamasının 16 puan gerisinde kalmıştır. Aşağıdaki tabloda OECD ülkelerinde 2018 yılı için cam tavan endeksine göre OECD ülkelerinin sıralanışı verilmiştir (<https://www.economist.com/graphic-detail/2019/03/08/the-glass-ceiling-index>, Erişim:30.07.2019).

Sources: European Institute for Gender Equality; Eurostat; GMAC; ILO; Inter-Parliamentary Union; OECD; national sources; *The Economist*

Yukarıda bahsedilen ülkeler OECD içinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkelerde kadının üst yönetimde yer almasına ilişkin sıkıntılar olmakla birlikte kadın istihdamının yüksek olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerde görülen kadın istihdamına yönelik iyileşmeler, uluslararası gelişmenin en kritik kaldıraçlarından birisi olmuştur. Coleman (2010)'a göre Kadınlar eğitildiklerinde, para kazandıklarında ve gelirlerini kontrol edebildiklerinde aşağıdaki iyi sonuçlar elde edilmiştir: bebek ölümlerinde düşüşler, çocuk sağlığı ve beslenmesinde iyileşmeler, ziraat verimliliğinde artış, nüfus artış

oranında düşüş, ekonomik büyüme gerçekleşmiş ve yoksulluk döngüsü kırılmıştır. Fakat dünyanın birçok yerinde zor yıldırıcı unsurlar hala devam etmektedir. Ortadoğu, Güney Asya, Alt Sahra Afrika'sı gibi yerlerde hala eğitim, sağlık, teknoloji ve gelir elde edilmesinde cinsiyet farklılığı çok daha fazla olarak sürmektedir, temel hakların yokluğu ve kadına yönelik şiddet gibi unsurlar kadının toplumun verimli bir üyesi olmasını engellemektedir. Gelecek yıllar içinde dünya nüfus büyümesini en çok artıracak olan bu bölgelerde cinsiyet ayrımcılığı daha çok kültür kaynaklı olarak süreceği düşünülmektedir.

Sonuç

Geçmişten günümüze, yaşamın her döneminde ve toplumun her kesiminde, kadınlar ve erkekler birlikte çalışmışlar, ancak yaptıkları katkılar aynı ölçüde değerlendirilmemiş ve kadınlar sürekli ikinci planda kalmışlardır. Daha düşük statülü işlerde çalışmaları nispeten daha doğal karşılanırken, yöneticilik gibi yüksek güç, prestij ve statü sağlayan mesleklere girişleri ve bu mesleklerde yükselmeleri oldukça zor olmuştur (Çelikten, 2004:92). Araştırmalar çağımızda başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere, işgücüne katılan kadın sayısının arttığını göstermektedir (Gürol ve Marşap, 2007: 96). Ancak işgücündeki kadın sayısındaki artış oranı maalesef üst pozisyonlardaki kadın artış oranıyla örtüşmemektedir. Bu durum çalışmamızda da görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler içinde geçelidir. Nitekim ekonomik anlamda dünyanın en gelişmiş ülkesinin başkanlık yarışında bulunan Hillary Clinton U.S. Başkanlık yarışından çekilirken cam tavan terimini kullanmıştır. Kadınlar, özellikle gelişmiş ülkelerde yöneticilik konusunda çeşitli başarılar elde etmiş olsalar bile cam tavan olgusu tamamen elimine edilememiştir (Elacqua, 2009:285)

Yapılan araştırma sonuçlarına göre cam tavan sendromunun düzeyi değişmekle birlikte her ülkede görüldüğü gibi her türlü sosyal ve ekonomik alanda da görülmektedir. Bu çalışmada yer verilen araştırma sonuçlarına göre, şirketler (özel sektör), kamu sektörü, dini organizasyonlar (Gasquet (2010), hukuk büroları Folley vd.(2002), üniversiteler (Luaces, 2009), sağlık kurumları (Hoşgör vd. 2016), Turizm şirketleri (Carvalho vd., 2019) kısacası cam tavan her sektörde görülebilmektedir (Yavuz, Uzun, 2019: 697). Ar

Araştırmalar aynı zamanda birçok sebebin cam tavan sendromunda rol oynadığını göstermektedir. Bu sebepler; erkeksi yapı, informal çalışma ağından

dışlanma, üyelerin çoğunluğunun karakterini yansıtan organizasyon kültürü, rehberlik eksikliği, rol model yokluğu, önyargı, ayrımcılık, aile-iş rol çatışmaları, kadınların yaşamları boyunca çoklu rol üstlenmeleri olarak sıralanabilir. Tüm bu nedenlerden dolayı birçok kişi kadınların yöneticilik yapmaya uygun olmadığını düşünür. Seçenekler arasında bir erkek bir kadın aday varsa, çoğunlukla erkek aday yeğ tutulur (Bridge, 2003:80; Hobes, 2010; Nancherla, 2010:19; Schulpen, 2017). Görüldüğü gibi birçok ülkede yapılan araştırmalar cam tavanın her yerde olduğunu ve nedenlerinin de benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkelerde cam tavan açısından farklılaşan ise cam tavan nedenlerinin cam tavan sendromu üzerindeki etki oranıdır. Örneğin Türkiye gibi bir ülkede kurumların erkeksi yapıları ve erkeksi kültürü yansıtmaları cam tavan sendromunda daha etkili olabilirken İngiltere’de iş-aile çatışması kadınların cam tavan sendromu yaşamalarında daha etkili olabilmektedir.

Kadınlar için camdan tavanlar her ülkede her sektörde vardır, ancak tamamen içinden geçilemez değildir. Yeterli sayıda kadın tam bir cesaret, azim ve yetenekle erkek şovenizmi, aile baskısı ve şirketlerdeki politik mücadelelerden oluşan yolda dövüşerek yollarını açarlar ve en tepeye ulaşabilirler (Ailes ve Kraushar, 2000: 118-119). Örneğin Condolezza Condi Rice 1993 de Stanford üniversitesinin rektörü olduğunda 14.000 öğrencinin, 1400 öğretim görevlisinin ve 1,5 milyar dolarlık bir bütçenin tam yetkilisi olmuştur. Stanford tarihindeki en genç, ilk kadın ve siyah rektördü. 1999 yılında görevden ayrıldığında gelmiş geçmiş en iyi rektörlerden biri olduğu söylenmiştir. Genç, siyah, kadın bir yönetici fakülte görevlileri tarafından tercih edilen ve onaylanan ırk ve cinsiyetle ilgili taleplerine de akademik bir standart getirmeyi başarmıştır. Aynı kadın ileride ABD’nin Dış İşleri Bakanı olacaktır (Morris, McGann, 2007,135-136)

Kurumların, çalışanlarının motivasyonunu ve çeşitli örgütsel davranışlarını olumsuz etkileyen cam tavan sendromu ile mücadelede başarılı olmaları için insan kaynakları en etkili biçimde kullanılmalı ve yönetici pozisyonlarına en uygun kişiler getirilmelidir. Kadın çalışanların katılımlarının artması, kurumlara rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayacak geniş bir kaynak yelpazesi, fikirler, beceriler ve enerji sunacaktır (Çiçekli, 2019:145). Kurumlarda gerçek değişim ve dönüşüm, yöneticilerinin, ekonominin ve sosyal yapının gelişmesi için kadınların güçlendirilmesi

gerektiğini anladıkları zaman olacaktır. Güçlendirilmemiş kadın ekonomik aktivitede, verimlilikte ve insan kaynaklarında şaşırtıcı, derin ölümcül kayıpların sebebidir.

Kaynakça

- Ailes, R. ve Kraushar, J. (2000), Mesaj Sizsiniz, Güçlü Bir İletişimci Olmanın Yolları, Çeviri:Alev Önder, Sistem Yayıncılık, 2 Baskı, İstanbul.
- Bendl, R. ve Schmidt, A. (2010), From ‘Glass Ceilings’ to ‘Firewalls’— Different Metaphors for Describing Discrimination, Gender, Work and Organization. 17(5), 612-634.
- Bridge, B. (2003), Eğitimde Vizyoner Liderlik ve Etkin Yöneticilik, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Buscatto, M. ve Marry C., (2009), The glass ceiling in all its glares”. The top job feminization in the 20th century, Sociologie du travail, 5, 170–182.
- Carvalho, I., Costac, C., Lykked, N ve Torrese A. (2019), Beyond the glass ceiling: Gendering tourism management, Annals of Tourism Research 75, 79–91.
- Cech, E.A. ve Blair-Loy, M. (2010), Perceiving Glass Ceilings? Meritocratic versus Structural Explanations of Gender Inequality among Women in Science and Technology, Social Problems, 57(3), 371–397.
- Coleman, I., (2010), The global glass ceiling, foreign affairs. new york, 89(3), 8-13.
- Çelikten, M., Okul Müdürü Koltuğundaki Kadınlar :Kayseri İli Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17(2), 91-118.
- Çiçekli, E (2019), Kadın Olma Ve Yönetici Olma Arasındaki Negatif İlişki: Türkiye’de Cam Tavan Üzerine Görgül Bir Çalışma, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(1), 143-155.
- Erengil, C. ve Özbay, A. (2005), ‘NLP Vizyoner Liderlik ile Kendi Kendinizin Lideri Olun’ Armoni Yayınları, İstanbul, :148-149.
- Elacqua, T.C., Beehr, T.A. Hansen, C.P. ve Webster, J. (2009), Managers’ Beliefs About The Glass Ceiling: Interpersonal and Organizational Factors, Psychology Of Women Quarterly, 33(3), 285–294.
- Foley, S., Kidder, D.L. ve Powell, G.N. (2002), The Perceived Glass Ceiling and Justice Perceptions: An Investigation of Hispanic Law Associates, Journal of Management, 28(4), 471-496.

- Gasquet B., (2010), The barrier and the stained-glass ceiling. Analyzing female careers in religious organizations, *Sociologie du travail*, 52(1), 22-39.
- Gül, H. ve Oktay E. (2009), Türkiye Ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 421-436.
- Gürol, A.(2007), “Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın”, *Bilig*, 42, 95-109.
- Hoobler, J.M., Hu, J. ve Wilson, M. (2010), Do workers who experience conflict between the work and family domains hit a “glass ceiling?”: A meta-analytic examination, *Journal of Vocational Behavior*, 77, 481-494.
- Hutson, B. (2010), *Overcoming Gender Differences*, Black Enterprise, Academic Research Library; 40, 56.
- Hoşgör, H., Gündüz Hoşgör, D.ve Memiş, M. (2016), Sosyo-Demografik Özellikler İle Cam Tavan Sendromu Arasındaki İlişki Ve Farklılıkların İncelenmesi: Sağlık Çalışanları Örneği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 345-362.
- <https://www.borsagundem.com/haber/bist-sirketlerinin-kadin-yonetici-karnesi-zayif-cikti/1282122>; Erişim: 25.07.2019
- <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/03/08/the-glass-ceiling-index>, Erişim:30.07.2019)
- Kee, H.J. (2006), Glass Ceiling Or Sticky Floor? Exploring The Australian Gender Pay Gap, *The Economic Record*, 82(259), 408–427.
- Luaces, M., Jiménez, R. M. ve Luaces P. (2009), Women in Cardiology Research in Spain Look Forward to Equality. Reflections From under the Glass, Ceiling, *Rev Esp Cardiol*, 62(12), 1498-1508.
- Morris, D. ve McGann, E. (2007), Condi mi? Hillary mi? Amerikanın Bir Sonraki Başkanı Kim Olacak, Çeviri: Derya Öztürk, *Truva Yayınları*, İstanbul, , s.135-136.
- Nancherla, A., (2010), *Career Pipeline Bears Pipe Dreams For Women*; Academic Research Library, 64 (5), 18-19.
- Özkoç, S. (2007), *Dişil Yönetişim, İş-Çalışma-Hizmet Dünyasında Kadın Kalarak Başarılı Olmak*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 166-168.

- Öztürk, A. (2017), Cam Tavan Sendromu Ve Kadınların Algısı Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 8-17.
- Schulpen, T.W.J. (2017), The glass ceiling: A biological phenomenon, *Medical Hypotheses* 106, 41–43.
- Ünlü, D. E., Yönetim kurulunda kadın olmayan son şirket siz mi olacaksınız?”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yonetim-kurulunda-kadin-olmayan-son-sirket-siz-mi-olacaksiniz/390205>, Erişim:31.07.2019.
- Wirth, L. (2001) *Breaking through the glass ceiling: Women in management*. ILO, Geneva.
- Yıldız, S. (2014), Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 72-90.
- Yavuz, E. Ve Uzun A. (2019), Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı İle İlgili Çalışmaların İncelenmesi Ve Yorumlanması, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 697-718.
- Zeng, Z. (2011), The myth of the glass ceiling: Evidence from a stock-flow analysis of authority attainment, *Social Science Research*, 40, 312-325.

KÜRESEL SİSTEMİN EGEMEN AKTÖRLERİ

Selahaddin BAKAN

Prof. Dr. İnönü Üniv. İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,

selahaddin.bakan@inonu.edu.tr

Hasan ÇİMEN

Dr. Doktora sonrası siyaset bilimi araştırmacısı,

cimenhasan@yahoo.com

Giriş

İnsanlık tarihi kadar geçmişe sahip olan egemenlik kavramı, farklı dönemlerde farklı nitelikte değişim/dönüşüm geçirmiştir. Teokratik egemenlik anlayışının hâkim olduğu gerek eski Yunan kent devletlerinde, gerekse feodal dönem Batı’da egemenlik; sınıfsal, feodal güçler ve kilise tarafından kullanmıştır. Modern dönemde egemenlik, Tanrısal nitelikten koparak dünyevileşmiş, 16. yüzyıl Avrupa’da ulusların oluşumu, ulusal bütünleşme ve feodal güçlerin tasfiyesi yoluyla, devlet erkinde merkezileşmiştir (Coşkun, 2009:177). Egemenlik bu dönemde, Beriş’in (2008:55,56) belirttiği gibi, Avrupa’da yüzyıllar boyunca yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların ve iktidar mücadelelerinin sonucu olarak, devletin hükmetme yetkisini meşrulaştırırken devletle özdeşleşmiştir.

Günümüzde egemenlik kavramı; demokratik yönetim anlayışı ve anayasaların bu doğrultuda hazırlanmasıyla, bölünmüş egemenlik olarak kendisini göstermekte, uluslararası hukuk ve örgütler, devletlerin mutlak ve tek egemenliğini tartışmalı hale getirmiştir. Küresel sistemin yol açtığı karşılıklı bağımlılık, uluslararası sermaye, ulus ötesi şirketlerin belirleyiciliği, ulus devletlerin tek egemen olduğu yönündeki anlayışı değiştirmiştir. Avrupa Birliği (AB) oluşumu, egemenliğin artık devletten bir üst otoriteye devredildiğini gösteren önemli bir örnektir. Bu çalışmada, egemenliğin feodal dönemden modern dönem ve günümüz küresel dönemde ne değiştiği zira günümüzde çoğullaşan küresel egemen aktörler bağlamında değerlendirilecektir.

1.Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü

Siyasi düşünce tarihinde, iktidarın kaynağı ve kullanımına yönelik tartışmalar, halen güncelliğini korumakta, ‘egemenlik’ konusu tartışmaların temelini

oluşturmaktadır (Hakyemez, 2004:19). Batı dillerinde, “sovereignty”, Latince’de “superanus” kelimeleriyle ifade edilen “egemenlik” sözcüğü “en üstün güç” anlamına gelmektedir (Coşkun, 2009:177). Jean Bodin’e göre egemenlik, “bir devlette yurttaşlar ve uyruklar üzerinde en yüksek, en mutlak, sürekli güçtür.” Mutlak egemenlik, tek bir egemen olması ve onu sınırlandırabilecek bir gücün olmamasıdır (Şenel, 2011:329-358). Marksist düşünce egemenlik, sınıf çatışmasının bir ürünü olarak, örgütlenmiş şiddeti elinde tutan baskıcı bir yapı veya sınıf egemenliğinin yansıması (Tosun, 2006:10,11) olarak görülürken, Max Weber egemenliği, “belli bir toprak parçasında meşru fiziki güç kullanma tekeline sahip olduğunu iddia eden insan organizasyonu” olarak tanımlamıştır (Heywood, 2011:93). İbn Haldun’a göre egemenliğin temel koşulları; iktidar belirtisi olarak halk üzerinde tam kontrolü sağlamak ve halktan vergi toplamak, diğer devletlerce tanınmak, siyasi bağımsızlığın gereği başka bir siyasi otoritenin egemenliği veya himayesi altında olmamaktır (Uygun, 2008:113,114). Kısaca egemenlik, Keyder’in (2005: 214,215) belirttiği gibi; bağımsız bir devlet için gerekli olan mutlak iktidarı, devlet içinde kimseye hesap vermeden, kanun yapma ve uygulama, vergi toplama, savaş ilan etme, diğer devletlerle anlaşma yapma hakkını ifade etmektedir.

1.1. Teokratik Egemenlik Anlayışı ve Uygulamaları

Eski Yunan’da, egemen katmanı oluşturan aristokratlar, Tanrı soylu olduklarını iddia ederek, toplumu yönetme hak ve yetkisini kendilerinde görmüş, siyasal erdeme de bu yüzden sadece kendilerinin sahip olduğunu savunmuşlardır (Şenel, 2011: 119,120). Ortaçağ’ın feodal döneminde Batı’da, iç içe geçmiş farklı otorite ve sadakat odağı mevcut olup, bölünmüş ve parçalanmış egemenlikler, devletçikler, prenslikler şeklinde (Bacık, 2007:22,23) ve “korunan-kollanan” bir “feodal beyler” düzeni hâkim olmuştur (Şenel, 2011: 231,232) Bu dönemde egemenlik, Tanrı’nın dünya üzerindeki hâkimiyetini yani üstün bir kutsal kaynağa dayandırılmıştır (Hakyemez, 2004:20). Egemenlik kaynağını Tanrı’dan alan hükümdarlar, kendisini halka değil, Tanrıya karşı sorumlu görmüştür (Gözler, 2010:166). Yeryüzü Tanrısı olarak da görülen hükümdarlara itaat, siyasal bir zorunluluğun yanında, dinsel bir görev olarak algılanmıştır. İsa Peygamberin havarilerinden Saint Paul, “bütün iktidarların Tanrı’dan geldiğini” belirtmiştir (Kapani, 1999:68). Teokratik egemenlik anlayışı, İslam devletlerinde de hâkim olmuş, “Asr-ı Saadet” döneminden sonra, halifelik sıfatı hem

dünyevi, hem de dini iktidarı temsil etmiş, halifeler, “zillullah” yani Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak nitelendirilerek (Akman, 2012:60) meşrulaştırılmıştır.

1.2. Modern Dönemler Birlikte Değişen/Dönüşen Egemenlik

Batı’da ticaretin gelişmesiyle güçlenen burjuva, feodal beyler ve kilise tasallutundan ve sürekli vergi vermekten kurtulmak için, merkezi mutlak egemen bir gücün varlığına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda 16 ve 17. yüzyıllarda mutlak monarşiye teorik zemin hazırlayan düşünürlerden Nicola Machiavelli, egemenlik yetkisinin kaynağını Tanrısallıktan çıkarıp dünyevileşmiş, tek bir iktidar ve tek bir meşruiyet teorisi ortaya atmış (Coşkun, 2009:63,64), İtalyan siyasal birliğinin kurulmasının ancak sınırsız yetkili monarşik düzende olacağını belirtmiştir. Jean Bodin; uyruklar üzerinde mutlak egemenliğin kralda olduğunu, egemenliğin bölündüğü toplumlarda anarşinin çıkacağını vurgulamış, zira egemenliği kralın şahsıyla özdeşleştirmiştir. Thomas Hobbes ise, egemenliği “toplum sözleşmesi”yle formüle etse de, onun sözleşme mantığı devletin yegâne ve tek egemen olmasını güçlendirecek yöndedir. Hobbes bu durumu, “yurttaşlar doğa halinin korkutucu kötülüklerini engelleyemeyeceklerini bildiklerinden, egemenin despotik uygulamalarına göz yumduğu” şeklinde açıklamıştır (Erdoğan, 2013:206). Hobbes, egemenliğini içte olduğu gibi, dışarıda da mutlaklaştırmış, bu durumu üst otorite bulunmadığına bağlamıştır (Sönmezoğlu, 2005:27). Hobbes düşüncesi, uluslararası politikada realist anlayışa ilham kaynağı olmuştur.

Batı Avrupa’da 1618-1648 yılları arasında yaşanan “Otuz Yıl Savaşları” sonrasında imzalanan “Westphalia Barışı”yla, sınırları belirlenmiş modern devletler ortaya çıkmış (Arı, 2004:41), uluslararası ilişkilerin temel aktörü olmuştur. Westphalia düzeninin temel özelliği; devletin iç ilişkileri ve buna müdahale etme yetkisinin başka hiçbir kimsede olmaması (Akad, 2007:84,85), devletlerin karşılıklı ilişkilerinde, belirli hukuksal ilkeleri gözeterek birbirlerini eşit statüde görmeleri, ulusal ordular kurarak şiddet kullanım hakkının devletin tekeline geçmesi ve kendi sınırlarında özgürce hareket etmeyi getirmesidir (Beriş, 2006:44-46) Giddens’a göre (2008:366) modern devletlerde egemenlik, yasa yapma ve bunların yürütülmesini etkin bir şekilde uygulama, şiddet araçlarının tasarrufu üzerinde tekel oluşturma, hatta ulusal ekonomilere bir şekilde yön verebilme iktidarı olarak ortaya çıkmıştır.

Batı’da 18. yüzyıldan itibaren, sanayi devrimiyle başlayan teknolojik gelişme ve kitlesel üretimin hız kazanmasıyla güçlenen burjuvazi, daha fazla üretip ürettiğini pazarlayabilmek (Bakan ve Tuncel, 2012:51,52) ve kendi siyasal düzenini kurmak için, artık sınırlı monarşilere ihtiyaç duymuştur. Sınırlı monarşiyi, “toplumsal sözleşme”yle meşrulaştıran İngiliz düşünür John Locke, mutlak monarşide halkın vatandaş olarak görülmediğini, anlaşmazlıkları çözecek kurulların ve yargıçların bulunmadığını zira bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasının, erkler arasında güçler ayrılığı sistemiyle sağlanacağını belirtmiştir (Şenel, 2011:364-386). Rousseau’ ise egemenliği; kral, konsey gibi somut varlıktan soyut bir kolektivite olan “halk”a dayandırmıştır (Erdoğan, 2013:209,210). Ona göre toplumsal sözleşme; “genel irade”ye dayanmakta, bireylerin çoğunluğunun iradesi olan bu iradeye herkesin tâbi olduğunu belirtmektedir (Köker, 2008:134,135). 1789 Fransız Devrimiyle egemenlik, Rousseau’nun “genel irade” söylemine uygun olarak, kralın şahsından çıkıp, ulus veya halkla özdeşleşmiştir (Göztepe, 2008:36). Ulus-devlet olgusu egemenliğin, ulusal egemenlik şeklinde evrilmesi ve egemenliğin ulus üzerine inşa edilmesiyle söz konusu olmuştur.

2. Küresel Sistemde Farklı Egemenlikler

Siyasi tarihte, 1980’lerden sonra dile getirilen, kısaca zaman ve mekan daralması olarak ifade edilen küreselleşmeyi Heywood (2011); iç içe geçen ve birbirine bağımlı hale gelen ekonomik küreselleşme, millet, bölge, bireyler arasındaki düzleşmenin sonucu olan kültürel küreselleşme ve ulus-devletlerin, uluslararası alanda tek belirleyici olmaktan çıktığı zira uluslararası örgütlerin artan rolleri dolayısıyla, siyasal küreselleşme olarak sınıflandırmıştır. Küreselleşme olgusu; uluslararası birleşmelerle birlikte, ulus devletlerin egemenlik hakkını aşındırarak bunları uluslararası sistemde yeniden konumlandırarak (Giddens, 2000:153) egemenliği dönüştürmüştür.

2.1. Egemenlik Anlayışında Kırılmalar

Uluslararası politikada “Westphalia” sisteminin kuramı olarak kabul edilen ‘realist’ yaklaşım devletlerin; uluslararası politikanın temel aktörü olduğu (Ateş, 2012:77), hareketlerini ancak kendi çıkarları belirlediği (Bacık, 2007:68,256), düşüncesine dayanmıştır. Bu anlayışta her devlet, dış politikasını kendine özgü yöntemlerle çözmeye çalıştığından çatışma ve savaşlar kaçınılmazdır. Bu düşünceyle hareket eden Napolyon’un tüm Avrupa’yı işgal girişimi nedeniyle devlet egemenliğinin uluslararası hukukla sınırlandırılması, ilk kez 1815 tarihli “Viyana Kongresi”yle

başlamıştır (Gönlübol, 1993:525-530). İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan insanlık dramları neticesinde, devletlerin mutlak egemenlik hakkının, birey ve grup haklarını ihlal edebileceği, bu hakların güvence altına alınmasının sadece devletlerin insiyatifine bırakılamayacağı yönünde anlayış güçlenmiştir (Akad, 2007:138). 1948 tarihli “BM İnsan Hakları ve Evrensel Bildirisi” ile buna dayanarak kabul edilen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, insan haklarını ihlal eden devletlerin, bu durumu, egemenlik haklarına veya iç yargı yetkilerine bağlanamayacağını belirtmektedir (Coşkun, 2009:387,388). Bu tarihten sonra, uluslararası hukuk ve örgütler, devlet egemenliğini sınırlayan aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Devletler uluslararası hukuk kurallarına, düzeni ve istikrarı sağladığı ve çıkacak kaostan endişe duyduğu için uymaktadır. Devletler, uluslararası hukukun “karşılıklılık” ilkesi gereğince, birbirilerinin egemenlik haklarına saygı göstermekte ve iç işlerine karışmamaktadır (Sönmezoğlu, 2005:681).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkinlik ve dinamiklik kazanan uluslararası örgütler; anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesinde, sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde veya uluslararası kamuoyu oluşturulmasında önemli işlevler üstlenmektedir (Genç, 1993:1). Uluslararası örgütler; evrensel veya bölgesel örgütler şeklinde veya fonksiyonel manada örgütün hangi amaçla kurulduğuna dönük (siyasal, ekonomik, askeri, kültürel) sınıflandırılabilir (Hasgüler, Uludağ, 2007:397). NGO diye adlandırılan sivil toplum örgütlerinden, uluslararası alanda en yaygın olarak bilinen “Greenpeace Örgütü”, dünya ölçeğinde toplamda 40’den fazla ülkede faaliyet göstermekte, çevre ve barışın korunmasında, uluslararası kamuoyu oluştururken (Greenpeace.org), merkezi Londra’da bulunan “Uluslararası Af Örgütü” ve “Uluslararası Kızılhaç Komitesi”, insan hakları ihlalleri karşısında açıklama ve raporlarıyla (Erdoğan, 2005:192,193) dünya kamuoyunun gündemini oluşturmaktadır. Günümüz küresel sistemin temel örgütü olan 1945’te kurulan Birleşmiş Milletler (BM) örgütü, “egemen eşitliği” ilkesini kabul etmiş, devletlerin toprak ve siyasi bütünlüğüne güç kullanımı veya tehditte bulunmayı yasaklamıştır (Beriş, 2006:49,50). Ancak insan hakları meselesi, global düzeyde oluşmuş bir mutabakatla, devletlerin “içişlerine karışılmaz” argümanını ortadan kaldırmaya başlamıştır (Keyder, 2005:217,218). BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, egemenliğin hiçbir devlete insan hak ve onurunu ortadan kaldırma yetkisini vermediğini belirtirken, İngiltere eski Başbakanı Tony Blair, devlet egemenliği ile insan hakları arasındaki dengenin artık ikincisi lehine değişmekte

olduğunu belirterek, uluslararası müdahalenin meşruiyet gerekçesini belirtmiştir (Beriş, 2006: 213-225; Bacık, 2007:125). İnsan hakları konusunda BM'nin, etkin yaptırım kararı alamadığı durumlarda, NATO insiyatifi devreye girmiş, Bosna ve Kosova müdahaleleri, bu örgüt vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Çalış ve Kan, 2006:66,67). Günümüz küresel sistemde devlet egemenliğinin sınırlandırılıp çoğu alanda üst otoriteye devredildiği temel örneğin AB oluşumu olduğu aşikârdır. AB'nde, kurucu devletler egemen devletler olsa da, devletleri aşan bir güç ve egemenlik (Dursun, 2012:108-110), söz konusudur. Beriş'e göre (2008:70), ekonomik işbirliği anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkan AB oluşumu, devlet egemenliğinin daha da ötesine geçerek, ulus ötesi oluşumun en temel ve tek örneğidir.

Kısaca günümüzde, insan haklarına yönelik despotik uygulamalar, egemen devletlerin tekelinden alınarak, ulus-ötesi normlar düzeyinde koruma altına alınmış, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne bireysel başvuru hakkı getirilmiştir (Hakyemez, 2004: 110). AİHM'in kararları; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ni imzalayan tüm Avrupa Konseyi ülkelerini bağlamaktadır. Zira Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD'nin ekonomik denetleme sistemini yönetmesi, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun nükleer silahların yayılımını kontrol altına alması, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'in, devletlerin dokunulmaz egemenlik yetkilerini kırarak onların azınlıklar ve basın özgürlükleri konusundaki tutumlarını yakın takibe alması (Cooper, 2005:40-42), gibi hususlar, devletin egemenliğini sınırlandırmıştır.

2.2. Küresel Sistemde Yeni Egemen Unsurlar

Ekonomik temelde belirleyicilik kazanan küresel sistem, 1990'lı yılların başlarında Doğu Bloku'nun çöküşü ve "neo-liberal" düşüncenin ekonomi ve siyasette rakipsiz kalmasıyla dilendirilmeye başlanmış, serbest piyasa mantığına dönülmesi, hükümet kontrollerinin kısıtlanması, özelleştirme uygulamalarıyla (Şahin, 2009:27, 46), şekillenmiş, komünizmin çökmesi komünist ülkelerin serbest ekonomiyi benimsemesiyle iyice etkinlik (Yılmaz, 2004:36,37) ve belirleyicilik kazanmıştır. Neo-liberal ekonomi düşüncesi temelinde ulus ötesi açılım, sermaye, mal ve hizmetlerde sınırların kaldırılmasına dayanan makro ekonomi politikaları (Kazgan, 1997:70-73), devletin ekonomideki kontrolünü sınırlandırmıştır.

Bu bağlamda kapitalizmin yeni bir safhası olarak değerlendirilen küresel sistemin (Şahin, 2009:35,36) egemen unsurlarından birincisinin, sistemin temelini

oluşturan, neo-liberal anlayışın ekonomi ve siyasi mantığı olduğu aşikârdır. Habermas'a göre (2008:11), küreselleşmenin merkezinde bulunan kapitalist sistem, ekonomiye müdahalesi olabildiğince sınırlandırılmış bir ulus devlet modeli istemektedir. Keyder'in (2005:216) belirttiği gibi, günümüzde Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO), dışında kalmak, dünya ile ekonomik ilişkilerden ve bütünleşmeden vazgeçmek anlamına geldiğinden, hiçbir gelişmiş veya gelişmekte olan ülke için öngörülebilir durum değildir. Küresel sistemde; ihracat ve ithalatın yönetilmesi işlemleri, WTO'nun öngördüğü koşullar çerçevesinde yürütülmekte, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin koşullarına göre Dünya Bankası'ndan borç para alınabilmekte, zira döviz kurları, sistematik olarak birbirine bağlandığından, para politikaları ulusal düzeyde belirleniyor olmaktan çıkmıştır (Castells, 2006:389). Zira küresel sistemin getirdiği ekonomik bütünleşme, devletin ekonomi alanındaki hükümranlık sahasını hayli daraltmıştır (Keyder, 2005:216). Kısaca Coşkun'un (2009:381) belirttiği gibi ulus-devletler; bir yandan üyesi olduğu Dünya Bankası, IMF, WTO gibi örgütlerin aldıkları kararlarla, diğer yandan da imzalamış oldukları bölgesel veya küresel işbirliği anlaşmalarının hükümleriyle bağlanarak, bir nevi kendi egemenliğini sınırlamış, hatta kendi vatandaşlarının rızası hilafında olsa dahi bu örgütlerin aldığı kararlara uymak zorunda kalmıştır.

Küreselleşmenin dinamikleri, öne çıkardığı değerler ve sebep olduğu süreçler, ülkelerin demokrasiye geçişlerinde elverişli ortam hazırlamış (Şahin, 2009:107), etki alanı artan uluslararası örgüt ve kurumların, demokrasiden yana tavır koymaları, demokratik reformların yapılmasını sağlamıştır (Çaha, 1999). Günümüz Batılı ülke yönetimlerinde, John Locke ve Adam Smith düşüncesini temsil eden çoğulcu-liberal demokrasiler ile serbest piyasa ekonomisi etkindir. Çaha'ya göre (1999:51-53), siyasal liberalizmin bireyci ve özgürlükçü yaklaşımına paralel olarak, devlet iktidarını sınırlandırma, hukuk devleti, anayasal devlet ve minimal devlet yaklaşımları hâkim düşünce olmuştur. Günümüz küresel sistemde, egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğu ilkesi, hukuk devleti ve demokratik devlet düşüncesiyle çelişmektedir. Hukuk devleti ilkesine göre devlet, ancak hukuk çerçevesinde vardır. Oysa mutlak egemenlik doktrini, devletin gücünü sınırsız saymaktadır (Erdoğan, 2005:115). Dursun'a göre (2012:108), katılımcı demokrasi anlayışı, hukuk devleti ilkesi, temel hak ve özgürlüklerle sivil toplum alanının genişlemesi, içerdeki devlet egemenliğini sınırlandırmaktadır.

Keyder'in (2005:221) belirttiği gibi, günümüzde tek bir merkezli egemenlik olan üniter devlet modeli, tartışılır hale gelmiştir. 1980'lerden sonra yerel idarelere verilen yetkiler önemli ivme kazanmıştır.

Küresel ekonomide artan uluslararası ticaret, hızlanan yabancı sermaye yatırımları, Ulus Ötesi Şirketler (UÖŞ) eliyle gerçekleştirilmektedir. 1970'li yıllardaki ekonomik bunalımda; gelişmiş ülkelerdeki sermaye, iç piyasadaki tıkanmışlıktan kurutulmak için, dışa açılma stratejisini geliştirmek amacıyla, "küresel şirketler" olarak, dünyanın dört bir yanında faaliyetlere başlamıştır (Jameson, 2000:42). "Ford, ITT, Good Year" gibi Amerikan firmaları, UÖŞ'lerin ilk örneklerini oluştururken, özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulması ve cazibe merkezi olmasıyla, bunların sayısında artışlar olmuştur (Şahin, 2009:83). Birden fazla devlette faaliyet gösteren, General Motors'un yıllık geliri; İrlanda, Yeni Zelanda, Uruguay, Sri Lanka, Kenya gibi ülkelerin, milli gelirlerinin toplamından büyük olduğu düşünülürse, böyle bir ekonomik ve finansal güce sahip bir organizasyonun, sermayesini bir başka yere taşıma kararı bile ulusal hükümetleri doğrudan etkilemektedir (Coşkun, 2009:361-380). UÖŞ'lerin üretim politikaları ve stratejileri, uluslararası üretim ağı olmanın ötesinde, doğrudan devlet politikaları üzerinde belirleyicilik kazanmakta (Coşkun, 2002:69), üretim ve yönetim mekanizmalarını nerede kuracaklarına dair vereceği kararlar, ülkeler nezdinde yatırım, istihdam ve gelir düzeyi konusunu doğrudan ilgilendirmektedir (Şahin, 2009:28). Zira ulus-devletlerin dağıtım ve pazarlama dâhil, tüm ekonomik faaliyetleri tek başına karar alma gibi bir lüksü kalmamıştır.

Diğer yandan günümüz küresel sistemin teknolojik boyutunda gerçekleşen, bir nevi zaman ve mekân kavramlarını ortadan kaldıran, bilginin dağılımı ve paylaşımı tekeline devletlerin kontrolünden çıkararak, internet teknolojisi ve sosyal medya unsuru, etkin bir güç olmaya başlamıştır. Küresel sistemde; fikirlerin, imajların, söylemlerin, sürekli hareket halinde olmaları nedeniyle, kişiler, kurumlar veya örgütler, devletçe yasaklanan bir bilgiye farklı iletişim kanalları vasıtasıyla daha kolay ulaşabilir hale gelmiştir. Geleneksel medya araçları; siyasal otoriteler tarafından kolaylıkla kontrol altına alınıp muhalif düşünceler rahatlıkla bastırılabilirken, sosyal medya vasıtasıyla kolaylıkla aktarılan bilgiler, engellenemeyecek ve sansür edilemeyecek duruma gelmiş (Köseoğlu ve Al, 2013:119) devletçe kontrolü neredeyse imkânsızlaşmıştır.

Küreselleşme sürecinde ulus devletler, ekonomi başta olmak üzere siyasi ve kültürel konularda tam kontrol yeteneğini kaybetmiş (Habermas, 2002:27), modernitenin egemen hale getirdiği “ulusal boyut” krizine girmiştir (Coşkun, 2009: 379,391). Ancak Sarıbay’a göre (1998:15), ulus devletlerin krize girmesi, onun alternatifsizliğini ortadan kaldırmamıştır. Zira ulus devletler bir süredir, dünya düzeni açısından zararlı gözükseler de bu düzeni kuran ve hâlâ destekleyen (Modelski, 2005:24) önemli bir unsurdur. Bakan ve Tuncel’e göre (2012:63), günümüzde uluslararası hukuk ve hükümet dışı örgütlerin doğrudan yaptırım gücüne sahip olmaması, çoğunun finansal açıdan devletlere muhtaç olması gibi nedenler, devlet egemenliğinin sınırlı da olsa devam ettiğini göstermektedir. Hatta 11 Eylül saldırılarıyla devlet egemenci yaklaşım, yükselişe geçmiştir. ABD; Afganistan ve Irak’a, hukuksal meşruiyet arayışına girmeden müdahalede bulunmuş, bu konuda BM çaresiz kalmıştır. Köni’nin (2001:35,36) belirttiği gibi, BM sistemi, devlet üstü bir kuruluş olmadığı gibi, savaştan galip çıkan devletlerin, güç dengesi ve siyasi çıkarlarına göre şekillenmiş bir sistem olarak, devletleri dış politikanın temel egemen aktörü olarak görürken, savaş galibi ülkelerin egemenlik çıkarlarını korumaktadır.

Sonuç

Günümüz küresel sistemde, ulus devletlerin Westpalliacı “mutlak” egemenlik anlayışı; üyesi olduğu uluslararası örgüt ve hukuk kurallarına uymak durumunda olmaları ve “insani müdahalelerle” kırılmaya başlamıştır. Küresel finans ve sermaye unsurları ile ulus ötesi şirketlerin doğrudan sermaye yatırımlarının, devletler üzerinde artık doğrudan belirleyicilik kazanmış (Şahin, 2009: 103,104), sınırlı ve bölünmüş egemenlik ve yetki paylaşımı gibi hususlar, içerde mutlak egemenliği aşındırmıştır (Dursun, 2012:108-110). Faaliyet alanı daralmış bir devletin meşruiyet ihtiyacını eski zihniyetler giderebilmesi zordur (Habermas, 2008:102). Bakan ve Tuncel’in (2012:63) belirttiği gibi, ulus devletlerin, hak ve özgürlük temelinde meşruiyet ve egemenlik kaynaklarını yenilemesi gerekmekte zira gerekli mekanizmaların oluşturulması, ulus devletlerin örselenmesinden ziyade kendisini ötelemesiyle söz konusu olacaktır.

Kaynakça

AKAD M. BULUT, N, HAKYEMEZ, Ş. OKUTAN, C. (2007). *Küreselleşme ve Türkiye*, Seçkin Y. İstanbul.

- AKMAN H. (2012). *Kitle ve Siyasal İktidar İlişkisi Açısından Küreselleşme ve Karşıtları*, Kum Saati Y. İstanbul.
- ARI, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 5. Basım, Alfa Y. İstanbul.
- ATEŞ, D. (2012). *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Y.
- BACIK, G. (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken Genişleme Nedensellik*, Kaknüs Y. İstanbul.
- BAKAN, S. TUNCEL G. (2012), “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerine Etkisi”, *Birey ve Toplum Dergisi*, C.2, S.3, ss.51-65.
- BERİŞ, H. E.(2006). *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Lotus Y. Ankara.
- BERİŞ, H. E. “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ank. Üniv. SBF Dergisi*, 63/1, 2008, ss.55-81.
- CASTELLS, M. (2006). *Kimliğin Gücü*, Çev. E. Kılıç, İstanbul Bilgi Üniv. Y.
- COŞKUN, R. (2002), *Küreselleşme: Türkiye Eksenli Analizler*, Beta Y. İstanbul.
- COŞKUN V. (2004), “Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl/Sayı 1/1, ss.239-257.
- COŞKUN, V.(2009). *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Liberte Y. Ankara.
- COOPER, R. (2005), *Ulus Devletlerin Çöküşü*, Çev. B. Karahan, Güncel Y. İstanbul.
- ÇAHA, Ö. (1999), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, ss. 38-56.
- ÇALIŞ, H. Ş. KAN, K. (2006). *Birleşmiş Milletler, Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, (Ed). Çalış H. Akgün B. Kutlu Ö. Çizgi Kitabevi, Konya.
- DURSUN, D. (2012), *Siyaset Bilimi*, 6. Baskı, Beta Y. İstanbul.
- ERDOĞAN, M. (2005) , “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, C.7, (Ed). M. Yılmaz, İletişim Y. İstanbul.
- ERDOĞAN M. (2013). *Özgürlük Perspektifinden Hukuk ve Demokrasi*, Kesit Y. İstanbul.
- GENÇ, M. (1993). *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*, Uludağ Üniv. Basımevi, Bursa.
- GİDDENS, A. (2000). *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Çev. M. Özay, Birey Y. İstanbul.
- GİDDENS, A. (2008). *Ulus-Devlet ve Şiddet*, Çev. .C. Atay, Kalkedon Y. İstanbul.
- GÖNLÜBOL, M. (1993). *Uluslararası Politika*, Atilla Kitabevi, Ankara.

- GÖZEN, R. (2009). İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe: Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Y. Ankara.
- GÖZLER, K.(2010). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Y. Bursa.
- GÖZTEPE, E. (2008). *Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*, Seçkin Y. Ankara.
- HABERMAS J. (2002). *Avrupalı Ulus Devlet, Tartışılan Sınırlar: Değişen Milliyetçilik*, Çev. İ. Türkmen, Şehir Y. İstanbul.
- HABERMAS, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akabeti*, Çev. M. Beyaztaş, Bakış Y. İstanbul.
- HAKYEMEZ Y.Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Seçkin Y, Ankara.
- HASGÜLER, M. ULUDAĞ, B. (2007), “Uluslararası Örgütler: Devlet Merkezli Sistemde Çöküntü”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, Der. Z. Dağı, Alfa Basım, İstanbul.
- HEYWOOD, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. M. Köse), Küre Y. İstanbul.
- JAMESON, F. (2000), “Küreselleşme ve Politik Strateji”, *Birikim*, Sayı.139, ss.39-50.
- KAPANİ, M. (1999). *Politika Bilimine Giriş*, 11. Basım, Bilgi Y. Ankara.
- KAZGAN, Gülten. (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Y. İstanbul.
- KEYDER, Ç. (2005). *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İletişim Y. İstanbul.
- KÖKER Levent. (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÖNİ H. (2001). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, ASAM, Ankara.
- KÖSEOĞLU, Y. AL, H. (2013). “Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8/3, 2013, ss. 103-125.
- MODELSKİ, G. (2005). “Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 2, Sayı:7, ss.3-30.
- SÖNMEZOĞLU, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4.Bsk. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ŞAHİN, K. (2009). *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

- ŞENEL, A. (2011). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyaset Düşüncesi*, Bilim ve Sanay Y. Ankara.
- SARIBAY, A. Y. (1998). “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Y. Ankara.
- TOSUN T. (2006). “Devlet Nerden Nereye”, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye*, Der. Z. Dağı, Alfa Y. İstanbul.
- UYGUN Oktay.(2008). *İbn-i Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı*, On İki Levha Y. İstanbul.
- www.greenpeace.org/turkey/tr/ (09.08.2019).
- YILMAZ, A. (2004), *İkinci Küreselleşme Dalgası*, Vadi Y. Ankara.

EROL GÜNGÖR'DE DİNİ CANLANMANIN TASAVVUFİ YÖNÜ
Mahmut ERDİL

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyoloji ABD.

m.erdil0202@hotmail.com

Giriş

Güngör, tasavvuf ve tasavvufi hareketleri karşı bir duruş, tepkisel hareket olarak görür. Müslümanları tehdit eden bir durum olduğunda, bu reaksiyona bağlı olarak dinde canlanma şeklinde bu yapıların ortaya çıktığını söyler.

Erol Güngör, tasavvufun meselelerini sosyolojik olarak ele almış ve Türk toplumunu anlama ve açıklama gayretine girmiştir. İslam dini üzerine eserler vermesi ve din üzerine yoğunlaşması bu gayretinin çıkış noktasıdır. Özellikle dünyada yeni dini hareketlerin oluşmasından hemen sonra “*İslam'ın Bugünkü Meseleleri*”adlı çalışması ile din üzerine oldukça geniş düşünce açıklamaları meydana getirmiştir. O, dinin toplumsal hayatta ne derece önemli olduğunu ve bunun yadsınamaz bir sosyal gerçeklik olduğunu vurgular. Bu yüzden tasavvufun da toplumsal gerçekliğimizin bir parçası ve üzerine düşünülmesi gereken bir sosyal olgu olduğunu kabul eder. Dini canlanmaya kuşkuyla yaklaşmaktadır. Güngör, tasavvufi yolu ile gençlerin heba edilme ihtimalinin yüksek olduğunu söyler. Ayrıca bir diğer mesele ise dinin günümüz problemleri için içtihadın önünün açılması gerektiğini savunur.

Erol Güngör, Türk toplumunun serüvenini anlatırken 1923'ten başlamaz. Onun yöntemi birbirinin ardılı olan olayları sıralayarak bir süreci izah etmek şeklindedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, yaşanan toplumsal gerçekliğe değinerek bu günlere nasıl gelindiği üzerine eğilir. Osmanlı'yı asla reddetmez ve aynı zamanda savunuculuğuna da girişmez, bir nevi meydana gelen boşlukların nasıl oluştuğunu saptar ve yapılan yanlışlıkları gün yüzüne çıkarmak için çaba harcar. Batı ile münasebetlerimizin problemlerini, geçmişte yapılan yanlışları medeniyet ve kültür bağlamında değerlendirir. Ele aldığı tasavvuf olgusunu da bu doğrultuda incelemeye çalışır.

Erol Güngör, dış dünyayı anlama çalışırken doğrudan değil dolaylı kavrayışların önemli olduğunu savunur. Toplumların paylaştıkları ortak değerler aynı olsa da bunları

ifade etme şekillerinin farklılaştığını söyler.¹ Toplumlara şekilsel benzerliklerini dikkate alarak muhtevasının benzer olduğu öne sürmek büyük bir hatadır.² Tasavvuf olgusunu da bu çerçevede tarihsel bağlamıyla ele almaktadır. İslam toplumunda düzelecek şey, bizim şu anki şartlarımız olduğunu söyler. Model toplum olarak da sahabe dönemini işaret eder.³

Tasavvuf Anlayışı

Güngör tasavvufu genel manada görünmeyen âlemlerle spiritüel bir temas (mistisizm) olarak ifade eder. Mistisizm insanlığın her devrinde var olduğunu söyler. Ona göre insanın her zaman sorduğu ana metafizik sorulara karşı bulunan cevaplardan biri olmak itibarıyla zamana veya yere bağlı olmayan, sosyal faktörlerle düşünce olayları arasında ilişki tek istikametli bir sebep-sonuç ilişkisi olmadığı için, tasavvuf şu ya da bu sosyal atmosferin bir eseri olarak ortaya çıkamayacağıdır. Sosyal faktörler bağlı olarak, düşünce veya bakış tarzının cemiyette bazen güçlü, bazen de zayıf bir hareket olarak oluştuğunu söyler.⁴ Güngör mistisizmin İslam tasavvufundaki manasını, sufi metotlarla Allah'a yaklaşma olarak görür. Ona göre, tasavvufta insan yolunu kendisi seçse de, o yola yalnız başına giremeyeceğini bilmelidir. Muhakkak cemiyet içinde bir cemaatle birlikte hareket edeceğini belirtir.

Güngör mistisizm dediği kavramı ele almadan önce önemli bir ayırımı girer. Bu ayırım, mistisizmin ontolojik temeline ilişkin olan yönüdür. Bu yönlerden biri felsefi mistisizm diğeri ise dini mistisizmdir.⁵ Güngör'e göre İslam tasavvufu İslam dininin belli bir yorumudur. Tasavvuf denilince bir hayat tarzı akla gelir. Fakat felsefi fikirlerde dünyaya karşı bir tavır alma biçimindedir.⁶ Diğer bir ifade ile tasavvuf uygulama sunarken, felsefe tarif sunar.

Dini Canlanma Ve Tasavvuf Hareketi

Güngör'e göre tasavvufun iki önemli boyutu vardır. Birincisi tasavvufi din anlayışının bir çeşit "hudut dini" olması, Türkleri düşman bir mekânda daima diri tutmasını sağlamaktadır. İkincisi ise medresenin istikrarlı bir cemiyet bünyesi içinde

¹ Güngör, E., s. İslam'ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Neşriyat 2. Baskı 1998 İstanbul, s.66.

² Güngör, E., s. Türk Kültürü Ve Milliyetçilik, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, s.52.

³ Güngör, E., a.g.e., s.8.

⁴ Güngör, E., a.g.e., s. 81.

⁵ "Felsefi mistisizmle dini mistisizm aynı şeyler değildir. Mistisizm felsefedeki gibi aklın küçümsediği konularda akli kullanarak bir düşünce sistemi üretmek değildir. Aksine tasavvufta ise akıl en baştan beri ölçü olarak ele alınmamaktadır(Güngör, E., a.g.e., s. 82)".

⁶Güngör, E., İslam Tasavvufunun Meseleleri, s. 13.

çalışmasına karşılık Tekke heyecan unsuruna verdiği önemle, devamlı gaza halinde yaşayan insanları harekete geçiren başlıca kuvvet olduğudur.⁷

Güngör'e göre tasavvufun kendini ilim dalı olarak ortaya koyması diğer ilim dallarıyla olan ilişkisi neticesinde gerçekleşmiştir. Bilgi süreçleri üzerine süren tartışmalar tasavvufun kendine has bir metot geliştirmesine neden olmuştur. Güngör tasavvuf yolundakilerle fıkıhçıların birbirini beğenmediklerini ve tasavvuf diye bir ilim sahası icat ettiklerini söyler. Ona göre tasavvuf ehli, fıkıhçılar ile aralarındaki ayrılıklar, çatışmalar ve sorunlardan dolayı ayrı bir ilim yolunu tutmuştur. İhvanı safâ, Güngör'ün Yeni Eflatuncu dediği dini grup tasavvufta hâkim iken daha sonra Gazali, sonrasında Suhreverdi hâkimiyeti ele geçirmiştir.⁸ Dolayısıyla tasavvuftaki paradigma dönemsel olarak değişim geçirerek güncellenmiştir.

Güngör tasavvufu her şeyden önce bir terbiye işi olduğunu ve eğitime muhtaç olan insanın ilk işi kendisine yol göstermeye muktedir (mürşid-i kâmil) birini bağlanıdır. Yol rehberinin umumi adı “Şeyh”tir. Tarikata giren kimse kendisini ona teslim etmek, ondan ne gelirse kabul etmek zorundadır. Mürid ve salik adı verilen çırağın ne zaman eğitiminin tamam olduğuna yine şeyh karar verir. Bu yollar her sufi büyüğünün adını taşır. Tarikatta Abdülkadir Geylani'ye kadar giden bir şeyhler silsilesinin halkası olmalıdır ve onunla Abdülkadir Geylani arasındaki zincirde hiçbir kopukluk bulunmamalıdır. Ancak bu sayede Kadiri tarikatını temsil ettiği anlaşılmaktadır. Girilen yolun başındakinin kim olduğunun bilinmesi, nasıl bir manevi halkaya sahip olduğunun farkında olunması tarikata giren kişinin bilmesi gereken şartlardandır.⁹ Güngör'ün bu yaklaşımları ile geleneksel dini bağlardan kopuk yeni dini oluşumlar konusunda uyarı da bulunduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile onun bu yaklaşımı, geleneksel bağlardan kopuk yeni bir dini oluşumun toplum için tehlikeli olabileceği ikazını da taşır.

Güngör, girilen yolun muhakkak bir geleneksel yönünün olması gerektiğini ve öteden beri gelmeyen oluşumlara itibar edilmemesini özellikle vurgular. Tasavvuf ehline dâhil olmak isteyenlerin şu iki özelliği göz ardı etmemeleri öğütler. Bunlardan ilk şart liderin belli bir silsileden gelmesi ve kendinden önceki halkadan mürşitten icazet alması şarttır. Dini liderin şeyh olabilmesi, şeyhlik kurumunu devam ettirmesinin ikinci

⁷ Güngör, E., a.g.e., s.154.

⁸ Güngör, E., a.g.e., s. 69.

⁹ Güngör, E., a.g.e., s. 81.

şartı ise, yabancı kaynaklardan bulaşmış manevi kabul edilen hiyerarşik bir sınıf olduğunun bilincinde olmasıdır.¹⁰

Güngör, tasavvufu manevi bir teşkilatlanma olarak görür. Ona göre Sufilik doktrinindeki bu inançların maddi teşkilatlara bürünmesiyle tarikatlar oluşmuştur. Bu tarikatlar, başlangıçta tabi olarak bir araya gelmiş insanların daha sonra yâri-şekli organizasyon kazanmalarıyla biçim kazanmıştır. Güngör, tarikat sahibi Şeyhin, dine karşı olmadığını, onun maksadının dine yapılan yanlış yorumlara itiraz etmek ve alternatif yorumlar getirerek dinin ana kaynağını, dini diri tutan biçimiyle yaşamak ve yaşatmaktır. Ona göre din büyüğünün dediğimiz mürşidin etrafında bir cemaat oluşabilmesi için, o günün şartlarında dine duyulan heyecanın çok az olması ve onlarda bu heyecanı uyandıran kabiliyetlerini sergilemesi gereklidir. Asıl hedefleri böyle bir topluluk kurmak değildir.¹¹ Ancak sonradan dini liderin dini yorumlarının biçimlendirdiği topluluğa dönüşmesi gayet doğaldır. Karşı çıktığı dini yorumlar

Güngör, tasavvuf aşırı tüketmeye karşı duruşu simgeleyen sosyal hareket olduğunu söyler. Ona göre İslam'ın tasavvuf düşüncesi öncelikle bir zühd hareketi olarak başlar. İslam tasavvufunun piri olan Hasan Basri döneminde, dinden ayrılmanın en bariz alameti lüks ve israf içinde yaşamaktı; dindarlığın ölçütü lükse karşı fakrı, kanaatkârlığa ve dünyevi tutkulara karşı ahiret azabının korkusunu yaşamaktı.¹² Tasavvuf ve tasavvufi hareketler yalnızca aşırı tüketime karşı bir duruş olarak sınırlanmayacağını tarihsel örneklerde görebiliriz. Bu farklılaşmayı tasavvufun dönemlerinde gösterdik. Her dönemin kendine has ikliminde farklı yorumlarla karşılaşılabılıriz.

Tasavvufun bir sosyal hareket olarak çıkması tebe-i tabiin devrinden itibaren genişleyen ve zenginleşen İslam toplumuyla beraber müslümanlar arasında bir takım farklılaşmalar yaşanmıştır. Zühd ehli olan zahidler, şatafatlı hayata takındıkları tavırlarla bir sosyal hareket olarak zühd dönemini başlatmışlardır. Dönem olarak hicri ikinci asırda başlayarak devam etmiştir. Emevi dönemindeki baskıcı iktidar gücü, onun öncesinde yaşanan şatafatlı hayatın İslam ahlakına ters düşen yönelimleri tasavvufun değişik şekillerde canlanmasına neden olmuştur. Öncelikle sorun olarak görülen şeyden

¹⁰ Güngör, E., a.g.e., s. 83.

¹¹ Güngör, E., a.g.e., s. 87

¹² Güngör, E., a.g.e., s.144.

kurtulma için zahitlerin zühd yaşamana başlamalarıdır. Birde tasavvufun döneminin bitmesi o dönemdeki sosyal tipin bitmesi anlamına gelmemektedir. Diğer bir ifade ile istenilen hayat tarzının kaybolmayarak başka bir sosyal tiplerle devam ettirilmesi. Tasavvufun teşkilatlı hali olan tarikatlar döneminde de yine tarikatlar içinde zahidlerin olduğunu söylemek mümkündür. Zühd hayatının dünya ya karşı bir tepki olduğu ancak niteliğini dönemin sosyal koşulları belirlediği göz önünde bulundurmanız gerekir. Zühd döneminden sonra tasavvufun zamanla sosyolojik dönüşüm geçirerek tarihteki yeri almaktadır. Tarihsel kopuş yaşanmamakta dönemden diğerine geçiş yaşanmamakta her dönem bir önceki mirası temele alarak zaman zaman sesinin gür çıktığı zaman zaman zayıfladığı dönemlerde mevcuttur. Ayrıca bu doğrultuda tasavvuf bize dini grupların oluşumundaki kalıbı da verebilecek yeterlilikte diyebiliriz; dini grupta öncelikle zahidi düşünce hâkim olur daha sonra büyüyerek teşkilatlanıp toplumda belli bir mevkiyi yakalamaları ile gelişimleri tamamlanır, kendilerini sürdürebilecek zemin yakaladıklarından toplumsal değişim ve dönüşümün gerçekleşmesinde kendilerine düşen payı rahatlıkla yerine getirirler. Bu açıdan dini grupların oluş seyrini ortaya koyması açısından sosyolojik gerçekliktir

Güngör İslam toplumunda maddi zenginliğin ve dünyaya olan ilginin iki farklı şekilde ortaya çıktığını söyler. Emevi'lerden itibaren İslam, dünya imparatorluğu haline dönüşmüş, fetihlerden dolayı kazanılan servet şaşırtıcı bir saray hayatını teşvik ettiği gibi, gelir seviyesindeki genel yükselme doğal olarak toplumsal alanda sefahatin yayılmasına neden olmuştur. Ona göre Hasan Basri bu dönemde gerek toplumu gerekse de yöneticileri uyarmakta ısrarcıdır. Adil ve dindar bir yaşam süren Ömer bin Abdülaziz'e daha dindar olması konusunda sık sık mektuplar yollamıştır. Çünkü o günün koşullarında dini dünya¹³ açısından itibarı yüksek şahsiyetti. Onun bu tavrı, zamanında kendisine öncülük ettiği yaygın bir hareketi temsil etmekteydi. Basra ve Küfe'de yüksek tabakanın sefahatine karşı homurtular gitgide artıyordu, özellikle İslam cemaatine katılan büyük kalabalıkların yüksek tabaka ile aralarında zıtlıklar oluşmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan ise Antaki, İbni Sirin, Fudaly bin İyaz hep farkı övmüşler, dünyaya düşkünlüğü yediklerini söyler.¹⁴

¹³ Maddi hayat içindeki dindarlık alanı kast edilmektedir.

¹⁴ Güngör, E., a.g.e., s.145.

Güngör, Müslümanların geniş coğrafyaya yayılmasının getirdiği sorunlar olsa da değişen pek bir şey yoktur. Ona göre genişleyen Emevi imparatorluğu yeni katılan ülkelerde zimmilerden alınan vergilerin azalması ve Arap üstünlüğünün kaybedilmesine yol açmıştır. Böylelikle İslamlaşma Emeviler’de istenilen bir durum olmamıştır. Yeni katılan unsurlar İslam’ın idealizmini bütün hararetleriyle yaşıyorlar ve bunun dışında gördükleri her türlü faaliyete aktif bir şekilde karşı çıkmalarına neden oldu. Buda onların yerine büyük bir debdebe ve ihtişama ulaşan Abbasiler geçme sürecini hızlandırdı.¹⁵

Güngör, Abbasiler döneminde toplumda yaşanan huzursuzlukların ortadan kalkmadığını ve bunların temelinde tasavvufun eleştirel bakışıdır. Ona göre Abbasiler zamanında bütün cemiyeti derinden etkileyecek iktisadi-sosyal bir değişimin nüfusun şehir merkezlerine yığılmasından doğan siyasi-sosyal kargaşa Abbasi iktidarına, hatta Arap hâkimiyetine karşı çeşitli hareketleri beslediğini söyler. Bunun yanında Abbasi hilafeti çeşitli Şii-Batini hareketlerine karşı şiddetli mücadele vererek 9,10 ve 11.yy’larda sufiler esas itibariyle sünni Müslümanlık yolunu müdafaa etmişler, Abbasi hilafetine yakınlık duymadıkları gibi, Şii davasına da uzak kalmışlardır.¹⁶

Güngör, toplumsal yapıdaki değişimin din kurumu etrafında biçimlenmesinin büyük bir karışıklığa neden olacağını ve yaşanacak olan çatışmanın dinden hareketle meydana geleceğini söyler. Ona göre Abbasi imparatorluğu zamanında cemiyetteki hâkim sistemin din olması sosyal amillerin birbirinden ayrılamayacak düzeyde karışmasına neden olmuştur. Rahatsızlık durumunun da din anlayışlarının farklılığı üzerinden olması rejime karşı reaksiyonu din merkezli yapmıştır. Ortaya çıkan manzara dini doktrinler mücadelesi halini almıştır. Meselenin temelinde iki farklı Arap partisi olsa da sosyolojik yönden çatışan grupları kendini dini normlar etrafında ifade etmeleri neticesinde inanç farklılıklarının belirginlik kazanmasına ve böylece belki İslam tarihinin bu güne kadar rastlanan bütün ihtilaflarının, o dönemde etraflıca münakaşa edilip bir takım kararlara bağlanmasıdır.¹⁷ Güngör’e göre bu çatışmaların neticesinde dini algılayışta farklılık gözlenmiştir. İslam doktrini açısından birçok kusur ve hata ifade eden bu İslamlaşma, daha sonraki yıllarda milli din iddialarına bayrak açmış,

¹⁵ Güngör, E., a.g.e., s.146.

¹⁶ Güngör, E., a.g.e., s.146.

¹⁷ Güngör, E., a.g.e., s. 69.

Batılılaşma hareketi içinde Türklerin İslam dünyasından ayrılmaları için bir koz olarak kullanılmıştır.¹⁸

İslamiyet Peygamber'in vefatından sonra bir taraftan, Irak, İran ve Türkistan istikametinde Asya içlerine, bir taraftan Mısır yoluyla Kuzey Afrika'ya peygamber ve sahabe devrinin İslam anlayışı ulema sınıfı vasıtasıyla hızla yayılarak yeni Müslümanlara nakledilmiştir. İslam'ın ulaştığı sınırlar daha sonraki tarihlerde fazlaca genişlemiş olamamakla birlikte, fetih edilen ülkelerin halkları kitleler halinde İslamı benimsediler. Bunun sebebi Emeviler mevali siyasetinde¹⁹ İslamlaşmaya-iktisadi nedenlerle- fazla önem vermemeleriydi. Fakat yerli dinlerin İslamiyet'le kolayca bağdaşmadığı da muhakkaktı. Özellikle spiritüalist öğelere fazlaca yer veren Aysa dinleri çok pratik hayli dünyevi olan İslamiyet'e kolay bir geçiş sağlamıyordu. Bunların yanında sayılması gereken üçüncü ve çok önemli bir başka neden ise şehirleşmemiş halklar arasında ulema sınıfının metotlarıyla yapılan İslam propagandasının etkili bir tesirinin olmayışındır.²⁰

Güngör, tasavvufun özellikle halk üzerinde önemli tesirlerinin olduğunu ve mevcut toplumsal yapıdaki çatışmaları telafi edecek bütünleştirici bir yapıya dönüştüğünü söyler. Ona göre On birinci yüzyıla kadar tasavvuf hareketleri resmi Sünni doktrinle bütünleşmiş ve hep şüpheli tavra karşı koymuş, bazen doğrudan doğruya hücumlara uğramıştır. Bu yüzden tasavvufun asıl problemi kendini kabul ettirmek noktasında olmuştur. Sufilik ile Sünni Müslümanlığın muhteşem yorumunu yapan Gazali'den sonradır ki tasavvuf adeta resmi bir mahiyet almış, böylece ulemayı kendi karşısında hasım bulmaktan ziyade onun desteğini kazanmıştır. Gazali'den sonra mistik Müslümanlık, Doğu'da ve Batı'da milyonlarca insanın kısa zamanda İslam cemaatine katılmasında büyük rol oynadı. Vaktiyle İbni Kerram gibi bir Hanefi, şahsi ilham aldığı iddiasıyla tatbikata uğramış ve hapse atılmıştı, hâlbuki şimdi şahsi ilhamı, kutsal şahsiyetleri, mistik ayinleri hiç de hor görmeyen bir İslam anlayışı her tarafta insana kucağını açıyor. Bu anlayışın İslam doktrini bakımından tenkide müsait çok yerleri vardı ve nitekim sonraları şiddetli tartışmalara konu oldu, ama onun fonksiyonel

¹⁸ Güngör, E., a.g.e., s.150.

¹⁹ Mevali politikası, İslam'da fetih anlayışının Emevi tarafından bozulmaya uğradığı yıllarda sertleşmiştir. Emeviler fetihleri iktidar ve servet amaçlı yapmaya başladıklarında esir düşüp de Müslüman olan fakat Arap olmayan halka mevali gözüyle bakmıştır.

²⁰ Güngör, E., a.g.e., s.150.

değerini hiç kimse inkâr edemezdi. İslam dünyası zayıf bir anında Asya'dan ve Afrika'dan gelen göçebe kalabalıkların ayakları altında ezilmekten kurtulduğu gibi, onları kendi adına bir kuvvet haline getirdi.²¹Güncel olan tasavvufi harekete temkinli yaklaşmaktadır. 80'li yıllarda meydana gelen yeni dini hareketlerin yükselişi açısından tasavvuf kanalıyla oluşan dini canlanmanın sağlıklı olmayacağını altını çizer.

Tasavvufi dindarlıktaki diğer bir husus toplumumuzdaki tasavvuf ve tasavvufi hareketler konusunda ciddi bir bilgi eksikliğinin bulunmasıdır. Bu bilgi eksikliği sebebiyle moda uyup sahte cemaatlerin tuzağına kolayca düşüleceği de üzerinde durulması gereken noktalardan biridir.²² Öyle ki moda kavramı, gelip geçici bir heves olarak psikolojik sınırları zorlayan ve sosyolojik gerçekliği dışarıda bırakan bir ifade biçimidir. Değişen toplumsal koşullar neticesinde halkın çoğunluğunun köyden kente göçü, yeni dayanışma biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Güngör' ün de dini canlanma olarak bahsettiği dini reaksiyonlar Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ileri sürülen rasyonel/pozitivist kampanyaya karşı verilen tepkilerdir.

Sonuç

Her ne şekilde olursa olsun, cemiyetlerin hayatında dinin kavrayıcı ve yönlendirici bir rolü vardır. Tasavvuf geniş manada bir mistisizm hareketi olarak, bütün mistik cereyanların genel karakterini taşır. Mistik düşünce her zaman var olmakla birlikte bunun bütün cemiyeti saran sosyal karakter kazanması, cereyan halini alması tarihin belli zamanlarında görülmektedir, bu da dinin canlanma zamanlarıdır. Burada bir dinin herhangi bir zamanda yeniden kuvvet toplaması ve hamle gücü kazanması değil, aynı zamanda yeni bir dinin bütün cemiyeti sarması söz konusudur. Bu dönemlerin süresi veya iki dönem arasındaki süreleri hakkında bir şey diyemeyiz.²³

Aşk ve imanın bulunmadığı bir cemiyette, bu ikisinin ihtiyacı şiddetle duyulacak ve dolayısıyla rasyonalist zihniyetin boş bıraktığı yeri doldurabilecek bir sistem gelecektir. Hakikatte Türkiye bu ihtiyacı dinden başka şeylerle gidermeyi de denedi, fakat hiçbir dünyevi inanç veya merasim, ne kadar zorlanırsa zorlansın, kendi özünde bulunmayan bir maneviyat ihtiyacına cevap veremezdi. Nitekim aynı tip denemeler

²¹ Güngör, E., a.g.e., s.150.

²² Demirci, s.20.

²³ Güngör, E., a.g.e., s.173.

Türkiye’den başka yerlerde netice vermemiş, din kendi yerine bütün haşmetiyle oturmuştur.²⁴

Güngör, insanların din açısından mana aramaları ve hayatlarını dine göre düzenlemeleri, mantık gereği, dini olmayan bir mana sisteminden memnun kalmadıklarını gösterir. Dinin canlanması için bir önceki mana sisteminin sadece dini olmayışı değil, dinin getireceklerine hemen hemen zıt bir hayatı temsil etmesi gerekir. İnsanlar ya dinsiz iken dindar olurlar veya kendi dinlerinin eksik, kusurlu olduğu bazı önemli noktalarda tatmin sağlayan bir başka din anlayışını kabul ederler. Her iki halde de yeni sistemin eskisiyle bir veya birçok noktada karşıtlıklar oluşturması normaldir. Orfizmden Hristiyanlığa, Musevilik’ten İslamiyet’e kadar dinlerin çıkışında olduğu gibi, her dinin kendi hayatı içinde meydana gelen değişimlerde de aynı şeyi görebiliyoruz. Dini değişimin aslında toplumsal değişimle beraber algılanması gerekmektedir.²⁵

Kaynakça

- Altıntaş, Hayrani.: Tasavvuf Tarihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 171, Ankara 1986.
- Atacan, F.: Sosyal Değişme ve Tarikatlar: Cerrahiler, İstanbul 1990.
- Berger, Peter L., Dinin Sosyal Gerçekliği, (Çev. A. Coşkun), İnsan Yay, İstanbul 1993.
- Cevat Özyurt& Ejder Okumuş.: Türkiye’de Sosyal Teoride Din, Hece Yayınları, Ankara, 2017.
- Günay, Ü. İslâmiyât, Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar, C. 5, Sayı 4, Ankara, 2002.
- Güngör, Erol.: İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayıncılık, 2011, İstanbul.
- Güngör, Erol.: İslam’ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Neşriyat 2. Baskı 1998 İstanbul.
- Güngör, Erol.: Türk Kültürü Ve Milliyetçilik, Ötüken Yayıncılık, 2011, İstanbul.
- Şentürk, Recep.: İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim, İstanbul 1996
- Şerif, Mardin.: Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- Türkdoğan, Orhan.: Milli Kültür Moderleşme Ve İslam, Üçdal Neşriyat, 1966, İstanbul.

²⁴ Güngör, E., a.g.e., s.177.

²⁵ Güngör, a.g.e., s.174.

**CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE AVRUPA BİRLİĞİ
BAŞKANLIĞI VE AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**
Umut Turgut YILDIRIM

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi/ Malatya

umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr

Giriş

Modern zamanın Türkiye'sinin dış politikasının temel yapıtaşlarından Avrupa ve AB'yle birlikte hareket etme, yakınlaşma ve bütünleşme politikası, günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Bugünkü adıyla AB'yle ilk ilişkilerin kurulduğu 1959'den beri de Türkiye'nin AB dış politikasının, iç politikaya yansımalarını Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve kültürel anlamdaki dramatik değişimlerinde görmek mümkündür. AB başvurusundan sonra Türkiye'de hayata geçirilen yapısal ve işlevsel anlamdaki reformlar, günümüze kadar devam etmiş, üyelik müzakerelerinin başlamasıyla hız kazanmıştır. Türkiye de benimsediği dış politika hedefi ve AB'nin istekleri doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlarını ve bireysel, siyasal ve sosyal yaşamı önemli reformları hayata geçirerek belirli oranlarda değiştirmiş ve dönüştürmüştür.

Değişim ve dönüşümün önemli bir alanı olarak, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve AET'ye başvurunun üyelikle sonuçlandırılması gayesiyle Türkiye, birçok kurum kurmuş ya da kurumlara müdahil olmuştur. Bu anlamda, Topluluk ile ilişkilerin yürütülmesi amacındaki kurum ve kuruluşların kurulmasını da AB'ye üyelik sürecinde önemli adımlardır. Başvuru ve sonrasında kurulan Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, Gümrük İşbirliği Komitesi ve Gümrük Birliği Komitesi, değişimin önemli yansımalarıdır. Günümüze yakın tarihiyle de Avrupa Birliği Bakanlığı (AB Bakanlığı), AB'ye üyeliğe uyum sürecinde yürütülen ya da yürütülecek tüm faaliyetlerin koordine edilmesi, denetlenmesi ve üyelik sonrasında bütünleşme sürecinin tamamlanması gibi amaçlarla 2011 yılında kurulmuştur. Ancak 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra Türkiye'nin parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (CHS) geçişi, AB Bakanlığını yapısal ve işlevsel anlamda değiştirmiştir. AB Bakanlığı

kapatılmış, AB Başkanlığı, Dış İşleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyete geçmiştir. Bu çalışma, rejim değişikliği sonrasında AB ile ilişkilerin yürütülmesinden mesul AB Başkanlığı'na odaklanmıştır. Yeni kurulan Başkanlığın, AB Bakanlığı ile farklılıkları ve benzerliklerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Çalışmanın son bölümünde de kurumsal değişikliğin Türkiye-AB ilişkileri üzerinden değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerinde Kurumlar Geçmişi

Türkiye-AET arasındaki ilişkilerinin de facto olarak başladığı 1959 yılından yaklaşık olarak dört yıllık bir süre sonra 1 Aralık 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması, karşılıklı ilişkilerde kurumsallaşma açısından başlangıç niteliği taşımaktadır. Anlaşma, Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecini hazırlık, geçiş ve son dönem olarak sınıflandırmasının yanında, ortaklık rejiminin hayata geçirilmesi ve iletilmesinde aktif rol oynayacak Ortaklık Konseyi'ni kurmuştur (Ankara Anlaşması, 1963: md.2, 9). Konsey, Türk Hükümet yetkilileri, Topluluk üyesi devletlerin hükümetleri, Konsey ve Komisyon üyelerinden oluşmaktadır. Konsey, Türkiye ve Topluluğun yetkili organlarının iş birliğini kolaylaştırmayı, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeyi ve Türkiye'nin AET'nin gerekli kıldığı şartları yerine getirip getiremediğinin tespiti amaçlamaktaydı (Ankara Anlaşması, 1963: md.27). Ortaklık Konseyi, tarafların ilişkilerinde en yetki karar alma organı olarak ifade edilmekteydi. Ankara Anlaşması'nın bir diğer sonucu mahiyetinde AB- Türkiye Karma Parlamento Komisyonu (KPK) da taraflar arasındaki ilişkilerin demokratik denetimini gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir. KPK, Avrupa Parlamentosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyelerinden oluşmaktadır (TBMM Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu).

Bir diğer kurum olarak Ortaklık Komitesi, ortaklık rejiminin ilerletilmesinde Ortaklık Konseyine yardım olması amacıyla kurulmuştur. Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak, teknik konular üzerinde hazırlık yapmak ve hazırlanan raporları Ortaklık Konseyi'ne sunmaktadır. Avrupa Komisyonu, üye devlet temsilcileri ve Türk Hükümeti temsilcilerinden oluşan Komite'nin karar alma yetkisi bulunmamaktadır (AB Başkanlığı, 2019a). Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, ilişkilerin ilerletilmesindeki bir diğer kurumdur. Bu Komite, Türkiye'yle AB arasında gerçekleşmesi istenilen sosyal ve ekonomik diyalogun kurum zemine oturtulması anlamına gelmektedir. Üyeleri, AB

Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nden ve Türkiye'de çeşitli çıkar topluluklarını temsil eden kişilerden oluşmaktadır (Türkiye-AB Derneği).

Gümrük Birliği İşbirliği Komitesi (GİK) ve Gümrük Birliği Ortak Komitesi de Türkiye ve AB arasındaki gümrük birliğinin sağlanması genel amacıyla, Ortaklık Konseyi kararıyla kurulmuşlardır. GİK, gümrük birliğine uyum sürecindeki faaliyetlerin tek merkezden yönetilmesi ve Ortaklık Konseyi'nin vereceği görevlerin yerine getirilmesi görevini üstlenirken, gümrük birliği ile ilgili hususlarda Türkiye'deki hukuk mevzuatını Birlik mevzuatına uyumlulaştırma çabaları doğrultusunda görüş alışverişi için kurulmuştur. GİK, Birliğe üye devletlerin gümrük uzmanları ve memurlarıyla Türk gümrük uzmanları ve ilgili bakanlıklarının temsilcilerinden oluşmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000). Yukarıda görevleri ve kurumsal yapıları verilen tüm kurumların genel anlamda Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin sürdürülmesi ve Türkiye'nin AB'ye tüm alanlarda uyumlulaştırılması amacı taşıdığı ifade edilebilir. Öte yandan bu kurumların, Türkiye'den ve AB'den ortak temsilcilerden oluştuğu belirtilmelidir. Ek olarak, yukarıda değinilen kurumların her birinin Ankara Anlaşması'nı hukuki dayanak olarak oluşturulduğu ve Türkiye ile AB'nin ortak kurumları olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İlişkilerin kurumsal zeminde devam ettirilmesine yönelik gelişmelerin diğer yönü de Türkiye'nin kendi iç kurumsal değişiklikleridir. Bu anlamda 1986 yılında Türkiye, AT ile ilişkilerin yürütülmesi amacıyla sorumlu devlet bakanlığı kurmuştur (Karluk, 2000: 506). 2000 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanması amacıyla Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerinin uyumun plan ve programına uygun şekilde yönlendirilmesini sağlamak amacıyla 4587 Sayılı Kanun ile Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 2000: md.1). Bu değişiklik sonrasında ise Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Dış İşleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkiye, 2004 yılında üyelik müzakerelerine başlamasından sonra ise AB ile ilişkilerde yetkili kurumsal yapıyı tekrar değiştirmiştir. Bu değişimlerin başında 2009 yılında yayımlanan 5916 Sayılı Kanunla Kurumun tekrar Başbakanlığa bağlanmasıdır. Bu değişimle “4587 sayılı Kanunda yer alan amaç ve görevler ile aynı Kanunla getirilen teşkilatlanma, personel rejimi (görev, yetki ve sorumluluklar), çalışma usul ve esasları birlikte

değerlendirildiğinde, görevle uyumlu ve hizmetin gerekli kıldığı yapılanmanın ve yeterli kadronun sağlanamaması gerekçe gösterilmiştir. Bu nedenle de “Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden biri olan Avrupa Birliğine üyelik hedefi doğrultusundaki çalışmaların verimli ve etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için; ülkemiz ile Avrupa Birliği ilişkilerinin yönlendirmesini, izlemesini ve koordinasyonunu üyelik sonrasında da gerçekleştirebilecek yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi” kararlaştırılmıştır (5916 Sayılı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 2009).

2011 yılında Türkiye, AB ile ilişkiler bağlamında oldukça önemli bir adım atmış ve AB Bakanlığını kurmuştur. 634 Sayılı ve 03.06.2011 tarihli Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan AB Bakanlığı, Avrupa Birliği Genel Sekterliğinin tüm kaynakları ile beraber görevini de devralmıştır. 2018'deki rejim değişikliğine kadar olan süreçte AB ile ilişkileri yürüten, koordine eden ve denetleyen AB Bakanlığı, CHS'ye geçişle birlikte kapatılmıştır. Yeni teşkilat düzeni içinde Dış İşleri Bakanlığına bağlı olarak yapılandırılan AB Başkanlığı, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin yetkili organı haline gelmiştir (Habertürk, 2018).

Özetle, Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsal yapılanmasının öncelikle tarafların ikisinin de üyesinin bulunduğu ortaklık kurumları ile yürütüldüğü görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Türkiye bünyesinde ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu devlet bakanlığı makamı, Başbakanlığa (bir süre için Dış İşleri Bakanlığına) bağlı olarak kurulan Avrupa Birliği Genel Sekterliği ilişkilerin yürütülmesinde yetkili organlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra da Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmuş, 2018'deki rejim değişikliğinden sonra ise Dış İşleri Bakanlığına bağlı AB Başkanlığı göreve başlamıştır.

2. AB Bakanlığı ve AB Başkanlığının Karşılaştırılması

AB Bakanlığını kuran 2011 tarihli 634 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve AB Başkanlığı kuran 15.07.2018 tarihli 4 No'lu Bakanlıklara Bağlı İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, iki kurumun da kuruluş, amaç, görev, teşkilat, personel vb. gibi konularına açıklık getirmektedir. Bu iki Kararname çerçevesinde, iki kurum aşağıda alt başlıklar halinde mukayese edilmektedir.

2.1. Görev

AB Başkanlığı, AB Bakanlığıyla aynı görevi yerine getirmek için oluşturulmuştur. İki kurum da “Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaları koordinasyonunu”¹ sağlamakla görevlidir.

2.2. Teşkilat

AB Bakanlığı, aşikâr olarak Bakanlar Kurulu dolasıyla Başbakanlığa bağlı iken AB Başkanlığı, Dış İşleri Bakanlığında dolayısıyla Cumhurbaşkanına bağlıdır. İki kurum da merkez ve yurtdışı teşkilatlarından oluşmaktadır². Ancak önemli bir farklılık, AB Bakanlığında il merkezlerinde temsilcilik açma yetkisi tanınırken, yasal zemini dolasıyla AB Başkanlığının böyle bir yetkisi bulunmamaktadır. Ek olarak AB Başkanlığının en üst amirinin bakan yardımcısı olduğu unutulmamalıdır.

Hizmet birimleri açısından da iki kurum arasında önemli farklılıklar olduğu ifade edilebilir. Zira bakanlıktan başkanlığa geçişte hizmet birimleri bağlamında küçülmeye gidilmiş, sayıları azaltılmıştır. 17.8.2011 tarihli 2676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlığın hizmet birimleri şu şekilde düzenlenmiştir (md.3):

- Sanayi Genel Müdürlüğü,
- Bilim ve Teknoloji Genel Müdürlüğü,
- Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü,
- Metroloji ve Standardizasyon Genel Müdürlüğü,
- Sanayi Ürünler Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü,
- Verimlilik Genel Müdürlüğü,
- Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü,
- Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı,
- Strateji Geliştirme Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği,
- Personel Daire Başkanlığı,
- Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,

¹ 4 No’lu Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 25.7.2018, md.2.

² 634 Sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 03.06.2011, md.3.

- Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı,
- Basın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı,
- Özel Kalem Müdürlüğü.

Görüldüğü üzere Bakanlık on beş hizmet birimi bulunmaktaydı. Ancak yeni rejimle birlikte Dış İşleri Bakanlığının bünyesine giren AB Başkanlığının hizmet birimleri aşağıdaki gibidir (AB Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2019b; 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018, md.60) :

- Avrupa ile İlişkiler Genel Müdürlüğü,
- Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü,
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği,
- Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği,
- İç Denetim Birimi Başkanlığı,
- Başkanlık Özel Kalem Müdürlüğü.

AB Başkanlığının hizmet birimleri ise toplamda sekiz tane olarak düzenlenmiştir. Bu noktada belirtilmelidir ki; yapılan reformun özü gereği bakanlığın teşkilat düzeninin başkanlık teşkilat düzeninin de daha geniş olması beklenilebilir bir durumdur. Öte yandan, hizmet yönünden birbirinin devamı olan hizmet birimlerinin iki kurumda da devam ettiği görülmektedir. İlgili yasa metinlerine bakıldığında da birimlerin yerine getirdiği faaliyetlerin rejim değişikliği sonrasında da aynı kaldığı belirtilebilir.³

Yurtdışı teşkilatları düşünüldüğünde rejim değişikliğinin bu bağlamda bir değişiklik oluşturduğu söylenemez. İki kurum da aynı yetkilerle donatılmış, sadece isim değişikliği yapılmıştır. Ancak yurt dışı teşkilatlarında çalışacak olan personelin dört yıllık kurum geçmişine sahip olma ve AB alanında beş yıl deneyimli olma şartı kaldırılmıştır. Kaldırılan bir diğer teşkilat ögesi de Çalışma Grupları ve İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi’dir. Çalışma Grupları, 634 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de AB Bakanlığının görev alanına giren konularda çalışma yapmak

³ 4 No’lu Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 25.7.2018, md.62; 634 Sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 03.06.2011, md.7-27.

gayesiyle Bakanlığın diğer bakanlıklarla, kamu kurum ve kuruluşlarıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla, özel sektör temsilcileriyle ve ilgili uzmanlarla geçici çalışma gurupları oluşturabileceği ön görülmüştür (md.29). Ayrıca aynı metinde AB müktesebatına uyum çalışmalarını ve tam üyelik müzakerelerinin yürütülmesi gayesiyle İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi kurulmuştur (md.30). AB Başkanlığının bünyesinde Çalışma Gruplarına dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Komite'nin görevi ise Avrupa ile İlişkiler Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

2.3. Personel ve Bütçe

AB Bakanlığı ve AB Başkanlığının personeli, Avrupa Birliği İşleri Uzmanı ve Avrupa Birliği Uzman Yardımcısı olarak iki farklı kadro da düzenlenmektedir. AB Bakanlığı personel istihdam ederken 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 48'inci maddesine ek olarak kendisinin belirlediği şartları sıralamaktadır⁴. Fakat AB Başkanlığı, aynı kanunun ek 41'inci maddesi gereğince personel alımı yapmaktadır. Bütçe konusunda da AB Bakanlığı, Maliye Bakanlığının tahsis ettiği bütçeyi kullanırken, AB Başkanlığı Dış İşleri Bakanlığının bütçesine tabidir.

Sonuç

Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin başlangıcından bu yana, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda değişim ve dönüşüm geçirdiği gerçeği herkesçe bilinmektedir. Değişim ve dönüşümün bir diğer önemli ayağının Türkiye'nin idari teşkilat yapısında gerçekleştiği süreci göz önünde bulunduranların açıkça fark edebildiği bir olgudur. Zira AB ilişkilerin yürütülmesi amacıyla kurulan Türkiye-AB ortak kurumları bu olgunun ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaklık rejiminin yürütülmesinde sorumlu olan bu kurumların yanı sıra Türkiye'nin 1980'li yılların sonuna doğru yaptığı tam üyelik başvurusuyla, AB ile ilişkilerde kurumsallaşmaya gidilmesi daha da görünür hal almıştır. Kurumsal yapının genişletilmesinin ise Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin pozitif eğilime bağlamak mümkündür. Nitekim Türkiye'nin AB'ye üyeliğine yaklaştığı her evrenin Türkiye'yi yeni kurumlar oluşturmaya yönelttiği görülmektedir. Öncelikle AT'yle ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu devlet bakanlığının oluşturulması, daha sonra Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin görevi devralması, Türkiye'nin AB ile ilişkilere gösterdiği önemin

⁴ İlgili şartlar için bkz. 634 Sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md.37.

göstergeleri olarak okunabilir. Zira ilişkilerin yürütüldüğü alanların genişlemesi, kurumsal anlamda da genişlemeyi getirmiştir. Türk hükümetlerinin AB'ye üyelik konusundaki kararlılığının dışavurumu olarak da algılanabilecek bu gelişim, sadece AB ile ilişkiler yürütecek, koordine edecek ve üyeliğin gerektirdiği uyumlulaşma adımlarını atacak bakanlığın kurulmasına kadar ulaşmıştır. Ancak Türkiye'deki parlamenter rejimden CHS'ye geçiş sonrasında bakanlığın başkanlık düzeyine indirgenmesi ve bir diğer bakanlığa bağlanması söz konusu olmuştur.

Rejim değişikliği sonrasındaki bu değişimin incelendiği bu çalışma, iki kurumu da görev, teşkilat, personel ve bütçe bağlamlarında karşılaştırmıştır. Öncelik iki kurum arasında önemli bir görev farklılığı bulunmamaktadır. Ancak tahmin edilebilir ki; yetki bakımında AB Başkanlığının, AB Bakanlığından daha kısıtlı olduğu ifade edilmelidir. Öte yandan kurumsal değişiklikten sonra teşkilat daraltılmasına gidildiği, iki kurumunda hizmet birimlerine bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Daha geniş yapılandırılmış AB Bakanlığı, az sayıda hizmet birimiyle AB Başkanlığına dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak, AB-Türkiye ilişkilerindeki iyimser bakış ve kararlılığının Türk hükümetlerinin idari teşkilat reformlarına yansımış, AB ile ilişkilerde gittikçe genişleyen ve yetkileri çoğalan bir kurumlar silsilesini doğurmuştur. Ancak rejim değişikliği sonrasında bu eğilim kırılmıştır. Bu kırılma noktası da AB ile ilişkilerdeki kararlılığının siyasal iktidar düzeyinde devam etmediğinin belirtisi olarak görülebilir.

Kaynakça

- 4 No'lu Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.07.2018, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf>
- 634 Sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 03.06.2011, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.634.pdf>.
- 2676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 17.08.2011, <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0279.pdf> .
- 4587 Sayılı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 27.06.2000, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4587.html>.

5916 Sayılı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında
Kanun, 24.06.2009,

<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/maddedetaylari?psira=92356>.

AB Başkanlığı, (2019a), *Ortaklık Komitesi*, https://www.ab.gov.tr/ortaklik-komitesi_273.html.

AB Başkanlığı, (2019b), *Birimler*, https://www.ab.gov.tr/birimler_44375.html.

Ankara Anlaşması, (1963), *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma*, 12 Eylül 1963, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ank_ara_antalasmasi.pdf.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2000), *“Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”*, Ankara, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_TurkiyeAvrupaBirliiiiskileri.pdf.

Habertürk, (2018), *“Avrupa Birliği Bakanlığı artık yok! İşte yeni ismi...”*, <https://www.haberturk.com/avrupa-birligi-bakanligi-artik-yok-iste-yeni-ismi-2059441>.

Karlık, Rıdvan, (2000), *Avrupa Birliği*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

TBMM Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu, https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/genelbilgiler.htm.

Türkiye-AB Derneği, <https://turabder.org/turkiye-ab/turkiye-ab-iliskileri/ortaklik-kurumlari>.

**TOPLUM VE BİREYSEL SİLAHLANMA, GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK
TARTIŞMALARI**

Ahmet Kenan SAYIN

Öğr. Gör., Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya MYO/Malatya

aksayin44@gmail.com

Vedat YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü/Van

vedatyilmaz1977@gmail.com

Giriş

Dünyadaki toplumlar için güvenlik kavramı çok önemli bir noktaya ulaşmıştır. Ulusal ve uluslararası güvenlik konuları haberlerde öncelikli olarak izleyicilere sunulmaktadır. Güvenlik bir toplumun yaşamında kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu olarak kabul edilmektedir. Bir kişi için insan ihtiyaçlarını sıralayan Maslow'un temel ihtiyaçlar piramidi ilk sırada fizyolojik ihtiyaçları, ikinci sırada ise güvenlik ihtiyacını gerekli görmektedir. Bu nedenle tarihten günümüze toplumlar devlet sistemleri içinde güvenlik hizmetlerine büyük önem vermişlerdir.

Günümüzde dünya genelinde bireysel silahlanma önemli bir konu olarak haberlerde yer almaktadır. Bireysel Silahlanma konusundaki bu çalışmada, bireysel silahlanmanın haber bültenleri içerisinde nasıl yer aldığı ve hangi söylemlerle işlendiği söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu analiz yapılırken öne çıkan haberler ele alınarak bir örneklem oluşturulmuş ve örneklem içerisindeki söylemler ele alınmıştır.

Güvenlik Kavramı

İnsanlık, tarihinin başlamasıyla birlikte beslenme ve barınmanın yanı sıra güvenlik problemi de ortaya çıkmıştır. İlkel topluluklardan, günümüz toplum yapısına doğru insanlığın geçirdiği süreçle birlikte güvenlikte gittikçe önem kazanmaktadır. Güvenlik kavramı günümüzde insan ve toplumlar için önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Güvenlik kavramının daha iyi anlaşılması için “güven” ve “güvenli” kelimelerinin anlamını bilmekte fayda vardır. “Güven; Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat" anlamında, Güvenli; Güven verici,

emniyetli, emin” anlamında kullanılır. Güvenlik; “Toplum yaşamında kanuni düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde tanımı yapılmıştır (TDK, 2019).

Güvenlik kelimesinin farklı şekillerde tanımı yapılmakla birlikte, bunun en kabul edilebilir tanımının; tehlike bulunmaması hali, emin ve rahat olma durumu ve kişilerin mallarının ırz ve namuslarının her türlü saldırı, tehdit ve muhtemel kazalara karşı korunması durumu olduğunu söyleyebiliriz (Yayla'dan akt. Polat-Aktaş 2009,13). Polat ve Aktaş güvenlik tanımını biraz daha genişleterek şöyle yapmıştır: “Güvenlik; milli ekonomiye veya devletin savaş gücüne önemli ölçüde katkısı bulunan kurum ve kuruluşlarda verimli ve huzurlu bir çalışma ortamının sağlanabilmesi için tesislerin ve personelin her türlü fiziki, fikri ve fiili sabotaj ve saldırılara, sanayi casusluğuna, yangın, yağma, zorla işten alıkoyma ya da işi yavaşlatma veya yönetimi sarsma yahut yöneticilere saldırı gibi her türlü yıkıcı ve zararlı eylemlere karşı her kademedeki istihbaratın sağlanması, lüzumlu koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasıdır.”

Güvenlik Hizmetleri ve Toplum

Güvenlik hizmetleri klasik kamu hizmetleri içerisinde görülmektedir. Güvenlik Hizmetleri; Kamu gücüne dayalı, koruyucu, karışmacı, bütünüyle özel kesime bırakılmayan özellikleriyle diğer kamu hizmetlerinden ayrılmakla beraber karışmacı ve yasaklayıcı bir niteliktedir. Ayrıca güvenlik hizmetlerine kolluk hizmetleri de denilir (Polat-Aktaş, 2009: 14).

Kolluk ismi tanım olarak (Tolunay, 2009: 194) ; Kamu düzeninin korunması, kollanması, suç ve suçluların tespit edilmesi ve yakalanması ile görevli, zor kullanma yetkisine sahip, kanunlarla verilen görevleri yapan silahlı kuruluşlardır. Kolluk isminin eş anlamlısı olarak zabıta ismi de kullanılmaktadır. Kolluk genel, özel ve yardımcı kolluk olarak üçe ayrılmıştır.

Güvenlik hizmetleri insan, toplum ve ülke açısından en önemli kamu hizmetlerindedir. İnsan ihtiyaçlarını sıralayan Maslow'un temel ihtiyaçlar piramidinin aşağıdan yukarı sıralamasına bakılırsa; ilk sırada fizyolojik ihtiyaçları, ikinci sırada güvenlik gereksinim ihtiyacını daha sonra sırasıyla toplumsal-sosyal ihtiyaçları, saygınlık ve bağımsızlık ihtiyacının geldiği görülmektedir. Yani bu piramide göre güvenlik gereksinimi sağlanmadıkça insan, sosyal ihtiyaçlarını, saygınlık ve bağımsızlık

ihtiyaçlarını karşılayamamakta, bunun sonucunda ise en üst noktada olan “kendini gerçekleştirme” ihtiyacı basamağına ulaşamamaktadır. Ayrıca güvenlik hizmetlerinin insan yaşamında olduğu gibi devletler içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ülkelerin gelişmesi ve kalkınması kamu düzeni ve güvenliğiyle doğru orantılıdır.

Bireysel Silahlanma

Silah kavramı geniş bir kavram olarak tüm delici-kesici ve yaralayıcı aletleri ve ateşli aletleri içine almaktadır. Ancak toplumumuzda silah kelimesi ağırlıklı olarak ateşli silahlar için kullanılmaktadır. Silahlar medyada (dizi, film vb.) sıklıkla güzel ve olumlu şekilde gösterilse de genel itibarıyla ağır yaralayıcı veya öldürücü bir alettir. Birçok insan silahlardan çıkan kurşunlarla hayatını kaybetmiş veya ağır yaralanarak sakat kalmışlardır.

Gerilimleri veya sıkıntıları bir anda trajedilere dönüştürebilme gücü, silahların bir özelliğidir. Silahlar öldürmek üzere tasarlanır. Çevreleyen dokularda yarattığı ağır hasar nedeniyle, kurşun yaraları diğer yaralanmalarla karşılaştırıldığında çok daha ciddi sonuçlar doğurur. Bıçakların aksine silahlar, doğrudan hedef alınsın veya alınmasın ya da başıboş bir kurşundan kaynaklansın veya kaynaklanmasın, belirli uzaklıktan insanların ölümüne yol açabilir. Öte yandan, silahın varlığı olay yerinden geçen şahısların kurbana yapılan saldırıya müdahale etme ya da saldırganı durdurma girişiminde bulunması olasılığını da azaltmaktadır (Umut.org, 2019)

Bireysel silahlanma kısa tanımıyla sivillerin silah (ateşli silah) sahibi olmasıdır. Kolluk gücünün dışında silah sahibi olan siviller bu silahları taşıyabilme veya bir yerde bulundurma olarak sahiplenmektedir. Günümüz dünyasında ülkelerin, bireylerin silah sahibi olması ve kullanımına ilişkin farklı düzenlemeleri olduğu görülmektedir.

Bireysel silahlanma tek tek ülkeleri etkileyen bir sorun olmakla birlikte dünya genelinde gözlemlenen bir eğilimdir. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde 2017 yılı itibarıyla dünya genelinde yaklaşık bir milyar onüç milyon ateşli silah bulunmakta olup, bu silahların 857 milyonunun sivillerin, 133 milyonunun ordular ve 22,7 milyonunun iç güvenlik teşkilatlarının elinde bulunduğu belirtilmektedir. Bu istatistik detaylandırıldığında dünya genelindeki ateşli silahların % 86’sından fazlasının sivillerin

elinde bulunduğu ve kamu görevlilerinin sahip olduğunun beş katından fazla silahın sivilin elinde bulunduğu görülmektedir (Orhan ve Yeter, 2019; 132)

Dünya'da bireysel silahlanma konusunda göze çarpan ülkelerden ilki ABD'dir. ABD bireysel silahlanma konusunda ve vatandaşlarının silaha ulaşımında diğer ülkelere göre büyük serbestlikler getirmiştir. Güvenlik hizmetleri alanında önde gelen ancak bireysel silahlanma konusunda en fazla saldırı haberi yayınlanan ABD, toplumsal güvenlik sorunu olan bireysel silahlanmayı acı olaylarla yaşamıştır. Konser, okul, market baskınları gibi olaylar sonucunda birçok insan öldürülmüş ve yaralanmıştır. Haber ajansları ile bu olaylar dünya gündemine yansıtırken, özgürlük ve güvenlik kavramlarını da tartışmaya açmıştır. Bilal Karabulut'un uluslararası bir çerçevede ele aldığı 'Güvenlik' isimli kitabında, *Birey Güvenliği ve ABD* başlığında şu tespitini bize sunmaktadır (Karabulut, 2011: 228) '*Özetle ABD'nin hem kendi vatandaşlarının hem de diğer ülke vatandaşlarının bireysel güvenliklerini tehdit eden bir unsur haline geldiği söylenebilir.*'

Türkiye'ye bakıldığında bireysel silahlanma konusunda yıllara göre artışlar görülmektedir. EGM (Emniyet Genel Müdürlüğü) raporunun son 10 yılı kapsayan suç istatistiklerine göre ruhsatlı ateşli silahlarla işlenen suç sayısının 25.547, ruhsatsız ateşli silahla işlenen suç sayısının ise 159.123 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar Türkiye'de bireysel silahlanma ve özellikle de ruhsatsız bireysel silahlanmanın önemli bir sorun alanı olduğunu da göstermektedir. Özellikle kayıt dışı/kaçak olarak ülkeye sokulan silahların yaygınlaşması ve bu silahlarla işlenen suç sayısında gözlemlenen artışlar bireysel silahlanmanın müdahale gerektiren bir iç güvenlik sorunu olduğunu göstermektedir (Orhan ve Yeter, 2019; 131)

Haberler ve Bireysel Silahlanma

Küreselleşen dünyada haber ajansları ve ele aldıkları haberler, toplumlarda gündem oluşturmada, gerekli kamuoyu desteği oluşturma durumunda, çeşitli yasal düzenlemelere neden olabilmektedir. Günümüzde Bireysel Silahlanma konusu, sıklıkla haber ajansları yoluyla dünya gündemine taşınarak önemli bir gündem oluşturulmaktadır. Bireysel silahlanma sonucu işlenen suçlar veya yapılan saldırılar önde gelen haber ajanslarıyla, bizlere sunulmakta, dünyanın herhangi bir yerinde işlenen bir silahlı suç, haberler içerisinde öncelikli olarak verilmektedir.

Bireysel Silahlanma ile ilgili internet üzerinde öne çıkan haberler incelendiğinde; en fazla ele alınan konuların ABD'deki silahlı saldırılar ve ABD toplumundaki bireysel silahlanma ile bireysel silahlanma protestoları ve yaralama-cinayet konuları olduğu görülmektedir. (Örneğin; *ABD'deki okul saldırılarından sonra sık sık silahlanma karşıtı protesto gösterileri düzenleniyor. / Reuters*)

Türkiye'deki haber kanalları incelendiğinde bireysel silahlanma konusunun bir sorun olarak sunulduğu göze çarpmaktadır. Bireysel silahlanma sonucu ortaya çıkan suçlar (ölüm, yaralama gibi) haberlerde röportajlarla birlikte sunulurken konu bir sorun olarak gündeme taşınmakta ve bir kamuoyu desteği alınmaktadır. Haber içeriklerinde konu ağır olarak eleştirilmekte ve kanuni düzenlemeler yapılması konusunda çağrıda bulunmaktadır

Haber ajansları haberlerinde, bireysel silahlanma ile ilgili yaşanan olaylar ile birlikte bireysel silahlanma konusunda yapılan açıklama ve protestolarıda bize sunmaktadır. Bu haberlerde göze çarpan bir diğer meselede, bireysel silahlanmanın bir hak mı yoksa düzenlenmesi gereken bir sorun mu olduğudur. Aynı şekilde haberlerin çoğu net bir şekilde durumu olumsuz görmekte ve gerekli yasal düzenlemelerin hızlıca getirilmesi taraftarlığını yaparak çeşitli silahlanma istatistiklerini izleyicilerine sunmaktadır. Örneğin, TRT Haber internet sitesinde 'ABD Silah Şiddeti Kıskaçında' başlıklı haberde TRT kendi hazırladığı tablolarla birlikte yapılan protestoların fotoğraflarına yer vermektedir. Özellikle günümüzde 'maganda kurşunuyla vurulma' veya kadın cinayetleri haberleriyle bireysel silahlanma sıklıkla işlenmektedir. Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Sait Yıldırım, 'kadın cinayetleri' üzerine yaptığı araştırmasında (Yıldırım,2018), bireysel silahlanmanın kadın cinayetlerini artırdığının ortaya çıktığını söyleyerek, [bireysel silahlanma](#) konusunda son yıllardaki görülen artışın cinayet eylemlerini sıradanlaştırdığını ayrıca silah kullanımının yaygınlığı ile cinayet işleyen bireylerde intihar vakasının yaygınlık kazandığını ve bir an için öfkesini kontrol edemeyen erkeğin, cinayet işlemekte ve pişmanlıktan ötürü sonrada intihar ettiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Güven kelimesinden gelen güvenlik; insanın temel, fizyolojik ihtiyaçlarının peşi sıra gelen bir zorunlu ihtiyaç olarak görülmektedir. Güvenlik ihtiyacının, her alanda ve

geçmişten günümüze kadar hissedildiğini görmekteyiz. Eski çağlardaki şehir merkezlerinde karşımıza çıkan ve bir güvenlik unsuru olarak oluşturulan surlar, kaleler bunun en temel örneklerini göstermektedir.

Güvenlik alanında suçlar içerisinde ateşli silahlarla işlenen suçlar ağırlığı oluşturmaktadır. Silahlar medyada (dizi, film vb.) genelde güzel ve olumlu şekilde yansıtılsada, genel itibariyle ağır yaralayıcı veya öldürücü bir alettir. Umut Vakfı'nın yayınladığı rapora göre (umut.org, 2019) hergün dünya genelinde 1000 (bin) kişinin ateşli silahlarla hayatını kaybettiği bunun 3 katı civarında insanın ciddi şekilde yaralandığı bildirilmektedir. Bireysel silahlanma ile ilgili haberler incelendiğinde silahlanmaya karşı dünya genelinde birçok gösteri ve organizasyon olduğu kadar silahlanmayı teşvik eden birçok organizasyonunda faaliyet sürdürdüğü görülmektedir.

Bireysel Silahlanma konusundaki bu çalışmada, bireysel silahlanmanın haber bültenleri içerisinde nasıl yer aldığı ve hangi söylemlerle işlendiği söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz yapılırken öne çıkan haberler ele alınarak örneklem oluşturulmuştur. Bu analizle bireysel silahlanmanın dünyada ve ülkemizde bir toplumsal sorun olarak görüldüğü ve haber ajanslarının haberlerinde sıklıkla bu sorunun dile getirildiği göze çarpmaktadır. Sorunun siyaset, kanunlar ve istatistiklerle sunulurken gündem oluşturulduğu ve net bir şekilde eleştirildiği de görülmektedir.

Ülkemizde, haberler içinde kadın cinayetleri ve saldırılarına verilen önemle birlikte bireysel silahlanma konusu da ağırlıklı bir şekilde ele alınmaktadır. Bireysel silahlanma konusunda toplumsal ve yasal denetlemelerin sıklaştırılması gerektiği, silah sahibi olan her insanın potansiyel olarak cinayet işlemeye meyilli bir yapıda olduğu bu sebeple cinayetleri engellemek için silah bulundurma ve taşımaya dair tedbirlerin sıklaştırılması gerektiği öne çıkan mesajlardandır.

Kaynakça

- Aktaş, Nuri Ahmet ve Polat, Mevlüt (2009), Genel Kolluk ve Özel Güvenlik İlişkisi
Ankara: Divan Kitap.
- Karabulut, Bilal (2011) Güvenlik Küreşelleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden
Düşünmek, Barış Kitapevi, Ankara.

- Umut.org. (2019) Silah ve Şiddet Küresel Kriz
www.umut.org.tr/UserFiles/Files/Document/document_e8edbbf6db1a4ea89b56937cce73cbf2.pdf E.T: 10.09.2019
- Orhan ve Yeter ,ASSAM Dergi, (2019),
dergipark.org.tr/en/pub/assam/issue/48907/574731 E.T: 10.09.2019
- TRT Haber, (2019), "ABD Silah Kışkırtıcılığında" www.trthaber.com/haber/dunya/abd-silah-siddeti-kiskacinda-425761.html E.T: 05.09.2019
- TDK, (2019) <https://sozluk.gov.tr/> E.T: 20.09.2019
- Tolunay, Mustafa Kemal, (2009), Polis El Kitabı Ankara, Belen Yayıncılık.
- Yıldırım Sait, (2018) "Bireysel Silahlanma Kadın Cinayetlerini arttırdı" Erişim adresi:
<https://www.cnnturk.com/video/turkiye/bireysel-silahlanma-kadin-cinayetlerini-artirdi> E.T: 10/10/2019

**ŞİDDETİN RETORİĞİ VE TEMSİL STRATEJİLERİ EKSENİNDE
SÜREYYA'YI TAŞLAMAK: RECM OLGUSU VE MÜSLÜMAN KADININ
KURTULUŞU¹**

Yunus NAMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema
Bölümü, ELAZIĞ

prayeryunus@gmail.com

Seyfettin İLİTER

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim
Dalı, MALATYA

sivasisivasi@gmail.com

Giriş

Sinema ile yaşanmışlıklar arasında sıkı bir bağ olduğu gibi, sinemasal konjonktür ile gerçeklik, temsil ve ideolojilerin aktarımı üçgeninde de önemli bağlantılar mevcuttur. Sinema filmleri tarihsel olayları ve toplumsal vakaları yeniden irdelerken kurgu devreye girmektedir. Hakikat böylece filmsel bir gerçekliğe devşirilirken tarihsel vakaların ters yüz edilebilme olasılığı da ortaya çıkar. Bu konunun en bariz örneklerinden biri de 11 Eylül 2001 öncesi ya da sonrası dönemde ele alındığında politik filmler aracılığıyla görülmektedir. 11 Eylül olaylarının dolaylı ya da doğrudan ele alındığı ya da 11 Eylül sonrasına atıf yapan temaların irdelendiği sinema filmlerinin farklı sosyal, siyasal, kültürel ve düşünceler çerçevesinde ele alınmaktadır.

İran Devrimi ve sonrasında yaşananları beyazperdeye uyarlayan birçok yönetmen, gerçeklik ile kurmaca arasındaki bağı yeniden tartışmaya açmanın yollarını denemektedir. İranlılar ve İran devrimiyle ilgili filmlerden *Kızım Olmadan Asla* (1991), *300 Spartalı* (2006), *Persepolis* (2007), *Argo* (2012) ve *Gece Yarısı Sokakta Tek Başına Bir Kız* (2014) bu tartışmalara zemin hazırlayan yapımlar arasında gelir. Bu filmler genel anlamda politik bir açıdan İran Devrimini ve Şii paradigmayı ele alan, 11 Eylül sonrası terörle savaş söylemini İslam toplumları ve yönetimleri üzerinden gündeme alan, kimi zaman da İslam toplumlarında kadın olgusuna değinen yaklaşımlarla ön

¹ Bu çalışmanın kısa bir değerlendirmesi de Nida Dergisi'nde (2019/Temmuz-Ağustos) yayınlanmıştır.

plana çıkmaktadır. Müslüman kadının toplumsal hayattaki yeri ve önemini yaşanmış olaydan esinlenerek senaryolaştıran yapımlar ise dikkat çekmektedir. Bunlar arasında 11 Eylül sonrası sinema filmleri içinde Doğulu/Müslüman kadın temasına ağırlık veren *Süreyya'yı Taşlamak* (2008) gelir. Film, İslam'da kadının sosyal hayattaki yerini dramatik bir biçimde ele almakta ve şeriatla yönetilen İran'da erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddete değinmektedir. 1979 İran devriminden sonra mollaların önemli bir güç haline geldiği İran'da, din adamları ve adalet ilişkisini sorgulayan *Süreyya'yı Taşlamak*, recm meselesini dair eleştiriler sunmakta ve din adamlarının toplumdaki nüfuzunun ne olduğunu göstermektedir.

İran asıllı Amerikalı yönetmen Cyrus Nowrasteh tarafından çekilen *Süreyya'yı Taşlamak*, Freidoune Sahebjam'ın (2011) eserinden uyarlanmış ve Richard Seaver tarafından 2011'de İngilizceye tercüme edilmiştir. Filmin analizinden önce dikkat çeken bazı bilgileri paylaşmak gerekir. *İsa'nın Çilesi* (2004) filminin yapımcısı Stephen McEveety, *Süreyya'yı Taşlamak* filmini de finanse etmiştir. Filmin oyuncu kadrosunda yer alan Shohreh Aghdashloo ise *Mistik İran: Görünmeyen Dünya* (2002) adlı belgesel filmin seslendirmesini yapmış, *Meryem Ana* (2004) ve *Saddam'ın Evi* (2008) filmlerinde de görev almıştır. Aynı oyuncunun Maziar Bahari'nin 2009'da BBC muhabiri olarak İran'a gittiği ve orada tutsak edilmesini konu edinen *Gül Suyu* (2014) adlı filmde de rol almış olması dikkat çekicidir. Başka oyuncuların ise *Charlie Wilson'ın Savaşı* (2007) ve *Hain* (2008) gibi politik mesajlar içeren yapımlarda da rol aldığı görülmektedir. Bu bilgilere bakarak bazı yönetmen ve yapımcıların politik filmlere imza atmış olmasının rastlantısal olmadığı görülür ya da benzer biçimde politik filmlerde belirli aktörlerin belirli tematik yapımlarda rol alması pek de bilinçli bir tercih olarak okunabilir.

Filmde Temsilin Gücü ve Şiddetin Felsefi Arkaplanı

Sahebjam, eserinde (2011) Süreyya'nın ölüm vakasıyla ilgili detaylı bir taşlamadan söz eder ve bunun İran'da son on beş yılda² meydana gelen binden fazla vakadan yalnızca biri olduğunu kaydeder. Yazara göre Ayetullah Humeyni'nin başkanlık ettiği yeni dönem, Şubat 1979'da iktidara gelen köktendinci bir rejimden

² Bu eser orijinal dilinde 1990'da yayımlanmış. Yazarın son on beş yıldan kastını 1975-1990 arası olarak anlamak mümkündür.

başkası değildir. Bu dönemde pek çok mahkûmun ülkenin cezaevlerinden tahliye edildiğini belirten yazar, din adamı kıyafeti giydirilen ve molla unvanı verilmiş kişilerin ülkede önemli bir nüfuz elde ettiğini ve bunlardan birinin de Süreyya'nın ölümüyle sonuçlanan mekanizmaya aracılık eden Şeyh Hasan olduğunu savunur. Güvenlikle ilgili sorunlara ek olarak Azam Torab (2007) da İran devriminden sonra özellikle sosyal, ekonomik ve sağlık alanında sorunlar yaşanmaya başladığını kaydeder. Sağlık sorunlarından dolayı en çok mağdur olan taraf ise çocuklar ve kadınlar olmuştur.

Filmin esas merkezine alınan tema recm'dir ve bu kavram İslam tarihi açısından da son derece önem arz eder. İslamla yönetildiği öne sürülen devletlerin ceza hukukunda başvurduğu ve uygulanma şeklini geçmişteki örneklerle dayandırdığı recm, gerek yüklendiği anlam gerekse kaynağını aldığı hadis rivayetleri açısından da incelenmiştir. Kavramın uygulanması ve ihtiva ettiği anlama dair Ahmet Keleş (2004), Hz. Peygamber'in (a.s) recm cezası uyguladığına ilişkin bazı rivayetlerden yola çıkarak İslam'da recm cezası mevcuttur demenin güç olduğunu altını çizer. Söz konusu rivayetler hem tek tek, hem de topluca değerlendirildiğinde, bazı çelişkiler barındırdıkları sonucuna ulaşan Keleş (2004: 76), recm ile ilgili rivayetlerde mazeretler tespit edilerek kabul edilebilir bir tutumdan ziyade, konunun ciddi bir incelemeden ve eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapar. İslam hukukunda recm cezası ile ilgili fikir ayrılıklarının temelinde ise rivayetlerdeki lafız ve ifade farklılıkları yattığı belirtilmektedir (Keleş, 2004; Karabulut, 2012). Kısa da olsa buradaki açıklamanın filmin evreni ve analizi açısından önemi, bir uygulamaya dair realitenin sinematografik anlatımla çözüme kavuşturulamayacağı ya da anlatıda dile getirilen olgunun belli bir zaman diliminde, belirli bir fikri benimsemiş kişiler tarafından yorumlandığıdır.

Kuşkusuz recm konusu uzun uzadıya zikredilmesi gereken bir olgudur. Bu konunun filmsel söylem açısından değerine bakıldığında Süreyya'nın öldürülme anında tüm sinematografik unsurların planlı bir şekilde kurgulandığı görülmektedir. Esasında *Uçurtma Avcısı* gibi *Süreyya'yı Taşlamak* da, klasik film anlatılarında olduğu gibi karakterle özdeşleşme ve izleyiciyi edilgen kılma niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Böylece hem mekânın hem de karakterlerin olumsuz temsili, izleyen de yıkıcı bir atmosfer oluşturur. Makalede adı geçen filmlerin 11 Eylül sonrası üretilmiş olduğunu göz önünde bulundurmak lazım. Çünkü bu tarihten sonra Doğu'yu ya da en genelde İslam'ı ve Müslümanları konu edinen yapımlarda indirgemeci ve basmakalıpsal bir

yaklaşım ağır basmaktadır. Bu yaklaşım kendi içinde Batılı bir reflekse vurgu yapar. Oryantalist bir refleks ile öne çıkan ve politik mesajları ağır basan Süreyya'yı Taşlamak, recm sahnesinde başvurulan vertigo efekti ile şiddet en çarpıcı biçimde yansıtılmaktadır. İşitsel ve görsel etkiler hikâyedeki ideolojik unsurları desteklercesine kurgulanır ve şiddetin tüm boyutları beyazperdeyi kuşatmaktadır. Bu noktada Abdullah Ömer Yavuz (2011), filmde asıl sorunun 11 Eylül saldırıları sonrası Hollywood'da ve Batılı sinemalarda İslam coğrafyasına karşı bilinçli saldırıların yürütülmesinde görür. Bilinçli saldırının gerisinde ise yapımların tarihsel olarak üretildiği zaman; anlatının terörizm ve terörizme savaş olgusuyla örülmesi; belirli stereotiplerin hikâyede yaygınlaştırılması; Doğu'nun ve doğunun yeniden ikamesinde oryantalist metinlerin yeni-biçimlerinin temsili ön plandadır.

11 Eylül Sonrası Kameranın Yönünü Doğu'ya Çevirmek

Sahebjam'ın (2011) eserinde yer alan İranlı şair Hafız-ı Şirazi'nin bir beytini siyah ekran üzerinde filme aktaran yönetmen Nowrasteh, anlatıya dair hiçbir bilgi yok iken izleyiciyi düşünmeye sevk eder:

Olmayın riyakârlık edenlerden,

Bir yanda yüksek sesle Kur'an'ı dillendirirken

Öte yanda ahlaksızlığı sakladığını zannedenlerden.

Bu beyit, esasında filmin hikâyesinin hangi bağlamlar üzerine kurulu olduğuna dair bazı ipuçları verir: *Riyakârlık, Kur'an okumak ve ahlaksızlık*. Bu alıntıda geçen üç kavram, filmin başkarakteri Süreyya'nın (Mozhan Marno) hikâyesiyle yakın bir anlam kurulduğunu gösterir. Bir nehrin kıyısında bulunan kemikler ve kemiklerin tekrar kumsala gömülmesi, Süreyya'nın niçin recm edildiğiyle ilgili üç başlıklı bir sorgulamayı beraberinde getirir. Filmde bir kadının infaz edildiği bilgisini sonradan öğreniriz. Öykü bitmiş bir son mu diye düşünürken film geriye doğru sarmaya başlar. Bu sorgulama aynı zamanda İran'ı merkeze alarak İslam dünyasında kadının konumuna atıf yapar. Michelle Aguayo (2009) bu konuda "Müslüman kadının kurtuluşu retoriği ile terörle savaş arasında nasıl bir bağlantı kurulduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini söyler."

11 Eylül sonrası sinemanın politik bir aygıt olarak kullanılmasının en bariz örneğini, İslam'ın ve Müslümanların, kadın hakları üzerinden hedefe oturtulmasında

görmek pek mümkündür. Böylece terörle savaşın gerekçesi, hukukun olmadığı bir beldenin kamuoyuna sunulmasıyla aşılmış olur. *Sabır Taşı* (2012) filminde olduğu gibi *Süreyya'yı Taşlamak*'ta da bir kadının toplumsal baskılar ve ataerkil düzen altında nasıl ezildiğine sıklıkla değinilerek sorunun asıl kaynağı İslam'a dayandırılır. Bu haliyle toplumsal sorunlar genel bir kitle göz önünde bulundurularak sinematografik anlatımlara tabi tutulabilmektedir. Bu anlatım yoluyla bireysel anlamda Müslüman kimliği, daha genel bağlamda ise İslam dini olumsuz temsillerle kuşatılmaktadır.

Sherene Razack kaleme aldığı "*Uzaklaştırma: Batılı Hukuk ve Politikalarından Müslümanların Tahliyesi*"³ (2008) eserinde, 11 Eylül sonrasında ırk düşüncesi yaklaşımını ve özellikle "Terörle Savaş" söylemiyle karmaşık ilişkisini ortaya koyar. Razack'ın analizinde Terörle Savaş sembolü üç farklı insan tipini açığa çıkarır. Bunlar; "tehlikeli" Müslüman erkek, "tehlikeye atılan" Müslüman kadın ve "uygar" Avrupalılardır. Sözü edilen bu insan tiplerini filmde de görmek ya da anlamak güç değildir. Çünkü Zehra karakterinin recm olayını anlattığı ilk kişi Kupayeh'e gelen Fransız bir gazetecedir. Bu yönüyle de Doğu'daki, İslam Coğrafyalarındaki herhangi bir sorunun dünyaya duyurulmasında veya çözüme kavuşturulmasında Batılı karakterler devreye girmektedir. Gerçeğe dayandığı öne sürülen filmin hikâyesi, kadının kurtuluşunda Batı'yı "uygar" kategorisine, Müslüman kadını (Süreyya, Zehra...) "tehlikeye atılan" kategorisine ve Müslüman erkeği de (köy sakinleri, Mollalar...) "tehlikeli" kategorisine yerleştirir. Zehra'nın hiç tanımadığı birini evine davet edip köyde yaşananları anlatması ise filmin farklı bir açıdan yorumlamak için uygun bir sahnedir. Çünkü bu sahne, köyde güven duyulacak hiç kimse olmadığını ve güvenilecek tek kişinin bir gazeteci olduğunu bizlere hatırlatmaktadır. Zehra karakterinin yabancı birinin karşısında sigara içmesi ve hicabını açması ise bir o kadar manidardır. Burada Müslüman kadının kurtuluşu metaforuna yapılan gönderme kadar, Doğulu kadının mahremiyetine (peçe fantezisine) bir gönderme olduğunu da söyleyebiliriz.

Filmde temsil biçimlerinin bir başka biçimi de mekânla ilgilidir. Zira sinema tarihindeki ilk filmlerden (*The Sheik*, 1921) 11 Eylül sonrasına uzanan yaklaşık yüzyıllık dönemde Doğulular ya da daha özeldir Müslümanlar yaşadıkları ortam itibarıyla de tehlike arz eden tipler olarak yansıtılır. Bu filmde de gazetecinin bindiği

³ Eserin orijinal adı *Casting Out: The Eviction of Muslims from Western Law and Politics*'tir.

otobüsün camlarının kirliliğinden başlanarak Süreyya'nın yaşadığı bölgenin esrarengizliği ya da beldenin kaotik bir mekâna dönüştürülmesi Doğu'nun olumsuzlanması ile açıklanabilir. Bu tasvir biçimi hikâyenin en başından sonuna kadar tehditkâr bir ortama işaret ederek öldürülme olayının vuku bulduğu ana gelinceye değin sürer. Böylece şiddet ve insandışılık, Doğulu karakterin yaşadığı mekânla iç içe geçer. Filmin en genel anlatımla “Amerikan toplumunun İslam karşıtı pozisyonundan kendine fayda sağlamayı amaçlayan, bu amaç uğruna da tek boyutlu karakterler” (Kesirli, 2016) yarattığı anlaşılmaktadır.

Bir Metafor Olarak Sinemada Müslüman Kadının Kurtuluşu

Sherene Razack (2008) ‘terörle savaş’ söyleminde üç kalıplaşmış figürden söz eder. Bunlar “tehlikeli” Müslüman erkek, “tehlikeye düşen” Müslüman kadın ve “medeni” Avrupalıyı temsil eden figürlerdir. Bu karakterizasyonlar aynı zamanda tehditkâr bir üçüncü dünya nüfusuna karşı kendini savunmak amacıyla siyasi, askeri ve yasal güç kullanabilen demokratik Batı uluslarının bir mit yaratmasını da ortaya koyuyor. Bu mit, Müslümanların siyasi topluluklardan kovulması, damgalanması, gözetim altına alınması, hapsedilmesi, işkence görmesi ve bombalanması şeklinde bir sürecin haklı çıkarılmasına teşvik etmektedir. Razack’a göre bu düşünce, dünyayı hak eden ve hak etmeyenler arasında bölen bir düşünceye, ırksal bir tasnife ve dolayısıyla ötekileri askıya alma fikrine alıştıran bir sürece tekabül eder. Ancak bu düşünce bizi, Müslüman nüfusun korunması ve güvenliğin sağlanması adına Ebu Gureyb’te kötü muamelelere maruz bırakılan Müslüman kadınlara ve esirlere neler olduğunu anlatmaya sevketmemektedir. Çünkü ‘kamplar,’ özgürlüklerin askıya alındığı yerler veya kurumlardır, hukukun üstünlüğü buralarda geçerli değildir.

Süreyya’yı Taşlamak anlatının ana omurgası köktendinci, bağnaz, şiddet yanlısı ve ilkel insanlarla örülür. Müslüman kadının kurtuluşuna engel olan bu insan tasviri ancak bir durumda aşılabilir: Batılı kahraman. Öyle ki bu kurtarıcı karakter, Doğulu kadının mahremine özgür bir biçimde dahil olmakta ve Doğulu kadın ile Batılı bireyin ansızın aynı ortamı paylaşması bir bilinçaltına gönderme olarak telakki edilebilir. Bu telakkiye göre Doğulu kadının evi ve yüzü kendi yakınına açık iken filmin kurgusu içinde bu sahne, Avrupamerkezci bir düşünceyi salık vermekte ya da ona, Doğulunun kendi dünyasına rahatlıkla girebilmesine eşlik etmektedir. Doğulu/Müslüman bir

kadının yerinden edilmesi ya da mahremiyetin alanının yeniden inşa edilmesi, Yeğenoğlu'nun (2013) sömürgeci fantezilerin Oryantalist söylemle nasıl eklemlendiğine bir işaret olarak görülebilir.

Sonuç

Kemal Tebrizi'nin *Marmoulak* (2004) filminde olduğu gibi bu film de Mollalık müessesesine ağır eleştiriler getirilir. Bu müessese devrim sonrasında halkta genel anlamda kabul görse de, zaman zaman hicvedilir. İslam'ı kendi emelleri için kullandığı iddia edilen mollalar zümresi, Süreyya'nın recmedilmesine önyak olur. Yeri geldiğinde Molla Hasan tarafından kendisine yapılan Muta nikâhını geri çeviren Süreyya, namustan yoksun biri olarak telakki edilmeye başlanır. Üstelik bu durumu, ciddi ailevi sorunlar yaşadığı kocası da görmezden gelir ya da kendisine anlatıldığı gibi hareket etmesi emri verilir. Filmde Mollaların hakkın habercisi olduğu ve halkın doğru bilgiye ulaşmasında öncü olduklarına yer verilir. Neticede Süreyya'nın başka birinin evinde kendi rızasıyla kaldığı iddiasıyla öldürülmesinin de yolu açılmış olur. Film bir yönüyle kendi iç meselelerimizde hakkaniyeti ve vicdanı ne kadar önemseyeceğimizi de bize hatırlatmaktadır. Bu bağlamda filmde sorunlu anlatım ve yaklaşımlar haricinde, inancın, birilerinin tekelinde olması durumunda nelerle yüzleşebileceğimizi göstermesi açısından önemli mesajlar verdiğini de söyleyebiliriz. Kendi payımıza düzen mesajların ne olduğu üzerinde kafa yormak, bizleri okuduğumuz, izlediğimiz ya da dinlediğimiz mecralarda daha fazla etkin kılacak, eleştiriye açık bir zihinle yola çıkacağımız gerçeği bizlere hatırlatacaktır.

Kadının özgürleş(tiril)mesi metaforunda bir taraf adaletsizlikle suçlanırken kadının konumunu alçaltan ya da yücelten değerlerin de ne ve kim olduğu üzerinde durmak gerekir. Aksi takdirde önümüze konulan kurmacaya ve onun dayattığı gerçeklik dairesinin dışına çıkamamaya başlarız, filmin ideolojik bakışına benzer bir tavır takınarak muhakeme etme kabiliyetimizi de askıya almaya başlarız. Burada İran Devrimine ve İrancılık'a ya da İran'daki Mollalık kurumunun toplumdaki tezahürüne değinmedik. Bizi ilgilendiren husus, filmi izledikten sonra ona nasıl bir eleştiri getireceğimiz ve ana akım medya pratiklerinden yansıyan ideolojilerin, yaklaşımların dışına çıkıp nasıl bir özgün bakış açısı geliştireceğimizdir. Bu bakış açısına göre filmin senaryosu gerçek bir hikâyeye dayandırılrsa da onun bize sunduğu ya da dayattığı ne gibi mesajların olduğunu idrak etmek ve derin düşünmek durumundayız. Elbette filme konu

olan hikâye yaşanmış olabilir, daha da kötüsü olmuş olabilir ama izlediğimizin sadece seyirlik bir malzeme olmadığını kabul etmek durumundayız. Gerçekte yaşanmış bu hikâyeyi yeniden yaşarken buna yönetmenin, yapımcının neler kattığını hesap etmeliyiz. Neticede izleyici gerçek olanı değil kendisine verili olan bilgiyi alacaktır, işin arka planında neler olduğunu pek de düşünmeyebilecektir. Bu noktada ana akım medya ve sinema hedefine ulaşmış olacak, izleyicinin yerine düşündüğünü bir şekilde haykırarak ve onu “edilgen bir konuma” itecektir. Oysa bizler bu medya içeriklerini okurken, izlerken, dinlerken pasif bir durumda değil, “özne” konumunda olmalı ve aktif bir biçimde bize aktarılanı yorumlamalıyız. Bize yansıtılan fikirlerin bir güce dayandırıldığını, masum olmadığını, gerçeğin üzerinin farklı tabakalarla örtüldüğünü, gerçeğin kurcalandığı ve kurgulandığını unutmamamız gerektiğini hafızalarımıza kazınmak durumundayız.

Kaynakça

- Aguayo Michelle (2009). “Representations of Muslim Bodies in The Kingdom: Deconstructing Discourses in Hollywood”, *Global Media Journal*, Volume 2, Issue 2, pp. 41- 56.
- Karabulut, Fuat (2012). “Recm cezasının Hz. Peygamber’in Uygulamaları Işığında Değerlendirilmesi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 50, 89-112.
- Keleş, Ahmet (2004). “Hadis İliminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği Recm Cezası Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 41-44.
- Kesirli Ayşegül (2016). Soraya’yı Taşlamak: Beyazperde Eleştirisi, Erişim linki: <http://www.beyazperde.com/filmler/film-145549/elestiriler-beyazperde/> , Tarih: 17.07.2019
- Nowrasteh, Cyrus (2008). *The Stoning of Soraya M.*, [Film] Senaryo: Betsy Giffen Nowrasteh, Cyrus Nowrasteh, Freidoune Sahebjam, ABD.
- Razack, Sherene (2008). *Casting Out: The Eviction of Muslims*, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division.
- Selin, Arapkirli (2012). “Süreyya Üzerinden İslam’ı Taşlamak”, <https://filmhafizasi.com/sureyya-uzerinden-islami-taslamak/>, Erişim adresi: 02.08.2019
- Sahebjam, Freidoune (2011). *The Stoning of Soraya M.: A Story of Injustice in Iran*, (Çev: Richard Seaver), New York: Arcade Publishing.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Torab Azam (2007). *Performing Islam: Gender and Ritual in Iran*, Hotei Publishing, Leiden-Boston.

Yavuz Abdullah Ömer (2011). “Süreyya’yı Taşlamak: Bir Oryentalist İftirası”, <http://ayvakti.net/?p=2220>,

Yeğenoğlu Meyda (2013). *Sömürgeci Fantaziler: Oryentalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis Kitap.

**İŞ TUTKUSU, LİDERLİK VE GİRİŞİMCİLİK NİYETİ İLİŞKİSİ:
MİKROKREDİ KULLANAN KADIN GİRİŞİMCİLERE YÖNELİK
KAHRAMANMARAŞ'TA ALAN ARAŞTIRMASI**

İsmail BAKAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF., İşletme Bölümü.

ibakan63@hotmail.com

Mustafa Tuncer OKUMUŞ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

mtokumus@hotmail.com

Merve Rabia KUTLUK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.

kutlukmerve@gmail.com

Giriş

Son yıllarda kadın girişimciler tarafından başarılı girişim örneklerinin sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Mikrokredi kullanan kadın girişimciler de aldıkları kredilerle yaptıkları girişimi geliştirerek iş yeri açmakta ve başarıyla sürdürmektedirler. Başarılı girişim örnekleri oluşturan ve sürekli yeni üyelerin katılımıyla beslenen mikrokredi kadın girişimciliği araştırmada ele alınmıştır.

Kişinin, yaptığı işe zaman harcaması ve çok çalışması sonucu mutlu olması durumu olan iş tutkusu (DeClercq vd., 2011; Bakan vd., 2019), kişinin yeni bir işyeri açma niyeti ve gerçekleştirdiği girişimcilik eylemine bağlılık olarak ifade edilebilecek girişimcilik niyeti (Perez-Quintana vd., 2017) ve liderliğin girişimcilik ve kadınların girişimcilik profilleri açısından (Krakauer vd., 2018) önemli olduğu düşünülmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren kadın girişimciler bakımından bu değişkenler araştırılmaya değer görülmüş ve çalışma alanı olarak seçilmiştir. Yapılan çalışmada Kahramanmaraş'ta mikrokredi kullanan kadın girişimcilerin iş tutkusu, liderlik ve girişimcilik niyeti ilişkisi incelenmiştir.

1. İş Tutkusu

Tutku, kişinin sevdiği ve önemli bulduğu, kendini tanımlayan, önemli zaman ve enerjinin harcadığı bir faaliyete (örneğin iş) doğru güçlü bir eğilim olarak tanımlanır. İki tür tutku mümkündür: uyumlu tutku ve obsesif tutku. İşe çok değer verildiği, anlamlı olduğu ve kişi tarafından önemli olarak özgürce kabul edildiği zaman, o kişinin kimliği ve özünde özerk bir şekilde içselleştirilerek ahenkli bir tutku ortaya çıkar (Vallerant vd., 2013, akt., Houlfort vd. 2015:85). Takıntılı bir tutkuya sahip olmak, diğer yaşam aktivitelerine önemli yatırım yapılmasını engeller ve böylece bilişsel, duyuşsal ve davranışsal repertuarını canlandırma ve yenileme fırsatını engeller. Dolayısıyla, iki tutku türü niteliksel olarak farklıdır ve farklı sonuçlara yol açar (Houlfort vd. , 2015:85).

İş tutkusu, örgütsel davranış literatüründe henüz güncel bir kavram olmasına karşın birçok pozitif örgüt davranışıyla ilişkilendirilebilir olduğu ifade edilmiştir (Kaplanseren ve Örucü, 2018:2). Rekabetin arttığı günümüz koşullarında girişimcilerin başarılı olmaları işlerini tutkuyla ve hevesle yapmalarıyla mümkündür (Özarallı, 2017:1268-1269). Çalışanların iş tutkusu; bireyin kalıcı, duygusal olarak pozitif, anlam temelli, iyioluş durumu, çeşitli işlerin ve tutarlı ve yapıcı iş niyetleri ve davranışlarıyla sonuçlanan örgütsel durumların tekrar eden bilişsel ve duyuşsal değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır (Zigarmi vd., 2009:310). Azim, çalışanların zorlu koşullar karşısında azim ve gayretli çalışma yeteneklerini ele alırken, iş tutkusu çalışanların işe yaklaşımları, özellikle de çok çalıştıklarında yaşadıkları olumlu duygularla ilgilidir. İş tutkusu, çalışanların işe önemli zaman yatırımları yapmaktan aldığı mutluluk kaynağını oluşturur (DeClercq ve Belausteguigoitia, 2017:79). İşini sahiplenen, işi için bilgi, tecrübe ve enerjisini harcamaya niyetli girişimciler iş tutkusuna sahip girişimciler olarak ifade edilebilir (Bozkurt, 2018: 385). İş tutkusu arttıkça kadınların girişimci profilleri artmakta, iş tutkusu kadınların girişimcilik profilini pozitif yönde etkilemektedir (Bakan vd., 2019:531).

2. Liderlik

Liderlerin göstermiş oldukları liderlik davranışları ve bu konudaki üstün başarıları, etkiledikleri grupların başarısını da beraberinde getirmektedir (Bakan ve Büyükbeşe, 2010:73). Liderliği, bir grup insanı belirli bir amaç doğrultusunda toplayabilme ve bu amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan harekete geçirme yetenek ve bilgisine sahip, davranış özelliği olarak ifade edebiliriz (Eren, 2017: 435). İnsanları

etkileyerek belirli şartlar altında, belirlenen hedef ve amaçları gerçekleştirebilen ve insanları harekete geçirme yeteneğine sahip olan bireylerin liderlik vasfına sahip olduğu söylenebilir. Lider ise, grup üyelerini belirli bir amaç doğrultusunda toplayan ve onları motive eden kişi olarak tanımlanabilir (Güney, 2017: 268). Etkin bir liderliğe sahip olmayan örgütlerin değişim ortamında uzun vadede varlıklarını korumaları mümkün olmayacaktır (Tengilimoğlu, 2005:3). Gerçekleştirilmek istenen girişim için fırsatları belirleyen, bu fırsatlar için kaynak bulan ve yapıyı kuran, riski üstlenen girişimci, bu faaliyetleri yürütürken girişimci kimliğinin yanında liderlik özelliği ve davranışı da göstermektedir. (Aykan, 2004: 214). Bu bilgilerden hareketle araştırmanın birinci hipotezi şöyle kurgulanmıştır:

H1. Liderlik, iş tutkusunu pozitif yönde etkiler.

3. Girişimcilik Niyeti

Girişimcilerin fikir ve niyetleri yeni organizasyonların ilk stratejik şablonunu ve yeni girişim geliştirmenin temelini oluşturur. Girişimci fikirler ilhamla başlasa da, tezahür edebilmeleri için sürekli dikkat ve niyet gereklidir (Bird, 1988:442). Girişimcilik niyeti, yeni bir iş kurma niyeti (DePillis ve Reardon, 2007:383), bunu ne kadar arzuladığı ve girişimci gayretler gösterme eylemine olan bağlılıktır (Krueger, 1993; Krueger ve Carsrud, 1993; Krueger vd., 2000). Girişimcilik niyeti, herhangi bir davranışın belirli bir miktar planlama gerektirdiği ve bu davranışı benimseme niyeti ile tahmin edilebileceğini ifade eden planlı davranış teorisine dayanmaktadır (DoPaço vd., 2011:24). Yaş, cinsiyet, iş deneyimi, eğitim, ve ailenin profili gibi demografik faktörler, başarı ihtiyacı, kontrol odağı, öz yeterlilik, risk alma gibi kişisel faktörler ve sosyal, politik, ekonomik, teknolojik, kültürel koşullar gibi çevresel faktörler (Şeşen ve Basım, 2012:22- 23) ve iş tutkusu (DeClerq vd., 2011) girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerdendir. Araştırmada girişimcilik niyeti ile iş tutkusunun ilişkisi incelenmiştir. Bu bilgilerden hareketle araştırmanın ikinci hipotezi şöyle kurgulanmıştır:

H2. Girişimcilik niyeti, iş tutkusunu pozitif yönde etkiler.

4. Araştırma Yöntemi

Araştırmada; nicel araştırma yöntemi uygulanmış olup veri toplama sürecinde anket tekniğinden yararlanılmıştır.

DeClercq vd. (2011) tarafından kullanılan ölçeklerden uyarlanan *iş tutkusu* değişkeni, “Çok çalışmayı sevdiğim için çok şey başardım” şeklinde sorulardan oluşan 4 önerme ile ölçümlenmiştir.

Krakauer vd. (2018) tarafından kullanılan ölçeklerden uyarlanan *liderlik* değişkeni, “Çatışmaları doğru yöneterek ekip olarak çalışmalarını için insanları ikna edebilirim” şeklinde sorulardan oluşan 5 önerme ile ölçümlenmiştir.

Perez-Quintana vd. (2017)’nin çalışmalarında kullandığı *girişimcilik niyeti* “Gelecekte bir firma kurmaya kararlıyım” şeklinde sorulardan oluşan 6 önerme ile ölçümlenmiştir.

Ankette her bir ifade için “1.Kesinlikle Katılmıyorum”, “2.Katılmıyorum”, “3.Kararsızım”, “4.Katılıyorum” ve “5.Kesinlikle Katılıyorum” ölçeklerinden oluşan 5 aşamalı Likert ölçeği ile değerlendirme yapılmıştır.

Toplanan veriler SPSS 21 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak anketler güvenilirlik testine tabi tutulmuş, Cronbach’s alfa güvenilirlik katsayısı bulunmuştur. Daha sonra kişiyi tanımlayıcı istatistikler ortaya koyulmuştur. Korelasyon testi ile önermeler arasındaki ilişki düzeyi ve yönü belirlenmiş, regresyon analizi ile hipotezler test edilmiştir. Analiz sonuçları tablolar halinde sunulup raporlanmış ve ortaya çıkan bulgular yorumlanmıştır.

4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Kahramanmaraş merkezde mikrokredi kullanan kadınlar araştırmanın evrenini oluşturmakta olup 153 kişi örneklem olarak tanımlanmıştır. Kahramanmaraş Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçelerinde bulunan katılımcılara 170 anket dağıtılmış, dağıtılan anketlerden 15 anket geri dönmemiş ve çalışma 155 katılımcıya ait anket verileri ile gerçekleştirilmiştir. 155 anketten 2 anket değerlendirmeye alınmamış ve çalışma 153 anket ile gerçekleştirilmiştir.

4.2. Araştırmanın Güvenilirliği

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach’s Alfa kullanılmıştır. Literatüre göre alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) ise ölçek güvenilir kabul edilmektedir. 0,80 ile 1 aralığında çıkan alfa katsayıları yüksek derecede güvenilir kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Araştırma değişkenleri ile ilgili soru sayıları ve ölçeklerin güvenilirliğine ilişkin Cronbach’s alfa değerleri Tablo 1’de yer almaktadır. Güvenirlikleri test edilen değişkenlerden iş tutkusu 0.705, liderlik 0.920

ve girişimcilik niyeti 0.888 olarak gerçekleşmiş ve araştırma değişkenlerinin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Güvenilirlik Tablosu

Değişkenler	Soru Adedi	Cronbach's Alpha Değeri
İş Tutkusu	4	,705
Liderlik	5	,920
Girişimcilik Niyeti	6	,888

5. Demografik Değişkenler İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde katılımcıların tamamı çalışma yapılan gruptan dolayı kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %51,6'sı Dulkadiroğlu ve %48,4'ü Onikişubat ilçesinde ikamet etmektedir, medeni durum açısından bakıldığında %2,6'sı bekar %79,5'i evli ve %17,9'u diğer seçeneğini işaretlemiştir. Yaşa göre %2,7'si 18-24 yaş arası, %22'si 25-34 yaş arası, %46,7'si 35-44 yaş arası, %28,72'si 45 ve üstü yaş grubunda olduğu görülmektedir. Katılımcıların öğrenim durumları bakımından %42,1'inin ilkokul, %24,8'inin ortaokul, %28,1'inin lise, %2,5'inin ön lisans ve %2,5'inin lisans düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmektedir. Girişimcilik yılları açısından %2,1'inin bir yıldan az, %8,3'ünün 1-2 yıl arası, %31,7'sinin 2-5 yıl arası, %33,1'inin 6-10 yıl arası, %24,8'inin 11 yıl ve üzeri olduğu, %94,1'inin çocuk sahibi oldukları %5,9'unun çocukları olmadığı, %68,6'sının eşlerinin çalıştığı, %31,4'ünün eşlerinin çalışmadığı ve 32 kişinin eşinin işi ile ilgili bilgi vermediği görülmüştür.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

<i>Genel</i>	%	<i>Genel</i>
İlçe		Medeni
Dulkadir	51,	Bekar
Onikişub	48,	Evli
		Diğer
Toplam	10	Toplam
Yaş		Öğrenim
18 yaş	0	İlkokul
18-24	2,7	Ortaokul
25-34	22	Lise
35-44	46,	Ön Lisans
45 ve	28,	Lisans
Toplam	10	Toplam
Girişim		Çocuk var
1 yıldan	2,1	Evet
1-2 yıl	8,3	Hayır
2-5 yıl	31,	
6-10 yıl	33,	
11 yıl ve	24,	
Toplam	10	Toplam
Eşin		
Çalışıyor	68,	
Çalışmıy	31,	
Toplam	10	

Not: Tablolarda bazı sorulara yanıt vermeyen kişiler olduğundan toplam sayı 153'ün altındadır.

6. İlişki Bazında Bulgular

6.1. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi iki veya daha fazla değişken arasında ilişki olup olmadığı, varsa ilişkinin yönü ve şiddetini hesaplamak için kullanılır. Çalışmada iş tutkusu ile liderlik ve girişimcilik niyeti değişkenleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını ve ilişkinin yönünü araştırmak için korelasyon testinden faydalanılmıştır. Tablo 1.'de soru sayıları verilmiş olan değişkenler SPSS'te "ortalama hesaplama - compute mean" seçeneği kullanılarak tek değişken haline getirilmiştir.

Tablo3. İş tutkusu ile araştırma değişkenlerine yönelik korelasyon analizi

	İş Tutkusu
1. İş Tutkusu	1
2. Liderlik	,399**
3.Girişimcilik Niyeti	,271**

*. $p < 0.01$

Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişen değerler alır. Bu katsayı +1 değerine yakın ise iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki, -1 değerine yakın ise iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Katsayı 0-0,3 arasında değerler alıyorsa ilişkinin zayıf, 0,3-0,7 arasında değerler alıyorsa ilişkinin orta, 0,7-1 arasında değerler alıyorsa ilişkinin kuvvetli olduğu yorumu yapılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2016:264).

Bu katsayılara göre; iş tutkusu ile liderlik ve girişimcilik niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. İş tutkusu ile girişimcilik niyeti arasında ortaya çıkan pozitif yönlü ilişki sonucu DeClerq vd., (2011) tarafından yapılan çalışmayla benzer bulgulara ulaşılmıştır.

6.2. Regresyon Analizi

Tablo 4. Liderliğin iş tutkusu üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

<i>Değişke</i>	<i>Düzeltilmiş</i>	<i>l</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Liderlik	,159	,	5,35	,0

Yapılmış olan basit doğrusal regresyon analizine göre ($F=28,647$; $p<0.00$) liderlik iş tutkusundaki değişimin %15,9'unu açıklamaktadır. Liderlik arttıkça iş tutkusu artmaktadır. Liderlik iş tutkusunu anlamlı ve pozitif yönde etkilediği açığa çıktığından H1 Hipotezi (*Liderlik iş tutkusunu pozitif yönde etkiler*) kabul edilmiştir.

Tablo 5. Girişimcilik niyetinin iş tutkusu üzerine etkisine yönelik regresyon analizi

<i>Değişken</i>	<i>Düzeltilmiş R²</i>	<i>l</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	
Girişimcilik Niyeti	,073	1,929	,271	3,454	,001

Yapılmış olan basit doğrusal regresyon analizine göre ($F=11,929$; $p<0.01$) girişimcilik niyeti iş tutkusundaki değişimin %7,3'ünü açıklamaktadır. Girişimcilik niyeti arttıkça iş tutkusu artmaktadır. Girişimcilik niyetinin iş tutkusunu anlamlı ve

pozitif yönde etkilediği açığa çıktığından H2 Hipotezi (*Girişimcilik niyeti iş tutkusunu pozitif yönde etkiler*) kabul edilmiştir.

Sonuç

Araştırmada Kahramanmaraş Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçelerinde mikrokredi kullanan 153 kadın girişimciye uygulanan anket verilerinden elde edilen veriler ışığında iş tutkusu ile liderlik ve girişimcilik niyeti ilişkisi incelenmiştir. Korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Korelasyon analizi neticesinde iş tutkusu ile liderlik ve girişimcilik niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Regresyon analizlerinde ise; liderliğin iş tutkusundaki değişimin %15,9'unu açıkladığı ve liderlik arttıkça iş tutkusunun da arttığı, girişimcilik niyetinin iş tutkusundaki değişimin %7,3'ünü açıkladığı ve girişimcilik niyeti arttıkça iş tutkusunun da arttığı görülmüştür.

DeClercq vd. (2011) ve Bakan vd. (2019) tarafından yapılan çalışmalarla benzer bulgu olarak iş tutkusunun kadın girişimciler için önemli olduğu, DeClercq vd.'nin çalışmasıyla benzer olarak iş tutkusu ile girişimcilik niyeti arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

Ayrıca, Perez-Quintana vd. (2017) yaptığı çalışmada olduğu gibi girişimcilik niyetinin kadınlar için önemli olduğu, liderlik ile ilgili olarak ta Krakauer vd., (2018) yaptığı çalışmaya benzer bulgular ortaya çıktığı görülmüştür.

Araştırmanın sadece bir ilin iki ilçesinde yapılmış olması, araştırma takımlarının sadece kadınlardan oluşması araştırmanın kısıtlarındandır. Sonraki yapılacak çalışmalarda bu kısıtların göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- AYKAN E. (2004). Kayseri'de Faaliyet Gösteren Girişimcilerin Özellikleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (17), 213-224.
- BAKAN İ., OKUMUŞ M.T. ve KUTLUK M.R. (26.08.2019-27.08.2019). "Mikrokredi Kullanan Kadınların Girişimcilik Profilleri", Yayın Yeri: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Adıyaman Gölbaşı, ss:524-533, 27.08.2019.

- BAKAN, İ., ve BÜYÜKBEŞE, T. (2010). Liderlik “türleri” ve “güç kaynakları” na ilişkin mevcut-gelecek durum karşılaştırması. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2010(2), 73-84.
- BIRD, B. (1988). Implementing entrepreneurial ideas: The case for intention. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.
- BOZKURT, Ö. (2018). Araştırmalar Işığında Yönetimde Güncel Konular. Ed.: M. Reyhanlıoğlu içinde. Peron Basım yayın, Ankara
- DE CLERCQ, D. HONIG, B. ve MARTIN, B. (2013). “The roles of learning orientation and passion for work in the formation of entrepreneurial intention”. *International Small Business Journal*, 31(6):652-676.
- DE CLERCQ, D., ve BELAUSTEGUIGOITIA, I. (2017). “Overcoming the dark side of task conflict: Buffering roles of transformational leadership, tenacity, and passion for work”. *European Management Journal*, 35(1): 78-90.
- DE PILLIS, E., VE REARDON, K. K. (2007). The influence of personality traits and persuasive messages on entrepreneurial intention. *Career development international*.12(4), ss.:382-396.
- DO PAÇO, A. M. F., FERREIRA, J. M., RAPOSO, M., RODRIGUES, R. G., & DINIS, A. (2011). Behaviours and entrepreneurial intention: Empirical findings about secondary students. *Journal of International Entrepreneurship*, 9(1), 20-38.
- EREN E. (2017). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 16. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- GÜNEY S. (2017). Yönetim ve Organizasyon El Kitabı, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- GÜRBÜZ S. ve ŞAHİN F. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara,
- HOULFORT, N., FERNET, C., VALLERAND, R. J., LAFRAMBOISE, A., GUAY, F., ve KOESTNER, R. (2015). “The role of passion for work and need satisfaction in psychological adjustment to retirement”. *Journal of Vocational Behavior*, 88: 84-94.
- KAPLANSEREN S. ve ÖRÜCÜ E., (2018). İşe Tutkunluğun Örgütsel Vatandaşlığa Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 1-19.

- KRAKAUER, P.V.D.C., DE MORAES, G.H.S.M., CODA, R. ve BERNE, D.D.F. (2018). "Brazilian women's entrepreneurial profile and intention". *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 10(4):361-380.
- KRUEGER, N. F. (1993). "The Impact of Prior Entrepreneurial Exposure on Perceptions of New Venture Feasibility and Desirability", *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 18(1): 5-22.
- KRUEGER, N. F. ve CARSRUD, A. L. (1993). "Entrepreneurial Intentions: Applying the Theory of Planned Behavior", *Entrepreneurship and Regional Development*, 5(4): 315-330.
- KRUEGER, N. F., REILLY, M. D. ve CARSRUD, A. L. (2000). "Competing Models of Entrepreneurial Intentions", *Journal of Business Venturing*, 15(5): 411-432.
- ÖZARALLI N. (2017). İşe tutkunluğun, yapısal güçlendirme, örgütsel özdeşleşme ve hedeflerin içselleştirilmesi yoluyla geliştirilmesi, *International Journal of Social Science and Education Research*, 3(4), 1258-1273.
- PEREZ-QUINTANA, A. HORMIGA, E. MARTORI, J. C. ve MADARIAGA, R. (2017). The influence of sex and gender-role orientation in the decision to become an entrepreneur, *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 9(1):8-30.
- ŞEŞEN, H. ve BASIM, N. (2012). "Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". *Ege Akademik Bakış*, 12: 21-28.
- TENGİLİMOĞLU, D. (2005). Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 1-16.
- ZIGARMI, D., NIMON, K., HOUSON, D., WITT, D., & DIEHL, J. (2009). "Beyond engagement: Toward a framework and operational definition for employee work passion". *Human Resource Development Review*, 8(3): 300-326.

YENİ BİNYILDA TÜRK AİLESİNİN YAPISAL GÖRÜNÜMÜ VE YÖNETİMSEL BEKLENTİLER

Tahir BAYSAL

thrbysl@gmail.com

Giriş

Ailenin, toplumun temel yapı taşı ve toplumsal örgütlenmenin temeli olduğu konusunda geniş bir oydaşım söz konusudur (Metintaş vd. 2007). Tarih boyunca bu niteliğini önemli ölçüde korumuştur (Richter 1997). İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği doğal yer kendi ailesidir. Bireyin yaşamından doyum sağlaması, bireysel fonksiyonlarını etkili bir şekilde yerine getirmesi ve yaşadığı topluma uygun bir kişi olarak yetişmesi süreci ailede başlar (Nazlı 2000).

Aile, üyeleri için mutluluk kaynağı olan, güven hissi veren, hayatın ve başkaları ile birlikte yaşamının öğrenildiği sosyal yapıdır. Temel yaşamsal ihtiyaçlar burada karşılanır. İlk ve en uzun süreli etkileşim aile içinde yaşanır. Kişiliği belirleyen temel davranışlar burada edinilir (Kayhan ve Yazıcıoğlu 2007).

Başka bir tanımlamaya göre aile; iki bireyin iletişimi, birbirlerini eş olarak seçmeleri ve evlenmeleri ile kurulan, aynı çatı altında yaşanan, gelir paylaşımının olduğu, kan bağı kurulan, çeşitli bireylerin rol paylaşımı ile etkileşim halinde bulunduğu, kanuni, sosyolojik ve iktisadi bir kurumdur (Özgüven 2000).

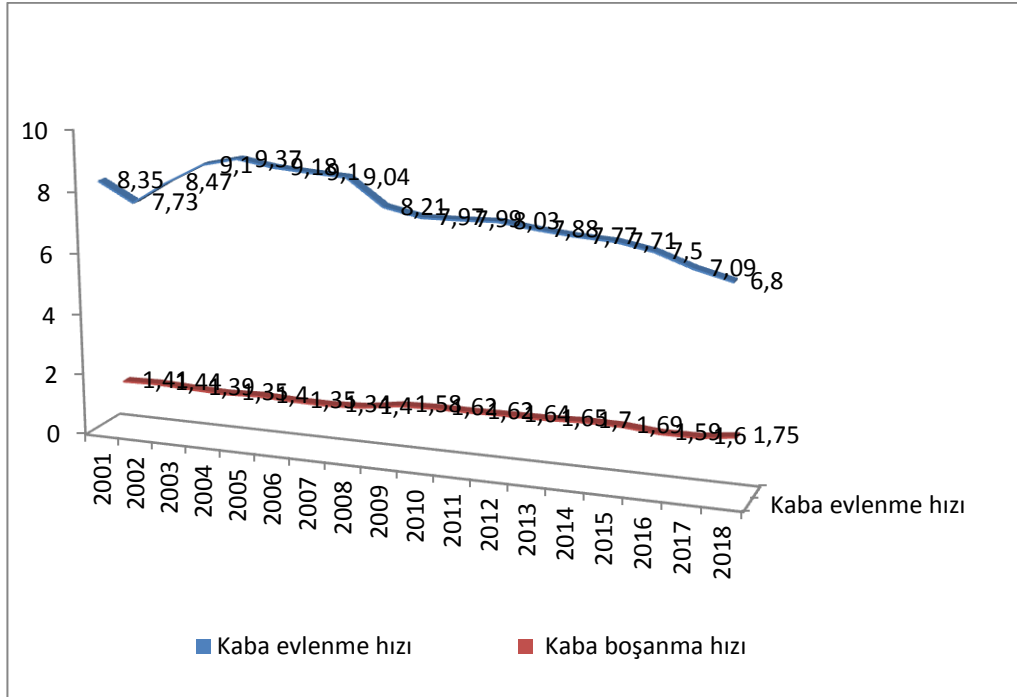
Aile, bireylerin psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarının azami ölçüde karşılandığı doğal ortamdır. Bu ihtiyaçların karşılanabilirliği ölçüsünde bireyler için mutluluk ve huzur kaynağı olan aile, toplumsal huzur ve mutluluğun da ilk nüvelerini içinde barındırır. Bu yönüyle toplum ve birey arasındaki denge unsurudur (Arıkan 1996).

Türkiye'de aile kurumunun yapısı ve işleyişine ilişkin çok sayıda bilimsel yayına rastlamak mümkündür. Bu yayınların önemli bir kısmında, aile kurumunu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren sayısal verilere, alan araştırmalarına dayalı olarak elde edilen bulgulara da yer verilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de aile kurumunun yapısı ve gelişimini etkileyen çeşitli unsurlar, resmi istatistikî veriler üzerinden değerlendirilmektedir.

Türkiye'de Ailenin Yapısal Görünümü

Aile kurumu, evlilik sözleşmesi ile kurulan bir müessesedir. Taraflardan birinin ölümü ya da tarafların aldığı ayrılık kararının resmi organlarca tasdiki ile sone erer. Evlenme ve boşanma oranlarının yıllara göre seyri, aile kurumu açısından son derece önemlidir. Aşağıda Türkiye'de yıllar itibarı ile evlenme ve boşanma hızlarının yer aldığı grafik yer almaktadır. Bu grafiğe göre ülkemizde kaba evlenme hızı azalırken kaba boşanma hızı artmaktadır.

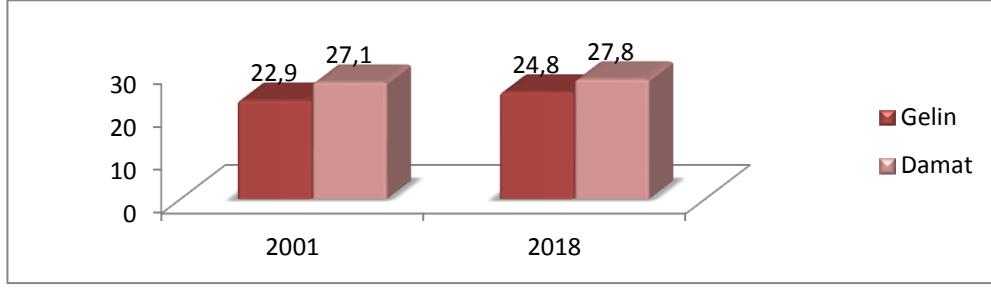
Grafik 1. Yıllara göre kaba evlenme ve boşanma oranları (%)

Kaynak: TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2001-2018

OECD ülkeleri içerisinde en düşük ilk evlenme yaşı Türkiye'de olmakla birlikte (OECD, 2016), 2001 - 2018 yılları arasında ortalama ilk evlenme yaşının giderek yükseldiği görülmektedir. Aşağıdaki grafik bu durumu net bir biçimde yansıtmaktadır.

Grafik 2. Cinsiyete göre ortalama ilk evlenme yaşı, 2001-2018

Kaynak: TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2001-2018.

Aile kurumuna ilişkin son dönemlerde yapılmış en önemli çalışmalardan biri o zamanki adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2016 yılı Aile Yapısı Araştırmasıdır. Bu araştırma ile evlilik kararının verilmesinden, nikâh türüne; evdeki sorumlulukların paylaşımından çocukların bakımına; eşler arasında yaşanan sorunlardan boşanma nedenlerine kadar geniş bir çerçevede veri elde edilmiştir. Türk aile yapısı hakkında son derece önemli veriler sunan bu çapta bir çalışma ülkemizde ilk kez gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmaya ilişkin sonuçların ayrıntılı bir biçimde ele alındığı bu bölümde ilk olarak evlilik kararının nasıl verildiğine ilişkin verilere göz atmak yerinde olacaktır. Aşağıdaki tabloda evlilik kararının yaşa, cinsiyete ve eğitim durumuna göre nasıl şekillendiğine ilişkin veriler yer almaktadır.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 1. Cinsiyet, yaş grubu ve eğitim durumuna göre evlilik kararı, 2016

	Kendi kararım, ailemin rızasıyla	Kendi kararım, ailemin rızası yok	Görücü usulü, kendi rızamla	Görücü usulü, ailemin kararıyla	Kaçma/ kaçırılma	Diğer
Genel	30,2	2,5	47,8	12,1	7,0	0,4
Erkek	33,8	2,5	47,8	9,0	6,5	0,3
Kadın	27,1	2,6	47,8	14,8	7,3	0,4
Yaş grubu						
15-19	20,7	1,7	51,0	4,1	22,5	-
20-24	38,4	2,6	42,5	3,7	12,7	0,1
25-29	51,7	3,6	33,8	3,9	6,7	0,3
30-34	48,5	3,0	36,8	5,2	6,2	0,3
35-39	37,6	3,2	44,8	6,9	7,3	0,2
40-44	30,4	2,5	51,2	8,7	7,1	0,1
45-49	27,6	2,1	52,9	11,2	5,6	0,5
50-54	23,4	2,4	53,0	14,4	6,6	0,2
55-59	20,5	2,5	54,0	16,2	6,2	0,7
60-64	19,4	2,1	52,8	18,0	7,0	0,7
65+	13,9	1,7	51,5	24,8	7,6	0,6
Öğrenim durumu						
Bir okul bitirmedi	10,6	1,4	52,1	26,5	7,9	1,5
İlkokul	19,8	2,0	56,7	13,0	8,2	0,3
İlköğretim/ Ortaokul	32,6	2,8	47,7	6,9	10,0	0,0
Lise, Mesleki/ teknik lise	48,2	3,6	38,1	5,1	5,1	0,0
Yüksekokul fakülte, lisansüstü	67,1	4,3	24,8	2,9	0,9	0,0

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması,2016.

Buna göre, rızaya dayalı görücü usulü ile evlilik yapma ve ailenin rızasını alarak kendi kararı ile evlenme en büyük payı oluşturmaktadır. Ailenin zorlaması ile yapılan evliliklerin oranı da % 12,1 gibi yüksek bir seviyededir. Ailelerin rızası olmaksızın yapılan evlilikler ise toplamda % 10'un altında kalmaktadır. Bunun içerisinde % 7 ile kaçma/kaçırılma ve % 2,5 ile aile rızası dışında kendi kararı ile evlenme yer almaktadır.

Eldeki veriler net olarak, evlilik kararının verilmesinde ailelerin birincil öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet ayrımında bir değerlendirme yapıldığında da benzer bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Kadınların % 27,1'i kendi kararı ve ailesinin rızasıyla evlilik yaparken, erkeklerde bu oran % 33,8'e yükselmektedir. Aynı şekilde, kişinin rızası olmaksızın aile kararı ile yapılan evliliklerde erkeklerin oranı % 9'da kalırken, kadınlarda bu oran % 14,8'e ulaşmaktadır. Diğer seçenekler için cinsiyet ayrımında gözle görülür bir farklılık söz konusu değildir.

Yaş gruplarına göre evlilik kararı verileri için dikkat çeken nokta, 35 yaş üzerinde kendi kararı ile yapılan evliliklerin oranı azalırken, görücü usulü ile yapılan evlilik oranlarının artmasıdır. Kaçma/ kaçırılma yoluyla yapılan evliliklerin en çok 15-19 ve 20-24 yaş gruplarında yaşandığı da bir diğer önemli veri olarak göze çarpmaktadır.

Eğitim durumuna göre evlilik kararı verileri incelendiğinde, kendi kararı ile yapılan evliliklerin oranı artmakta, görücü usulü ile yapılan evliliklerin oranı azalmaktadır. Özellikle aile kararına bağlı olarak ve kişi rızası olmaksızın görücü usulü ile yapılan evlilik oranları eğitim seviyesi arttıkça çok net bir biçimde azalmaktadır. Rızaya dayalı görücü usulü de eğitim seviyesi arttıkça azalmaktadır. Yüksek öğretim seviyesindeki bireylerde kaçma/kaçırılma oranı % 1'in de altına düşerken aile kararına bağlı olarak kişi rızası olmaksızın görücü usulü ile yapılan evlilikler % 3'ün altına düşmektedir.

Eğitim derecesine göre evlilik kararı verileri incelendiğinde, aile kararının etkisi ve ağırlığının, eğitim seviyesi yükseldikçe azaldığı, kişi kararının giderek daha belirleyici hale geldiği görülmektedir.

Yapılan evliliklerin nikâh türüne göre dağılımı da çalışmadan elde edilen ilginç verilerden biridir. Aşağıdaki tabloya göre ülkemizde genellikle hem resmi nikah hem de dini nikâhın birlikte kıyılması söz konusudur. Yaş gruplarına göre dağılım açısından da genel yapı benzerdir. Tek farklılık 15-19 yaş grubunda sadece dini merasimle birlikte yaşayanların oranının yüksek olmasıdır. Bunun da temel nedeni kanımızca, 18 yaşından küçük evliliklerin kanunen aile rızasıyla ve mahkeme kararı ile yapılabiliyor olmasıdır.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 2. Yaş gruplarına göre nikâh türü, 2016

	Hem resmi hem dini nikâh	Sadece resmi nikâh	Sadece dini nikâh
Genel	97,1	1,8	1,1
Yaş grubu			
15-19	81,8	0,5	17,7
20-24	94,5	0,7	4,8
25-29	97,2	1,7	1,0
30-34	97,4	1,8	0,8
35-39	97,3	1,8	0,9
40-44	97,0	1,6	1,4
45-49	97,6	1,7	0,7
50-54	97,8	1,4	0,8
55-59	96,8	2,3	1,0
60-64	97,6	1,7	0,6
65+	96,8	2,0	1,2

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Evlilik müessesesi açısından en önemli hususlardan biri de çocuk sahibi olmaktır. Aşağıdaki tablo, şartlar uygun olduğunda, medeni duruma ve cinsiyete göre istenen çocuk sayısı verilerini yansıtmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet ve medeni duruma göre, şartlar uygun olduğunda istenen çocuk sayısı, 2016

İstenen çocuk sayısı	0	1	2	3	4	5+
Genel	0,3	3,4	32,0	31,4	18,0	14,9
Cinsiyet						
Erkek	0,3	2,9	30,9	31,6	16,2	18,1
Kadın	0,4	4,0	33,1	31,1	19,7	11,7
Medeni durum						
Hiç evlenmedi	0,6	5,8	46,7	31,1	10,9	5,0
Evli	0,2	2,5	26,0	31,9	21,1	18,4
Boşandı	1,2	6,0	44,2	28,2	12,2	8,3
Eşi öldü	0,3	2,0	23,5	28,4	19,7	26,1

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Araştırma sonuçları, şartlar uygun olduğundan en çok 2 ve 3 çocuk isteyenlerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Çocuk istemeyen ya da tek çocuğu yeterli görenlerin toplam içindeki payı çok azdır. Cinsiyet ayrımında önemli bir farklılık gözlenmemekle birlikte, dikkat çeken veri, 5 ve üzeri sayıda çocuk için erkeklerin kadınlara göre daha istekli olmasıdır.

Medeni duruma göre veriler incelendiğinde, 2 ve/veya 3 çocuk isteyenlerin her kırılımda ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dikkat çekici olan ise henüz evlilik yapmayanların yarıya yakınının şartlar olgunlaştığına 2 çocuk istemesi, evli bireylerde ise 3 veya 4 çocuğun daha cazip görülmesidir. 5 ve daha fazla çocuk isteyenlerin en yüksek orana sahip olduğu kesim ise eşi vefat edenlerdir.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 4. Hanedeki işlerden genellikle sorumlu olan kişiler, 2016

Hanedeki işler	Hanehalkı ferdi	Bir fertten alınan (ücretsiz)	Kurum/ kuruluş tarafından (ücretsiz)	Ücretli olarak yaptırılıyor
Yemek yapma	96,9	1,8	0,8	0,5
Evin badana/ boyası	49,0	10,3	2,5	38,1
Çamaşır yıkama (makineyle bile olsa)	97,0	2,1	0,3	0,6
Aylık faturaların ödenmesi	95,1	3,7	1,0	0,2
Basit dikiş yapma (düğme dikme vs.)	93,7	2,9	1,6	1,7
Akşamları çay servisi yapma	97,8	1,5	0,6	0,1
Sofranın kurulup kaldırması	98,0	1,5	0,4	0,1
Evin günlük toplanması ve temizlenmesi	97,1	2,2	0,1	0,6
Evin haftalık/ aylık temizliği	90,9	4,1	0,2	4,7
Günlük/ haftalık yiyecek/ içecek alışverişi	96,8	2,9	0,1	0,2
Bulaşık yıkama (makineyle bile olsa)	97,5	1,9	0,3	0,2
Küçük bakım, onarım, tamir yapılması	80,6	7,1	1,0	11,3
Ütü yapma	89,6	3,1	6,3	1,0

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Aile içerisinde işlerin nasıl görüldüğüne/gördürüldüğüne ilişkin verilere de bu araştırma sonuçlarından ulaşmak mümkündür. Yukarıdaki tabloya göre evdeki işler büyük oranda hane fertleri tarafından yapılmakta ya da ücret ödemeksizin başkalarına yaptırılmaktadır. Ücret karşılığı yaptırılan işler genellikle boya, badana, bakım, onarım ve tamirat işleridir. Ancak bu işleri para karşılığı yaptırma oranı da çok yüksek değildir. Örneğin evin boya bana işleri için hane halklarının sadece % 38,1'i ücret ödemektedir. Küçük tamiratlar için bu oran % 11,3'e düşmektedir. Evin temizlik işlerini ücret karşılığı yaptırılanların oranı ise % 4,7'de kalmaktadır.

Çocukların gündüz bakımını kimin yaptığına ilişkin verilere bakıldığında, yükün önemli ölçüde annede olduğu görülmektedir. Anneden sonra bu konuda en çok sorumluluk alanlar ise anneanne ya da babaannelerdir. Anaokulu/ kreşe gönderme veya bakıcı tutma ise çok yaygın bir uygulama değildir. Aşağıdaki tablo, bu durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Hanedeki küçük çocukların gündüz bakımı, 2016

Annesi	86,0
Anneanesi/ Babaanesi	7,4
Kreş veya anaokulu	2,8
Bakıcısı	1,5
Diğer yakın akraba veya komşusu	1,3
Birden fazla gündüz bakımı olan	1,0

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Toplumsal yaşamda kadının rolü ev işleri ve çocukların bakımı, yetiştirilmesi, erkeklerin rolü ise çalışıp para getirmesi olarak yapılanmıştır. Kadının öncelikli görevi ev ve çocuklara ilişkin sorumlulukların üstlenilmesidir.

Araştırma sonuçları, çocukların disipline edilmesi açısından da önemli bazı verileri ortaya koymaktadır. Çocuklara verilen cezalar ve bu cezaların kim tarafından verildiği konusundaki veriler, aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır. Elde edilen verilere göre en çok verilen cezalar azarlama ve interneti yasaklama olurken en az başvuru alan ceza yöntemleri ise odaya kapatma ve harçlığını kesme olarak görünmektedir. Çocuklarını döverek cezalandıranların oranı % 20,7 olurken tokat atma cezası verenler % 32,6 olarak görünmektedir.

Tablo 6. Çocuklara verilen cezalar, 2016

Ceza türü	Baba	Anne	Genel
Odaya kapatma	8,1	9,5	8,9
Harçlığını kesme	15,3	13,3	14,2
Arkadaşları ile görüştürmeme	12,2	16,0	14,3
Dövme	14,3	25,6	20,7
Bir süre konuşmama	17,4	26,4	22,5
Cep telefonunu yasaklama	30,8	30,0	30,3
Tokat atma	26,2	37,5	32,6
Bir süre istediklerini almama	31,6	36,6	34,4
Oyun oynamasına izin vermeme	40,2	38,1	39,0
TV izlemesine izin vermeme	41,2	40,5	40,8
İnterneti yasaklama	50,5	47,3	48,7
Azarlama	67,8	76,2	72,6
Diğer	0,5	0,2	0,3

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması,2016.

Dikkat çekici olan bulgulardan biri annenin babaya oranla daha fazla ceza veriyor olmasıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere, çocuğun bakımından birinci derecede sorumlu olan annenin, disiplin konusunda daha etkin olması şaşırtıcı bulunmamaktadır.

Aile içi tartışmalar ve yaşanan sorunlar, doğru davranış sergilenmediğinde ya da çözüme ulaştırılmadığında ailenin geleceği açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Eşler arasındaki sorunlara ilişkin araştırma sonuçlarına dayalı veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo incelendiğinde ilk dikkat çeken unsur, kadınların sorun algısının daha yüksek olmasıdır. ‘Eşinizle sorun yaşıyor musunuz?’ gibi bir soruya kadınlar, erkeklerin yaklaşık iki katı düzeyde ‘Evet’ cevabını vermiştir. Hâlbuki sorun, iki taraf arasında gerçekleşmesi beklenen bir durumdur. Böylesine bir tablo, yaşanan olayların kadın ve erkek arasında farklı algılandığı sonucunu doğurmaktadır. Bir başka ifade ile kadınlara göre sorun teşkil eden olay ya da olguların yarıya yakını erkekler için sorun olarak görülmemektedir.

Konulara göre eşler arasında yaşanan sorunlar incelendiğinde en sık yaşanan sorunlar sıralamaları açısından önemli bir fark bulunmamakta ancak sorun olarak algılanma açısından farklılıklar gözlenmektedir. Şöyle ki, kadınlar için konulara göre

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

sorun yaşanma sıklığı açısından sıralama 'gelirin yeterli olmaması'; 'evle ilgili sorumluluklar'; 'sigara alışkanlığı'; 'ailece vakit geçirememeye' ve 'harcamalar' olarak devam etmektedir. Erkekler için en önemli konular da aynı olmakla birlikte sadece sıralama değişmektedir. Konulara göre sıralama yapıldığında en az orana sahip sorunlar ise alkol kullanımı, eğlence alışkanlıkları, arkadaşlar, kendine özen göstermemeye olarak değerlendirilmiştir. Sigara kullanımının, alkol kullanımından yaklaşık 5 kat fazla sorun algısına yol açması, dikkate değer bir başka bulgudur.

Tablo 7. Seçilmiş konularda eşiyile sorun yaşayanların oranı, 2016 [15+yaş] (%)

Konular	Toplam	Erkek	Kadın
Ev ile ilgili sorumluluklarda	5,9	4,6	7,1
Ailece birlikte vakit geçirmemede	5,4	4,3	6,4
Sigara alışkanlığı	5,3	3,7	6,7
Gelirinin yeterli olmamasında	5,2	3,0	7,3
Harcamalarda	4,9	3,3	6,4
Çocuklar ile ilgili sorumluluklarda	4,5	3,4	5,6
Kıskançlık	3,3	2,7	3,9
Ailesi ile ilişkilerde	2,0	1,1	2,9
Giyim tarzında	1,6	1,0	2,2
Kişilik farklılıkları	1,4	0,7	1,9
İnternet	1,3	0,6	1,9
İşi ile ilgili sorunların eve taşınmasında	1,3	0,6	1,8
Kendine yeterince özen göstermemesi	1,2	0,5	1,8
Arkadaşlar, görüşülen kişiler konusunda	1,1	0,5	1,7
Eğlence alışkanlıkları	1,0	0,5	1,4
Alkol alışkanlığı	1,0	0,5	1,4
Toplam	46,3	31,1	60,4

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Yaşanan sorunlar çözülemediğinde ya da taraflara giderek daha fazla zarar verdiği durumlarda eşlerin boşanması kaçınılmaz olmaktadır. Boşanmaya ilişkin eldeki resmi verilere göre en önemli neden şiddetli geçimsizlik olarak kayıtlara geçmiştir.

Aşağıdaki tablo, 5 yıllık aralıklarla resmi kayıtlara göre boşanma nedenlerini ortaya koymaktadır. Yıllara göre önemli bir değişiklik olmadığından her yıla ait veriler yansıtılmamıştır.

Tablo 8. Yıllara göre boşanma nedenleri, 2005-2018

Boşanma Nedenleri	2005	2010	2015	2018
Akıl hastalığı	0,05	0,04	0,04	0,03
Bilinmeyen	3,05	3,03	1,58	1,30
Cana kast ve pek fena muamele	0,04	0,03	0,03	0,03
Cürüm ve haysiyetsizlik	0,04	0,03	0,03	0,03
Geçimsizlik	95,93	95,34	97,21	97,92
Terk	0,27	0,27	0,16	0,11
Zina	0,07	0,08	0,08	0,07
Diğer	0,56	1,19	0,87	0,51
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: TÜİK, Boşanma İstatistikleri 2005-2018.

Gerçekleşen boşanmaların tamamına yakını için resmi kayıtlarda geçimsizlik kodu verildiği görülmektedir. Ancak kanımızca, bu ifadenin genel olması ve diğer neden türlerine göre daha az rahatsız edici görülmesi böyle bir tablonun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu haliyle resmi veriler, boşanmalara neden olan asıl unsurları ortaya koymaktan uzaktır.

2016 yılı Aile Yapısı Araştırması sonuçları bu konuda daha sağlıklı ve açıklayıcı veriler ortaya koymaktadır. Araştırmada, boşanmaya neden olan anlaşmazlıklar cinsiyet ayrımında sorgulanmıştır. Çatışmanın iki tarafını oluşturan kadın ve erkeğin algı ve bakış açılarının farklılaştığı, dolayısıyla, boşanmayla sonuçlanan anlaşmazlıklara farklı anlamlar yüklendiği de bu araştırma sonuçları üzerinden net bir biçimde görülebilmektedir.

Aşağıdaki tablo, konularına göre boşanma nedenlerini cinsiyet ayrımında ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre en önemli boşanma nedenleri sırasıyla; ‘sorumsuz ve ilgisiz davranma’, ‘evin geçimini sağlayamama’, ‘eşlerin ailelerine saygı göstermeme’,

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

‘ailelerin aile içi ilişkilere müdahil olması’, ‘aldatma’, ‘şiddet uygulama’ olarak görülmektedir. ‘Sorumluz ve ilgisiz davranma’ ilk sırada görünse de ‘ailelere saygısızlık’ ve ‘ailelerin iç ilişkilere karışması’ seçenekleri birbirine yakın cevaplar olduğundan birlikte değerlendirildiğinde, en yüksek oranlı neden haline gelmektedir. Dolayısıyla eşlerin aileleri, aile birliğinin devam edip etmemesinde çok önemli bir faktör konumundadır. Aile içi cinsel taciz, adi suçlara karışma, hastalık, madde bağımlılığı, çocuk sahibi olamama gibi nedenler ise en alt sıralarda yer almaktadır.

Tablo 9. Cinsiyete göre boşanma nedenleri oranı, 2016 [15+yaş] (%)

Boşanma nedenleri	Toplam	Erkek	Kadın
Sorumluz ve ilgisiz davranma	50,9	40,2	61,5
Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	30,2	17,8	42,6
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	24,3	24,0	24,6
Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması	22,7	24,5	20,8
Aldatma	20,4	8,7	32,2
Dayak/kötü muamele	19,5	2,5	36,4
Terk etme/edilme	14,8	12,2	17,4
İçki	13,2	3,5	23,0
Kumar	6,7	0,6	12,9
Ailedeki çocuklara karşı kötü muamele	5,9	2,6	9,2
Çocuk olmaması	3,4	3,7	3,1
Madde bağımlılığı	2,5	0,7	4,3
Eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	2,4	2,4	2,5
Hırsızlık, dolandırıcılık, gasp, taciz vb. suçlar	2,0	1,1	2,9
Aile içi cinsel taciz	1,5	0,2	2,8
Diğer	14,2	20,2	8,2

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Cinsiyet ayrımında bir değerlendirme yapmak gerekirse, kadın ve erkek arasında oransal farklılığın en az olduğu nedenler yine ailelere saygı göstermeme ve ailelerin iç ilişkilere karışması olarak görülmektedir. Ayrıca, tedavisi güç bir hastalığa yakalanma nedeni için de benzer bir durum söz konusudur. Diğer tüm seçeneklerde kadın ve erkek arasında oransal farklılıklar bulunmaktadır. Hemen hemen her neden türü için kadınların oransal ağırlığı fazla iken sadece çocuk sahibi olamama nedeni için erkeklerin oransal ağırlığı daha büyüktür.

Kadın ve erkeğin yapısal, bilişsel, duygusal farklılıkları olduğu, bu farklılıklardan dolayı ihtiyaç ve beklentilerinin, algılarının, olaylar karşısında verdikleri tepkinin de farklılaştığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla yukarıdaki nedenlere göre dağılımda da kadın erkek arasında bu etkinin görülmesi doğaldır. Ancak hemen her konuda farklı düşünen kadın ve erkeğin, kendi ana babaları ve eşlerinin onlarla ilişkisi söz konusu olduğunda neredeyse aynı şekilde tutum geliştiriyor olması düşündürücüdür.

Belki de bunun nedeni, bireylerin gerçek ailesinin kimler olduğu konusunda, kök aile ile aile arasındaki ayrımı tam olarak yapamıyor olmasıdır. Bireylerin ailelerine ve aile kurumuna değer verdiği açıktır. Ancak pek çok birey evlenmiş olmasına rağmen kök aileyi gerçek aile olarak görmeye devam etmektedir. Eşlerine de kendi 'ailelerine' değer verdiği ölçüde değer vermekte, onlara saygı gösterilmesi durumunda aile içi huzuru tesis edebilmektedir.

Türk aile yapısı için önem arz eden hususlardan biri de yaşlılıkta bakım ve yaşlılıkta yaşam tercihleridir. Yaşlıların bakım ihtiyacını giderme noktasında evlatların sorumluluk alması ya da profesyonel yardıma başvurulması önemli bir sorun olabilmektedir. Aşağıdaki tabloda buna ilişkin sonuçlar, cinsiyet ve yaş grubu ayrımında gösterilmektedir.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

Tablo 10. Cinsiyet ve yaş grubuna göre fertlerin yaşlılığı ile ilgili yaşam tercihi, 2016

	Huzurevine giderim	Çocuklarının yanında kalırım	Evimde bakım hizmeti alırım	Fikri yok	Diğer
Genel	11,0	37,6	29,4	21,6	0,4
Cinsiyet					
Erkek	10,9	37,7	27,4	23,6	0,4
Kadın	11,2	37,5	31,4	19,6	0,4
Yaş grubu					
15-19	11,2	30,4	25,5	32,5	0,3
20-24	11,6	32,4	26,6	29,1	0,3
25-29	11,5	30,8	29,0	28,4	0,4
30-34	12,0	35,4	29,5	22,7	0,5
35-39	11,6	35,1	31,5	21,4	0,4
40-44	11,1	38,3	31,4	19,0	0,2
45-49	11,2	38,8	30,7	19,0	0,3
50-54	10,1	41,5	33,4	14,6	0,4
55-59	12,0	39,4	31,5	16,6	0,5
60-64	12,7	43,6	28,8	14,5	0,3
65+	7,7	51,3	27,5	12,9	0,6

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2016.

Araştırma sonuçlarına göre en çok tercih edilen, yaklaşık % 37 oranla, çocukların yanında kalma isteğidir. Bununla birlikte kendi evinde bakım hizmeti alabileceğini düşünenlerin oranı da yaklaşık olarak % 30 seviyesindedir. Huzur evini düşünenler ise % 11 dolayındadır. Cinsiyet ayrımında kadın ve erkekler arasında hemen hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Yaş gruplarına göre ise 40 yaş ve üzerinde çocuklarla kalma isteği artmaktadır. 65 yaş ve üstü bireylerin ise yarıdan fazlası çocuklarıyla kalmayı planlamaktadır.

TÜİK tarafından 2003 yılından beri gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri Yaşam Memnuniyeti Araştırmasıdır. Bu araştırma ile bireylerin genel mutluluk algısı, toplumsal değerleri, genel memnuniyet düzeyleri, kamu hizmetlerinden duydukları memnuniyet düzeyini ölçmek ve bu memnuniyetin zaman içindeki değişimini takip etmek mümkün olmaktadır (TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2018). Bu araştırmanın çalışmamız açısından önemi, yaşam memnuniyeti düzeyine ilişkin

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

sonuçların medeni durum üzerinden de değerlendirilmiş olması ve mutluluğun kaynağı olarak ailenin önemli bir yer tutmuş olmasıdır. Aşağıdaki tabloda yaşa, cinsiyete ve medeni duruma göre genel mutluluk düzeylerindeki yıllara göre değişim yer almaktadır.

Tablo 11. Cinsiyet, yaş grubu ve medeni duruma göre mutluluk düzeyi, 2003-2018

	Mutluluk düzeyi (%)					
	Mutlu*		Orta		Mutsuz*	
	2003	2018	2003	2018	2003	2018
Toplam	59,6	53,4	33,2	34,5	7,3	12,1
Erkek	58,1	49,6	34,2	36,4	7,7	14,0
Kadın	61,0	57,0	32,2	32,7	6,8	10,2
Yaş grubu						
18-24	57,1	55,4	35,1	35,1	7,8	9,5
25-34	59,9	53,2	34,0	36,4	6,1	10,4
35-44	61,4	50,7	30,0	36,9	8,6	12,3
45-54	60,6	47,8	33,0	36,4	6,4	15,7
55-64	59,8	55,7	32,9	31,8	7,4	12,6
65+	57,6	61,2	34,7	26,8	7,8	12,0
Medeni durum						
Hiç evlenmedi	48,7	53,1	42,1	35,5	9,3	11,5
Evli	63,9	56,3	30,4	32,9	5,7	10,8
Boşandı	28,3	36,6	40,6	35,2	31,1	28,2
Eşi öldü	38,5	57,5	42,0	27,1	19,6	8,3

*Çok mutlu ve mutlu seçenekleri ile çok mutsuz ve mutsuz seçenekleri birlikte değerlendirilmiştir.

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2018.

Araştırma sonuçlarına göre 2003 yılından bugüne mutlu olduğunu beyan eden bireylerin oranı 6,2 puan azalırken, mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranı 4,8 puan artmıştır. Cinsiyete göre veriler incelendiğinde, kadınların erkeklere oranla daha mutlu olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Yaş gruplarına göre dağılıma bakıldığında, diğerlerinden ayrıışan, genel yapının dışına çıkan herhangi bir bulgu söz konusu değildir.

Medeni duruma göre mutluluk düzeyleri verilerine bakıldığında, evli bireylerin genel mutluluk düzeyinin evli olmayan (bekâr, dul, boşanmış) bireylerin genel mutluluk düzeyinin üstünde olduğu görülmektedir. Ancak evli bireylerin yıllar itibarı ile mutluluk oranı 7,6 puan düşerken mutsuzluk oranı 5,1 puan artmıştır. Bu tablo, evlilik müessesesinin bireyleri eskisi kadar mutlu etmediğini gösteren bir yapı arz etmektedir.

Bunu destekler nitelikte, evli olmayan bireylerin (bekâr, dul, boşanmış) genel mutluluk düzeyi 2003 yılına göre önemli ölçüde artarken mutsuzluk düzeyleri de azalmaktadır. Bu veriler, kaba evlenme hızındaki azalış ve kaba boşanma oranındaki artışla birlikte değerlendirildiğinde daha da anlam kazanmaktadır.

Medeni duruma göre mutluluk düzeyleri bağlamında bir diğer bulgu da eşi vefat eden bireylerin mutluluk oranının 2003 yılı ile 2018 yılı arasında tam 19 puan artmış olmasıdır. Bu bireylerdeki mutsuzluk oranları da 11,3 puan gerilemiştir. Buna göre eşi vefat edenler, yıllar itibarı ile mutluluk oranı en çok artan grubu oluşturmaktadır. Boşanmış bireyler için de benzer bir tablo söz konusudur.

Eşin ölümünün diğer eş üzerinde olumsuz bir etki oluşturması beklenirken, eşini kaybeden bireylerdeki mutluluk oranının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Kendi içerisinde çelişki olarak değerlendirilebilecek bu tablonun çeşitli nedenleri olabilir. Bu durum, eşini kaybeden bireylere yönelik sosyal yardım ve güvence uygulamalarında meydana gelen iyileşmelerin yansımaları olarak değerlendirilebileceği gibi, post modern dönemin yarattığı genel bireyselleşme ikliminin getirdiği bir memnuniyet hissi ile de ilişkilendirilebilir. Evliliğini sonlandırmış bireyler için de mutluluk oranının artmış olması, evlilik kurumunun mutluluk veren bir yapı olmaktan çıkmaya başladığının önemli göstergelerinden biridir. Yukarıda da ifade edildiği gibi evlenme ve boşanma oranlarının genel seyri bu tabloyu doğrulamaktadır.

Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında 2004 yılından itibaren mutluluğun kaynağına ilişkin sorular da yönelilmeye başlanmıştır. Mutluluğun kaynakları kişiler ve değerler olmak üzere ikili bir sınıflamaya göre belirlenmektedir. Aşağıdaki tabloda, mutluluğun kaynağına ilişkin soruların yer aldığı ilk yıl olan 2004 ile son açıklanan verileri içeren 2018 yılları arasındaki değişim, beşer yıllık zaman dilimleri itibarıyla gösterilmektedir.

Tablo 12. Mutluluk kaynağı, 2004-2018

	Yıllar (%)				
	2004	2005	2010	2015	2018
Mutluluk kaynağı olan kişiler					
Tüm aile	69,5	68,2	70,9	72,3	74,2
Çocuklar	13,2	13,9	13,2	13,1	12,9
Eş	8,2	9,3	7,5	5,3	3,6
Anne/baba	3,1	3,1	3,1	2,8	2,7
Kendisi	2,0	1,7	1,9	2,7	3,3
Torunlar	1,8	1,7	1,2	1,9	1,8
Diğer	2,3	2,2	2,2	1,9	1,4
Mutluluk kaynağı olan değerler					
Sağlık	67,1	69,2	71,2	68,8	69,0
Sevgi	14,6	11,9	13,0	15,8	15,5
Başarı	6,1	5,5	6,9	8,6	8,8
Para	6,1	5,9	4,6	3,9	4,2
İş	4,3	5,0	3,5	2,0	2,2
Diğer	1,8	2,5	0,9	1,0	0,2

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2004-2018.

Cevaplayıcıların tamamına yakını, mutluluğun kaynağı olarak aileleri ve aile fertlerini görmektedir. Aileyi bir bütün olarak mutluk kaynağı görenlerin oranı hemen her yıl % 70 düzeyindedir. Daha sonra sırasıyla çocuklar, eş ve anne/baba gelmektedir. Bir önceki tabloyla birlikte değerlendirildiğinde, evli bireylerin mutluluk düzeyinin genel mutluluk düzeyinin üzerinde gerçekleşmesiyle bir paralellik olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar içerisinde dikkat çeken verilerden biri, mutluluğun kaynağını eşi olarak görenlerin oranının önemli ölçüde düşmüş olmasıdır.

Mutluluk kaynağının değerler üzerinden ölçüldüğü bölümde ise sağlık ve sevgi unsurlarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Özellikle mutluluğun kaynağını sağlıklı bağdaştıran bireylerin oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Sevgi unsuru ikinci planda önemli görülürken onu sırasıyla başarı, para ve iş takip etmektedir. Bu sonuçlara göre toplumumuzda manevi değerler, maddi değerlerden üstün görülmektedir.

Geleceğe yönelik umut beslenip beslenmediğine ilişkin cevapları gösteren tablo aşağıdadır. Tabloya göre gelecekte umutlu olanların sayısı olmayanlara göre fazladır ve yıllar itibarı ile artmaktadır. Cinsiyet ayrımında kadın ve erkek arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 13. Umut düzeyi, 2003-2018

Yıllar	2003	2005	2010	2015	2017
Toplam					
Umumlu	66,9	66,8	72,8	74,4	72,1
Umumlu değil	33,1	33,2	27,2	25,6	27,9
Erkek					
Umumlu	67,1	65,3	72,7	74,7	71,1
Umumlu değil	32,9	34,7	27,3	25,3	28,9
Kadın					
Umumlu	66,6	68,1	72,9	74,0	73,0
Umumlu değil	33,4	31,9	27,1	26,0	27,0

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2018

Aile Kurumuna İlişkin Bulgular ve Yönetimsel Beklentiler

Çalışmada incelenen resmi verilere ait sonuçlar üzerinden, aile kurumuna ilişkin toplumsal beklentileri tespit etmek ve yönetsel ihtiyaçları ortaya koymak mümkündür. Eldeki verilerden çıkarılabilecek ilk sonuç, ülkemizde evlenme hızının yıllar itibarıyla düşüş göstermesine karşın boşanma hızında artış yaşanmasıdır. Bu tablo, aile kurumunun ciddi bir erozyona uğradığını göstermektedir. Bu nedenle, aileye yönelik sosyal politika araçlarının gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

OECD ülkeleri içinde ilk evlenme yaşı en düşük ülke Türkiye iken yıllara göre evlilik yaşının yükseldiği görülmektedir. Özellikle erken yaştaki evliliklerde kaçma/kaçırılma yoluyla evliliklerin oranının yüksek olması; rızası dışında evlendirilenler içerisinde yaşı küçük olanların ağırlıkta olması verileri ile birlikte değerlendirildiğinde, ilk evlilik yaşının yükseliyor olması, olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Bu alanda bireylerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Rızası dışında evlendirilenlerin toplam evlenenlere oranı % 12,1 gibi yüksek bir düzeyde seyrederken, kadınlarda bu oranın % 14,8; erkeklerde % 9 olması da düşündürücüdür. Özellikle aile baskısıyla evlenmeye zorlanan kızların nasıl bir evlilik yaşamı sürdüreceği, fiziksel ve ruhsal şiddete uğrama ihtimaline karşı ne ölçüde korunaklı bir konumda olacağı, ne kadar mutlu olabileceği ya da mutluluk verebileceği soruları üzerinde kafa yormak gerekmektedir. Bu sorulara verilecek yanıtlar üzerinden politikalar oluşturulması ve bu politikalar doğrultusunda uygulama geliştirilmesi yerinde olacaktır.

Yine elde edilen verilere göre eğitim düzeyi arttıkça evlilik kararını bireyin verme oranı da artmaktadır. Bu bilginin sosyal politika üretme süreci için önemli bir veri olduğu düşünülmektedir.

Toplumun yaklaşık 2/3'ünün 2 ya da 3 çocuk sahibi olmayı istemesi ve evlendikten sonra istenen çocuk sayısının artması da önemli verilerden biridir. Evlilerin en az üç çocuk yapması yönünde ülke yöneticilerinin de telkinleri olduğu ve bu yönde politikalar geliştirildiği bilinmektedir. Özellikle son dönemlerde yürürlüğe konan çalışma yaşamına ilişkin yasal düzenlemeler (çocuk yardımının arttırılması, ücretli ve ücretsiz izin sürelerinin yeniden belirlenmesi, yarım gün çalışma hakkı verilmesi vs.) bu amaca yöneliktir.

Aile içi ilişkiler ve sorumlulukların dağılımı konusunda kadına daha çok ev içi görevler yüklendiğini, erkeğin ise daha ziyade maddi ihtiyaçları karşılamak üzere rol üstlendiği görülmektedir. Örneğin çocukların bakımından % 86 oranda anne sorumluyken % 7,4 oranında anneanne ya da babaanne bu yükü omuzlamış görünmektedir. Bu da toplumda kadına biçilen esas rolü, kadının toplumsal yaşamdaki konumunun ne olduğunu göstermektedir. Ücretli bakım, kreş vb. yerlerde bakım gibi seçeneklerin payı çok düşük kalmaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında ailelerin ücretli bakım için maddi imkânlarının elverişsiz olması, kadınların istihdama katılım oranının düşük olması gibi nedenlerin yanında kreş, bakım evi gibi sosyal imkânların kısıtlı olmasının da payı olduğu düşünülmektedir.

Çocukların yetiştirilme sürecinde önemli bir yer tutan disiplin uygulamaları açısından da ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Özellikle çocukların cezalandırılmasında % 72,6 'azarlama'; % 32,6 'tokat atma'; % 20,7 'dayak' cevaplarının verilmiş olması, aile içi fiziksel ve ruhsal şiddetin ne derece yaygın olduğunu göstermesi bakımından

önemlidir. Aile içi ilişkilerin toplumsal yaşamdaki bireylerin davranış kalıplarını doğrudan etkilediğini göz önüne aldığımızda, ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Boşanma nedenlerine ilişkin eldeki resmi veriler çok büyük oranda şiddetli geçimsizliğe vurgu yapmaktadır. Ancak bu veri, boşanma verilerinin sayısallaştırılması sürecinde genel değerlendirmelere göre kayıt tutulmasının bir sonucudur. Daha alt detayda bilgi derlenen araştırma sonuçlarında eşlerin birbirine karşı ilgisizliği, maddi sorunlar ve aile baskısı ön plana çıkmaktadır. Boşanma oranlarının azaltılmasına yönelik politika belirleme sürecinde bu verilerin dikkate alınması uygun olacaktır.

Yaşlılıkta yaşam tercihlerine ilişkin sonuçlar bireylerin % 37,6'sının yaşlandığında çocuklarıyla birlikte yaşamak istediğini, % 29,4'ünün evde bakım hizmeti almak istediğini, % 11'inin ise huzur evinde kalmayı planladığını göstermektedir. Ülkemizde uygulanan evde bakım hizmeti uygulaması ile yaşlı ve bakıma muhtaçların bakımı için verilen sosyal yardımların bu sonuçlar çerçevesinde değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Huzur evi talebinin de dikkate değer bir düzeyde olduğu söylenebilir.

Yaşam memnuniyetine ilişkin resmi veriler, aile kurumu açısından bazı önemli sonuçlara işaret etmektedir. Yıllara göre genel mutluluk düzeyinin düştüğü, mutsuzluk oranlarının arttığı görülmekle birlikte, evli bireylerin mutluluk düzeyinin bekâr, boşanmış ya da dul kalmış bireylere göre düşük kalması düşündürücüdür. Buna bir de eşi vefat edenlerin mutluluk düzeyinin giderek artıyor olması eklendiğinde tablo netleşmektedir. Buna göre aile, giderek mutluluk veren, mutluluk yayan bir müessese olmaktan uzaklaşmaktadır. Mutluluğun kaynağına ilişkin verilerde aile hala ilk sırada yer alsada mutluluğun kaynağı olarak eşlerini gösterenlerin oranı giderek azalmaktadır.

Kanımızca üzerinde en çok durulması gereken, çözüm bulunması gereken sorun budur. Evlilik giderek insanları mutsuz eden bir sürece evirilmektedir. Evlenme hızının düşmesi, boşanma hızının artması gibi somut sonuçlar, bu gerçeğin birer tezahürüdür. Karar alma mekanizmasında yer alan kişi ve kurumların bu verileri dikkate alarak politika geliştirmesi gerekmektedir.

Sonuç

Aile, toplumun temel yapı taşı olarak toplumsal yaşamın en önemli unsurlarından biridir. Aile yapısındaki her türlü olumlu ya da olumsuz gelişme

toplumsal yaşamı doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde yer alan tüm kurum ve kuruluşların, aile müessesine ilişkin gelişmeleri öncelikli olarak dikkate alması bir zorunluluktur. Ailenin yapısal görünümüne ilişkin resmi veriler ile bu konularda yapılan alan çalışmalarının sonuçları, sosyal politikaların belirlenmesinde dikkate alınması gereken en önemli göstergelerdir.

Aile müessesesinin erozyona uğraması, toplumsal yaşamın olumsuz etkilenmesi sonucunu doğuracaktır. Şiddet olaylarının artması, güvenlik sorunları, madde kullanımında artış, toplumsal barışın bozulması gibi sosyal sorunların temelinde, aile yapısındaki bozulmadan kaynaklı bireysel tutum ve davranışlar yatmaktadır.

Bu nedenlerle aile kurumunun korunması, güçlendirilmesi, daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması toplumsal yaşam için hayatiyet arz etmektedir. Toplumsal yaşamın korunması hem devletin hem tek tek vatandaşların görev ve yükümlülükleri arasındadır. Yönetim mekanizması, politika üretme ve üretilen politikaların uygulanması noktasında birinci derecede sorumludur. Anayasamızın 41. maddesine göre "*Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.*"

Ancak tek başına yasal düzenlemeler ve yönetsel uygulamalarla aile kurumunu korumak ve geliştirmek mümkün değildir. Her birey bu konuda sorumluluk almalı, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal oluşumlarla bu süreç desteklenmelidir. Devletin temel fonksiyonu, tüm toplum kesimlerinin içinde yer aldığı bir karar alma mekanizması oluşturmak, alınan kararlar doğrultusunda politika üretmek ve üretilen politikaların uygulanmasını sağlamaktır.

Kaynakça

- ARIKAN, Ç.(1996), **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- KAYHAN, Y. ve YAZICIOĞLU, Ü. (2007), **Aile Yapısı ve Özellikleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- METİNTAŞ, S., AKŞİT, A., TOPRAK, D., ÇELİK, M., ÜNLÜOĞLU, İ. ve TAYFUR, M. (2007), *Aile Sağlığı, Aile ve Sağlık*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- NAZLI, S. (2000), *Aile Danışması*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- OECD, (2016), **OECD Society at a Glance 2016**, wwwweb: <http://dx.doi.org/10.1787/888933405203>, İndirilme Tarihi: 07/03/2018.
- ÖZGÜVEN, İ.E. (2000), *Evlilik ve Aile Terapisi*, Ankara: PDREM Yayınları.
- RICHTER, H.E. (1997), *Hasta Aile*, İstanbul: Mert Yayınları.
- TÜİK, 2009, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2006-2007**, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8369>, İndirilme Tarihi: 20/10/2017.
- TÜİK, 2018, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017**, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27823>, İndirilme Tarihi: 27/06/2019.
- TÜİK, 2017, **Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2001-2018**, wwwweb: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#>, İndirilme Tarihi: 01/07/2019.
- TÜİK, 2017, **İstatistiklerle Aile, 2016**, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646>, İndirilme Tarihi: 24/10/2017.
- TÜİK, **Aile Yapısı Araştırması 2016**, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869#>, İndirilme Tarihi: 16/11/2017.
- TÜİK, **Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2003-2018**, wwwweb: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30702>, İndirilme Tarihi: 01/07/2019.

VIII. Uluslararası Kongre Toplum, Siyaset ve Ekonomi
8th International Congress Society, Politics And Economy

KÜRESEL SİSTEMDE ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ Hasan ÇİMEN

Dr. Siyaset ve Sosyal Bilimler Araştırmacısı

cimenhasan@yahoo.com

Orhan POLAT

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniv. İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

polatorhan@hotmail.com

Giriş

Özgürlük-güvenlik ilişkisi, hukuk ve siyaset teorisinin tartışma konularından biri olarak, gündemi oluşturmaktadır (Erdoğan, 2013:15). Bu kavramları özellikle Batı’da yaşanan devrimsel gelişmeler neticesinde gündeme gelmiştir. Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”yle manifestoya dönüşen hak ve özgürlükler; güvenliği merkeze alan, “realist” düşünce temelinde sınırlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, hak ve özgürlükler temelinde yükselen bir hassasiyet söz konusu olsa da, soğuk savaşın iki kutuplu sisteminde, güvenlik temel sorun olmaya devam etmiştir. Günümüz küresel sistem, özgürlük alanının genişletilmesine fırsatlar sunsa da, aynı zamanda çok boyutlu hale gelen güvenlik sorunlarına da elverişli ortam hazırlamıştır. Özgürlükleri güvence altına almak ve korumakla yükümlü olan devlet, çoğu kez iç güvenliğin sağlanması adına özgürlükleri ihlal edebilmektedir. Diğer taraftan, devletlere yönelik tehditler aslında dolaylı olarak bireyi de etkilemektedir. Küresel tehditler, topluluk ya da bireyleri soyut bir varlık olan devletten daha fazla etkileme potansiyeline sahiptir (Aksu ve Turhan, 2012:72). Küresel sistemin sonucu olan uluslararası terörizm ve göç olgusu, devletleri özgürlük-güvenlik ikilemine sokmaktadır. Bu çalışmada, özgürlük ve güvenlik kavramları ve bunlar arasındaki ilişki biçimi, tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler ve ortaya atılan görüşler temelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Geçmişten Günümüze Özgürlük ve Güvenlik

Özgürlük ve güvenlik meselesi, özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında Batı’da alınan, özgürlükleri kısıtlayan güvenlik önlemleriyle gündeme gelmiş, Batı’nın temel argümanını teşkil eden, hak ve özgürlüklerin, terör saldırıları karşısında devlet tarafından kısıtlanabildiği görülmüştür. Ancak, insan güvenliğinin korunmasındaki

temel amaç, hak ve özgürlükleri kapsayacak şekilde bireyin yaşama hakkını korumaktır (Yılmaz, vd, 2016:136). Özgürlükler; geçmişten günümüze, temelde devlet tarafından güvenlik gerekçesi veya uluslararası politik anlayışın dayattığı bir durum olarak sınırlandırıldığı veya ortadan kaldırıldığı aşikârdır. İnsan hakları açısından aslolan özgürlük olsa da, özgürlükler ancak güvenliğin sağlandığı durumlarda gerçekleşebilmektedir.

1.1. Özgürlük ve Güvenlik İlişkisi

Özgürlük, bireylerin hayatı kendi tercihlerine göre kurma çabasının başkalarının özellikle siyasi otoriteler tarafınca engellenmemesidir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi özgürlüğü, “başkalarının haklarını ihlal etmemek şartıyla istediğini yapmakta serbest olma durumu” şeklinde tanımlamıştır. Özgürlük, eylem alanının kısıtlanmaması anlamında temelde “negatif” karakterlidir (Erdoğan, 2005:146,147,184). Liberal düşüncede özgürlük; temel hakları garanti altına alma amaçlı ve siyasal iktidarın gücünün sınırlandırılmasını gerektiren zira bireylerin her alanda özgür olma istemlerinin sonucunda gelişmiştir (Held, 1987:41). Mill ise, aydınlanmanın yolunun ancak özgürlükten geçtiğini, özgürlüğün bireysel gelişmeyi ve mutluluğu da sağlayan temel güç olduğuna vurgu yapmıştır (Yaylı ve Çınar, 2012:9). Hukukun temel amacını özgürlüğün gerçekleşmesi olarak tanımlayan ve “olması gereken hukuk” fikrini ortaya atan Kant, hukuku özgürlükle temellendirmekte ve insanların sadece bir tabii hakkının olduğunu, bu hakkın da özgürlük olduğunu belirtmektedir (Erdoğan,1998:5).

Güvenlik kavramı temelde; “tehlikenin bulunmaması hali, emin ve rahat olma” ya da “zarara uğramama, korku içinde olmamak” şeklinde ifade edilebilir. Güvenlikle ilgili alınacak bir dizi tedbirlerin politika haline getirilmesi, güvenlikçi yaklaşıma yol açabilmektedir. Bielefeldt’e göre (2008:274,275), güvenlikçi yaklaşım, devletlerin yurttaş özgürlüğünü sürekli sınırlama ihtiyacı gören bir anlayış olup, “özgürlük-güvenlik” arasındaki “amaç-araç” ilişkisinin tersine çevirmektedir. Güvenliğin; hem bireyler, hem de gruplara yönelik tehditlerden özgür olunması anlamına geldiği konusunda temel bir uzlaşma olsa da, “bireysel”, “ulusal” ve “uluslararası” boyutu tartışılmaktadır. Küresel sistemde, askeri açıdan tanımlanan “ulusal güvenlik” anlayışının yanında, diğer meseleleri de içerecek şekilde yeni bir güvenlik yaklaşımı söz konusu olsa da, yeni güvenlik anlayışının bireysel, ulusal veya uluslararası düzeyden hangisine odaklanması gerektiği konusunda fikir birliği bulunmamaktadır (Yılmaz,

2006: 267). Baylis'in (2008:73) belirttiği gibi, yeni güvenlik; siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutlarıyla değerlendirilse de, ulusal ve uluslararası güvenlik kaygılarının birbiriyle uyum halinde olup olamayacağı ve devletlerin işbirliğine ne derecede yatkın olacağı sorunu halen devam etmektedir.

Özgürlük ve güvenliğin, birbirini doğrudan ilgilendiren veya etkileyen iki kavram olduğu bilinmektedir. Waldron'a göre (2003: 201,203), herkes için, özgürlük ve güvenlik dengesinden ziyade muhalif bir azınlığın çıkarlarının bir bütün olarak toplum çıkarlarıyla dengelenmesi gerekmektedir. Erdoğan'a göre (2013: 17,18) özgürlük ve güvenlik, insani varoluş için eş değerde olmayıp zira güvenlik, özgürlük için araçsal bir nitelik taşımaktadır. Özgürlüğün sağlandığı bir ortamda, güvenlik de büyük ölçüde sağlanmış demektir. Ancak, devletin kontrolü sağlayamadığı, kaos ve şiddetin yaygınlaştığı ortamda özgürlüklerden bahsedilemez. Özgürlük ideallerinin başladığı Paris'te, her ne kadar anayasal çerçevede bireylere geniş hak ve özgürlükler tanınsa da, terör saldırısı karşısında bir anlam ifade etmemiştir (Yılmaz vd, 2016:136). Burada, aslolan özgürlüktür zira özgürlüğün sebebi olmayan ancak koruyucusu olması gereken devletin, güvenlik önlemleri olarak bazı özgürlük haklarının kısıtlayabileceği mümkün olsa da, bu durum özgürlük karinesini (özgürlük esas sınırlama istisna) ortadan kaldıracak nitelikte bir politikaya dönüştürülemez.

1.2.Özgürlük ve Güvenliğin Düşünce Temeli

Modern dönemde ortaya çıkan, özgürlükleri doğrudan etkileyen meşru siyasi organizasyon olan devletle ilgili düşünce ve ona bakış açısı da özgürlük veya güvenlik temelli yaklaşımlara kaynaklık etmiştir (Gözler, 2010:151). Batı'da 16. yüzyılda ortaya çıkan devletlerin, egemenlik yetkileri, burjuvazinin ekonomik ve siyasi çıkarlarına göre şekillenmiştir. Devletin kaynağını toplum sözleşmesine dayandıran Thomas Hobbes; hak, adalet ve can güvenliğinin sağlanması adına, insanların her türlü hak ve özgürlüğünü, sözleşmeyle kurulan devlete devrettiğini belirterek (Şenel, 2011:329-358), devletin, sınırsız güç ve yetkisini meşrulaştırmıştır. Hobbes düşüncesindeki sınırsız ve mutlak güç, üst otorite bulunmaması nedeniyle dışarda da söz konusu olmuştur (Sönmezoğlu, 2005:27). Buna karşın, toplumsal sözleşmecî İngiliz düşünür John Locke, her türlü hak ve özgürlüğün, bireylerin tasarrufunda olduğunu, bunları kurumsallaştırmak ve ihlal edenleri cezalandırmak için kurulan devletlerin, hak ve özgürlükler temelinde sınırlandırıldığını (Türküne, 2011:73) belirtmiştir. Locke

düşüncesinde; bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için sınırlı devleti, erkler arasında güçler ayrılığı ve denge-denetim sistemi savunmuştur. Kısaca temelde Locke çizgisindeki sözleşme kuramı, bireysel irade, hak ve özgürlük üzerinde odaklanırken, Hobbesçu anlayış, devlet gücünü mutlaklaştırmayı mümkün kılan güvenlikçi bir çerçeveyi temel almakta (Duman, 2014:135), Çetin'in (2014:91), belirttiği gibi Locke düşüncesi,, güvenlikten ziyade özgürlük anlayışının temel alınmasıyla, özgürlüğe dayalı liberal, demokratik devlet anlayışına, Hobbes düşüncesi ise güvenliğin merkezi önemde görülmesinden, otoriter veya totaliter nitelikli devlet anlayışına kaynaklık ettiği söylenebilir.

1.3.Özgürlük Temelli Kazanımlar

Siyasi tarihte özgürlüklerin türevini oluşturan hak arama anlayışı ilk kez İngiltere'de 1215'te "Magna Carta"yla başlamıştır. Bu belge, özgürlükleri garanti altına almasa da, angaryanın yasaklanmasını, yeterli delil ve tanıklık olmadan keyfi cezanın verilmemesini düzenleyerek, özgürlüklere ışık tutmuştur. İngiltere'deki 1688 tarihli "Haklar Bildirgesi" (Bill of Rights) ise; adil yargılanmayı ve olağan olmayan cezaya çarptılmamayı, yetki kullanımının hukuksal denetimini getirerek (Genç,1997:10), anayasal gelişmelere kaynaklık etmiştir. ABD'de ilan edilen 1776 tarihli "Virginia Bildirgesi", Locke'un vazgeçilmez hak olarak belirttiği; "hayat, hürriyet, mülkiyet" haklarına "eşitlik, özgürlük ve mutluluğu arama" haklarını eklemiştir (Erdoğan, 2005:183,184), düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ve özellikle basın özgürlüğünü, özgürlüklerin güvencesi olarak görmüştür (Genç, 1997:11,12). 1789 Fransız Devrimi'yle yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi; bütün insanların eşit ve özgür yurttaşlar olarak doğduğunu, siyasal, dinsel ve düşünce özgürlüğünün gerekliliğini vurgulamıştır (Lewis, 2003:124). Genç'in (1997:12,13) belirttiği gibi, hak ve özgürlüklerin ancak toplum menfaatlerinin gerektirdiği durumlarda yasayla sınırlanabileceğini belirtmiştir.

Ancak, 16. yüzyılda ortaya çıkan ulus devletler, Bodin ve Hobbes düşüncesiyle şekillenen mutlak ve sınırsız güç ve yetki anlayışına dayanan "realist" düşünceyle temellenen güvenlikçi bakışı öncelikli temel sorun olarak görülmüştür. Bu anlayışta, dışarda üst otoritenin olmayışından kaynaklı sistemin 'anarşik' yapısında (Bacık, 2007:68,256) çatışma ve savaşlar kaçınılmazdır. Bu bakış açısıyla hareket eden Napolyon'un tüm Avrupa'yı işgal girişimini, milyonlarca insanın hayatını kaybettiği

dünya savaşları takip etmiştir. Bu dönemde ortaya atılan, “idealist” düşünce; realizmin tersine, Kant’ın “evrensel sürekli barışını” inşa etme (Heywood, 2011:176,177), ahlak, hukuk ve kurumsal değerler temelinde uluslararası meselelerin, barışçıl yöntemlerle çözülmesini savunsa (Gözen, 2009:9) da, öncülüğünü yaptığı Milletler Cemiyeti (MC), İkinci Dünya Savaşına engel olamamıştır. 1945-1990 arası iki kutuplu sistemde, temelde “realist” ve “neo-realist” yaklaşım hâkim olmuştur. Kenneth Waltz’ın ortaya attığı yapısal realizm (neo realistler); devletlerin davranışlarından ziyade, uluslararası sistemin ve bu sistemdeki güç dağılımının, güvenliği belirlediğini (Efegil, 2012:86), “anarşik” yapıda çatışma ve işbirliği kalıbının, “güç dengesi” sisteminin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Walt, 1998:16). Kısaca her iki yaklaşım, güvenliği temel alarak, güç ve çıkarla özdeşleştirmiştir.

2. Küresel Sistemde Çok Boyutlu Güvenlik

Siyasi tarihte 1980’li yılların sonunda; Sovyetler Birliğinin dağılması, Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi, ABD’nin tartışılmaz üstünlüğünün kanıtlanmasıyla (Arı, 1997:128-133) dile getirilen küresel sistemin; Batı medeniyeti temelinde gelişen evrensel medeniyete dayalı bir sistem olduğu belirtilmiştir. Küresel sisteminde; ekonomik ve siyasi hak ve özgürlüklerin artacağı (Şahin, 2009), insan hakları esasına dayalı ferdiyetçilik, farklı etnisite ve alt kültürlerin kendilerini ifade edebileceği, sivil teşekküllerin artacağı (Yavuz, 2001:32), yönünde değerlendirmeler yapılırsa da, küresel güvenlik için bir dönüm noktası teşkil eden 11 Eylül saldırılarıyla; devlet merkezli bir güvenlik politikasına güç kazandıran realist güvenlik araçlarını yeniden gündeme gelmiştir. Ancak, saldırıların devlet dışı bir aktörler tarafından gerçekleştirilmesi ve tüm dünyayı etkileyecek düzeyde seyretmesi, yeni güvenlik konseptinin klasik anlayıştan uzaklaştığını ve çok boyutlu hal aldığını göstermiş (Ergül, 2012:181), bu durum özgürlüklerden ziyade güvenlikçi politikaları öne almıştır.

2.1. Özgürlükçü Beklentilerden Güvenlikçi Yaklaşımlara

Siyasi tarihte, 1990’lardan itibaren başlayan uluslararası sistemdeki değişiklik ve küreselleşme etkeni, hak ve özgürlük alanının genişleyeceği yönündeki iyimser beklentilere yol açmıştır. Bu dönemde; kamuoyu, çıkar grupları, çok uluslu şirketler vb. unsurları dikkate almayan “realist” görüş tartışılmaya başlamış (Sönmezoğlu, 2005:235), ortaya atılan “eleştirel düşünce” bağlamında, uluslararası alanın sadece devletlerarası ilişkilerin değil, devlet-sivil toplum bağlantısını da kapsayan geniş bir

alanı kapsadığı (Keyman, 2007:229-231), ortaya atılan “liberal kuramla”, dış politik karar almada devletin yanında, örgütlü çıkar grupların, ekonomik, sosyo-kültürel konuların da dış politika konusu olabileceği (Efegil, 2012:10) yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Erdoğan’ın (2005:192,193) belirttiği gibi, NGO olarak adlandırılan, merkezi Londra’da bulunan “Uluslararası Af Örgütü”, “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” başta olmak üzere, birçok gönüllü kuruluşların, hak ve özgürlükler temelinde kaleme aldığı raporlar ve açıklamalarına, artık hiçbir devlet kayıtsız kalmamaya başlamıştır.

Bu konuda, BM İnsan Hakları ve Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, hak ve özgürlükleri ihlal eden devletlerin, bu durumu, egemenlik haklarına veya iç yargı yetkilerine bağlanamayacağını düzenlemekte (Coşkun, 2009:387,388), hak ve özgürlük ihlalleri durumunda, 1999’daki Bosna ve Kosova müdahalelerinde görüldüğü gibi, BM veya NATO eliyle müdahale gerçekleştirilmiş (Çalış ve Kan, 2006:66,67) böylece insani amaçlı müdahalelere kapı aralanmıştır. Hak ve özgürlüklerin, ulus-ötesi normlar düzeyinde koruma altına alınması, bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru hakkının getirilmiş olması önemlidir (Hakyemez, 2004:110). Kısaca; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü esas alan evrensel değerler, iç ve dış politikanın temel referansı haline gelmiş (Dursun, 2007:6,7) bu değerler, Çakmak’ın (2005:79,80) belirttiği gibi, AB’de, “Kopenhag Kriterleri” şeklinde formüle edilip, üyelik için ön koşul haline getirilmiştir.

Ancak özgürlük alanının genişletilmesine dönük tüm bu olumlu beklenti ve uygulamalara rağmen, küresel sistemde güvenliğin, çok boyutlu ve farklı niteliğe bürünerek, temel politikaya dönüştüğü görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik, dar anlamıyla iki süper güç arasındaki gerginliğin silahlı çatışmaya dönüşmemesi şeklindeyken, “yeni güvenlik” yaklaşımı güvenliğin, sadece tehditlerin tespiti ve bertaraf edilmesinden ibaret olmadığını, güvenlik politikasının amacının da insanların mutluluk ve refahını sağlamak olması gerektiğini savunmuştur (Bilgin, 2010:72,73). Tehditlerin biçimi, günümüzde oldukça farklı bir boyut kazanarak daha fazla ulusal ve uluslararası düzeni etkilemektedir (Aksu ve Turhan, 2012:70). Baylis’in (2008:74) belirttiği gibi, günümüzün en önemli tehdidi; uluslararası terörizm, küresel finans sisteminin çöküşü, küresel ısınma ve nükleer kazalar gibi risklerle bağlantılı yeni tehlikeler içeren küreselleşme olgusudur.

2.2. Küresel Tehditler Karşısında Özgürlük ve Güvenlik

Dünya düzleminde güvenliğe yönelik küresel tehditler, büyük ölçüde ulus-devletlerin kontrolü dışında cereyan edebilmektedir. Küresel güvenlik; siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve çevre güvenliği gibi, farklı boyutları olup, siyasal güvenliğin kapsamı uluslararası sistemdeki dönüşüme bağlı olarak genişlemiştir (Sandıklı, Emeklier, 2012:46). İbrahim Erdoğan'ın (2013) belirttiği gibi, küreselleşmeyle, tehdit olgusunda niceliksel bir artış, niteliksel boyutta bir çeşitlenme meydana gelmiştir. Yeni dönemde, askeri konuların yanında; ekonomik, teknolojik, sosyal, dini ya da kültürel, ideolojik, çevreyle ilgili yeni tehdit unsurları ortaya çıkmıştır. Devletten ziyade insan ve toplum merkezli yeni güvenlik yaklaşımları temelde; “eleştirel kuram, Kopengah okulu, postmodern yaklaşım, inşacı yaklaşım” gibi ortaya atılan birçok yeni anlayışların ortak noktasını; Batı değerlerini ve güvenliğini önceleyen klasik devlet merkezli, askeri ve güç odaklı güvenlik yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkması, siyasal toplumsal ve kimliksel meselelere daha fazla odaklanmış olmalarıdır. Bunlar arasından öne çıkan “inşacı yaklaşıma” göre, çatışma veya işbirliği ihtimali için ilk bakılacak kavram kimlik olup, bir devletin diğer devletleri öteki olarak algılaması ve tercihlerine farklı tepkiler vermesinin temel nedenidir (Wendt, 1992).

Batı'nın gerek farklı kimlikleri ötekileştirici yaklaşımları gerekse küresel göç ve terör meselelerine bakışıyla, yeni güvenlik yaklaşımı havada kalmıştır. Huntington'un “medeniyetler çatışması” tezinde belirttiği gibi, üçüncü dünya ülkelerinde özellikle de Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak, “siyasal İslam”ın öne çıkması zira İngiltere ve Fransa'nın nükleer programı ile İran'ın nükleer programını farklı algılanması, Alexander Wendt'in belirttiği gibi, “Kuzey Kore'nin beş nükleer silahı, ABD için İngiltere'nin beşyüz nükleer silahından çok daha fazla tehdit içerir” örneğiyle kimliğin güvenlik algısındaki rolüne işaret etmektedir (Sandıklı, Emeklier, 2012: 46,40,41). İbrahim Erdoğan'ın (2013) belirttiği gibi, bu türden tutuculuğun 11 Eylül saldırılarıyla şiddet boyutuna tırmanması, aynı eylemlerin bir “Müslüman-Hristiyan” çatışmasının başlangıcı olarak sunulması, ABD'nin Irak ve Afganistan gibi ülkelerde terörle mücadelesinin “Haçlı Seferi” olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Küreselleşmeyi kontrol eden gelişmiş ülkelerin, Irak'ta olduğu gibi gereksiz, Bosna'da olduğu gibi gerekli fakat geciken dış müdahalelerinin insani gerekçelerden çok siyasi ya da stratejik saiklerle yapıldığı izlenimi vermiştir (Erdoğan. İ:2013). Gözen'in

(2004:90,104,114,152) belirttiği gibi, insan haklarına dayalı müdahalelerin, evrensel anlamda uygulanabilirliği tartışma konusu olup, ABD eski Başkanı Clinton'un, "müdahalelerde ulusal çıkarların ön planda tutularak, uluslararası sorunlara, seçici yaklaşacaklarını" belirtmesi bu algıyı güçlendirmiştir.

Küresel sistemin temel sorunu olan göç olgusu, göçe maruz kalanların özgürlük ve güvenliğini ortadan kaldırırken, hedef ülkelerin iç düzenlerini ciddi bir şekilde etkilemekte, geleneksel kurumsal yapılarına meydan okumaktadır. Bu durum; devletlerin sınır kontrol yeteneğini zayıflatırken, diğer devletler veya uluslararası örgütlerle işbirliğine zorlanmaktadır (Erdoğan, İ:2013). Toplum güvenliği vurgusu ön plana çıkarılarak, göç alan ülkeler bağlamında Batı ülkelerinin güvenliği üzerinde durulurken, göç etmek durumunda kalan toplumların ve bireylerin güvenliği ikincil plana atılmıştır (Sandıklı, Emeklier, 2012:33,34). Bugün Suriye'de etkinlik kazanan terör örgütleri, sadece ülke halkı için değil, Türkiye gibi komşu ülkeleri de tehdit etmektedir. Suriye gibi yıllardır totaliter rejimle yönetilen bir ülkede, özgürlüğün yokluğuna bir de iç savaşın eklenmesiyle güvenli bir ortam bulma çabası içinde olan milyonlarca Suriyeli, özgürlükten ziyade canı pahasına Türkiye, Ürdün, Lübnan gibi ülkelere gitmiştir (Yılmaz vd. 2016:137). Batı'nın buna tepkisi; sınır güvenliğini sağlama ve göçü sınırları dışında tutma girişiminden öteye gidememiştir.

Günümüz küresel sistemde, eylem alanlarını ulusal düzeyden uluslararası düzeye kaydıran, teknolojik ve enformatik imkânları azami oranda kullanan küresel terör örgütleri (Aksu ve Turhan, 2012:71), küreselleşmenin sunduğu imkanlarla; eylem araçlarını çeşitlendirme ve etkilerini büyütme, silah pazarlarına kolayca ulaşma (Erdoğan,İ.2013) imkânı bulmuştur. Baylis'in (2008: 84,85) belirttiği gibi; bu dönemde konvansiyonel silahlanmanın yanında nükleer silahlara dayalı, güvenlik yaklaşımı da mevcuttur. 11 Eylül'den beri yaşanan olayları göz önüne alarak, realizm veya Hobbesçu geleneğin, bir kez daha sahnenin merkezinde yer alması bile, en azından devlet adamları arasında hâkim bakış açısı haline gelmiştir. 11 Eylül'den sonra ABD'de, "Yurtseverlik Yasası" başta olmak üzere, birçok yasal ve idari düzenlemeler, hükümete ve yargıya çok geniş yetkiler vererek; kişi veya herhangi bir grubu "terörist örgüt" olarak tanımlamakta, ev ve işyerlerinin habersiz aranmasına ve Amerikan vatandaşı olmayanların suç olmaksızın sınır dışı edilmesine olanak sağlayarak (Aksu ve Turhan, 2012:64,65,75,76) özgürlükleri sınırlandırmıştır. İngiltere ve Almanya'da yabancı

dernek veya örgütler sıkı denetim altına alınmış, geniş kapsamlı dinleme hatta gerektiğinden yabancıları sınır dışı etme yönünde karar alınmıştır (Bielefeldt, 2008:271,272). Günümüzde Suriye’de etkinlik kazanan terör örgütlerinin sınır ötesi eylemleri, 2015 yılında Fransa’nın Paris şehrinde ağırlığını hissettirmiş, başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesi sınır güvenliklerini artırmaya ve olağanüstü hal ilan etmeye başlamışlardır. Serbest dolaşım sağlayan Schengen Anlaşması’na rağmen Fransa’ya komşu İtalya, Hollanda, Belçika gibi ülkeler, sınırlarda güvenlik önlemlerinin seviyesini artırma (Yılmaz vd. 2016:136) yarışına girmiştir. Bu konuda; Ermeni “Asala” terör örgütü, sonra da PKK terör örgütünün hedefinde olan Türkiye (Kongar, 2016), 2013 ve 2014’te yaşanan “Gezi” ve “Kobani” olaylarının yanı sıra, 15 Temmuz’da kökü ABD’ye dayanan FETÖ’nün darbe girişimine zira Suriye kaynaklı ve ABD destekli, YPG/PYD terör örgütünün Batı destekli siyasal oluşumuna karşı, önemli tehditlere maruz kalmıştır. Bu bağlamda alınan gerek iç güvenlik tedbir ve paketleri (Yılmaz,2016:138,139) gerekse olağanüstü hâl uygulamaları ve teröre destek verdiği gerekçesiyle başlattığı kayyum uygulamaları, kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur.

Gerek küresel sistemden gerekse iç kaynaklı olsun, özgürlük ve güvenlikte temel belirleyici olan devlet, insani güvenliğe yönelik diğer tehditleri önlerken aynı zamanda siyasal bir tehdit aracı haline de gelebilmektedir. Aksu ve Turhan’a göre (2012:69,76,77) devletler; özellikle korku ve tehdit dönemlerini, güvenlikçi politikaları yerleştirme bağlamında fırsat dönemleri olarak görme eğilimindedir. İnsan hakları gözlemcileri; gerek olağanüstü durumlarda gerekse kriz ve korku dönemlerinde hak ve özgürlüklerin tehdit edildiğini belirtmektedir. Terörle mücadele kanunlarında terör tanımlarının genelliğinin yüksek tutulması; sivil protestoları, ifade ve toplanma özgürlüğünü engelleyebilmekte, sendikal eylemler, halk protestoları ve sivil itaatsizlik gibi siyasi faaliyetler, kriminalize hale gelebilmektedir. Wittes’e göre (2011:9) güvenlik, özgürlüğü hiç de feda etmeden birçok şekilde artırılabilir. Öte yandan, özgürlük feda edildiği halde daha fazla güvenlik elde edilemeyebilir. Özgürlüğü kısıtlama eğiliminin arkasında, “şiddet ve terörizmle ancak özgürlükleri kısıtlamakla baş edilebileceği” düşüncesi yatmaktadır. Buna göre güvenlik, ancak özgürlük pahasına sağlanabilir. Demokratik hukuk devletlerinde, özgürlüklerin kısıtlanmasının elzem olduğu durumlarda dikkate alınması gereken husus olan, “özgürlükler karinesi”, güçlü nedenler olmadıkça özgürlüklerde sınırlama yapılamayacağına dayanan bir anlayıştır

(Erdoğan, 2005:38-40; 2013:24-26). Özgürlük ile güvenlik arasında bir denge bulunduğu görüşü, her türden otoriter güvenlik tedbirlerinin kabul edilmesine yol açabilir. (Bielefeldt, 2008: 288). Zira güvenlikçi yaklaşım aşırı durumları gerekçe göstererek kısıtlamaları istisnaî olmaktan çıkarıp genelleştirmeye ve kural haline getirmeye meyillidir.

Sonuç

Küresel sistem; bir yandan, hak ve özgürlüklerin evrensel değerler ve temel kriterler haline gelmesine ve özgürlüklere kapı açan bir ivme kazandırırken, diğer yandan da çok boyutlu ve farklı nitelikteki tehditlere yol açmıştır. Çok boyutlu hale gelen, küresel güvenlik sorunlar karşısında klasik güç ve çıkar temelli yaklaşımların sergilendiği zira terör olayları karşısında, güvenliği artırmanın özgürlüklerin feda edilmesiyle sağlanabileceği düşüncesinin belirleyici olduğu görülmektedir. Waldron'ın (2003:195), belirttiği gibi, şiddet ve terör korkusuyla insan haklarına getirilen kısıtlamalar terörizme karşı güvenliği artırsa bile, devlete karşı güvenliği azaltabilir. Altı çizilmesi gereken temel husus; özgürlükleri etkileyecek nitelikteki tedbirlerin; kısa süreli ve geçici olması, hakkın özüne dokunmaması, gerekliliğinin yargı kararlarına dayanması, tedbirlerin meşruiyetini artıracaktır

Kaynakça

- AKSU, M. TURHAN, F. “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4/2,2012, ss. 69-80.
- ARI T. (1997). *Uluslararası İlişkiler*, 2. Basım, İstanbul, Alfa Y. İstanbul.
- BACIK, G. (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken Genişleme Nedensellik*, *Kaknüs Y.*
- BAYLIS, J. “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5/18 2008, ss. 69-85.
- BİELEFELDT, H.(2008), “Demokratik Hukuk Devletinde Özgürlük ve Güvenlik”, Çev. Metin Y, *Hukuk Devleti: Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal*, ss. 271-292. Adres Y. Ankara.
- BİLGİN, P. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, 2010, ss: 70-96.
- COŞKUN, V.(2009). *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Liberte Y. Ankara.

- ÇAKMAK Haydar (2005). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*, Platin Y. Ankara.
- ÇALIŞ, H. Ş. KAN, K. (2006). *Birleşmiş Milletler, Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, (Ed). Çalış H. Akgün B. Kutlu Ö. Çizgi Kitabevi, Konya.
- ÇETİN H. (2014). “Siyasal İktidar ve Meşruiyet”, (Ed). H.Çetin, Siyaset Bilimi, Orion Y.
- DUMAN Fatih (2014). “Devlet”, *Siyaset Bilimi*, 4. Bsk., Ed. H.Çetin, Orion Y. Ankara.
- EFEĞİL, E. (2012). “Türkiye’deki Karar Vericilerin Dış Politika Anlayışları: Realizme Karşılık Liberal Bakış Açısı”, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Ed, E. Efeğil R. Kalaycı, Cilt 1, Nobel Akademik Y, Ankara.
- ERDOĞAN M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN M. (2005). *Anayasal Demokrasi*, 7. Bsk. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN M. (2013). *Özgürlük Perspektifinden Hukuk ve Demokrasi*, Kesit Y. İstanbul.
- ERDOĞAN, İ. “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, *Akademik Bakış*, 6/12, 2013, ss.265-292.
- ERGÜL, N. (2012). “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler ’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed .A. Sandıklı, Bilgesam Y. İstanbul.
- GENÇ, M. (1993). *Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı*, Uludağ Üniv. Basımevi, Bursa.
- GÖZEN, R (2004). *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Y. İstanbul.
- GÖZEN R. (2009), *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe: Türkiye’nin Dış Politikası*, Palme Y.
- GÖZLER Kemal (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Y. Bursa.
- HELD, D. (1987). *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- HEYWOOD, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev. M. Köse, Küre Y. İstanbul.
- KEYMAN, F. (2007), “Eleştirel Düşünce: İletişim Hegemonya, Kimlik/Fark”, *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Der. A. Eralp, İletişim Y.
- KONGAR, (2016). *Küresel Terör ve Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- LEWIS G. (2003), “Fransız Devrimi:1789-99”, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek:1560-1991*, Der. D. Parker, Dost Kitabevi, Ankara, ss.119-142.
- SANDIKLI A. EMEKLİER, B (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ed. A. Sandıklı, Bilgesam, İstanbul.
- ŞENEL, A. (2011). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyaset Düşüncesi*, Bilim ve Sanat Y. Ankara.
- SÖNMEZOĞLU, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4.Bsk. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ŞAHİN K. (2009). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 2. Bsk. Yenyüzyıl Y. TÜRKÖNE Mümtezar (2011), *Siyaset, Etkileşim Y. İstanbul*.
- WALDRON, J. (2003), “Security and Liberty: The Image Of Balance”, *The Journal Of Political Philosophy*, Vol. 11, N.2, pp.191-210.
- WALT, M. Stephen, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Çev.B. Çalı, *Foreign Policy, Special Issue, Vol. 1 (1), 1998, pp. 14-29*.
- WENDT. A. “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics,” *International Organizations*, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391-425.
- WİTTES B. (2011), “Against a Crude Balance: Platform Security and the Hostile Symbiosis Between Liberty and Security”, *Project on Law and Security, Harvard Law School and Brookings*, <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/wittes.pdf>.
- YAYLI, H ve ÇINAR, E. “Klasik Liberalizmde Özgürlük ve J.S.Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32, 2012, ss.9-19.
- YILMAZ, S. (2006). *21.yyda Güvenlik ve İstihbarat*, Alfa Y. İstanbul.
- YILMAZ, E.A. CANÖZİÇ, H, AKBULUT, A, “Güvenlik Özgürlük Dengesi Bağlamında Türkiye’deki “İç Güvenlik Paketi” Tartışmaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık 2016, ss.132-146.

DİN, TOPLUM, SİYASET BAĞLAMINDA 12 EYLÜL VE DİN
Sevil HARIKÇI

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD.

harikcisevil@gmail.com

Giriş

1946 yılından itibaren çok partili hayata geçiş süreci başlamış ve Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin, ABD'nin yanında yer alması üzerine ülkede iktisadi bir buhran yaşanmıştır. 1946 – 1950 yılları arasında Türkiye'de dini uygulamalarda liberalleşme olarak adlandırılan bir süreç yaşamasına sebebiyet vermiştir. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) 1940-1950 yılları arasında dini uygulamalarda liberalleşme sürecine hız kazandırmıştır.

1960 darbesinden sonra din politikalarında değişiklikler yapılmış, 12 Eylül darbesinin ilk sesi 27 Aralık 1979'da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e gönderilen mektupla duyulmuştur. Bu mektup üzerine 1 Ocak 1980'de Çankaya köşkünde Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlarının katıldığı toplantıda konu yine gündeme getirilmiş ve Bu mektuptan sonra olaylar ve ülkedeki önemli gelişmeler hızlı bir ivme kazanmıştır. Bunların başında 24 Ocak kararları gelmektedir. Ekonomik olarak yaşanan istikrarsızlık, üretimin azalması ve karaborsacılığın oluşması gibi nedenlerin ortadan kaldırılması için kamu harcamalarının sınırlandırılması, ücretlerin düşürülmesi, serbest döviz kuru gibi ekonomik önlemlerin alınması, 24 Ocak kararlarının gerekçesinin bir özeti (Kısacık, 2011: 7,8). 12 Eylül 1980'de Kenan Evren'in Radyo Televizyonlarından yaptığı konuşmayla duyuldu.

“.....Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun kendisine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.” (<https://www.trtarsiv.com/ozel-video/tarihi-olaylar/12-eylul-1980-darbesi-sonrasi-124905>, TRT Arşiv). Burada asıl değinmemiz gereken nokta 12 Eylül sonrası yapılan dini politikalarıdır. Çalışmanın diğer kısımlarında bunun üzerinde durulacaktır.

12 Eylül Darbesinden sonra bu süreç devam etmiştir (Ateş, 2018). Türk demokrasisi ve siyasal hayatı 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı atlatıp yeniden yola koyulmuştur.

Ancak hem siyasi cephede hem de öğrenci hareketleri noktasında karşılıklı hesaplaşmalar sürmektedir (Birand, 2019). 12 Mart 1971’de askeri muhtıra ile ülkenin sosyal, siyasal hayatını yeniden düzenlemeye çalışması toplumun dar bir alana sıkıştırılmasına neden olmuştur. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile kamu bürokrasisinin toplum üzerindeki baskısı arttırılmaya çalışılmıştır. 1970-1980 yılları arasında ülkenin siyasal ve sosyal hayatında Alevi- Sunni, Türk- Kürt, sağ-sol gibi kamplaşmaların daha da artmasıyla kamu bürokrasisinin baskıcı ve kural tanımaz bir yönetim sergilemesine neden olmuştur. Siyasi bölünmüşlük kamu bürokrasisine meşruluk kazandırırken ağırlığını da arttırmıştır (Tuncel, 2011:135). 12 Eylül’de yönetime el koyan Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK), din politikalarının etkileri günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Darbeden önce din günlük hayatın belirleyici rolündeydi. Laiklik politikalarından ötürü, İslami hassasiyetler artmıştır. İslami söylemler, irticai söylemler olarak adlandırılmıştır. Bu konuda halkın siyasi itaatini sağlanabilmesi için 1981-1983 yılları arasında dinden faydalanılarak din eğitimleri düzenlenmiştir. Laiklik politikaları çerçevesinde siyasi partilere kapatma cezaları ve öğrencilerin kılık kıyafetlerinde din ibarelerinin bulunmaması hususunda yasaklamalar getirilmiştir. Din, toplum ve siyasetle iç içe bir kavramdır. Türk siyasal hayatında hep yer alacaktır.

1.1. 12 Eylül Sonrası Yeni Düzendeki Dinin Konumu

12 Eylül’ün İslamcılığı desteklediğine dair iddialara genelde dört ana veri sunulur; Din derslerinin anayasa ile zorunlu hale gelmesi, İmam Hatip Liselerinin (İHL) yaygınlaştığı tezi, Türk İslam sentezi raporu, Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlarının ayet ve surelerle meydanlarda konuşma yapmasıdır. 12 Eylül darbesi döneminde İHL’lerinin sayıca arttığı doğru değildir. Hatta ve hatta darbeden sonra ilk açılan İHL 1985’te,yani Özal döneminde açılmıştır (Kenar, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/ceren-kenar/582535.aspx>, 02.10.2014)

Darbeden önce din günlük hayatın belirleyicisi rolündeydi. Bu süreçte laiklik politikaları ülke genelinde tartışılmaya başlanmıştır. Dinin Türk laikliğine kurban edildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda İran’da meydana gelen devrim, Afganistan ve Pakistan’da meydana gelen yönetim değişiklikleri Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Tüm bu olaylar karşısında Türkiye’de laiklik politikaları ile dini eğitim ve uygulamalara getirilen kısıtlama irtica söylemlerini yükseltmiştir. Batılılaşma ve çağdaşlaşma politikalarının sorgulanmasına, İslami hassasiyetlerin artmasına yol açmıştır. Darbeciler

İslam söylemlerinin her birini irticai söylem olarak tanımlamıştır. Bu dönemde laiklik karşıtlarının bastırılması yönünde İslam'ı bir hayat felsefesi olarak görüp yaşayan kesim odak noktası seçilmiştir.

Bu amaçla Türk İslam sentezi kullanılmıştır. Aydınlar ocağının Türk İslam sentezi ve Milli Kültür Raporu, aşırı milliyetçilikleriyle tanınan ocağın 1979'daki kurultayında kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nın özünü oluşturmaktadır. Amaç İslam'ı Kemalist bir ideolojinin yeni yorumu Atatürkçülükle resmileştirerek, devletleştirmek ve yasallaştırmaktır. Kemalist, laik çizgiden çıkılarak Türkçülük üzerine dinci bir milliyetçilik politikası benimsenmiştir. Din bir Ahlak sistemi olmaktan öte bürokratik otoriter bir devletin toplumsal denetim aracı olmuştur.

12 Eylül öncesinde başlayan şiddetin yanlış felsefi tercihler olduğu belirtilmiştir. Bunlar pragmatizm ve pozitivistizmdir. Bu akımlar maddeci olarak eleştirilmiş ve köksüz, muallakta ve tutucu ideolojiler olarak belirtilmiştir. Eğitim müfredatı, milli, dini, örfi değerlere dayanmalıdır. Din eğitimi okul öncesi dönemden başlamalıdır. Bu politika gereği darbe sonrası yoğun bir dini kurumlaşmaya gidilmiştir. Cami, mescit gibi yerlerin sayısı artmıştır. Beş general, dönemin Vali ve Kaymakamları mitinglerde, konferanslarda toplantılarda hadis, ayet ve Kur'an'a göndermelerde bulunmuşlardır. Diyanet İşlerinden fetvalar isteyerek, İslam Konferansına devlet başkanı düzeyinde katılmıştır. Türkiye I. Din Eğitimi Seminerinde laiklik; İslam dininin öz değerlerini kavramada sahip olduğumuz tek ve önemli ilkedir" şeklinde tanımlanmıştır. Evren, Atatürk'ün din düşmanı değil dini sayan bir kişi olduğunu, laikliğin dinsizlik anlamına gelmediğini; İslam'ın akıl, bilim ve mantığa uygun olduğunu, laiklik ile din eğitiminin çatışmasının söz konusu olmadığını, aksine dinsel eğitimin laikliğin doğal bir sonucu ve gereği olduğunu söyleme ihtiyacı duymuştur (İnal, <https://www.evrensel.net/haber/218104/12-eylul-ve-egitim>, 14.09.2018; İnal, 2004; Dağdelen, 2013; Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, 1981)

Fakat bazı kişiler Evren gibi düşünmemekte ve Evren'in bu tutumuna karşıdır. Nevzat Bölügiray Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanı "Siz bir devletin başına tarikatçıları getirirseniz o devletin daha laik, demokratik, hukuk düzeninde nasıl umut var olabilirsiniz ki ve bugünkü irtica 1983'te Özal yönetiminin iş başına gelmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bunda da hata 12 Eylül yönetimindedir" demiştir (Bölügiray, 2019). Gazeteci Taha Akyol 12 Eylül'ün ülkedeki dini yükselişin sebebi

olmadığını 12 Eylül olmasaydı da bunun olacağını belirterek Türkiye’de mevcut dini yükselişin sebebinin Dünya şartlarıyla ilgili olduğunu, Türkiye’de ki kentleşmenin meydana getirdiği bir şokun sonucu olduğundan bahsetmiştir. Bir kültür şokudur demek istediği. Bu kültür şoklarında 12 Eylül sonrası artan imam hatip liseleri ve Kur’an kurslarının payı olduğunu belirtmiştir. (Akyol, 2019)

1.2. 12 Eylül Sonrası Din Eğitime Getirilen Düzenlemeler, Yasaklar, Eylemler

12 Eylül yönetiminin en çok tartışılan uygulamalarından biri Kenan Evren’in Erzurum’da yaptığı açıklama oldu. 12 Eylül yönetimi, İslam’ı toplumla birleştirici bir unsur olarak kullanmayı amaçlıyordu. Bu karar o günün şartlarında garipsenmişti. Eğitim sistemi değiştirilmiş, Eğitimin Atatürkçü bir çizgide yapılacağı belirtilmişti. Oysa Atatürk’ün Milli Eğitim politikasında zorunlu din dersi yoktu. Kenan Evren “Adı Din dersi değil. Ahlak Bilgisi ve Din Kültürü dersi yani dinimiz hakkında, dinler hakkında bu okullardan çıkan çocuklar bilgi sahibi olsun istedik. Ayrıca bir insan hiç olmazsa iki rekât namaz kılmasını bilmeli.” demiştir. Din dersinin zorunlu hale getirilmesi kimilerine göre irticanın hortlamasının ve büyümesinin nedeniydi. Evren, mitinglerde ayetler okuyor, politikaya karşı İslam’ı toplumu birleştirici bir çimento olarak kullanıyordu. Evren “ Hepimiz aynı Allah’a inanıyoruz, bir peygamberimiz var. Aynı Kuran’ı kullanıyoruz, aynı surelerle namaz kılıyoruz, o halde ayrılık neden?” Evren bunu bilinçli yaptığını çünkü dine, hocalara inanarak kızını okula göndermeyen, devlete karşı olan kişileri cezbetmek için onların silahıyla hareket ettiğini belirtmiştir.(Evren 32. Gün, 2019).

1982 Anayasasının 24. maddesinde din eğitiminin, gerekçedeki ifadesiyle istismar ve suiistimali önlemek amacıyla devletin gözetimi ve denetimi altında olacağı, din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan mecburi dersler arasında olduğu ifade edilmiştir. Maddenin gerekçesinde, Müslüman olmayanların din kültürü ve ahlak öğretiminin haricinde tutulacağı söylenmiştir (T.C. Anayasa, 1982)

1982-1983 öğretim yılından itibaren, 29.03.1982 tarih ve 2109 sayılı Tebliğler, 14.06.1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda, 16.06.1983 tarihli ve 2841 sayılı Kanun ile 12. Maddesinde İlköğretim, ortaöğretim ve liselerde din dersi

zorunluluğu belirtilmiştir. Din derslerinden muafiyet noktasında ise Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 09.07.1990 tarihli ve 1 Sayılı Kararı'nda, azınlık okulları dışında kalan ilk ve ortaöğretim okullarında öğrenim gören TC uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerin bu dinlerden birine mensup olduklarını belgelendirmeleri kaydıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine girmelerinin zorunlu olmadığı ancak bu derse girmek istedikleri takdirde, velilerinden yazılı dilekçe getirmelerinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 31.03.2005 tarihli ve 16 sayılı kararıyla yürürlüğe giren İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nda, dersin içeriğinin belirlenmesinde “dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslam'ın kök değerleri çerçevesinde mezhepler üstü ve dinler açılımlı” anlayışın benimsendiği, öğrencilerin din ve ahlak hakkında objektif bilgi sahibi olmalarının amaçlandığı, İslam gerekse diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilginin ön planda tutulduğu; İslam ile alakalı bilgilerde Kur'an merkezli, birleştirici bir eğitim öngörülmektedir (Ateş, 2018).

Siyasi Partilerin kapatılması Anayasanın Üstünlüğünün teminatı olarak Anayasa Mahkemesine tanınmıştır. Bu hususta 1982 Anayasası'nın 2820 sayılı Partiler Kanunu (Siyasi Partiler Kanunu, 1983), 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun madde 18'de belirtilmiştir (Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 1983). Anayasa'nın 68. Maddesinde parti kapatma nedenlerinden biri “laik Cumhuriyet ilkelerine aykırılıktır. Bu kapsamda Fazilet Partisi, Refah Partisi, Huzur Partisi, kapatılmıştır (T.C. Anayasası, 1982). Yasaklar noktasında Kavakçı'nın başörtüsüyle Meclise girmesi ve Milletvekili Nazlı Ilıcak'ın kendisini desteklemesi kapatma nedenleri olarak sıralanmıştır. (Bozdağ, 2004: 142)

Öğrencilerin ve kamu görevlilerinin başörtüsü takması din/laiklik ekseninde bir soruna dönüşmüştür. Resmi ideoloji doğrultusundaki geleneksel devlet yaklaşımı bu kıyafet özgürlüğünü reddetmiş, başörtüsünün bu alanlardaki görünürlüğünü laik devlet anlayışına karşı “dinci bir meydan okuma” olarak değerlendirmiştir.

22 Temmuz'da 1981'de Bakanlar Kurulu toplanarak üniversitelerde çağdaş olmayan kıyafetlerin yasaklanması kararını aldı (Ateş, 2018). 7 Aralık 1981'de Resmi Gazetede yayımlandı (Resmi Gazete, 1981). 1982'de YÖK kılık kıyafet yönetmeliği ile öğrencilerin başlarının açık olmasını modern kıyafetli olmalarını zorunlu kıldı. İlahiyat

Fakültelerinde Kur'an derslerin başörtüsü takmalarına izin verildi.1984'de Evren'in izniyle YÖK "başörtüsünün etkin bir şekilde önlenmesi fakat modern bir şekilde türban takılabileceği görüşü" benimsendi. 1985'de İstanbul Üniversitesinde 100 öğrenciye başörtüsünden dolayı kınama, uyarı, uzaklaştırma cezaları verildi. 1986'da Danıştay "Eğitim ve öğretim görmüş kadınların başlarını örtmeleri laik cumhuriyet ilkelerine karşı çıkararak dine dayalı devlet düzenini benimsediklerini gösterir dedi. 1987'de YÖK türban konusunda disiplin yönetmeliğini değiştirdi. İstanbul, Bursa, Konya, İzmir, Samsun'da başörtüsü yasağına karşı yürüyüşler, eylemler yapıldı. Birçok kişi gözaltına alındı. 1988'de Ecevit başörtüsünün giyim değil laik eğitim sorunu olduğunu söyledi. Bu yıl yapılan üniversite sınavına başörtülü ve sakallı öğrenciler alınmadı. Sınava girmelerine göz yumanlar hakkında ihbar yapıldı. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü gönderdiği genelge ile kadınların saçlarını servis içinde örtmelerini yasakladı. 1988'de YÖK disiplin yönetmeliğine eklediği madde ile başörtüsünü serbest bıraktı. Danıştay'a iptal davası açıldı ve "dini inançları nedeniyle boyun ve saçların türbanla kapatılması serbesttir" ifadesi iptal edildi. Aynı madde konusunda Evren'de Anayasa Mahkemesine başvurarak iptal ettirdi. ANAP'ın af teklifi ile başörtülüler af kapsamına girdi. Ancak Cumhurbaşkanı veto etti. ANAP 1988'deYükseköğretim Kurumlarındaki kıyafet yarasını TBMM'den geçirdi. Evren yasayı imzaladıktan sonra Anayasa mahkemesine götürdü ve 1989'da iptal edildi. ANAP 1990'da başörtüsüne izin veren kanunu çıkardı. Sosyal Demokrat Halkçı Parti tarafından Anayasa Mahkemesine götürüldü fakat reddedildi. Bu serbestlik 1997'ye kadar devam etti (ATEŞ, 2018). Başörtüsü sorunu 90'lardan Ak parti dönemine kadar devam etti.

12 Eylül darbesinin hedeflerinden biri de irtica ile mücadele idi. 12 Eylül döneminde İslamcı olmanın bedelleri vardı. Örgütlenme düzeyinde sadece Erbakan'ın MSP'si değil, diğer kuruluşlar da baskı gördü. Akıncılar yaygın bir İslamcı örgütlenmeydi. Tüm şubeleri kapatıldı, sorumluları yargılandı ve ceza aldı. MTTB teşkilatı, Halkevleri türünden, kısmen devlet kökenli bir yapılanmaydı. Süreç içinde ılımlı denilebilecek İslamcı çizgiye kaydığından ötürü kapatıldı.163. maddeden cezalar yaygınlaştı. O dönemde az sayıda kitap yayınlanmasına rağmen toplatmalar ve cezalar çoğaldı.

Diyanet teşkilatı da ağır bir baskı dönemi yaşandı. Camilerde hutbelerin merkezi sistemle belirlenmesine gidildi, camilerin namaz saatleri dışında kapalı tutulması

uygulamasına geçildi. O kadar ki, bu dönemde İslami camiada “Cuma namazı kılınması caiz değildir” tezinin yaygınlaşması biraz da camilerin bu durumundan kaynaklanıyordu. Yüzlerce binlerce Kur’an Kursu kapatıldı. Bilhassa geleneksel cemaatlerin, Nurcuların, Süleymancılardan ve çeşitli tarikatların kursları engellendi ve kapatıldı. (KENAR, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/ceren-kenar/582535.aspx>, 02.10.2014)

1.3. Devletin Dine Bakışı Nasıl olmalı?

Çok Partili hayata girdiğimiz günden beri din ve dinde kutsal sayılan kavramların, 70-80 arasındaki dönem kadar siyasete alet edilmemiştir. Seçimlerde hangi tarikat reisinin kime oy vereceği ve verdireceği bile hesap edilmiştir. Siyasi amaçla dini, dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan unsurları alet etmek her ne suretle olursa olsun propaganda yapılması yasaklanmalıdır.

Laik devletin çeşitli din ve mezhepler karşısında eşitçe davranması ve yansız olması gerekmektedir. Laikliğin en iyi savunulacağı düzen özgürlükçü demokrasidir (Mumcu, “*Din Sömürüsü*”, Cumhuriyet 1986) Camiye, kışlaya, orduya, siyaset sokmamak gerekir. Buralara siyaset girdiğinde işin nerede ve nasıl sonuçlanacağını kestiremezsiniz. Din duygularını sömürenler, eğer toplumun egemen katmanları ile siyasal dayanışmaya girmişlerse, Atatürkçülük ve laiklik görmezden gelinir. Eğer din duygularını ön plana alarak siyaset yapmaya koyuldularsa, iç ve dış sermaye çevreleri ile ballı-börekli ilişkiler içine girmişlerse toplumun egemen çevreleri ile ters düşmüşler demektir (Mumcu, “*Özel Mülakat*”, Cumhuriyet 1986).

Demokratik toplumlarda herkes düşüncelerini barışçıl yollarla yayma hakkına sahiptir. Kimse görüş ve düşünceleri doğrultusunda sağcı, solcu, İslamcı vb. adlarla nitelendirilemez. Bu demokratik bir topluma ters bir düşüncedir. Ama düşünceleri yaymanın da bir sınırı vardır. Bu sınır terördür, terörizmdir. Çünkü terörün kendisi bu özgürlükleri yok etmeyi amaçlamaktadır (Mumcu, “*Cihat Çağrısı*”, Cumhuriyet 1986).

Türk toplumunda devletin dinsel kurallara göre değişmesini isteyenler her zaman var olmuştur. Bundan sonrada var olacaktır. Bunu tankla, topla, tüfekte yok etmek mümkün değildir. 163. Maddeye göre devletin temellerini din kurallarına göre değiştirmeyi suç saymaktadır. Fakat Nakşibendi, Süleymancı, Nurcu vb. 60, 70, 80’ler ve daha sonralarında ve birçok tarikatın partilerle iş birliği yaptığı, dışardan bir kol olarak Türk siyaset sahnesini dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Seçim hesapları

yapmaktadırlar. Mason localarına kayıtları düşmüş siyasetçiler, Said-i Nursi'ye övgüleri yağdıran demeçler verilmektedir (Mumcu, "İrtica Varmı?" Cumhuriyet 1986).

Sonuç

Türk siyasal hayatı, iktidarından muhalefetine, toplumun her kesimi ile sürekli din ile iç içe olmuş ve olacaktır. Siyaseti dinden soyutlamak mümkün değildir. Devletin dini olmaz fakat devletin dine, dinlere, mezheplere karşı objektif bir bakış açısı, yönetimi altındaki insanların dinlerini, dinlerinin gerektirdiklerini özgürce yaşamaları için denetim altında tutmalıdır. Bu denetim altında tutma dine, dinlere kısıtlamalar getirerek, din, vicdan ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı bir biçimde yapılamaz. Din, Allah tarafından emredilen bir olgudur. Devletin dinin gerektirdiği ibadetleri kendi inisiyatif ve kanunlarıyla değiştiremez ve propaganda malzemesi yapamaz. Devletin dine müdahalesi sadece üç kuralla sınırlıdır. 1. İnsanların dininin gerektirdiği emirleri yerine getirirken, başkaları tarafından ibadetlerinin yapılmasına engel konulması, 2. Dinin bazı provokasyon grupları tarafından halkı kışkırtıcı eylemlerin yapılması, 3. Dini unsurların, ibarelerin bazı kişi ve kurumlarca değiştirilerek yozlaştırılması. Devlet bu 3 unsurla dine müdahale edebilir.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*, Kanun No: 2949, Sayı:18220, C.22.
- ATEŞ, S., (2018), *12 Eylül 1980 Darbesi ile 28 Şubat 1998 Darbesi Arasında Din Siyaset İlişkileri ve Din Eğitimi Politikaları*, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Ankara, C. 6, (13), s. 586-607.
- BOZDAĞ, M., (2004), *Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Laiklik, Bölücülük Sorunu*, Nobel Yayınları Ankara.
- DAĞDELEN, A. (2013), *Kenan Evren ve Türkiye'de 1980'li Yıllar*, Detay Yayıncılık Ankara.
- İNAL, K. (2004), *Eğitim ve İktidar Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milli Değerler*, Ütopya Yayınları Ankara.
- KISACIK, R., (2011), *İşkence ve Ölümün Adresi Diyarbakır Cezaevi* (2. Baskı), Ozan Yayıncılık İstanbul.

Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği,(1981), *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.

Mumcu, U., (1986), “*Cihat Çağrısı*” Cumhuriyet, 05.10.1986.

Mumcu, U., (1986), “*Din Sömürüsü*” Cumhuriyet, 07.10.1986.

Mumcu, U., (1986), “*İrtica Varmı?*” Cumhuriyet, 17.12.1986.

Mumcu, U., (1986), “*Özel Mülakat*” Cumhuriyet, 07.10.1986.

Resmi Gazete, Sayı: 17535, Karar sayısı: 8/3540.

Siyasi Partiler Kanunu, Kanun No:2820, Sayı: 1827, C.22.

TUNCEL, G., (2011), *Sivil Toplum ve Devlet* (1. Basım), BİLSAM Yayınları Malatya.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No: 2709, 07.11.1982.

İnternet Kaynakları

AKYOL, T., Mehmet Ali Birand 12 Eylül 12 Eylül Belgeseli 8. Bölüm, 12 Eylül’ün Bilançosu, 32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=SKz6vm-AtmY>, 17.09.2019

Birand, M.A., 12 Eylül Belgeseli 1. Bölüm Renklerin Çatışması, 32. Gün Arşivi <https://www.youtube.com/watch?v=8uk6iOJ6phk&list=PL19EshdPt3R9k0g2zuAIgGDpVNLKnzts5>, 17.09.2019.

BÖLÜĞİRAY, N., Mehmet Ali Birand 12 Eylül 12 Eylül Belgeseli 8. Bölüm, 12 Eylül’ün Bilançosu, 32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=SKz6vm-AtmY>, 17.09.2019

<https://www.trtarsiv.com/ozel-video/tarihi-olaylar/12-eylul-1980-darbesi-sonrasi-124905>, TRT Arşiv, 17.09.2019.

İNAL, K. <https://www.evrensel.net/haber/218104/12-eylul-ve-egitim>, 14.09.2008.

KENAR, C. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/ceren-kenar/582535.aspx>, 02.10.2014.

**METİN TEMELLİ DİNİ SÖYLEMİN DİJİTAL ÇAĞDA DÜŞÜŞÜ VE
ALTERNATİF MEDYATİK DİN
Fatma ÇİÇEK**

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı/
MALATYA

ftmccck21@hotmail.com

Giriş

Sosyoloji, antropoloji ve daha bilumum loji tarafından konu edinilen sözlü kültür ve yazılı kültür tartışmasının bir uzantısı olarak görülmesi gereken bu çalışma, din sosyolojisinin bakış açısı altında ele alınmıştır. Her ne kadar dinsel söylemin metin temelinden uzaklaşması ve bunun popüler yansımaları etrafında dönen bir inceleme olsa da bu çalışma, (sadece dini değil) “genel metin temelli düşünce biçiminin rağbet görmediği” temel tezinden yola çıkılarak incelenmiştir. Buradaki temel sav, ikinci sözlü kültür olarak ün salmış olan popüler-dijital kültür dünyasında, din olgusunun toplumda yer edinme biçimlerinde, gözle görülür bir biçimde gerçekleşen bir dönüşümün olmasıdır. Söz konusu dönüşüm, metnin egemenliğinin olduğu medrese kültürünün modern dünyada etkisini yitirmesi sonucunda *gerçekleşmektedir*. Burada bitmiş bir olgudan değil, her gün yeni akımlarla zenginleşen ve farklılaşan bir kültürleşme sürecinden bahsetmek daha isabetli olacaktır. İnsan hayatı, maddi ve manevi faktörlerin etkisiyle kültürel formlarını da değiştirmekte ve böylece yeni kültürleşme biçimlerine kapı aralanmaktadır.¹ Bu yeni kültürleşme biçimlerinde internet temelli yeni medyanın/sosyal medyanın sürükleyici bir etkisi olduğu gerçeği, dindar/muhafazakar kesimi de etkisi altına almıştır.

Muhafazkar kitlenin onlarca farklı rengine rağmen, sosyal medya sayesinde toplumda daha fazla görünür hale gelerek ortak bir platformu farklı söylemleri için kullanmaları, konuyu daha ilgi çekici kılmaktadır. Tüm kültürel kodların dijitalleşmeye başladığı bu post-modern süreçte, müminlerin dijimümine ve ibadetlerin de dijiiibadetlere dönüştüğü gerçeğiyle karşılaşılmaktadır.² Çağın ruhunu yakalama

¹ Dawson, Cristopher, “Kültür ve Din İlişkisi”, Çev. M. Ali Kirman, *Kültür ve Din*, Ed. M. Ali Kirman, Karahan Kitabevi, Adana, 2014, s. 11.

² Çamdereli, Mete, *Din Ekranda Nasıl Durur?(Medyada Dinin Popüler Temsilleri)*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 131.

gerekçesiyle müminler tarafından benimsenen bu yeni süreçlerin olumlu ve olumsuz yönleri olsa da burada bir taraf olma amacı güdülmeyecektir. Daha ziyade, muhafazakar kitlenin henüz yeni benimsediği bu süreç artışı ve eksisiyle anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda 90'lı yılların radikal siyasi söylemlerinin, liberal değerlerle olan çatışmasının nispeten yumuşadığını ve (muhafazkar ile seküler) her iki hattın birbirine yaklaştığını söylemekte fayda vardır.³

Esasında eski ve yeni medya ne zaman ve hangi süreçleri geçirerek Müslüman bilincinde yer edinmiştir sorusu etrafında şekillenen bu çalışma, “medyatik din, söylem ve vaizliğin ne olduğu” ile “İslamın bu yeni medyatik temsillerinin seçkin tabakadan halk kitlesine doğru geçirmiş olduğu dönüşümün analizi olarak ifade edilebilir. Popüler İslami kültürün en önemli veri sağlayıcısı konumunda bulunan eski ve yeni medyanın birtakım dikkat çekici özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin başında söz gelimi, medyanın kendi kuralları çerçevesinde işlediği her olguyu ticarileştirip araçsallaştırması gelmektedir. Türkiye'nin demografik yapısının müsait oluşu nedeniyle, din konusunda güçlü bir talep bulunmaktadır. Bu nedenle medya kuruluşları bu ihtiyaca, iştiha kabarak cevap vermeye çalışırken, muhafazakar kitle de İslam'ı tebliğ etme fırsatını elde etmenin sevincini yaşamaktadır. Sadece tebliğci seçkin tabaka değil, sıradan müminler de özellikle sosyal medyada kendi içeriklerini üretip paylaşma özgürlüğüne sahip olduğundan, sanal dini dönüşüm bütün toplumsal tabakaları etkisi altına almıştır. Popülerleşen bu dinsel formlar, Müslüman mahrem anlayışını dönüştürerek, imaj Müslümanlığına da kapı aralamıştır.⁴ Esasında bunun temel sebebi, teknolojik kolaylıktır. Kişi, herhangi bir büyük külfete girmeksizin elinin altındaki imkanlarla, görsel ve işitsel olmak üzere pek çok dinsel içerik üretip, sanal bilgi dağarcıklarına yenilerini hediye edebilmektedir.

Çalışmanın ilk iki bölümünde, başlıkta yer alan *metin temelli dinsel söylem ve medyatik din* kavramsallaştırmaları teorik düzeyde tarama yöntemiyle ele alınıp yer yer çözümleyici ve yorumlayıcı yaklaşımla desteklenmiştir. Teorik düzlemde var olduğu iddia edilen kitlesel değişimde muhafazakarların özne olma çabaları, -kimi zaman nesne olurlar- son bölümde *alternatif medyatik dinin toplumda görünür olma biçimleri*

³ Göle, Nilüfer, *Melez Desenler (İslam ve Modernlik Üzerine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

⁴ Okumuş, Meryem, “Muhafazakar Moda Dergileri ve Din”, *Medya ve Din*, Ed. Mete Çamdereli, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014, s. 94.

bağlamında söylem analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Bu bağlamda seçilen kişi ve gruplar sayısız örnek arasından dikkat çekenlerden oluşmaktadır. Burada dikkat çekenler ifadesi ile kastedilen, kişilerin veya sanal grupların takipçi ve abone sayısı fazla olanlardır. Ayrıca birbirlerine benzer içerikte olan sosyal medya hesapları, sanal gruplar ve popüler dini bireylerin tamamının ele alınmasına olanak olmadığından, farklı parametrelerden birkaç örnek alınmıştır.

I. Metin Temelli Dinsel Söylem Nedir?

Her ne kadar sözlü kültür ortamında doğan ve popüler bir hareket olarak halkın bağrından çıkan bir din olarak İslam dinini tanımlamak mümkünse bile, hiçbir dinsel hareket kurumsallaşma sürecinde sözlü karakterini aynen muhafaza edemez. Dinin kurumsallaşması; kurucunun ölümü ve dinin müntesiplerinin sayıca artması faktörlerine bağlı olduğundan, bu süreç popülerlikten kitabiliğe doğru bir çizgide ilerlemek durumunda kalır. İslam'ın içine doğduğu Arap muhayyilesi büyük oranda yazısız olup, ilimler de sadırlarda muhafaza edilmekteydi. Hatta yazıya karşı genel bir hoş görmeme hali olduğu bile ifade edilebilir.⁵ Yazıya karşı olumsuz olan bu tutuma bakarak, o dönem insanlarını geri kalmışlıkla suçlamak; yazıya alışkın modern zihinlerimiz için oldukça olağan bir durum iken, her dönemin zihinsel algı ve araçlarını kendi bağlamı içerisinde değerlendirme hakikatini görmezden gelmek en azından ulema ve hukema için bir eksiklik olarak addedilmelidir. Sözlü kültür döneminde hafızaya duyulan büyük güvenden dolayı, yazılı materyalin hafızayı zayıflatacağı endişesi vardır. Bu nedenle Platon bile, belleği zayıflattığını düşündüğü yazıya düşmandır.⁶ Ancak bu sözlü kültür ortamı, toplumsal dinamiklerle bağlantılı olduğundan burada kültür-toplum ilişkisinin bir yansıması olduğu kolaylıkla görülecektir. Yoksa yazının veya sözlü kültürün olumlanması veya olumsuzlanması gibi bir tutum söz konusu değildir. Sadece her iki kültür biçiminin, kendi dönemlerindeki söz teknolojilerinin birer yansıması olduğu ve bu söz teknolojilerinin baskın oldukları toplumların düşünüş, duygulanım ve algılayış biçimlerini de dönüştürdüğünü söylemekte yarar vardır.

Kurucu veya ilk nesil karizmasının sonraki nesil kitleleri kontrol etme etkisi azaldığında, metin temelli düşünce biçimi de zorunlu olarak yükselişe geçmektedir.

⁵ Cündioğlu, Düccane, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre *Anlam'ın Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 74.

⁶ Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 38.

Sözlü ifadelerin yazılı metinlere geçirilmesiyle birlikte “anlam”ın doğası da haliyle değişmeye başlamıştır.⁷ Elbette burada keskin bir geçiş süreci olduğunu varsaymak yaşanan gerçekliğe uymayacaktır. Sözlü düşünce biçiminden metin temelli düşünceye geçerken, iki yapının kaynaştığı türlü kombinasyonlar görmek tarihsel vakıya da uygundur. Ancak bu geçiş sürecinin karmaşıklığı, Weberci kategorize etme yöntemi olan “tip”ler sayesinde nispeten aşılabilir. Yani her ne kadar sözlü kültürden yazılı kültüre geçerken keskin bir geçiş olmasa bile, değişimin yönünün daima sözlüden yazılıya doğru olması nedeniyle ara formlar şimdilik yok sayılarak genel fotoğraf çekilmeye çalışılır. Böylece genel insanlık kültür tarihinin ve özel dini kültür tarihinin değişim yönü daha net görülebilecektir.

Genel kültürün tarihsel süreciyle de uyumlu bir biçimde dini kültür; sözlü ortamda doğmuş, ancak varoluşunu klasik metinlerini ortaya koyarak sürdürmüştür. Söz konusu İslam dini için olduğunda Emevi ve Abbasi Devletlerinin döneminde hızlı bir metinleşme ve ilimlerin tedvin edildiği bir gerçekliktir. Yazıyla birlikte tefsir, hadis, kelim gibi klasik ilimler, alimler ve onların eserleri ekseninde talim edildiğinde, yüzlerce yıllık bir metin temelli dönem başlatılmıştır.⁸ Yazılı eserlere dayalı din eğitimi ve öğretiminin, yazı yürürlükte olduğu müddetçe, devam edeceği söylenebilir. Kuşkusuz gelecek hakkında kehanette bulunmak sosyologun, özelde din sosyologunun, görevi değildir. Ancak eldeki verilere dayanarak, yazının herhangi bir nedenle toplumsal işlevini sürdürmeye devam ettiği müddetçe, din eğitiminin de bu temelden devam edeceğini söylemek sosyologun görevini ihlal etmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü genel kültürel eğilim hangi yönde olursa, kültürün alt kurumları da genele tabi olur ve düşünce dünyası da bu kültürel kodlarla belirlenir. Din de kültür şemsiyesi altında olduğu için genel kültürel değişim çizgisinde, kendi özerk noktaları olmakla birlikte, ilerleyebilecektir.

İslam kültür havzasında farklı düşünce ekolleri olmakla birlikte hepsinin iddiaları ve toplumda etkinliklerini sürdürme çabaları, başta Kuran olmak üzere metin merkezlidir. Kuran ve onun yorumlarından oluşan külliyatlar çerçevesinde toplumsal yapı anlamlandırılmaya, sürdürülmeye ve kimi zaman dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu çaba, tüm ekoller için ortak olsa da nispeten seçkin bir araştırmacı kitlesi için geçerliydi.

⁷ Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 85.

⁸ Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 102-114.

Bu seçkin kitle dışında olan genel halk ise çoğunlukla metinden uzak ve okuryazar kitle tarafından yönlendirilmekteydi. Söz konusu seçkin kitle ve halk arasındaki farkın kapanması yüzlerce yılı almıştır. Burada pek çok faktör tarafından “belirlenmiş bir bilinçten”, “belirlenmiş bir Müslüman bilinçten” bahsetmek gerekir.⁹

Endüstrileşme, hızlı kentleşme ve okuryazar oranlarının artmasıyla birlikte halkın din sahasında da görünürlüğünün arttığı bir dönem olarak, yirminci yüzyılın başlangıç noktası olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yeni medya teknolojisi ile din sahasında bir popülerleşme ve kitleselleşme süreci olanca hızıyla yaşanmaya başlanmıştır. Yeni sürecin muhafazakar yapı tarafından kabullenilmesi ve sürdürülmesi diğer değişimlere göre daha hızlı olmuş görünmektedir. Burada bu yeni teknolojinin yapısal etkileme gücünün yüksekliği ve karşısındaki tüm ideoloji ve fikirleri dönüşüme uğratma özelliklerinin, muhafazakarların bu kültürü benimsemesinde etken olduğu belirtilebilir.¹⁰

II. Medyatik Din Nedir?

1980’lerden bu yana internet teknolojisinin baş döndürücü bir hızla toplumun her kademesine yaygınlaşması, din sahasında da etkisini göstermiştir. Sosyal yapının diğer unsurlarına göre daha özerk ve vahiy merkezli olan dinler dahi, internet temelli yeni medyanın sosyal yaşantı üzerindeki dönüştürücü etkisine uzun süre direnememiştir. Muhafazakar kitlenin ilk zamanlar yozlaştırıcı olarak görüp mesafeli durması yönündeki tutumu, dijitalleşmenin küresel zaferine karşı dönüşmüştür. Din olgusu 19. Yüzyıl pozitivistlerinin öngördüğünün aksine sosyal hafızadan silinmemiş, aksine yeni süreci benimseyerek dijital dünyanın kalıplarına uyarlanmıştır.¹¹ Bu bağlamda dinin yeni medya ve dijital çağda yok olmadığı ve yeni sürecin ilkelerinin dinsel ilkelerle kombine edildiği, sosyal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Dijitalleşme sürecinin diğer toplumsal süreçlere nazaran daha genç oluşuna rağmen diğer süreçlerin etkileme gücünden daha fazlasına sahip olması, dini gruplar ve dini kültür üzerinde kalıcı-köklü değişikliklere neden olmuştur. Dinin medyatikleşmesi ya da dijitalleşmesi ifadeleriyle kastedilen, dinsel yapı ve grupların internet ile etkileşiminden doğan yaşam pratiklerinin değişim sürecidir. Böylece metin temelli bir

⁹ Müftüoğlu, Atasoy, *Yeni Bir Dilin İnşası*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 49.

¹⁰ Ertit, Volkan, *Sekülerleşme Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2019, s. 157.

¹¹ Ertit, a.g.e., s. 247.

eğitim ve öğrenme sürecini benimseyen muhafazakar kitlenin dönüşümüne paralel olarak, din adamları, din sahasında söz sahibi olan uzmanlar ve araştırmacılar da zihinsel bir değişim geçirmeye başlamıştır.¹² Söz konusu değişim dinin kendisinde değil, dinin tebliğ edilme süreçlerinde gerçekleşmiştir. Cami veya medrese temelli olan yüz yüze din eğitim modelinden facebook, twitter, youtube ve instagram gibi sanal ortam tecrübesine dönülmüştür. Burada dijitalleşmeyle birlikte metin merkezli dini eğitimin tümünden değiştiği, yani keskin ve tek tipli bir dönüşüm olduğu anlayışı çıkarılmaz. Bilindiği üzere dijitalleşme süreci, bir sözelleştirme ya da ikinci bir sözlü kültür çağı olarak adlandırılmaktadır. Ancak dijital dönem kültürü, ilk sözlü kültür çağının yazıdan tamamen uzak karakterinden “metin temelinde kurulan sözlü kültür”¹³ olması yönüyle ayrılır.

Dinin dijitalleşmesi genel anlamda; din adamlarının seküler kesim gibi eskiye nazaran sosyal medyada daha fazla görünür olması, teknoloji temelli uzaktan dini eğitimin üniversiteler ve diyanet bünyesine bağlı oluşumlar aracılığıyla verilmesi ya da din görevlileri ve kanaat önderlerinin sosyal medyada paylaşımlar yaparak yaygın eğitim kapsamında çalışmalar yapmaları gibi pek çok süreci kapsamaktadır.

III. Alternatif Medyatik Dinin Toplumsal İzdüşümleri

1. Sanal Dini Gruplar

Dijital çağın koşulları; dinsel figür, sembol, norm, yöntem gibi konularda muhafazakar kitlenin yapısal dönüşümüne neden olduğu gibi dini grupların doğasını da değiştirmiştir. Yeni internet teknolojilerinden önce cami, medrese veya tekke merkezinde gruplar oluşur ve yakın ilişkiler doğar. Toplumların “cemaat” şeklinde örgütlenmeleri, premodern döneme ait bir olgu olarak nispeten küçük ölçekteki toplumlara uygundur. Ancak grup üye sayısı arttıkça, ilişkilerin standartlaşması ve ilişkilerin aşamalı bir şekilde soğuması “cemiyyet” hayatını doğurmuştur. Her iki toplum tipinde de din varlığını sürdürmüştür. Ancak dinin, var oluşunu sürdürürken kullandığı metotlarda ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Dijital çağda ise, dini grupların lider ve ona tabii olanların mekansal bir arada olmaları şartı fiilen ortadan kalkmış durumdadır. Sosyal medyada paylaşılacak içeriğin kişilerin kendileri tarafından yeniden üretilmesi ve bu içeriklerin değiştirilmesi teknik donanım açısından kolay olduğundan, bireylerin bu

¹² Çamdereli, *Din Ekranda Nasıl Durur?*, s. 109.

¹³ Ong, *a.g.e.*, s. 160.

gruplara katılımları da kolaylaşmıştır. Sanal dini grupların cemaatleri, zayıf bağlarla bağlı olduğundan sadece bir gruba üye olması beklenmez. Aksine medya için grup sadakati önemli değildir. Medya için asıl önemli olan, aynı anda başka gruplara üye olursa ve dahi grup değiştirilse bile, modern muhafazakar cemaatin, daima bir sanal gruba ait olma ihtiyacını hissetmektedir. Dijital ortamda alternatif sosyal ağlar ve çevrimiçi gruplar, “söylem düşkünüleri”nden¹⁴ beslenmeye ve onları kendine bağımlı kılmaya devam etmektedirler.

İlahiyat alanında akademik bilgi paylaşılan sanal gruplardan konferans, sempozyum ve çalıştay gibi faaliyetlerle ilgili paylaşım yapan sanal gruplara; keza İmam Hatip Lisesi veya İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin gerek sınav gerekse İslami değerlerin paylaşılması noktasında oluşturdukları gruplardan sadece hanımların kendilerini inanç-ibadet noktasında geliştirmek üzere kurdukları sanal gruplara değin çok renkli sanal gruplarla karşılaşmak mümkündür. Hepsindeki ortak nokta, üyelerin mekansal zorunluluk duymaksızın, istedikleri herhangi bir vakitte gruba online olarak katılarak paylaşımlardan yararlanmalarıdır.

2. Din Görevlilerinin Sosyal Medya Vaazları

Yasin Gündoğdu: Diyanet İşleri Başkanlığı’nda imam-hatip olarak görev yapan bu “fenomen imam” facebook ve twitter gibi sosyal paylaşım ağlarıyla birlikte bir de youtube kanalına sahiptir. Yüz binlerce abone ve takipçisi bulunan bu ağ ve kanallarda gündeme ilişkin konular, aile hayatı, ahlaki meseleler ve dini ibadetlerin sivri bir dille ele alındığı paylaşımlar dikkat çekmektedir. Çoğunlukla camii vaaz ve ders videolarından oluşan paylaşımlarından bazıları İngilizce altyazılı olmak üzere, yüze yakın video yüklenmiştir. Kendi video kanalı dışında başka pek çok kanalda çeşitli vesilelerle, videolarının yayınlandığı da görülmektedir. Milyonlarca kez izlenen videolarında, mizah diliyle keskin eleştiriler yapmaktadır. Özellikle dikkat çeken hususların başında, sosyal medyaya bu kadar yakın olmasına rağmen sosyal medyayı ve onu kullananları ağır bir şekilde eleştirmesi gelmektedir. Özellikle sosyal medyanın yozlaştırıcı etkilerini, ince alaylı bir şekilde hedef haline getirmektedir. Youtube kanalının yanı sıra, facebook ve twitter’ı da 2007 ve 2010 yıllarında kullanmaya

¹⁴ Çamdereli, *Din Ekranda Nasıl Durur?*, s. 19.

başlaması, bu gelişmeleri nispeten erken dönemden itibaren takip ettiğini göstermektedir.¹⁵

İhsan Şenocak: İslam hukuku alanında doktora derecesine sahip olan Şenocak, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurumlarda, çeşitli zaman dilimlerinde görev yapmıştır. Şu an için İFAM'da (İlmi ve Fikri Araştırmalar Merkezi) İslami ilimler üzerine derler vermekte ve Hüküm Dergisi'nin genel yayın yönetmenliğini yapmaktadır. Kendisine ait kişisel bir web sayfasının yanında, 675 bin civarı takipçisiyle bir twitter hesabı ve 160 bin civarı abonesiyle bir youtube kanalı bulunmaktadır. Sosyal ağlarda gündeme ilişkin siyasi, sosyal ve ahlaki değerlendirmeler yapan Şenocak bunun yanı sıra verdiği hutbeler, fetvalar ve tv programlarının kayıtlarını da görsel olarak paylaşmaktadır. Akademik altyapısından dolayı görsel tefsir ve fıkıh dersleri ile Diriliş Buluşmaları adında farklı illerde yaptığı halka açık konuşmaları, ikinci sözlü kültür çağının formatına uygun bir din temsiline uygun görünmektedir. Geleneksel ehl-i sünnet çizgisinde düşüncelere sahip olan Şenocak, genelde modernite karşıtı bir tutuma sahiptir. Bu bağlamda aile yaşantısı ve bu yaşantıyı bozan modern süreçlerin eleştirilerini yapan Şenocak, modernitenin ürünü olan sosyal ağları kullanırken “düşmanın silahıyla silahlanmak” anlayışını savunmaktadır.¹⁶

Mustafa Özşimşekler (Bayburtlu Hoca): Sosyal medyada diğer dindaşlarına göre daha yeni sayılan Bayburtlu Hoca, sadece birkaç yıldır sosyal ağları kullanıyor olmasına rağmen tüm ağlarda aktif olmaya çalışan bir başka din görevlisidir. İktisat okurken okulunu ve iş hayatını bırakıp medrese tahsili almıştır. Çeşitli camilerde görev yapan Bayburtlu Hoca, yurt içi ve dışında sohbet, seminer ve konferanslar vermiştir. Resmi web sitesi, youtube kanalı, twitter ve facebook hesapları bulunan Bayburtlu Hoca'nın binlerce takipçisi, çok yeni olmasına rağmen attığı 700'den fazla tweeti, 600'den fazla yüklü videosu bulunmaktadır. Modernitenin etkisiyle hızlı yaşanan hayatta, insanların uzun kitapları okumak yerine kısa öz cümlelerle yapılan paylaşımları takip etmeye meyilli oldukları görünmektedir. Bu sosyal gerçekliği fark eden din görevlileri de sahada görünür olabilmek için din olgusunu, medya diline uygun bir formatta yeniden sunmuşlardır. Bu formatı benimseyen Bayburtlu Hoca, hikaye ve

¹⁵ <https://www.youtube.com/yasingundogduhoca>; <https://twitter.com/yasindiyanet>; <https://tr-tr.facebook.com/yasinhocam>

¹⁶ https://twitter.com/ihsansenocak?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor; <https://www.youtube.com/channel/UCouXr5O1VLkt2D2kS8LG-Cg>; <https://www.ihsansenocak.com/>

günlük olayları kullanarak, İslam'ın hayata dair sunduğu reçeteleri mizah diliyle kitlelere duyurmaya çalışmaktadır. Mizah ve fıkra diliyle verdiği vaaz ve hutbeleri, son yıllarda hayli popüler olmuştur.¹⁷

Ahmet Mahmut Ünlü (Cübbeli Ahmet Hoca): Benzerlerine nazaran daha popüler olan Cübbeli Ahmet Hoca, medyada dini mizah diliyle görünen ilk şahıs olarak ifade edilebilir. Twitter ve facebook hesabının yanı sıra kişisel bir web sayfası ile youtube kanalı bulunmaktadır. Sadece youtube kanalında 500 bin abonesi ile 5000'den fazla videosu bulunmaktadır. Özellikle Fatih Altaylı'nın Teke Tek programına katılarak kitlelerce tanınan Cübbeli Ahmet Hoca, diğer medyatik din görevlilerinden daha çok bilinmektedir. Karıştığı politik olaylardan dolayı saygınlığı nispeten azalsa da din, tarikat ve siyaset konularını, medyatik bir formatta dile getirenlerin öncüsü konumundadır.¹⁸

3. Dindar Tanımlı Youtuberlar

Sosyal medya sahiplerinin aşağıda verilen abone ve takipçi sayıları, bu çalışmanın yapıldığı dönemi kapsamaktadır. Sosyal medyanın akışkanlığı ve baş döndürücü hızı göz önüne alındığında, bahsedilen rakamların güncel olarak sürekli bir biçimde artması beklenmektedir. Buna karşın okuyucuda genel bir fikir oluşturması açısından güncel abone ve takipçi sayılarına, her geçen gün değişmesine rağmen, yer verilmiştir.

Sözler Köşkü: Yaklaşık 1,6 milyon abonesi ile birlikte genç kesimin ilgisini çekecek tarzda paylaşım yapmaktadır. Giyim, kuşam ve yaşam tarzı olarak içe dönük, ürkek Müslüman tiplemesinin dışındaki bir grup gencin hazırladığı renkli videolardan oluşmaktadır. Benzer şekilde 31 bin aboneye sahip "Sözler Köşkü Akademi" kanalında nispeten daha akademik sorular ve mevzular tartışılmaktadır. Risale temelli bu oluşumda; giyim, kuşamı modern şekilli, özgüveni yüksek, bunun yanı sıra İslami bir yaşantı tarzını benimseyen gençlerin tebliğ faaliyetleri arasında; ateist/deist/agnostik

¹⁷ [http://www.mustafaozsimeklerhoca.com/;](http://www.mustafaozsimeklerhoca.com/) <https://twitter.com/mozsimeklerr;>
<https://www.facebook.com/MustafaOzsimeklerHocafendi;>
<https://www.instagram.com/mozsimeklerr/?hl=tr>

¹⁸ https://twitter.com/c_ahmethoca?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor;
https://www.youtube.com/channel/UC3QqKQIjA_MSjWnTpyBveGA;
[https://www.facebook.com/cubbeliahmethoca/;](https://www.facebook.com/cubbeliahmethoca/) [https://cubbeliahmethoca.com.tr/;](https://cubbeliahmethoca.com.tr/)
<https://www.instagram.com/cubbeliahmethoca/?hl=tr>

sorulara cevaplar, İslami rap, bilgisayar teknolojisini kullanarak videolara canlılık katıp gençleri etkileme çabaları bulunmaktadır.¹⁹

Hikmet Anıl Öztekin: 586 bin civarı aboneye sahip olan bu youtuberın yaklaşık 150 video civarı paylaşımı bulunmaktadır. Bu kanalda belli başlı dikkat çekici “hayata anlam katma” temalı videolar ağırlıklı olarak paylaşılmaktadır. Özgüvenli, okuyan ve kültür-sanat dünyasına aşina olduğu izlenimi veren vloglarda; kendini tanıtmaya, kitap önerileri, sanatsal ve üst düzey müzik tavsiyeleri, gezi anıları (Afrika gezisiyle alakalı bir video serisi bulunmakta), tembellikle başa çıkma, ölüm ve anlam arayışı, evlilik ve sevgi gibi temaların muhafazakar bir pencereden, ancak bu muhafazarlığın göze batırılmadan ve hayata sinmiş bir vaziyette aktarıldığı görülmektedir.²⁰

Aslı Afşaroğlu: Yaklaşık 241 bin abonesi olan bu youtuber, tesettürün modern biçimini temsil etme iddiasındadır. “Lifestyle, Fashion ve Sewing” mottosunu kullanan bu kanalda yaklaşık 360 video bulunmaktadır. Bunun dışında “Aslı Afşaroğlu Dikiş” adında 24 bin civarında aboneye sahip başka bir kanalı daha bulunmaktadır. Bu kanal; günlük yaşama dair temizlik, yenilen yemekler, resim ve dikiş gibi hobiler, makyaj ve tesettür bağlama modelleri, motivasyon, geri dönüşüm ve kişisel tanıtım gibi birbirinden farklı alanlarda tesettürlü bir bayanın günlük rutin ve amaçlarını içermektedir.²¹

Seda Akdere: 106 bin civarı aboneye sahip bu kanalın sahibi olan hanım; aile, iş, ev, tatil, yemek ve temizlik başta olmak üzere sosyal yaşantısından kareler paylaşmaktadır. Ev hanımı formatında vloglar yükleyen bu kanalda, dinsel tema doğrudan görülmez. Kanal sahibi; geçim kaynağı olarak gördüğü bu kanalda, tebliğ amacı gütmeyiz. Bu kanaldaki vloglar incelendiğinde 250’den fazla video bulunmakla birlikte; bunlarda kitap, araştırma ya da tebliğ amacı gözlenmemiştir. İzlenmeyi olabildiğince yüksek tutacak farklı içerik bulmaya endeksli bu kanalda dini tema, arkaplanda ve konuşmalara sinmiş vaziyette bulunmaktadır. Bu kanal sahibi ve başka youtuber akrabaları (Özge Kibar Şan ve Pınar Zeynep Şan), tesettürlü olup benzer vloglarla muhafazakar aile yaşantılarını dolaylı olarak yansıtmaktadırlar.²²

Ahmed Emin Batman: Bu kanal, 58 bin aboneye sahip olup, incelenen diğer kanal sahiplerine göre daha genç yaştaki bir gurbetçiye aittir. Hollanda’da yaşayan bu

¹⁹ <https://www.youtube.com/user/sozlerkosku>

²⁰ https://www.youtube.com/results?search_query=hikmet+an%C4%B1+%C3%B6ztekin

²¹ <https://www.youtube.com/channel/UCDykYZWc7j6CrWNco8t4J6w>

²² <https://www.youtube.com/channel/UCr2d8Aine4drfElgcSGG6lg>

gencin, başta Hollanda olmak üzere kimi zaman Avrupa'nın başka şehirlerinde yabancılarla yaptığı sokak röportajları dikkat çekmektedir. Avrupa kültüründe doğan bu Türk gencinin kanalında İslam ve Türk teması ağır basar. Bu kanal sahibi hafızlık yapan, ancak geleneksel utangaç hafız imajının dışında oldukça sosyal, girişken, pek çok dil bilen ve tebliğ çabası dikkat çeken biri olarak videolarında muhafazakar yapıyı açıkça sunmaktadır.²³

Huzme: Bursa merkezli bir kadın derneği olan Huzme'nin youtube kanalı 37 bin aboneye sahip ve dijital sahada nispeten yeni bir oluşumdur. Bu kanalda, aynı adlı dernekte faaliyet gösteren hanımların sakin bir müzik eşliğinde, kendi görüntülerini ve seslerini paylaşmadan, sadece yazarak hazırladıkları vloglar paylaşılmaktadır. Bu vloglarda üst düzey akademik tartışmalara cevap vermekten ziyade, sıradan bir müminin ya da müminler topluluğunun günlük rutinleri konu edinmektedir. Diğer muhafazakar youtuber kanallarından farklı olarak dernek bünyesinde, risale temalı, mahrem hassasiyetli bir kadın oluşumu olduğu dikkat çekmektedir. Vloglarda Türkçe ve İngilizce başlık kullanan bu oluşum, sadece “kadın olmak” şartını taşıyan herkesi faaliyetlerine davet etmektedir.²⁴

4. Sosyal Medyayı Aktif Kullanan Dini Menşeli Araştırmacı ve Yazarlar

Nurettin Yıldız: Instagram, facebook, twitter, LinkedIn gibi sosyal paylaşım ağlarında hesabı bulunan Yıldız, youtube kanalında 7000'den fazla yüklü video ve kişisel web sitesiyle, dijital imkanları sonuna kadar kullanmaya çalışan bir araştırmacıdır. Ayrıca Sosyal Doku Vakfının da kurucu öncüsü konumundadır. Nurettin Yıldız yaklaşık 30 adet; websitesi, video kanalı ve sosyal ağlara referansta bulunmaktadır. Kendi şahsi hesapları dışında, kendisinin bir şekilde irtibatlı olduğu dijital-sosyal oluşumların kapsamlı bir listesi kanalında mevcuttur. Geleneksel ehl-i sünnet çizgisinde bir yazar olarak özellikle; evlilik, kadın, ibadet ve ahlaki konularda çokça paylaşım yapmaktadır. Oldukça popüler olan Yıldız, islam'ı modern araçlar kullanarak kendi perspektifinden tebliğ etmektedir. Kendisini beğenen ve takip edenler

²³ https://www.youtube.com/results?search_query=ahmed+emin+batman

²⁴ <https://www.youtube.com/channel/UCFhDIZhGDKBb3H7xeRcLw8Q>; <https://www.huzme.org/>

olduğu gibi, özellikle kadın ve aile üzerine yaptığı birtakım yorumlar nedeniyle, modern düşünce sahipleri tarafından çokça eleştirilmektedir.²⁵

R. İhsan Eliaçık: Geleneksel İslam anlayışının dışında kendine has üslubuyla, modernist bir bakış açısına sahip olan Eliaçık, eleştirel ve sol İslam anlayışının Türkiye’deki en aktif temsilcilerinden birisidir. Popüler medya araçlarının her türlüünü, etkili bir şekilde kullanmak üzere, dini ve güncel siyasi konularda keskin bir dil ve tavra sahiptir. “Abdestli Kapitalizm” olarak adlandırdığı dinsel ekonomik tavrın karşısında keskin bir söylemle yer alan Eliaçık, için sosyal hesaplarında kullandığı motto “Lehü’l-Mülk (Mülk Allah’ındır) Gökte de yerde de. Yastık altı da dahil.) düşüncelerini özetler mahiyettedir. Dinsel yenilenme düşüncesini benimseyen Eliaçık, bu düşüncelerini yazdığı eserlerinden daha çok, konferans, ders, tv programı ve sosyal paylaşımları üzerinden duyurmuştur. Bu anlamda sadece twitter’da 500 bin takipçisi bulunup diğer soysala ğlar ve web sayfası aracılığıyla milyona yakın kişi tarından takip edilmektedir. Ayrıca KRT tv’de aynı adla kitabı bulunan “Bana Dinden Bahset” adlı programı bulunmaktadır. Ayrıca “İhsan Eliaçık konuşmaları” adıyla Türkiye’nin farklı yerlerinde yaptığı program ve etkinliklerin videolarına da ulaşılabilir. Eliaçık’ın yüzlerce videosu ve paylaşımının, milyonlarca kez izlendiği gerçeğiyle, modern Türkiye gençliği üzerinde hayli etkili İslami bir aktivist olduğu görülmektedir. Ayrıca “Antikapitalist Müslümanlar” adıyla oluşan platformun da kurucu beyni olduğu söylenebilir. 1 Mayıs etkinliklerine katılıp Alevi oluşumlarında konuşmalar yapan Eliaçık; geleneksel Sünniliğin dışında ekonomi, din ve siyaset üçgeninde farklı bir İslam anlayışını temsil etme iddiasındadır.²⁶

Hatice Kübra Tongar: Çocuk eğitimi ve aile danışmanlığı alanında temayüz eden Tongar, “Bağırmayan Anneler” temalı video, konferans, seminerler ve sosyal ağlarda paylaşımlar yaparak anneleri bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Sosyal medyanın her sahasında kendisiyle karşılaşma olanağı bulunan Tongar, Muhafazakar ve kendine güvenen kadınlara eş ve annelik yönünde rol model olma çabasıdır. Çocuk eğitimi ve aile temalı konularda, Kuran ve peygamberin yaşantısından kareler model alınarak sorunların giderilmesi ve İslami bir yuva anlayışının oluşması Tongar’ın hedefleri

²⁵ <https://www.youtube.com/user/nurettinyildiz;> <https://www.nureddinyildiz.com/hayati;>
<https://twitter.com/nurettinyildiz;> <https://www.sosyaldoku.com/>

²⁶ https://twitter.com/ihsaneliacik?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor;
<http://www.ihsaneliacik.com>

arasında yer almaktadır. Din eğitiminin ceza ile değil sevdirek ve fitratın pedagojisine tabi olarak verilmesi gerektiren Tongar sade dili ve sempatik tavırlarıyla; facebook, twitter, instagram ve youtube'da milyonu aşkın bir kitle tarafından takip edilmektedir. Dinsel eğitimi; ayetlerle, bağırmadan ve eğlenerek fitrat merkezli bir biçimde vermek gerektiğini düşünen bu yazar, kendi yaşantısından örnekleri takipçilerine sunarak önerdiği modelin uygulanabilirliğini göstermeye çalışmaktadır.²⁷

Adem Özköse: İslami hassasiyeti yüksek bir gazeteci olan Özköse; Irak, Afganistan, Patani, Suriye, Lübnan, Gazze gibi pek çok kriz bölgesinde bilfiil bulunmuştur. Ayrıca dünyanın pek çok bölgesine yaptığı geziler üzerine hem eserler hem de belgeseller yayınlanmıştır. *Cennete Otostop, Rotamız Alem-i İslam ve Ümmet Coğrafyası* adlı eserleriyle muhafazakar gazeteciliğin önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Özköse'nin sosyal medyayı kullanarak İslami düşünceleri tebliğ etme kaygısı taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda facebook, twitter, instagram hesapları ve youtube kanalı bulunan Özköse, gündemin siyasi ve sosyal tahlilini İslami bir perspektiften yapan oldukça aktif bir sosyal medya kullanıcısıdır. Kadın ve çocuk hakları, istismar, ahlaki yozlaşma ve İslam coğrafyasının yaşadığı sorunlar gibi konuları sıklıkla gündeme getirerek farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır. Eleştirel bir tutuma sahip olan Özköse, İslam'ın doğru anlaşılması ve yaşanması için müslümanca bir hassasiyete sahip olup, videolar kullanmakla birlikte bu çabasını daha çok sosyal ağlar üzerindeki paylaşımlar üzerinden göstermektedir.²⁸

5. Dinsel İçerikli Video, Film ve Diziler

Dinsel içerikli Tv yayınları ve sinema filmlerinin geçmişi çeyrek yüzyıl kadar olsa da başka çalışmalarda incelenen film ve diziler, tekrardan kaçınmak için bu çalışmada ele alınmamıştır. Özellikle son on yıl içinde alternatif medyanın toplumun her tabakasında etkisini hissettirdiği gerçeği göz önünde bulunarak sadece bu dönemde ilgi çekici yayınlar bu çalışmaya konu edilmiştir. Burada, günün yaşanan hızlı değişimlerini ve bu değişimlerin Müslüman kimliğinde meydana getirdiği kalıcı kültür farklılaşmalarını takip edebilmek adına, popüler kültürün en güncel yayınları seçilmiştir. Söz konusu yayınlardan Tv dizileri, tek tek dizi bağlamında ele

²⁷ <https://www.instagram.com/haticekubratongar/?hl=tr>; <https://tr-tr.facebook.com/Bagirmayananneler/>; https://www.youtube.com/channel/UCa_o7D0gSABNGF59gMsE2FA

²⁸ [https://twitter.com/ademozkose?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor](https://twitter.com/ademozkose?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor;); <https://tr-tr.facebook.com/ademozkose>

alınmamıştır. Türkiye’deki dizi sektörünün her yıl yüzlerce diziyeye hayat vermesi nedeniyle bunların hepsindeki dini unsurun ele alınması oldukça külfetli olmaktadır. Külfetli olduğu kadar birbirinin tekrarı olan unsurların her birini tek tek ele almak, faydalı ve gerekli de değildir. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta, Türkiye’de muhafazakar iktidarın gücünü artırdığı zamanda ve oranda, tv dizilerinde muhafazakar simalar görme ihtimalinin de arttığı gerçeğidir. Dinsel değer ve sembollerin ana akım medya tarafından çoğunlukla görmezden gelindiği uzunca bir geçmişten sonra, hem dini hassasiyete sahip olan hem de bu kategoriye girmeyen kanallarda yayımlanan dizilerde, en az birkaç rol dinsel temalıdır. Cami, ezan, başörtüsü gibi sembollerin yanında, eski negatif dini karakterlerin yerine, şefkatli ve inançlı amca ve teyze karakterleri sıkça görülmektedir. Bu yaşlı ve dindar imajının birtakım değişikliklere uğradığının altını çizmekte fayda vardır. Çünkü son dönem dizilerinde, bazı gençlerin de dinsel temayla donatıldığı görülmektedir. Daha modern formatta olsalar da bu roller iyi duygularla donatılıp, kötü dindar tipleneşmesi aşılmaya çalışılmaktadır. Burada medyanın inanç noktasında düşüncelerinin değiştiği ileri söylenemezse de, medyanın hitap ettiği kitle tarafından benimsenebilmek için kendini yenilediği düşüncesi ileri sürülebilir.²⁹

Sayı Tv dizilerine nazaran daha az olan sinema filmlerinde dinsel unsurları ve bu unsurların geçirdiği aşamalı değişimi anlayabilmek için belli başlı filmler seçilmiştir. Bu filmler de özellikle internet temelli alternatif medyanın kitlesel yaygınlık kazandığı dönemin ürünlerinden seçilmiştir. Böylece dijital çağın görsel egemenliğinin, din üzerinde de etkili olduğu temel tezi için gereken argümanlar, aşağıda verilen filmlerin değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Büşra: Bahadır Boysal tarafından Lemana dergisinde çizilen “Büşra” karakteri, bu ilk çizimlerinden birkaç yıl sonra sinemaya taşındı. 2010 yapımı olan Büşra filmi, çizgi karakterin bedenlenmiş hali olarak düşünülebilir. Milli yada İslami sinema olarak adlandırılabilen bir sinema türünün örneklerinden biri olan “Büşra” filmi; Bahadır Boysal’ın senaryosu ve Alper Çağlar’ın yönetmenliğiyle, Mine Kılıç ve Tayanç Ayaydın’ın oyunculuklarıyla vücut bulmuştur. Başörtülü bir kızın (Büşra) nihilist bir

²⁹ Kiremitçi, Tuna, <http://www.ranini.tv/ozel/1199/1/dizilerde-basortusu-nedenmis>

entelektüel (Yaman) ile olan ilişkisi etrafında dönen bu film, her iki karakterin de bu ilişki nedeniyle düşüncelerinden verdikleri tavizlerle ilerler.

“Yaman” karakteri dini yaşantının dışında iken, “Büşra” karakteri muhafazakar bir aile yapısına sahiptir. Ana karakter her ne kadar örtülü olsa da muhafazakar kitle tarafından bu film oldukça sert eleştiriler almıştır. Bunun yanı sıra, “kamusal alanda örtü tartışması”nın zirvede olduğu bir dönemde “örtü”nün sinemada görünür hale gelmesi için bir araç olan bu film, öteki grup tarafından da benimsenememiştir. Bu filme Müslüman olduğu için potansiyel bir dışlanma durumuna sürekli maruz kalma hali “Büşra”nın penceresinden verilirken, aynı karakterin bir kafa karışıklığı yaşadığı da görülmektedir. Tesettür defilesine katılan, makyaj yapan ve bir bardaki davete katılıp, finalde sevdiği adamın yaralarını sarmak için başörtüsünü çıkararak “Büşra” yettiği ortamın değerleriyle arzuları arasında sıkışıp kalmış bir karakterdir. Bu anlamda İslam’ın istediği anlamda bir tesettür bilinci aşlamaya çalışan bir film olarak adlandırmak mümkün görünmemektedir. Ancak bu film, başörtüsü probleminin henüz çözülemediği bir dönemde, “öteki”ni anlama çabası ve muhafazakar kitlenin görmezden gelinemeyeceği mesajını vermesi bakımından ilgi çekici bir örnek durumundadır.³⁰

Bizim Hikaye: Yönetmenliğini Yasin Uslu’nun yaptığı 2015 yapımı bu film, 1980 Eylül’ünde düşüncesi nedeniyle tutuklanan müteveyyin bir yazarı ve haksızlığa uğrayan ailesinin hak arama mücadelesini konu edinmektedir. Olay örgüsü 80’lerle günümüz arasında geliş gidişler biçiminde ele alınmıştır. Filmde dini motifler ve düşünceler olumlanarak, yaşanan gerçeklik üzerinden İslami düşünceye mensup olanların kamusal alandaki geçmişte yoğun olan sıkıntılarını ve filmin çekildiği 2015 tarihinde bu sıkıntıların hafiflemiş olduğu mesajını vermektedir. Babasının haksızlığa uğraması nedeniyle Ahmet, kendisi için değil adalet için yaşamayı seçmiştir. Bu nedenle Hukuk Fakültesi’ni okuyan Ahmet; sınıfa başörtüsüyle giren öğrenciyi azarlayan hocaya anayasanın 17. Maddesini okuyarak, “herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu”nu ifade eder. Geçmişte yaşanan haksızlığa karşı baş kaldırmayı olumlayan bu filmde Ahmet’in kardeşi Tuba ile sonradan birlikte olmak isteyeceği Elif karakterleri başörtülü olarak doktorluk yapmaktadır. Kadın karakterlerin hem modern hayatın içinde ve kendine güvenen hem

³⁰ Ayтуğ, Yüksel, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2011/08/16/busra-da-mi-dograndi>

de İslami değerleri benimseyen bir yapıda karakterize edilmesi İslam'ın modern dönemde temsil edilme biçimleri bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra Ahmet'in sınıf arkadaşı Savcı Nesrin karakterinin (Bu karakter seküler motiflere sahiptir.) Ahmet'e değerlerden bağımsız, sadece kurallara göre, itiraz etmeden yaşanması gerektiği yönündeki tutumları olumsuzlanmıştır. Sonuç olarak bu film muhafazakar bir iktidarın en kuvvetli olduğu bir dönemde, geçmiş düşünce suçlarının aslında kahraman oldukları ve itibarlarının iade edilmesi gerektiği üzerinde şekillenmiştir.³¹

Somuncu Baba(Aşkın Sırrı): Kürşat Kızmazın yönetmenliğini yaptığı 2016 yapımı Somuncu Baba filmi, “Aşkın Sırrı” teması etrafında dönmektedir. Kayserili Şeyh Hamid-i Veli'nin Aksaray'dan başlayan *aşkın sırrını bulma amaçlı yolculuğu* pek çok şehirden geçerken oradaki önemli dervişlerin katkısıyla şekillenmiştir. Tasavvufi filmlere has sükunet ve itaat vurgusu öne çıkan bu filmde, aşk yolculuğunun durmadan daima sürmesi gerektiği anlayışı ve aşkın ateşiyle “yanma” teması yoğun bir biçimde işlenmiştir. Ayrıca bu hakikati bulma sürecinin ilim ve akılla değil, acıyla yoğrulmuş gönül ve aşkla elde edileceği ifade edilirken, sufünün aşkın sırrını tevazuyla saklaması gerektiği mesajı verilmiştir. Benzer bir şekilde elde edilen sır, arayan bir başka derviş adayına benzer süreçlerle hissettirilir.

Diğer filmlere nazaran herhangi bir tebliğ çabasına sahip olmayan bu filmde, esasında modern bireyin aklına yatmayan pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak filmin açık hedefi, bu bireyselleşen dünyada yalnızlığın ne demek olduğunu çok iyi bilen bireye, beşer aşkından Allah aşkına varacak bir maneviyatı tattırmak ya da bu maneviyatı sezdirmektir. Film, kalp temizliği, sükunet ve sevgi temasıyla bu değerleri, modern birey için bir alternatif olarak ama asla zorlamadan sunmaktadır.³²

Sonuç

Müslüman kitlelerin geleneksel medyayla tanışmaları, gazetelerin yaygınlaşmasından bu yana, bir yüz yılı bulmuş olmasına karşın; alternatif dijital medyanın ortaya çıkışı, kabullenilmesi ve kitleleşmesi neredeyse yirmi yıldan daha kısa bir süreyi kapsamaktadır. Toplumsal süreçlerin incelenmesinde çok kısa

³¹ Karakuzu, Metin, <https://www.on5yirmi5.com/yazar/metin-karakuzu/172132/bir-donemin-filmi-bizim-hikye.html>

³² Yavuz, Emre, <https://indigodergisi.com/2016/05/somuncu-baba-askin-sirri/>

sayılabilecek bu zaman dilimi, kısalığına nispetle etki gücü bir o kadar geniş bir dizi sosyal olaya tanıklık etmiştir. Alternatif araçlar kullanmak suretiyle, kitlelerin sosyal olay, olgu ve süreçlerde eski edilgen tutumlarında güçlü değişiklikler yaşanmışken, muhafazakarlık da bu arenaya geç de olsa müdahil olmuştur. Muhafazakar kitlenin bu dijital çağı benimsemesi, 90'lı yılların radikal, siyasal tutumlarının da değişmesine ve dönüşmesine neden olarak bir çeşit akışkan ve melez kültürün ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Bu bağlamda 2000'li yıllar, muhafazakarlığın toplumsal ve siyasal arenada “kitlesele” bir biçimde görünür olduğu ve diğer toplumsal tabakalardan yoğun bir biçimde etkilendiği özel bir zaman dilimi olarak ifade edilebilir.

Sözlü kültür ürünü olan İslam dininin kurumsallaşıp kendi “metinleri” merkezinde bir dinsel söylem geliştirmesi gerçeği, yüzlerce yıl boyunca egemen düşünce biçimi olmasına rağmen, 20 yıldan daha kısa bir tarihi geçmişe sahip olan dijital çağ; söz konusu “metin temelli söylem”i büyük oranda değişikliğe uğratmıştır. Yazının dinsel söylemdeki egemenliği yok olmasa da, yazı büyük oranda bu etki gücünü kaybetmiştir. Metinsellik bir çeşit seçkin kültürü besleyen ana akım düşünce biçimi olduğundan, havassın egemenliği altındaki bir saha olarak görünür olmaktadır. Ancak dijitalleşme; yazıya karşı sözelliği ve görselliği ön plana çıkararak, dinsel söylemi de havassın metinci seçkinliğinden sıyırmaya çalışmaktadır. Artık böylesi bir çağda, eski söylem, kitlelerin popüler ve dijital dini söylemlerinin var oluşunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Eski metin temelli söylemin; yeni dijital-görsel temelli dini söylemin var oluşunu kabullenmek zorunda kalması ve kısa bir süre sonra, kitleler gibi, seçkinlerin de bu dijital kaynakların egemenliğine boyun eğmesi gerçeğiyle birlikte, alternatif medyada, eski söylemin temsilcileri de görünür olmaya başlamıştır. Eski söylem sahiplerinin, kısa bir direnişten sonra dijital kaynakları, “kendi fikirlerini tebliğ etme amacıyla kullanarak” meşrulaştırmaları alternatif medyada “alternatif medyatik bir din” anlayışını da doğrudan meşrulaştırmıştır.

Alternatif medyanın meşruluğu sorunu kısmen çözüldüğünde; medyanın o engin kuşatıcılığı sayesinde, birbirinden inanılmaz oranda farklı düşünen “dindar” tipleri alternatif ya da sosyal medyada yer edinmeye başladılar. Bu bağlamda her fikre, zikre, ideolojiye ve anlayışa uygun bir takım dini menşeli önderler, sosyal medyada “fenomen” haline gelip; talep edenlerin yapılarına uygun dinselikler arz etmeye başlamıştır. Seküler yapılarla uyumlu tiplerden geleneksel formata değin, her türlü

kombinasyonu bulunan bu dinsel figürler, çağın formatına uygun bir “dille” vaaz u nasihatta bulunmaya başlamışlardır. Sosyal medyada bu çeşit öncülerin yanı sıra, seküler kültürün araçları olarak işlev gören film ve dizilere de el atılarak, bu sahada da dinselliğin göz ardı edilmediği gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Böylesi dizi ve filmlerde dinselliğin görünür olma nedenleri arasında ticari kaygıların olduğu gerçeği çok önemli olmakla birlikte, dinsel figürlerin kamusal sahada daha fazla görünür hale gelmesiyle birlikte bir çeşit “normalleşme” sürecinin başlangıcını oluşturması ayrıca önemlidir. Bu dizi ve filmlerle, dinin toplumsal yapının bir gerçeği olarak göz önünde bulundurulması ve yok sayılmaması, “öteki” ile olan ilişkilerin normal seyrine girmesinde olumlu birtakım işlevler görmektedir. Dinselliğin dijital çağda görünür olması, “normalleşmesi” anlamında olumlu olarak kabul edilebilirken; medyatik dinin gerçek dinin esaslarını gün geçtikçe yozlaştırdığı gerekçesiyle olumsuz olarak yorumlanması da mümkündür. Ancak medyanın her kesim gibi dini kesimi de kabullenmesi ile muhafazakar kitlenin onu bir tebliğ aracı olarak kullanmak istemesi gerçeğine bakılarak, varılabilecek en kesin sonucun karşılıklı bir pragmatik tutum olduğu belirtilmelidir.

Kaynakça

- Aytuğ, Yüksel, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2011/08/16/busra-da-mi-dograndi>
- Cündioğlu, Dücane, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre *Anlam'ın Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018.
- Çamdereli, Mete, *Din Ekranda Nasıl Durur?(Medyada Dinin Popüler Temsilleri)*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.
- Dawson, Cristopher, “Kültür ve Din İlişkisi”, Çev. M. Ali Kirman, *Kültür ve Din*, Ed. M. Ali Kirman, Karahan Kitabevi, Adana, 2014
- Ertit, Volkan, *Sekülerleşme Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2019.
- Göle, Nilüfer, *Melez Desenler (İslam ve Modernlik Üzerine)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.
- <http://www.mustafaozsimeklerhoca.com/>; [https://twitter.com/mozsimseklerr](https://twitter.com/mozsimseklerr;);
<https://www.facebook.com/MustafaOzsimeklerHocaefendi/>;
<https://www.instagram.com/mozsimseklerr/?hl=tr>

https://twitter.com/ademozkose?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor; <https://tr-tr.facebook.com/ademozkose>

https://twitter.com/c_ahmethoca?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor

https://www.youtube.com/channel/UC3QqKQIjA_MSjWnTpyByeGA;
<https://www.facebook.com/cubbeliahmethoca/>;
<https://cubbeliahmethoca.com.tr/>

<https://www.instagram.com/cubbeliahmethoca/?hl=tr>

https://twitter.com/ihsaneliacik?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor; <http://www.ihsaneliacik.com>

https://twitter.com/ihsansenocak?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor;

<https://www.youtube.com/channel/UCouXr5O1VLkt2D2kS8LG-Cg>

<https://www.ihsansenocak.com/>

<https://www.instagram.com/haticekubratongar/?hl=tr>;

<https://tr-tr.facebook.com/Bagirmayananneler/>;

https://www.youtube.com/channel/UCa_o7D0gSABNGF59gMsE2FA

<https://www.youtube.com/channel/UCDykYZWc7j6CrWNco8t4J6w>

<https://www.youtube.com/channel/UCFhDIZhGDKBb3H7xeRcLw8Q>;

<https://www.huzme.org/>

<https://www.youtube.com/channel/UCr2d8Aine4drfElgcSGG6lg>

https://www.youtube.com/results?search_query=ahmed+emin+batman

https://www.youtube.com/results?search_query=hikmet+an%C4%B1l+%C3%B6ztekın

<https://www.youtube.com/user/nurettinyildiz>;

<https://www.nureddinyildiz.com/hayati>;

<https://twitter.com/nurettinyildiz>;

<https://www.sosyaldoku.com/>

<https://www.youtube.com/user/sozlerkosku>

<https://www.youtube.com/yasingundogduhoca>;

<https://twitter.com/yasindiyanet>;

<https://tr-tr.facebook.com/yasinhocam>

Karakuzu, Metin, <https://www.on5yirmi5.com/yazar/metin-karakuzu/172132/bir-donemin-filmi-bizim-hikye.html>

Kiremitçi, Tuna, <http://www.ranini.tv/ozel/1199/1/dizilerde-basortusu-nedenmis>

Müftüoğlu, Atasoy, *Yeni Bir Dilin İnşası*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018.

Okumuş, Meryem, “Muhafazakar Moda Dergileri ve Din”, *Medya ve Din*, Ed. Mete Çamdereli, Köprü Kitapları, İstanbul, 2014.

Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

Yavuz, Emre, <https://indigodergisi.com/2016/05/somuncu-baba-askin-sirri/>